

మాటల మూటలు

బూదరాజు రాధాకృష్ణ

విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
బిల్డింగ్ నెంబర్, 4-1-435 ఇస్కాన్ ఛీఫ్
హైదరాబాద్-500 001.

మూటల మూటలు

బూదరాజు రాధాకృష్ణ

వికలాంగుల పబ్లిషింగ్ హౌస్

విజ్ఞాన భవన్, 4-1-435 థైంక్ ట్యాంక్ ప్లీజ్
హైదరాబాద్-500 001.

నా మాట

దేశాల్లం కేంద్రం చేస్తున్న ఉద్యోగం మానాలనే సంకల్పం కలిగింది. తెలుగు అకాడమిలో భాషాసామాజిక పరిశోధన కుంటుపడ్డది. శబ్దసాగరవిర్యాణం నెరవేరదని తేలిపోయింది. వ్యక్తిగతంగా తప్ప సంస్థాగతంగా కార్యనిర్వహణ అసాధ్యమనిపించింది. బయటపడ్డ తరవాత ఏం చేద్దామనే ఆలోచనలు ముసురుతున్నాయి. ఆ పనులలో తిరుపతిలోని శ్రీవేంకటేశ్వర విద్యాలయంలోని తెలుగు శాఖాధిపతి ఆచార్య జి.ఎన్.రెడ్డి పర్యాయపదవిఘంటునిర్మాణం అరంభించాడని తెలిసింది. ఏ భాషలోనూ ఏ రెండుమాటలూ పర్యాయపదాలుగా అన్ని సందర్భాల్లోనూ పనికిరావన్న భాషాశాస్త్ర సిద్ధాంతం గుర్తుకు వచ్చింది. అప్పటికే నేను కూడా అపనే చేయాలని కొంత శ్రమించిన మాట వాస్తవం. అయినా ఆ పని అంతటితో అపినేసి, భిన్నపదాలు ఎందుకు పర్యాయపదాలు కావో నిరూపించే పని చేపట్టాను.

వ్యుత్పత్తులనుబట్టి, కావ్యప్రయోగాలనుబట్టి, వ్యవహారభేదాంశాలనుబట్టి కొన్నిమాటలు స్థూలదృష్టికి పర్యాయపదాలనిపించినా అవి సమీపపదాల్లో సంబంధింపదాల్లో కాగలవు. ఈ అభిప్రాయానికి సంబంధించిన సిద్ధాంతచర్చ చేస్తూ ఇంగ్లీషులో తెలుగులో అప్పటికే కొన్ని వ్యాసాలు రాసివున్నాను. ఆ వివరాలను నా భాషాశాస్త్ర వ్యాసాల్లో 'తెలుగు నాణ్యయం: సంబంధింపదకోశాలు' అనే వ్యాసంలో చూడవచ్చు. అచరణరూపంలో ఆ సిద్ధాంతాన్ని చర్చిద్దా మనిపించింది. ఫలితం ఈ గ్రంథరూపంలోని వ్యాసపరంపర. ఇదే శీర్షికతో ఆ వ్యాసాలు 'ఈనాడు' దినపత్రిక ఆదివారం సంచికల్లో 19-6-1988 నుంచి 18-9-1990 దాకా ధారావాహికంగా నెలువడ్డాయి. రచనాకాలానికి తెలుగు వ్యుత్పత్తి కోశం కూడా నాకు అందుబాటులో లేదు. శాస్త్రచర్చలు చేయటంకన్నా చేతనైనంత సులభభాషలో పాదారణ పాఠకుల సుద్దేశించి రచించటం ప్రయోజనకర మనిపించింది. ఆ వ్యాసాలను ఇలా గ్రంథరూపంలో ప్రచురించుకోదానికి అనుమతించిన ఈనాడు అధిపతి రామోజీరావుగారికి కృతజ్ఞతలు చెప్పటం నా కనీస కర్తవ్యం.

ఆచార్య జి.ఎన్.రెడ్డిగారి తెలుగు పర్యాయపద విఘంటువులో రమారమి 14,000 పదాలున్నాయి. వాటిని 4,336 అరోపాలుగా వర్గీకరించారు. అందులోని మాటలన్నిటినీ పరీక్షించి 'పర్యాయపదాలనే మాటల మధ్యగల అర్థచ్ఛాయాభేదాలన్నిటినీ చర్చించటం నా అభిమతంకాదు. అష్టోత్తరశతనామాలూ సహస్రనామాలూ ఉన్న దేవీదేవుల పేర్లలో అనేకం మార్పులేకుండా చాలామందికి అన్వయించేవి. నేను వాటిజోలికి పోదలవలేదు. అందుబాటులో ఉన్న నిఘంటువులు పర్యాయపదాలుగా భావించిన పదాల్లో ఎక్కువ వ్యాప్తిగల వాటినిగురించే ఆలోచించాను. వ్యుత్పత్తి విధ్యయంలో అభిప్రాయ భేదాలు సహజం. ఆర్యద్రవిడభాషావాదాలవల్ల అది తీవ్రతరంకూడా కొన్ని

సందర్భాల్లో ఆ వ్యాపాలు వెలువడుతున్నప్పుడు కొందరు పెద్దలు ప్రతిపదానికి సంస్కృత పుస్తకాలు చెప్పా తెలుసుకొమ్మని నన్ను పొచ్చరించారు. కొందరు తను పేరేనా చెప్పకుండా బండబూతులలో ఉత్తరాలు రాశారు. తాముగా తను భావాలను వ్యక్తపరిచి(లే)క, ఎవరైనా ఆ పని చేస్తే దూషించి సంతృప్తిపడటం వారికే చెల్లు. అందుకు విచారం లేదు. మా గురువుగారు పల్కే పూర్ణప్రజ్ఞాచార్యులవారు “ఈ వెక్కిరిపించు నయ్యల వివేకము తామటు వ్రాసినట్టెకా” అన్నమాటలు గుర్తుకువచ్చాయి. పరిపెట్టుకొన్నాను - ‘పుర్రెకో బుద్ధి’ అవ్వి.

ఈ గ్రంథంలో ప్రమాదాలను పేర్కొంటూ పూర్వుల వ్యాఖ్యానాలను ఉద్ధరించనందువల్ల అవేవీ చూడకుండా నాకు తోచినట్లు కల్పించి వివరించలేదని గమనించగోర్తాను. చర్చలకు వేసు సిద్ధమే. దీనిపత్రికలో శాస్త్రప్రసంగాలకు రాపి పాఠకులను బాధించదలచుకోలేదు. భాషాద్యయనం ద్వారా పూర్వ సంస్కృతిని, చరిత్రను పునర్నిర్మించాలనే సంకల్పమూ, ఏమూటను ఏ సందర్భంలో ఏ నిర్దిష్టార్థంలో ప్రయోగించటం మంచిదో తెలుసుకోవాలనే ఆరాటమూ యువలోకంలో కలగాలని, వారిలో భాషాసాహిత్యాలమీద అధ్యయనం అభిమానాన్నీ కలిగించాలనే తాపత్రయపడ్డాను. అందుకని కొన్ని సమయాల్లో అక్కడక్కడ కొన్ని విసుర్లు వదిలినమాట వాస్తవం. అపాటి విమర్శనుకూడా పోషించలేనీ కేవల ‘సస్పాదయ’ పాఠకులకు నమస్కారాలు. శాస్త్రవిరుద్ధంగాని సరసప్రసంగాలను వేసు బహిష్కరించలేను.

ఈ గ్రంథాన్ని కీర్తిశేషులు చండ్ర రాజేశ్వరరావుగారికి అంకితం చేస్తున్నాను. శ్రీశ్రీ మహాకవి అని మొదటిసారి గుర్తించిన మేధాశాలి ఆయన. మహానాయకుడుగా ఎదిగివా వినయమర్యాదలు మరిచిపోని విజ్ఞు డాయన. ఆయన పేరిట స్థాపించిన “సి.ఆర్. పౌండేషన్ ఫర్ సోషియల్ ప్రోగ్రెస్”కు నా చిరుకానుకగా ఈ గ్రంథవిక్రయం ద్వారా అభించే సొమ్మును అర్పిస్తున్నాను. నా రచనాస్వామ్యాన్ని విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్ వారికి శాశ్వతంగా దత్తం చేస్తున్నాను.

గ్రంథప్రచురణలో సహకరించిన పెద్దలందరికీ, విశేషించి రామోజీరావుగారికి మరోసారి నా కృతజ్ఞతలు తెలుపుకొంటున్నాను. గ్రంథముఖపత్రరచయితా వ్యంగ్య చిత్రకారుడూ ఆయన చిరంజీవి పి. శ్రీధరుకు నా కృతజ్ఞతలు. భాషాభిమానులు నా యీ రచనను ఆదరిస్తారని ఆశిస్తున్నాను.

- బూదరాజు రాధాకృష్ణ

విషయసూచిక

నమస్కారాలు	.. 3	రాత్రి రప్పలూ	.. 104
ధర్మప్రపత్తులు	.. 6	నిత్యపల్లాలు: పాడుగు వెడల్పులు	.. 107
స్నేహసంబంధాలు	.. 9	వనానా మూలికలూ	.. 108
శక్రపు-శక్రత్వం	.. 15	స్త్రీపురుషులు	.. 114
నిదానిదాలు	.. 17	శరీరభాగాలు	.. 120
కష్టసుఖాలు	.. 19	నష్టవిశేషాలు	.. 134
తెలివితేటలు	.. 21	అధరదాలు	.. 142
మానానమానాలు	.. 23	డబ్బు విషయం	.. 143
పండితపామరులు	.. 26	భాతుభేదాలు	.. 144
గురుశిష్యులు	.. 30	అవు, దూడ	.. 150
పాపపుణ్యాలు	.. 32	వృషభం	.. 152
విందాస్తుతులు	.. 33	బర్రెలూ దున్నలూ	.. 154
ఇష్టావిష్టాలు	.. 40	ఇతర జంతువులు	.. 154
వ్యాయామ్యామ, దర్శనదర్శనాలు	.. 42	పెంపుడు జంతువులు	.. 156
కుదాకుదాలు	.. 43	క్రూర జంతువులు	.. 164
మూర్తామూర్తపదాలు	.. 44	ప్రక్షిసంతతి	.. 166
ఇళ్లు: రకాలు	.. 45	పురుగులు	.. 175
భార్యభర్తలు	.. 53	ఇంటిపురుగులు	.. 178
సంతానం	.. 58	ఉభయచరాలు	.. 182
తల్లిదండ్రులు	.. 63	జలచరాలు	.. 183
అన్నదమ్ములు-అక్కాచెల్లెళ్ళు	.. 64	క్రిమికీటకాలు	.. 186
అల్లుళ్ళు-కోడళ్ళు	.. 65	పాముజాతి	.. 188
అత్తమామలూ వారి సంతా	.. 66	వానానాలు	.. 190
చుట్టరికాలు	.. 68	ఆయుధాలు	.. 192
అకాశమార్గంలో	.. 72	కలహాలు: యుద్ధాలు	.. 199
సూర్యచంద్రాదులు	.. 75	సేనలు: సైనికులు	.. 202
వెలుగుచీకట్లు	.. 80	జయపదయాలు	.. 204
నుబ్బులు: రంగులు	.. 83	చాపుబతుకులు	.. 206
రాత్రింబవత్తు	.. 87	నవ్వులూ విద్దులూ	.. 208
ఎండవానలు	.. 89	మానవస్వభావాలు	.. 210
చప్పుళ్ళు	.. 91	గృహోపకరణాలు	.. 215
భూమిసముద్రాలు	.. 93	నిత్యావసర సాధనాలు	.. 219
వృక్షపుష్పాలు	.. 95	వృక్షలూ పనులూ	.. 225
వదులూ నీళ్ళు	.. 96	నిర్మాతలు	.. 230
చెరువులూ బావులూ	.. 101	శాస్త్రాలూ కళలూ	.. 236
		ఉపసంహారం	.. 239

మూటల మూటలు

మన అభిప్రాయాలను ఇతరులకు తెల్పటానికి వాడేవి ఉపయోగపడేవి మూటలు. మన ఆలోచనలున్నంత స్పష్టంగా మూటలూ వాటి అర్థాలూ ఉంటే ఎదుటి వ్యక్తికి మన భావాలు పరిగా తెలుస్తాయి. సగటు మనిషికి మహాకవికి మధ్య గల భేదాన్ని వాళ్లు వాడిన మూటలను బట్టి, వాటి అర్థాల స్పష్టతను బట్టి గుర్తించవచ్చు. ఒకే అభిప్రాయాన్ని తెలియజరచటానికి కొన్ని సమయాల్లో వేరు వేరు మూటలు వాడుంటారు. వాటిని 'పర్యాయపదాలని పిలుస్తుంటారు. కానీ నిజానికి ఏ భాషలోనూ పర్యాయపదాలని అన్నివిధాలా సమానమైన అర్థాలుండే మూటలుండవు - వేరువేరు భాషల్లో ఉండవచ్చు. అయితే సామాన్య వ్యవహారంలో పర్యాయపదాలని పిలిచే మూటల మధ్య సూక్ష్మమైన అర్థభేదాలుంటాయి. వాటిని గుర్తించి పరైన అర్థవిశేషంలో అర్థచ్ఛాయల్లో వాడటంలోనే పాండిత్య నైపుణ్యాలు బయటపడ్తాయి. వాటి ద్వారానే సగటు మనిషికి మహాకవికి మహాపండితుడికి మధ్యగల అంతరం, తారతమ్యం తెలుస్తాయి. దురదృష్టవశాత్తూ మన తెలుగు విఘంటువుల్లో పర్యాయపదాలుగా సమీపపదాలుగా పరిగణించే మూటల మధ్యగల అర్థచ్ఛాయా భేదాల వివరణ దొరకదు. వాటిని పుష్పత్తిశాస్త్రం ద్వారా, కవి ప్రయోగవిశేషాలను గుర్తించటం ద్వారా, వ్యవహారంనుంచీ మనమే తెలుసుకోవాలి.

మన సమాజాన్ని ప్రభావితం చేసే శక్తులు రెండు రకాలు, రాజకీయవాదులూ ప్రచార సాధనాలూ అని. తెలిసిగాని, తెలియకగాని, కావాలనిగాని, సక్కదారి పట్టించడానికిగాని మన రాజకీయవాదులు ఉపన్యాసాల్లో వాడి జనాన్ని ఉర్రూతలూగించే కొన్ని మూటలకు పహజంగా ఉన్న అర్థాలు వేరు - వాళ్లు వాడుకనుబట్టి మనం గ్రహించే అర్థాలు వేరు. ఉదాహరణకు 'విన్నపం, విజ్ఞప్తి, విజ్ఞాపన' మొదలైన పర్యాయార్థాలున్న ఈ మూట రాజకీయోపన్యాసాల్లో అర్థరహితంగా ప్రయుక్తమవుతున్నది. 'ఈ లంచగొండి అవినీతి ప్రభుత్వాన్ని కూకటివేళ్లతోసహా పేకరించేదాకా నేనూ నా పార్టీ విశ్రమించమని మనవిచేస్తున్నా'నని గర్జిస్తుంటారు వక్తలు. వాక్యగత పందర్బం ప్రకారమయితే ఇక్కడ ఈ మూటకు 'పాచ్చరిక/చెదిరింపు' అనే అర్థమేగాని 'విన్నప'మనే అర్థం పొసగదు. అలాగే ప్రసారసాధనాలయిన పత్రికల్లో రేడియోలో తరచుగా కనిపించే వినిపించే సమాసం "జాతివివక్ష/వర్ణవివక్ష" అనేది. దాన్ని సరిగా "జాతివిచక్షణ" అని వాడినవాళ్ళు లేకపోలేదు. "వివక్ష" అంటే "చెప్పాలనే కోరిక". పదిమూటలో భాషాలో ఉంటే వాటినుంచి ఒకదాన్ని వేరుచేసి "చెప్పాలనే కోరిక వివక్ష ఒకరినుంచి మరొకర్ని వేరుచేసి "చూడటం" విచక్షణ. జాత్యహంకారవాదులు ప్రదర్శిస్తున్నది ఇందువల్ల విచక్షణేగాని వివక్షకాదు. వాళ్లు కోరిక దగ్గరే అగిపోలేదు.

నేరుగా చూస్తున్నారు. కొన్ని సమయాల్లో పెద్ద కవులు కూడా నిర్లక్ష్యం వల్ల తొందరపాటువల్ల ఇలాంటి ప్రయోగాలు చేస్తుంటారు. మచ్చుకు 'పలనాటి వీరచరిత్ర'లో "జననితో సమమైన జంతువులే"దని బాలచంద్రుడంటాడు. ఆశుకవిత్వంలో యతికోసం తల్లిని 'జంతు'పన్నాడు! వేదాంతుల దృష్టిలో మనమంతా 'పశువు'లమే కావచ్చు. శివుడొక్కడే 'పశుపతి' కావచ్చు. కానీ ఆ ప్రయోగం బాగున్నదనగలమా?

మాటలను అచితూచి మాట్లాడటంలో నేర్పుతోబాటు నిజాయితీ కూడా కావాలి. వాటికన్నా ముఖ్యంగా అర్థజ్ఞానం, శబ్దజ్ఞానం కావాలి. ఈ దృష్టితోనే పూర్వ మోపండితుడు తన కొడుకుతో "యద్యపి బహునాఽధీషే తథాఽపి పఠపుత్ర! వ్యాకరణమ్, స్వగణః శ్వగణో మాభూత్" అని చెప్పాడంటారు. అనేక విషయాలు సరిగా తెలుసుకుందామంటే వ్యాకరణం నేర్చుకొమ్మన్నాడు. అందువల్ల 'స్వగణం' అనేది 'శ్వగణం' కాదన్నాడు. స్వగణమంటే మనవాళ్లు, బంధువులన్నమాట. శ్వగణమంటే కుక్కలగుంపు! ఉచ్చారణ భేదంవల్ల, రాయటంలోని పొరపాటువల్ల అర్థాలు మారిపోతాయి. వీటిని నేర్చుకోవటం ప్రాథమికం. రాతకూతలు సరిగా నేర్చినవాళ్లు కూడా పొరపాటు పడేది వీ సమయంలో వీ అర్థ విశేషంలో వీ మాట మాట్లాడాలో రాయాలో తెలియక. అందువల్ల మామూలుగా మనం మాట్లాడే, రాసే మాటల మధ్యనున్న విస్పష్టమైన అర్థభేదాలు గుర్తించి ప్రయోగించటం మంచిది.

మాటలకు అర్థాలను నిర్ణయించేది వాక్యంలోని సందర్భం. తక్కిన మాటలతో ఒక మాటకున్న పరస్పర సంబంధం ద్వారా అర్థం తెలుస్తుంది. అర్థాలు ప్రధానంగా రెండురకాలు: యోగికార్థం, రూఢ్యర్థం అని. పదంలోని ధ్వనిభాగాలకున్న విడివిడి అర్థాలను బట్టి చెప్పే వ్యుత్పత్త్యర్థాన్ని యోగికార్థం మంటారు. ఇది కేవలం కల్పితం. వాడుకనుబట్టి నిర్ణయించుకొనేది రూఢ్యర్థం. ఇదే పరమప్రమాణం. వ్యుత్పత్తికి విరుద్ధమయినా వాడుకలో నిలిచిన అర్థమే ప్రబలమయింది. ఈ రెంటినీ గుర్తిస్తూ పదాలమధ్య ముఖ్యంగా పర్యాయపదాలనే సమీప పదాల మధ్య - కనిపించే వినిపించే అర్థవిశేషాలను పరిశీలిద్దాం. విడివిడి మాటల అర్థ విశేషాలనుగాక దగ్గరి సంబంధమున్న మాటలకుగల అర్థచ్ఛాయలు గుర్తిద్దాం.

★ ★ ★

నమస్కారాలు

విశ్వవ్యవహారంలో మనం మాట్లాడే మాటల్లో మర్యాద ప్రదర్శనగా 'నమస్కారం' లాంటి మాటలు వాడుతుంటాం. పసిపిల్లలని తాతగారికి 'నమస్తే చెప్ప' అని ప్రోత్సహించి అలవాటు చేస్తాం. ఇది నమస్కారంలాగా నామవాచకంకాదు. "నమః-తే" (తే-నీకు, నమః-దండం) అనే చిన్న సంస్కృత వాక్యం. పూజలు చేసేటప్పుడు 'నమస్తుభ్యం' (తుభ్యం-నీకు, నమః-దండం) అని దేవతలకు చెప్తాం. మమఘటకేమో వికవచనరూపమైన 'తే' వాడుతున్నామన్నమాట. ఈ నమస్కారం అనేక విధాలు. దణ్ణం పెట్టే పద్ధతుల్లో గాక వాడే మాటల్లో కూడా అర్థభేదాలన్నాయి.

'నమస్కారం, నమస్సు, నమస్య, నమస్కృతి, నమోవాకం' మొదలైన పదాలన్నీ ఇంచుమించు సమానార్థంగల సంస్కృతపదాలు. వీటన్నిటిలోనూ 'నమ్' అనే ద్వవి వినిపిస్తుంది. వంగిపెట్టే దణ్ణమని వీటికి సామాన్యార్థం. 'నమస్-కారం, నమస్-కృతి' అనే మాటల్లోని 'కారం, కృతి' అనే భాగాలు 'పని' అనే అర్థంగలవి. నమోవాక మన్నప్పుడు దండం పెడుతున్నామని నోటితోచెప్తూ ఆ పని చేయుటమనే విలక్షణార్థం కూడా ఉంది. 'వాకం' అనేది 'మాట' అనే ప్రత్యేకార్థమిచ్చే భాగం. నమస్య-అనే మాటకు పూజ, సేవ-అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. కొందరు విఘంటుకారులు 'నతి, నమ్రత' అనే మాటలను కూడా సమానార్థకాలుగా పరిగణించారు. నతికి వంగటమనే అర్థం, నమ్రతకు వినయమనే అర్థం అదనంగా ఉన్నాయి. ఒళ్లంతా కాకపోయినా కనీసం తలయినా వంచిపెట్టే దణ్ణాలకు సూత్రమే ఈ మాటలు అర్థవంతంగా సరిపోతాయి. ఇవేకాక "అభిమతి, ప్రణతి, ప్రణామం, ప్రతిపత్తి, వందనం, వందారు(పు)" మొదలైన సంస్కృతపదాలు ఇంచుమించు నమస్కారమనే అర్థంలోనే వాడుకలో ఉన్నా 'వందనం' అనేది బహుళ వ్యాప్తిలో, 'వందారు(పు)' అనేది వైష్ణవుల వాడుకలో ఉన్నాయి. నమోవాకంలాగానే వందనం, వందారు(పు)లు శమ గోత్రనామాలు కూడా చెప్తూ 'కాళ్ళు తాకుతూ' చేసే నమస్కారాలన్నమాట. ప్రణీపాతం, ప్రణిపత్తి, అభివాదనం - అనే మాటలు కూడా ఇలాంటివే. ఇప్పుడు అభివాదనం చెప్తున్నామేగాని వంగటమూలేదు-కాళ్ళు తాకటమూలేదు! ప్రణిపత్తి అనేది వైష్ణవులకు ప్రత్యేకమయిన మాట. ఇక 'సాష్టాంగ (నమస్కారం)' సంగతి చెప్పనక్కరలేదు. మొహమ్మా, రొమ్మా, రెండుచేతులూ, రెండు మోకాళ్ళూ, రెండు కళ్ళూ-నెరసి ఎనిమిది శరీరభాగాలూ నేలను తాకేటట్లు బోర్లాపడిపెట్టే దణ్ణమిది! ఇంతశ్రమా పడకుండానే నోటిమాటగా 'సాష్టాంగం' అనే వినయనంతులు లేకపోలేదు. "సాష్టాంగ దండ ప్రణామా"ని నోటితో పలికేవాళ్ళూ ఉన్నారు. దండం (కర్ర)లాగా దిగ్గరిగిసి బొక్కబోర్లాపడి పెట్టే దణ్ణాన్ని ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. ఇంత పొడుగు మార్కుండుకని సూక్ష్మంలో మోక్షంగా 'వందే' అనే వాళ్ళున్నారు. 'అహం(నేను) వందే (నమస్కరిస్తున్నా)' అనే వాక్యానికిది సంక్షిప్తరూపం. వందే అనేది

వామవాచకంకాదు; క్రియారూపమే. ఇవన్నీ సంస్కృత పదాలే. వీటన్నిటిలోనూ వాడుకలో ఎక్కువగా వివిపించేవి 'నమస్కారం, వందనం, అభివాదం' అనేవి.

తెలుగులో ఇలా ప్రత్యేకార్థాలుగల మాటలున్నాయి. వీటిలో ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవి "దండం/దణ్ణం, (రాజకీయవాదుల పుణ్యనామ అవి) దోహారు, (అడవిల్లల వాడుకలో అర్థం గుర్తించిగాని లేకుండాగాని) గొబ్బిళ్ళు" అనేవి మూడే. దండం అంటే నమస్కారం - తెలుగులో దణ్ణమని, దాన్నే మరొకవిధంగా పలుకుతుంటాం. గొబ్బిళ్లంటే చుట్టూ తిరుగుతూ (ప్రదక్షిణం చేస్తూ) పెట్టే దండాలు. దోహారు అనే మాట పుచ్చత్తి ఏమిటో పుష్టంగా తెలియదుగాని దాని వాలకం చూస్తే అది 'అచ్చ తెలుగు' కాదనే అనుమానం పుడుతుంది. దానికి 'దోహారు, దోహారుపు, దోహారుపు' అనే రూపాంతరాలు నిఘంటువులో కనిపించటం అందుకు ప్రధాన కారణం. ఈమాట ఏ ప్రాకృత భాషాభేదం నుంచో దిగుమతి అయిందని అనుమానించవచ్చు. పెద్దరికం ప్రత్యేకతలను గుర్తించి పూర్వం కీర్తికేసులకు మాత్రమే 'దోహార్లు' చెప్పేవాళ్ళు. ఇప్పుడు బతికున్న వాళ్ళక్కూడా చెప్తున్నారు! ఏం చేస్తాంమరి? అలాగే దేవతలకు 'దేవోలు చెప్పేవాళ్ళు' పూర్వం. రెండెందుకని ఒకే 'జోలో' సరిపెట్టుకున్న కవులు కూడా ఉన్నారు మనకు. ఈ మాట(ల)కు 'దేవుడు, దీవన' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. నిదానికీది సంస్కృతంలోని 'జయ' (ఇప్పటి 'జై') అనే పదానికి మారురూపం. ఇలాంటివే 'దోత, దోతం, దోతాం' అనేవి. ఎరుపు మాటలుగా వచ్చి తెలుగు పుస్తకాల్లో చోటు సంపాదించుకొని 'అచ్చ తెలుగు'గయిపోయిన మాటలివి. వీటన్నిటికీ 'దండం' అనే అర్థం. దండంనుటుకు నిక్కచ్చిగా తెలుగు మాటే (సంస్కృతంలో దండమంటే 'కర్త')!

'దోహరిపట్టి పెట్టిన దండం' అనే ప్రత్యేకార్థంలో కొన్ని తెలుగు మాటలున్నాయి; 'కయిమోడ్డు/కైమోడ్డు, కేలుమోడ్డు, చేమోడ్డుపు, చేమోడ్డు' అనేవి. కానీ ఇవి పుస్తకాల్లో మాత్రమే నిలిచిపోతున్నాయి. ఏ భజన సమయంలోనో ఎగురుతూ పెట్టే దండాలకు 'గిడిగిడి/గిడిగిళ్ళు, చెంగనాలు' అనే మాటలున్నాయి. అయితే మన ఇప్పటి వాడుకలో చెంగనాలు పెట్టేవి దూదలు మాత్రమే! గోత్ర ప్రవరలు చెప్తూ పెట్టే తెలుగు దండాలకు 'ఏటికోళ్ళు' అని పేరు. శ్రీనాథుడు ఎప్పుడూ వీటిని 'సమర్పించేవాడు' దేవుళ్ళకు! బోర్లాపడి పెట్టే తెలుగు దండం పేరు 'జాగిలి'. ఈ మాటను ఎవరూ వాడుతున్నట్లు లేదు. 'ఓంకణం' అనే మాటకూడా ఉందిగాని దాని వివరం తెలియటం లేదు. వాలకం చూస్తే అది ఎరుపుమాటే అయివుండాలి. 'దీవెవకోల' అంటే దండం అని నిఘంటువులు చెప్తాయిగాని అర్థం సరిపడినట్లు లేదు.

అచ్చం తెలుగు మాట మొక్కు. (పూర్వభాషలో మ్రొక్కు). 'మ్రొక్కుడు' అనే రూపాంతరం కోశాల్లో కనిపిస్తుంది కాని వాడుకలో లేదు - ఉంటే దాన్ని 'మొక్కుట'మంటాం. ఈ మాట దేవతలను కోరికలు తీర్చమని కోరుతూ బతిమాలుటానికీ, ముడుపులు కట్టడానికీ, సంబంధం లేకుండా వాడం. ఇక 'పొర్లు దండాలు, దొంగదర్బాలు' వంటి మాటల సంగతి చెప్పనక్కర్లేదు. మొదటిది భక్తి

తీవ్రత ప్రదర్శించేదయితే రెండోది 'వటన'కు పరిమితమయింది! 'హలో, హేయ' వగైరా అతినవీవాంగలపదాలు పరికరింపులేగాని దండాలు కానేకావు. బహుశా 'బావును దోరా, వీకాల్మొక్కుతా' నన్నవాడే విజంగా దణ్ణం పెట్టన్నవాడేమో మరి! అన్నట్లు 'రాం రాం' అన్నా నమస్కారమేనా?

నమస్కారమేదీ అన్ని సమయాల్లోనూ గౌరవ మర్యాదలు చూపటానికి వాడేమాటేనా? మరి 'సలాం' అనేదో? ముస్లిం పద్ధతిలో తలవంచి పెట్టే దండం సలాం. తదితరులు ఆ మాటను వాడరనీ చెప్పలేం. కానీ వాక్యగతంగా ఈ నామవాచకాలను ప్రయోగించినప్పుడు అర్థంలో కొన్నిసార్లు మార్పు వినిపిస్తుంది. 'సలాం పెట్టు, సలాంకొట్టు' అనే రెండు చిన్నవాక్యాలు తీసుకోండి. మొదటి వాక్యం గౌరవం సూచిస్తే, రెండోది ఈసడింపును, విమరును, ఎరక్తిని ప్రదర్శిస్తుంది. "వీకూ వీ పెద్దలకూ ఒక దండం/వెయ్యి దణ్ణాలు" అన్నా, "ఆ పనికి ఒక్క దణ్ణంపెట్టి బయటపడ్డాను. వీకూ వీ పాయానికి ఒక నమస్కారం" మొదలుగా పలికినా సలాం కొట్టడంవంటి అర్థమే వస్తుంది. ఈ అర్థవిశేషం అసలు మాటకు లేదు; సందర్భాన్నిబట్టి, ఆ మాటలు పలికేటప్పటి ముఖకవళికలనుబట్టి, కంఠస్వరంలో ప్రదర్శించిన భేదాన్నిబట్టి, వాక్యరచనవల్ల వస్తుంది. ఈ భేదాలను అనుభవం నేర్పుతుంది; వ్యవహారం తెలుపుతుంది.

'వందే, నమస్తే' వంటివి క్రియారూపాలనుకున్నాం. 'నమస్కరించు, ప్రణమిల్లు, అభివాదించు, నమించు' వంటి పాంస్కృతిక క్రియాపదాలున్నాయి. 'కేలుమోడ్చు, కేల్మోగుచు, కైమోడ్చు, కొలుచు, మొక్కు, మోకరిల్లు, మొగ్గతిల్లు, మొగ్గు, కైవాల్చు, కొలుచు, ఎరగు, కార్మొక్కు, పాగిలబడు, మోకరిల్లబడు, చేవిప్ప, కైవాల్చు, అయిదు పదిసేయు, దణ్ణం/దండం పెట్టు, దోసిలిఒగ్గు' వంటి క్రియారూపాలున్నాయి. 'చేతులు ముకుళించు' వంటి మిశ్రపదాలూ లేకపోలేదు. 'కేలు, కై, చే' అనే మాటలకు చేయి అని అర్థం. భక్తి గౌరవాలను ప్రదర్శించేటప్పుడు చేతులచేత చేయించే పనిని సూచించేమాటలవి. 'మోడ్చు, మొగుచు, ముకుళించు, వాల్చు, ఒగ్గు' అనేవి దోసిలిపట్టి దణ్ణం పెట్టడాన్ని సూచిస్తాయి. రెండు చేతులకూ కలిపి మొత్తంమీద ఉన్న పదివేళ్లనూ దోసిలిపట్టి ఒకచోటకు చేర్చినా (అయిదు వేది చేసినా) అదోవిధంగా నమస్కరించటమే. దోసిలి గుండె దగ్గర ఉంటే పెద్దలకూ, తలమీద ఉంటే దేవతలకూ నమస్కరించినట్లు. 'సలాం' పద్ధతే వేరనుకోండి. 'సలాం చేయట'మూ 'సలాం పెట్టడ'మూ కొంచెం భేదం కలవే. సలాం చేసేటప్పుడు తల కొద్దిగా వాల్చి అరచేతిని గడ్డందాకా తెస్తే, సలాం పెట్టేప్పుడు వ్యక్తిగూడా వంగాలి. ఎంతవంగితే అంత గౌరవం చూపినట్లు, ఎన్నిసార్లు వంగితే అంత ఎక్కువ గౌరవమున్నట్లు. అందుకే వంగి వంగి సలాం పెట్టాడంటారు.

వంగటం ఇస్లాం పద్ధతి మాత్రమే కాదు. 'ఎరగు, మోకరిల్లు, మొగ్గతిల్లు, మొగ్గుబడు, మోకరిల్లబడు, పాగిలబడు' అనేవన్నీ నమస్కరించే వ్యక్తి వంగాలని సూచిస్తాయి. 'మోకరిల్లు, మోకరిల్లబడు' అనేవాటికీ మోకాలు/మోకాళ్లు మడిచి దణ్ణం పెట్టడానికి ఏదో సంబంధముంది. రాజులదగ్గర అలా మోకాళ్లువంచి అయుధం పాదాల దగ్గర పెట్టి భక్తి తాత్పర్యాలు ప్రదర్శించటం అన్ని సమాజాల్లోనూ సంస్కృతుల్లోనూ

కనిపిస్తుంది. 'సాగిలబడు' అనే సాష్టాంగపడి నమస్కరించాలని సూచిస్తుంది. మొగ్గుతిల్లు వంటివి వంగి దబ్బంపెట్టడానికి గుర్తులు. మొక్కుకూ మొక్కుబడికీ ఏదో పంబంధముండనుకోనక్కరలేదు. ఆమూల ద్వారా ఎలా నమస్కరించాలో తెలీదు. కానీ వంగాలవే సూచన తప్పకుండా ఉంది. 'ఎరగు' అంటే 'వాలు' అని. అర్థం కాళ్లమీద పడి దబ్బం పెట్టడమన్నమాట.

మొత్తంమీద మనకున్న గౌరవాన్ని చూపటానికి నమస్కరిస్తాం. కనీసం తలయినా వాల్చటం, చేతులు దోసిల్లు పెట్టడం తప్పదు. మోకాళ్లు మడిచి నమస్కరించటం రాజాలు, సేనాపతులూ అపేక్షిస్తే దేవుడికిపెట్టే దండంలో దోసిలిపట్టి గుండెదగ్గర చేతులుంచటం కనీపమర్యాద. చేతులు వైకెత్తి - అంటే తలమీద వీలయినంత ఎత్తుకుపెట్టి - నమస్కరించటం పెద్ద మర్యాద - శ్రీకృష్ణుడికి గోపికలు పెట్టినట్లు. సాగిలబడటం మరో తీరు. పార్లు దబ్బాలు వేలమీద సాగిలబడి పక్కలకు దొర్లుతూ పెట్టేవి. సాధారణంగా మొక్కుకున్నవాళ్లే ఈ విధంగా నమస్కరిస్తారు.

భక్తిప్రపత్తులు

ఇలా పెట్టే దబ్బాలవల్ల మన 'భక్తిప్రపత్తులు' బయటపడ్తాయి. 'భక్తి' అనే మాటకు "భాగం, విడతీత, సేవ, దేవుడిమీద అనురాగం" వగైరా అర్థాలున్నాయి. మొదటి రెండు అర్థాలూ నమస్కరించేటప్పుడు మనం వ్యక్తపరిచే భావాలకు సంబంధించినవికావు. ఇది సంస్కృత పదం. దిన్నుంచే 'బత్తి, బగితి' అనే రూపాలు వచ్చాయి తెలుగులోకి. కొందరు 'భయంతో' కూడిన 'స్నేహ'మే 'భక్తి' అని చెప్తారు. దేవుడు లేడనేవాళ్లక్కూడా భయముంటుంది - మరో విధంగా; స్నేహభావమూ ఉంటుంది - ఇతరుల విషయంలో. వాళ్లకు 'భక్తి' ఉండదా అనేది తేలని ప్రశ్న. గౌరవం లేకుండా భక్తి పుట్టదు. గౌరవమంటే గురుభావం. గురువంటే 'పెద్ద, గొప్ప' వగైరా అర్థాలున్నాయి. భక్తి అనేది అస్తికుల భావాల ప్రకారం లేకపోయినా సదరు వ్యక్తులకు పెద్దల మీదా పెద్దరికం మీదా గురివుండవచ్చు. అదికూడా భక్తీనంటారు మరికొందరు. భక్తికీ భజనకూ ఒకే మూలభూతు వుంది. 'భజించు, కొలుచు, పూజించు, గౌరవించు' మొదలయిన అర్థాలు భజనకూ భక్తికీ సమానమే. అయినా భక్తికీ భయావతీ ఉన్న సంబంధాన్ని మరిచిపోకుండా 'భయభక్తు'లని జంటగా వాడుతుంటాం. 'ప్రపత్తి' అనేది వైష్ణవుల వాడుకలో సర్వసాధారణం. భగవంతుడికి పూర్తిగా లొంగిపోవటం (= శరణాగతి) ప్రపత్తి. శైవుల్లో దేవుడికన్నా భక్తుడే గొప్ప; వైష్ణవుల్లో భక్తులందరిలోకీ భక్తుడే చిన్న! దేవుడే మిన్న. ఉభయులూ భజిస్తారు, పూజిస్తారు. 'పూజ' అనేది అర్యులెరగరనీ, ద్రావిడ భాషల నుంచే వాళ్ళిమాట నేర్చుకున్నారనీ వాదించినవాళ్లన్నారు. 'పూ(వు)ంతో' చేసిందే పూజ. పూజకు అలంకారం, సగిషీ అనే అర్థాలు కూడా కొన్ని ప్రాంతాల్లో వాడుకలోకి వచ్చాయి. పూలున్నా లేకపోయినా చేసే సేవ అర్చ(న). అందులో అభిషేకం వంటివి చేర్తాయి.

అన్నట్లు అభిషేకమంటే 'బాగా తడవట'మని అర్థం. సేకం (=తడుపు) అనే పదానికి ముందు 'అభి' అనే ఉపసర్గ చేర్చారన్నమాట. ఇది రాజులకూ దేవతలకూ సమానం. కాకపోతే వీళ్ళేగాక పాలు, పెరుగు, తేనె వంటివి కూడా దేవుడికి అభిషేకంలో వాడతారు. రాజులు బహుశా కోప్పడతారని కాదోలు వీళ్లు (ఉర్దజలం) మాత్రమే వాళ్లు నెత్తిన పోసేవాళ్లు. ఇకపోయింది. మనకు రాజుల్లేరు కదా!

ఎక్కడున్నాం మనం? భజనలో కదూ! 'భజన, అర్చ(న), సేవ, పూజనం, వరినవ్య, ఉపాసన, ఆరాధన, కొలుపు, కొలుపు, శుశ్రూష, మన్నన, ఆదరం, ఇచ్చకం, తిరునాళ్లు, దాస్యం, సలకం, వివేదన(ం), కీర్తనం, స్మరణం, శ్రవణం, అనుమోదం, ఆదంభం, అభిమతి, సపర్య, స్తుతి, స్తోత్రం, సుతి, పైవం, తాత్పర్యం, తత్పరత' వగైరాలన్నీ భక్తితోచేసే పనులే. పూజ చేయటాన్ని పూజనమంటారు. మనసులో ధ్యానించినా, ప్రతాలవంటివి చేసినా, జవతపాదులతో స్మరించినా ■ పనికి ఉపాసన అనేపేరు. కదలకుండా స్థిమితంగా కూర్చోని చేపేది ఉపాసన. తపమనేది 'తపన'తో చేపేది. అనుకొన్నది నెరవేర్చుకోవాలనేది పట్టుదల లేనిదే తపంకాదు. దపం అనేకసార్లు తలుచుకోవటం. దేవుణ్ణి అవతారపురుషుణ్ణి మహాభక్తుణ్ణి వ్యక్తిని పంతోష పెట్టాలనీ తృప్తిపరచాలనీ చేసేసేవ ఆరాధన. పరివారదేవతలను (అంటే చిల్లర దేవుళ్లను) ఎదుట ఉంచి చేసే పూజ కొలుపు. కొలువంటే సభ అనే అర్థముంది. బొమ్మల కొలుపులో కూడా చాలా బొమ్మలుంచుతారు. కాకపోతే ■ కొలుపును కొందరు దసరా పండగరోజుల్లో చేస్తే మరికొందరు సంక్రాంతికి తీరుస్తారు. కొలుపు పదిమందిచేరి (దేవప్రీతికోసం) చేసేవేదుక. ఈ కాలానికి గ్రామ దేవతలకూ క్షుద్రదేవతలకూ చేసే సేవనే కొలుపు అంటున్నాం. 'కొలుపులు' అని బహువచనంలో కూడా ప్రస్తావిస్తుంటాం - రకరకాలుగా చేస్తుంటాం - కొన్నిరోజులు చేస్తుంటాం.

కొలుపులకూ జాతరలకూ, తిరునాళ్లకూ కొద్దిపాటి భేదముంది. కొలుపు ఒకే గ్రామస్థులు చేపేది. 'జాతర/జాత్ర' అనేది పొరుగునాళ్లనుంచి కూడ జనం 'యూత్ర'కు వచ్చి పాలుపంచుకొని చేసే కొలుపు. కొలుపులకూ జాతరలకూ ప్రత్యేకతీతి అక్కరలేదు. ఊర్లో అంటువ్యాధులు ప్రబలినా, అనావృష్టివంటి ఇబ్బందులు వచ్చినా కొలుపులు చేస్తారు. పూర్వం 'బలి' ఇవ్వటం ప్రధాన భాగంగా ఉండేది కొలుపుల్లో. లేదా 'సిడివేయటం' జరిగేది. సిడిమానుకు జాట్టుకట్టుకొని వేలాడటం, తలకిందులుగా వేలాడటం, బుగ్గల్లో వారపాలు గుచ్చుకోవటం (నారసమంటే బాణం-విఘంటువుల ప్రకారమయితే), గుండాలు తొక్కుటం, కొరడాలతో కొట్టుకోవడం వంటి కార్యక్రమాలు కొలుపుల్లో సర్వసాధారణం. జాత్రల్లోకాదు. జాతర పదిపూర్ణముంచి వచ్చిన వాళ్లు చేసే వేడుక కాబట్టి 'రంకుల రాట్నాలు', హరికథలూ, పురాణ పఠనాలూ, నాట్య ప్రదర్శనలూ వగైరా ఉల్లాసకర విషయాలే దాంట్లో ప్రధానం. 'రంగులు' కాస్తా 'రంకు'లయిపోవటానికి కారణం ఇలాంటి సందర్భాల్లో జనం 'చిచ్చులవిడగా' ప్రవర్తించటమే. అందుకే భరతమహర్షి ఇలాంటి సందర్భాల్లో ఆడవాళ్లను ఓ కంట కనిపెట్టి కట్టుబాటులో ఉంచుకొన్నాడు- మొగవాళ్లు కట్టుతప్పినా ఇబ్బందిలేదు

కాబట్టి, దాతర్ల సమయంలో 'సంత'లు కూడా వెలుస్తుంటాయి. తిరునాళ్లు/తిరణాల అలాకాదు. ఏదో విశ్రితమైన పుణ్యదినంలో మాత్రమే చేసే వేడుక అది. 'తిరు' అంటే పవిత్రం. 'నాడు' అంటే రోజు. 'మహానాడు'లోని నాడు తెలుగర్థంలోని మాటకాదు. అరవంలో దానికర్థం 'పద, పమావేశం' ఈవాటికి అన్ని భాషలూ తెలుగేనన్న లెక్కన మనవాళ్లు దాన్ని తెలుగుకింద అమకట్టారు!

శుక్రూష అనేది చిత్రమయిన మాట. 'వినాంనే కోరిక'ను సంస్కృతంలో శుక్రూష అనేవాళ్లు. పాతకాలపు గురుకులాల్లో తిండి గుడ్డా ఇచ్చి చదువు చెప్పేవాళ్ళు. తిండి పెట్టువ్వారు కాబట్టి గురువు పని చేయించుకొనేవాడు - కాళ్ళ పిసగటం నుంచి గొడ్లమేత తెచ్చేదాకా. లోకానికి కనిపించేది ఈ సేవగాని చెప్పిన చదువుకాదు కాబట్టి శుక్రూషకు సేవ అనే అర్థం వచ్చింది - మన మొత్తుకోళ్ళ తామ వినాల్సిందేగాని తన రోధలు మనం వినకపోయినా. చివరికి దైవసేవ అనే అర్థంలో కూడా కొందరి మాటను ప్రయోగిస్తున్నారు! బహుశా నాళ్ళకు మనకు వివరడకుండా దేవుడేమో చెప్పి ఉంటాడు. దాస్యం అంటే దాసుడు (సేవకుడు) చేసే పని. నైష్ఠవ సంప్రదాయంలో దీని వాడుక ఎక్కువ. 'దాసామదాసప్రపత్తి' అనేది వాళ్ళకి చాలా ముఖ్యం. అనుదాసుడంటే దాసుడికి దాసుడని అర్థం. దేవుడి దాసుడికి చిట్టచివరి దాసుడికి కట్టకడపటి దాసుణ్ణి చెప్పకోవటం ■ సంప్రదాయంలో చాలా ముఖ్యం. అదీ చాలక సదరు కట్టకడపటి దాసుడి 'కాలిధూళి'నని చెప్పకోవటం మరీ ముఖ్యం. 'తొండ రడిప్పొడి యాళ్వార్' అంటే 'తొండ (భక్తుడి) అడి (కాళ్ళకింది) పొడి (దుమ్ము)' అన్నమాట! ■ 'ఆళ్వార్' (భక్తులుంగారు) భక్తులందరికీ మా గొప్పవాడని తాత్పర్యం. తాత్పర్యమంటే గుర్తుకు వస్తుంది. తత్ (దానికి), పరంగా (లోబడి) ఉండటం తాత్పర్యం. దాన్నే తత్పరత అనవచ్చు. ఏకబిగిని ఒకే ధ్యాసగా గౌరవాదరాలు చూపటం తాత్పర్యం. (ఒక పద్యానికో విషయానికో ఉన్న క్లుప్తమయిన/ప్రధానమైన భావం కూడా తాత్పర్యమేగాని అది వేరు.)

స్మరణమంటే తలచుకోవటం - దేవుణ్ణి అన్నమాట! (ప్రియణ్ణో ప్రేయసి నో తలచుకోవటం కూడా స్మరణమేననుకోండి. ■ అర్థం ఇక్కడ అతకదు). శ్రవణమంటే వినటం. దేవుడు మన మొరవంటాడో లేదో తెలీదుగాని మనం దేవుడి లీలలు చెప్పించుకొని వినటమే శ్రవణం. సపర్యకూ సేవకూ పెద్ద భేదం లేదు. గౌరవభావంతో చేసే సేవను సపర్య అంటారు. ఎలా చేసినా సేవ సేవే. చాకిరి అన్నమాట. మళ్ళీ 'అరవచాకిరీ' వేరు. అరవ్వాళ్ళు చేసేదని నిందార్థం వాడుకలోకి వచ్చిందిగాని అది ఆపలర్థంకాదు. 'అరవం'గా- అంటే నోరెత్తకుండా, చప్పుడు చేయకుండా చేసే సేవ అది. ఇక 'స్తుతి, స్తోత్రం, స్తవం, నుతి, అభినుతి' అనేవి 'పొగడ్త' అనే అర్థంలో వాడే మాటలు. నివేదన అంటే చెప్పకోవటం, ఇవ్వటం. వైవేద్యమనేది ఈ మాటమంచే ఏర్పడింది. ఇవ్వటం అనే అర్థంలో అలా నివేదించి (ఇచ్చినట్లు విగ్రహానికి చూపి) మనమే తీసుకొని తీవేదయితే ప్రసాదం. తాగేదయితే తీర్థం. తీర్థానికి నీళ్లు అనే అర్థమయినా ఈ నీళ్లను పవిత్ర జలమని చెప్పాలి. నదుల్లో సముద్రంలో ఉండే నీళ్లు పవిత్రం. వాటిని తీర్థజలమని నెత్తిన చల్లకుంటాం -

దేవుడికి రాజుకి నెత్తిన చల్లుతాం. వరివస్య అనేది మారుమూలమూట. దానిక్కూడా వైష్ణవ సంప్రదాయంలోనే వాడుక ఎక్కువ. సేవ అనే అర్థంలో కీర్తన అంటే పొగడ్డగాని పాట రూపంలో ఉండేదని రూడిలో విశించింది. సఖ్యమంటే స్నేహం, మైత్రి. దానికి సాధారణార్థాలూ సమాన పదాలూ ఉన్నాయి.

స్నేహసంబంధాలు

సఖ్యమంటే స్నేహితుడు, మిత్రుడు అని సామాన్యార్థం. పూజా విధానంలో అదోతీరు. మామూలుగా కూడా ■ మాటను వాడతాం. “ప్రేమ, అనురాగి, అనురాగం, అభిమానం, ప్రణయం, రాగం, వాత్సల్యం, ప్రేయం, అప్రేక్ష అప్యాయత, మైత్రి, స్నేహం, సౌహృదం, అబంధం, మిత్రత, మిత్రత్వం, స్నేహిత, మోహం, మమత, మమకారం, మమత్వం, అనుబంధం, వత్సలత, ప్రీతినం, ప్రీతి, ప్రసాద(వ)ం, ఇష్టం, అసక్తి, అసక్తి, అసంగం, సంగం, అనురతి, అభిముఖత, అభిముఖ్యం, అప్యాయనం” వగైరా సంస్కృత పదాలను గురికి బెత్తడడంగా ఒకే అర్థంలో వాడుతుంటాం. అలాగే “నెయ్యం, నెయ్యమి, నెమ్మి, నేస్తం, నెనరు, ఎలమి, మేలు, కూరిమి, చెరిమి, అరితి, బాళి, ప్రేముడి, మచ్చిక, మక్కువ, మరులు, వలపు, అర్మిలి, అరులు, అర్లు, తగులం, సంగడి, పొందు, సంగాతం, మచ్చిగ, అలిమి, అరిమిలి, ముపిమి, గాదిరి, గారం, గారాం” మొదలైన తెలుగు మాటలను కూడా అలాగే ప్రయోగిస్తుంటాం. వీటన్నిటిలో ‘ప్రేమ, అనురాగం, అభిమానం, ప్రణయం, ప్రేయం, అప్రేక్ష అప్యాయత, మైత్రి, స్నేహం, సౌహృదం, మోహం, మమత, మమకారం, నేస్తం, మచ్చిక, మక్కువ, మరులు, వలపు, పొందు, గారాం’ అనేవి ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నాయి. ముందువాటి సంగతి చర్చిద్దాం. పనిలో పనిగా తక్కిన మాటలను సందర్భోచితంగా తలుచుకుందాం.

ప్రేమ ప్రతిఫల మపేక్షించనిది. గుడ్డిదని కూడా చెప్పారు. ఎక్కువ తక్కువలు, పెద్దాచిన్నా భేదాలు, లాభనష్టాలు మొదలయిన వాటితో సంబంధంలేని ‘మక్కువ’ను ప్రేమ అంటారు. ప్రేముడి అనే మాట అచ్చతెలుగుని నిఘంటువులు చెప్తాయి గాని నమ్మటం కష్టం. సజాతీయ భాషల్లో అటువంటి రూపంగల శబ్దం లేదు. ‘మాతృప్రేమ’ వంటి సమాసాలను ఎటుబడితే అటు వివరించవచ్చు. తల్లికున్న ప్రేమ, తల్లిమీది ప్రేమ అని చెప్పవచ్చు. కానీ తల్లికి బిడ్డమీద ఉన్న భావానికి (మూలిమికి) ‘వాత్సల్య’మనే మరోమాట ప్రత్యేకంగా ఉంది. వత్స అంటే సంత, బిడ్డ. బిడ్డమీది ప్రేమ వాత్సల్యం. అయితే బిడ్డకు తల్లిమీదగల భక్తి గౌరవాలను ప్రేమ అనగూడదని చెప్పలేం. ప్రేమకన్నా ప్రణయం దౌడ్డది. అందులో ‘తొంగుబాటు’ కూడా ఉంది. ‘నమ్మకం’ కూడాను. ప్రేమకు ‘స్నేహం, సంతోషం, పరియోచకం, గాలి’ మొదలైన ఇతరార్థాలూ, ‘ప్రేమము’ అనే రూపాంతరమూ ఉన్నాయి. ప్రేమ అష్టరం. ప్రణయం స్థిరమైనది. ‘ప్రేముడి’కి ‘పిన్నలమీద, చిన్నవాళ్లమీద ఉన్నకూరిమి’

అని కొందరు అర్థం చెప్పారు. అంటే ప్రేముడిని వాత్సల్యంతో సమానంగా పరిగణించాలన్నమాట. 'ప్రియం, ఇష్టం, ప్రీతి' అనేవి ఇంచుమించు దగ్గరమాటలు. ఇతరులకుగాని తనకుగాని సంతోషం కలిగించటం, ఇచ్చకం పుట్టించటం అనేవి ఈ మాటల్లోని సమాన లక్షణాలు. తృప్తిని, సంతోషాన్ని, ఉల్లాసాన్ని కలిగించటంలోదాటు మనసులోని కలకతీర్చివెప్పరు ఈ మాటలను అర్థపుష్టతకోసం వాడవచ్చు. ప్రేయం అనే మాటకు 'వాచ్చుదర, అనుగ్రహం'లాంటి వేరే అర్థాలున్నాయి. ప్రీతికి దగ్గరిమాటలు ప్రీతనం, ప్రసాదనం అనేవి. వచ్చటం వచ్చిక అనుకుంటే, ప్రీతనం అనేది ఆ వచ్చికను కల్పించటం. తృప్తికి సంతోషానికి ప్రమేయం లేనిచోట ప్రీతి, ప్రీతనం, ప్రసాదనం వాడితే నచ్చు.

మనుత, మనుత్వం, మనుకారం అనేవి తనదనే భావమున్నప్పుడే వాడవలసిన మాటలు. 'మను' అనేదానికి 'వా(ది)' అనే అర్థం. సొంతం (చేసుకోవాలి) అనే అభిప్రాయమున్నప్పుడే వీటికి వాడుక. అమర్కతి, అనురాగం అనేవి 'రాగం' (=ఇష్టం, ఆసక్తి, ఆపేక్ష)తో వెంటడించే కోరికలను తెలిపే మాటలు. ప్రేమ, ప్రణయాలాగాకాక ఇవి వికషత్తమయిన స్నేహాన్ని చెప్పటానికి పనికి వస్తాయి. అనురతి, ఆసంగం అనే పదార్థా 'శరీర సంబంధానికి' విశ్కన ప్రాధాన్యముంది. రతి, సంగం - అనే మాటలకు 'సంభోగ'మనే అర్థం కూడా ఉంది. ఆసత్తి అంటే పొందిక, సరిపెట్టుకోగలగటం. ఆసక్తి అంటే కోరిక. ఈ రెండూ ఒకటికాదు. ఆసత్తికి దగ్గరిసంబంధమనే అర్థంకూడా ఉంది. ఆపేక్షకు అనుసరించటం/వెంటడించటమనే అర్థం లేకపోలేదు. ఆపేక్షను 'ఆపేక్ష' అంటారు కొందరు. అది సరికాదు. అప్యాయనం అంటే తనివి, తృప్తి. అప్యాయత ఈ మాటకే మరో రూపం. సంతోషపెట్టడం లేని అప్యాయతలేదు. అధిమానం అర్థం చేసుకున్నప్పుడు కలిగే గౌరవం. ఈ మాటకు ఆత్మగౌరవం, గర్వం, అజ్ఞానం, అపాంకారం అనే విడివిడి అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. అధిముఖత అనే మాటను అవతలి వ్యక్తికి అమకూలంగా వచ్చేటట్లు ప్రవర్తిస్తున్నప్పుడు వాడారి. 'సుముఖత' అని కూడా దీనికి అర్థముంది. అధిముఖతకు మరోరూపం అధిముఖ్యం. దీనికి అర్థంలో మరేమీ లేదా లేదు. మోహంలో ప్రేమలో లేని తీవ్రత, మొండితనం ఉంటాయి.

మైత్రి, స్నేహం ఒక్కటికాదు. 'మైత్రి/మిత్రత/మిత్రత్వం' అనే మాటలో 'చెలిమి' తోపాటు 'జాలి, దయ' కూడా ఉన్నవని చెప్పాలి. మైత్రికన్నా స్నేహం గొప్పది. స్నేహం అనే పదానికి 'చనువుతోబాటు విడరానిబంధం కూడా ఉన్నభావ'మని అర్థం. విడానికి స్నేహ పదానికి 'మానె, జిడ్డు' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. వదలని మైత్రి స్నేహం. అది విడదీయరానిది, విడిపోనిది. మైత్రి తాత్కాలికం కావచ్చు. స్నేహం మాత్రం శాశ్వతమయినది. పోహార్తమనే మాట 'సుహృత్' అనే శబ్ద లక్షణాన్ని చెప్పింది. మంచిమనసుతో ప్రవర్తించటం పోహార్తం. కొందరు తప్పుగా ఈ మాటను 'పోహార్త'మని వాడుతుంటారు. కానీ ఈ మాటకూ 'అర్హత'కూ సంబంధమేలేదు. స్పృగ్ధత అంటే చల్లని, చిక్కిని మైత్రి. ఉన్నంతకాలం అన్వారకరంగా ఉండే మైత్రి అన్నమాట. స్నేహమంత గాఢమయిందికాదు స్పృగ్ధత. శాశ్వతమూకాదు.

ఈ మాటలన్నీ సంస్కృత పదాలు, తెలుగులో ఇటువంటి మాటలు చాలా ఉన్నాయి. అందులో కొన్ని తమాషా అయినవి.

ఇంచుమించు స్నేహావంతి అర్థమిచ్చే తెలుగుమాట 'నెయ్యం'. దీనికి నెయ్యమి, నెమ్మి అనే రూపాంతరాలున్నాయి. అపలు స్నేహశబ్దం నుంచే నెయ్యం పుట్టిందంటారు చాలా మంది. నేస్తమనే మాట కొన్ని ప్రాంతాల్లో బాగా చలామణిలో ఉంది. 'నేస్తం కట్టడం' అనేది కళింగ ప్రాంతంలో (విశాఖ, విజయనగరం, శ్రీకాకుళం జిల్లాల్లో) ఓ పెద్ద క్రతువులాగా జరిగేపని. రెండు కుటుంబాలు నేస్తం కట్టాయంటే జీవితాంతం విడని చెలిమిలో ఉంటాయి. ఒకేకుటుంబంలాగా ప్రవర్తిస్తారు అలా నేస్తం కట్టినవారల్లు. నేప్తానికి మిత్రుడనే అర్థంకూడా ఉంది. నేస్తం నెయ్యం కన్నాగొప్ప అనుబంధం. చిప్పయసూరి అభిమానించి ప్రయోగించిన మరోమాట సంగతం. ఇది సంస్కృతంలోని 'సంగతం' నుంచి వచ్చిందంటారు. కలిసి మెలిసి ఉండటమని ఈ మాటకు అర్థం. పంగడి అనే మరోమాటుంది - 'కలిపి పనిచేయట' మనే అర్థంలో. 'చెలిమి' అనేది మైత్రీకి సమానమైన పదం. చాలా దగ్గరిచెలిమిని 'పొత్తు' అనవచ్చు. ఒక కంచంలో తిని ఒక మంచంలో పడుకొనేవారి మధ్యగల సంబంధం పొత్తు. ఇది శ్రీ పురుషుల మధ్యమండే శరీరసంబంధానికి కూడా అన్వయిస్తుంది.

ప్రేమకు బదులుగా పాతకాలపు కావ్యాల్లో వినిపించే కనిపించే తెలుగుమాట 'ఎలమి'. ఎలము - అనే క్రియాపదానికి 'చిగిరించు, వికసించు' అనే అర్థాలున్నాయి. ఎలమి సుకుమారంగా ఉంటే 'వెనరు' అవుతుంది. వెనరులో తొలి, రెండు కూడా ఉంటాయి. పూర్వ కావ్యాల్లో బాగా వాడుకలో ఉన్న మరోమాట నెమ్మి. ఇంచుమించుగా ప్రేమకు సమానమైన పదమిది. ప్రేమ - ఎలమి తీవ్రంగా ఉన్నప్పటి స్థితిని చెప్పటానికి వాడదగిన మాటలు తగులం, తవులం, తగులు అనేవి. ఒక పట్టాన నడలని, నదిలించుకోలేని పంబంధం తగులం. ఇది మంచిదీకావచ్చు, చెడుదీకావచ్చు. తగులాటం - తగులాయం అనేవి ఈ మాటకే రూపాంతరాలు. అయితే కొందరు తగులాయమంటే 'కావలసిన వాడు, అయినవాడు, సంబంధి' అనే అర్థాలు చెప్తున్నారు - మహర్షాచకం చేసి! తగులుకోలు అనే పదాన్ని సాధారణంగా చెడు విషయాలకు, అక్రమసంబంధాలకు అన్వయిస్తుంటాం కానీ ఆ మాటకా అర్థవిశేషం స్వతహాగాలేదు. తీరని ప్రేమని సూచించటానికి, తీవ్రమయిన ప్రేమను వ్యక్తీకరించటానికి 'మరులు' అనే మాటను వాడవచ్చు. ఇంచుమించు 'మోహ'మనే సంస్కృత పదాని కిది సమానం. ఇటీవలికాలంలో ప్రేమకు పర్యాయపదంగా ఎక్కువ వాడుకలోకి వచ్చిన తెలుగుమాట వలపు. సినిమాంపల్లా, నవలాపాహిత్యంవల్లా ఈ మాటకు వ్యాప్తి పెరిగిపోతున్నది.

పెద్దవాళ్ళకు చిన్నవాళ్ళమీరవుండే వాత్సల్యానికి బదులు మాటలు తెలుగులో అర్మిలి, అరులు, అలిమి, అరిమిలి, అరితి - అనేవి. కానీ వీటికి నేటి సాహిత్యంలో కూడా ఎక్కడో తప్ప ప్రయోగంలేకుండా పోయింది. ప్రాచీన పద్యతిలో గణబద్ధరచనలు చేసేవాళ్లు పాదపూరణకు వాడుతున్నారనిపిస్తుంది. అయితే మచ్చిక, మక్కువ అనే పదాలు ఇప్పటి వాడుకలో కనిపిస్తాయి. మచ్చిక శబ్దాన్ని పెంపుడు జంతువులను

దయతో దగ్గరికి తీసుకోవటంలో కూడా వాడుతున్నారు. గారం/గారాం అనే మాటలను చిన్నపిల్లలను ముద్దుచేయటంలో మచ్చికకు బదులు వాడటం కనిపిస్తుంది. మక్కువ, కూరిమి/కూర్మి అనేవాటిని ఎంతో 'ఇష్ట'మనే అర్థంలో వాడుతున్నారు గాని కూరిమి శబ్దానికి కావ్య ప్రయోగమున్నంతగా వ్యవహారంలో వాడుకలేదు. 'మచ్చిగ' అనేపదం నిఘంటువులో కనిపిస్తుంది.

ప్రేమఫలితంగా సమకూడేవి పొందు, పొత్తు అనేవి. పొందిక - అంటే కుదురుబాటు. ఈ మాట పొందు అనే క్రియారూపంనుంచి వీర్భక్త వామనాచక రూపం. 'పొంతన' కుదిరిన పొత్తును పొందు - అంటాం. పొంతనతో నిమిత్తంలేని కలయిక పొత్తు. ఈ పొందునల్లగాని పొత్తునల్లగాని వ్యక్తిపొందే సుఖాన్ని సంతోషాన్ని చొక్కు, సొమ్ము, దాని అనే మాటలద్వారా వ్యక్తీకరించవచ్చు. ఈ పొందో పొత్తో కలిగేదాకా ప్రేయసిప్రియులు ఒక్కొక్కరు వెంటరిప్పకోటాన్ని 'ఎలయింపు' అంటారు. కలాపూర్ణోదయంతో అభినవకాముది శల్యాసురుణ్ణి ఆశపెట్టి ■■■ ఎలయించుకొని శ్రీశైల శిఖరమెక్కిస్తుంది. పొత్తుకు ఇంచుమించు సమానార్థంలో 'మరుగు' అనే మాట పుస్తకాల్లో కనిపిస్తుంది. మరుగు శబ్దానికి ఇప్పటి అర్థం చాటు/రహస్యం అని మాత్రమే. దయటికి పొక్కుని ప్రేమానుబంధాన్ని సూచించటానికి తెలుగులో చక్కటి మాటవుంది - 'ముసిమి' అని. 'ముసిముసినవ్వులు' వంటి పదబంధాల్లో 'కొద్దిపాటి, కనిపించి కనిపించని, అంత బహిరంగంకాని' అనే అర్థాల్లో ఈ మాట మూలార్థం మరుగుపడి ముసిముసిగానే విలించిందిగాని నేటి వ్యవహారంలో ఇది ఎక్కడా వినిపించదు.

పూర్వ కావ్యాల్లో బహువ్యాప్తిలో ఉన్న మరో తెలుగుమాట 'గాదిలి'. 'ఇష్టమైన, నచ్చిన, నమ్మిన' అనే అర్థాల్లో ఈ మాటను వాడేవారు. పెద్దలకు నచ్చిన పిన్నల విషయంలో గాదిలి శబ్దం వాడవచ్చు. ఇప్పుడు ఈ మాటకు వాడుక ఉన్నట్లు లేదు; లేనట్లుందన్నా తప్పకారేమో! పిన్నలకు పెద్దలవద్ద మారాంచేసిగాని చేయకగాని సాధించుకోగల శక్తిని 'చనువు' అనవచ్చు. దీనికి పరైన మరో సంస్కృతపదం 'సామంతం' సాహిత్యంలోనేగాని సాధారణ వ్యవహారంలో వినిపించదు. ఈ రోజుల్లో 'చనువు (పూర్వం చనువు)' శబ్దాన్ని స్త్రీపురుషుల అన్యోవ్యతమ సూచించడానిక్కూడా వాడుతున్నారు.

సంస్కృతంలోని 'ఇష్ట' శబ్దానికి సరయున తెలుగుమాట ఇంపు. అయితే ఈ మాటను ఇప్పుడెవరూ అంతగా వాడటంలేదు. ఇంపును చక్కదనమనే అర్థంలో కూడా కొందరు వాడారు. 'మేలిమి' అనే మాటకు 'ప్రేమ, మరులు' ■■■ అర్థముందని కొన్ని నిఘంటువులు చెప్పినా 'ఉత్తమమైన, విలువైన, ఎత్తయిన' మొదలయిన అర్థాల్లో మాత్రమే దానికిప్పుడు వాడుక. 'తృప్తి'కి పరిగా దీటయిన తెలుగుమాట 'తనివి'. 'తనివి తీర్చుకొని' మొదలయిన పదబంధాల్లో దీనికి వాడుక ఎక్కువ; విడిగా ఇప్పటి వాడుకలో వ్యాప్తి తక్కువ. 'ఇష్టపడు' అనే క్రియాపదానికి సమానంగా 'నచ్చు' అనే క్రియను వాడుతుంటాంగాని, 'ఇష్టం' అనే నామ పదానికి సమానమైన 'నచ్చిక' అనే మాటను వాడుతున్నామని చెప్పలేం. భాషాభివృద్ధి

నిమిత్తంలేకుండా సమానార్థకత ఉంటుందనడానికి, ఉన్నా ఒకప్పుడు వాడుకలో ఉండదనటానికి ఇదో విదర్శనం.

స్నేహం, ప్రేమ వగైరాలను తలచుకొన్నప్పుడు అవి ఉన్నవాళ్ళను కూడా స్మరించాలిగదా. విఘంటువుల్లోనయితే చాలా మాటలుంటాయి గాని ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్న పదాల గురించే మనమాలోచిద్దాం - ఇది పరిచయమేగాని విఘంటువుగాని శాస్త్రచర్చగాని కాదుకాబట్టి. స్నేహం కలవాడు స్నేహితుడు - ఎల్లకాలం మనవెంట వదలకుండా ఉండేవాడన్నమాట. మిత్రుడు, సఖుడు, సుహృత్తులాంటివి దీనికి సమానపదాలు. మిత్ర శబ్దానికి సూర్యుడు వగైరా ఇతరార్థాలున్నాయి. పంస్కృతంలో మిత్రశబ్దం ఎప్పుడూ వపుంపకలింగంలోనే ఉంటుంది. అందువల్లనే కొందరు సనాతన పండితులు 'అతడు మిత్రము, ఆమె మిత్రము, అది మిత్రము'లాంటి ప్రయోగాలు చేస్తుంటారు. తెలుగులో మిత్రుడు, మిత్రురాలు అనే మాటలకే స్నేహితుడు, స్నేహితురాలు అనే వాటికన్నా వాడుక తక్కువ. అయితే 'మిత్రమా' అని పిలవటం పరిపాటి. 'మిత్రా' అని పిలిచేవాళ్ళున్నట్లు తెలీదు. ఇంకా 'వేస్తం' అని పిలిచేవాళ్ళున్నారు చాలామంది. సుహృత్తు అంటే 'మంచి మనసుకలవాడని అర్థం. అతడు స్నేహితుడు కాకపోవచ్చుగాని శత్రువెన్నటికీ కాదు. సఖుడు - అనే మాటలకు కావ్యాల్లోనే ప్రయోగం. సంబోధనలో 'సఖా' అనే రూపం. 'సఖీ' అని చెలికత్తెలను పిలవటం పినిమాల పుణ్యమా అని వాడుకలో నిలిచింది.

స్నేహితుడనే పంస్కృత పదానికి చాలా దగ్గరైన తెలుగుమాట నెయ్యుడు. సంగతి, సంగతకాడు, సంగడికాడు, సంగడిడు, నేస్తగాడు అనే తెలుగు మాటలక్కూడా వాడుక తక్కువ. వేస్తం అనేది వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. చెలి(మి)కాడు, చెలి(మి)కత్తె అనే మాటలు పుస్తకాల్లో పినిమాలలో కనిపించేవి, వినిపించేవి. ఈ రెంటిలోనూ సమానంగా ఉన్న 'చెలి' శబ్దాన్ని ఇటీవలికాలంలో స్త్రీలకు మూత్రమే అన్వయించి వాడుతున్నారని పూర్వం ఆ మాట స్త్రీపురుషలిద్దరికీ అన్వయించేది. అన్నట్లు 'నెచ్చెలి' అనేమాట ఉందికదూ! "ఎక్కువ స్నేహంకల" వ్యక్తి అని ■ మాటకర్థం - ప్రాణస్నేహితుడన్నట్లు, అప్రమిత్రుడన్నట్లు. ఇలాంటిదే మరో తెలుగుమాట 'అనుగు/అనుంగు' అనేది పూర్వం వాడుకలో ఉండేది - స్త్రీపురుషభేదం లేకుండా. 'అనుంగు నెచ్చెలి' మొదలైన తిక్కన ప్రయోగా లనేకమున్నాయి - చాలా దగ్గరివాడైన పరమస్నేహితుడనే అర్థంలో. కొన్ని శాసనాల్లో ఫలానా రాజుగారి 'అనుంగు'నని చెప్పకొన్న వాళ్ళుండేవారు. ఇప్పుడేమాట వాడుకనుంచి చాలావరకు తప్పిపోయింది. ఎక్కడో ఒకరు 'అనుగుబిడ్డ' లాంటి ప్రయోగాలు చేస్తున్నమాట నిజమేగాని అది 'పదుగురాడుమాట' కాదన్నమాట.

స్నేహ మనటానికి దోస్తీ, స్నేహితుడనటానికి దోస్త అనే మాటలు ఉరుదూనుంచి తెలుగులో ప్రవేశించి చాలా విలదొక్కుకున్నాయి. ఇంగ్లీషు నుంచి ఫ్రెండు, ఫ్రెండ్షిప్పూ కూడా బడిపిల్లల్లో అలవాటుయి పెద్దలక్కూడా వ్యాపించింది. అయితే చిన్నపిల్లల వాడుకలలో 'సావాసం' అనేది మైత్రికో స్నేహావికో సమానార్థకంగా నిలిచింది. ఈమాట పంస్కృతంలోని 'సహవాసం' (=కలిసి బతకటం/కాపురముండటం) నుంచి

వచ్చింది. విజానికి కొంతకాలం కలిసిమెలిసి చదువుకుంటారు కాబట్టి (అప్పుడప్పుడు పోట్లాడుకున్నా చిన్నపిల్లలు వెంటనే మరిచిపోయి మళ్ళీ కలిసిపోతారు కాబట్టి) సావాసం అనేమాటకు కలిసి ఉండటమనే అర్థం చెప్పవచ్చు. దీనికి కొంచెమించుగా 'చెలికారం' అనే మాట దగ్గరిది, చెలిమితో ఉండటమనే అర్థంలో సోపాద్రం, సోపాదం అనేమాటలు రెండూ 'సుహృత్తు గుణాలు' సూచించేవి. వాటిలో మంచితనానికిన్న ప్రాముఖ్యం మరిచేదికలేదు. పఖుడి/సఖి లక్షణం పఖ్యం.

స్నేహం ముదిరి ప్రేమగా పరిణమించవచ్చు - కొన్ని సందర్భాల్లోనయినా. ప్రేమించేవాడు ప్రేమికుడు. ప్రేమించిన స్త్రీ ప్రేమికురాలు. ప్రతి ప్రేమికుడూ ప్రేముడు కాదు. ప్రేముడంటే ఇష్టమైనవాడు. అలాగే ప్రతిప్రేమికురాలూ ప్రేమురాలు కాదు. ప్రేమ ఫలించిన తరువాత ప్రేముడో ప్రేమురాలో కావచ్చు. ప్రేమ భగ్గుమయినా ప్రేమికుడుగా, ప్రేమికురాలుగా నిలిచిపోవచ్చు. అయితే ప్రేమ ఫలించిన పురుషుణ్ణి ప్రేముడన్నట్లు అటువంటి దశలోనే ఉన్న ప్రేమికురాలిని ప్రేయసీ అంటారేగాని ప్రేమురాలనే వాళ్ళ సంఖ్య చాలా తక్కువ. 'ప్రేయసీ ప్రేయు'ల వంటి పదబంధాల వాడుక ఇందుకు కారణం. ప్రేమా పలపూ సమానార్థకాలని ప్రేయసీ ప్రేయుల స్థానంలో 'వలపుకాదు, వలపుకత్తె'లను నిలపటం కష్టం. ■ మాటలకు సహజంగా అపార్థం లేకపోయినా మోహపరవశులయిన జంటనే ఈ తెలుగు మాటలతో పరికరిస్తుంటారు. ప్రయోగ సందర్భాలనుబట్టి ఇలా ఊహించగలమేగాని శబ్దగతంగా అలాంటి అర్థంలేదు. ప్రేమికుడనే అర్థంలో వాడే 'అరితికాడు, మేలువాడు'లాంటి తెలుగుమాటలు పుస్తకాల్లో మాత్రమే ఎక్కడో కనిపించే మాటలే. మేలువాడనే మాటకు 'ఉత్తముడు, పైవాడు, ఎక్కువవాడు'లాంటి ఇతరార్థాలు కూడా ఉన్నాయి. మేలు శబ్దానికి 'ఎత్తు, పైలాగం' అనే అర్థవిశేషాలూ ఉన్నాయి. (ఉదాహరణకు మేలు దూలం, మేలుమిదై వంటి ప్రయోగాలు వాడుకలో వినిపిస్తాయి). 'ప్రియ' శబ్దానికి 'ఖరీదయిన' అనే అర్థవిశేషం వాడుకలో వచ్చింది. (ఈయేడు ధాన్యం ప్రేయమయింది. ప్రతిదీ 'పెరియ' మయితే బతికేదెలా? - లాంటి ప్రయోగాలు చూడండి). మేలునుంచి కూడా ఇదే మూలార్థంతో 'మేలిమి (బంగారం), మేలు (కట్టు)' వంటి పదబంధాలేర్పడ్డాయి.

ప్రేమికుల మధ్య, ప్రేయసీ ప్రేయులమధ్య ఎప్పుడయినా గొడవలు రావటం కద్దు. రాకపోతే అశ్వర్యపడాలేమో! సంస్కృతంలో 'ప్రణయకలహ' మనేమాట ఈ పరిస్థితిని వర్ణించడానికి పుట్టింది. తెలుగులో 'పొలయలుక/పొలయల్క, వెడమోడి' అనే మాటలున్నాయి. అలుక/అల్క అంటే కోపం. మోడి అంటే కోపం వచ్చినప్పుడు ప్రదర్శించే చిరాకు, విసురు వగైరాలు. కొన్ని నిఘంటువుల్లో 'పొల' శబ్దానికిచ్చిన అర్థాంకూ ఈ సమాసానికి సొంతన కుదరటంలేదు. 'వ్యాపించు, వీచు, పుట్టు, విసరు' మొదలైన అర్థాలున్న 'పొలయు' అనే క్రియకూ ఈ విశేషణానికి సంబంధముందని చెప్పవచ్చు. ప్రేమామృతంలోనయినా మునిగితేలటం ఎల్లప్పుడూ సాధ్యం కాదు.

★ ★ ★

శత్రువు-శత్రుత్వం

మైత్రిని గురించి ప్రస్తావించినప్పుడు దానికి వ్యతిరేకమయిన శత్రుత్వం గురించి రెండుమాటలు తలుచుకోవటం వ్యాచుం. వైరం, విరోధం అనే రెండు సంస్కృతపదాలు శత్రుత్వంలాగా వాడుకలో ఉన్నాయి. వీర శబ్దానికి వైరానికి సంబంధముంది. వైరం ఐహరంగమయింది, కనడదేది. శత్రుత్వం ఎన్నివిధాలనయినా ఉండవచ్చు. అందుకే అనుకూల శత్రుత్వం, ప్రతికూల శత్రుత్వంలాంటి మాటలు పుట్టాయి. శత్రుత్వంలో మోపం, వెన్నుపోటు, వటన వంటివి ఉండవచ్చు. వైరం దాహోటమయింది. విరోధం ఈ రెంటికన్నా విలక్షణమయింది. అది తాత్కాలికం కావచ్చు; దీర్ఘకాలికం కావచ్చు. కానీ అభిప్రాయాల్లో నడవడిలో అలోచనల్లో 'విరుద్ధత'వల్ల పుట్టేది విరోధమే. తన దారికి అడ్డునచ్చినప్పుడు పుట్టేభావం విరోధం. శత్రుత్వం, వైరమంత తీవ్రమయిందికాదు విరోధం. వైరుధ్యమనేది మరోమాట. ఇటువంటి అభిప్రాయభేదాలవల్ల, అర్థంకులవల్ల వైరుధ్యం కలుగుతుంది. వైరానికి శత్రుత్వానికి ఇంతచిన్న కారణాలక్కరలేదు. వాటికి 'పగ' ప్రధానం. విరోధంలో పగ పాలు తక్కువ, కోపమెక్కువ.

తెలుగువాళ్ళకు మాతృభాషలో శత్రుత్వాదులకు దగ్గరగా ఉండే మాటలు చాలా ఉన్నాయి - కోపదారివాళ్ళు కనుక. "ఒంటమి, ఒప్పమి, కంటు, కొట్లాట, గొడవ, దెబ్బలాట, ఐగడం, పగ, పోట్లాట, వేరం, మచ్చరం, సూడు"లాంటి మాటలింకా ఉన్నాయి. ఒంటమి తనమార్గం నచ్చని, తనకు అనుకూలంగా ఉండనివాళ్ళ మీద పుట్టేభావం. 'ఒంటిగంటం రాసులింగం' అంటారే అతడి లక్షణమన్నమాట. ఒంటమిలో తీవ్రతలేదు - తిరుగుదాటులేదు. తనగొడవే తనదిగా ఇతరులకు దూరంగా ఉండటం ఒంటమి. ఒప్పమి అంటే ఒకరు చెప్పింది ఒప్పుకోకపోవటం - తనకు విరుద్ధంగా చెప్పినమాటనూ చేసిన పనినీ సహించక దూరంగా ఉండటమే ఒప్పమి. ఒంటమి కలివాడు తనకుతాను దూరంగా ఉండి బాధపడలాడేగాని ఆ బాధనుకూడా వ్యక్తీకరించడు. ఒప్పమి కలివాడు తన భావాలు చెప్పావచ్చు - మానావచ్చు. అంతే భేదం. తక్కిన లక్షణాలు ఒంటమికి ఒప్పమికి సమానమే. ఈ రెంటికి ఇప్పుడు వాడుక ఉన్నట్లులేదు. కొద్దిమంది ఇంకా అక్కడక్కడ 'అయిన నిష్కారణంగా కంటువెట్టుకున్నాడు'లాంటి వాక్యాలు వాడుతున్నారు. భారతంలో "మొగమున గంటు వెట్టుకొని" అనే ప్రయోగం చాలాచోట్ల కనిపిస్తుంది. ఇంచుమించు 'కోపం, పగ' వంటి అర్థాలున్న ఈ మాటకు వాడుక తక్కువ.

కొట్లాట, దెబ్బలాట, పోట్లాట అనే మాటలు విచిత్రమైనవి. పదంలో 'ఆట' ఉన్నా అవి ఆటలుకావు. వీదో కదలికగల శత్రుత్వాలన్నమాట. కొట్టు, దెబ్బ, పోటు - అనేవాటిలో మొదటిదానికన్నా రెండోదీ, దానికన్నా మూడోదీ తీవ్రమైనవి. వీటిలో సమాన లక్షణం చేతికన్నా ఎక్కువగా నోరు పారేసుకోవటం. చాలా

పందర్బాల్లో చెయ్యిచేసుకోవటం జరక్కపోయినా మాటల స్వరూపం మటుకు మారలేదు! శరీరానికి జరిగే కొట్టు, పోటులాంటి ప్రమాదం ఏమీలేకుండా విద్యహించే శత్రుత్వం జగడం. అది సాధారణపదం. పై మూడూ అందులో భాగాలు. వాడుకలో 'వాల్చిద్దరూ జట్టు జట్టు పట్టుకున్నారంటాం కాని నిజంగా ఒకరిజట్టు మరొకరు పీకారని అర్థం కాదు. జగడం వైరంలాంటిది. బహిరంగమయింది. ఎవరూ జగడాన్ని మనస్సులో పెట్టుకోలేరు - శత్రుత్వాన్ని లాగా. ఈ లక్షణంలో ఇది 'పగ'కన్నా వేరయివది. పగ మనసులో ఉండే శత్రుత్వం; పాదారణంగా దీర్ఘకాలికం. తరతరాలుగా కూడా ఒకప్పుడది అలాగే రాజకుంటూ ఉంటుంది. అందుకే 'తాచుపగ, పాముపగ'లాంటి మాటలు పుట్టాయి. కోపతాపాల తీవ్రత తగ్గినా పగ తగ్గదు. కొన్ని ప్రాంతాల్లో శత్రుత్వం వచ్చిందనడానికి 'జట్టి వచ్చింది, గొడవ(లు) వచ్చాయి' అంటారు. జట్టి నిజానికి ముఠాలంటిది. కొందరొకవైపు మరికొందరు ఇంకోవైపు ఉండి తగాదాపడితే అది జట్టి రావటం. చిన్నచిన్న కారణాలకే పుట్టి, అంత తీవ్రంగా ఉండక, తొందరగా సమసిపోయే శత్రుత్వమే గొడవ. వైరుధ్యం లాంటిదది. కొన్ని నిమంటువులు శత్రుత్వానికి 'మచ్చరం' పర్యాయపదమని చెప్తాయిగాని అది 'మాత్సర్య'మనే సంస్కృత పదం నుంచి పుట్టినమాట. ఈర్ష్య, అసూయలతో పుట్టిన శత్రుత్వం మచ్చరం. ఇప్పుడు వాడుకలో లేదనిపించే మరో తెలుగుమాట 'మూడు'. ఈ శబ్దానికి క్రియార్థంలో 'కాల్చి, తగలదెట్టు' అనే అర్థ విశేషాలున్నాయి. తీవ్రమయిన క్షణికమైన శత్రుత్వం సూడు.

వైరానికి శత్రుత్వానికి ఉన్న అంతరమే వైరికీ శత్రువుకూ మధ్యకూడా ఉంది. వైరి అనేమాటకిప్పుడు వాడుక చాలా తక్కువ. 'విరోధి' అనేమాట ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది. విరోధం కలవాడూ, కల్పించినవాడూ విరోధి. పరిపండి లాంటి పదాలు పుస్తకాల్లో తప్ప కనిపించవు. అచ్చతెలుగులో "పగ, పగతుడు, పగవాడు, మార్తుడు" అనే మాటలున్నాయి. పగతుడు కావ్యాల్లోనే కనిపిస్తాడు. పగవా డనేమాటను విరోధి, శత్రువు, వైరి అనే మూడార్థాల్లోనూ సమానంగా వాడుతున్నాం. పూర్వకావ్యాల్లో "పగ" అంటే పగవాడనే పదానికి సంక్షిప్తరూపంగా (నిజానికి పగవాడనేదే విస్తృత రూపం) కనిపిస్తుంది. ఇప్పుడటువంటి ప్రయోగం సాహితీ గ్రంథాల్లో కూడా అరుదైపోయింది. బహవచనంలో 'పగరు' అని ప్రాచీన గ్రంథాల్లో ప్రయోగముందిగాని వాడుకలో అమాట లేదిప్పుడు. మార్తుడు - అంటే ఎదుర్కొన్నవాడు, తిరగబడినవాడు, కయ్యానికి కాలుడువ్వినవాడు అని అర్థం చెప్పవచ్చు. పగవాడు ఇలా బయటపడనక్కరలేదు. అదే వారిద్దరికీ భేదం.

శత్రుత్వానికి కారణాలవేకం. కొన్ని సమయాల్లో భయంవల్లకూడా శత్రుత్వం రావచ్చు. క్రూర జంతువులు మనిషికి భయపడి తిరగబడితే, మనిషి అవి చంపుతాయేమోనన్న భయంతో ముందుగా తానే చంపటంకర్తు. భయం, భీతి అనే రెండు సంస్కృతపదాల్లో రెండోదానికి వాడుక తక్కువ. భయభీతులని ద్వంద్వపమాసం చేసేవాళ్ళూ ఉన్నారు. భయానికి సరైన తెలుగుమాట వెరపు; భీతికి సరిపోయే తెలుగు పదం జంకు. ఇప్పటివాడుకలో భయం, జంకు రెండే

ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాటలు. వెర, వెరగు - అనే తెలుగుమాటలు 'వెరపు' శబ్దానికి పర్యాయపదాలని కొందరు కోకర్తలు చెప్పారు. కానీ 'వెరగు' అనేమాటకు ఆశ్చర్యమనే అర్థంకూడా ఉంది. దంకులో పరికితనముంది; అది వెరపులోలేదా? అనుమానమే. నిర్భయంగా నిర్భీకంగా అనే మాటలున్నాయి. ఆ సందర్భంలో 'దంకులేకుండా' అనే అర్థం చెప్పకోవాలి. వ్యుత్పత్తులను గాలించి మూలార్థం కనిపెట్టినా కాలక్రమంలో వాడుకలో నిలిచిన అర్థమే మిగులుతుంది నిజానికి.

నిజానిజాలు

చాలా సందర్భాల్లో నిజానిజాలు తెలియక, తెలుసుకోక, తెలియజెప్పక శత్రుత్వాలు వస్తుంటాయి. మామూలుగా నిజం, అబద్ధం అనేవి వ్యతిరేకార్థక శబ్దాలుగా వాడుకలో ఉన్నాయి. నిజం, అనిజం అనే వాటిలోని రెండోమాట ఈ సమాసంలో తప్ప విడిగా కనిపించదు. ముందు నిజంసంగతి చూద్దాం - దానిలాగానే దాని పర్యాయపదాల సంఖ్య కూడా తెక్కువే కాబట్టి. సత్యం, ఋతం, సూన్యతం, సమ్యక్, తథ్యం వంటి సంస్కృతపదాలూ, 'నిక్కం, నిక్కువం, విక్కం, నేలు' వంటి తెలుగుపదాలూ సమీపార్థంలో ఉన్నమాటలు. నిజం సంస్కృతమో తెలుగో ఉచ్చారణనుబట్టి చెప్తారు సంప్రదాయపండితులు! దాని వ్యుత్పత్తి కూడా సందిగ్ధమన్నమాట. నిజంనుంచి 'నిజం' అనే మాట పుట్టింది. దానికర్థం 'స్వభావం, పుట్టుకతో వచ్చిన గుణ'మని. ౬ పెద్దపండితుడు 'జని' (అంటే పుట్టుక) తిరగబడి 'నిజ' శబ్దం పుట్టిందన్నారు! అదేమయ్యా అంటే 'సింహం'లోంచి 'హింస', 'హింస' లోంచి 'సింహం' పుట్టిందని యాస్కాచార్యుడంతటివాడు చెప్పగాలేంది జని-నిజాలు ఒకదాన్నుంచి మరొకటి పుట్టాయంటే తప్పి అని రెట్టించాడు. కాబోలు. పేచీ ఎందుకు?

నిజం, సత్యం అన్నివిధాలా సమానమైనవి కావు. సత్యం ఖచ్చితమైనది. తిరుగులేనిది. ఒకరు నిజ మనుకొన్నది మరొకరికి నచ్చకపోవచ్చు. స్వభావం మీద ఆధారపడ్డది నిజమయితే, నిత్యత్యం మీద ఆధారపడిన తాత్వికమైన నిజమే సత్యం. ఋతమనేది పుస్తకాల్లో మాత్రమే కనిపించేమాట. దాన్ని నొక్కిచెప్పే మరోమాట సూన్యతం. ఋతం (రుతమనిరాస్తే నేటి భాషలో ■ప్రేంకాదు) ఋణావయింది - అంటే తిన్నగా ఉండేది, వంకరలేనిది. స్పష్టంగా కనిపించే వినిపించే నిజమన్నమాట. తెలుగు వాడుకలో 'ఋణాపు, రుణాపు' రెండూ ఉన్నాయి. మొదటిదానికి 'సూటిఅయిన' అనే అర్థముంటే రెండోదానికి 'విరూపణ, సాక్ష్యం, దృష్టాంతం' అనే అర్థాలున్నాయి. 'బ'కు రెండు కొమ్ములిచ్చినమాట సంస్కృతం నుంచి, 'ర'కు ఒక్కకొమ్మిచ్చింది ఉర్దూద్వారా పర్షియన్ భాష నుంచి తెలుగులోకి వచ్చినమాటలు (రెంటిని 'రుణ'వనే రాయవచ్చుగాని సందర్భాన్నిబట్టి అర్థం గుర్తించవలసి వుంటుంది). సూన్యతమంటే చాలా సూటిగా ఉండేది. స్పష్టమైనమాట అన్నమాట. వీటన్నిటిలోకీ సత్యమనేది

పెద్దమాట. దానికి వేదాంతంలో తర్కశాస్త్రంలో ప్రత్యేకమయిన అర్థాలున్నాయి. అబద్ధంకానిదనే అర్థంలో 'నిబద్ధి' అనే సమీపపద మొకటుంది. దానికిప్పుడు నాడుక తక్కువ. కట్టుబాటులేనిమాట అని అర్థం. మాటకు కట్టుబాటుంటే నిబద్ధి. సత్యం దైవానికి తప్ప మరిదేనికి కట్టుబడి ఉండదంటారు కొందరు. దైవమే సత్యానికి కట్టుబడి ఉంటుందని మరికొందరు చెప్తారు. నిబద్ధి మాటకూ నిజం పుట్టుకకూ/స్వభావానికి కట్టుబడి ఉంటుంది. తథ్యమన్నా సత్యమేనని కొందరు. దానికి తప్పనిది, తప్పకుండా జరిగేది అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. నిజమనే అర్థంలో నాడుక చాలా తక్కువ.

విక్రమం, విక్రమనం, విక్రేం అనే తెలుగుమాటలు ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు. మూలమొక్కటే. మరి గతిలేరుకాబట్టి దీన్నే/ఏటినే సత్యాదులన్నిటికీ పర్యాయపదాలుగా భావించాలి. నేటు శబ్దానికి వ్యుత్పత్తి తెలియదు. పైగా దానికి ప్రయోగం చాలా తక్కువ. అది మారుమూలమాటకీందే లెక్క.

నిజానికన్నా అబద్ధానికే వ్యాప్తి ఎక్కువ. అందుకేనేమో సంబంధిపదాలుకూడా ఎక్కువే. "అసత్యం, కపటం, కైతవం, చద్వం, దంభం, మృష, అబద్ధి, అనర్థక"మనేవి సమీపార్థంగల సంస్కృతపదాల్లో ఎక్కువ వ్యాప్తికలవి. వాటినే టీసుకుందాం. అబద్ధమంటే కట్టుబాటులేనిదని చెప్పాలి. ఈమాటకే తెలుగులో నాడుక ఎక్కువ. దాని తరువాత బాగా నాడుకలో ఉన్నది అసత్యం. కపటంలో మోసముంది. కావాలని చెప్పే అబద్ధమే కపటం. కైతవ మనేది 'కైతవ' శబ్దం నుంచి వచ్చింది. కితవు దంటే జారగారు. జారంలో చేసేమోసమే కైతవం. అటనియమాలకు కట్టుబడకుండా ఉండటం కాబట్టి అదోరకం అబద్ధమన్నమాట - సంకుచితార్థంలో. చద్యశబ్దానికి మారు (వేషం), రహస్యం, దాపరికం అనే అర్థాలున్నాయి. నిజాన్ని దాచింది చద్వం; నిజానికి వ్యతిరేకం అబద్ధం. అనర్థకమనేమాటకు 'పాసగనిమాట' అని అర్థం. ఇప్పటివాడుకలో 'ప్రమాద'మనే భావం కూడా ఉంది. 'అర్థంలేని'దని, 'అర్థంకాని' దని కూడా వివరించవచ్చు. ఇంకా 'నికృతి' (తప్పుపని) వంటి మాటలను కూడా పర్యాయ/సమీపపదాలుగా పరిగణించే వారున్నారు. కాని ■ లాపతు మాటలకు ప్రయోగాలు చాలా తక్కువ.

అన్యతమనే మాటకు 'సేద్యం, కృషి' అనే అర్థాలు సంస్కృతనిఘంటువుల్లో కనిపిస్తాయి! ఈ అర్థాలెందుకు వచ్చాయో తెలీదు. అంతకన్నా పోరం, సంస్కృతంలో 'సత్యావృత' మనే మరోమాటుంది. మాటనుబట్టి 'సగం నిజం, నిజమైన అబద్ధం, నిజంగా కనిపించే అబద్ధం' వగైరా అర్థాలను ఊహిస్తే పప్పులో కాలువేశామన్నమాటే. నిఘంటువుల ప్రకారం ఆ మాటకు "బేరం, బేరమాడట"మని అర్థం! వ్యాపారంలో, బేరంలో నిజానిజాలు రెండూ కలగాపులగ మైపోతాయనుకొని ఈ అర్థం కల్పించారేమో తెలీదు.

అచ్చతెలుగులో అబద్ధానికి పర్యాయపదాలని చెప్పేమాటలు చాలా ఉన్నాయి. "కల్ల, కొడిమె, దబ్బర, ఉల్లసం, బూతు, బూమె, బూక, బూటకం, బద్దు, బొంకు, వేడబం, పొలిక్కి (వాడుకలో పొళక్కి అనే రూపమే ప్రచురం)" మొదలైనమాటలున్నా, 'కల్ల, బొంకు' అనేవాటికే ప్రయోగభావాభ్యం కనిపిస్తుంది.

కలకూ కల్లకూ వ్యుత్పత్తిరీత్యా చాలా దగ్గరి సంబంధముంది. లేనిది ఉందని చెప్తే కల్ల ఉన్నది లేదంటే బహుశా దొంకేమో! 'దబ్బర'కు అబద్ధమనే అర్థంలో కావ్యప్రయోగాలు మొందు. హాళిక్కి/హళక్కి అంటే శూన్యం, లేనిదన్నమాట. ఈ పదం కన్నడం నుంచి దిగుమతి అయింది. అన్నట్లు తెలుగులో భాస్కరరామాయణం రాసిన కవిని హళక్కి భాస్కరుడని వ్యవహరిస్తారుగాని అది సొరహాటు. అమాట 'హళక్కి' - అంటే తాంబూలం. ఈ గ్రంథం రాయడానికి రాజదగ్గర 'తాంబూలం పుచ్చుకొన్నాడన్నమాట' (-అంటే అంగీకరించాడని అర్థం). బూతుకు 'లిట్టు, తప్పమాట, పదినుందిలో పంకరానిపదం' అన్న అర్థంతోబాటు 'పోగిడేవాడు, భిక్షాచ' అనే అర్థాలు ఉన్నాయి. బూతు అతిశయోక్తి కావచ్చుగాని అబద్ధం కాదు. కల్లను పెంచిచెప్తే బూతువుతుంది.

బూక అనే మాటకిప్పుడు వాడుకలేదుగాని దామ్మంచి పుట్టిన 'బూకరింపు' దబాయంపనే అర్థంలో ప్రయుక్తమవుతున్నది. లేనిది ఉందని గట్టిగా చెప్పటం బూకరింపు. అదే పూర్వం బూక. బూమే శబ్దం 'భ్రమ' నుంచి పుట్టిందనేవాళ్ళున్నారు. నిజానికి దాని వ్యుత్పత్తి తెలీదు. బూటకం ముమ్మూర్తులా కపటంతో సమానమయిన తెలుగుమాట. మోసంతో కూడిన అబద్ధమని వివరించవచ్చు. ఉల్లసమనేమాటకు "ఎత్తిపాడుపు" అనే అర్థంకూడా ఉంది. వేడటం పుస్తకాల్లోమాత్రమే కనిపిస్తుంది. వాడుకలో వివిపించదు.

కష్టసుఖాలు

నిజానిజాలే కష్టసుఖాలకు. కారణమవుతాయి. మనదో చిత్రమయిన భాష. తెలుగులో కష్టాలకున్నన్ని పర్యాయపదాలు సుఖాలకు కనిపించవు. 'సంకటం, బాధ, సంబాధ, అధి, వ్యాధి, విపత్తు, అపత్తు, అపద' మొదలైన సంస్కృతపదాలు కష్టానికి పర్యాయపదాలు. తెలుగు మాటలు 'ఇరుమ, బెడద, దెస, చేటు, చేడ్చాటు, గొడవ, ఆత్రం, అంగలార్పు, గోరం, దొసగు, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు, అగచాటు, అగబాటు, బాము, చోద, పల్లటం, మల్లట, చోడుమ, బడవ'లాంటి వనేక మున్నాయి.

కష్టమనేది (బహుశా కష్టాలనే బహువచనరూపంలో) చాలా ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. శరీరానికిగాని మనసుకుగాని ఒత్తిడి కలిగించి అలసటపెట్టేది కష్టం. బాధ అలాంటిదేగాని వ్యక్తిని కట్టిపడేసి ఎటూ తోచని పరిస్థితి కలిగించేదికూడా. సంబాధ(ం) అంటే తీవ్రమయిన బాధ. అధి అనేది మనసుకు మాత్రమే కలిగిన కష్టమయితే వ్యాధి శరీరానికి వచ్చిన కష్టం. కష్టంకన్నా బాధ, దానికన్నా సంబాధ తీవ్రమయినవి. అధి వ్యాధులు విడివిడిగా ప్రత్యేక కష్టాలు; కలిపికట్టుగా మనిషిని పూర్తిగా బాధించేవి. అపద అపత్తులకు రూపభేదమేగాని అర్థభేదంలేదు. విపత్తు విశేషమయిన ప్రమాదమయితే అపత్తు/అపద సాధారణ ప్రమాదం. అనుకోని సంఘటన ద్వారా మామూలుగానో ప్రత్యేక పద్ధతిలోనో వచ్చే కష్టం అపద;

తీవ్రంగా ఉంటే విపత్తు. ఈ రెంటిలోనూ 'ప్రమాద' వశాన వచ్చిన కష్టముండటం సమానధర్మం; అవి రెండూ అనుకోని కష్టాలన్నమాట. సంకట శబ్దానికి ఇబ్బంది, ఇరుకు అనే అర్థాలున్నాయి.

తెలుగు కావ్యాల్లో అనేక పదాలు కష్టపర్యాయాలుగా కనిపించినా 'ఇదుము, కడగెండ్లు, అగచాటు, బాము' అనేవే బహుళ వ్యాప్తిలో ఉన్నాయి. ఇదుముకూ ఇబ్బందికీ పెద్ద అంతరమున్నట్లు తోచదు. తమంత వచ్చిపడ్డ ఇబ్బందులు ఇదుములు. వాటిని అనుభవించక తప్పదు. కడగెండ్లు శబ్దానికి ఏకవచన రూపం ప్రయోగాలో కనిపించదు; అది నిత్యబహువచన మున్నమాట - కడదాకా అంటే జీవితాంతం నిలిచే కష్టాలవి. అగచాటు, అగచాటు అనేవి కనిపించే కష్టాలు, లోకానికి తెలీకుండా తమలో తామే బాధపడేవి కావని. బహిరంగకష్టా లన్నమాట. బాము శబ్దం 'ద్రుమ' నుంచి వచ్చిందంటారు కొందరు. నిజానికి కష్టాలు కాకపోయినా కష్టాలనిపించేవి బాములు. తిక్కవాదులు ఈ శబ్దాలను ఎంతో మెంకువతో ప్రత్యేకార్థాల్లో ప్రయోగించారు. మామూలు కవులు ఈ అర్థవిశేషాలను పాటించకుండా గదయలిప్రాసలు సరిపోతేసరి అని అప్పింటినీ ఒకేవిధంగా ప్రయోగిస్తుంటారు.

చెడద అంటే భయం పుట్టించే కష్టం; తీవ్రమయిందన్నమాట. చెడదకు ప్రమాదం, అశుభ్యతర కష్టమనే విశేషార్థాలు కూడా కనిపిస్తాయి. దేస అనేది నిఘంటువులు పొరపాటున పర్యాయపద పట్టికల్లో చేర్చిన మాటేమో! అది దిశ/ దిక్కు అనే శబ్దం నుంచి పుట్టిందనవచ్చు. చేటు శబ్దానికి నష్టమనే అర్థంకూడా ఉంది. చెడిపోవటం చేడ్చాటు. కష్టాలకు ఫలితంగా వచ్చే ప్రమాదం చేడ్చాటు. దీనికి క్రియారూపం చేడ్చుడు. గొడవకు 'గోరి, అల్లరి, శత్రుత్వం, పొరపాచ్చెం, అదిప్రాయభేదం'లాంటి అర్థవిశేషాలుకూడా ఉన్నాయి. అత్రం బహుళ సంస్కృతంలోని అత్యురత అనే శబ్దం నుంచి పుట్టింది కావచ్చు. 'తొందరపాటు' అనే ప్రత్యేకార్థం దానికుంది. అంగలార్పు అనేది తీవ్రబాధా సూచకం. బాధ(లు) భరించలేక ఏడవటం అనేది అంగలార్పు ప్రత్యేక లక్షణం. దుఃఖపూరితంగాని కష్టం అంగలార్పు కాదు. గోరం అనేది కేవలం ప్రాంతీయ వ్యవహారంలో ఉన్నమాట. అది 'హోర' శబ్దభవముని కొందరంటారుగాని 'రోగ' శబ్దంలోని వర్ణవ్యత్యయం వల్ల ఏర్పడ్డదనటమే సమంజసతరంగా ఉంటుంది. కొన్ని ప్రాంతాల్లో - గుంటూరు, ప్రకాశం ప్రాంతాల్లో - పెద్దంటివాళ్లు కష్టాల్లో ఉన్నా, రోగగ్రస్తులై ఉన్నా, 'అమ్మగారి 'గోరం' తగ్గిందా?' అని ఓదార్పుగా అడగటం కద్దు. రోగశబ్దం వాడటం బాగుండదని (రోగం కుదిరింది - వంటి ప్రయోగాల్లో అక్షేపణ పాలెక్కువ కాబట్టి) గోరం అనే రూపాన్ని వాడటం వినిపిస్తుంది.

దొసగు అంటే నిజానికి తప్పనే అర్థం. 'వెత' సంస్కృతంలోని 'వ్యథా' శబ్దం నుంచి ఏర్పడింది. 'వెతలుకుడుచు' వంటి ప్రయోగాలు 'బాధలు అనుభవించు' అనే అర్థంలో పూర్వకావ్యాల్లో కనిపిస్తాయి. విశేషమైన బాధనే వ్యథ/వెత అనవచ్చు. కుమిలిపోవటం వంటి మానసిక కష్టాలే వెతలు. క్షుద్రి అనేది చిన్న కష్టాలకూ, పెద్ద ఇబ్బందులకూ సూచకం. ఇప్పటికీ ఈ మాటకు వాడుక లేకపోలేదు. 'చోద, పల్లటం, మల్లటం, చోడుమ, బడవ'ల అర్థం స్పష్టంగా తెలియదు - వ్యుత్పత్తులంతకన్నా అస్పష్టం. వీటికి ఇప్పటి కావ్యాల్లో కూడా వాడుక చాలా తక్కువ.

సుఖం తెలుగువాళ్ళకు దొరకని పస్తువేమో! 'సుఖం, సుగం' అనే తదృవరూపాలే గానీ మరే అచ్చతెలుగు మాటలూ విఘంటువుల కెక్కినట్లు లేదు. సంస్కృతంలో 'అబాధ, మోదం, ఆమోదం, ప్రమోదం, సమ్మోదం, అనందం, శర్మ, శాతం, పాతం, ప్రీతి, ప్రపాదం, హర్షం' వంటివి సుఖ శబ్దానికి పర్యాయాలని విఘంటువులు ఘోషిస్తున్నాయి. బాధకు కేవలం వ్యతిరేకమైనది అబాధ. మోదమంటే సంతోషం. ప్రమోదం మరీ ఎక్కువ సంతోషం. సమ్మోదం పూర్తి సంతోషం. హర్షం అంటే మనస్సుకు కలిగే అనందం, తృప్తి. శర్మ శబ్దానికి శాంతి లక్షణం గల అనందమని విశేషార్థం. ప్రీతి అంటే ఇష్టం, వచ్చిక. ఇలా చూస్తుంటే సంస్కృతంలో కూడా సుఖం తక్కువే ననిపిస్తుంది!

తెలివితేటలు

నిజానిజాలూ కష్టసుఖాలూలాంటి భావాలను నిరూపించేది 'బుద్ధి'. ఇలాంటి అమూర్త పస్తువులను (అంటే కంటికి కనిపించని రూపంలేని మాటలను) సూచించే పదాలు తెలుగులో చాలా తక్కువ సంస్కృతంతోపోలిస్తే, అమరకోశంలో కనిపించే మాటలను తీసుకున్నా బుద్ధివిశేషాన్ని వివరించే పదాలు సంస్కృతంలో చాలా వున్నాయి - 'మనీష, దిషణ, దీ, ప్రజ్ఞ, శేముషి, మతి, ప్రేక్ష, ఉపలద్ధి, చిత్తు, సంచిత్తు, ప్రతిపత్తు, జ్ఞప్తి, చేతన, మేధ, సంకల్పం, అవధానం' మొదలైనవి.

బుద్ధిశబ్దానికి 'తెలివి, ఎరుక, తలపోత'నంటే తెలుగు మాటలు మేమివ్వదాలు. ఎరుక శబ్దానికి జ్ఞానం అనే అర్థం వుండగా తలపోతకు అలోచన, ఊహ అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. 'వాడికి బుద్ధి జ్ఞానమూ లేవనే మాటలు వింటుంటాం. సహజంగా ఉండే పుట్టుకతో వచ్చిన తెలివి బుద్ధి. లోకాన్ని చూసి, అనుభవాలు పొంది గడించిన ఎరుక జ్ఞానం. ఈ రెండూ లేవనేది అక్షేపణ. తెలుగులో మరో చిత్రమైన నానుడి వుంది. 'తెలివి ఎక్కువయితే బుద్ధి తక్కువవుతుంది' అనేది! అంటే సొంతంగా తెలివితేటలున్న వ్యక్తి ఇతరులు చెప్పేదాన్ని వేదప్రమాణంగా డబ్బకోడవి. బుద్ధికి 'బోధ'కూ సంబంధముంది. బోధ అంటే తెలివిడి - తెలుసుకోవటం. ఈ బోధ తనంత తానుగా ప్రయోనుభవాలవల్ల కలిగేది. దాన్ని ప్రయత్నపూర్వకంగా కలిగించటమే బోధన. స్వయాన తెలుసుకున్నవాడు బుద్ధుడు. ఒకరు తెలియజేస్తే తెలుసుకున్నవాడు బోధితుడు; అలా తెలియజేప్పేవాడు బోధకుడు.

'మనీష' అంటే అలోచనద్వారా వచ్చిన జ్ఞానం. అటువంటి జ్ఞానంగల వ్యక్తి మనీషి. ఇటీవల చమత్కారంకోసం 'మనీ(డబ్బు), షి(స్త్రీ)' - ఈ రెండూ ఉన్నవాడే మనీషి అని కొందరు విర్యచిస్తున్నారనుకోండి! 'మన్' అంటే అలోచన. అలోచనాపరుడు మనీషి. అలోచనవల్ల కలిగిన తెలివి మనీష. మతి అన్నా 'తెలివి, అలోచన' అనే చెప్పవచ్చు. 'వాడికి మతిలేదు, బుద్ధి లేదు' అనే వాక్యార్థం 'సక్రమమైన'

అలోచన, 'సరయిన' తెలివి లేవనే ఆక్షేపణ వుండన్నమాట. ప్రజ్ఞ అంటే గొప్ప తెలివిడి. ప్రేక్ష అంటే బాగా 'చూపి' తెలుసుకోగల శక్తి. అన్నీ గమనించగల శక్తి ప్రేక్ష. ఉపలబ్ధి అంటే సహజంగా జన్మసిద్ధంగా వచ్చిన తెలివి. లబ్ధి అంటేనే 'వచ్చిపడ్డది' అని అర్థం. జ్ఞప్తి అంటే గుర్తు. మంచిచెడ్డలూ నిజానిజాలు వగైరాలను గుర్తించగలగటం జ్ఞప్తి. ఇవన్నీ అర్థం చేసుకోగల పామర్యాన్ని సూచించే మాటలు.

ఒకపారి గుర్తించిన, తెలుసుకున్న విషయాన్ని మనసులో నిలుపుకోగలగడం మేధ. ఈ శక్తిని 'మేధాశక్తి' అంటారు. చాలామంది 'మేదశక్తి' అని పొరపాటుగా వాడుతుంటారు. మేదస్సు అంటే మెదడు. మేద అంటే తెలివితేటలు. ఇవి రెండూ ఒకదానిమీద మరొకటి ఆధారపడ్డవే కాబట్టి ఈ పొరపాటు ప్రయోగం వచ్చిందన్నమాట. మనస్సు చేసేపని - అలోచన, ఊహ మొదలైనవి - సంకల్పం. బచ్చితంగా చెప్పితే 'అనుకొన్నది' అని తెలుగుచేయాలి. దీనికి విరుద్ధమయింది 'వికల్పం'. అనుకొన్నదానికి పూర్తిగా వ్యతిరేకమైనది వికల్పం. అనదానమంటే ఒకవిషయంగాని అనేక విషయాలుగాని మనస్సులో నిలిపి వుంచటం. దృష్టిని కేంద్రీకరించి, వికరంధిగా, ఒకేపట్టుగా చేసే అలోచన అనదానం. అనదానంలో గుర్తు, పట్టుదల కూడా ఉంటాయి. దీన్నే 'మనస్కార'మని కూడా అంటారు. అంటే 'మనసు చేసేపని' అన్నమాట.

చర్చ అనేది కూడా బుద్ధికి దగ్గరిమాటే. ఒక విషయంలోని మంచిచెడ్డలను జాగ్రత్తగా పరిశీలించటం చర్చ. ఈ కాలంలో ప్రతిపక్షి ఒక చర్చాగోష్ఠిని ఏర్పాటుచేసి ఎవరి ఉపన్యాసం వారు చెప్పిపోవటంకూడా చర్చకిందే చలామణి అయిపోతున్నది. భావికాలంలో ఈమూటకు ఈ కారణంగా 'చెప్పింది ఎవట' మనో, 'సభ చేయట' మనో, మైకులూ పూరిదండలూ ఫోటోగ్రాఫులూ వగైరాలు ఏర్పాటుచేయుటమనో అర్థం రావచ్చు! 'తర్కం' బుద్ధి చేసేపని. ఊహ లేనిదాన్ని అలోచనద్వారా చర్చద్వారా కల్పించటం. ఇలాంటి భేదాలెన్నో!

తెలివి, ఎరుక అన్నవి అన్నివిధాలా ఒకటి కావు. తెలివి సహజం. ఎరుక సంపాదించినది - తరవాతి కాలంలో వచ్చేది. ఎరుకకు మరో రూపం 'ఎదకువ' అనేదుంది. అలాగే తెలివికి 'తెలివిడి' అనే సమీప పదముంది. తెలివిడి అనేది నిదానికి జ్ఞానం. తెలుగు మాటలకు సంస్కృతంలోనో, నాటెడ్ల అని ఇంగ్లీషులోనో అర్థం చెప్తే స్పష్టంగా వుండవచ్చు.

బుద్ధికి వ్యతిరేకపదాలేవనే అనుమానం వస్తే తప్పేంలేదు. అబుద్ధి, అజ్ఞానం వంటి మాటలేగాని, ఇలా సమాసాలుగాని వ్యవహరాలున్నట్లు లేదు. ఉన్నాయని గిట్టించినా వాటికి వాడుక ఉన్నట్లు లేదు. తెలుగులో కూడా 'తెలివి ఎక్కువ, తెలివితేమి' వంటివే వ్యతిరేకార్థకాలుగా వురిస్తాయి. 'మొద్దు' వంటి మాటలున్నా అవి 'కదలికలేని, చెట్టుబోదే' వంటి విశేషణ విశేష్యార్థాలు కలవే! అయినా కావలసింది తెలివితేటలేగాని అవి లేకపోవటం కాదు కాబట్టి మనవాళ్లు బండెడు పర్యాయపదాలనో సమీపపదాలనో స్పష్టించుకొని వుండకపోవచ్చు. 'మొద్దు' మొకరం' అనే ప్రయోగం తెలుగులో తెలివితక్కువ వాళ్లను ఆక్షేపిస్తూ వాడుకలో వుంది. అక్కడకూడా మొద్దంటే కొమ్మలూ రెమ్మలూ లేని చెట్టుబోదెలాంటి వ్యక్తి

అనే అర్థం. మొకరం/మొగరం అనేమాటకు 'స్తంభం' అని అర్థం. ౬ బండలాగా, మొండిచెట్టులాగా, గుంజలాగా, రాటలాగా ఏ ఆలోచనా విపాటి జ్ఞానమూలేని వ్యక్తి అనే నిందే ఇందులో వినిపిస్తుంది. మొక్తానికి మన 'బుద్ధుల'వల్లనే మానావమానాలు వస్తాయి. శుభాశుభాలు కలుగుతాయి.

మానావమానాలు

మానవజాతిలో సంపూర్ణులకు దారితీసే మానసిక లక్షణాల్లో మానావమానాలు ముఖ్యమైనవి. ఒకరి మానంవల్ల మరొకరికి అవమానం జరిగినప్పుడు పరిణామాలు తీవ్రంగా ఉంటాయి. భారత రామాయణాదుల్లోని మహాయుద్ధాలకు దారితీసిన సంఘటనలన్నీ ఆయాపాత్రల మానావమానాలమీదే ఆధారపడ్డవి. మొదట మానం సంగతి తెలుసుకుందాం. కొద్దిపాటి అర్థభేదాలతో మాన శబ్దానికి సన్నిహితంగా ఉండేమాటలు చాలా ఉన్నాయి! "గౌరవం, అదరం, గర్వం, అపొంకారం, అభిమానం, దర్పం, అవలేపం, అవస్థంభం, స్మయం, మదం" అనే సంస్కృత పదాలూ 'మన్నన, మన్నిక, మన్నింపు, ఈలుపు' వంటి తెలుగుశబ్దాలూ ఈ కోవకు చెందినవి.

మానమంటే తన ఘనతనే గుర్తించే స్వభావం. సహజంగా ఈ భావమున్న వ్యక్తికి ఇతరులమీద చిన్నచూపుంటుంది. ఈ స్వభావం మరింత ఎక్కువై ఇతరులు తన ఘనతను గుర్తించలేదనే బాధతో కుమిలిపోవటాన్ని 'మానరోష' మంటారు. తనకు పారిజాత పుష్పం ముందుగా ఇవ్వలేదనుకున్న సత్యభామ ప్రకటించిన లక్షణం మానరోషం. దాంతోనే కృష్ణుణ్ణి ఎడమకాలితో తన్నిందంటారు. ఎదుటి వ్యక్తిమీద తనకున్న మానం - అంటే గౌరవభావం అభిమానం. పృష్టతకోసం తనమీద తనకున్న అభిమానాన్ని ఆత్మాభిమాన మంటారు. 'మాన్యత, మాన్యడు, మాననీయుడు' మొదలైన మాటల అర్థాలకూ మాన శబ్దార్థానికి సన్నిహిత సంబంధముంది. గౌరవశబ్దం గురువనే విశేషణం మంచి పుట్టింది. పెద్దతనాన్నీ పెద్దరికాన్నీ గుర్తించి ప్రవర్తించటం గౌరవం చూపటం. అదరం ప్రేమతో కూడిన గౌరవభావం. అది విడిగా అంత స్పష్టంగా అర్థవంతంగా ఉండదని కాబోలు 'గౌరవాదరాలు, ప్రేమాభిమానాలు' మొదలైన సమాసాలు వాడుతుంటాం. గౌరవం చూపదగిన వ్యక్తి 'గౌరవనీయు'డని మంత్రులు వగైరాలను అలా సందోదిస్తుంటాంగాని వ్యాకరణం ప్రకారం అది తప్పశబ్దం. మాననీయుడనో మాన్యడనో అనాలి. అన్నట్లు 'మంత్రి' శబ్దంకూడా ప్రాంతీయంగా గౌరవంలేని మాట. కరింగప్రాంతంలో (విశాఖ, విజయనగరం, శ్రీకాకుళం జిల్లాల్లో) మంగలిపని చేసేవాళ్ళని 'మంత్రి'లనీ, నేతపనివాళ్ళని 'సేనాపతు'లనీ పిలుస్తారు! మన మంత్రులు దేశానికి దేశసంపదకూ అలాంటిపని చేయగూడదనుకున్నవాళ్ళు 'అమాత్యు'లనీ, 'పచిపు'లనీ వాళ్ళని పిలుస్తుంటారు. కార్యదర్శులను 'పచిపు'లంటారు ఉత్తర హిందూస్థానంలో. మన రాష్ట్రంలో కూడా వాళ్ళంతా ఉండేచోటును 'సచివాలయ'మంటున్నామని గుర్తించండి - సెక్రటేరియట్ కు తెలుగు అనువాదంగా).

మాన శబ్దానికి సమీప పదాల్లో ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నమాట 'గర్వం'. ఈ అర్థంలోనే ప్రాంతీయంగా 'అతిశయ' మనేమాట వాడుకలో వినిపిస్తుంది. తన్ను తాను గొప్పగా భావించటం అతిశయం. ఇది సంస్కృత పదమేగాని సంస్కృతంలో ఈ అర్థ విశేషం కనిపించదు. 'ఎక్కువ' అనే అర్థమే ■ భాషలోని సహజార్థం. గర్వమున్న వ్యక్తికి తప్పకుండా ఉండే మరో లక్షణం 'అపాంకారం'. అపామంటే నేను. అపాంకారమంటే నేనే ప్రయోజకుణ్ణనీ, అంతా నాకే తెలుసని, అన్నీ నేనే చేయగలననీ మిడిసిపడటం - విద్రవీగటం. అపాంకారమున్న వ్యక్తికి తప్పకుండా ఉండేది దర్పం. గర్వంవల్ల అపాంకారం, దానివల్ల దర్పం పుట్టుకొస్తాయి. 'మింగమెతుకు లేకపోయినా మీసాంకు సంపెంగనూనె రాసే' మనస్తత్వానికి దర్పమని పేరు. డాబు, డాబుపరి, (కొన్ని పెందర్బాల్లో బడాయి) దర్బానికి సమానమయిన తెలుగు (?) మాటలు. బడాయి హిందీనుంచి వచ్చినమాట. మూలార్థంలో వేనే గొప్ప/పెద్ద అనే భావమిది. దీనికి సమంగా గోదావరిజిల్లాలో వినిపించే మరోమాట 'గీర'. ఎక్కువవాడుకలో ఉన్న మరో సమీప పదం 'మదం'. ఈ భావమున్న వ్యక్తి మత్తులోపడ్డట్లు వ్యవహరిస్తాడు. 'స్వాతిశయ' భావంతో విద్రవీగటమే మదం. ఇక 'అవస్థంధం, స్వయం, అవలేపం' అనే పదాలు కావ్యభాషలో మాత్రమే కనిపిస్తాయి. వాటి వాడుక లేనిదానితోనే సమానం.

ఎక్కువగా ప్రదర్శించే మానం 'బహుమానం'. నిజానికి ■ మాటకు అర్థం మారిపోయింది. నేటివాడుకలో ఇప్పుడు 'బహుమతి, పురస్కారం, బహుకృతి, ప్రెయిజ్' వగైరా అర్థాల్లోనే బహుమాన శబ్దం వాడుతున్నాం. బహుమానితుడంటే కావ్యభాషలో పెద్దగా గౌరవం పొందిన వ్యక్తి అనే అర్థమే ఉంది. వాస్తవంలో బహుమతి శబ్దానిక్కూడా అటువంటి అర్థమే ఉండేది. గొప్పవాడని భావించటం బహుమతి; ■ దృష్టితో గౌరవించటం బహుమానం; అలా పెంచి పెద్దచేయటం బహుకృతి. ఈ అర్థాలు మారి వ్యక్తినీ వ్యక్తిత్వాన్నీ గుర్తిస్తూ ఏదైనా వస్తువునో పతకాన్నో సామునో (చివరికి కాజీ ఖర్చులేని బిరుదాన్నో) ఇవ్వటాన్ని బహుమానించటమనీ, ఇచ్చినదాన్ని బహుమానం/బహుమతి/బహుకృతి అని పిలుస్తున్నాం. 'మీకీవస్తువును బహుకరిస్తున్నామంటే ఇస్తున్నామనేగాని మిమ్ము గౌరవిస్తున్నామన్న అర్థం ఈ కాలానికి మరుగుపడిపోయింది.

తెలుగులో 'పొగరు, మిడిసిపాటు, డాబు(పరి), గీర, విద్రవీగటం, తలతిరుగుడు, కళ్ళు వెత్తికెక్కటం, అదిరిపాటు' వగైరా మాటలున్నాయి. పొగరు అపాంకారానికి, మిడిసిపాటు మౌనానికి ఇంచుమించు సమానమైన పదాలు. గర్వంనుంచి 'గరువం' అనే తెలుగుమాట పుట్టింది. నిఘంటువులు అభిమానానికి సమానపదమని 'ఈలుపు' అనే తెలుగుమాటను పేర్కొంటాయి. ఇది 'నీలుగు' అనే మాటకు రూపాంతరం. నీలుగు అనేదానికే వాడుక ఎక్కువ. మొండితనంతో గూడిన గర్వమిది. ఇక బహుమాన శబ్దంతోబాటు అర్థంమారిన తెలుగుమాట మన్నన. తిక్కన వాడుకలో దీనికి వ్యాప్తి ఎక్కువ. మన్నింపు అనేది మన్నించు (=గౌరవించు, అదరించు) అనే క్రియారూపంనుంచి వీర్పడ్డ వాచువాచకం. 'మన్నిక' అనేది అటువంటిదేగాని ఈ కాలానికి దాని అర్థంమారి 'చాలాకాలం చెడకుండా మారకుండా ఉండే'దనే

అర్థవిశేషం సంపాదించుకున్నది. బహుమాన శబ్దానికి ఇప్పుడున్న అర్థంలో కావ్యంలోనే కనిపించే తెలుగుమాట 'ఉడుగుర'; వాడుకలో కూడా వినిపించేది 'కానుక' (కావ్వి, కావిక - వంటి రూపాలు పుస్తకాల్లో ఉంటాయి).

అవమానమున్న సంస్కృత పదానికి తెలుగులో వాడుక ఎక్కువ. దానిసమీప పదాల్లో 'పరాభవం, తిరస్కారం, పరిభవం' అనే పున్నాముని చెప్పవచ్చు. అగౌరవమునే వ్యతిరేకరూపం కూడా బాగా వాడుకలో ఉంది. 'అనాదరం, పరీభావం, తిరస్కరియ, తిరస్కృతి, అవమానవం, రీడ, అవజ్ఞ, (అవ)హేళనం, వికారం, వ్యక్త్యారం, అబీభావం, అవగణన, అవమతం, అసూక్ష్మణం, అసుక్ష్మణం' వంటి సమీపపదాలు కావ్యభాషలో కనిపిస్తాయి. అదరం చూపకపోవటం అనాదరముయితే మానం గుర్తించకపోవటం అవమానం. ఉన్నగౌరవాన్ని తగ్గించిచూడటం అవమానం. ఉన్నగౌరవాన్ని తగ్గించి చూడటం, తక్కువగా చూడటం అవమానం. నిర్లక్ష్యం చేయటం తిరస్కారం. సదరువ్యక్తికున్న గౌరవం చూపకపోగా, అసలవ్యక్తే లేనట్లు భావించటం తిరస్కారం. ఎదుటివ్యక్తిని లేనివాడితో సమంగాభావించటమేగాక తక్కువ చేయటం తిరస్కరియ. ఈ మాటకు 'మాయంకావటం, కనిపించకపోవటం, అదృశ్యంకావట'మనే అర్థవిశేషాలు కూడా ఉన్నాయి. కనిపించకుండా చేయటమనే అర్థంలోనే తెలుగుడుకు 'తిరస్కరిణి' అనే పేరు వచ్చింది. పరదా అనే అర్థంలోనేగాక, మాయముయ్యే, లేదా ఎదుటివాళ్ళకు కనిపించకుండాపోయే విద్యకు పేరుగాకూడా తిరస్కరిణి శబ్దానికి ప్రయోగముంది. అవమానంచేయటం అవమాననం. పరిభవం, పరీభావమునేవి 'రూపాంతరాలు'. పరాభవ శబ్దానికి వీటికి సన్నిహిత సంబంధముంది. 'రూపంచేయటం, విసిరికొట్టటం' వగైరా అర్థవిశేషాల్లో పరాభవాదులకు ప్రయోగాలు కనిపిస్తాయి. అవమానించటం మూలరూపంలో ఉంటే పరాభవం క్రియారూపంలో ఉంటుందికాబట్టి అది తీవ్రతరముయింది. అనాదరానికి 'అనాదృతి' అనే రూపాంతరముంది.

అవజ్ఞ అనేది ముకుమారముయిన అవమానం. తక్కువవాడని తెలుసుకోవటం అవజ్ఞ. తెలుసుకొని లేదా గుర్తించి భావించి వించేస్తారనేది తరవాతి విషయం. హేళన, అవహేళన, వహేళన అనేవి వెక్కిరించటం. మూలబద్ధాగాని చేష్టలద్వారాగాని 'వేళాకోళం' చేయటం హేళన. హేళనలో అవతలివ్యక్తిని కించపరచటం లేకపోవచ్చు. కానీ (అ)వహేళనలో కించపాటు, తక్కువచేయటం ముఖ్యం. అవగణనమంటే తక్కువచేయటం. గణనశబ్దానికి లేక్కించటం, గుర్తించటం మొదలైన అర్థాలున్నాయి. అవగణన తక్కువ వ్యక్తి/వస్తువుని పరిగణించటం/చూడటం. అవమతశబ్దానికి తక్కువ వ్యక్తి వస్తువుని 'భావించట'మని అర్థం. అవగణనం క్రియారూపముయితే అవమతం కేవలం మానసికమైన భావన. అన్నట్లు పరాభవ శబ్దానికి పండితభాషలో ఓగమ్మతయిన తెలుగు పర్యాయపదముంది. అది 'వలభై'. అరనై సంవత్సరాల చక్రంలో 'పరాభవ' నలభయ్యోదికాబట్టి అతడికి పరాభవం జరిగిందనటానికి 'వలభై' అయిందంటారు - (స్పష్టంగా నోటితో చెప్పకుండా).

తక్కిన సంస్కృత పదాలకు కావ్యభాషలో మూరుమూల ప్రయోగాలున్నాయని కూడా వెంటనే చెప్పలేనిది 'అసూక్ష్మణం, అసుక్ష్మణం, అబీభావం' అనే శబ్దాలు. నికారమనేపదానికి అక్కడక్కడ కావ్యప్రయోగాలు లభిస్తాయి. వ్యక్త్యారమనే మాటకు

'చీతనట'మని అర్థం చెప్పవచ్చు. దీనికి కావ్యప్రయోగాలేగాని వ్యవహార ప్రయోగమున్నట్లు లేదు. కానీ 'ధిక్కారమునుపైతునా, కుటిరిజన ధిక్కారమును పైతునా' అన్నపాట తెలుగువేం వాలుగుచెరగులా మారుమోగిపోయింది. ధిక్కారాన్ని 'చీకాట్టడ'మని అనువదించవచ్చు. క్రియాపదమైన ధిక్కరించుకు 'ఎదురుతిరుగు, తిరుగుబాటుచేయు' మొదలైన అర్థాలువచ్చి 'చీకాట్టు' అనే పగంతెలుగు, పగం సంస్కృతం క్రియాపదముంది. దానికి అవమానించు అనే అర్థం. అవమానం పొందాలంటే భంగపడాలి; అవమానం చేయాలంటే భంగపరచవచ్చు కూడా.

తెలుగు 'బన్న'మనే మాటకు భంగమని అర్థమంటారు. అది భగ్గుశబ్దభవమని కొందరంటే మరికొందరు భంగ శబ్దంనుంచే వచ్చిందంటారు. ఏమయితేనేం? అది అచ్చతెలుగనే లెక్కిద్దాం - వ్యాకర్తల వసుపరించి. బన్నమనేమాటకు కష్టమనే అర్థభేదం కూడా ఉంది. తెలుగులో అవమానపర్యాయాలని విఘంటువులు పరిగణించినమాటలు 'ఒచ్చెం, ఎల్లిదం, చాక, వలుచు' అనేవి. ఎల్లిదానికి విలిదమనే రూపాంతరముంది. దీనికి 'తేలిక, తక్కువ, ఎగతాళి, నేరకోరం' మొదలైన అర్థాలున్నాయి. ఈ మాట నేటివాడుకలో ఉన్నట్లు తెలిదు; తిక్కన భాషలో చాలాచోట్ల కనిపిస్తుంది. ఒచ్చెం అనేమాట పుష్పత్తి పరిగాలేదు కానీ అక్కడక్కడ సాతకాలపు మనుషులవాడుకలో ఇంకా వినిపిస్తుంది - పల్లెటూళ్లలో. 'చాక'కు గిరాకీ ఎక్కువ. '(వెల)తక్కువ' అనే అర్థవిశేషంలో ఈ మాటకు బహుళవాస్తవి ఉంది. 'కించపాటు' అనే నామరూపం, 'కించపరుచు' అనే క్రియాపదం కొద్దిమంది వాడుకలో ఉన్నాయి.

మానావమానాలను గురించి మామూలు మనుషులు పట్టించుకోవాల్సిందేగాని పండితులు గుర్తించనక్కరలేదంటారు. 'భారతసావిత్రి'లో 'మానావమానంబులు దేహంబునకేగానిఆత్మకుం దెందనేర'వని సాక్షాత్తుశ్రీకృష్ణపరమాత్మ విదురుడంతటి విద్వాంసుడికి బోధిస్తాడు! చిత్రమేమంటే - కాదు, విచారకర విషయమేమంటే - అచ్చతెలుగులో 'పండితుడు, కవి' అనే మాటలకు సరైన పర్యాయపదాలు లేకపోవటం. గరిలేక 'కవి'ని తెలుగుకవులు 'కయి' అని పిలిచారు. 'కయి/కై' అనేమాటకు 'చేయి' అని అర్థం! అదేవిధంగా కవిత మనకు 'కయిత' అయిపోయింది. చికటకవి రామలింగడు 'ఏమి తివి సెపిలివి కపితము' అని అల్లసాని పెద్దన్ననే వెక్కిరిస్తూ 'కపితము' అనేమాటను 'కవిత్య' శబ్దానికి తెలుగుపర్యాయం చేసిపారేశాడు. ఖర్చు!

పండితపామరులు

కవులను స్మరించినమీదట పండితులను ప్రస్తావించక తప్పదు. "విద్వాంసుడు, విపశ్చిత్తు, దోషజ్ఞుడు, సుధి, కోవిదుడు, బుధుడు, మనీషి, విజ్ఞుడు, సంఖ్యావంతుడు, కవి, దీమంతుడు, సూరి, కృతి, కృష్టి, విచక్షణుడు, లబ్ధవర్ధుడు, దూరదర్శి, దీర్ఘదర్శి" వగైరాలు పండితశబ్దానికి పర్యాయపదాలంటారు. ఇవన్నీ సంస్కృతపదాలే. ఒకప్పుడు వేదవిద్య తెలిసిన వ్యక్తినే పండితుడనేవారు. సంప్రదాయబద్ధంగా చదువుకొన్నవాళ్లని

పండితులనేవాళ్లు. బ్రిటన్ పోయాంలో ప్రాచ్యవిద్యా పంథలు స్థాపించి అందులోని ఉపాధ్యాయులను పండితులని (పండిట్స్) పిలిచారు. దరిమిలా తెలుగుసంస్కృతం వగైరా దేశభాషలు బోధించేవాళ్లని పండితులన్నారు. కళాశాలల్లో విశ్వవిద్యాలయాల్లో దేశభాషలను బోధించే ఇంగ్లీషువిద్యలు రాని ఉపాధ్యాయులను పండితులని పిలుస్తున్నారు. రానురాను వాళ్ల పాండిత్యం సంగతి అలావుంచి చిన్న ఉద్యోగాలు చేసే, ఇంగ్లీషు వచ్చినా అంతగారాని ఉద్యోగులను (ఉపాధ్యాయులను) పండితులనటం పరిపాటయింది. బోధన వృత్తిలో ఉన్నవాళ్లు తమనెవరయినా అధికారులు 'పండితు'లని వ్యవహరిస్తే డీతం తగ్గుతుందనో, తగ్గిస్తారనో భయపడుతుంటారు. పండిత శబ్దం దిరుదుగా కాక ఉద్యోగంగా పరిణమిస్తున్నదన్నమాట!

విద్యాంశుడంటే 'తెలిసిన'వాడని అర్థం. ఏమి తెలిసినవాడన్నది వేరే ప్రశ్నగాని సాధారణంగా ప్రాచీనశాస్త్రాలు వేర్చినవాడనే భావం మిగిలిపట్టుంది. అందుకే దీని మరో రూపమైన 'విద్వాన్' అనేది ప్రాచ్యవిద్యాజ్ఞాన సూచకమైన ఓ డిగ్రీ పేరయిపోయింది. అపట్లా ఉన్న వ్యక్తికి ఇంగ్లీషు భాషా జ్ఞానం తక్కువనీ, అందువల్ల తెలుగు/సంస్కృతం వేరే ఉపాధ్యాయపదవికి తప్ప మరెందుకూ పనికిరాని వ్యక్తి అనీ కొన్ని దుర్భావాలు పుట్టాయి. పూర్వానసరాలు గుర్తించగలిగిన పండితుణ్ణి విపశ్చిత్తు అంటారు. ఈ మాట పుస్తకాలోనే మిగిలిపోయింది. వాడుకకు ఎక్కినట్లు లేదు. "పండితః పండితం దృష్ట్వా శ్వాననత్ ముర్ఘరాయతే" అనే సామెత పుట్టింది సంస్కృతంలో. కుక్కలకులాగా పండితులక్కూడా జ్ఞాతివైరం సహజమనీ, అందువల్ల ఇద్దరు పండితులు సమీపిస్తే ఒకరినైపు మరొకరు గుర్తుపట్టాచూస్తుంటారనీ అప్రతిష్ఠ వచ్చిపడింది. అందుకు విద్యాస్పర్ధ - అంటే చదువుల్లో పోటీ - ప్రధానకారణం. ఈ లక్షణంవల్ల పండితులకు రోషజ్ఞాలు - అంటే తప్పులు తెలిసినవాళ్లు - అనే పేరు వచ్చింది. తప్పులు వెతికేవాళ్లనేది దానివెంటనే వచ్చిన అప్రప్ర అనుకోండి. ఈ మాటకు వాడుక చాలా తక్కువ. వాడవలసినవాళ్లు పండితులే కాబట్టి తమకు తప్పులే తెలుసుగాని ఒప్పులు తెలివనే సూచ్యార్థంగల ఈ మాటను అంతగా వాడటంలేదన్నమాట.

సుధి అంటే మంచి తెలివిగలవాడని అర్థం. ■ తెలివినే 'ప్రతిభ' అంటారు. ప్రతిభానంతుడనే అర్థంగల ఈ మాటకు గ్రంథప్రయోగం ఎక్కువ. కోవిదుడు అనేపదం కాన్ని పరీక్షలకు పేరయిపోయింది. (ముఖ్యంగా హిందీ సంస్కృతాల్లో 'కోవిద' పరీక్షలున్నాయి). ఆ పరీక్షల్లో నెగినా నెగకపోయినా 'బాగాతెలిసిన వ్యక్తి' అనే అర్థంగల మాట ఇది. బుధుడంటే మంచివాడని (బుధగ్రహంలాగా) అసమర్థుడని దురర్థాలు వచ్చాయిగాని తెలిసినవాడనే సహజార్థం దానికుంది. బుద్ధ శబ్దానికి బుధ శబ్దానికి అర్థగతమైన సంబంధముంది. 'పెద్దమనీషి' అనే అర్థం పండితవ్యవహారంలో ఉంది. మనీషి అంటే మేధావి - తెలివిగలవాడు. ఇంతమంచి మాటకు ఈకాలంలో జరుగుతున్న దుశ్చర్యల ప్రభావంతో 'పెడర్థాలు' పుట్టాయి. కొందరు 'మనీ+షి' (అంటే ధనం+స్త్రీ) అని పదాన్ని విరిచి 'కాంతాకనకాలు' అనే వికటార్థం సృష్టించారు. 'మనీ' ఇంగ్లీషుమాట, షీలాగానే. ఈ శబ్దమేమో సంస్కృతపదం. ఇది చమత్కారానికి చేసిన కసరత్తేగాని శబ్దార్థం కానేకాదు.

ఈ మాటకు కొంతవ్యాప్తి ఉంది. 'ప్రాజ్ఞాడు' గొప్పగా తెలిసినవాడయితే 'విజ్ఞాడు' విశేషంగా తెలిసినవాడు అర్థమయితే ఇలా ఉన్నాయని పండితులకు లోకజ్ఞానం తక్కువ అని మూటికి తొంభయ్యేమంది వాదిస్తారు. అంటే పుస్తక ప్రపంచమేగాని వాస్తవ జగత్తు తెలియనివాళ్లని లేళ్ళిచ్చెట్లు మున్నమాట. సంఖ్యాపంతుడనే మాటకు 'అంకెలు తెలిసినవాడు' అని అర్థం. మంచిలేక్కగాడని, గణితశాస్త్రజ్ఞుడని భావం. పూర్వం తోస్యలకూ (జాతకాలు చెప్పేవాళ్లకి), గణకులకూ (లేక్కలు వేసేవాళ్లకి) ఈ పదం అన్వయిస్తుండేది. పుస్తకాల్లో తప్ప దీనికి వాడుకలేదు. 'కవి' అనేది కవిత్వం చెప్పేవాడనే అర్థంలోకన్నా 'శుక్రాచార్యుడు' (రాక్షసగురువు) అనే భావంతోనో, మొదటి ■ 'వార్మిక' అనే భావంతోనో పర్యాయపదమవుతుంది పండితశబ్దానికి. పండితకవుల సంఖ్య చాలా తక్కువ - వేళ్ళమీద లెక్కించవచ్చు. కేవలం పండితులూ కేవల కవులూ అసంఖ్యాకులు. పండితులు కవిత్వం చెప్పలేరనీ, కవులకు పాండిత్యం తక్కువనీ లోకప్రవాదం.

దీమంతుడంటే తెలివితేటలున్నవాడు. ఒప్పచెప్పే/బట్టిపెట్టే పండితుడు దీమంతుడు కాదు నిదానికి. సూరి అంటే పండితుడు - చదువుకున్నవాడని అర్థం. కృతి అంటే పుణ్యపంతుడనే అర్థంకూడా ఉంది. కావ్యాలనూ పాటలనూ కృతులని కూడా పిలుస్తారు. పండితుడనే అర్థంలో ఈ శబ్దానికి కావ్యప్రయోగాలేగాని వాడుకలేదు. కృష్టి అంటే శ్రమించేవాడని అర్థం. 'కృషి' చేసేవాడన్నమాట. ఎంతో అనష్టపడి చదివీకూడా చదువు ఒంటబట్టని వ్యక్తిని ఈ పేరుతో పిలిస్తే అతికిపోతుంది. కానీ ఈ మాటను వాడినవాళ్లే చాలాతక్కువ. లబ్ధవర్షుడనేమాట ఒకనాటి సమాజధర్మాన్ని తెలుపుతుంది. 'రంగుకు వచ్చిన వా'డని 'ముక్కస్య ముక్కార్తం' చెప్పవచ్చు. ఆర్యసమాజంలో పుట్టుకపోయినా చదువుపంథ్యలవల్ల వన్నేవాసీ సంపాదించిన పండితుడని వివరించవచ్చు. అమరకోశం పర్యాయపదాలని పేర్కొన్నా నిజజీవితంలో పండితుడనే వాడికి లేని, ఉండని లక్షణాలతో వాళ్లకి 'దూరదర్శి, దీర్ఘదర్శి' అనే పేర్లు పెట్టినట్లుంది - వెక్కిరింతగా! ముందుచూపుగలవాడు దూరదర్శి. అలోచించి తెలుసుకొనేవాడు దీర్ఘదర్శి. నీతిచంద్రికలోని చేపలపేర్లలాంటి ఈ దిరుదులు పండితులకు వచ్చాయన్నమాట. ఇప్పటి వాడుకలో 'విద్యాపంతు'డనే మాట పండిత శబ్దానికి సరయున పర్యాయపదం. 'చదువరి' అనే తెలుగుమాట సమీపపదం. ఈ కాలానికి 'చదువుకొన్నవాడు' అనే అర్థం సూరి 'చదువుతున్నవాడు/పాఠకుడు' అనే అర్థం వచ్చి పడింది చదువరి శబ్దానికి! తెలుగులో ఇటువంటి శబ్దాలకు పర్యాయ/సమీప. పదాలు చాలా తక్కువ.

పండితుడన్నప్పుడు అపండితు డుండక తప్పదు - అక్షరాస్య డున్నప్పుడు నిరక్షరాస్యడిలాగా. అన్నట్లు అక్షరాస్యడన్నది విచిత్రమైన మాట. ఆస్యంలో - నోటిలో, అక్షరాలున్నవాడనీ, లేనివాడనీ ఎవరు ఎప్పుడు ఈ మాటలను సృష్టించారోగాని అవి భాషలో నిలిచిపోయాయి. తెలుగువాళ్ల సంస్కృతంలో తప్ప ఈ ఇంట మరెక్కడా కనిపించదు - వినిపించదు. అపండిత శబ్దానికికూడా సమీపపదాలూ పర్యాయ పదాలూ ఉన్నాయి. 'అజ్ఞాడు, మూఢుడు, యథాజాతుడు, మూర్ఖుడు, వైధేయుడు, బాలిశుడు' అనే పదాలను అమరకోశం పేర్కొంటున్నది.

జ్ఞానం (=ఎరుక) లేనివాడు అజ్ఞాను. మూఢుడంటే ఏమీ తెలియనివాడనీ, మూర్ఖుడంటే తెలిపి తెలియనివాడనీ వివరిస్తుంటారు. ఇలాంటివాడే ఇడుడు ఒకడున్నాడుగాని అనురంలో ఆయనకు స్థానం దొరకలేదు. జడశబ్దానికి పరైన తెలుగుమాట 'మొర్చు'. కానీ సంస్కృత సాహిత్యంలో జడభరతుడనే మహావేదాంతి ఒకడున్నాడు. తనూషా ఏనుంటే సంస్కృత పండితులు - ముఖ్యంగా వ్యాకరణ పండితులు - "దేవానాం ప్రియు"డనేవాణ్ణి కనిపెట్టారు. ■ మాటకు మూర్ఖుడని అర్థం చెప్పారు. అయితే అశోకచక్రవర్తి ■ దిరుదంగా ఈ శబ్దాన్నే వాడుకున్నాడు. 'దేవతలకు ఇష్టుడు' అని మాటకర్థం. ఇవాళా అశోకుడు బౌద్ధమతం పుచ్చుకున్నందువల్ల అర్థవిద్యంసులు అతణ్ణి మూర్ఖుడని తిట్టడానికి ఈ విశేషార్థం కల్పించారేమో తెలీదు! ఇలాంటి చమత్కారాలు మన పండితులకు కొట్టవపండి. కాబట్టే రామాయణంలోని 'సుందరకాండ'కు ■ పేరెందుకు వచ్చిందంటే 'సుందరో హనుమాన్ జ్ఞేయు' అని ఒక నిఘంటువును పుష్టించి సుందరుడంటే హనుమంతుడేనని తెలుసుకోండన్నారని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు విస్మయచకితులైనారు!

యథాజాతుడన్నది సరసమైన కల్పన. 'పుట్టవప్పటిలాగే ఉన్నవా'డని ఆ మాటకు సృష్టార్థం. ఎన్నార్లుబలికినా ఏమీ జ్ఞానం సంపాదించనివాడనే వెక్కిరింపుతో ఈ మాట పుట్టింది. నైదేయుడు, బాలికుడు అనేవి దిన్నప్రాంతాల వ్యక్తులను నిందిస్తూ పుట్టించిన అర్యభాషా పదాలు. వాటికి వాడుక లేదనలేం - రెండోమాట ఇంకా అర్థంతో నిమిత్తం లేకుండా విందార్థకంగా వాడుకలో ఉంది కాబట్టి. అపండితుడికి తెలుగులో సమానుడు 'మొరకు' అంటారుగాని అది మూర్ఖశబ్దం నుంచి వచ్చింది. మన మొర్చుకు తిరుగులేదన్నమాట.

పండితాపండితుల మధ్యగల భేదం జ్ఞానాజ్ఞానాలకు సంబంధించింది. ఈ రెండు మాటలకూ తిరుగులేని వాడుక ఉంది. జ్ఞానశబ్దానికి సంబంధించిన మాటలు జ్ఞాతం, జ్ఞేయం అనేవి తార్కికుల వాడుకలో ఉన్నాయి. జ్ఞాతమంటే నిజానికి 'తెలిసినది'; జ్ఞేయమంటే 'తెలుసుకోదగింది, తెలుసుకోవలసింది'. జ్ఞానం ఎక్కువైతే విజ్ఞానమవుతుంది. అంగ్లవిద్యద్వారా మనకు సంక్రమించిన 'సైన్స్' అనే పదానికి పర్యాయంగా విజ్ఞానశబ్దం రూఢిలోకి వచ్చింది. విజ్ఞానసర్వస్వం వంటి సమాసాల్లో అన్ని రకాల 'ఎరుకలకూ' విజ్ఞానమనే పదాన్నే వాడుతున్నాం. తెలుగుమాట 'ఎరుక'; దానికి తోడుబోయింది 'తెలివిడి'. విజ్ఞాన శబ్దంనుంచి 'విన్నాట'మనే తెలుగుమాట పుట్టింది. అయితే కాలక్రమాన దానికి 'నేర్పు, కుశలత, కౌశల్యం, నిపుణత, నైపుణ్యం' అనే అర్థాలు వచ్చిచేరాయి. అజ్ఞానాన్ని 'అవిద్య, అహంమతి' అనికూడా గురికిబెత్తడడంగా వ్యవహరిస్తుంటారని ఇంతకుముందే అనుకున్నాం. అవిద్యాశబ్దాన్ని వేదాంతులెక్కువగా వాడుతుంటారు. వేదం, వేదాంతం తెలుసుకోకపోవటాన్ని వాళ్లు అవిద్యగా భావిస్తుంటారు - తక్కినవెన్ని మనం తెలుసుకున్నా! అజ్ఞానానికి సంబంధించి 'అజ్ఞాతం, అజ్ఞేయం' అనే మరీ రెండు మాటలున్నాయి. అజ్ఞాతం అంటే 'తెలియనిది'. అజ్ఞేయం అంటే 'తెలుసుకోనిది, తెలుసుకోవలసింది'. అజ్ఞానశబ్దానికి తెలుగుమాటలో అర్థం చెప్పాలంటే 'తెలియమి, ఎరుగమి, ఎరుకలేమి' అని చెప్పకోవాల్సిందే. "తెలియనివా డజ్ఞాండగు, తెలిసిన పదసద్వివేక చతురతగలుగున్" అనే పద్యాన్ని

పూర్వం అటువిడుపు పద్యంగా ఒప్పచెప్పించేవాళ్లు. ఇప్పుడా గొడవలేదుకదా. 'జ్ఞ' అనే ధ్వనిని 'గ్న' తో సమంగా ఉచ్చరించటం/పలకటం, ఆ ధ్వని ఉన్న సంస్కృతపదాలను వెలికివెలికి ఈ ఉచ్చారణతో తెలుగు చేయటం, మనకు మనప్రియతమ తెలుగు ముఖ్యమంత్రిగారిస్తున్న మహాప్రసాదం. స్వీకరించండి!

గురుశిష్యులు

అజ్ఞానం పోగొట్టుకొని జ్ఞానం సంపాదించాలంటే గురుశుశ్రూష చేయాలి. శుశ్రూష సంగతి ఇంతకుముందే తెలుసుకున్నాం కాబట్టి మిగిలింది గురువే. ఈ సంస్కృత శబ్దానికి సమీపపదాలు 'శ్రోత్రియుడు, ఛాందసుడు, ఉపాధ్యాయుడు, అధ్యాపకుడు, అచార్యుడు, ఆదేశ్య' అనేవి. అమరం చెప్పి 'దేశికుడు, ఉపదేశికుడు' లేకపోలేదు. 'శ్రుతి' అంటే వివేచి వినిపించేది. వేదాలను శ్రుతులంటారు. ■ శ్రుతులను/వేదాలను చదివినవాడూ చదివించేవాడూ శ్రోత్రియుడు. తాను చదువుతూ విద్యార్థులచేత వేదం చదివించేవాడన్నమాట. ఛందస్సంటే వేదమంత్రం, పద్యం రాపే పద్యాల వగైరా. ఛందస్సును బోధించేవాడు, నేర్చినవాడు ఛాందసుడు. ఈ అపలర్థాలు మరుగునపడి ఈ కాలానికి ఈ రెండుమాటలకూ 'లోకజ్ఞానంలేనివా'డనే అర్థాలు వచ్చాయి. ఉపాధ్యాయుడనే మాటకు వాడుకవాచ్చు. అధ్యాపకుడన్నా ఉపాధ్యాయుడన్నా వేర్వేవాడని అర్థం. అధ్యాపకుడు గొప్పవిషయాలు నేర్పితే ఉపాధ్యాయుడు చిన్న విషయాలు బోధిస్తాడన్నమాట. పూర్వం ఈ రెండు పేర్లూ వేదం బోధించే వ్యక్తికే అన్వయించేవి. గురువంటే పెద్దవాడని సామాన్యార్థం. కుటుంబ యజమానిగా కర్మలుచేసే/చేయించే వ్యక్తినే గురువనేవాళ్లు ఒకప్పుడు. రానురాను 'నింగురూ!' అని సమానులూ పన్నిహితులూ వాడే పలకరింపు మాటగా మారిపోయిందది! అచార్యుడు కూడా వేదాన్ని బోధించేవాడే - అందులోనూ మంత్రాలకు వ్యాఖ్యానం చెప్పేవాడట అప్పుడు. ఇప్పుడది కుల మత వయోభేదంతో పనిలేని 'ప్రాఫెసర్' పదానికి పేరయిపోయింది! యజ్ఞం చేసేవిధానం నేర్పే వ్యక్తి ఆదేశ్య. దేశికుడు మతవిద్యను బోధించేవాడు. ఒకవిధంగా మతప్రచారకుడో ప్రవక్తావని చెప్పవచ్చు. ఉపదేశకుడు సాధారణంగా మంత్రవిద్య నేర్పేవాడు. ఈ అర్థాలుమారి కన్యాశుల్కంలో 'ఉపదేశం' అంటే 'మందుకొట్టడం/కొట్టించడం' అనే కొత్త అర్థంతో ప్రయోగం లభిస్తుంది. వ్యభిచారి ప్రసంగం కూడా ఉపదేశమేనట! (కన్యాశుల్కంలో ముచ్చిబువాయుడు యోగిని ఈరేశకు 'ఉప్పదేశం' చేస్తున్నదని గోలపెట్టాడు). గురువుకు తెలుగుమాట పంతులేనా? అది పండితశబ్దం మంచి వచ్చినమాట. మరోమాట తెలుగులో ఉన్నట్లు తెలీదు.

గురువులను స్మరించినప్పుడు శిష్యుల సంగతి ప్రస్తావించకతప్పదు. ఇటీవలి 'విద్యార్థు'ల్లో కొందరు తాము 'శిశువుల'మని చెప్పుకోవటం కద్దు! సంస్కృతంలో ఆర్థసంప్రదాయం ప్రకారం గురుకులవాసం చేసిన శిష్యులు అనేకవిధాలుగా ఉండేవారు

కాబట్టి రకరకాల సందర్భాలు పుట్టాయి. వేదవేదాంగాలను ఒకే గురువుదగ్గర వేర్చిన శిష్యుణ్ణి 'అనూచాను'డవేవారు. 'అనూచానంగా' వచ్చేదంటే గురువుమంచి శిష్యుడికి ■ పరంపరలో వచ్చిందన్నమాట. ఈ కాలానికి అచారంగా గతానుగతికంగా పారంపర్యంగా సంక్రమించిన వాటిని అనూచానంగా వచ్చినవని చెప్పాలి. అచ్చితంగా చెప్పాలంటే 'ఒకరు చెప్పగా అనుకరించి తెలుసుకున్నవాడ'ని అనూచాన శబ్దానికి అర్థం. వేదం తాను వల్లనేస్తూ శిష్యుడిచేత దట్టపెట్టించే వాళ్ళు కాబట్టి ఈ మాట పడైన అర్థమిస్తుంది. గురువుదగ్గర వేదాను వేర్చుకొని ఆయన అనుమతితో గృహస్థాశ్రమం స్వీకరించే శిష్యుడికి 'సమావృత్తు'డని పేరు. వేదం చదివితూడా బ్రహ్మచర్యంవదలక తీర్థయాత్రలు చేస్తూ ఉండే శిష్యుణ్ణి 'స్నాతకు'డంటారు. అలా తీర్థయాత్రలకు బయలుదేరుతున్న బ్రహ్మచారిని విర్బంధించి గృహస్థుణ్ణి చేసే తత్వంగానికి 'స్నాతక(వ్రతం)' అని వేటికీ వివాహాల్లో పేరుంది. కానీ 'విశ్వవిద్యాలయాల్లో'ని మహావిద్యాంసులు 'స్నాతకస్థాయి' అంటే మొదటిడిగ్రి (బి.ఎ., బి.కాం., బి.ఎస్.సి. వంటివి) అనే వ్యవహారం మొదలుపెట్టి ఇంగ్లీషులోని 'పోస్ట్-గ్రాజుయేట్' కోర్సుకు 'స్నాతకోత్తరస్థాయి' అని నానుకరణం చేశారు. స్నాతక శబ్దంలో ప్రధానమైన భాగం 'స్నానంచేయుట'నువేది. దాన్తో నిమిత్తం లేకుండానే ఇప్పుడు స్నాతకులు కావచ్చు. తీర్థయాత్రలూ చేయవచ్చురలేదు.

పూర్వం శిష్యుణ్ణి 'ఛాత్రుడు, అంతేవాసి, శ్రేణుడు, సమావృత్తుడు, బ్రహ్మచారి' అని పిలిచేవాళ్ళు. ఇప్పుడు 'విద్యార్థి' అనే పదంకూడా ఈ పట్టికలో చేరింది. అంతేవాసి అంటే 'దగ్గరగా ఉండేవా'డని అర్థం. పూర్వం గురుకులాల్లో గురుశిష్యులు ఒకచోట ఉండేవాళ్ళు. గురువే తిండిపెట్టి పోషించేవాడు. శిష్యుడు సేవలు చేసేవాడు. ఇప్పుడుకూడా 'గురుకుల పాఠశాల'అని, 'ఆశ్రమ పాఠశాల'అని విర్బద్ధయికాని వాటిలో గురువులూ (అంటే ఉపాధ్యాయులూ) శిష్యులూ (అంటే విద్యార్థులూ) 'కలిసిమెలిసి' ఉంటున్నారని బల్లగుర్తి చెప్పలేం. ఉదయప్రక్షాంసూ ప్రభుత్వమో యాదమాన్యమో ఒకచోట చేర్చింది. కానీ ఏ విద్యార్థి గురువును 'వరించి' ఫలానావ్యక్తిదగ్గర చదవాలనుకోవటంలేదు. ఎంపిక ప్రశ్నేలేదు. శ్రేణుడంటే 'శిక్ష' పొందేవాడు. శిక్ష అనేది అప్పటికెక్కన వేదాంగాలనే షడంగాలలో ఒకటి. 'శిక్ష వ్యాకరణం, ఛందస్సు, త్యోతిషం, నిరుక్తం, కల్పం' అనే అరుశాస్త్రాలను షడంగాలని వేదాంగాలనీ (వేదాల్లో భాగాలనీ) అనేవారు. శిక్షకు ఈ కాలానికి అర్థం పూర్తిగా మారిపోయింది. (ఇప్పటికీ హిందీలో శిక్ష అంటే బోదనే). అందుకే మనవాళ్ళు చదువు వేర్చటాన్ని 'శిక్షణ' అని పిలుస్తున్నారు. అప్పట్లో రకరకాల 'శిక్ష'లుండేవి. (అపిశలీయశిక్ష, పాణివీయశిక్ష మొదలైనవి). అమాట మన 'పెదబాలశిక్ష'లో ఇంకా మిగిలిఉంది. బాలశిక్షలు వాడుకమంచి పోయినా పేరుమాత్రం మిగిలిందన్నమాట. బ్రహ్మచారి శబ్దానికి భగవంతుణ్ణి గురించిన ధ్యానంలో ఉండేవాడని అర్థం. ఇప్పుడు 'అవివాహితు'డనే అర్థంలోనే దానికి వాడుక. ఛాత్రుడంటే పీదాసాదా శిష్యుడు. శిష్యుణ్ణి 'శిశువు'డని పిలిచేవాళ్ళు కూడా ఉన్నారు! అచ్చతెలుగులో చెప్పాలంటే 'చదువుకొనేవాడు, వేర్చుకొనేవాడు' మొదలైన కొత్తసమాసాలను కల్పించుకోవాల్సిందే. ఈ సంప్రదాయం సంబంధం తొలితరం తెలుగువాళ్ళకు లేదని మాటల్లేకపోవటాన్నిబట్టి చెప్పవచ్చు.

గురుశిష్యులను గురించి ఎంతోసేపూ సంస్కృతాంధ్రపదాలనుబట్టి చర్చించటం ఈకాలంలో వ్యాయంకాకపోవచ్చు. ఇంగ్లీషుబళ్ళు వచ్చిస్తారాత 'టీచర'నేమూట బాగా తెలుగువారి వాడుకలోకి వచ్చింది. (బడి) పంతులనే పేరు గురువుకూ 'విద్యార్థి' అనేపేరు శిష్యుడికీ పంక్రమించాయి. సమాజంలో జీవనస్థాయిలో తక్కువగా ఉన్న (బడి) పంతులు 'బతకలేనితనానికి' చిహ్నంగా నిలిచాడు. (పంతులు నిధానికి పండితశబ్దం నుంచి వచ్చింది. అది లౌక్యవృత్తుల్లో బతికే బ్రాహ్మణ కులస్థులక్కూడా పేరయిపోయింది). అందుకేనేమో 'టీచర్' అనే ఇంగ్లీషునూట వాడుకలోకి వచ్చింది. అయితే కాన్వెంటు చదువులూ 'పంతులమ్మలూ' వ్యాప్తిలోకి రాగానే ఆ నూటకు 'పాఠాలు చెప్పే స్త్రీ' అనే అర్థం వచ్చిపడింది. మొగపంతులికి పర్యాయంగా మరోనూట వెతుక్కొని ఇంగ్లీషునుంచి 'సార్' అనేనూటను దిగుమతిచేసుకున్నాం. ఇంగ్లీషులో మర్యాదావాచకంగా, కొన్ని సందర్భాల్లో పెద్దరాజోద్యోగికి గౌరవవాచకంగా ఉన్ననూట తెలుగులోకి వచ్చి బడిపంతులికి పర్యాయపద మయిపోయింది! (సర్ అనేది బ్రిటిష్వారి హయాంలో గొప్పదిరుదుకూడా). సరే. శిష్యులు చదువునేర్చినా వేర్వకపోయినా గురువులను పొగడకతప్పదు.

పాపపుణ్యాలు

పాతకాలపు గురుశిష్యులకు పాపపుణ్య నిరూపణచేసే వేదవిద్య ప్రధానం. అన్నట్లు పాపపుణ్యాలు రెండూ సంస్కృతపదాలే. 'ధర్మం, వృషం, శ్రేయం, సుకృతం' అనేవి పుణ్యానికి, 'కిల్బిషం, పాపం, కల్యం, కలుషం, వృజినం, వినం, అఘం, అంపం, దురితం, పాతకం' వగైరాలు పాపానికి పర్యాయపదాలంటారు. సంఖ్యాబలంకూడా పాపానికి ఎక్కువ వ్యాప్తిఉందని సూచిస్తుంది. మన దౌర్భాగ్యమేమోకాని తెలుగులో పుణ్యానికి 'పున్నం' తప్ప మరోనూట ఉన్నట్లులేదు. పాపానికి అలా ఒక్కనూట యివా లేదు. (మనకు పాపం లేదుకాబోలు!) పుణ్యం, ధర్మం సమానపదాలంటే తలదిరిగిపోతుంది. ధర్మం అంటే 'దరించింది, నిలిచింది'. దేశకాలపాత్రలనుబట్టి మారిపోతుంటుంది. పుణ్యంగూడా అలా మారిపోతే ఇంకేమయినా ఉందా? వృషమంటే ఎద్దనికూడా ఓ అర్థముంది. ధర్మం నాలుగుపాదాలా నడుస్తుందంటారు కాబట్టి ఈ నూట పుట్టిందేమో! శ్రేయమంటే మేలు. పుణ్యం చేస్తే, పుణ్యకార్యాలు చేస్తే (బహుశా వచ్చేజన్మలో) - మేలు కలుగుతుందని చెప్పటానికి ఈ నూటను పుణ్యపర్యాయమన్నారు కాబోలు. సుకృతమంటే 'మంచిపని'. పరితార్థంలో 'మంచి'నే పుణ్యమనుకున్నారన్నా తప్పలేదు.

పాపం, పాపం రెండూ మాండలికోచ్చారణభేదా లనిపిస్తుంది. కిల్బిషం అనేనూటకు 'చెదు, చెరుపు, తప్పు' అనే అర్థాలున్నాయి. కల్యంనానికి 'కల్యాణ'మనే రూపాంతరముంది. కలుషం, కల్యం రెండూ 'మురికి' అనే అర్థవిశేషమున్నవే.

వృతినం, వినం, అంపం అనేమాటలు పుస్తకాల్లో మారుమూల ప్రయోగాలుగా మాత్రమే కనిపిస్తాయి. అపమనేది ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. అంతకన్నా బహుళవ్యాప్తిలో 'అనమ' శబ్దం వినిపిస్తుంది. అనమా! 'అనగా పాపం చేయనివాడా!' అని బళ్ళలో చెప్తుంటారు. (బహుళ పుణ్యం చేయటంకన్నా పాపం చేయకపోవటమే గొప్ప అని మన పెద్దలు భావించిఉంటారు). పాపం తరవాత అంత వాడుకలోనూ వినిపించే పదం పాతకం. మనకు పంచమహాపాతకా లున్నాయి! దురితం, దుష్కృతం అనేవాటికి గ్రంథప్రయోగ మెక్కువ. దుష్కృతం అంటే 'చెడ్డపని'. దురితమంటే 'చెడ్డ ఆలోచన'. మొత్తంమీద పాపపుణ్యాలు వ్యతిరేకక్రమంలో మంచిచెడ్డలకు మారుపేర్లని చెప్పవచ్చు. వీరి పుణ్యం నిరిపాప మనేది దేశ కాలపాత్రలతో మారే రహితరహిత నిర్ణయమని చెప్పవచ్చు.

గురువులు శిష్యులను తప్పబట్టడం, శిష్యులు గురువులను గౌరవించటం సవాళకర్మలే. తప్ప పట్టేవ్వకీ తిట్టవచ్చు, వెక్కిరించవచ్చు, ఈసడించవచ్చు. గౌరవించేవ్వకీ పొగడవచ్చు. మెచ్చవచ్చు. ఎదటపొగడి వెనకతిట్టవచ్చు. పాతకాలంలో కూడా గురుశిష్యసంబంధాలు ప్రేమాభిమానాలతోనేగాక నిందాస్తుతులతో కూడా పెనవేసుకొని ఉండేవి. ఇప్పుడయితే మొహంమీద ప్రత్యక్షంగా జరిగేవన్నీ ఆ కాలంలో చాలుమాటున జరిగలేదనటానికి దాఖలాలు దొరకవు. స్తుతించటంకన్నా నిందించటం తేలిక. కాబట్టి మొదట నిందాపంబంది పదాలను పరిశీలిద్దాం.

నిందాస్తుతులు

నింద అనేకవిధాలు. నిందించటం బహువిధాలు. "అవర్ణం, అక్షేపం, అధిక్షేపం, పరిహాసం, పరీహాసం, నిర్వాదం, పరివాదం, పరీవాదం, అపహాదం, (అన)హాతన(ం), ఉపక్రోశం, అగుప్త, కుత్య, గర్వణ(ం), దూషణ(ం), హిరుష్యం, అతివాదం, భర్తృనం, పరిభాషణం, ఉపాలంభం, విప్రలాపం, విహ్నానం, అవాచ్యం" వంటి అనేక సంబంధిపదాలు సంస్కృతం నుంచి వచ్చినవి. "అడిక, వీవం, ఈసడం, ఈసడింపు, తెగడు, తెగడిక, అరడి, అనసడి, అగడు, జారు, దూరు, దిసంతు, సడి, రోయి, రోత, రొచ్చు, సేగింపు, సెగ్గం, సెగ్గి, వీవగింపు, రట్టు, తిట్టు, రట్టడి, రన్వ, రద్ది, రద్దు, ఉప్పత, రంతు, గొహారు" మొదలైనవి తెలుగుమాటలు. 'పరిహాస' శబ్దానికి పర్యాయాలుగా 'కేణి, కేరడం, దచ్చన, గేలి, మేలం, మందెమేలం, అట, త్రస్తరి, హాళి, వేలాకోశం, వెక్కిరింత, కొక్కిరింత, ఎగతాళి' మొదలయిన తెలుగుమాటలను ప్రస్తావించవచ్చు. ఈ పట్టికలను చూస్తే తెలుగుభాష కూడా ఈ విషయంలో సంస్కృతంకన్నా ఏమీ తక్కువ తనలేదని తెలుస్తుంది.

అవర్ణ శబ్దానికి సరైన ధ్వనులుగాని అక్షరాలుగాని లేవిదని అర్థం. ఏదో అనగూడని, వినగూడని, చెప్పగూడనిమాట అని వివరించవచ్చు. లేదా సంస్కారంలేని మాట అని వ్యాఖ్యానించవచ్చు. అక్షేపం ఎదుటివ్యక్తి చేతలనూ కూతలనూ 'నిర్దిష్టాడవటం'. దీనికి

పరైన తెలుగుమాట 'ఎత్తిపొడుపు'. అధిక్షేపం ఇటువంటిదే. అక్షేప శబ్దానికి తర్క శాస్త్రంలో సాంకేతికమైన అర్థాలూ ప్రయోగమూ ఉండగా, అధిక్షేపానికి సాహిత్యంలో స్థానముంది. పరిహాసం 'వెక్కిరింతకు' సంస్కృత పర్యాయమనవచ్చు. ఈ శబ్దానికి పరీహాసమనే రూపాంతరముంది. నిర్వాదమంటే చర్చతో సంభాషణతో నిమిత్తంలేని వింద. పరివాదం/పరీవాదం అనే శబ్దాన్ని ఒకవిధంగా అప్రతిష్టపాలుచేసే 'నీలాపనింద'తో పరిపోల్చవచ్చు. అపవాదానికి నియమవిరుద్ధమైనదనే పారిభాషికార్థముంది. 'తక్కువచేసి' మాట్లాడటమనే అర్థంచెప్పవచ్చు. హేళన వెక్కిరింతే. అవహేళన(ం) మరింత ఘాటుగా మోటుగా చేసిన వెక్కిరింత. ఉపక్రోశమంటే నిజానికి 'వీడిపించటం' లాంటిది. జగుప్స అంటే 'అసహ్యం, రోత, ఏవం' అనే అర్థాలున్నాయిగాని కొందరు విఘంటుకారులెందుకో దాన్ని నిందకు పర్యాయపదంగా పరిగణించారు. కుత్య అంటే 'చూతు'. గర్హణ(ం) తేలికగా భావించటం, అసహ్యించుకోవటం. దూషణ(ం) అక్షరాల్లా తెలుగు 'తిట్టు'కు సంస్కృతంపేరన్నమాట. పౌరుష్యం అంటే 'కఠినమైన, బాధకలిగించే మాట!'. అలివాద శబ్దానికి అవసరంకన్నా మించి మాట్లాడటమనే అర్థముంది గాని అది కేవలం మన 'అలివాగుడు' వంటిదికాదు. భర్తృనం 'చీ కొట్టడం'లాంటిది; అందులో 'బెదిరింపు' కూడా ఉంటుంది. మనస్సు బాధపడేటట్లు ఎత్తిపొడవటం పరిభాషణం. కించపరచటాన్ని కూడా పరిభాషణమనవచ్చు. ఉపాలంభ శబ్దానికి కావ్యాల్లో వాడుక ఎక్కువ. మన ప్రబంధనాయకలు విరహబాధలో పడ్డప్పుడల్లా మన్మథుణ్ణి, చంద్రుణ్ణి, వసంతుణ్ణి, మలయమారుతాన్ని ఉపాలంభిస్తుంటారు - అంటే తిడుతుంటారు. ఎత్తిపొడుపునూ, తిట్టునూ వెక్కిరింతనూ ఈసడింపునూ రంగరిస్తే ఉపాలంభ మవుతుంది. విప్రలాప మంటే తీవ్రభాషలో దూషించటం. ప్రలాపమంటే 'వదలటం'. సందర్భశుద్ధిలేని వాగుడు విప్రలాప మన్నమాట. నిష్పావం కడుపులో ఏమోపెట్టుకొని అరచాటుగా తిట్టడం. అవాచ్యమంటే సభ్యసమాజంలో మాట్లాడరాని మాటల్లో తిట్టడం. ఇన్నింటిలోనూ 'నింద, హేళన, అక్షేపం, దూషణ, పరిహాసం' అనే మాటలే వాడుకలో ఎక్కువగా దొర్లుతుంటాయి. తక్కినవాటికి కావ్యభాషలోనే ప్రయోగాలెక్కువ.

అడిక అనే తెలుగుమాటకు 'అనట' మనే అర్థం. చెడుగా అన్నప్పడే/మాట్లాడి నప్పడే అది అడిక అవుతుంది. ఏనమంటే అసహ్యమని కూడా అర్థముంది. ఏవగింపు ఈ భావంనుంచి వచ్చింది. తెగడు, తెగడికలకు 'తిట్టడం, ఖండించడం, కాదనటం, తప్పుబట్టడ'మనే అర్థాలున్నాయి. ఈసడమన్నా ఈసడింపన్నా తక్కువచేసి మాట్లాడటం. చులకనగా చూడటమని చెప్పవచ్చు. తెగడు, తెగడికలు రూపాంతరాలు. వాటికి 'నిందించు, తిట్టు' అని సామాన్యార్థాలు. తెగడ్త అనే మాటకూడా ఉంది. దాన్ని సాధారణంగా 'పొగడ్త'కు వ్యతిరేకపదంగా వాడుతుంటారు. ఆరడి బాధపెట్టడమనే అర్థంలోనే ఇప్పుడు వాడుకలో ఉంది. అత్తలు కోడళ్లను పెట్టేబాధలను ఆరళంటారు. అనసడి, సడి అనే రెండూ ఒకదానితో ఒకటి సంబంధించినవి. సడి అనేమాటకు 'పుకారు, అబద్ధవార్త, తప్పుడుప్రచారం' వగైరా అర్థాలున్నాయి. అనసడి మరింత తీవ్రమయిన సడికావచ్చు. అగడు శబ్దానికి 'కష్టం, బాధ' అనే అర్థంలో కావ్యప్రయోగాలున్నా కొందరు కోశకర్తలు దాన్ని నిందకూ తిట్టుకూ పర్యాయపదాలుగా

పరిగణించారు. భారు అనేమాట మారుమూలపడం. వాడుకలో లేనిమాట అది. మూడు కావ్యభాషలో తిట్టుకూ నిందకూ పర్యాయంగా ప్రయుక్తమయింది. ఇది చాలదన్నట్లు 'అపరూరు' అనే మాటకూడా వ్యాకరణశాస్త్రం భాతరుచేయకుండా వాడుకలోకి వచ్చిపడింది. దిపంతుకన్నా 'దిపంతులు కొట్టడ' మనే పదబంధానికే కావ్యప్రయోగా లెక్కువ. "కేకలూ బొబ్బలూ పెట్టడం, అరవటం, బొబ్బరింత, గర్జించటం" వగైరా అర్థాలు ఈ మాటకున్నాయిగాని నేటివాడుకలో ఇది వినిపించదు. రోయికి పుస్తకాల్లోనే ప్రయోగం. ఇదిగాక సంస్కృతంలోని రై శబ్దంనుంచి పుట్టిన 'రొ' శబ్దానికి రూపాంతరంగా దీనికి 'వెల, డబ్బు' వంటి అర్థవిశేషాలున్నాయి. దహశా అందుకేనేమో ఇది వాడుక నుంచి తొలగిపోయింది. రోత అపవ్యామనే అర్థంలో స్థిరపడింది - రొచ్చు 'బురద' అనే భావంలో కూరుకుపోయినట్లు. పేగింపు, పెగ్గెం, పెగ్గి అనేమాటలు "పేగి=చెడు, తప్పు" అనే మాటకు పంబందించినవి. రట్టు అంటే 'గుట్టు బయటపెట్టడం'. రట్టడి దీనికి రూపాంతరం. (నేటి రెడ్డి శబ్దానికి పూర్వకాలపు శాపనాల్లో రడ్డి, రట్టడి అనే రూపాలు కనిపిస్తాయి). రవ్వ అంటే 'అగడం, అకతాయితనం'. పోతవ కృష్ణలీలానర్లవలో ఈ మాటను తోరుగా వాడాడు. రద్ది, రద్దు అనే మాటలు ఇప్పటి వాడుకలో లేవు. రద్ది అంటే 'చెత్తాచెదారం' అనీ, రద్దు అంటే 'తొలగించటం, తీసేయటం' అనీ అర్థాంతరాలు వచ్చాయి. ఉప్పుత నేటి వాడుకలో ఉన్నట్లులేదుగాని 'ఉప్పుతనం' అనేమాట నేటి 'ఇన్ ఫీరియారిటీ కాంప్లెక్స్/అత్యున్యాయతాభావం' అనే అర్థంలో ప్రజావ్యవహారంలో ఉంది - శాస్త్రగ్రంథాల్లో చేరకపోయినా. గొహారు అంటే ఏమిటో విషంబుకారులకే తెలియాలి. ఈ మాటలన్నిటిలో 'రిట్టు, రట్టు, ఈసడింపు, రోత, ఏవగింపు' లకే వాడుక ఎక్కువ.

వెక్కిరింతకు తెలుగులో చాలా సందంధి పదాలున్నాయి - "కొక్కిరింత, ఎగతాళి, ఎద్దేవ, ఈసడింపు, వేళాకోళం, క్రేణి, కేరడం, దచ్చన, గేరి, మేలం, మందెమేలం, అట, త్రస్తరి, పోలి, నిల్లడం" మొదలైనవి. వెక్కిరింత కోతిపని. కొక్కిరింతలో కొంత విమర్శకూడా ఉంది. కొక్కిరించే వృక్తికి "కొక్కిరాయి"కి సంబంధమేమో తెలియగానీ, తన నాటి జాతీయనాయకులందరినీ వెక్కిరించి కొక్కిరించి వేళాకోళమాడిన ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య తనను గురించి చెప్తూ "గోపాలకిష్టాయి కొక్కిరాయి" అని వర్ణించుకొన్నాడు. వెక్కిరింత అవతలి వృక్తిని అనుకరిస్తూ అటపట్టించటం. కొక్కిరింత రెచ్చగొట్టే వెక్కిరింత. వేళాకోళం నోటిమాటలతో వెక్కిరించటం. వెక్కిరింత కొక్కిరింతల్లో 'చేష్టలు' ప్రధానం; వేళాకోళంలో మాటలు ముఖ్యం. పరసమాడటమని కూడా అర్థం చెప్పవచ్చు. పరసకాని వాళ్ళతో వేళాకోళం పనికిరాదు - పెద్దలతో కుదరదు. ఎగతాళికి పయసుతోగాని, వావితోగాని నిమిత్తంలేదు. హాస్యపూరితంగా ఉండటం ప్రధాన లక్షణం. ఎద్దేవ తెలుగేకాదంటారు కొందరు. ఇది అక్షేపణ వంటిది; లోపాన్నో తప్పునో ఎత్తి చూపటం వంటిది. ఈసడింపు తక్కువ చేయటం, చులకనగా చూడటం. క్రేణి అనేమాట కావ్యాల్లోనే కనిపిస్తుంది. కేరడం పేర్లు పెట్టడం. కేరడానికి పసిపిల్లలు పెట్టే కేరింతలకూ కొంత సంబంధముంది. ఉద్దేశరహితంగా ఆనందప్రదర్శన

చేయటం కేరడం. కేరడంలో ఉత్తరకుమార ప్రజలు 'కోతలు కోయటం' లాంటివి ఉండవచ్చు. 'దచ్చన, తస్తరి' గ్రంథాల్లో మాత్రమే కనిపించే మాటలు. మేలం అంటే సరసంతో కూడిన పరిహాసం; ఒక్కోసారి శృంగారపూర్వం కూడా కావచ్చు. 'నర్మ' అని ఇంతకుముందు ప్రస్తావించిన మాటకూ మేలానికి సంబంధముంది. హాస కావ్యభాషాపదం. ప్రబంధసుందరులు 'విరాళి' (విరహం)లో ఉన్నప్పుడు మన్నుతుడూ చంద్రుడూ వగైరాలతో హేళిదేలటం అలవాటు. అధిక్షేపశబ్దాని కిది దగ్గరిమాట. ఎల్లదమంటే తేలికవటం, చిన్నబుచ్చటం. తిక్కనకు ఈ పదం చాలా ఇష్టమనిపిస్తుంది.

గురువుల పరిహాసాలకు విందలకూ తలబగ్గి చదువునేర్చిన పాతకాలపు విద్యార్థులు కవులో పండితులో అయిపోయేవారు - చాలావరకు. ఈకాలంలోలాగా అప్పుడు రకరకాల విద్యావిషయకోద్యోగాలు లేవుకదా. భిక్షావృత్తి, పౌరోహిత్యం వగైరాలు సర్వసాధారణం. విక్రమమందికి గురుకులాలు వదిలిపెట్టిన తరువాత జీవనోపాధి మారాలనే అవారు. దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గవి "అజీవం, జీవిక, వార్త, వృత్తివర్తనం, జీవనం" అనే సంస్కృత పదాలు. అజీవమనేమాటకు 'జీవితాంతం - అంటే జీవించినంతకాలం' అనే అర్థంకూడా ఉంది. జీవితాంతం ఉండే/ఉండవలసిన 'బతుకుతెరువు'ను అజీవిక అంటారు. జీవనం, జీవిక - అనేవి తాత్కాలికంకూడా కావచ్చు. అవి ఉద్యోగం (అంటే పాతకాలపు అర్థంలో యత్నం, కృషి) ద్వారా దొరికేవన్నమాట. జీవన శబ్దానికి 'నీరు' అనే అర్థంకూడా ఉండేది. అలాగే 'జీవిక' అనేమాటకు (ఇప్పటి) 'జీత' మనే అర్థవిశేషముంది. అన్నట్లు మనమిప్పుడు జీతమనేదాన్ని మన పాతశాసనాల్లో కూడా "జీవితం" అని పిలిచేవాళ్ళు! జీవితం అంటే బతుకు. అంతేకాదు బతుకుతెరువనికూడా భావించారన్నమాట. అప్పట్లో 'వృత్తి' ప్రధానంగా రెండు రకాలుగా ఉండేది కాబట్టి (ముఖ్యంగా బ్రాహ్మణులకూ వేదాది విద్యలు నేర్చిన వాళ్ళకీ) అమరకోశంలో రెండు భేదాలను పేర్లతో పిలిచాడు. 'ఉంఛ' అనే వృత్తి ఉండేది. ఊర్వో తిరుగుతూ రోళ్ళపక్కరాలిపడ్డ దాన్యపు గింజలు ఏరుకుంటూ బతకట మన్నమాట. రెండోది 'శిలం': ఊరి బయట పొలాల్లో పరిగలేరుకొని బతకటం. దిచ్చమెత్తుకోవటం పరేసరి. కానీ అది 'వృత్తి'కాదు ఆ కాలంలో!

'వార్త' అనేమాట సంస్కృతంలో చిక్కులుబెట్టే పదం. వృత్తికి పర్యాయపదం గానేకాక 'కృషివాణిజ్యాలు వార్త' అనే నిర్వచనంకూడా ఉంది దానికి. అంటే వ్యవసాయం, వ్యాపారం అనే రెంటికీ కలిపి 'వార్త' అనే పేరుండేదన్నమాట. భారతంలోని "వార్తాయందు జగతి వర్తిల్లుచున్నది" అనే పద్యపాదానికి ఇటీవలి వాళ్ళు కొందరు మాననసమాజ వృత్తాంతం/సంగతి తెలుసుకోవటమో తెలియజెప్పటమోనన్న వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నారు. కానీ నిజానికి పాతకాలపు భారతదేశంలో వ్యవసాయం వల్లా వ్యాపారంవల్లా ప్రపంచం నడుస్తున్నదన్న విశ్వాసమే ఉండేది. ఇప్పటి అర్థంలో వార్త అంటే వృత్తాంతం. వాటిని అందించేవి 'వార్తాపత్రికలు'. 'వర్తన' మన్నమాటకు 'వడవడి(క)' అనే అర్థంకూడా ఉంది. 'జీవనం, వృత్తి' అనేవాటికే నేటి వ్యవహారంలో బతుకుతెరువనే అర్థముంది. ఉద్యోగాన్ని తెలంగాణాలో 'కాలువు' అంటారు.

ప్రాచీన భారతదేశంలో జీవనోపాధి మార్గం శరీరశ్రమచేయని, చేయలేని వ్యక్తులకు. స్తుతించి బతకటమే - గ్రామాధికారులనుంచి చక్రవర్తులదాకా. "స్తుతి, ప్రస్తుతి, ప్రణుతి, ఆభాషణం, ఆలాపం, సల్లాపం, సంలాపం, సుప్రలాపం, సురచనం, స్తవం, స్తోత్రం, మతి, భూషణం" మొదలైనవి పొగడ్తకు సంబంధించిన సంస్కృత పదాలు. స్తుతి అంటేనే పొగడటం. ప్రస్తుతి అంటే 'తెగపొగడటం'. మతి అంటే మెచ్చుకోవటం. ప్రణుతి అంటే విపరీతంగా మెచ్చుకోవటం. 'ఆభాషణ'మంటే మంచిగా మాట్లాడటం, నచ్చేటట్లు పలకటం. ఆలాపం అంటే సాగదీసి/పెంచిచెప్పటం. అందుకే పంగేతంలోని అకారసాధనకు - అంటే రాగంతీయటానికి - ఆలాప(న)ం అనే పేరువచ్చింది. 'ఏదో ఆలాపనగాఉంది' లాంటి నాక్యాల్లో దీర్ఘాలోచన జరుగుతున్న/చేస్తున్న సూచన వుంది. సల్లాపం, సంలాపం అనేవి ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు. 'సరసం'గా మాట్లాడిన మాటను సల్లాపమంటారు. అదీచాలక 'సరససల్లాపా' లని రెంటివీ ఉచూయించి చెప్పటమూ కద్దు. సురచనమనేది కవిత్య సంబంధమైన మాట. 'బాగా రాపింది' అనేది దాని సామాన్యార్థం. స్తవం అనేమాటకు పొగడ్త అనే అర్థం. సాధారణంగా దేవీదేవతలను తలచుకొంటూ చెప్పిన మాటలనే స్తవాలంటారు. స్తోత్రం అనేది స్తుతికి సంబంధించిన పదమే. దేవమనుష్య భేదంలేకుండా ఎవరైతినా స్తోత్రం చేయవచ్చు. ఆభాషణం, ఆలాపం, సురచనం, సుప్రలాపం అనే మాటలకు కావ్యప్రయోగమే గతి. భూషణ శబ్దానికి అలంకారమనే అర్థంకూడా ఉంది. భూషణభూషణ తిరస్కారాలకు అలీతంగా ఉండటం గొప్పతనమని నమ్మకం. సుప్రలాప శబ్దాన్ని ఎవరో కల్పించివుంటారనిపిస్తుంది. ప్రలాపమంటే తెగవాగుడు, వదరటం, పేలటం. బాగా/మంచిగా పేలితే అది పొగడ్త. అవి భావించిన మహాత్ములు నేటి రాజకీయ కార్యకర్తల్లోనే గాక ప్రాచీన భారతదేశంలో కూడా ఉన్నారుంటే గర్వించాలేమో మనం. దానమిచ్చిన 'కృతిపతు'లను పొగడుతూ రాసి బతకటం కూడా ఒకవిధమైన జీవనోపాధి కాబట్టి స్తుతించగలగటాన్ని జీవనోపాధి లక్షణంగా భావించవచ్చు. నిర్దీపపదార్థాలకు దైవత్య మారోపించే దేశంలో బతికున్న వ్యక్తులను పొగడి బతకటం తప్పకాదని చెప్పవచ్చు.

పొగడ్తకు "పొగడు, పొగడిత, పొగడిక, మెప్పు, కైవారం, మెచ్చుకోలు, కొండాట, అగ్గింపు, కొనియాట" అనే తెలుగు మాటలను పర్యాయపదాలనవచ్చు. పొగడ్త, పొగడిత, పొగడిక, పొగడు రూపాంతరాలు. మెప్పుకన్నా పొగడ్త గొప్పది. మెచ్చుకోలు (మెచ్చుకొను - అనే క్రియాపదానికి నామరూపం) అనేమాటకు సాధారణంగా ఉన్న విషయంలోని మంచిచెప్పటమనే అర్థం. మెప్పు అనేది 'మెచ్చు' క్రియకు సంబంధించిన నామవాచక రూపం. పూర్వభాషలో 'మెచ్చు' వామవాచకంగా కూడా ప్రయుక్తమయింది. పొగడ్తకు మెచ్చు మెప్పులకన్న పరిమితులు లేవు. ఒంటికంటిరాజు చక్కదనాన్ని పొగడ్తూ తెనాలిరామలింగడు "అన్నాతిగూడ పాడుడవు, అన్నాతిని కూడకున్న అమరగురుం డా, దన్నా 'తిరుమలరాయా!", కన్నొక్కటి లేదుగావి కంతుడవయ్యా!" అన్నాడట. భార్యరెండుకళ్లనూ రాజుగారి ఒంటికంటిని కలిపితే (భార్య 'అర్ధాంగి' కాబట్టి అమెకళ్లుకూడా అయిన సొంతంకిందనే లెక్కించవచ్చుకాబట్టి) శివుడంతవాడట. కలవకపోతే శుక్రావార్యుడంతమేధావి. కన్నులేకపోతేనే మన్మథుడంతటివాడయితే ఉంటే రెండురెట్లు చక్కనివాడేకదా? ఇలాంటివి మెప్పులుకాదు - పొగడ్తలే.

కైవారం అనేది సామాన్యంగా రాజాస్థానాల్లో రాజుగారిని నిద్రలేపటానికీ, సభలో ప్రవేశించేముందు ఆయనగారి బిరుదులూ వగైరాఅను వర్ణించడానికి నియుక్తులయిన ఉద్యోగులు చేసేపని. ప్రత్యేకపర్వతి పొగడ్త అన్నమాట. అభినున్యూడచాపు తెలియని అర్జునుడు శిబిరానికి తిరిగివస్తూ “వంది మాగధులు కైవారంటు చేయకున్నారేల నీరడవాభ! నేడు?” అని అడిగిన పద్యం ఒకప్పుడు తెలుగునేలమీద మోగిపోయింది. ‘కొండాడు’ అన్న క్రియకు నామరూపం కొండాట. దీనికి కావ్యభాషలోనే ప్రయోగం. అగ్గించు అనే ప్రక్రియకు విశేష్యరూపం అగ్గింపు - పెంచిచెప్పటమనే అర్థంగల ఈమాటకు. జనవ్యవహారంలో ప్రయోగం కనిపించే కొనియాడు అనే క్రియాపదాన్ని ఇప్పుడూ కొందరు వాడుతున్నారనిగాని దాని నామరూపానికి అంత విస్తృతమయిన వాడుక లేనట్లుంది.

పొగడ్తలకు ఉచ్చి పోషించేవాడు దాత. అతడు చేసేపని దానం. అదేంకర్మమోగాని ‘దాత’కు సమానమైన ఒంటి తెలుగుమాట కనిపించదు - ‘ఈవికాడు’ వంటి దొంకతిరుగుడు మాటతప్ప. “వదన్యడు, వదాన్యడు, స్థూల లక్ష్మడు, దానశౌండుడు, బహుప్రదుడు” అనే పదాలేగాక “వరదుడు, సమర్థుడు, సుకలుడు” అనే సంస్కృత పదాలు కూడా దాతృ శబ్దానికి పర్యాయపదాలకింద లెక్క. వదాన్యడు, దాత - అనే రెంటికే వ్యవహారంలో బహుళవ్యాప్తి ఉంది. ఇచ్చేవాడని అర్థం దాతకు. మరీ ఎక్కువఇస్తే ‘ప్రదాత’; అంతకన్నా గొప్పవాడు మహాదాత. ‘విశ్వదాత’ వగైరాలు బిరుదులు. స్థూలాక్షుడు/స్థూలలక్ష్మ్యుడు అనేశబ్దానికి ‘బాగాఉన్నవా’డనే అర్థముంది. ఉన్నదికాబట్టి ఇస్తాడని దాతకు పర్యాయమనుకున్నారేమో తెలీదు. దానశౌండుడనేది సమానం. ‘దానవీరు’డని అర్థం. గొప్పగా దానాలు చేసినవాడన్నమాట. బహుప్రదుడు బహుశా కల్పిత శబ్దం కావచ్చు; ‘చాలా ఇచ్చేవా’డని ■ మాటకు అర్థం. వరద శబ్దాన్ని సాధారణంగా వ్యక్తులకుగాక దేవతలకు అన్వయిస్తుంటాం. సమర్థుడు అనే మాటను ఇప్పటిభాషలో దాత అనే అర్థంలో వాడలేం. ‘సమర్థించేవాడు’ (అంటే ఒకరు చెప్పినదానికి నిజమేనని తల ఊపేవాడు) అనే అర్థం వచ్చిందిప్పుడు. బాగా డబ్బున్నవాడనే అర్థం పూర్వం ఉండేదేమో (అర్థం అంటే సొమ్ముకూడా). సుకలుడు అనేది విశేష శబ్దం; త్యాగబోగాలు రెండూ ఉన్నవాడన్నమాట.

దాత ఇచ్చిందీ ఇచ్చేదీ దానం. ఈమాట త్యాగంతో కలిగావులగ మెపోయింది. “దానం, త్యాగం, విహాయితం, ఉత్సర్జనం, విసర్జనం, విశ్రాణనం, వితరణం, స్పర్శనం, ప్రతిపాదనం, ప్రాదేశనం, నిర్వపనం, ఆపవర్జనం, అపసర్జనం, అంపాతి” అనే సంస్కృతపదాలు ఒకదానికొకటి పర్యాయపదాలు. వీటిలో దానం, త్యాగం, వితరణం అనే మూటికే వాడుక ఎక్కువ. తక్కినవి పుస్తకాల్లో కనిపించేమాటలు. దానమంటే ‘ఇచ్చింది’. త్యాగమంటే ‘వదిలిపెట్టింది’ (త్యజించిందన్నమాట). త్యాగం విధిలేక చేసినా చేయవచ్చు. దానం మనస్ఫూర్తిగా ఇవ్వట మవాలి. సర్జనం, వర్జనం అనేవాటికి ‘వదలటం, విడవటం’ అనేవి క్రమంగా సామాన్యార్థాలు. ధనరూపంలోనో ద్రవ్యరూపంలోనో ఇతరులకోసం వదులుకున్నా, విడిచిపెట్టినా ఈ మాటలను వాడవచ్చు. ఉత్సర్జనమంటే ‘ఎక్కువగా’ వదులుకోవటం; విసర్జనమంటే ‘విశేషం/మనం గా వదులుకోవటం’.

ఈనూట ఒకప్పుడు పాహితీలోకంలో విచారణకు వచ్చింది. రబీంద్రనాథ్ ఠాకుర్ “విసర్జన” అని బెంగాలీభాషలో రాసిన గ్రంథాన్ని డాక్టర్ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు అదేపేరుతో తెలుగుచేశారు! మరి మన ఇప్పటివాడుకలో ‘మలవిసర్జన, మూత్రవిసర్జన’ వంటి సమాసాల్లోనే ■ మాటకు ప్రయోగం. బెంగాలీలో దానికి ‘త్యాగ’మనే అర్థం – సంస్కృతంలోలాగా. చర్చించుకు జరిగిందో ఊహించటం సులభమే. విశ్రాంతిమంటే ఒకవిధంగా వర్తించటం/కురవటం. గొప్పగా చేసిన దానం విశ్రాంతి. పుర్ణవం అంటే ‘తాకటం’ అనేది సామాన్యార్థం. పెద్దలు ఒకసారి తమచేత్తో తాకి మరెవరిచేతనైనా ఇప్పించిన దానం స్పర్శనం అన్నమాట. బహుశా ఇది ‘స్వయంపాకం’ లాంటిది కావచ్చు. ఈ నూట తెలుచుకొంటే మరోటి గుర్తుకువస్తుంది. ఆంధ్రప్రాంతంలో తమయింట రిండి తినడమకున్నవాళ్లు వంటచేసుకొని తినడానికి కావలసిన వస్తువులనిపై వాటిని ‘స్వయంపాక’మంటారు (అంటే సొంతగా వండుకోడానికిచ్చిన వస్తువులని అర్థం). తెలంగాణాలో దీనికి పర్యాయపదం ‘సాహిత్యం’ (సాధారణంగా కనిపించుకులే ఇలాంటి ఘరానా చిచ్చం తీసుకుంటుంటారుకాబట్టి, వారికి ప్రత్యేకత అయిన సాహిత్యం వారు స్వీకరించే స్వయంపాకానికి పేరయింది!). స్వయంపాకంకూడా విజానికో ప్రతం. స్వకుటుంబంలోకూడా భార్యచేతివంటకాకుండా తామేవండుకొని తినటమే ప్రతంగా పెట్టుకొన్న ‘స్వయంపాకులవారు’ పూర్వం ఉండేవారు. ఇప్పుడున్నారో లేదో తెలీదు.

ప్రతిపాదన శబ్దానికిప్పటి అర్థంవేరు. మిగిలినవి పుస్తకాల్లో ఉండేవేగాని వాడుకలో లేనివి. తెలుగులో “ఉజ్జనం, ఉజ్జగింపు, విడి, విడుపు, విడుదల, విడటం, మానటం, వీడుకోలు, ఎదుడు, తక్కు, వదలటం, అరటం, తొరగటం, పెట్టుడు, ఇచ్చుడు, ఈవి, ఈగి, పుడుకు, పెట్టు, తేగం, చాగం” వంటి మాటలు దావార్దంలో కనిపిస్తాయి. ఉజ్జన శబ్దం వర్జనమనే సంస్కృతపదం నుంచి పుట్టింది. ఉజ్జగించు అనేక్రియాపదంకూడా ‘వర్జించు’ అనే తత్సమ క్రియనుంచే పుట్టిందనీ, అందువల్ల ఉజ్జగింపు అనేమాట కూడా అచ్చతెలుగుకాదనీ వాదించేవారున్నారు. తేగం, చాగం అనే రెండుమాటలూ సంస్కృతంలోని ‘త్యాగ’ శబ్దంనుంచి వచ్చినవేనని వాటిరూపమే చెప్తుంది. తక్కిన తెలుగుమాటల్లో ‘ఈవి’కి మాత్రమే నేటికీ వాడుకఉంది.

దానశబ్ద పర్యాయాలైన కొన్ని తెలుగుమాటలు ఏ ప్రత్యేకార్థానిస్తాయో చూద్దాం. ‘విడి’ అనే పుస్తకాల్లోని మాట ఈ కాలానికి విశేష్యత్వం నుంచి విశేషణత్వం పొంది భాషాభాగమే మారిపోయిందనాలి. విడుపు, విడుదల, విడటం అనేవాటికిప్పుడు దానమనే అర్థం పోయినట్లే. ‘అటవిడుపు, పట్టువిడుపులు’ నెలదలైన సమాసాల్లో కేవలం ‘వదిలిపెట్టడం’ అనే అర్థమే మిగిలింది. మానటం చేసినపని చేయకపోవటమనే అర్థంలో నిలిచిపోయింది. వీడుకోలు అనేది ‘బంధుమిత్రాదులను వదిలిపెట్టి వెళ్లటం, వెళ్తున్నవారికి బాటా చెప్పటం’ లాంటి అర్థాల్లో మాత్రమే వాడుకలో ఉంది. ‘వీడుకోలు సమావేశం’ లాంటి ప్రయోగాలవల్ల ఇది మామూలు విషయంగా కాక ఏదో ప్రత్యేకత ఉన్న కార్యక్రమంగా వాడుకలోకి వచ్చింది. ‘ఎదుడు, తక్కు, అరటం, తొరగటం’ అనేవి చాలా పాతకాలపు మాటలు; ‘తప్పకొను, తప్పించు’ మొదలైన అర్థాల్లో కూడా వీటికి కావ్యభాషలో ప్రయోగాలు దొరుకుతున్నాయి.

‘పెట్టుడు, ఇచ్చుడు’ అనేవి మాండలికంగా మాత్రమే వినిపిస్తాయి. ‘ఈవి’ ఒక్కటే (దాని రూపాంతరం ‘ఈగి’ కూడా కాదు) దానార్థకంగా వాడుతున్నాంగాని దాన శబ్దానికిన్న వ్యాప్తి ఈతెలుగుమాటకు లేదనే చెప్పాలి. ‘పుడుకు’ అనే మాట ఇప్పడెక్కడా కనిపించదు - వినిపించదు. ‘పెట్టుపోత’ అనే పదబంధానికిన్న వ్యాప్తి ‘పెట్టు’కు లేదు. పెట్టుపోత అనేవి కూడా పరాయివానికిచ్చే దానమనే అర్థాన్ని వినాడో పోగొట్టుకొన్నాయి. సాంసారికదర్శనంగా ఇచ్చేవాటినే పెట్టుపోతలంటారు.

ఇష్టానిష్టాలు

దానదర్మాలూ పెట్టుపోతలూ ఇష్టానిష్టాలమీద ఆధారపడి చేసేవి, జరిగేవి. ఎందుచేతనో తెలీదుగాని ఇష్టం, అంగీకారం అనే రెంటినీ ఒకేగాటను గట్టి పెర్యాయపదాలుగా పరిగణించారు కోశకారులు. “పంచిత్తు, అగువు, ప్రతిజ్ఞానం, నియమం, ఆశ్రవం, అభ్యుపగమం, ప్రతిశ్రవం, సమాధి, అంగీకారం, ఇష్టం” అనేవి ఇంచుమించు సమానార్థకాలన్నారు. వీటన్నింటిలో ‘ఇష్టం, అంగీకార’ మనేవే వాడుకలో ఉన్న మాటలు. ‘అంగీకృతి’ అనేది అంగీకారానికి రూపాంతరం. పంచిత్తంటే ‘దాగా తెలిసింది’ (కాబట్టి వచ్చినది, ఇష్టమైనది అని చెప్పకోవాలి). అగువంటే అసలర్థమేమిటో తెలీదు. ప్రతి జ్ఞానమంటే తెలిసినట్లున్నది. నియమమంటే ‘కట్టుబాటు’. అందరూ ఒప్పుకొని చేసుకొన్న విర్వాటు కాబట్టి అదికూడా ఇష్టమైనదే, ‘సమ్మత’ మయినదేనని భావించాలి. ఈ కాలంలో నియమ శబ్దాన్ని ఇష్టాంగీకారాలకు సమానార్థమని చెప్పలేం. సమ్మతి, సమ్మతం అనేవి కూడా సంస్కృత పదాలే - ‘మనసుకు వచ్చినవి’ అనే అర్థంలో. ఆశ్రవం, సంశ్రవం, ప్రతిశ్రవ మనే మూడు మాటలకూ దగ్గర సంబంధముంది. ‘చెవికింపయినవి’ అని చెప్పవచ్చు. అభ్యుపగమ శబ్దానికి తర్కవ్యాకరణాల్లో సాంకేతికమయిన అర్థాలున్నాయి. వాటిని మామూలు వ్యవహారంలో వాడటం మంచిదికాదు. ‘సమాధి’కి సాహిత్యాలంకార శాస్త్రాల్లో ఉన్న అర్థానికీ, ఇప్పటి వాడుకలో ఉన్న అర్థానికీ, కోశకారుల పరిగణనకూ పొంతనలేదు. ‘మంచిమనస్థితి’ అని ■ మాటకు అర్థం చెప్పకోవాలి.

తెలుగులోని సంబంధి పదాలను లెక్కిస్తే ‘ఇయ్యకోలు, ఒప్పుకోలు, మైకోలు, మేకోలు, సనుకోలు, ఒడంబడి(క), ఒడబాటు, ఒల్లబాటు, ఒప్పు, నప్పు, వల్లె, మంచి’ మొదలయినవి కనిపిస్తాయి. వీటిలో ఒప్పు, నప్పు, ఒడంబడిక శబ్దాలు తప్ప తక్కినవి మన భాషాపదాలేవా అన్నంత అనుమానం పుడుతుంది. ఇయ్యకోలు, ఈకోలు శబ్దాలూ మేకోలు, మైకోలు శబ్దాలూ పరస్పరం రూపాంతరాలు. ‘ఇయ్యకొను, మైకొను/మేకొను’ అని క్రియారూపాలనుంచి ఏర్పడే వామవాచకాలన్నమాట. ఒప్పుకొను అనే క్రియాపదం నేటికీ మంచివాడుకలో ఉంది. దానిమీద నామరూపం ఒప్పుకోలు. ఇయ్యకొను అనే క్రియారూపానికి పాతపుస్తకాల్లో కావలసినన్ని ప్రయోగాలు

దొరుకుతాయి. ఒడబడు/ఒడంబడు అనే క్రియాపదం నుంచి వచ్చిన విశేష్యం ఒడబాటు. ఒడంబడిక అనే శబ్దంతో ఈ క్రియార్థముంది. ఈశబ్దం 'పంది' అనే అర్థంలోనే నేటి వాడుకలో వినిపిస్తుంది. ఏర్పాటు అనే అర్థవిశేషం లేకపోలేదు దీనికి. మైకొను, మైకోలు, మేకొను, మేకోలు అనేవి పూర్వ కావ్యాలలోనే కనిపిస్తాయి. 'మేకొను' అంటే 'మేకుకొను (తీసుకొను)' అనే అర్థంలో "మేకులనంటి జోకులను మేకొని కొట్టెద నెల్లవేళలన్" అని ఒ చమత్కారి చాటువు చెప్పాడు. 'ఒప్పు' అనే రూపంకన్నా 'ఒప్పుకొను' అనే రూపమే ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. నచ్చ శబ్దానికి క్రియారూపంలో ప్రాంతీయవ్యవహారముంది. 'నచ్చ' అనే క్రియా వామరూపాలకు రెంటికీ ఇది రూపాంతరం.

ఒల్లబాటు అనే రూపం 'నల్ల' అనే శబ్దం చాలాదగ్గర సంబంధం కలిగి. ఈ కాలంలో "ఎస్" అనే ఇంగ్లీషు మూలంలాంటిది నల్ల. తెలంగాణాలోని 'అవ్(మల్ల)' లాంటిది. 'ఒప్పుదలను' మూలించే పాతమాట నల్ల. దీనికి వ్యతిరేకార్థంలో 'ఒల్లమి' అనే రూపముంది. అలాగే అవ్యతిరేకంలో 'ఒల్లబాటు' అనే మరో రూపాంతరముంది. ఒల్లబాటు అంటే 'అవునవటం, పరే అనటం' అని అర్థం చెప్పవచ్చు. తెలంగాణాలో 'మంచిది' అనేమాటను ఎటుబడితే అటు తిప్పికొట్టడానికి వాడారు. స్వరాన్నిబట్టి తప్ప అవునన్నారో కాదన్నారో అక్షేపిస్తున్నారో తెలుసుకోవటం కష్టం. కఠింగప్రాంతంలోని "అఁ అఁ" అనే ధ్వని వంటిది కూడాను. ఈకాలానికి "ఒప్పుదం, కట్టుబాటు" వంటి మరికొన్ని మాటలు ఇంచుమించు సమానార్థకాల స్థాయిలో వాడుకకు వచ్చాయి. తెలుగు నిఘంటువు ఒకటి 'కాని' అనే శబ్దాన్ని అంగీకారానికి తెలుగుమాటగా చెప్పింది 'కాని' అదేమిటో ఎలాగో అంతుపట్టడం లేదు.

ఇష్టమున్నప్పుడు అనిష్టమూ, అంగీకారముంటే అనంగీకారమూ ఉండకతప్పదు. 'కాదు, లేదు' శబ్దాలతో పనిగడుపుకొనే తెలుగువాళ్లు అనంగీకారానికి వేరే పర్యాయపదాల అవసరముం దనుకోకపోవచ్చు. కానీ సంస్కృతకోశకారులు అనంగీకారానికి పర్యాయపదాల నెందుకు చెప్పలేదో చెప్పలేం. అనిష్ట శబ్దానికి మన వాడుకలో 'అయిష్టం' అనే రూపం ఏర్పడింది. కావ్యభాషలో అచ్చ తెలుగులో చెప్పాలంటే 'ఒల్లమి, ఒప్పుమి, నచ్చమి, నప్పమి' అంటూ 'అమి' చేరిన పదాలను వాడవలసి ఉంటుంది. ఎందుచేతనో 'అమి' ప్రత్యయంచేరిన మాటరిప్పటి వాడుకనుంచి తొలగిపోయాయి.

ఇష్టానిష్టాల్లాగానే న్యాయాన్యాయాల విషయంలో కూడా కోశకర్తలు తప్పొప్పులతో అనుసంధించి పర్యాయ పదాలనో సంబంధి పదాలనో సమీప పదాలనో పేర్కొన్నారు. తప్పొప్పులూ న్యాయాన్యాయాలూ ధర్మార్థరూపాలూ దేశకాల పాత్రలనుబట్టి మారేవికాబట్టి వాటిని ఒకదానితో ఒకటి ముడివేసి పరిగణించారేమో.

★ ★ ★

న్యాయాన్యాయ, ధర్మాధర్మాలు

న్యాయాన్యాయాలకూ తప్పొప్పులకూ అవినాభావ సంబంధముంది. న్యాయం ఒప్పునీ, ఒప్పు న్యాయమనీ మన పెద్దలు భావించారన్నమాట. మరోవైపు ధర్మాధర్మాలకూ న్యాయాన్యాయాలకూ దగ్గరి చుట్టరికముంది. దేశ కాల పరిస్థితులనుబట్టి ఇవి మారుతుంటాయి. ఇంకోవైపు పుణ్యపాపాలకూ వీటికీ సంబంధం కనిపిస్తుంది. “ధర్మం, సుకృతం, పుణ్యం, శ్రేయం, యుక్తం, భాషయికం, లభ్యం, భజమానం, అభినీతం, అభ్రేషం, సమంజసం, దేశరూపం” అనేవి న్యాయావికీ, “అగం, అపరాధం, మస్తుపు” అనేవి అన్యాయావికీ పర్యాయ పదాలంటారు. ఇవన్నీ సంస్కృతపదాలు. ‘ఒప్పు’ అనే తెలుగుమాట ఒక్కటే - న్యాయపర్యాయం. “తప్పు, సేగి, తప్పుదం, అగడం, దుడుకు, నేరం, నేరమి, దుండగం” అనేవి అన్యాయ పర్యాయాలయిన తెలుగుమాటలు.

ధర్మం అంటే సమాజం ఒప్పుకొని గౌరవించేది. ‘ధరించేది/భరించేది’ అని కొందరు వివరిస్తారు. సుకృతం అంటే ‘మంచిపని’. దీన్నే పుణ్యమని కూడా భావిస్తుంటాం. పుణ్యమంటే పవిత్రమయినదని అర్థం. శ్రేయమంటే మేలుచేపేది. యుక్తమంటే తగింది. లభ్యమంటే దొరికింది, తటస్థపడ్డది అన్నమాట. భాషయికం అంటే విజానికి ఉపయోగపడేది. భజమానం అంటే గౌరవం పొందినది; పొగడ్డకెక్కింది. అభినీతమంటే మంచిదని గుర్తించి ఆదరించినదన్నమాట. సమంజసమంటే తగింది. అభ్రేష శబ్దానికి బాగా కోరింది, అభిమానించింది అని అర్థం. దేశరూప మనేది దివ్యమైనమాట. ఆయాదేశాల్లో (అసమయంలో) ప్రత్యేకంగా ఉండేదని చెప్పాలి. న్యాయమనే మాటకు అనుసరించేదని అర్థం. ఈ మాటలన్నిటిలోను సామాన్యంగా కనిపించే అర్థవిశేషం సమాజం అంగీకరించినదే. అచారాలు, ధర్మసూత్రాలు, చట్టాలు మారుతుంటాయి. ఒకప్పుటి న్యాయం మరోకాలంలో చెల్లదు. ఒకచోటి ధర్మం మరోచోట అధర్మం కావచ్చు. ఉదాహరణకు ద్రౌపదిలాగా పంచభర్తృకగా ఉండటం ఈ కాలంలో అన్యాయం, అధర్మం - మనసమాజంలో. కులూవేలీలో (ఉత్తరప్రదేశ్ ఉత్తరభాగంలో) నేటికీ ఇది తప్పకాదు - అచారమే. హిందూ సమాజంలో అన్న కూతురిని పెండ్లాడటం అధర్మం. ముస్లిం సమాజంలో అది ఒప్పు. ఈ మాటల్లో ‘భాషయికం, భజమానం, అభినీతం, అభ్రేషం, దేశరూపం’ అనేవి కేవలం పుస్తకాల్లో మాత్రమే కనిపించే శబ్దాలు. ధర్మం, న్యాయం, పుణ్యం, యుక్తమనేవి నేటి వాడుకలో నిలిచిన మాటలేగాని న్యాయం ధర్మం ఒకటికాదు. న్యాయం చట్టరీత్యా అనుల్లో ఉన్న సాంఘిక నిబంధన. ధర్మం చట్టం అంగీకరించినా లేకపోయినా సమాజం గౌరవించే వియమాలు.

న్యాయస్థానాలని కింది కోర్టులనూ, ధర్మసనాలని హైకోర్టు సుప్రీంకోర్టులనూ (ముఖ్యంగా ‘బెంచ్’ అనేమాటకు పర్యాయంగా) కొందరు వాడుతున్నారు. ఒకవిధంగా ఇది సరైనదే. న్యాయస్థానాలు చట్టప్రకారం తప్పి ఒప్పు తేలుస్తాయి. చట్టం

ఒప్పోతప్పో తేల్చగల అధికారం (రాజ్యాంగంప్రకారం) హైకోర్టులకు మాత్రమే ఉంది. కాబట్టి ఈరకంగా ప్రాధాన్యవివక్ష చేయటం సరైనదనిపెస్తుంది. న్యాయానికి కళ్ళు లేవు. అంటే స్వయంగా చూసేగాక, చూపించవాళ్ళు చెప్పేమాటల విశ్వసనీయతమీద ఆధారపడిమాత్రమే న్యాయమూర్తులు నిర్ణయించగలరు. అందువల్ల ఏ తప్పు(డు) సాక్ష్యాల్లో తప్పు(డు) వారవలో కారణంగా ఒక్కొక్కప్పుడు తప్పునిర్ణయాలు తీసుకోవచ్చు. అలాంటి పొరపాటుక్కూడా అవకాశంలేని న్యాయమే ధర్మం. ధర్మం న్యాయంకన్నా సమున్నతమైనది. సుకృతంకన్నా పుణ్యం పెద్దమాట - మంచిపనికన్నా మహనీయమైనది పవిత్రతరం కాబట్టి యుక్తమనేది మరీ మామూలుమాట. ■ కాలానికో ■ దేశానికో ఆ వ్యక్తికో తగినదన్నమాట.

తప్పు అనేమాటకు 'తప్పిద'మనేది రూపాంతరం. ఆగడం అనేమాట అల్లరిలాంటి చిన్నతప్పును సూచించేమాట. దురుకు అంటే పొగరుతో చేసేతప్పుపని. 'దుందుడుకు/తుందుడుకు' అనే మరో శబ్ద పల్లనముంది. దానికి తొందరపాటు అనే అర్థంవచ్చింది. నేరం పెద్దతప్పు. నేరమే దీనికి రూపాంతరమేగాని 'చేతగానితనం, అపమర్దత, అపహాసిత' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి దానికి. దుండగం బాధించేతప్పు. సేగి అనేది ప్రమాదకరమైన తప్పు 'చెట్టు, చెడ్డ' శబ్దాలకూ దానికి దూరసంబంధముంది. ఈ తెలుగుమాటలకు బదులు మాటలుగా అపరాధమనే సంస్కృత పదమొకటుంది. తప్పుశబ్దానికిది పరైనమాట. ఆగం సంస్కృత శబ్దమంటే నమ్మటంకష్టం - ఆగడానికి చాలాదగ్గరి మాటలాగుంది, కాబట్టి అన్యాయం, అయుక్తం, అధర్మం లాంటి పదాలు వ్యతిరేకార్థకాలుగా వచ్చాయి. న్యాయం కానిదనే లేవిదనే అర్థంలో న్యాయంకానిది అన్యాయమయితీరాలని తర్కశాస్త్రం ఒప్పుకోదు! ముస్తుననేమాట పుస్తకాల్లో మిగిలిపోయింది.

శుభాశుభాలు

న్యాయపర్యాయాల్లో శ్రేయముందికదా. దానికి శుభానికి ఎంతో దగ్గరి సంబంధముంది. "శ్వం, శివం, భద్రం, కల్యాణం, మంగళం, భవికం, భావికం, భవ్యం, కుశలం, క్షేమ"మనే సంస్కృత శబ్దాలు శుభ శబ్దానికి పర్యాయపదాలంటారు. శ్వమంటే శుభమనే అర్థం. శ్రేయమంటే మేలు. శివమంటే మేలనే అర్థమేగాని 'శివమెక్కింది, శివాలు తొక్కుతున్నాడు' మొదలైన ప్రయోగాల్లో 'వీరావేశమనే అర్థవిశేషం కూడా వచ్చిపడింది. భద్ర శబ్దానికి క్షేమమనే అర్థం. భవ్యమనే మాటకు పవిత్రమని కూడా అర్థముంది. కల్యాణ శబ్దానికి 'పెళ్ళి' అనే అర్థంవచ్చింది. చిత్రం ఏమంటే 'క్షౌరకల్యాణం, కల్యాణకట్ట' వంటి పరబంధాల్లో ఈ మాటకు 'గొరుగుడు' అనే అర్థంకూడా రావటం. పూర్వం 'ముండనం మండనం పుంసాం' అనే సూక్తి వాడుకలో ఉండేది. తలమీద వెంట్రుక లేకుండా గొరిగిస్తే అది మగవాడికి అలంకారమన్నారు! అప్పట్లో అది ప్యాషన్ అన్నమాట! (ఇప్పుడు

కూడా 'బాట్లస్, రెడ్ హెడ్స్' వగైరా పేర్లతో కొందరు పాశ్చాత్యయువకులు చరిమిడి ముద్దలాంటి గుండుతో తిరగటం వనీనాలంకారంకింద పరిగెడుతున్నారు!). కుశంశబ్దం మద్రాసు తెలుగులో, తమిళప్రభావంగల తెలుగులో బాగా వాడుకకెక్కింది. సంస్కృతంలో 'అమంగళం, అకుశలం' అనేవి అశుభానికి పర్యాయపదాలు.

తెలుగుమాటల్లో "లగ్గు, లెప్ప, మేలు, సేమం, మంచి, బాగు" అనేవి శుభానికి "చేటు, చేడ్చాటు, కీడ్చాటు, చెట్టు, పేగి, కీడు, చెడిది, సీలుగు, చెడు, చెరుపు" లాంటివి అశుభానికి పర్యాయపదాలంటారు కోశకారులు. లగ్గు శబ్దం పుస్తకాల్లో మాత్రమే "ఎగ్గు" (=ప్రమాదం) శబ్దానికి వ్యతిరేకపదంగా కనిపిస్తుంది. 'దేశభాషలందు తెలుగులెప్ప' అనే పద్యంలో మాత్రం విలించిది లెప్ప. సేమం క్షేమ శబ్దభవం. మేలు శబ్దానికి 'ఏత్తయిన' అనే విశేషణార్థం కూడా ఉంది. (ఉదాహరణకు 'మేలుదూలం'లాంటి మాటల్లో). మంచి, బాగు అనేవి బాగా వాడుకలో ఉన్నమాటలు. చేటు శబ్దానికి 'ప్రమాదం, కష్టం' అనే అర్థాలు. వేడు చెడు, చెరుపులు తప్ప తక్కిన అశుభార్థక శబ్దాలు కావ్యాల్లో మాత్రమే దొరుకుతాయి. మంచి, బాగులు విశేషణాలుగా కూడా ప్రయోగంలో కనిపిస్తాయి.

మూర్తామూర్తపదాలు

భాషలోని పదాలను ప్రధానంగా రెండు రకాలుగా విభజింపవచ్చు. మన ఊహల్లో, అలోచనల్లో ఉండి అవి సూచించే వస్తువులుండనిమాట లొకరకం. వాటిని అమూర్త పదాలంటారు. మంచి చెడు ఆ భావతు శబ్దాలు. రెండోరకానికి చెందినవి మూర్త పదాలు. అవి రూపంగల వస్తువుల పేర్లన్నమాట. కంటికి కనిపించే పదార్థాలకు భాషల్లో ఉన్న పేర్లుకూడా మూర్త పదాలే. చీకటి, వెలుగు, ఇలాంటివి. చెట్టు, పుట్టలాంటి ద్రవ్యాం పేర్లన్నీ మూర్తాలే. తెలుగువంటి భాషల్లో మూర్తపదాలు సమృద్ధిగా ఉంటాయి. పాపం, పుణ్యం, కవిత్యం, అనందంలాంటి అమూర్త పదాలు సంస్కృతంలాంటి భాషల్లో కొల్లలు, తెలుగులో తక్కువ. తెలుగులో శబ్దసంపదను గుర్తించాలంటే మూర్తపదాలను పరిశీలించాలి. అలాగని అలాంటి మాటలు సంస్కృతం వంటి భాషల్లో తక్కువనుకోరాదు. ఏదో కొంత మార్పుకోసం నిత్యజీవితంలో ఎదురయ్యే వస్తువుల పేర్లనూ వాటికి సంబంధించిన మాటలనూ పరీక్షిస్తూ అయూ వస్తువుల్లో మన సమాజం ఎంత వైవిధ్యం చూపుతుందో గమనిద్దాం. ముందు పాదారణ పదాలను చర్చించి తరువాత ■ మూర్త పదాలద్వారా మన సంస్కృతి వికాసాన్ని గుర్తిద్దాం.

మాటల్లో మరోచిత్రం కూడా ఉంది. భాషలోని మాటలన్నిటినీ ఎవరూ వాడరు - వాడలేరు కూడా. అయూ సందర్భాల్లో అవసరానికి కావలసిన మాటలు మాట్లాడ్తాం. కొన్నిటిని మాట్లాడక తప్పదు. వాటి వాడుక చాలా ఎక్కువ. వాడూ వీడూ వచ్చాడు వెళ్లాడు లాంటి 'ప్రాథమిక పదాలను' వాడకుండా

భాషనుపయోగించలేం. ఈ మాటలు అనుక్షణ అనుదిన వ్యవహారంలో ఉంటాయి. కాబట్టి అనుకోకుండా అలోచించకుండా వీటిని వాడగలం - వాడతాం కూడా. కొన్నిటిని ఎప్పడోగాని వాడం. ఎవరైనా వాడినప్పుడు వాటి అర్థం తెలుసుకోగలం. గుర్తించగలం. మనమూ అవసరపక్షస్వరూప వాడతాం. మరికొన్ని మాటలు ఎక్కడో విన్నట్లు గుర్తుకువస్తాయి; ఎప్పుడూ రావు. ఇంకా కొన్ని మాటలను సందర్భంబట్టి అర్థం చేసుకుంటాం. గురికి బెత్తెడెడంగా విఘంటు నిర్మాతలు కూడా ఏ సందర్భంలో ఏ ప్రకరణంలో ఏ వాక్యంలో అమాట వాడారో పరిచూపి అర్థం నిర్ణయిస్తారు. ఈ పరిచూడటంలో అయీ వ్యక్తుల అనుభవభేదాలనుబట్టి అర్థభేదాలు స్ఫురిస్తుంటాయి. ఈమాట కీ అర్థమని చెప్పవలసివచ్చును పండితుల్లో కూడా అభిప్రాయభేదాలు వచ్చేది ఈ అనుభవ తారతమ్యాన్ని బట్టి. అన్ని సమయాల్లోనూ ఈ మాటకీది అర్థమని నిష్పూర్ణగా చెప్పలేకపోతే అది ఎప్పడోగాని ఎవరోగాని వాడవి పరిపెట్టుకోవాలి. అలాంటివి మారుమూల మాటలంటాం. దేశకాల పరిస్థితుల్లోని మార్పులనల్ల మాటల రూపంతోబాటు అర్థాలు కూడా మారిపోతుంటాయి. ఒకమాటకు వాడుక మరి ఎక్కువయినా ఈ మార్పు వస్తుంది - చాలా తక్కువయినా ఈ మార్పు తప్పదు. అర్థంలో రూపంలో వచ్చిన మార్పునుబట్టి అయీ పదాల చరిత్రను తెలుసుకోవచ్చు. ■ చరిత్ర భాషాచరిత్ర. అదే పరిష్కృతి చరిత్ర. అదే వాగదళతా చరిత్ర.

ఒక్కోమాటను పట్టుకొని దాని చరిత్రంతా వేర్వేకోవటం మరోసారి చూద్దాం. ప్రస్తుతానికి పూర్వంలోలాగానే ఒక వస్తువును భిన్నకోణాల నుంచి చూసి ఎన్నెన్ని పేర్లు పెట్టామో దానికి మాత్రమే పరిమితంగా పరిశీలనకు దిగుదాం. మొదట ఈ రకం పర్యాయ పదాలను గుర్తించి తరువాత ఆ పర్యాయపదాల్లో ఏభావం ప్రధానంగా ఏ రకంమాట వాడుతున్నామో గమనిద్దాం - కొంతకాలం.

ఇళ్ళు: రకాలు

ఈ పద్ధతిలో మొదట 'ఇల్లు' అనే సర్వసాధారణ వస్తువు సంగతి చూద్దాం. (అంటే తెలుగువాళ్లందరికీ ఇళ్ళున్నాయనే భ్రాంతిపోకాక ఇళ్ళు అందరికీ ఉండాలనే సదుద్దేశంతోనే ఉపక్రమిద్దాం). తెలుగులో ఇల్లు శబ్దానికి పర్యాయంగా "ఇక్క, ఇరవు, ఇమ్ము, ఉనికి(పట్టు), కొంప, టెంకి, తావు, తావు, నట్టు, సెలవు, గీము, తెంకి, చిడారు, విడిది, మనికి(పట్టు)" మొదలైన మాటలున్నాయి. సంస్కృతపదాల్లో "గృహం, గృహం, వేళ్ళ(ం), సద్యం, వికేతనం, నిశాంతం, సదనం, భవనం, అగారం, మందిరం, నిలయం, అలయం, వాసం, ఉదవసితం, సాల, సభ, వస్త్వ, వికాయణం" లాంటి మాటలేకాక "ఒకం, స్థానం, వాస్తు, ఉటణం, ధామం, వినేశం, శరణం, క్షయం, ధిష్ణ్యం, సంస్థాయం, నివసనం, అవసథం" లాంటివి కూడా పర్యాయ ప్రయోగంలో ఉన్నాయి. వీటిలో కొన్ని మారుమూల మాటలయితే, మరికొన్ని రోజూ మనం వినే, వాడే మాటలే. ఇవన్నీ సాధారణ పదాలు. మొదట వీటి విషయం.

సాంతర్యముతో ఇల్లని, ఇతరులదయితే కొంపని వ్యాఖ్యానించేవాళ్ళున్నారు! నిజానికి ఇల్లా కొంపల మధ్య ఇంగ్లీషులోని 'హాస్, హోమ్'ల మధ్య ఉన్న అంతరముంది. ఇల్లు ప్రేమాస్పదం; కొంపకారు. విసుగులో నిరసనలో కొంప శబ్దానికి వాడుక ఎక్కువ. ఇక్క, ఇరవు, తావు శబ్దాలకు 'ఉండే స్థాన' మని అర్థం. అది ఇల్లే కానక్కరలేదు. ఇల్లు శాశ్వత నివాసస్థలమయితే ఇది తాత్కాలికాలు. తావుకు తావు అనే మరో రూపాంతరముందంటారు కొందరు. అది ప్రాకృతం నుంచి తెలుగులోకి వచ్చిన మరో పదమంటారు మరికొందరు. 'ఉనికి, మనికి' అనే మాటలకు క్రమంగా 'ఉండటం, బతకటం' అని అర్థాలు. ఆ దశలకు 'పట్టు'గా ఉండే నిర్మాణాలను ఉనికిపట్టు, మనికిపట్టు అంటారు. తందాచుకొనే చోటు ఉనికిపట్టు. బలికేచోటు మనికిపట్టు. తెంకి, టెంకి శబ్దాలు రూపాంతరాలు. వీటిక్కుడా తాత్కాలిక నివాసస్థలమనే అర్థం. నిలవు అంటే ఉండేచోటు. ఉనికిపట్టు అనే పదబంధానికి సమానమైన ఒక్కమాట ఇది. పట్టు అనేది 'నడిచేచోటు' అనే అర్థంగల మాట. నడయాడే ప్రదేశమన్నమాట. గీము అనేది సంస్కృతంలోని గృహ శబ్దం నుంచి వుట్టింది. బిడారు శబ్దాన్ని అచ్చతెలుగు కవులు కొందరు 'ఇల్లు' అనే పామాన్యార్థంలోనే వాడారుగాని అమ్మకం సామగ్రితో వ్యాపారస్థులు తండాలుగా ప్రయోజిస్తూ తాత్కాలికంగా నిలిచేచోటు అని దానిఅర్థం. అలాగని ఈ మాటకు 'గుడారం, డేరా' అని అర్థంలేదు. తనది కాని స్థలంలో నిర్మించుకొన్న తాత్కాలిక వాసగృహమన్నమాట బిడారు. విడిది అనేది తామ కొంతకాలం మాత్రం నివసించే ఇతరుల గృహం. ఇల్లు తనది; విడిది పరాయివార్లది. కొంతసేపు మజిలీచేసేచోటు విడిది.

పై తెలుగుమాటల్లో అభిమానంతో చెప్పే ఇల్లు, ఈసడింపుగా వాడే కొంప అనే శబ్దాలకే ఈ కాలంలో ఎక్కువ వాడుక వుంది. తావు శబ్దానికి ఏ ప్రదేశమయినా అర్థం కావచ్చు. ఇప్పుడా మాటకు ఇల్లనే అర్థంలేదు. కాకపోతే 'తావున' అనే విభక్త్యంతరూపం కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'తన'గా మారి ఫలానానస్తువు 'నాతాన' లేదనేలాంటి ప్రయోగాల్లో వినిపిస్తుంది - 'నాదగ్గర' అనే అర్థవిశేషంలో. ఇమ్ము శబ్దానికి 'ఇష్టమైనది, నచ్చినది' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి గాని దానికికాలంలో వాడుక లేదు. మిగిలినమాటలేవీ నేటి వాడుకలో వినిపించేవి కావు - 'పుస్తకాల్లోని' మాటలన్నమాట.

సంస్కృతపదాల్లో కొన్ని - 'గృహం, సదనం, భవనం, నిలయం, నికేతనం' అనేవి - ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నమాటలు. వీటిలో మొదటిది తప్ప తక్కిన వాటిని ఇంటికి పెట్టుకొనేపేర్లకు వాడటమెక్కువ. మొదటిమాట సాధారణ పదం. కుటుంబం నివసించే నిర్మాణానికి గృహమని పేరు. గేహమంటే ఇల్లేగాని ఈ మాటకు గ్రంథప్రయోగమేగాని నిత్యవ్యవహారంలో వాడుక తక్కువ. తెలుగుదేశంలో లేదుగాని మరాఠీ ప్రాంతంలో 'గృహ' శబ్దాన్ని వోటలనే అర్థంలో కూడా వాడుతుంటారు. మరాఠీ ప్రభావమున్న సరిహద్దు పట్టణాల్లో తెలుగువాళ్ళు కూడా కదాచియ్యగా ఈ ప్రయోగం చేస్తుంటారు. నిలయమనేది సంస్కృతపదం కాదనీ అది ద్రావిడభాషల

నుంచి ఎదుపుగా తెచ్చుకొన్న మాటనని కొందరు వాదిస్తారు. మూలమేదయినా అది సంస్కృతభాషలో వాడుకకెక్కిన మాట. తెలుగులోని 'నిలు(చు)'లోని 'నిలు' అనే భాగమే నిలయ శబ్దంలోనూ ఉందని చెప్తారు. ఈ పదం దక్షిణోత్తర భాషాకుటుంబాలకు రెంటికీ చెందిందనే భావంతోనే "రాష్ట్రపతి నిలయ"మనే అభివ్రాహానికి పేరు పెట్టారు. వేళ్ళ శబ్దానికి (వ్యక్తులు) విశ్రాంతిగా ఉండే తావని అర్థం. సద్భూతి నుంచి యిల్లు, నికేతనం పెద్దఇల్లు. అన్ని కాలాల్లోనూ ముఖంగా ఉండటానికి వీలయిన గృహాన్ని నిశాంతమంటారు. పదనం, సద్భూతి రెండూ ఒకదానికొక్కటి దగ్గరగా ఉండేమాటలు. భవనం అంటే పెద్దఇల్లు. విశాలమైనదని అర్థవిశేషం.

అలయం, మందిరమనేవి గృహ పర్యాయాలేగాని వాటికి దేవతలు నివసించే ఇళ్లనే విశేషార్థం వచ్చింది. తెలుగుదేశంలో అలయ శబ్దం 'గుడి'కి పర్యాయంగానే ప్రయుక్తమవుతుంది. మందిర శబ్దం ఉత్తరాది వారి ప్రభావంవల్ల తెలంగాణాలో దేవాలయార్థంలో వాడుకకెక్కింది. ఇతర ప్రాంతాల్లో రాజులూ, జమీందార్లూ, సంపన్నులూ నివసించే ఇళ్లనే మందిరాలని పిలుస్తారు. అగార శబ్దానికి విడిగా వాడుక తక్కువ. కానీ 'ధనాగారం, కోశాగారం, కారాగారం' వంటి పదబంధాల్లో సమాసాల్లో దానికి ఎక్కువ వ్యాప్తి ఉంది. 'దాచేచోటు' అనే ప్రత్యేకార్థంలో అగార శబ్దానికి వాడుక ఎక్కువ. వాసమంటే కాపురముండే తావని అర్థం. దీనిక్కూడా 'జనావాసం, వాసస్థలం' మొదలైన సమాసాల్లోనే వాడుక అధికం. సభా శబ్దానికి ఇప్పటికీ అర్థమే మారిపోయింది. పదిమంది ఒకచోట చేరిన సమావేశానికి సభ అనిపేరుగాని కేవలం గృహార్థంలో దీనికి వాడుకలేదు. సభలో ఉండేవాళ్ళు సభ్యులు. సభ్యులనే అర్థంలో ఈ కాలంలో సభికులనేమాటనే ఎక్కువమంది వాడుతున్నారు. ఒకప్పుడు జాదమాడేచోటును మాత్రమే సభ అనిపించేవాళ్ళు. జాదరులనూ జాదమాడించే వాళ్లనూ సభికులనేవాళ్ళు. జీవితమే జాదమైన ఈ కాలంలో సభ్యులకూ సభికులకూ మధ్య భేదం అంతరించిందన్నమాట! సాలా శబ్దాన్ని కోశకారులు గృహపర్యాయమని చెప్తారుగాని దీనికి 'శాల'కూ సంబంధముండేమోనన్న అనుమానం కలుగుతుంది. ఉదవసితం, వస్త్ర్యం, నికాయ్యం అనే మాటలకు సంస్కృత కావ్యార్థాల్లో కూడా ప్రయోగాలు దొరకటం కష్టం.

ఒక శబ్దం విడిగాకాక సమాసాల్లో వినిపించేమాట. 'నాకొకసులు, జలొకం' మొదలైన సమాసాల్లో ఒక శబ్దానికి 'నివాసం, స్థానం, స్థలం' అనే అర్థాలున్నాయి. స్థానశబ్దాన్ని గృహశబ్ద పర్యాయమని అంగీకరించటం కష్టమే. 'ప్రదేశం, తావు, ప్రాంతం' అనే అర్థాల్లోనే దానికి బహుళవ్యాప్తి కనిపిస్తుంది. వాస్తు శబ్దానికి గృహమనే అర్థం 'వాస్తుశాస్త్రం, వాస్తుపురుషుడు' వంటి సమాసాల్లో కనిపిస్తుంది. వస్తువులున్నది, వస్తువులకు సంబంధించిందీ వాస్తు. ఉబజ శబ్దానికి 'తొర్ర' అనే అర్థంకూడా ఉంది. దామ శబ్దానికి ఉండేచోటనే అర్థం. ఈ మాట నివాసస్థలమనే అర్థంలో విడిగానూ సమాసాల్లోనూ వాడుకకెక్కింది. నివేశమంటే ఉండేతావు. ఈ మాటకు ఈ అర్థంలో వాడుక తక్కువగాని దీని రూపాంతరమైన 'నివేశన' శబ్దానికి ముఖ్యంగా దస్తావేజుల భాషలో నుంచి వాడుక ఉంది. 'ఇల్లు కట్టుకోదగినచోటు' అనే

అర్థంలో వివేకవస్థలనునే మూటను భారాళంగా వాడుతుంటారు. తక్కినమూటలకు - దిష్ట్యం, సంస్కార్యం, వివేకం, అవసరమనే వాటికి - వాడుక చాలా చాలా తక్కువ, సంస్కృతంలోకూడా.

కొన్ని అర్థ విశేషాల్లో మరికొన్ని సంస్కృత పదాలు గృహశబ్దపర్యాయాని చెప్పదగినవి ఉన్నాయి. వరుచదరంగా ఉండే, నాలుగు చాపళ్లుండే ఇంటిని 'చతుశ్శాల' అనీ, 'సంజవవ'మనీ పిలుస్తారు. పైన పేర్కొన్న ఉటట శబ్దంతోపాటు 'పర్ణశాల' అనే మూటను మునులు నివసించే పూరిల్లనే అర్థంలో వాడేవారు. యజ్ఞం చేసే శాలను 'అయతనం, చైత్యం' అని పిలిచేవాళ్ళు. ఈ రెండు మూటలనూ యజ్ఞవిధులను వ్యతిరేకించే దొడ్డులు పొంతం చేసుకొని బౌద్ధసన్యాసులూ బిక్షుకులూ నివసించే చోట్లనే అర్థవిశేషం కల్పించారు! అచ్చ తెలుగులో 'రాయ'మనిపిస్తే గుర్రాలసావడిని సంస్కృతంలో 'వాజశాల, మందుర' అంటారు. సన్యాసులూ వారి శిష్యులూ నివసించే ఇల్లను మఠమని, వారికి ఉచిత వివాహంతోపాటు భోజన వసతి కూడా కల్పించేచోటును పత్రం అనీ అంటారు. 'సత్రేభోజనం మరేనిద్రా' అనేమూట అందుకే పుట్టింది. మహారాజుల ఇల్లలో తాగడంతో తృప్తిపడక ప్రత్యేకించి తాగుడుకోసం వేరే ఇళ్లు కట్టించుకొనేవాళ్ళు. అటువంటి గృహాన్ని 'గంజ, మదిరాగృహం' అని పిలుస్తారు. పడకటింటిని 'గర్భాగారం, వాసగృహం' అంటారు. దేవాలయానికి సంబంధించి గర్భగృహం, గర్భాగారం అనేవాటి స్థానంలో దేవుడుండే ప్రత్యేక స్థలానికి 'గర్భగుడి' అనే అర్థం వచ్చింది. గర్భగృహం, గర్భాగారం అనే పదాలలోని గర్భ శబ్దానికి గర్భాదావానికి సంబంధముందిగాని 'గర్భగుడి'లోని గర్భ శబ్దానికి కడుపనే అర్థంకాక 'లోపలి భాగం' అనే ప్రత్యేకార్థం వచ్చింది. పురుటింటిని సంస్కృతంలో 'అరిష్టం, సూతికాగృహం' అని పిలిచేవాళ్ళు. అరిష్టం అంటే ప్రమాదమనీ, కాకి అనీ ఇతరరాాలు కూడా ఉన్నాయి. ఇల్లలోని భాగాలను ఇలాపిలుస్తుంటే ప్రత్యేక గృహాలకు వేరే పేర్లున్నాయి.

రాతి కట్టడాలను కుట్టమూలంటారు. పై మేడను చంద్రశాల అనీ, శిరోగృహమనీ పిలుస్తారు. రాజులుండే పెద్దఇల్లను రాజగృహాలనేకాక ప్రాసాదాలనికూడా చెప్తారు. డబ్బున్నవాడి ఇంటిని వార్ధ్యమంటారు. సాధమంటే సున్నంకొట్టిన/వెల్లనేసిన ఇల్లు. ఈ మూటనుబట్టి పూర్వం అందరి ఇల్లకూ అన్ని ఇల్లకూ సున్నం కొట్టేవారుకాదని తేల్చవచ్చేమో! రాజు సదనమని కూడా సాధ శబ్దానికి పర్యాయపదమొకటుంది. బహుశా ఏదో ఒకకాలంలో రాజుల ఇల్లకేగాని ఇతరుల కొంపలకు సున్నం కొట్టించరాదనే నిషేధముండేమోనన్న సంశయం కలుగుతుంది.

తెలుగు మాటల్లో ఉండే, ఉండదగ్గ స్థలానికి 'వేలం, పాతెం, వీడు' మొదలైన పర్యాయపదాలుండేవి. కాలక్రమాన అవి ఊళ్లపేర్లకు చివరి ప్రత్యయాలుగా మారిపోయాయి. ఇక ఈవాటి తెలుగుదేశంలో ఎన్నిరకాల ఇళ్లున్నవో శాస్త్రం ప్రకారం కాక వాస్తవ వ్యవహారాన్నిబట్టి తెలుసుకొందాం.

ఎన్ని రకాల ఇళ్లున్నాయని ఏ తెలుగు విద్వార్థినడగివా ముఖ్యంగా మూడురకాలు పేర్కొంటాడు: పూరిల్లు, పెంకుటిల్లు, మేడ - అని. 'పూరి' అంటే గడ్డి. గడ్డికప్పన్న ఇల్లు పూరిల్లు. తెలంగాణాలో ఇళ్లు రెండు రకాలంటారు. గుడిసె,

బంగ్లా అని. రాయలసీమలోవయితే మేడ బదులు మిద్దె శబ్దాన్ని ఎక్కువగా వాడారు. ఇతర పదాలు లేవని కాదు. ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవాటి విషయం ప్రస్తావిస్తున్నాం.

నిజానికి అత్యధిక సంఖ్యలో ఉన్న తెలుగిళ్లు గుడిసెలే. గుడుసు అంటే గుండ్రం. గుండ్రంగా ఉండే ఇల్లు గుడిసె అనేది సామాన్యార్థం. దాన్నే కొన్ని ప్రాంతాల్లో చుట్టిల్లు ■ పిలుస్తారు. మరికొన్ని ప్రాంతాల్లో కైవాడమి ల్లంటారు. మరికొన్నిచోట్ల 'సేరు' అని పిలుస్తారు. సేరు శబ్దానికి చక్కదనమనే అర్థంకూడా ఉంది. గుడిసె అంటేనే గుండ్రటిదని అర్థమైనా దాన్ని 'చుట్టుగుడిసె' అంటేగాని కొందరికి తప్పగా ఉండదు. దాన్నే 'గుండుకొట్టం, గుండుగుడిసె, చుట్టిల్లు గుడిసె, బుడిమి, బొడ్డుగుడిసె' వగైరా రకరకాల పేర్లతో భిన్నప్రాంతాల్లో పిలుస్తుంటారు. నిజానికి బుడిమి పూర్తిగా గుండ్రంగా ఉండదు. అర్థచంద్రాకారంలో ఉంటుంది. వెదురుబొంబుల్ని వంచి రెండువైపులా వేలలో పాతి ఆ చట్రానికి చాపకప్ప వేస్తే ■ బుడిమి అవుతుందన్నమాట. గుడిసెలన్నీ పూరిల్లేగాని ■ గుండ్రంగా ఉంటాయి కాబట్టి గుడిసెలన్నారు; వాటి కప్పమీద గడ్డి (పూరి) ఉంది కాబట్టి పూరిల్లన్నారు. కాక గడ్డి కప్పన్న పూరిల్లు కాకే గుడిసె. ఈతాకులుగాని కప్పవేయడానికి వాడే ■ కమ్మరిల్లు. తాటి కొబ్బరి మట్టలను (ముఖ్యంగా) కళింగ ప్రాంతంలో కమ్మరిని పిలుస్తారు. తెలుగు గుడిసెలకు కప్పగా ఎక్కువ వాడుకలో కనిపించేవి తాటాకులు. కొన్నిచోట్ల మాత్రం కొబ్బరాకులు. కొబ్బరాకు కప్పే పూరిల్లను సాధారణంగా గుండ్రంగా కాక చతురస్రంగానో పొడుగ్గానో కట్టారు. దాన్ని కొన్నిచోట్ల 'వాసిల్లు' అని పిలిస్తే మరికొన్నిచోట్ల 'బారాకణ' అంటారు. బారాకణ అనేది 'బారెక్స్' అనే ఇంగ్లీషు మాటనుంచి వచ్చిన మాట. ఆ పూరింటి కప్పమీద అకు/గడ్డి గాలికి ఎగిరిపోకుండా కొమరలు (గెలవాసాలు) దిగిస్తే దాన్ని కొమరిల్లు అని పిలుస్తారు. దాన్ని మరికొన్నిచోట్ల 'కోరిల్లు' అనికూడా పిలుస్తారు.

చాలా లక్షణాల్లో గుడిసెలా ఉన్నా గుండ్రంగా ఉండని, చదరంగంగా ఉండే పూరింటిని చొకపిల్లు అని పిలుస్తారు. చొక మనేది చతుష్కృమనే సంస్కృత పదం నుంచి పుట్టిన మాట. ఈ రకాల ఇంటినే భిన్నప్రాంతాల్లో "చదరపిల్లు, చుట్టుచొకం, చొకంకొట్టం, సవిరిల్లు, సేకండిల్లు" వగైరా పేర్లతో పిలుస్తున్నారు. చుట్టూ గోడలుంటే ఇల్లు. గోడల్లేకపోతే 'పాక'. చివరకు ఏ వెదురుబద్దల 'దడి' అయినా ఒకవైపుంటే ■ పూరింటిని 'గోవిల్లు' అని పిలుస్తారు. పాకలోకూడా రకాలున్నాయి. వాటికి వేరువేరు పేర్లున్నాయి. గుండ్రంగా ఉండే పాకను 'చుట్టుపాక' అంటారు. పొడుగాటి పాకను 'దోనిపాక' అంటారు. వాలుకప్పన్న పాకను 'వారపాక' అంటారు. నిజానికిది 'ఓర'పాక. దీన్నే 'మొరపాక, సాయిలాన్' వగైరా పేర్లతో భిన్నప్రాంతాల్లో పిలుస్తుంటారు. ఇళ్లు మమషులకు, పాకలు పశువులకు. గతిలేనప్పుడు పాకలనే ఇళ్లుగా భావించి తలదాచుకొనే వాళ్లున్నారు. అలాగే ఇంట్లోనే పశువులను కట్టేసేసుకొనే వాళ్ళూ ఉన్నారు. ఈ పరిస్థితులకు 'అవసరం' ప్రధానకారణం.

గడ్డికప్ప స్థానంలో పెంకులను వాడితే పెంకుటిల్లు తయారవుతుంది. పెంకును కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'పెంక, పెంకి, పెంక' అనికూడా పిలుకుతుంటారు. 'పెంకిల్లు, దిల్లిల్లు, కనేవిల్లు' అనే పేర్లు ప్రాంత భేదాలనుబట్టి పెంకుటింటికి వాడుకలో ఉన్నాయి.

అయీ ఇళ్ల అకారంలోని భేదాలనుబట్టి రకరకాల పెంకుటల్లకు రకరకాల పెద్ద పెట్టారు. ఒకవైపు వంపుతో రెండు దిమ్మలకు బదులు నాలుగువైపులనుంచి గాలివెలుతురూ వచ్చేందుకు వీలుగా కట్టిన పెంకుటంటిని 'ఒకపంకిల్లు' అని కొందరు పిలుస్తారు. ఇక్కడి 'పంక' శబ్దం 'చంక' శబ్దానికి రూపాంతరం. మరికొందరు ఈ రకం కట్టడాన్ని 'ఒంటిలోద్దిల్లు' అని వ్యవహరిస్తారు. 'లోద్ది' అంటే 'మూం'. రెండువైపులకు బదులు మూడువైపులా గదులుండేట్లు కట్టిన పెంకుటంటిని 'చాలాకుల్లారి' అని తెలుగువాళ్లు పిలుస్తారు. ఇంగ్లీషులోని యూ అనే అక్షరం రూపంలో, 'చేట'లాగా మూడువైపులా ఎత్తుగా ఉండేది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది. దీన్నే కొందరు సంస్కృతంలో 'త్రిశాల' అంటారు - మూడు సావళ్లున్న ఇల్లవే అర్థంలో. నాలుగువైపులా కట్టుబడిచేసి మధ్యలో ఖాళీ జాగా ఉంచిన పెంకుటంటిని 'లోగిలిల్లు' అని పిలుస్తారు. ఈ రకం ఇంటికి అనేక ప్రాంతాల్లో రకరకాల పేర్లున్నాయి - మాండలికంగా. కొస్త చదుపు - అదే సంస్కృతం (!) - ఒంటపట్టినవాళ్లు 'చతుర్భవంతి, చతుశ్శాల' అని పిలిచేది లోగిలింటినే. కొంచెం ఉర్దూగాని మరాఠీగాని అలవాటైనవాళ్లు 'చౌదార(భవంతి), చౌభవంతి' అని దీన్నే పిలుస్తారు. అయీఇయీ గాని చదుపుంవారయితే 'చుట్టు భవంతి, నాలుగిళ్ల భవంతి, నాలుగుసారల భవంతి' అంటారు దీన్నే. పీదాసాదాడవం ఈ లోగిలింటినే 'చుట్టుగులారపిల్లు, మండువా (ఇల్లు)' అంటారు. పేర్లు భిన్నమేగాని వస్తువాక్కటే.

భవన శబ్దానికి రూపాంతరంగా వాడుకకెక్కిన 'భవంతి' చిత్రమైన మూట. పెద్ద ఇంటిని భవంతి అని వ్యవహరిస్తున్నారు. తెలంగాణాలోవయితే సామాన్య జన వ్యవహారంలో గుడిసె (పూరిల్లు) కానిదేదయినాసరే 'బంగ్లా' కిందనే లెక్క. ఇది బెంగాలీ నుంచి ఇంగ్లీషులోకి వలసపోయి తిరిగి మన భాషలోకి దిగుమతయిన మూట. ఎక్కువ గదులున్న పెంకుటంటిని భవంతి అంటారు. రెండు గోడలమధ్య అడ్డంగా ఉన్న దూరం 'అంకణ'మని కొందరు, 'గది' అని మరికొందరు, 'అర్ర'ని ఇంకా కొందరు వాడుతున్నారు. ఈ అంకణాల సంఖ్యనుబట్టి కూడా ఇళ్లకు పేర్లు మార్తాయి. ఒకే అంకణం ఉంటే దాన్ని 'ఎకేరిల్లు, ఏకారిల్లు, రోకుటిల్లు' అని భిన్నప్రాంతాల్లో పిలుస్తారు. భాగాలుగా కట్టిన పెంకుటంటిని కొందరు 'సండురిల్లు' అని పిలుస్తారు. ఒక ఇంటికి ఆనించి రెండోది కట్టినట్లు కప్పమబట్టి కనిపిస్తుందిగాని ఒక్క ఇల్లుగానే ఉంటుంది ఈ సండురిల్లు. పక్కన పంచలు దించిన పెంకుటంటిని కొందరు 'కురుమాడిల్లు' అంటారు. కొన్నిచోట్ల ఇటువంటి ఇళ్లకు 'పై అంతస్తు' కూడా ఉంటుంది. అంతస్తు ప్రధానం కాదుగాని ఈ పేరు రావటానికి 'పంచ'దించటమే ముఖ్యకారణం. 'కురుమాడి' అంటే 'చిన్నమేడ' అని అర్థం చెప్పవచ్చు.

తెలంగాణా వ్యవహారంలో 'గుడిసె, బంగళా' అని ఇళ్ళు రెండురకాలు. చిన్నదయితే గుడిసె, పెద్దదయితే బంగళా. ఇది సాధారణ విశ్లేషణ. ఇళ్ళ రకాలను వాళ్ళు గుర్తించలేదని కాదు. చాలా రకాలు చెప్పారు. మరో రకం సులభ విభజన 'ఇల్లు, మేడ' అనేది. అంతస్తులున్నది మేడ; లేనిది ఇల్లు. అంతస్తుకు అంతరమనే పర్యాయపదముంది. మేడను భిన్న ప్రాంతాల్లో భిన్న విధాలుగా పిలుస్తారు - 'మేడి, మాడి, మాడిగ, మాలె, బంగళా' అని. మూట భేదమేగాని వస్తువాక్కటే. కొందరు

అంతస్తులున్న ఇంటిని 'మండిల్' అని కూడా పిలుస్తారు. సంస్కృత కావ్యాల్లో 'చంద్రశాల, శిరోగృహం' అని పై మేడకు పేరు. 'పై మేడ' అంటే ఇంటిమీది అంతస్తు ఇల్లు. దీన్నే దిన్నప్రదేశాల్లో 'పై భవంతు, పై మిద్దె, మాడి, మేలు, మేల్మొలు' అని కూడా పిలుస్తుంటారు. 'మేల్మిద్దె, మేల్మోడి, మేల్మోర' వంటి పేర్లు లేకపోలేదు. మేలు శబ్దానికి 'పై (మండే)' అనే అర్థంకూడా ఉంది.

ఇటిక/రాతి కప్పన్న ఇంటికి అంతస్తులు లేకపోతే దాదా అని పేరు. దీన్నే 'దాదా, దాస' అనికూడా ఒక్కోచోట పిలుస్తారు. 'దాబ్ వా' అనే హిందీ భాషనుంచి వీర్యక్ష మాట దాదా. తెలుగుమాటగా మిద్దె అనేది దీనికి పర్యాయపదం. మిద్దెకు 'మిద్ది, నిద్ది' అనే రూపాంతరాలూ భవంతులాంటి పర్యాయపదాలు ఉన్నాయి. ఆకారాన్నిబట్టి, కప్పనుబట్టి, పొంగుంసుబట్టి రకరకాల పేర్లున్నాయి ఇళ్లకు. గడ్డికప్పగాని, అకుకప్పగాని ఉన్న ఇంటి మామూలుపేరు పూరిల్లు/గుడిసె. దీన్ని సంస్కృతంలో (పర్ణ)కుటీ, కుటీరం అని పిలుస్తారు. చిత్రమేమంటే మనోభవనాలు కట్టి వాటికి 'కుటీ, పర్ణకుటీ, (పర్ణ)కుటీరం' అనిపేర్లు పెట్టినవాళ్లుండటం. మనోభవనాలను సంస్కృతంలో పార్వాలంటారు. దాన్ని సున్నంతో కట్టే పౌరమని పిలుస్తారు. సుధ అనేది గమ్యుత్తు మాట. దానికి సున్నమనీ అన్యుతమనీ రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. అలాగే ఓ మోస్తరు ఇల్లుకట్టి దాన్ని 'మండిల్' అనే ఉర్దూ మాటతోగాని 'మేన్స్' అనే ఇంగ్లీషు మాటతోగాని వ్యవహరించే వాళ్ళూ ఉన్నారు! పూరికప్పల్లో కూడా రకాలున్నాయి. వాడే అకుంసుబట్టి గడ్డి రకాలనుబట్టి కొన్ని పేర్లు వస్తే కప్ప స్వభావాన్ని బట్టి పేరు మారుతుందికూడా. గుండ్రటి అకు కప్పను బోడికప్పంటారు. ఎక్కువ వాలుగా ఉన్న పూరికప్పను కోరాలం కప్పంటారు. దీన్నే 'మేలాలం, మేలువాలు' అనికూడా పిలుస్తారు. మేలంటే ఇక్కడ ఎక్కువ అని అర్థం. వాలు/వాటం అనేది 'వాలు' అనే అర్థమిస్తాయి.

మట్టికప్ప సాధారణంగా మిద్దెలకుంటుంది. చౌడుమట్టి కప్పన్న మిద్దెమ చౌడుమిద్దె అంటారు. కొందరు దీన్నే అటకమిద్దె అనికూడా పిలుస్తారు. రాతిదూలాల మిద్దెను కొందరు తీర్థమిద్దె అని పిలుస్తారు. చెక్క కప్పన్న మిద్దెను దోల్లు మిద్దె/మిద్ది అని వ్యవహరిస్తారు. మట్టికప్పు దించిన పంచలూ ఉన్న మిద్దెను పరాన మిద్ది అని పిలుస్తారు. రాతిగోడల మీద చెక్కకూర్పుతో కప్పవేసి దానిపైన మట్టిమేగితే 'దద్దలం' అనిపించుకుంటుంది నేటివ్యవహారంలో. కావ్యభాషలో 'దద్దడం, దద్దళం' అని దీన్నే పిలిచేవాళ్ళు. ఈ మాటకు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులో "బోడిమిద్దె, చిన్న రాతికప్పగల గుడిసె, చిన్నగుడి, యుద్ధసాధనాలు నిలుపు రాతిమిద్దె" అనే అర్థాలిచ్చారు. వారిచ్చిన ప్రయోగంలో 'రాతిదద్దడము' అనేమాట ఉంది. అది నిజంగా రాతికట్టడమే అయితే 'రాతిదద్దడం' అని ఎందుకు చెప్పవలసి వచ్చిందో మరి! ఇప్పటివాడుకలో బోడి మిద్దె అనే మాటకు రెండర్థాలున్నాయి. ఒకటేమో పిట్టగోడల్లేని మిద్దె అనేది; రెండోది గుండ్రంగా ఉండే మిద్దె అని. గుడిసెకు రాతి కప్పేమో విఘంటుకారులు వివరించలేదు. సాధారణంగా కోటల ముఖద్వారం మీద ఈ చెక్కకూర్పు గదులు వేసి అందులో యుద్ధసాధనాలుంచేవాళ్ళు. 'వంకదారకు చేరి వాకిట దద్దడంబులు చేర్చి...' అనే లాంటి పద్యాల ద్వారా ఈ విషయం

గుర్తించవచ్చు. గుళ్ళకు రాతికప్పు సాధారణం. చెక్కకూర్పు గుళ్ళున్నవేమో తెలీదు. ఈ మిద్ది శబ్దాన్ని 'అంచ, తంతె, మెట్టు' అనే అర్థంలో కూడా కొందరు కొన్ని చోట్ల వాడుతున్నారు. చెక్కకప్పు స్థానంలో ఏ తడికవో పరిచి దానిమీద మట్టి మేగిన దాబాను/మిద్దెను 'సరంద' అని పిలుస్తారు. మిద్దె శబ్దాన్ని నిఘంటుకారులు మేడకు పర్యాయ పదంగానే పరిగణించారు! వాళ్ళలెక్కన 'మేడ, మిద్దె, మాడుగు, మాడుపు, ముచ్చ, ఉప్పరిగ'లు పర్యాయపదాలు. కావ్య భాషలోని మాడుగు, మాడుపు-లకు నేటి సమానరూపాలు 'మాడి(గ), మాళిగ' అనేవి. ముచ్చకు ఇప్పుడు ఆయాప్రాంతాల్లో 'అలక, మంచె, మచ్చె' అనే అర్థాలున్నాయి. ఉప్పరం అంటే అకాశం. ఉప్పరిగ అంటే ఎత్తుగా ఉన్నఇల్లు అని చెప్పవచ్చు.

పెంకు కప్పున్న ఇంటిని 'పెంకుటిల్లు' అంటారు. దాన్నే 'కనేలిల్లు, బిల్లిల్లు' అనే వాళ్ళున్నారు. పెద్ద పెంకుల కప్పుంటే 'కూనిల్లు, గూనిల్లు' అనికూడా పిలుస్తుంటారు. కప్పుల ఆకారాన్ని బట్టి వాటికి రకరకాల పేర్లున్నాయి. వెన్ను దగ్గర వెడల్పు తక్కువగా ఉండి క్రమంగా పక్కలకు విశాలంగా పరిచుకొన్న పెంకు కప్పును 'బాలంగిరి' కప్పు అంటారు. దాన్నే భిన్న ప్రాంతాల్లో 'బాలంగి, బాలంకిరి, బాదాంగిరి, దారంకి' కప్పులని పిలుస్తారు. కప్పు నల్లదరంగా ఉంటే దాన్ని పొకకప్పు అని పేర్కొంటారు. ఇంటికప్పు పైనచిన్నగా ఉండి దూరంనుంచి చూస్తే త్రిభుజాకారంగా పక్కలకు వ్యాపించి ఉంటే దాన్ని 'కురుమాడు, కురువాటం' కప్పుని పిలుస్తారు. 'కురు' అంటే చిన్న. 'మాడు' అంటే పైభాగం. ఈ రకం కప్పును మరికొందరు 'చిప్పపెణక' అని వ్యవహరిస్తారు. వెడల్పా వాలూ తక్కువగా ఉండే పెంకు కప్పును 'పడకకప్పు' అని పిలుస్తారు. పాత, కొత్త పెంకులతో కప్పు 'నేత'ను రకరకాల నమూనాల్లో డిజైన్లలో నేసేవాళ్ళ పూర్వం. ఇప్పుడు ఆ విద్య ఇంచుమించు పూర్తిగా అంతరించిందనే చెప్పాలి. బంగళా అనేది 'దెంగుళూరు/మంగుళూరు/బంగళా' పెంకులతో - పెద్ద పెంకులతోఉన్న ఇంటికి పేరు. ఆపలది బెంగాల్ నుంచి వచ్చింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు అనేక ప్రభుత్వ భవనాలను ఆపెంకుల కప్పుతో ఎత్తయిన గోడలతో కట్టి రేశవాస్త్రంగా అలవాటు చేశారు. ఈ పెంకుమ సమపెంకని పిలవటానికి ఇంగ్లీషువాళ్ళ ప్రయత్నం కారణం.

కొంత మేడ, కొంత పెంకుటిల్లు ఉన్న కట్టడాన్ని 'మాడిల్లు' అని పిలుస్తారు. వేలలో కట్టిన ఇల్లు 'మాళిగ'. వేలమాళిగ అనికూడా వ్యవహారం. ఆయా కాలాల్లో ఆయా ప్రాంతాల్లో ఇలా రకరకాల పేర్లతో ఇల్లు కట్టి దానికి పేరు పెట్టడం అలవాటయింది.

ఇల్లు కట్టే స్థలాన్ని నివేశమంటారు. దానికి తెలుగులో 'వేలం, పాలెం, వీడు, పట్టు, దిడారు, విడిది' అనేవి పర్యాయపదాలని నిఘంటుకారులు చెప్పారు. ఇప్పటిభాషలో 'వేలం' అనేమాట అర్థం పూర్తిగా మారింది. ఇప్పటి 'వేలం (పాట)' అనేమాట పోర్చుగీసుపదం 'వేలియో' నుంచి వచ్చింది. 'వేలం' అంటేవే సరైనరూపం. వేలం అనాలని పెద్దలు తప్పుగా దిద్దుతుంటారు. (కొందరికి పోర్చుగీసువారిని బుడతకీమలంటేనే గాని తృప్తికలగదు). పాలెం అనేది సరివాద్దులోఉన్న ఊరు, పేనికులు నిలిచే ఊరు అనే అర్థంలోనూ, ఊళ్ళపేర్లకు చివరప్రత్యయంగానూ

ఎక్కువవాడుకలో ఉంది. 'వీడు' అనేమాటకు పట్టుబడునే అర్థమే ఎక్కువ వ్యాప్తిగలది. పట్టు సాధారణంగా వీటివసతి దాగా ఉన్న ఊరు. ఈ అర్థంలో ఇది ఊళ్ళపేర్ల చివర ప్రత్యయంగా చేరింది. దీడారు శబ్దానికి వ్యాపారుల స్థావరమనే అర్థమే ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది. విడిదికి తాత్కాలిక నివాసమనే అర్థంలోనే ఎక్కువ వాడుక.

భార్యాభర్తలు

ఇల్లు గుర్తుకురాగానే ఇల్లాలు జుట్టికి వస్తుంది. ఆలు అంటే భార్య ఇల్లాంటి ఇంటియడమాని భార్య. ఇంగ్లీషులోని 'హాస్బెండ్' అనే మాటనంటిది. ఈ కాలంలో ఈ ఇంగ్లీషుమాటకు ఇల్లాలనే అర్థంకన్నా ఉద్యోగంగాని వృత్తిగాని లేక ఇంటిపనులే చేసుకొనే స్త్రీ అనే అర్థం ప్రచురమయింది. ఆలు శబ్దాన్ని ఈ కాలంలో విడిగా వాడటం చాలా తక్కువ. ఒకప్పుడు 'ఇంటిది' అని పిలిచేవాళ్ళు! ఇప్పుడామాటకన్నా 'పెండ్లాం/పెళ్ళాం' అనే మాటకే ప్రాచుర్యమెక్కువ. చదువుకొన్నవాళ్ళు 'వైఫ్' అంటున్నారనుకోండి - ఇంగ్లీషుమాట వాడి. తెలుగు నిఘంటుకారులు 'రాణి, గేస్తురాలు' అనే మాటలను పర్యాయపదాలన్నారు. రాణి సంస్కృతంలోని రాజ్ఞీ శబ్దభవం. అలాంటిదే సాని శబ్దమొకటుంది. అది స్వామిని శబ్దమంచి వచ్చింది. పూర్వం అందర్నీ సానులని వ్యవహరించేవాళ్ళు. కాలక్రమాన అది వేశ్యావాచకం కావటంతో వాడుక ఇంచుమించు పూర్తిగా మానేశారు. 'దొరసాని, రెడ్డిసాని' వంటి సమాసప్రయోగాలు తెలంగాణాలోనే ఇంకా వినిపిస్తున్నాయి.

సంస్కృతంలో ఇల్లాలు శబ్దానికి సమావార్తకాలుగా "పత్ని, ద్వితీయ, పాణిగ్రహీతి, సహధర్మిణి, సహధర్మచారిణి, కుటుంబిని, పురంద్రి, కులస్త్రీ, కులపాతిక, దార, జాయ" లాంటి మాటలెన్నికన్నా భార్యాశబ్దమే ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది తెలుగులో కూడా. పత్ని అగ్నిసాక్షిగా పెండ్లాడిన భార్య. ద్వితీయాశబ్దం ఒకనాటి భారతీయ సంస్కృతికి చిహ్నం. ముఖ్యంగా రాజులకు ధూమి/రాజ్యం భార్యకింద లెక్క; పెళ్ళాడిన వ్యక్తి ■ కారణంగా ద్వితీయ (అంటే 'రెండోది') అయిపోయిందన్నమాట. పాణిగ్రహీతి అంటే పాణిగ్రహణం చేసుకొన్న స్త్రీ. అలాకాక ఉంచుకొన్నస్త్రీనయితే 'పాణిగ్రహీత' అంటారు! చివరి అచ్చమైన జాగ్రత్తగా వాడకపోతే ప్రమాదం. సహధర్మిణి, సహధర్మచారిణి అనే మాటలకు యజ్ఞాల్లో, యాగాల్లో మంత్రపూజమైన విధులనూ కర్మలనూ కలిపిచేసేదని అర్థం. పట్టుపురాణి, పెద్దభార్య వంటివాళ్ళకే ఈ అధికారం. ఈ 'అధికారం' కోసం సత్యవతి పట్టుబట్టి భారతకథ నడిపించింది. (ఎందుకంటే ఆమె కడుపున పుట్టినవాళ్ళకే రాజ్యాధికారం సంక్రమిస్తుంది). శకుంతల అందుకే పట్టుబట్టింది. బంగారుసీత లేకపోతే యజ్ఞం సాగేదికాదు. కుటుంబిని అంటే పిల్లలెల్లా ఉన్న ఇల్లాలు-పిల్లలకోడి అనుకోండి. పురంద్రి అనేది పట్టుపురాణి వంటిమాట. పతివ్రత అనే అర్థంలోకూడా ఈ పదం వాడుతుంటారు. కులస్త్రీ అంటే ఇంటానిక.

కులపాలిక ఇల్లుచూసే అమె. దార, భార్య, జాయ మామూలు మాటలు. వీటిలో మధ్యదావికే విడిగా ఎక్కువ వాడుక. దారపుత్రుల వంటి సమాసాల్లో 'దార'కు వాడుక ఎక్కువ. జాయా శబ్దం పుస్తకాల్లోని మాట. పోషణ పొందేది భార్య. 'చిన్నిల్లు' ఉన్నా 'వ్యాయశాస్త్రరీత్యా' పోషించవలసివది భార్యనే.

భర్త అనేది ఎక్కువవాడుకలో ఉన్నమాట. పెండ్లాడిన పురుష వ్యక్తి అనే అర్థంలోనే ఈ మాటకు వాడుక ఎక్కువ. తెలుగు నిఘంటువులు ఇంటి యజమాని, 'కుటుంబ పెద్ద' అనే అర్థాల్లో 'గేస్తు, ఇలురేడు, మనికిరేడు, ఇంటివాడు' అనే మాటలనేగాక 'అలుబిడ్డలుగల యతడు' (!) అనే సమాసాన్ని కూడా గృహయజమాని అనే అర్థంలో పర్యాయపదాలని పేర్కొంటున్నాయి. గేస్తు శబ్దం 'గృహస్థ(డు)' అనే సంస్కృత పదం నుంచి వచ్చినమాట. 'ఇంటివాడు' అనేదొక్కటే 'ఇల్లాలు'లాంటి సమాసం. అయితే ఇంటివాడయినాడంటే పెల్చాడాడనే అర్థం. ఇలు, మనికి అనే శబ్దాలపక్కన రేడు (=రాజ) అనే మాటచ్చే తెలుగుకవులు గృహయజమానికి పర్యాయపదాలు సృష్టించారన్నమాట - ఎవరింటికినారే ప్రభువులనే భావంతో. అలుబిడ్డలుగలయతడనేది కేవలం కృత్రిమశబ్దం. ఒక ఇంటికి యజమానిగా ఉండి ఒకప్పుడు భార్యలేకుండా, ఒకప్పుడు సంతానంలేకుండా ఉండరాదని ఎక్కడుంది? విస్మయంగా ఉన్న గృహస్థులులేరా? ఇప్పటి వాడుకలో 'ఇంటాయన, ఇల్లుగలాయన' అని రెండురకాల మాటలు పుట్టాయి. ఇంటాయన భర్తకావచ్చు, ఇంటికి యజమానీకావచ్చు. ఇల్లుగలాయన అనే సమాసం 'తమకు అద్దెకిచ్చిన ఇంటి హింతదారు' అనే అర్థంలో వచ్చింది - అద్దెకొంపల విషయంలో వాటి యజమానినీ తనభర్తనూ పుష్టంగా వేరుచేసి చెప్పడంకోసం. ఎవరిజాగ్రత్తలు వారివే అయినా మారిన పరిస్థితుల్లో తప్పర్థం రాకుండా ఈ నూతనసమాసకల్పన జరిగింది.

పుస్తకాల్లో ఏ తెలుగుమాటను వాడినా వ్యవహారంలో 'యజమాని' అని కొందరూ, 'సంసారి' అని చాలామంది గృహధిపతిని పేర్కొంటున్నారు. కొన్నిప్రాంతాల్లో 'సంసారి' శబ్దానికి 'రైతు, సేద్యగాడు' అనే అర్థం వచ్చిందికాబట్టి 'ఖామందు' అనే ఉర్దూ మాటను పర్యాయంగా వాడుతున్నారు. 'ఓనర్' అనే ఇంగ్లీషుమాటను 'ఇల్లుగలాయన' అనే అర్థంలో వాడుతున్నా ఇల్లాలు శబ్దానికి పోటీగా ఇంటియజమాని అనే అర్థమిచ్చే ఒక్కమాట వాడుకలో విన్పించటంలేదు. మగడు/మొగుడు అంటే భర్తగాని యజమానికాదు. ఇల్లాలు తన భర్తనుగురించి ప్రస్తావించేటప్పుడు 'తాను, (మా)ఇంటాయన' లాంటి మాటలు వాడుతుండేది పూర్వం. ఇప్పుడు పుస్తకాల, సినిమాల ప్రభావం వల్ల 'శ్రీమతి, శ్రీవారు' అనే కొత్త జంట వెలసింది తెలుగువాడుకలో. ఇంకా 'పాట్నీ' (పాట్నెండుకు సంక్షేపరూపం) అంతగా వాడుకలోకి వచ్చినట్లు లేదు.

సంస్కృతాంధ్ర కవుల్లో ఒక సంప్రదాయముంది. ఇల్లాలుకు పర్యాయాలుగా భార్య, స్త్రీశబ్ద పర్యాయాలనూ, గృహయజమానికి పర్యాయంగా భర్త్యుశబ్ద పర్యాయపదాలనూ వాడటమిది. బహుశా తక్కిన భారతీయ భాషాకవులు కూడా ఇదే పద్ధతి అవలంబించి ఉండవచ్చు. తెలుగుభాషలో సవాజంగానూ, సంస్కృత పదాలను ఎరువు తెచ్చుకున్నందువల్లనూ స్త్రీశబ్ద పర్యాయపదాలు చాలా ఉన్నాయి. వాటి సంగతి

దరిమిలా పట్టించుకుందాం. ప్రస్తుతానికి వద్దు - వాటి సంఖ్య చాలా తక్కువ కాబట్టి ఇల్లాలు విషయంలోలాగానే ఇంటి యజమాని సంగతి ఇప్పుడాలోచిద్దాం.

'స్వామి, ఈశ్వరుడు, పతి, అధిభువు, నాయకుడు, నేత, ప్రభువు, పరివృథుడు, అధిపుడు, రమణుడు, యజమాని, యజమానుడు, భర్త, రమణుడు, కుటుంబవ్యాప్తుడు, ఈశిత, అధ్యాగారికుడు, గృహమేధి' వగైరా సంస్కృత పదాలు ఇంటాయనకు పర్యాయపదాలంటారు. అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రలో "కెలకులనున్న తంగెటిణున్న గృహమేధి, యజమాను డంకస్థితార్థపేటి" అనే పద్యంలో ప్రవరుడి సంగతితోబాటు పర్యాయపద పట్టిక విషయంకూడా చూశాడు. తెలుగు మాటల సంగతి ఇంతకు ముందే చూశాం కాబట్టి ఇప్పుడి పట్టికను పరిశీలిద్దాం. కోస్తా ప్రాంతంలో 'ఖామందు' అనే ఉర్దూమాట కూడా వాడుకలో వినిపిస్తుంది. అస్తపాస్తలుండి అదాయప్పన్న పోటుతోబాటు కోర్టు గొడవలు కూడా ఉన్న కుటుంబాల్లో (అన్నట్లు 'కుటుంబికు'డనే మాట కూడా ౬ పర్యాయపదమే - 'సంసారి' అనేమాట లాగా) 'కర్త' అనేమాట వినిపిస్తుంది - అవిభక్త హిందూ కుటుంబ వ్యవహారాలుచూసే వ్యాయాధికారంగల వ్యక్తి అన్న పాంకతికార్థంలో.

పై పట్టికను చూస్తే స్థూలంగా మూడు రకాల మాటలున్నాయని తెలుస్తుంది. 'రాజ' శబ్దానికి 'భర్త' శబ్దానికి ముడి వేసినవి ఒకరకం. రెండోరకం సంపాదించి పెట్టేవాడనే అర్థం కలవి. మూడోరకం ఇంటికి వచ్చినవాడికి ఇంత పెట్టించేవాడనే మాట. 'రాజ'తోబాటు 'దేవుడి'తో కూడా ముడిగల మాటల సంగతి ముందు చూద్దాం. 'స్వామి, ఈశ్వరుడు, పతి, అధిభువు, నాయకుడు, నేత, ప్రభువు, అధిపుడు, రమణుడు, ఈశిత' అనేవి అటు దేవుడికీ, ఇటు రాజకూ వాలక ఇంటి యజమానికూడా అన్వయిస్తాయని గుర్తించగలరు. రాజ విష్ణ్వంశ సంచూతుడనే భావం, యజమాని పితృస్వామిక వ్యవస్థలోని అవిభక్త కుటుంబానికి సర్వారికారి అనే భావం ఇవి పర్యాయపదాలని పరిగణించడానికి దారి తీశాయి. సంస్కృత నాటకాల్లో స్త్రీపాత్రలు కూడా "యద్ భర్తా అజ్ఞాపయిష్యతి" (రాజగారు అజ్ఞాపించినట్లు) అనే మాటలు వింటే రాజకూ మొగుడికీ భేదం లేదా అని గాభరాపడక తప్పదు. భర్తకు భర్త కాబట్టి - అంటే తనను భరించేవాడని భరించేవాడు కాబట్టి - ఆనాటి స్త్రీలు రాజును కూడా భర్తకిందే లెక్కించినట్లుంది. 'రాజును చూసిన కళ్లతో మొగుణ్ణి చూస్తే మొత్తలుక్తిపుట్టిందనే సామెతకూ దీనికి లంకె వేస్తే అర్థం స్పష్టమవుతుందా? ఇప్పటికీ ఉద్యోగాలు చేసే మగవాళ్లు తనపై అధికారిని మొగుడుగానో మిండమొగుడుగానో చెప్పకోవడం లేకపోలేదు - పెత్తందారినే అర్థంలో.

'స్వం' అంటే సొమ్ము. స్వామి దానికి అధికారి. మనమంతా దేవుడి 'సొమ్ము'లమే కాబట్టి దేవుడు మనకు స్వామి. సొమ్ములంటే పశువులని ఇప్పటికీ కఠింగ ప్రాంతంలో వ్యవహరిస్తుంది. ఇనపసొమ్ములంటే నల్లగొడ్డు - బర్రెలూ దున్నెలూ. వాటికి పశువనేది సంస్కృత పర్యాయపదం. మన దేవుడు 'పశుపతి' (శంకరుడు). మనం పశువులం కాకపోతే మన దేవుడికీ పశుపతిత్వం కుదరదు. క్రైస్తవులు కూడా ప్రజలను గొర్రెలనీ, జీసస్ గొర్రెలకాపరనీ వ్యవహరిస్తారు. ఒకప్పుడు ప్రాచీన

కాలంలో ఇంకా వ్యవసాయం స్థిరవృత్తిగా ఏర్పడక ఆర్యులు గొడ్డమండలతో పంచార జాతులుగా తిరుగుతున్న కాలంలో - పశువులే సాముకింద లెక్కించేవాళ్లు. ఇప్పటి 'పైసా' శబ్దం అప్పటి 'పశు' శబ్దం నుంచే పుట్టిందని పెద్దలంటారు. ఈశుడు, ఈశ్వరుడు, ఈశిత, అదిపుడు, అదిభువు మొదలైన మాటలన్నీ 'పాలించేవాడు, పెత్తనం చేసేవాడు, వెల్లివ ఎక్కినవాడు' మొదలైన అర్థాల్లో వచ్చినమాటలే.

గృహమేది, కుటుంబికుడు అనే మాటలు ఖచ్చితంగా సమానం కావు. అశ్వమేధం, నరమేధం వంటి మాటల్లో చివరకన్న 'మేధం' చేసే వ్యక్తి గృహమేది. వేద విహితంగా తన ఇంటిలో 'అగ్ని కార్యాలు' నెరవేర్చేవాడు గృహమేది. అందరూ కాదన్నమాట. కుటుంబికుడు అనేదే సామాన్యపదం. రమణి-రమణుడు అనేవి పరస్పరం వ్యతిరేక పదాలు. రమణి అంటే చక్కని స్త్రీ, రమణుడు అంటే పురుషుడు. దంపతుల్లో ఏ ఒక్కరైనా చక్కనివాళ్లు కాకపోతే ఈ మాటలు వాడవచ్చునో లేదో తెలియదు. అయినా వాళ్లిద్దరూ ఒకరి దృష్టిలో మరొకరు చక్కనివాళ్లైనవి సరిపెట్టుకొంటే ఇబ్బంది లేదు. సరిపెట్టుకోనప్పుడు జరిగేదేమిటో పాఠకుల ఊహాశక్తికి వదిలిపెట్టడం మంచిదేమో. 'కుటుంబ వ్యాప్తుడు' వంటి మాటలు కవులు గణపూరణ పాదపూరణల కోసం కల్పించుకొన్న సమాసాలేగాని వినాటి వాడుకలోనూ ఉన్న సాధారణ శబ్దాలు కావు.

అభ్యాగారికుడంటే బహుశా మంచి ఇల్లున్నవాడని చెప్పాలేమో. అతిథేయుడు లాంటివి మూడోరకం మాటలు. తన ఇంటికి వచ్చిన వ్యక్తికి ఆతిథ్యమిచ్చి - అన్నపానాదులు ఏర్పాటు చేసి, మర్యాద చేసేవాడని అమాటలకర్థం. పిల్లికయినా దిచ్చం పెట్టని వాళ్ల విషయంలో ఈమాటలు పనికిరావు. భార్యాభర్తలున్నది ఇల్లు.

ఇల్లాలు, ఇంటాయన శబ్దాంకు విడివిడిగా పర్యాయపదాలు పరిశీలించలేంగాని వారిద్దరినీ కలిపి చెప్పేమాటలసంగతి చెప్పటం కుదరలేదు. తెలుగులో రెండూని, అంతకుమించిన వాటిని గురించిగాని చెప్తే బహువచనమవుతుంది. సంస్కృతంలో ఏక, ద్వి, బహువచనాలని మూడు వచనాలున్నాయి. ఎప్పుడూ కలిసి ఉండే రెండేసి వస్తువులనూ, ఇద్దరేసి వ్యక్తులనూ చెప్పటానికి ద్వివచనం వాడటం సంస్కృతసంప్రదాయం - వేదకాలం నుంచి. ఇంద్రావరుణులు, అశ్వినేయులు మొదలైన దేవతలనూ, తల్లిదండ్రులు భార్యాభర్తలు మొదలైన వ్యక్తులనూ ద్వివచనంలో చెప్తారు. అవి కూడా తెలుగు లెక్కనయితే బహువచనాలే. ఇప్పుడు భార్యాభర్తల విషయానికి వద్దాం.

'మిథువం, ద్వంద్వం, యుగ్మం, యుగలం, యుగం' వంటి ఏకవచనరూపాలూ, 'స్త్రీపుంసే, దంపతీ, జంపతీ, జాయాపతీ, భార్యాపతీ' వంటి ద్వివచనరూపాలూ సంస్కృతంలో భార్యాభర్తలను సూచించడానికి వాడేమాటలు. మిథువం అంటే (ఒకరితోఒకరు) కలిసిఉండే జంట అవి అర్థం. ద్వంద్వమంటే రెండు - కలిసివున్న ఇద్దరనే అర్థం. 'యుగ్మం, యుగలం, యుగం' అనే మాటలకు 'జోడా, జోడీ' అనే హిందీ మాటలూ 'జంట' అనే తెలుగుమాటా సమావార్తకాలు. ఈ మాటలకు తెలుగుగ్రంథాల్లో ఈ అర్థంలో వాడుక తక్కువ. యుగ శబ్దానికి కాలభాగం మొదలైన ఇతరార్థాలుకూడా ఉన్నాయి. ఒక్క మిథువ శబ్దం మాత్రం కొంచెమెక్కువ వాడుకగలమాట. 'స్త్రీపుంసే, భార్యాపతీ' శబ్దాలకు తెలుగుకావ్యాల్లో కూడా

వాడుక దొరకడు - ద్విసవనం తెలుగులో లేదుకాబట్టి. దంపతీ, జంపతీ శబ్దాలు రూపాంతరాలు. 'దంపతులు' అనే అనువాదంతో బహువచనరూపంలో ఈ మాట తెలుగులో. అత్యధికవ్యాప్తిలో ఉన్నది. దాని రూపాంతరానికి కావ్యప్రయోగమేగాని వ్యవహారప్రయోగం లేదనే చెప్పాలి. జాయాపతులనే మాట పుస్తకాల్లో కనిపిస్తుంది.

తెలుగువారి దైవందివ వ్యవహారంలో "అలుమగులు" అనే సమాసం చదువుకొన్న వాళ్ళలోనూ 'మొగుడూపెళ్ళిలూ' అనేది తదితరుల వాడుకలోనూ వినిపిస్తాయి. భార్యార్థం అనే మాటకున్నంతవాడుక ఈ రెంటికీ లేదేమో చదువుకున్నవాళ్ళ వాడుకలో. 'జంట' శబ్దం కూడా అప్పుడప్పుడు వినిపిస్తుంది. 'కోడా, కోడీ' అనేవి హిందీ/ఉర్దూ పదాలయినా తెలుగులో కలిసిపోయాయి. జంట శబ్దం స్త్రీపురుష వ్యక్తులను సూచించడానికేకాక వస్తువులను పేర్కొనటంలో కూడా వాడుతుంటారు. అది మరో వాసువాచకానికి ముందున్నప్పుడు విశేషణంగా కూడా ప్రయుక్తమవుతుంది. జంటపట్టలంటే రెండు పళ్లులు; పట్ట(ల) జంట అంటే పళ్లులు రెండున్న కోడీ.

దంపతులుంటే చాలు - పిల్లలున్నా లేకపోయినా అది కుటుంబమవుతుంది. సంసారమవుతుంది. వంశమవుతుంది. 'కులం' కూడా అవుతుంది. కుటుంబం తెలుగువారి వాడుకలో చేరినమాట. తెలుగురచయితలు సామూహికంగా సృష్టించిన పాత్రపేరు కుటుంబరావు - అంటే చాలామంది పిల్లలున్నవాడనే అర్థంలో. విడివిడిగా కొందరు మహారచయితలు 'గిరిశం, పార్వతీశం, శాంతం, ఎంకీ' వంటి ప్రత్యేక పాత్రలు సృష్టిస్తే, కలివిడిగా చాలామంది తెలుగురచయితలు కుచేబడినంటే 'కుటుంబరావు' అనూ, గుమాస్తాగా బతుకుతూ ఆడపిల్లల పెళ్ళిళ్ళకోసం అప్తకష్టాలు పడుతుంటే 'పరంధామయ్య' అనూ సృష్టించారని నవలాసాహిత్యంతో పరిచయమున్నవాళ్ళు ముఖ్యంగా గుర్తించగలరు. కుటుంబ శబ్దంలాగానే సంసారం, వంశం, కులం అనే మూడుపదాలూ సంస్కృతంలోనే. తెలుగుపినిమాల్లో 'కుటుంబగౌరవం, వంశగౌరవం' అనే మాటలు జోరుగా వినిపిస్తాయి. వంశ శబ్దానికి 'వెదురు' అనే అర్థంకూడా ఉంది. బహుశా వెదురుసాదలాగా విస్తరించాలనే భావంతో ఈ మాటపుట్టిందేమో! కుటుంబ శబ్దానికి 'మూసాం, గుంపు' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. కుల శబ్దానికి ఈ కాలానికి అర్థం మారిపోయింది. పూర్వకాలంలో, 'అష్టపుత్ర బహురవావాస్తీరస్తు' అని దీవించేకాలంలో, ఈ మాటలకు వాడుకా విలువా ఉండేవి. కాలంమారి ఇప్పుడది శాపంగా పరిణమిస్తున్నదనుకోండి. అది వేరేసంగతి.

తెలుగుమాటల్లో చెప్పాలంటే 'కొలం, వంగడం, వంగవం, సంతం, పదుగు' అనే ఉన్నాయి. వీటిలో మొదటిది కులశబ్దం నుంచి పుట్టింది. చదువుకోనివాళ్ళ వాడుకలోనే ఈ మాట వినిపిస్తుందిగాని 'కుల' శబ్దానికి వచ్చిన అర్థవ్యాకోచం ఈ తద్భవపదానికి వచ్చినట్లులేదు. వంగడం, వంగవం రూపాంతరాలు. వీటిని వంశశబ్దం నుంచి పుట్టిన మాటలని చెప్పేవారు లేకపోలేదు - సంస్కృతాభిమానులు. కానీ నిజానికివి అచ్చ తెలుగుమాటలే. ఇప్పటివాడుకలో 'వంగడం' ఉందిగాని 'వంగవం' లేదు. ఉన్నమాటను జంతువుకై 'సంతతి'ని వర్ణించేటప్పుడే ఎక్కువగా వాడుతున్నాం. ఉదాహరణకు వరివంగడం లాంటి సమాసాల్లో - వరి 'జాతులు/రకాలు'

అనే అర్థవిశేషంలో. సంతకుశబ్దం 'సంతతి' మంచిపట్టిందో, 'సంతానం' మంచి పట్టిందో తేల్చటం కష్టం. అరెండు మూలకబ్బాబూ సంస్కృతంలోవి. సంతకు తద్భవపద మంటారు. 'పదుగు' అనేది నిక్కచ్చిగా తెలుగుమాట - పదిమందిగల కుటుంబమనే అర్థం దానికుంది. ఈమాటకు తెలుగుకావ్యాల్లో గూడా మారుమూల ప్రయోగాలున్నాయేమోకాని నోటిమాట వాడుక ఉన్నట్లు చెప్పలేం. ఈ కుటుంబం ఒకనాటికి పెరిగేటప్పటికి ఆరుమగలు తల్లిదండ్రులవుతారు.

సంస్కృతంలో తల్లిదండ్రులనే ఇంటను చెప్పటానికి ద్వివచనంలో 'మాతాపితరా, మాతరపితరా, ప్రసూజనయితారౌ' అనే మాటలున్నాయి. మూడోదానికి ■ బాషలోనే వాడుక చాలా తక్కువ - పిల్లలను కన్నవాళ్ళనే దొంకరిరుగుదు సమాసార్థంకంమాట అది. తెలుగు పుస్తకాల్లో 'మాత్రపితరులు, మాతాపితరులు' వంటి ప్రయోగాలు కవిపిస్తాయి. 'తల్లిదండ్రులు/తరిదండ్రులు' అనే ద్వివచనమాసమొక్కటే తెలుగువారి మాటల్లో చాలా తరుచుగా వినిపిస్తుంది.

సంతానం

దంపతుల కడుపున ఒక 'కాయ' కాచిందంటే వంశాభివృద్ధి జరిగినట్లు. అయితే ఈలాంటి వాక్యాల్లో తప్ప, 'సంతు' ను 'కాయ' అని విడిగా చెప్పరు; బిడ్డ అంటారు. మగబిడ్డ, ఆడబిడ్డ - అని విశేషణాలు చేర్చి చెప్పకపోతే బిడ్డ స్త్రీ పురుషుల్లో ఎవరయినా కావచ్చు. కానీ తెలంగాణా మాండలికంలో 'బిడ్డ' ఎప్పుడూ స్త్రీ వాచకమే. రాయలసీమలో కూడా చాలావరకు వ్యవహారం ఇలాగే ఉంటుంది. సంస్కృతంలో కూతురో కొడుకో తేల్చకుండా ఇద్దరికీ సరిపోయే మాటలు రెండున్నాయి - అపత్యం, తోకం అవి. తోకశబ్దం తరవాతకాలంలో వంశం, అన్యయం, అన్యవాయం, అధిజనం, గోత్రం, సంతతి, సంతాన శబ్దాలకు పర్యాయపద మైపోయింది. అలాగే వంశానికి పర్యాయమైన 'సంతాన' శబ్దం నేటివాడుకలో 'కొడుకులూ కూతుళ్ళూ' అనే అర్థంలో స్థిరపడిపోతున్నది. మీకు సంతాన మెంతమంది? మీకు పిల్లలెందరు? అనే రెండు వాక్యాలకూ ఈకాలంలో ఒకే అర్థం. బిడ్డ శబ్దంలాగా పిల్ల శబ్దం కూడా స్త్రీ పురుషసామాన్యమేగాని 'ఆడపిల్ల, మగపిల్లవాడు' అని వివరంగా చెప్పవచ్చుకు కూతురనే అర్థంలోనే స్థిరపడింది. కొన్నిప్రాంతాల్లో 'పిల్లా' అని వయసు వచ్చిన స్త్రీని గురించి సందోధించటం తప్పకంద లెక్క. 'పిల్లలు' అని బహువచనంలో చెప్తే అమాట లింగభేదంలేని సంతానంవంటి మాట - ఆడ మగ పిల్లలిద్దరికీ సరిపోయే దన్నమాట.

'బిడ, బిడ్డ, పూప, పాప, కుర్ర, చిరుత, కందు, కూన, నిసుపు, నిసుగు, నిసుపు, బొట్టె, బుడత, పిన్న, చిన్న, చోర, చొర, పడుచు' అనే మాటలు స్త్రీ పురుషభేదం లేకుండా అడమగపిల్లల కిద్దరికీ అన్వయించేవి. అంటే సంస్కృతంలో 'శిశువు,

కిశోరం' లాంటివన్నమాట. చిత్రమేమంటే ఆచిత్రాలుగు విషయపులు నిత్యం మనం మూట్టాడే 'అమ్మాయి, అబ్బాయి, గుంట, గుంటడు, పోరి, పోరడు, పసిపాప, పసిబిడ్డ, చంటి(పాప)' లాంటి మాటలను గ్రంథస్థం చేయలేదుగాని 'పాలబుడత, కొండీకవాడు, చిన్నవాడు, పసివాడు(!)' లాంటి పదాలను కోశస్థం చేశాయి. ఈ మాటల్లోని 'బిడ-బిడ్డ, పిన్న-పిన, చిన్న-చిన, చోర-చోర, నిసుగు-నిసువు' అనేవి అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. 'చిన్ని, బుచ్చి, బుల్లి' వంటి విశేషణాలను కూడా పసిపిల్లలను ప్రస్తావిస్తూ ఉపయోగిస్తారు. పాటలాగే బిడ్డమ 'చంటిపాప' అంటామేగాని 'పాలబుడత' అని ఎవరైనా ఏకాకంబోనైనా వోటిమాటగా వాదారసలానికి అధారాలు లేవు. విడానికి 'పూప, కుర్ర, చిరుత, కందు, బుడత, పడుచు' అనేవి విశేషణాలూ విశేష్యాలూ అయిన మాటలు.

పూప శబ్దాన్ని 'మొగ్గ' అనే అర్థంలో కూడా వాడతారు. ఇప్పుడు బిడ్డ అనే అర్థంలో దానికి వాడుక పూర్తిగా తగ్గిపోయింది. పాప సర్వసాధారణంగా అడపిల్లే నేటి వ్యవహారంలో. కుర్రకు విడిగా ప్రయోగంలేదప్పడు. 'కుర్రది, కుర్రవాడు, కుర్రకారు' అనే మాటలకు యౌవనంలోని అడపిల్లలకు, మొగపిల్లవాడికి, యువతీయువకుల సమూహానికి క్రమంగా పర్యాయపదా లయినాయిప్పుడు. కందు శబ్దానికి 'మచ్చ' అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది. 'చిన్ని జాబిలికందు' వంటి ప్రయోగాలున్నాయి. కూన శబ్దానికి శిశుపర్యాయంగా పాహిత్యంలోని ప్రయోగం - వ్యస్తంగానూ, 'ముర్తుకూన'వంటి సమాసాల్లోనూ. నిసువు/నిసుగు అనేవే విడానికి శిశుదోహకాలయిన తెలుగు మాటలు. వాటిలో 'నిసుగు' అనేదానికి కావ్యప్రయోగాలు మాత్రమే లభిస్తాయి. 'నిం? నీనేమంత బొట్టెనా? ఏమీ తెలీదనదానికి?'లాంటి ఈసడింపుమాటల్లో మాత్రమే బొట్టెకు నేటి వాడుక విలిచింది. పడుచు శబ్దం యౌవనంలో ఉన్న స్త్రీ అనే అర్థంలోనే వాడుకలో ఉంది. సమాసంలో దాన్ని పురుషవాచకంగానూ వాడతారు - పడుచువాడు మొదలైనవి పదధారాల్లో.

గుంట, గుంటడు అనేమాటలు క్రమంగా స్త్రీపురుషుల పర్యాయంగా కలిగి ప్రాంతంలో, కొంతవరకు ఉభయగోదావరి జిల్లాల్లో ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నాయి. గోదావరికి దక్షిణాన వాటివాడుక నిందార్థంలోనే. పోరి, పోరడు/పోరగాడు శబ్దాలు తెలంగాణా వాడుకలో చాలా ఎక్కువ. నేటికీ పన్నెండువందల సంవత్సరాలకిందట రాయలసీమ శాసనాల్లో 'పసంతపోటి మహాదేవులు' వగైరా ప్రయోగాలున్నాయి. అప్పట్లో ■ మాటలో బండిరా వాడేవా రన్నమాట. నాటి 'పోటి' శబ్దానికి 'పోటేటి' అనే రూపాంతరంకూడా ఉండేది, 'గోవిందపోటేటి మన్మథరావు' వంటి ప్రయోగాల్లో ఎందువల్లనో ఈనాటి వ్యవహారంలో వాడుకలేకుండా పోయింది. మొత్తం రాష్ట్రంలో అమ్మాయి, అబ్బాయి శబ్దాలకు తిరుగులేని వ్యాప్తి ఉంది. అయితే ఇవి కేవలం శిశువు అనే అర్థంలోనేకాక వయసుతో నిమిత్తంలేకుండా కూతురు, కొడుకు అనే అర్థంలో వాడుకకెక్కాయి. కృష్ణాజిల్లా వ్యవహారంలో నేటికీ ఎంత పెద్దామెను గురించి ప్రస్తావించేటప్పుడయినా 'అమ్మాయి' శబ్దం ప్రయోగించడం కద్దు. ఎందుచేతనో తెలీదుగాని శిశు శబ్దంనుంచి 'సృష్టించిన' శిశువుడనే మాట 'శిష్యుడు' అనే అర్థంలో

కొన్నిప్రాంతాల్లో వినిపిస్తుంది. అచ్చతెలుగు విఘంటువులు 'శిశువు' నుంచి 'సిసువు' అనే రూపాన్ని సృష్టించి కోశస్థం చేశాయిగానీ కావ్యప్రయోగాలున్నట్లు లేదు దానికి. ఒకవేళ 'సిసువు'ను 'సిసువు' అని చదివి పొరపాటుపడ్డా అశ్చర్యపడనక్కరలేదు. లేఖన సంప్రదాయంవల్ల ఇలాంటి పొరపాట్లుచేసిన మహాకవులూ ఉన్నారు. వారిని సమర్థిస్తూ 'శాస్త్రం' చెప్పిన మహాపండితులూ ఉన్నారు. ఉదాహరణకు "సప్తంబు పడగనీడను, కప్పవసించిన విధంబుగదరా సునుతీ" అనే పద్యభాగం చాలామందికి తెలుసుకదా. 'సప్తంబు' అనేమాటను నిన్నమొన్నటిదాకా 'వలపలగిలక'తో 'సప్తంబు' అవిరాపేవాళ్లు. కవిగారు 'ప్ప'కు పక్కన రాసిన వలపల గిలకను చూడక 'కప్ప'తో ప్రాసలో దిగించినా విస్తుపోనక్కరలేదు. ఒకవేళ "సప్త"మనే తద్యవం అంతకుముందే వాడుకకెక్కినా ఎక్కి ఉండవచ్చు. ఇలాంటి అనుమానం కూడా 'సిసువు' విషయంలో రానక్కరలేదేమో.

'అడ్డాలనాటి దిడ్ల, అడ్డాలపాప' అన్నట్లు సంస్కృతంలో 'ఉత్తానశాయి' అనే శబ్దముంది - 'వెల్లకిరా పడుకున్నపాప' అన్న అర్థంలో. 'చంటిపాప'కు సమమైన సంస్కృత శబ్దం 'ప్రవపాయి'. పసిదిడ్లను 'డింధక' శబ్దంతో, కొంచెం పెద్దపిల్లలను 'డింధ' శబ్దంతో వ్యవహరించేవాళ్ళు సంస్కృతంలో. సినిమా పుణ్యమా అని డింధక శబ్దం ఇటీవల వాడుకలోకి వచ్చినట్లుంది.

ఇంతకుముందు ప్రస్తావించిన 'అబ్బాయి, పోరడు, పోరగాడు, గుంటడు' అనే మాటలేకాక కొడుకు శబ్దానికి 'కొమరుడు, బుడుతడు, పట్టి' అనే తెలుగు మాటలూ, 'కుమారుడు, కుమారకుడు, పుత్రుడు, పుత్రకుడు, అత్తజాడు, తనయుడు, సూనుడు, మతుడు, మాణవకుడు' అనే సంస్కృతపదాలూ పర్యాయపదాలంటారు. కొమరుడు అనేది కుమార శబ్దంనుంచి పుట్టిన తద్యవరూపం. బుడుత అనే విశేషణానికి పురుషవాచకమైన డు ప్రత్యయంచేరి కొడుకనే అర్థంలో వాడారు. పట్టి అసలుపేసలు తెలుగుమాట (అసలుపేసలు మాత్రం అచ్చతెలుగుకాదు). ముద్దులపట్టి, అనుంగుపట్టివంటి ప్రయోగాలు తెలుగు కావ్యాలన్నింటిలో కనిపిస్తాయి. కాని నేటి వాడుకలో ఈ మాట ఎందుచేతనో వినిపించటంలేదు. కొడుకు అనే అర్థంలో ప్రాచీనశాసనాల్లో వాడిన మరోమాట 'మగడు'(!). ఇప్పడది ధర్త అనే అర్థంలోనే స్థిరపడిపోయింది. 'మకన్టు, మగన్టు' అనే రూపాల్లో ఈ శబ్దం ప్రాచీనశాసనాల్లో కొడుకనే అర్థంలోనే కనిపిస్తుంది. తమిళ మలయాళాది ద్రవిడభాషలన్నింటిలో ఈ శబ్దం ఈ అర్థంలోనే పూర్వముండేది. 'మగపిల్లవాడు' అనే ఈనాటికీ పిలుస్తున్నాం కదా. పోతన్నగారు భాగవతంలో 'మన యశోద చిన్నమగవాని కనేనలు, చూచిపత్తమమ్మ? సుదతులార!' అనిపిస్తాడు. మగపిల్లవాడికి సంక్షేపరూపం మగవాడు; దానికి మరీ సంక్షిప్తరూపం మగడు. కాలం మారింది. దాంతోబాటు అర్థం మారింది! కొడుకన్నమాటకే బహుళప్రచారముంది.

సంస్కృతపదాల్లో 'పుత్రు'డనేదీ 'కుమారు'డనేదీ తెలుగువారి వాడుకలో ఎక్కువగా వినిపించే మాటలు. పుత్రకు డనేది పుత్ర శబ్దానికి రూపాంతరమేగాని మరీ చిన్నవాడైన కొడుకనే అర్థంలో దాన్ని వాడాలి. కుమారకుడని కుమార శబ్దానికి చివర 'క' చేర్చి వాడే మాటాకటి వుంది. దాన్నికూడా ఈవిధంగానే అర్థం

చేసుకోవాలి. 'పుత్' అనే నరకముందనీ, పిల్లలు - అందువా మగపిల్లలు - లేనివాళ్ళకీ నరకం తప్పదనీ శాస్త్రాలు హామీచేయటం. ■ నరకబాధను తప్పించేవాడు కాబట్టి పుత్రుడని పెద్దలు వ్యాఖ్యానిస్తుంటారు. మరి కుమారాదులు - వాళ్ళూ కొడుకులే అయినా ఈవిధంగా నరకబాధ పోగొట్టుకోలో లేరో తెలియ! అత్యుచితమైన మూటకు 'తనకే పుట్టినవా'డని అర్థం. ప్రాచీన భారతీయ ధర్మశాస్త్రాలు చాలారకాల కొడుకులను పేర్కొన్నాయి. వారందరిలో 'సరైన, సొంతమైన' కుమారుడే అత్యుచితుడు. (ఇతరవిధాల వాళ్ళసంగతి కొంచెముగి మాట్లాడుకుందాం). తనయు డంటే తనుపునుంచి - అంటే (తన) ఇర్రంనుంచి - నిర్వక్షవాడని ప్రత్యేకార్థం. అలెక్కన తల్లిలే కొడుకులను తనయులని పిలవటానికి అర్హులని చెప్పాలి. సూమడు 'ప్రపంచలితంగా' పుట్టినవాడు. అందరూ అలాంటివాళ్ళుకారా? అనే ప్రశ్న మనకు వచ్చు. ఎందుకంటే మన పురాణకథల్లో నావావిధాలుగా పుట్టిన మహాత్ములున్నారు! 'కౌండిన్యడు' ముండకొడుకు, మాండవ్యుడు కప్పకపుడు మహిలో పుట్టావ్... వగైరా నిదర్శనాలు చాలా వున్నాయి. ఒక్క భారతంలోనే రకరకాలుగా పుట్టినవాళ్ళ కథలున్నాయని అందరికీ తెలుసు. మెతుడు, ప్రసూతుడు అలాగే - అంటే సూమడిలాగే - కొడుకులన్నమాట. మూలనకుడనే మూటకు సంస్కృతరూపకాల్లో వాడుక ఎక్కువ. ఇతర శాస్త్రాల్లో కూడా అమూల అంతగా కనిపించదు - వినిపించదు.

రకరకాలు కొడుకులను గురించి ఇక్కడ విపులంగా చర్చించటం సాధ్యపడదు. స్థూలంగా విచారించాలి. సూమూలు వ్యవహారంలో జనకపుత్రుడు, దత్తపుత్రుడని కొడుకులు ప్రధానంగా రెండురకాలు. జనకపుత్రుణ్ణి 'భారసు' డంటారు స్వచ్ఛమైన సంస్కృతంలో. తన ఊరుపునుంచి పుట్టాడు కాబట్టి భారసుడని వివరిస్తారు. అంటే తండ్రికి తన భార్యద్వారా సహజమూర్తిన పుట్టిన వాడన్నమాట. అంటే సక్రమసంతానమని భాష్యం. ఆస్తిపాస్తులు ఇతడికి సంక్రమిస్తాయి వ్యాయాశాస్త్రప్రకారం సహజాధికారంవల్ల. తండ్రి స్వార్థితంలో అతడికి అధికారమున్నా లేకపోయినా పిత్రార్థితంలో - అంటే సంకపారంపర్యంగా వచ్చిన ఆస్తిలో - ఈరకం కొడుక్కి సర్వాధికారాలూ వుంటాయి. ఇటీవల వాడుకలోకి వచ్చిన మాట 'వారసు(డు)' అనేది. ఇదో సంకరపదం. పర్షియన్ భాషనుంచి ఉర్దూద్వారా తెలుగులోకి వచ్చినమాట ఇది. అసలుమాట 'వారిస్'. ఈ శబ్దానికి సంస్కృతపదమైన 'భారసు' శబ్దానికి చాలా పాతకాలంలో బంధుత్వం వుండేది. అవి సజాతీయపదా లన్నమాట. ఈ సంకర శబ్దంనుంచి 'వారసత్వం' అనే కొత్త మిశ్రపదం సృష్టించుకోవ్వాం అంతటితో అగత అలాంటి మరో మాటను సామ్యంమీద ఆధారపడి సృష్టించాం. అది 'పౌరసత్వం'. పురంలో వున్నవాడు పౌరుడని. పౌరుడి లక్షణమూ అధికారమూ 'పౌరత్వ'మేగాని 'పౌరసత్వం' కాదు. అయినా వారసత్వంలాగా పౌరసత్వం కల్పించామన్నమాట - అపల్లో లేని సకారాన్ని అదనంగా చేర్చి!

ఇక కర్ణుణ్ణి కానీనుడంటాంకదా. కన్యకు - అవివాహిత స్త్రీకి - పుట్టినవాడు కానీనుడు. 'సొంత' తండ్రికికాక తదితర వ్యక్తికి జన్మించినవాడన్నమాట. 'సొంత' భార్యకుకాక ఇతరుడి భార్యను తనవల్ల కొడుకు పుట్టితే ఆ కొడుకునేమవాలో సంస్కృతపండితులు అలోచించిపెట్టారు. అతగాడు 'పౌరశ్రేణీయుడు'. పరశ్రేణీ

తంటపదాలు. జననీ జనకులు, మాతాపితలు అనేవి అలాంటివే. తండ్రి పచ్చి తెలుగుమాటయితే అయ్య అచ్చ తెలుగుపదం. ఇది అర్థశబ్దభవముని చెప్పారు. సంస్కృతంలోని అర్థశబ్దానికి తండ్రి అనే అర్థముండని అంగీకరించటం కష్టం. తెలుగులోకి వచ్చేటప్పటికి అర్థం మారినది చెప్పాలి. అట్లు అనేమాటను నిందించే సమయంలోనే వాడుతాం - 'నీ అబ్బుకు చెప్పకో!' లాంటి వాక్యాల్లో, సందర్భాల్లో. వాన్న, వాయన శబ్దాలు రూపాంతరాలు. 'నా-అన్న' అనే రెండు మాటలు కలిపి 'వాయన' అనే రూపం ఏర్పడిందనీ అన్న శబ్దానికి అయ్య అనే అర్థం కూడా ఉండేదనీ కొందరి వాదన. ఉమ్మడి కుటుంబాల్లో అన్న, తండ్రి తరువాత తండ్రి అంతటివాడనీ, తండ్రితో సమానుడనీ భావించేవాళ్లు. ఇప్పుడా ప్యవస్థ శిథిలమైపోయినట్లే. కాబట్టి ■ అర్థం కూడా నప్పదు. అప్ప శబ్దం తండ్రి అనే అర్థంలో రాయలసీమలో అత్యంత వ్యాప్తిగలమాట. ఆ మాటకి 'అక్క' అనే అర్థం ఇతర ప్రాంతాల్లో ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. కన్నయ్య అంటే కన్నతండ్రి. ఆ మాటకు కృష్ణుడనే అర్థంకూడా ఉంది. ఆ అర్థంలో అది హిందీలోని 'కన్తయ్య'లోంచి ఎరువుగా వచ్చిందని చెప్పాలి. జనకుడంటే కన్నవాడు. తాత శబ్దం ఈ అర్థంలో తెలుగులో వాడుకలో విలవదు - తండ్రి తండ్రిని తాత అంటాం కాబట్టి. 'జనకతండ్రి' వంటి మిశ్రసమాసాలు 'వ్యవసారార్థం' పుట్టినవి. దత్తుపోయిన వ్యక్తిని కన్న తండ్రి అనే అర్థంలోనే ఈ మాటకు వాడుక.

అన్నదమ్ములు - అక్క-చెల్లెళ్ళు

దంపతులకు పుట్టే పిల్లలు 'కవల'లయినాకూడా వారిలో ఒకరు పెద్దా, మరొకరు చిన్నా కాకతప్పదు. కవల పిల్లలను అమడలని కూడా అంటారు తెలుగులో. 'కవ' అంటే జంట. జంటగా పుట్టిన పిల్లలు కవ-లు. మరి కామ్రకు ముగ్గురూ నలుగురూ పుట్టే విమంటారో తెలీదు. మనుష్యజాతిలో ఇలా ముగ్గురు నలుగురు ఒకే కాన్పులో పుట్టడం అరుదైనా జంతువుల్లో మామూలే - ముఖ్యంగా పిల్లలూకుక్కలూ పందులూ వగైరాల్లో. ఈ 'ఈత'కు ఇన్ని 'పిల్లలుపెట్టిందంటామేగాని సంఖ్యను లట్టి ప్రత్యేక పదాలున్నట్లుగా వాడుతున్నట్లు తెలీదు. సరి, పుట్టిన పిల్లల్లో ఒకరు పెద్ద, తరువాతవారు చిన్న, బుల్లి, బుట్టి వగైరాలు కావచ్చు. సంస్కృతంలోనయినా ఒక తల్లికి/తండ్రికి పుట్టిన పిల్లలూ ఆడయినా, మగయినా, కొందరు ఆడపిల్లలూ కొందరు మగపిల్లలయినా 'భ్రాతృ' అనే మాటతో చెప్పవచ్చు. వారంతా పరస్పరం సోదరులు; సోదరీ శబ్దానికిగాని, సోదర శబ్దానికిగాని బహువచనంలో ఇదొక్కటే రూపం. ఈ సోదరులు తెలుగులో అన్న-తమ్ముడు, అక్క-చెల్లెలు అనే విధంగానూ, అన్న-చెల్లెలు, అక్క-తమ్ముడు అన్నట్లు ఇలా మరి రెండు పద్ధతుల్లో ఉండవచ్చు.

'అన్న' అనే తెలుగు మాటకు 'తో(డ)బుట్టు(వు)' అనే పర్యాయపదమున్నా

రెండో మాట లింగభేదాన్ని పుష్టంగా సూచించదు. అన్న శబ్దానికి 'తండ్రి, పెద్దకునిషి, ఎరగవివ్వకీ' అనే అర్థవిశేషాల్లో ప్రయోగాలున్నాయి. సంస్కృతంలోని 'బ్రాత, సహజడు, సగర్భ్యుడు, సోదర్యుడు, సమానోదర్యుడు' వంటివి అన్నకు పర్యాయాలు. నాటిలో భ్రాతృశబ్దమొక్కటే ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. 'అగ్రజ'డనేది తరవాత వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. తక్కిననాటికి కాన్య ప్రయోగాలేగాని వ్యవహారంలో వాడుక తక్కువ. 'తమ్ముడు' చిన్నవాడు. అతణ్ణి 'బ్రాత' అనవచ్చు-సంస్కృతంలో సోదరుడన్నట్లు. 'అనుజ'డనేది పుష్టంగా వయస్సును సూచించే పదం. పెద్దవాడి 'తరవాత' పుట్టి వాడు అనుజడు. కలింగ ప్రాంతంలో అన్నే తమ్ముడో పుష్టంగా సూచించకుండా 'అయనాండి! అయన మా అన్నదమ్ముడాండి!' అంటారు! అలాగే 'అప్పచెల్లె'అనే మాటను కూడా వాడతారు.

'అక్క'కు తెలుగులో 'అప్ప, అత్త' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. మేనరికం సంఘధర్మంగా ఉన్నందున అక్కను అత్త అని పిలిచేవాళ్లు. అప్ప శబ్దం తండ్రి, (పరికరింపులో) కొత్తవ్వకీ, అనే అర్థవిశేషాల్లో కూడా వాడుకలో ఉంది. పందర్బాసే ఎవర్ని గురించి ప్రస్తావిస్తున్నామో నిర్ణయిస్తుంది. అక్కకు సంస్కృతంలో 'సోదరి' అనే అపృష్టశబ్దమూ, 'అగ్రజ' అనే సృష్ట పదమూ పర్యాయపదాలు. సోదరి శబ్దానికి పర్యాయాలుగా 'భగినీ, స్వసా' అనే శబ్దాలు కూడా సంస్కృతంలో ఉన్నాయి. చెల్లెలయితే 'అనుజ' అనాలి. చెల్లెలు అనే తెలుగు మాటకు 'చెల్లి, చెల్లె, చెల్లమ్మ' లంటి రూపాంతరాలున్నాయి. తెలుగు నిఘంటువులు 'తోడు, సైదోడు, తో(డ)లుట్టుపు' శబ్దాలను కూడా పర్యాయపదాలుగా పరిగణిస్తాయి.. 'చెలి' శబ్దానికి 'స్నేహితుడు/స్నేహితురాలు' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. పురుషవాచకంగా చెలి శబ్దానికి శాసన భాషలోనే ప్రయోగమొక్కవ. బహుశా ఆ కారణంచేతనే 'సైదోడు' శబ్దాన్ని చెల్లి శబ్దానికి పర్యాయపదంగా భావించి ఉంటారు. 'చేతోడు, వాతోడు' అంటామే - నాటిలోని మొదట మాటకూ 'సైదోడు'కూ దూరబంధుత్వముంది.

అల్లుళ్ళు - కోడళ్ళు

ఈ అన్నదమ్ములూ అక్కచెల్లెల్లూ పెరిగి పెద్దవారైన తర్వాత ఏదో ఒకింటికి అల్లుల్లో, కోడళ్లో అవుతారు. కాక తప్పదు. అల్లుణ్ణి పూర్వకావ్యాల్లో 'అల్లుగుర్ర' అని కూడా వ్యవహరించేవారు. అంటే 'కుర్రవారైన' అల్లుడన్నమాట. (అల్లిక-అనే అర్థంలో తెలంగాణాలోని కొన్ని ప్రాంతాల్లో అల్లుడు శబ్దం వినిపిస్తుంది! దానికి దీనికి సంబంధం లేదు). 'అలియ' అనే కన్నడపదం ఒకప్పుడు వాడుకలో ఉండేది ఈ అర్థంలో. అలియరామరాజు అనే విజయనగర ప్రభువుండేవాడని చరిత్రలో చదివిన వాళ్ళకు ఈ అర్థం ఎంత అతుకుతుందో తెలుస్తుంది. సంస్కృతంలో అల్లుణ్ణి 'జామాత' అంటారు. దాని వ్యుత్పత్తి సరిగా తెలీదుగాని 'జామాతా దశమో గ్రహః'

అన్న వాక్యం తెలుసు. అంటే సవగ్రహం తరవాత పదో గ్రహం అల్లుడని అర్థం! తాను 'మామ'గా ఉన్నప్పుడు మాత్రమే అల్లుణ్ణి పదోగ్రహమంటారని తెలుసుకదా! తెలుగులో రెండురకాల అల్లుళ్లున్నారు. పిల్లను పెళ్లాడిన అల్లుడు (ఈతడే దశమ గ్రహం) ఒకడయితే, 'మేనల్లుడు' మరొకడు. ఈ మేనరికమనేది దక్షిణాదివేగాని ఉత్తర భారతదేశంలో లేదు. అక్కడి వాళ్లు ఇది చాలా తప్పుపని అని భావిస్తారు కూడా! మనకు మేనరికం (పెళ్లిళ్లు) అలవాటే కాబట్టి 'మేనవరినె, మేనబావ, మేనమరిది, మేనమరదలు' వంటి మాటలున్నాయి మన భాషలో. సాధారణంగా మేనరికం మేనమామ/మేనత్త కూతుర్ని వివాహమాడటమైతే మేనమామ/మేనత్త కొడుకును పెండ్లాడటం ఎదురు మేనరికం. ఇంగ్లీషువాళ్లకు ఈ సంబంధబాంధవ్యాలను వివరించటం కష్టం. ఇంగ్లీషులోకి వీటిని అనువదించటం (అర్థమయ్యేటట్లు) ఇంకా కష్టం. ఉత్తర హిందూస్థానంలో ఈ అచారం లేకపోయినా మేనల్లుడికి పర్యాయపదాలుగా 'భాగినీయుడు, స్వస్రీయుడు' అన్న మాటలున్నాయి. భగిని అంటే సోదరి; ఆమె పుత్రుడు భాగినీయుడు. స్వసా అన్నా సోదరే. ఆమె కొడుకు స్వస్రీయుడు. ఈ రెండు మాటలూ ■ భాషలో సహజ శబ్దాలనిపించవు - అవపరార్థం కల్పించుకొన్నవయివుంటాయి.

కోడలు శబ్దానికి సంస్కృత పర్యాయపదం స్నుష. 'కుర్రతనంలో, 'కోడె' వయసులో ఉన్న 'ఆలు' కోడలని వ్యుత్పత్తి. మనకు లేదుగాని ఉత్తర హిందూ స్థానంలో ఇప్పటికీ ఇంటి కోడలు మామ బావల ఎదుట ముఖం చూపకూడదు; ముసుగు వేసుకోవాల్సిందే - హిందూ కుటుంబాల్లోవయినా! వాళ్లు ఆమెను 'బహా' (=వధువు, పెండ్లికూతురు) అని పిలిచి శాశ్వతంగా పరదాలోనే బంధిస్తుంటారు. ఒక ఇంట్లో ఇద్దరుగాని, అంతకన్నా ఎక్కువమందిగాని కోడళ్ళంటే ఒకరికొకరు చోడికోడళ్ళవుతారు. సంస్కృతంలో తోడికోడలును 'యాత, యాతర' అంటారు. వాళ్ల ఉచ్చారణ ప్రకారం 'తాత(ర)' అవుతుంది కూడా! కోడలికి తాను మెట్టినింటి అడపిల్ల/ అడబడుచు అడవిదత్త అవుతుంది. సంస్కృతంలో అడవిదత్తను 'ననంద, ననాంద' అంటారు. రెండోమాటకు వాడుక చాలా తక్కువ. ఆమెవల్ల కోడలి 'నంద'త్వం సన్నగిల్లుతుందనేమో 'ననంద' (సంతోషం లేనిది) అనే మాట వచ్చిందని ఓ పండితుడు చమత్కరించాడు. 'అడవిదత్త అర్థముగు'డనే సామెత తెలుగులో ఉంది. కొందరు ఆమెచేత కూడా 'మంగళసూత్రానికి' మరోముడి వేయిస్తారు - పెండ్లి సమయంలో, అచారంలో భాగంగా (!).

అత్తమామలూ వారిసంతూ

అల్లుడూ కోడలూ ఏర్పడగానే దంపతులు అత్తమామ లయిపోతారు. అత్త శబ్దం, మామ శబ్దం తెలుగో, సంస్కృతమో తేలిక నేటికీ పండితులు గిజాటుపడుతున్నారు.

అవి అర్య ద్రవిడ భాషలు రెంటిలోనూ వినిపించే ప్రాథమిక శబ్దాలు. ప్రాథమిక శబ్దాలు అధారంగా భాషలను కుటుంబాలుగా వర్గీకరించి శాస్త్రంచెప్పేవాళ్ళకి తెలవాల్సి కలిగించేమూటలివి. అత్త శబ్దానికి (మేనరికం పుణ్యమూ అని) 'అక్క' ■నే అర్థంకూడా ఉంది. 'అత్తికా' అనే రూపాంతరముంది. బావను 'అక్క భర్తను' 'అత్తికాభర్త' అని వ్యవహరించాడు తెనాలిరామకృష్ణుడు. 'వీదిక్కారేకపోతే అక్క మొగుడే దిక్కు' అనే సామెతకూడా పుట్టింది తెలుగులో ! అత్తను శుద్ధ సంస్కృతంలో 'శ్వశ్రువు' అనే రెండొత్తులున్న మాటతో పిలుస్తారు. అత్తకన్నా ముఖ్యం 'అత్తగారిల్లు'. మామగారిల్లని తెలుగువాళ్ళు ఎందుకవమో తెలీదు! తెలుగత్తకూ, ఇంగ్లీషుత్తకూ సొంతవారేదు-సోలికారేదు. అత్తకు భయపడేది - భయపడటమంటూ ఇదిగోతే - కోడలేగాని అల్లుడెన్నడూకాదు. (ఇల్లిపపల్లుడికి భార్య అన్నా, మామ అన్నా భయమంటారు. అనుభవంలేక తేల్చిచెప్పలేకపోతున్నా!). ఇది రివాజ తెలుగుదేశంలో. ఇంగ్లీషుమొగవాళ్ళు అత్తంటే గజగడలాడ్తారు. 'మదరిన్లాస్ మేనేస్' అనే పదబంధం పుట్టింది ఇంగ్లీషులో. (అంతమాత్రాన తెలుగుకోడలు ఇంగ్లీషు అల్లుడితో సమానమని తేల్చిపారేయకండి!). అత్తకన్నా మేనత్తంటే ఇష్టంమనకు.

మామలు రెండు రకాలు - కాదు - మూడు! 'పిల్లనిచ్చిన మామ, మేనమామ, భర్త/ప్రియుడు' అని మూడురకాలన్నమాట. మేనరికం కారణంగా మూడో అర్థం పుట్టిందనాలి. 'మేనత్త మొగుడు మేనమామకాడు, మేనమామ భార్య మేనల్తాకాడు' అనే సామెత బాంధవ్యంలోని ఆప్యాయతనుబట్టి పుట్టిందని తెలుగువాళ్ళందరూ గుర్తిస్తారు. 'మేనమామ'ను సంస్కృతంలో 'మాతులు' డంటారు. పెద్దబాలశిక్ష చదివినవాళ్ళు 'కంసుడు మేనమామ' అని చదివే ఉంటారు. సంస్కృతం వేర్చినవాడు 'సర్వనాశాయ మాతులు' (మేనమామ సర్వనాశనంచేస్తాడు) అని చదివి ఉంటారు - 'శకుని' అనే మహాత్ముడివల్ల ఈ సూక్తి పుట్టిందంటారు. నిజానికి మేనమామలందరూ కంసుళ్ళూ, శకునులూ అయితే జాతి చినాడో అంతరించేది. మేనమామ భార్యను 'మాతులీ, మాతులినీ' అంటారు సంస్కృతంలో. మేనత్త భర్తను సంస్కృతంలో విమంటారో సరిగా తెలీదు. మేనత్తను 'పితృష్వస' (అంటే 'తండ్రితోబుట్టువు') అంటారుకానీ అమె భర్తనేమనాలో చెప్పలేం. మేనరికం మొహమే ఎరగని భాషలో విమంటేమటుకేమని సరిపెట్టుకున్నా-నామటుకు నేను.

కోడలికి ఆడబిడ్డా, ఆడబిడ్డకు కోడలూ వదినో మరదలో అవుతారు తెలుగులో (ఆడబిడ్డ ఇప్పటిరూపం. 'ఆడుబిడ్డ' అనేది పూర్వరూపం. 'ఆడ' అంటే అక్కడ. అంటే మరో ఇంట్లో ఉండవలసిందికాబట్టి 'ఆడబిడ్డ' అని వ్యాఖ్యానించినవాళ్ళు లేకపోలేదు! నిజానికి ఆడదైన బిడ్డ-మొగదిడ్డకానిది-అనేదే సరైన అర్థం. ఈ వివరణ సరికాకపోతే 'ఇల్లిపపల్లుణ్ణి' తెచ్చుకొన్న ఇంటి సంగతినెలాచెప్పాలనేది పెద్ద అనుమానం!). 'పర్మానీ' ■నే సంస్కృత శబ్దమంచి తెలుగు 'వదినే' పుట్టిందంటారు. అలా పుట్టని రూపం మరొకటి తెలుగులోలేదుకాబట్టి తెలుగుమూలకు అదే సంస్కృతీకరణమన్నవాళ్ళూ లేకపోలేదు. రెండోదే సరైన వాదమేమో! ఎందుకంటే పెద్దదైన వదినెకు చిన్నదైన మరదలంటూ ఒకామె ఉంటుంది. మరదలు శబ్దానికి సంస్కృతంలో మరో పేరుందా? 'మరది-మరదలు' అనే మాటలకు ప్రాచీనకావ్యాల్లో శాసనాల్లో బండిరా

ఉండేది. ఇప్పుడు 'మరిది' అంటున్నమాటను అప్పుడు 'మఱది, మఱంది' అనే రూపాన్ని తయారుచేసుకొన్నది తెలుగువాళ్ళు. ఇలాంటి కట్టుదిట్టమైన ఏర్పాట్లు లేని సంస్కృతంనుంచి మనమాటలన్నీ ఏర్పడ్డాయనటం అంతబాగాలేదనేవాళ్ళూ ఉన్నారు. సంస్కృతంలో 'వధూనీ/వధూవికా' శబ్దానికి 'భ్రాతృజాయా, ప్రజావతీ' అన్న శబ్దాలు పర్యాయపదాలని అమరకోశం చెప్తుంది. 'సోదరుడి భార్య' అన్నది మొదటిమాటకు అర్థం. రెండోదానికి 'పిల్లలతల్లి' అని అర్థం. వదినలందరికీ పిల్లలుండితీరాలనే వియమంలేదు. ఉత్తర హిందూస్థానంలో అన్న చనిపోతే - తనను చిన్నతనంలో తల్లిలాగా పెంచినాసరే - వదినను పెండ్లాడాలనే ఒక యుగాచారముంది. కొంచెం శ్రమించి ప్రేమచంద్ రచనలు గాలిస్తే ఇలాంటి విదర్శనాలు లభిస్తాయి! భార్యపోతే ఆమె చెల్లెలిని పెండ్లాడిన తెలుగువాళ్ళున్నారనిగాని పైన చెప్పిన అనాచారం తెలుగుజాతిలో లేదు.

పెద్దవాణ్ణి బావ అనీ, చిన్నవాణ్ణి మరిది అనీ పిలవటం మన ఆచారం. అలాగే వదిన, మరదలు అనే విషయంలోనూ. మన 'బావ'లు రెండురకాలు సాధారణంగా; 'మేనబావ, (మామూలు)బావ' అని. వాడవదినలు 'బావా!' అని ఎవరైతే పిలవచ్చువేది వేరేవిషయం. సంస్కృతంలో భర్త సోదరుణ్ణి (బావను/మరిదిని) 'దేవ, దేవర' శబ్దాలతోనూ, భార్య సోదరుణ్ణి 'శ్యాల, శాలక' శబ్దాలతోనూ పిలుస్తారు. 'దేవరవ్యాయం' సంగతీ, వ్యాసుడు దృతరాష్ట్రుడలను 'కన్న' సంగతీ ఇటీవల టీవీ. పుణ్యమా అని అందరికీ తెలిపిఉండాలి. శ్యాలకుల విషయం సంస్కృతసాహిత్యంలో రెండు రకాలుగా తెలుస్తుంది. 'రాజశ్యాలకుడూ', 'రాజ్యశ్యాలకుడూ' అని రెండురకాల బావమరుదులు (రాజగారికే అనుకోండి) ఉండవచ్చు. రాజశ్యాలకుడంటే రాజగారి బావమరిది. అంత ప్రమాదకరమైన వ్యక్తికాదు. రాజగారి ఉంపుడుగత్తెగారి సోదరుణ్ణి 'రాజ్యశ్యాలకు'డంటారు. అయిన రాజగారికేకాక మొత్తం రాజ్యానిక్కూడా బావమరిదినమకొని విగ్రహీతుంటాడు. భాసుడి 'చారుదత్త' కథనుగాని, శూద్రుడు 'మృచ్చికటిక' కథనుగాని చిన్నవాళ్ళకి రాజ్యశ్యాలకుడి పరాక్రమం తెలుస్తుంది. మొత్తానికి మాత్రుడి విషయంలోలాగా, శ్యాలకుడి విషయంలోనూ ఓ సూక్తి పుట్టింది సంస్కృతంలో - 'శ్యాలకో గృహనాశాయ' అని. అంటే బావమరిదిని కొంపలో చేరిస్తే ఇల్లుగుల్లవుతుందని అర్థం! రాజకన్నా రాజశ్యాలకుడే ఎక్కువ ప్రమాదకరమైన వ్యక్తి. ఇప్పుడు రాజులు లేరుకాబట్టి లిటికిపోయామనుకోకండి. వారి స్థానంలో వచ్చిన మంత్రులు తక్కువతీవ్రతనటం న్యాయంకాదు-పైపెచ్చు వాళ్ళు మన ప్రతినిధులేకాక మన సేవకులుకూడా! వాళ్ళని తక్కువచేయటం భావ్యంకాదు.

చుట్టరికాలు

చుట్టరికమనే తెలుగు మాటకు ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్న సంస్కృత పర్యాయపదం బంధుత్వం. అమాటకు బంధుత ■నే రూపాంతరం, జ్ఞాతేయమనే పర్యాయపదం ఉన్నాయి. జ్ఞాతులంటే దాయాదులు. అంటే దగ్గరి చుట్టాలు. జ్ఞాతులంటే (బాగా)

తెలిసిన వాళ్ళని వ్యత్యతి చెప్పనచ్చు. వాళ్ళని సవాధయులని కూడా అంటారు. ఏడు తరాలకు చెందినదగ్గరి చుట్టాలను ■ పేరుతో పిలుస్తారు. అష్టపాష్టల పంపకంలో భారతయుద్ధాలు చేయగలవాళ్ళు కాబట్టి సంస్కృతంలో 'జ్ఞాతిశ్చే దనలేన కిమ్?' అనే ప్రశ్న పుట్టింది. జ్ఞాతి ఉంటే వేరుగా నిష్ప్ అక్కరలేదని భావం. దూరపు చుట్టాలను సంస్కృతంలో 'సగోత్రు'లని, 'బంధువు'లని, 'బాంధవు'లని, 'స్వజను'లని పిలుస్తారు. ఒకే గోత్రానికి చెందిన (శాఖలకూ శాఖాంతరాలకూ చెందినప్పటికీ) వారంతా సగోత్రులు. స్వజన శబ్దానికి సరయిన తెలుగుమాట 'అయినవాళ్ళు' అనేది. 'కావలసిన' చుట్టాలను-ముఖ్యంగా వియ్యాలవారిని- 'రాజబంధువు'లంటారు. రాజగారి బంధువులని కాదు దానికర్థం - ముఖ్య బంధువులని. కంచంపొత్తేకాక మంచం పొత్తుకూడా ఉన్నవాళ్ళు రాజబంధువులు. తక్కినవాళ్ళతో కేవలం 'కంచంపొత్తు' మాత్రమే ఉంటుందన్నమాట. బంధు శబ్దం నుంచి పుట్టినమాట 'బంధుగు'. 'చుట్టం, విందు' అనేవి పచ్చి తెలుగుమాటలు. బహువచనంలో 'చుట్టాలు' అనేమాటకు పాత తెలుగులో 'చుట్ట'అనే పర్యాయపదముండేది. ఇప్పుడు చుట్టలంటే అర్థం మారింది. మరీ దగ్గరి చుట్టాలను 'పపిండు'లంటారు సంస్కృతంలో. తర్దివం పెట్టినప్పుడు పిండాలుండుకోదగిన వాళ్ళన్నమాట. సాధారణంగా తాత ముత్తాతలవుతారు. వంశపారంపర్యంగా పంబంధంచేసే వాళ్ళని తెలుగు నిఘంటువుల ప్రకారం 'అంతరి పాంతలవారు, అంది పొందినవారు' అనాలి కానీ ఆ మాటలను నిఘంటుకారులు తప్ప ఇతరులు వాడినట్లు లేదు. సగోత్రుడనే శబ్దానికి సరైన తెలుగు మాట 'దాయ'. ఈ మాటకు 'శత్రు'వనే మరో అర్థంకూడా ఉండటమే విశేషం.

తరతరాలుగా ఉండే తండ్రి, తాత వంటి మాటలను గురించి ఇంతకుముందు కొంత తెలుసుకున్నాం. తెలుగులో మాండలికంగా ఇంతకుముందు చెప్పని పర్యాయ పదాలెన్నో వాడుకలో ఉన్నాయి. విజానికన్నీ తెలీదు. నిఘంటువుల్లోనూ కనిపించవు. తెలిసినంతలో క్లుప్తంగా పేర్కొన్నా అన్నిమాటలనూ పూర్తిగా పర్యాయపదాలని చెప్పవలసిందేగాని ఏ భాషనుంచి ఏరువు తెచ్చుకొన్నామో, ఏ కారణాలవల్ల ఇలాంటి మాటలు వాడుకలోకి వచ్చాయో ఇక్కడ ప్రస్తావించటం కష్టం. కొన్ని చుట్టరికాలను మూత్రం పర్యాయపదాలతో సహా పరిగీలిద్దాం.

'తండ్రి'ని భిన్నప్రాంతాల్లో 'నాన్న, అయ్య, అప్ప, బాపు, బాబు, అన్న, అన్నయ్య, అన్నాజీ, బప్ప, అప్పడు' వగైరా పేర్లలో పిలుస్తారు. (ఒకే మాట భిన్నబంధుత్వాల్లో వాడుకలో ఉంటే అశ్చర్యపోకండి. అన్నిటికీ కారణాలుంటాయి. కానీ వాటినిక్కడ చర్చించడం వీలుపడదు. విప్రసాంతంలో ఏకులం వారు వీటిలో ఏమాటనుపయోగిస్తారో వివరించటంకూడా సాధ్యంకాదు.) 'తల్లి'ని 'అమ్మ, అవ్వ, అక్క, అయి, తాయి' అని రకరకాలుగా పిలిచేవాళ్ళున్నారు. 'తాత'లు రెండురకాలు - తల్లితండ్రి, తండ్రితండ్రి అని. తల్లితండ్రిని సంస్కృతంలో మాతామహాడంటారు. తండ్రితండ్రిని పితామహాడంటారు. పితృపిత అనేవాళ్ళు కూడా ఉన్నారంటారు కోశకర్తలు. తెలుగులో ఈభేదం పాటించకుండా ఉభయులనూ 'తాతయ్య, అబ్బ, జేబయ్య, జేజినాయన, జేజిబ్బ' అనేవాళ్ళున్నారు. 'అవ్వ'లు కూడా రెండు రకాలు - తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి అని. తల్లితల్లిని 'అవ్వ, అమ్మమ్మ, అమ్మగారవ్వ, ఆయమ్మ,

మామ్మ, నాన్నమ్మ, జేజీ, జేజమ్మ, బావమ్మ, అమ్మ, అన్నతల్లి, మామాయి' అని పిలుస్తారు. తండ్రితల్లిని 'నాయనమ్మ, బామ్మ, బావమ్మ, అన్నవ్వ, నాన్నవ్వ, అమ్మ, అమ్మమ్మ, బాపాయి' అని వివిధ విధాలుగా పిలుస్తారు.

తాతతండ్రీని కొందరు 'పెత్తాత' అనీ, మరికొందరు 'ముత్తాత' అనీ పిలుస్తారు. సంస్కృతంలో ప్రపితామహాడనీ, ప్రమాతామహాడనీ సందర్భాన్ని బట్టి వ్యవహరిస్తారు. అలాగే 'ముత్తవ్వ'ను ప్రపితామహి అనీ, ప్రమాతామహి అనీ పిలుస్తారు. వాళ్ళ తలిదండ్రులను (చూడటం అరుదు, తలుచుకోవటం అంతకన్నా అరుదు) సంస్కృతంలోనయితే 'వృద్ధప్రపితామహాడనీ, 'వృద్ధప్రమాతామహి' అనీ పిలవవచ్చు. అలాగే వృద్ధప్రమాతామహి, వృద్ధప్రమాతామహాడనీ అనవచ్చు. తెలుగులో కొద్దిమంది మాత్రం 'తాతమ్మ, మితాతమ్మ' అనేవాళ్ళున్నారని విన్నాం. మామూలుగానయితే 'మామూత్తాత తండ్రిగారు/ తాతగారు, ముత్తవ్వ తలిదండ్రులు' అనవలసిందే. మూడు తరాలకు పైగా ముందున్న వాళ్ళను గురించి వినాలంటే మహాభారతం చదవాలి! పోటీకి తరవాతితరాల సంగతి చూద్దాం.

కొడుకు/కూతురి కొడుకు మనవడవుతాడు. కొడుకు కొడుకును సంస్కృతంలో పౌత్రుడనీ, నప్త అనీ అంటారు. అదే కూతురు కొడకయితే దౌహిత్రుడవుతాడు. కొడుకు కూతురు మనమరాలు. ఆమెను సంస్కృతంలో 'పౌత్ర/నప్త్రీ' అంటారు. అందులో మొదటి మాటకే వ్యవహార బలమెక్కువ - ఒత్తులు తక్కువ! కూతురి కూతురు 'దౌహిత్రీ/నప్త్రీ'. 'మితాత్మజ' అనవచ్చునీ కోశకారులు చెప్తారుగాని, సంది విషయంలో లేని గొడవ విడదీసినప్పుడు వస్తుంది. ('మిత-ఆత్మజ' అని విభజిస్తే కూతురి కూతురవుతుంది). మనమడి/మనమరాలి కొడుకును/కూతురిని వినుని పిలిచేవాళ్ళో సంస్కృతంలో చెప్పలేం. తెలుగులో 'ముదిమనమడు, మునిమనమడు, ముత్తోమనమ'డనే పురుషవాచకశబ్దాలూ, 'ముదిమనమరాలు, ముదుమనుమరాలు' అనే మాటలున్నాయని విన్నాం. వారి పిల్లలను 'ఇనిమనమడు, ఇనిమనమరాలు' అంటారని విన్నాంగాని ప్రయోగాలు దొరకలేదు - నిఘంటువులూ చూపినట్లులేదు. అంతలాపు సూర్యరాయాంధ్ర విఘంటువులోనే 'ఇనుమనుమడు' అంటే 'మునిమనుమడి కొడుకు, ప్రపౌత్రుని కొడుకు' అని అర్థమిచ్చారేగాని ప్రయోగమివ్వలేదు. 'ఇను-ఇరు'లు రూపాంతరాలు. రెండోతరం మనుమడిని అర్థం కాబోలు. కొడుకు కొడుకైన మనమడి కొడుకయిన మునిమనమడిని చూడగలిగితే సదరు ముత్తాతగారు నేరుగా స్వర్గలోకానికి పోతారని మనవాళ్ళ విశ్వాసం. అయితే ఈ పరంపర కూతురి విషయంలో స్వర్గప్రాప్తి కలిగించదట. పురుష ప్రపంచంలో, అందులోనూ దక్షిణాదిలో ఇలాంటి నమ్మకాలుండటంలో అశ్చర్యంలేదు. చివరికి చిత్రపేర్లటానికి, నిప్పు ముట్టించటానికీ కాకపోయినా, శ్మశానానికి పోవటానికైనా నోచని స్త్రీలకు ఇంతకన్నా గొప్ప మర్యాద విముంటుందని ఊహించగలం?

ఇంతకుముందు పేర్కొన్నవాళ్ళుకాక మిగిలిన ముఖ్యబంధువులను ఎన్నిరకాలుగా తెలుగువాళ్ళం పిలుస్తుంటామో ఇప్పుడు గుర్తిద్దాం. తండ్రికన్నా పెద్దవాడయిన అయన అన్నను 'పెదతండ్రి, పెదనాయన, పెదబాపు, పెద్దన్న, బడదాద, పెదనాన్న, బాబు, బావాజీ, బావయ్య, బాబయ్య, కాకా, పెదకాకా, పెద్దయ్య, బాపు' అని

అనేకవిధాల పిలుస్తారు. పివతండ్రివి 'చిన్నాయన, చివబాపు, కాక, చిన్నన్న, చిన్నయ్య, అబ్బయ్య, పిన్నప్ప, బాబాయి, చిన్నన్న, పిన్నయ్య, అప్పయ్య, చివకాక' అని వేరువేరు ప్రాంతాల్లో పిలుస్తున్నారు. అలాగే తల్లి అక్కగారిని 'పెత్తల్లి, పెద్దమ్మ, పెద్దమ్మ' అనీ, అమె చెల్లెల్ని 'పిన్ని, చిన్నాయి, చిన్నమ్మ, చిన్నమ్మ, చిన్ని, కాకీ, తాయి, మోపి' వగైరా పేర్లతోనూ పిలుస్తారు.

అన్నదమ్ముల కొడుకులను శ్రీకాకుళంజిల్లాలో 'పుత్రాకొడుకు' అనీ, కూతుళ్ళను 'పుత్రాకూతుళ్ళు' అనీ విచిత్రంగా వ్యవహరిస్తారు కొందరు. మేనత్తను 'అత్త, బాయి, బాప్ప, అక్క, బువ్వ' అని పిల్చేవాళ్ళున్నారు. అత్తను-అమె భార్య తల్లిఅయితే - 'అత్తమ్మ, మాయి, అత్తెబాయి' అనీ, భర్తతల్లి అయితే 'అత్తాయి, అత్తమ్మ, మాయి, పానుబాయి' అనీ రకరకాలుగా వ్యవహరిస్తారు. భార్యతండ్రివి 'మామ(గారు)' అవటం మామూలేగాని, భర్తతండ్రివి 'మాము' అనికూడా పిలవటం కద్దు. అక్కను 'అక్కయ్య, అక్కాయి, జీజీ' అని పిలుస్తారు. అలాగే చెల్లెల్ని 'చెల్లి, చెల్లమ్మ, అమ్మాయి' అని అంటారు. అడవిడ్డను 'అడవిట్టి, అలబొట్టి' అని పిలిచేవాళ్ళున్నారు. కొంతమంది 'వదినమరదలు' అని రెండు 'వరస'లనూ 'ఏకవరస'లో కలిపి చెప్తే, మరికొంతమంది 'పుట్టంటిడ్డ' అని వ్యాఖ్యానరూపంలో పలికిరిస్తారు! తోడికోడలును సంస్కృతంలో 'యాత' అంటారని ఇంతకుముందు చెప్పాం. అమెవే 'ఏరాలు, జాదువ' అనికూడా పిలిచేవాళ్ళు లేకపోలేదు. తోడల్లుళ్ళను సంస్కృతంలో షడ్జకులంటారు. అక్కడికి అగక, 'షడ్జక షడ్జకశైవ, ముష్టియుద్ధం పునాపునా' అని ఓమాటనుకూడా విపిరారు. దావర్ధం తోడల్లుళ్ళు (ఎందుకయితే మనకెందుకుగాని) గుడ్డులాడుకుంటారని! తోడల్లుణ్ణి 'జగిలిగా'డని పిలిచేవాళ్ళున్నారు - ఏకవచనంలో. బహువచనంలో 'తోటన్న'లనేవాళ్ళు కొందరయితే, మరికొందరు 'అన్నదమ్ము' లని పిలుస్తారు! తెలుగు సంస్కృతాల సంగతిలా ఉన్నా మనమీ చుట్టరికాన్ని ఇంగ్లీషులోకి 'కోసవిన్లా' అని అనువదిస్తాంకదూ - అమాట అసరింగ్లీషువాడికి చచ్చినా బోధపడదు!

భర్త అన్నగారిని చాలామంది 'బావ(గారు)' అన్నా కొద్దిమందయినా 'భవజీ' అనే వాళ్ళున్నారు. మేనమాను భార్యను (అమె మేనత్తంత సన్నిహితురాలు కాకపోయినా) 'అత్త'కిందే లెక్కిస్తారు చాలామంది. అత్తనెన్నివిధాల పిలుస్తారో అమెనూ అన్నిరకాలుగా పిలుస్తారు. కొందరేమో 'మామి' అంటారు-బహుశా మార్పుకోసం. మేనదికం మనువాడినవాళ్ళు మగవాడిని 'మేనోడు' అనీ, అడదాన్ని 'మేనది' అనికూడా పిలుస్తారు. బహుశా అందుకేనేమో - అతి పరిచయంవల్ల తీసేసినట్లు మర్నాడలేకుండా మూట్లాడ్తారనేమో 'మేనబావ మొగుడూకాదు, మేనమరదలు పెండ్లామ్మూకాదు' అనే సామెత పుట్టింది. 'చనుపు'వల్ల వచ్చిన ఇబ్బంది ఇది. అన్న భార్యను చాలామంది 'వదిన' అంటుంటే కొందరయినా 'అల్లిగ' అని పిలుస్తున్నారు.

వియ్యమంటే సంబంధం, తమపిల్లలకు వివాహబంధం కల్పించే సంబంధం. వియ్యమందిన మగవాడు 'వియ్యంకుడు'. ఆయన్ను కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'వియ్యంపు' డంటారు. మరికొందరు 'వీరకా'డంటారు. ఇంకాకొందరు 'బీగుడు' అని పిలుస్తారు. ఆయన భార్య 'వియ్యంపురాలు'. అమెను 'వియ్యంపురాలు, వియ్యంకురాలు, వీరకత్తె, బీగురాలు, బీగరాలు, వియ్యాలకాపు, వియ్యాలసాని' అని రకరకాలుగా పిలుస్తారు.

కొద్దిమంది 'బీదరాలు' అంటారు(!) - పేదరాలన్నట్లు. వియ్యమందేపరికి పేదరికం వచ్చి పడుతుందేమో తెలిదు! శ్రీకాకుళం జిల్లాలో కొందరు 'విరాలు'ను - అంటే తోడికోడలును - 'సవతి' అని పిలుస్తారు(!). సంస్కృతంలోని 'సపత్నీ' శబ్దంనుంచి పుట్టిన 'సవతి' మరొకామె ఉండనేఉంది - తన భర్తను తనకోబాటు పంచుకొన్న మరో ఇల్లాలు. మరి ఈ రెండుమాటలూ ఇలా ఎలాకలిశాయో చెప్పలేం.

వినాహాన్ని 'మనువాడటం, పెండ్లాడటం' మొదలైన తెలుగుమాటలతో చెప్పవచ్చు. పెన్-అంటే స్త్రీ. పెండ్లి అంటే మొదట్లో తన ఇంటికో స్త్రీని తెచ్చుకోవటమే కావచ్చు. 'ఇల్లరికం/ఇల్లిటం'గా పురుషుడిని తెచ్చుకొన్నా అది పెండ్లే అయింది తరవాత తరవాత! "ఓరి" (దాన్నే కన్యాశుల్కమంటారు) ఇచ్చి పెండ్లాడేవాళ్ళు పూర్వం. పురుషుడే దబ్బుబర్చుపెట్టి భార్యను సంపాదించుకొనే అచారం ఇంకా 'తక్కువ కులాలవా'ళ్ళని అక్షేపానికి గురయ్యేవాళ్ళలోనూ గిరిజన సంస్కృతిలోనూ నిలిచేఉంది. 'కట్నం' (దాన్నే వరశుల్కమంటారు) ఈ కాలంలో దోరయిపోయింది. స్త్రీ పురుషుణ్ణి కొనుక్కునే సంప్రదాయం ఇప్పుడు వెర్రితలలు వేస్తున్నదన్నమాట. 'ఉద్వాహం, పాణిగ్రహణం, పాణిపీడనం' లంటే సంస్కృతపదాలు మన 'పెండ్లి'కి పర్యాయపదాలు. పాణిగ్రహణమంటే 'వేయిపట్టుకోవడం', 'పాణిపీడనం' అంటే 'చెయ్యిలాగటం/గుండటం', ఫలితంలో పెండ్లాడటమే. ఇప్పటికీ గోండులనే గిరిజనుల్లో స్త్రీ పురుషులెవరైనా ఒకరి దండచేతిని మరొకరు పట్టుకొంటే నిర్బంధించునూ కులపెద్దలు పెట్టించే అచారముంది! 'అర్యు'లకు ఈ పాణిపీడనమనే అచారం ఈ 'అవార్యద్రవిడులనుంచి' సంక్రమించిందేమో పరిశోధక పరబ్రహ్మలు తేల్చాలి.

తెలుగులో 'మారుమనుపు' అనేమాట ఉంది. దానికి పరిపోయే సంస్కృతపదం 'పునర్వివాహం'. 'అగ్ర' వర్ణాలవారు అనాదరం చూపే ఈ విధానం చాలాకులాల్లో ఉంది. రెండుమార్లు పెళ్ళాడిన యువతిని సంస్కృతంలో 'పునర్భువు' అంటారు. మక్కికీమక్కిగా అర్థంచెట్టే 'మళ్ళీ పుట్టింది' అని చెప్పాలి. ఆమెను 'దిధిషువు' అనికూడా పిలుస్తారాభాషలో. ఆమె భర్తను 'దిధిషుడు' అంటారు. విధవా వినాహం గొడవ పెట్టుకోకుండా గిరిజన ఇలాంటి వ్యవహారంలో దిగితే ఏ ఆర్జుమెంటులు చెప్పేవాడో ఊహించాలి.

ఆకాశమార్గంలో

నేల విడిచిన సాము మేలుకాదు కాబట్టి. భూమ్మీద నిలిచి పైనున్న ప్రపంచంచూస్తూ మనశబ్దసంపద ఎంతలో ఉందో ఓసారి పారజూర్దాం. తలఎత్తుగానే కనిపించే ఆకాశం దగ్గర మొదలుపెట్టి క్రమంగా కిందికి దిగి తరవాతి పరిసరాలను పరిశీలిద్దాం. భూమినీ ఆకాశాన్నీ చెట్లనూ పుట్టలనూ దేవతలని భావిస్తాంకాబట్టి మనభాషలో రెండురకాల పదజాలం తప్పదు. ఒకరకం సవాజపదాలయితే రెండోరకం

భక్తితాత్పర్యపూరితమైన కవితామయ శబ్దజాలం. అంటే రెండోరకం మూటలు కవులూ పండితులూ భావస్పష్టత కోసం కల్పించుకొన్న సమాపాలన్నమాట. ఈ ద్వైవిధ్యం అన్ని భాషల్లోనూ కనిపిస్తుంది. మనం తెలుగు సంస్కృతాలకు పరిమితంగా ఈ విశేషాలు గమనిద్దాం.

అకాశాన్ని అచ్చతెలుగులో విడిమాటల్లో చెప్పారంటే “నింగి, చదలు, ఉప్పురం, విన్ను, మిన్ను, బయలు” అనే శబ్దాంతో సూచించవచ్చు. మనకవులూ నిఘంటుకారులూ “అకపం, మబ్బుత్రోవ, వెన్నునడుగు, రిక్కదారి, వేలుపులత్రోవ, ఉప్పురవీది, మొయిలుదారి, చుక్కలతెరువు, గాడ్పుతండ్రి, చుక్కలత్రోవ, వేల్పురెరువు, గాలితండ్రి, మొగిలుతెన్ను” వంటి అనేక సమాపాలు కల్పించారు అదవంగా. ఇవి గ్రంథాల్లోనేగాని నిత్యప్రవహారంలో వినిపించేవికావు.

చదలు అనేమాటకు దిక్కు అనే అర్థంకూడా ఉంది. అన్నివైపులకూ వ్యాపించింది కాబట్టి అనేక వచ్చివుండవచ్చు. నింగి అనేమాటకు కావ్యప్రయోగా లనేకం. ఒకపాడు దీమసేనుడు ‘నేలయు నింగియు తాళమున్ వాయింప’దలచాడట! నిగ్గు(ప్రకాశం)కం ప్రదేశంకాబట్టి ‘నింగి’ అనేపేరు వచ్చిందంటారు కొందరు. ఉప్పురమంటే ఎత్తయినదని అర్థం. అందుకే మేడలనూ అంతస్తులనూ ‘ఉప్పరిగ’లని పిలిచేవాళ్ళు పూర్వం. విన్నుమిన్నులకు వినుమిను అనే రూపాంతరాలున్నాయి. విన్ను అంటే నెలిగే తావని అర్థం. మిన్ను అలాంటదే. ‘మినుకుమినుక్కు’మనే నక్షత్రాదులున్న తావు అనే అర్థంతో ఈ మాటపుట్టింది. అంతా బహిరంగంగా, అర్థంలేకుండా వ్యాపించింది కాబట్టి అకాశానికి ‘బయలు’ అనే పేరుకూడా వచ్చింది. ‘నేలా నింగీ, మన్నామిన్నూ’ అనేవి ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్న జంటపదాలు. ‘భూమ్యాకాశాలు’ అనే ద్వంద్వసమాపానికివి సరైన తెలుగుమాటలు. అకపమనేది అకాశ శబ్దం నుంచి పుట్టినమాట.

నక్షత్రాలూ, మేఘాలూ అకాశంలో తిరుగుతున్నట్లు కనిపిస్తాయికాబట్టి ‘రిక్క త్రోవ, చుక్కలతెరువు, మబ్బుత్రోవ, రిక్కదారి, మొయిలుదారి, మొగిలుతెన్ను’ వంటి మాటలు పుట్టాయి. అలాగే దేవతలు అకాశంలో విమానాల్లో తిరుగుతుంటారనే పురాణగాథలను పురస్కరించుకొని ‘వేలుపులత్రోవ, వేల్పురెరువు’ వంటి సమాపాలు కల్పించారు. గాలి అకాశంలో పుట్టిందమకున్నారకాబట్టి ‘గాడ్పుతండ్రి, గాలితండ్రి’ అనే మాటలు వచ్చాయి. విష్ణుమూర్తి అడుగే అకాశమని, అక్కడ అకాశగంగానది పుట్టిందనీ ఒక ఐతిహ్యముంది. అందువల్ల ‘వెన్నునడుగు’ అనే సమాపాన్ని అచ్చతెలుగు కవులు కల్పించారు. పాలపుంత ఒ రాజమార్గంలాగా కనిపిస్తుందికాబట్టి ‘ఉప్పురవీది’ అనే మాట పుట్టింది. ఈ భావాలకు అనుగుణంగా ఎన్నెన్ని కొత్తసమాపాలు పుట్టించినా అచ్చతెలుగులో అకాశపర్యాయపదాలుగా ఉన్నవి ‘నింగి, మిన్ను, విన్ను’ అనేవే. బయలు శబ్దానికి ఇతరార్థాలుకూడా ఉన్నాయని మనకు తెలుసు. కల్పనల్లో కొంత గజిబిజి తప్పదేమో. నింగి వంటి మాటలు తెలుగులో అమహత్తులు. అంటే మగవాణ్ణి గురించి చెప్పేవికావు. అయినా మన తెలుగుకవులు ‘గాడ్పుతండ్రి, గాలితండ్రి’ వంటి మాటలు సృష్టించి అకాశాన్ని మగవాణ్ణి చేశారు! ‘గాడ్పుతల్లి’ అని ఎందుకు అమహత్తుగానే వ్యవహరించలేదో ఈ కృత్రిమభాషాసృష్టికర్తలే చెప్పాలి.

సంస్కృతంలోకూడా తెలుగులోలాగే రెండురకాల పర్యాయపదాలున్నాయి అకాశానికి. విడిమాటలని చెప్పదగ్గవి 'దివం, అభ్రం, వ్యోమం, పుష్కరం, అంబరం, నభం, గగనం, ఖం, అనంతం, వియత్తు, విహాయ(స)ం, నాకం, ద్యువు' మొదలైనవి; 'అంతరిక్షం, సురవర్త్య, విష్ణుపదం, తారాపథం, శబ్దగుణం, మేఘద్వారం, మహాబిలం' మొదలైనవి. దివ మనే మాటకు స్వర్గమనే అర్థంకూడా ఉంది. స్వర్గం పైనా, నరకం కిందా ఉంటాయన్న నునవిశ్వాసానికి అనుగుణంగా అకాశ స్వర్గాలు రెంటికీ ఒకేమాటను వాడివుంటారు. అకాశం అంటే బాగా వెలుగుతున్నది, ప్రకాశిస్తున్నది అని అర్థం. అకాశం, ప్రకాశం అనే మాటల్లోని మొదటి అక్షరాలను ఉపసర్గలంటారు. కాశం అంటేనే వెలుగు. 'మంచి వెలుగునిచ్చేది' అనే అర్థంలో అకాశశబ్దం వాడుతున్నారన్నమాట. అభ్ర శబ్దానికి మబ్బు అనే మరో అర్థంకూడా ఉంది. ఆ మాటను వాడినప్పుడు సందర్భాన్నిబట్టి అది నింగో మబ్బో తెలుసుకోవాలి. వ్యోమపదం అటు అకాశానికి ఇటు స్వర్గానికి, మళ్ళీ మాట్లాడితే వాటి ప్రభాగానికి సమానంగా పనికివస్తుంది. పుష్కర శబ్దానికి అనేకార్థాలున్నాయి. ప్రళయకాలంలో వచ్చే ఒకరకం మేఘాన్నీ కొంతకాలపరిధిని కూడా పుష్కరమని పిలుస్తారు. అంబరం అంటే అకాశం, వస్త్రం మొదలైన అర్థాలున్నాయి. అకాశానికి అంతులేదుకాబట్టి దాన్ని అనంతమన్నారు. గగనమనేది అకాశ శబ్దం తరవాత ఎక్కువ వ్యాప్తిగల శబ్దం-తెలుగువారి వాడుకలో కూడా. అందుకే అధునిక శాస్త్రవిజ్ఞానం ప్రసాదించిన 'గగనసఖులూ' (air-hostesses), 'వ్యోమగాములూ' (astro-nauts) మనకేర్పడ్డారు! ద్యు శబ్దంనుంచి పుట్టిన ద్యువు వెలుగనే అర్థంగలమాట. నాకం స్వర్గాకాశాలు రెంటికీ అన్యాయించే మాట. వియత్తు, విహాయ(స)ం అనేవి అకాశపర్యాయపదాలే. వాటి ప్యుత్పత్తులు ప్రాచీనులు చెప్పేవి అంతగా నప్పవు. అయితే వాటికి కావ్యప్రపంచంలో తప్ప వాడుక లేదు. 'అకాశం గగనం శూన్య'మని ఏమీలేని దానికింద చెప్పినవాళ్ళున్నారు!

ఇక అంతరిక్షం నిఘంటువులు అకాశ శబ్దానికి పర్యాయపదమనిచెప్పినా, ఇప్పటి వాడుకలో దాని అర్థం మారిపోయింది. అకాశంలో కనిపించే నక్షత్రమండలాల మధ్య ప్రదేశాన్ని అంతరిక్షం (space) అంటున్నాం. సువర్త్య కపులు కల్పించిన శబ్దం. 'దేవతలు పోయేదారి' అని దానికర్థం. 'అకాశహర్మ్యం/గాలిమేడ' అనేవి లేనివాటిని గురించి ప్రస్తావించేటప్పుడు వాడేమాటలు. దేవతలు మాత్రమే అక్కడ వివసిస్తారని నమ్మినా ఇబ్బందిలేదు. ఆ ఉండేది మనం కావంతకాలం ఇబ్బంది లేదు. విష్ణుపదం అనే సమాసం 'వెన్నునడుగు' అనే తెలుగుసమాసానికి మూలమని చెప్పాలి. తారాపథం అంటే నక్షత్రాల దారి. ఇదీ కవితాత్మకంగా పెట్టినపేరే. మేఘద్వారం అనేది అలాంటిదే. శబ్దగుణమనే పర్యాయపదమే చిత్రమయింది. తర్కశాస్త్రంలోని ఒక భావన ఆధారంగా ఈపేరు పెట్టారు అకాశానికి. 'అన్నీ మనవేదాల్లో ఉన్నాయిష!' అని సంతోషించటానికి పనికివచ్చే మాట మహాబిలమనేది. బిలమంటే రంధ్రం, గుహ వగైరా. ఇదో పెద్ద రంధ్రమనుకోగానే కన్యాశుల్కం గుర్తుకువస్తుంది - 'అకాశానికి బొక్కడ్డరంటారే' అనే ప్రసంగం - కల్లుపాక పీనులోది. అయితే ఈ మాటకు వ్యవహారంలో స్థానంలేదు.

సూర్యచంద్రాదులు

అకాశంలో సూర్యుణ్ణి చూడగానే ఓనమస్కారం పెద్దామనుకున్నా పేచీ తప్పదు. పొద్దుటి సూర్యుడు, పాయం సూర్యుడు, మధ్యాహ్న సూర్యుడూ అవి మూడుగా విభజించి త్రిమూర్తులతో ఆయన్ను అభేదంగా భావించాలంటారు. బ్రహ్మకు నమస్కారం పనికిరాదు. భూమ్మీద మానవుల మనుగడకు అధారభూతమైన సూర్యవక్షతాన్ని దేవుడుగా భావిస్తారు. కాబట్టి దేవతలందరికిలాగానే ఆయనకూ అష్టోత్తర సహస్రనామాలుంటాయి. అవన్నీ పర్యాయపదాలనుకుంటే స్రమాదం. అందులో చాలాభాగం ఇతర దేవుళ్ళక్కూడా పరిపోతాయి. అదలాఉంచి సూర్యపర్యాయాలు కూడా మన సాధారణసూత్రం ప్రకారం రెండు రకాలవీ, ప్రాథమికపదాలు వేరుగా వర్ణనాత్మక శబ్దాలు వేరుగా ఉంటాయనీ గమనించాలి.

తెలుగు విఘంటువులన్నీ గాలించినా అచ్చమైన తెలుగుపేరు 'పొద్దు' (ఇప్పటి వాడుకలో 'పొద్దు') ఒక్కటే సూర్యశబ్ద పర్యాయంగా దొరుకుతుంది. ఈమాటకు ఇంకా రాయలసీమలోనే వాడుక మిగిలింది. పొద్దుకు 'సమయం' అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది. పల్లెటూళ్ళలో కాలాన్ని 'అంటటిపొద్దు, బారెడుపొద్దు'లాంటి మాటల్తోనే విభజిస్తున్నారిప్పటికీ. ఇతర ప్రాంతాల్లోనూ విద్యావంతుల వాడుకలోనూ సూర్యుడే మిగిలాడు తెలుగువాళ్ళకు. కొందరు రచయితలు 'సూరీడు' అనే తద్భవరూపం సృష్టించారు. తక్కిన 'అచ్చతెలుగు' మాటలన్నీ కవిపండితులు పురాణైతిహ్యాలమీద అధారపడి సృష్టించిన సమాసాలే. అవన్నీకూ ప్రజల వాడుకలో ఉన్నవీకాపు విలిచినవీ కావు. 'చాయపెనిమిటి' అని ఒకరంటే 'జముతంద్రీ' అని మరొకరన్నారు. సూర్యుడికి చాయాదేవి (వీడగారు!) భార్యట. ఆమెభర్తట ఆయన. యముడాయన కొడుకుకాబట్టి సూర్యుణ్ణి జముతంద్రీ అన్నారు. తంద్రీనిబట్టి కొడుక్కుగాక కొడుకునుబట్టి తంద్రీకి పేరువచ్చిందన్నమాట! అలాగే ఫలానా అమ్మగారి భర్త అవికూడా! 'జగముకమ్మ' అని ఒక ■ పిలిస్తే 'మిను రతనమ్మ' (అకాశరత్నం) అని మరోకవి వర్ణించాడు సూర్యుణ్ణి. ఆయన 'తమ్మిచుట్టం' (పద్మాలకు బంధువు) అన్నారు కొందరు. ఇదో (మూఢ) విశ్వాసం. పద్మాలు సూర్యోదయంతో వికసించి సూర్యాస్తమయంతో ముకుళిస్తాయనేది 'కవిసమయ' మంటారు. రాత్రిళ్ళు తానురపువ్వులు వికసించి - కనిపించినా, పగలు కలుషపుాలు విచ్చి కంటబడ్డై కవులు మాత్రం అంగీకరించరు. ఆయన రథానికి వీడు పచ్చగుర్రా లంటాయట. అందుకని 'పచ్చగుర్రముల రాజు' అని మరో కవి కీర్తించాడు. మరో పండితుడాయన్న 'ప్రాబలుకుటెంకి' అన్నాడు. ప్రాబలుకులు అంటే పాతకాలపుమాటలు - అంటే వేదాలు. వాటికి అధారమైనవాడట సూర్యుడు. కొందరాయన్ను చంద్రుడు వురఫ్ 'రేవెలుగు'కు పోటీగా 'వేవెలుగు' అని పిలుస్తారు. ఇలాంటి కల్పవలెన్నిఉన్నా తెలుగులో అపలుసీపలైన మాట 'పొద్దు' అనేదే. అదికూడా వాడుకలోనుంచి తప్పకొంటున్నది చాలాచోట్ల.

సంస్కృతంలోనుంచి 'సూరుడు, హూరుడు, సూర్యుడు, అర్యముడు, అర్కుడు,

మిహిరుడు, అరుణుడు, పూష, తరణి, మిత్రుడు, తపనుడు, సవిత, రవి, హరి, ఇనుడు, భగుడు, భానుడు, హంసుడు, బ్రహ్మడు, భాస్కరుడు' వంటి విడి మాటలు చాలా ఉన్నాయి. సూరుడంటే పండితుడు. ఆయన హనుమంతుడికి పాఠాలు చెప్పినవాడుకదా మరి. శూరుడంటే విజానికి తేరి చూడటానికి వీలుకానివాడు. అర్యముడంటే అర్యుడు, పెద్దవాడు, ఉత్తముడు. అర్కుడంటే యుక్కుల్లో (వేదము-త్రాల్లో) వినిపించేవాడు. వేదకాలముంచి సూర్యారాధన ఉందికాబట్టి ఈ మాట వచ్చింది. మిహిరు డనేమాట సంస్కృతంకాదని, గ్రీకు పదమనే చెప్తారు. ఉదయాస్తమయ సమయాల్లో అరుణంగా-ఎర్రగా-కవిపిస్తాడు కాబట్టి అరుణుడు. దిక్కుక్రాన్ని ఇటునుంచి అటు ప్రతిదినం తరిస్తుండే-దాటే-వాడు కాబట్టి తరణి. ప్రాణిరాకులు అతడి స్పర్శలేనిదే జీవించలేదు. అందువల్ల సూర్యుడు ప్రాణులందరికీ మిత్రుడు-స్నేహితుడు-అయినాడు. తాపం, తపన పుట్టిస్తాడుకాబట్టి తపనుడని పిలిచారు. ప్రకాశవంతుడు కాబట్టి రవి, సవిత, ఇనుడు అనే పేర్లు వచ్చాయి. హరి అనేపేరు అనేక దేవతలకూ - బంతువులకూ ఉంది - నిఘంటువుల ప్రకారం. హరించేవాడు హరి. సూర్యమండల మధ్యంలో విష్ణుమూర్తి ఉంటాడట. అదే వికుంఠముని చెప్తారు కొందరు. విష్ణుస్థానంకాబట్టి హరి అనేపేరుకూడా వచ్చిందన్నమాట. భగవచ్చబ్బావికున్న అవేకార్థాలమాట అటుంచి దేవుణ్ణి భగవంతుడంటాంకదా. ప్రత్యక్షదైవమునుకుంటున్నాం కాబట్టి సూర్యుణ్ణి భగుడనికూడా పిలుస్తారు. భా, బ్రహ్మ శబ్దాలకు వెలుగవే అర్థముంది. కిరణాలు కలవాడని భానుడు, బ్రహ్మడు అంటున్నాం. ప్రకాశం కలిగించే, వెలుతురు కల్పించేవాడు కాబట్టి భాస్కరుడన్నారు.

కవితాత్మకమైన పేర్లుకూడా సూర్యుడికి చాలా ఉన్నాయి. అందులో కొన్ని వర్ణనాత్మకాలు. మరికొన్ని లక్షణ సూచకాలు. అదిత్యుడు, దివాకరుడు, ద్వాదశాత్మ, అహస్కరుడు, ప్రభాకరుడు, విభాకరుడు, భాస్వంతుడు, వివస్వంతుడు, సప్తాక్షుడు, వారిదశ్వుడు, ఉష్ణరశ్మి, వికర్తనుడు, మార్తాండుడు, ద్యుమణి, చిత్రభానువు, విరోచనుడు, విభానువు, గ్రహపతి, త్వషాంపతి, అపార్వతి, సహస్రాంశుడు, కర్మసాక్షి, జగచ్చక్షువు, అంశుమాలి, త్రయూతనువు, ప్రద్యోతనుడు, దినమణి, ఖద్యోతుడు, లోకబాందవుడు, దామనిధి, పద్మినీవల్లభుడు, పద్మాక్షుడు, తేజోరాగి, చాయానాథుడు, తమిస్రహాడు వగైరా చాలాపేర్లు పెట్టారు సూర్యుడికి. అదితి కుమారుడుకాబట్టి అదిత్యుడన్నారు. దివాకర, అహస్కర, అపార్వతి శబ్దాలకు పగలింటిని కల్పించే, దానికి అదిపత్యం వహించేవాడని అర్థం. ప్రభాకర, విభాకర, భాస్వంత, అంశుమాలి, ప్రద్యోతన, తేజోరాగి శబ్దాలకు వెలుగునిచ్చేవాడని, కిరణాలు ప్రసరించేవాడని అర్థాలు. విడుగుర్రాల రౌతుకాబట్టి సప్తాక్షుడంటే, పచ్చగుర్రాలరౌతుని వారిదశ్వుడన్నారు. చీకటిని పోగొట్టు తాడని తమిస్రహాడన్నారు. నీడమ్మగారి భర్త కాబట్టి చాయానాథుడన్నారు. వెయ్యి కిరణాలున్నాయట - అందుకు సహస్రాంశువు అన్నారు. అకాశంలో వెలిగిపోతుంటాడు కాబట్టి ఖద్యోతుడనే పేరు వచ్చింది. పైనుండి కింద ఎవరెవరు ఏయే పుణ్యపాపాలు చేస్తున్నారో చూస్తుంటాడని కర్మసాక్షి జగచ్చక్షువు (లోకానికి కన్నువంటివాడు) అని పిలిచారు. త్రిమూర్త్యాత్మకుడని త్రయూతను డన్నారు. పన్నెండు రూపాలున్నాయని (ద్వాదశాదిత్యులు కాబట్టి) ద్వాదశాత్మ అన్నారు. అప్పడప్పుడు రంగురంగుల

కిరణాలు విరజిమ్ముతాడు కాబట్టి చిత్రభానుడని పిలిచారు. వేడి ఇస్తాడు కాబట్టి ఉష్ణరశ్మి అని పిలిచారు. ఆయన లేకపోతే లోకం సుఖంగా బతకదు కాబట్టి లోకబాంధవుడన్నారు. ఆకాశంలో వెలుగుతుంటాడు కాబట్టి ద్యుమణి అని, పగలే వెలిగేవాడుకాబట్టి దినమణి అని అన్నారు. మనపూర్వులు సూర్యుణ్ణి నక్షత్రంగాకాక గ్రహంగా లెక్కించారు. ఆ (నవ) గ్రహాలకూ ఆయనే అధిపతికాబట్టి గ్రహపతి అని సూర్యుడికి పేరు పెట్టారు. దేవుడు కాబట్టి సహస్రనామాలున్నా అశ్వర్యంలేదు. ఇన్నిమాటల్లోనూ తెలుగువారి వాడుకలో సూర్యశర్వానికున్నవాస్తవ మిరి దేనికి లేదు.

గ్రహంగాని సూర్యుణ్ణి గ్రహమని అన్నవాళ్లే ఉపగ్రహమైన చంద్రుణ్ణి గ్రహంగా పరిగణించారు. సూర్యుడికి అందువల్ల గౌరవభంగం కలిగిందో లేదోగాని చంద్రుడి ప్రతిష్ఠ పెరిగిందని చెప్పకతప్పదు. పాశ్చాత్యులు క్రీ.పూ. భావించే 'మూన్' మనవాళ్ల లెక్కన మొగవాడై, గురుభార్యతో పరపం వెలిగించి, ఒకానొక క్షత్రియ వంశానికి సూర్యుడికి పోటీగా తనపరంపరను కూడా ప్రసాదించాడు. విన్నమొన్నటి శ్రీకృష్ణదేవరాయలుకూడా చంద్రవంశంవాడేనట.

అచ్చతెలుగులో 'నెల' అన్నదొక్కటే నిస్సంశయంగా చంద్రుడిపేరని చెప్పదగిన మాట. అమాటకు మాసం అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది. 'నెలవంక, నెలపాడుపు' వంటి సమాసాల్లోనూ 'నెలతప్పటం' వంటి సంబంధాల్లోనూ తప్ప ఈ కాలంలో చంద్రుడనే అర్థంలో నెలశర్వానికి వాడుక ఉన్నట్లు లేదు. బాగా వాడుకలో ఉన్నమాట 'చందమామ' చిత్రమయింది. సంస్కృతంలో 'చంద్రమా' అనే శబ్దం నుంచి ఇది విచ్ఛిన్నమైంది అచ్చతెలుగుపదం కాదని. ఆ మాటచివరి 'మామ'కు నానార్థాలూ వివరాలూ చెప్తారు పండితులు. మరోమాట జాబిలి/జాబిల్లి ఇది సంస్కృతపదం కాదని బల్లగుద్ది చెప్పవచ్చుగాని తెలుగుమాట అని వ్యుత్పత్తి చెప్పటం సులభంకాదు. పసిబిడ్డలను అలిరిస్తూ పాడే 'చందమామ రావే! జాబిల్లి రావే' అనేపాటలోని జాబిల్లి మహా త్తనిపించదు. అంటే పురుషవాచక మనిపించదు నెలశబ్దంలాగానే. తొలిదినాల్లో తెలుగువారి చంద్రుడు అనువాత్తుగా ఉండి సంస్కృత ప్రభావంతో పురాణగాథల పుణ్యమా అని మొగవాడైపోయాడేమో!

అచ్చతెలుగు కవులూ నిఘంటుకారులూ సృష్టించిన చంద్రవర్ణనలుపదాలను గమనిస్తే కొన్నిట మహత్తుగా, కొన్నిట అమహత్తుగా చంద్రుడుండటాన్నిబట్టి పై అనుమానం మరింత బాపడుతున్నది. 'రేయివెల్లు, రేవెలుగు, వెన్నెలగుత్తి, చందు, వేలుపులదోనం, పుట్టుకచల్చకోతి, లచ్చరేనెడమకన్ను' వంటి సమాసాల్లో ఆతగాడు అమహత్తే. మరి 'చందురుడు, చందమామ, వెన్నెలరాయడు, రేపాలిమగండు, మక్కందోర' అనే మాటల్లో ఆయన సృష్టించా మహత్తే. 'చెంగలున వెచ్చెలి' వంటి మాటల్లో ఎటయినా కావచ్చు. ఆ సందిగ్ధతకు కారణం 'వెచ్చెలి' శబ్దమే గాని ఆయన కాకపోవచ్చు!

వేవెలుగయిన సూర్యుడికి పోటీ రేవెలుగు - అంటే రాత్రిళ్లు వెలిగిపోయేవాడని చెప్పాలి. అన్నిరాత్రులూకాదుగదా అనే అక్షేపం ఉండనే ఉందనుకోండి. చంద్రుడిలో అమృతముందట. అమృతంతిన్న రేవతలు చంద్రుణ్ణి తిన్నట్టేగదా అని ఓ కవి

వేల్పులదోప మని పిలిచాడు! పుట్టినప్పటినుంచి చల్లగా ఉండే వెలుగుకాబట్టి పుట్టుక చల్లకోరి అన్నారు. లక్ష్మీదేవి భర్త విష్ణుమూర్తి (లచ్చిరేడన్నమాట). ఆయనకోకన్న సూర్యుడున్నా మరోకన్న చంద్రుడున్నా అని పురాణాలు ఘోషిస్తున్నాయి. అయితే చంద్రుడు ఎడమకన్నేనని తేల్చిన మహాకవి 'లచ్చిరే నెడమకన్న'ని చంద్రుణ్ణి వర్ణించాడు. ఈ ఎడమకన్నుగారే 'రేపాలతి' - అంటే రాత్రి అనే స్త్రీకి భర్తకూడావట. అందుకని రేపాలతిమగం డన్నారు. ఆయన 27 నక్షత్రాలనే స్త్రీలకూ భర్తే కాబట్టి (దేవతల్లోనూ గొప్పవాళ్లలోనూ బహుభార్యత్వ విషేధశాసనానికి ప్రవృత్తిలేదు) చుక్కలదొర అయినాడు. చల్లగా వెలుగుతాడు కాబట్టి చలివెలుగన్నారు. ఆయన్ను చూడగానే కలవపూలు విచ్చుకుంటాయని 'చెంగలువ వెచ్చెలి' అన్నవోటితోనే, ఇంతకు ముందు చెప్పని 'తామరలగొంగ' (తామరలు ముడుచుకుంటాయని) తామరపూలకు శత్రువన్నారు మనవాళ్లు. ఇది కవిసమయం అంటారు. కవులకు సమయాసమయాల పట్టింపులేనట్లే కవిసమయాలక్కూడా తర్కబాధలేదు. వాస్తవంలో నిమిత్తమూ లేదు. అందుకే 'వెన్నెలగుత్తి' అనే చిత్రమయిన పేరుకూడా పెట్టారు చంద్రుడికి! ఇన్ని పేర్లలోనూ చందమామ, జాదిల్లి, చంద్రుడనేనాటికే వ్యవహారంలో వ్యాప్తి ఉంది.

సంస్కృత శబ్దాల్లో కూడా వర్ణనాత్మక నామరేయాలూ, మామూలు మాటలూ ఉన్నాయి. విడిమాటలని చెప్పదగిన పేర్లు 'చంద్రుడు, ఇందుడు, విధుడు, గ్లా' అనేవి. చివరిమాటను తెలుగుకవులుకూడా వ్యస్తంగా వాడినట్లులేదు. ఆనందకరుడనే అర్థంలో ఇందు శబ్దం వచ్చింది. కవుల వాడుకలో 'హిమాంశుడు, కుముదబాంధవుడు, సుధాంశుడు, సుధాకరుడు, శుభ్రాంశువు, ఓషధీశుడు, నిశాపతి, అబ్బుడు, జైవాత్మకుడు, సోముడు, మృగాంకుడు, కలానిధి, ద్విజరాజు, శశధరుడు, నక్షత్రేశుడు, ఉడుపతి, క్షపాకరుడు' వగైరా చాలా పేర్లున్నాయి. చల్లని కిరణాలు కలవాడు కాబట్టి హిమాంశుడన్నారు. కలువపూలకు చుట్టం(!) కాబట్టి కుముదబాంధవుడు.

సుధ - ■ అమృతం-సంటి చల్లని కిరణాలున్నాయి కాబట్టి సుధాంశుడు. సుధా శబ్దానికి సున్నమనే అర్థంకూడా ఉంది కాని దాన్నిక్కడ చెప్పగూడదు. అమృతం (సుధను) తయారుచేస్తాడు కాబట్టి సుధాకరుడు. శుభ్రంగా తెల్లగా ఉండే కిరణాలు చిమ్ముతాడు కాబట్టి శుభ్రాంశువు. అయ్యుర్వేదవైద్యులు వాడే మూలికలను (ఓషధులను) వెన్నెలరాత్రుల్లో పేకరిస్తే వాటి శక్తి బాగా ఉంటుందన్న నమ్మకముంది. ■ మూలికలకు చంద్రుడే రాజుట. అందుకని ఓషధీశు డన్నారు. నిశ అంటే రాత్రి. దానికి భర్త(!) కాబట్టి ఆయన నిశాపతి. ఇదేవిధంగా రజనీపతి, రజనీకాంతుడు వగైరా పేర్లు పెట్టారు. ఆయన క్రమంగా పెరుగుతూ తరుగుతూ తన 'కళ'లు ప్రదర్శిస్తుంటాడు కాబట్టి కలానాథుడు, కలానిధి లాంటి పేర్లతో పిలుస్తారు. నక్షత్రాలకు భర్త కాబట్టి (దక్ష ప్రజాపతి తన 27గురు అడపిల్లలనూ - అత్యేని మంచి రేవతి దాకా ఉన్నవాళ్లందరినీ మూకుమ్మడిగా ఈయనకు కట్టబెట్టి కట్నం సమస్యను తగ్గించుకున్నట్లుంది!) ఉడుపతి, నక్షత్రేశుడు అనే పేర్లు ఆయన నక్షత్రాలకు రాజ్ భర్త అయినందునల్ల వచ్చినవి. ■ మాటకు వస్తే ఆయనకు 'రాజు' అనే బిరుదనామం కూడా ఉంది.

ఇన్ని శుభలక్షణాలున్న చంద్రుడికి మచ్చలున్నాయి. అందుకే ఆయనకు మృగాంకుడు (లేడిలాగా కనిపించే మచ్చగలవాడు) అనే పేరు వచ్చింది. కొందరామచ్చను

కుందేలంటారు. అందు కాయనకు 'శశధరు'డనే పేరు పెట్టారు. ఓ కవి అది పుట్టుమచ్చ అన్నట్టు. మరోకవి సముద్రంలో పుట్టాడు కాబట్టి అక్కడి బురద అంటుకొని అలా కనిపిస్తున్నాడన్నాడు. అది లేడి గుర్రేనన్నాడు మరొకడు. భూమి నీడపడి ■ మచ్చలాగా కనిపిస్తున్నదన్నాట్టు ఓ శాస్త్రవేత్త. అనేమీకాదు. అయిన రాత్రిపూట గాఢాంధకారాన్నంతా తాగి కరుపులో నిర్బచేసుకొన్నందున అదలా వల్లగా మచ్చలాగా కనిపిస్తున్నదని మరో పెద్దకవి దబాయించాడు! మనం తెలుగువాళ్ళం అక్కడో రేగుచెట్టున్నదని, దానికింద ఓ ముసలమ్మ ఉందని చెప్తుంటాం. అక్కడ రాక్షాసప్తలూ గుంటలూ గోతులూ తప్ప మరేంలేవనీ, అది గ్రహంకాదనీ, భూమికి అదో ఉపగ్రహమనీ ఇప్పటి శాస్త్రజ్ఞులు చెప్తున్నారు. ఎవరెన్నివిధాల చెప్పినా చంద్రగ్రహంవల్ల సముద్రంలో అలలూ నునుపుల్లో వెలీ ('ప్రేమపిచ్చితో సహా') పుట్టుకొస్తాయన్నది అనుభవం చెప్పే పాఠం.

సూర్యచంద్రులిద్దర్నీ కలిపి (ద్విపచనంలో) ఒకేమాటగా చెప్పే సంప్రదాయం సంస్కృత భాషలో ఉంది. మనభాషలో ఆ పచపమూ లేదు, ■ పద్దతీ లేదు.

సూర్యచంద్రుల తరువాత ఆకాశానికి శోధనిచ్చేవి నక్షత్రాలు. కాళిదాసు 'నక్షత్ర తారాగ్రహసంకుల'మైన ఆకాశాన్ని స్మరించాడు. అంటే ఈ మూడూ ఒక్కటి కాదన్నమాట. ఆశ్వినీ, భరణి వగైరా మనం పేర్కొనే ఇరవైయేడు నక్షత్రాలూ నిజానికి ఒంటిరిక్కలు కావు. కొన్ని చుక్కల సమూహమన్నమాట. నక్షత్రమండలమనేకన్నా వాటిని తారామండలా లనటమే నయం. మినుకుమినుకుమనే చుక్కలు తారలు. ఆ మినుకులేని చుక్కలు గ్రహాలు. అయితే మామూలు వ్యసహారంలోనే కాక ద్యోతిషంలో కూడా సూర్యచంద్రుల్ని గ్రహాలంటున్నాం. సూర్యుడో తార. చంద్రుడు ఉపగ్రహం; అంటే ఒక గ్రహం చుట్టూ తిరిగే మరో గోళం. గ్రహాలక్కూడా ప్వయం ప్రకాశంలేదు. తారలు పొంతంగా వెలుగిస్తాయి. అలాంటివి కొన్ని కలిసినప్పుడు అగుంపునే నక్షత్రమంటున్నాం. రాహుకేతువులకు చాయాగ్రహాలనే పేరు పెట్టారు ద్యోతిషులు. అదే పేరు నిజానికి చంద్రుడిక్కూడా పరిపోతుంది. గ్రహాన్ని అచ్చతెలుగులో 'గాము' అంటారు, సంస్కృతపదాన్ని కొంత మార్చి.

పైన పేర్కొన్న మాక్కులేదాలతో నిమిత్తం లేకుండా 'ఋక్షం, భం, తార, తారక, ఉదుపు' అనే మాటలను నక్షత్రపర్యాయాలుగా పరిగణిస్తున్నారు. చిన్నతారను తారక అంటారు. భమ్మనే శబ్దానికి విడిగా వాడుకలేదు. 'ఉదుపతి, ఉదుగణం లాంటి సమాసాల్లోనే ఉదుశబ్దాన్ని తెలుగు కవులు ప్రయోగించారు - సర్వసాధారణంగా. ఋక్ష శబ్దానికి వేదప్రయోగాలెక్కువ. దాన్నుంచే 'రిక్కు' అనే తెలుగు మాట పుట్టింది. 'చుక్క' అన్నదొక్కటే అసలుసెలు తెలుగుమాట. ఋక్ష శబ్దానికి ఎలుగొడ్డు అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. బహుశా ఇంగ్లీషు వాళ్లు 'గ్రేట్ బేర్' అనిపిలిచే సప్తర్షి మండలాన్ని బట్టి అదే అర్థంగల ఋక్షశబ్దం అర్యసంస్కృతిలో నక్షత్రపర్యాయంగా నిలిచి వుండవచ్చు. చుక్కశబ్దానికి 'బొట్టు' అవే అర్థం కూడా ఉంది తెలుగులో. అయితే 'చక్కనిచుక్క'లోని చుక్కకున్న ప్రత్యేకార్థాన్ని ఎలా చెప్పాలో తెలీటంలేదు!

సూర్యచంద్రులకూ నక్షత్రతారకలకూ కిరణాలున్నాయి. సూర్యుణ్ణి సహస్ర కిరణుడంటారని కూడా ఇంతకుముందు ప్రస్తావించాం. కిరణం, మెరుపు, వెలుగు

అనేవాటికి చాలా దగ్గరి సంబంధాలున్నందువల్ల వాటి వాటి పర్యాయపదాల్లో కొన్ని సమానంగా ఉంటాయి. అయినా అయాపదాల పర్యాయపదాలను స్మరిద్దాం విడివిడిగా.

కిరణ శబ్దానికి సంస్కృతంలో 'ఉస్రం, మయూఖం, అంశువు, గభస్తి, ఘృణీ, ధృష్టి, వృష్టి, భానువు, కరం, మరీచి, దీధితి, ప్రథ, రుక్కు, రుచి, త్విష్టు, భా, భవి, ద్యుతి, దీప్తి, రోచి(స్సు), శోచిస్సు' వగైరా పర్యాయపదాలున్నాయి. వీటిలోని భా శబ్దానికి తెలుగులో విడిగా ప్రయోగంలేదు. భానువు దీని రూపాంతరం. ఇవి ఉన్నవాడు కాబట్టి మార్కుణ్ణి 'భానుమూర్తి, భానుమంతుడు' మొదలైన పేర్లతో పిలుస్తారు. కిరణాలు మనచేతుల వంటివని కర శబ్దంతో వ్యవహరించటం కద్దు. ఆ ధృష్టితోనే వేడిగా ఉండే మార్కుణ్ణి 'ఖరకరుడు' (తీక్షణమైన చేతులు/కిరణాలు కలవాడు) అని వ్యవహరిస్తున్నారు. అంశువంటే మినుకు/వెలుగు. దీన్నే కిరణంలో సమానంగా భావిస్తున్నారు. ప్రభా శబ్దానికి ప్రకాశమనే అర్థం కూడా ఉంది. ప్రకాశం/వెలుగు ఇచ్చేది కాబట్టి కిరణాన్ని ప్రథ అంటున్నారు. ఘృణీ, ధృష్టి, రుక్కు, త్విష్టు శబ్దాలకు సమాసాల్లో తప్ప తెలుగులో ప్రయోగాలు దొరకటం కష్టం. సంస్కృతంలోనయినా వీటికి పర్యాప్తప్రయోగాలులేవు. మరీచి, గభస్తి, శోచిస్సు అనేవి తేవలం కావ్యప్రయోగబాహుళ్యం కలవి. భవి, ద్యుతి, దీప్తి, రోచి(స్సు) కిరణార్థంలో ఎక్కువ వ్యాప్తికల మాటలు. ద్యుతికి ప్రకాశమని, దీప్తికి అధికప్రకాశమని, భవికి వెలుగవీ అర్థవిశేషాలున్నాయి.

'మినుకు, తళుకు, నిగ్గు, మించు, కళుకు' అనేవి కిరణార్థంలోవాడే తెలుగుమాటలు. ఇవన్నీ వెలుగు, ప్రకాశం, పంటి అర్థాలిచ్చే మాటలే. తళుకుతోబాటు అదే అర్థంగల మరోమాట బెళుకును కలిపి వాడుతుంటాం. బెళుకు కన్నడం నుంచి వచ్చిన ఎరువుమాట అని కొందరంటారు. సిగ్గు చిడియం లాంటి జంటపదంగా వీటిని వాడుతుంటాం. బెళుకు శబ్దం తెలుపు, తెల్లదనం, వెల్లదనం వంటి అర్థాలు కూడా ఉన్నమాట. తెలుపు, వెలుగులాంటి శబ్దాల పరస్పర సంబంధం గురించి తరవాత ఆలోచిద్దాం. నిగ్గు శబ్దానికి సారం, మెరుగులాంటి అర్థ విశేషాలు కూడా ఉన్నాయి. మించు శబ్దానికి కూడా తెల్లదనం, వెలుగులాంటి అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి.

వెలుగు చీకట్లు

సూర్యచంద్రుల వల్ల వెలుగువస్తుంది. అది లేనప్పుడు చీకటి ఉంటుంది. వెలుగుకు తెలుపుతో, చీకటికి నలుపుతో దగ్గరి సంబంధముంది. మొదట కిరణాల వల్ల వచ్చే వెలుగునూ దానికి దగ్గరయిన తెలుపును గురించి తెలుసుకుందాం. 'శోభ, కాంతి, కాశం, ప్రకాశం, సుషమ, ద్యుతి, భవి' లాంటి పదాలు వెలుగుకు పర్యాయాలైన సంస్కృతశబ్దాలు. శోభా శబ్దానికి 'చక్కదనం, మంచి' మొదలైన అర్థవిశేషాలు కూడా ఉన్నాయి. కాంతి అనేది సర్వసాధారణ పదం. ద్యుతి, భవి

అనేవి కిరణ శబ్దావిక్కాడా పర్యాయపదాలని ఇంతకుముందే గమనించాం. కళ్లు జిగేలునువిపించే వెలుగును 'మషను' అంటారు. దీనికి పర్షియన్ అచ్చతెలుగుమూల 'జగు'.

అచ్చతెలుగులో 'కాంతి'కి పర్యాయాలుగా 'వెలుగు, వెలుతురు, దోరి, దగ్గు, విగ్గు, దాలు, మినుకు, మిన్ను, మిస, మించు, నిగ, తకుకు, తక్కు, మెరుగు, మెరుపు, చికిరి, కకుకు, రంగు' లంటివి చాలా ఉన్నాయి. వెలుగు వెలుతురులు రూపాంతరాలని చెప్పవచ్చు. దోరి అనేది సంస్కృతంలోని 'ద్యోతి' నుంచి పుట్టినమూల. జగ్గువిగ్గులను జంటమాటగా అర్థసావి పెద్దన వాడాడు. విగ్గు, మినుకు, తకుకు, కకుకు, శబ్దాలకు కిరణమునే అర్థముందని ఇంతకు ముందే గుర్తించాం. తకుకు, తక్కు, మినుక్కు, మిన్నులు రూపాంతరాలు. మెరుగు, విగ్గులకు అనే అర్థం కూడా ఉంది. నిగ శబ్దం విగ్గు శబ్దానికి దగ్గరిమూల. 'నిగవిగలాడు' అనేమాటలో దీనికి ప్రయోగం ఎక్కువ. మెరుపు శబ్దానికి మెరుపు/మెరుము శబ్దానికి చాలా దగ్గరి సందంధముంది. మెరుపులాగా వచ్చిన జిగేలుమనేట్లు వెలగలాన్ని ఈ పదం సూచిస్తుంది. దాలు, రంగులకు 'వన్నె' అనే అర్థవిశేషముంది. చికిరి శబ్దానికి 'పడును' అనే అర్థం కూడా కనిపిస్తుంది - 'చిరుసానపట్టించి చికిరి సేయించిన గండ్రగొడ్డలి విశాగపానలతకు'లంటి శ్రీనాథ ప్రయోగాల్లో.

తెలుపునూ తెల్లదనాన్నీ సూచించే సంస్కృతశబ్దాలు చాలావున్నాయి - 'శుక్లం, శుభ్రం, శుచి, శ్వేతం, విశదం, పాండురం, అవదాతం, సితం, గౌరం, వర్జ్యం, అవర్జ్యం, ధవళం, అర్జువం' వంటివి. శుక్లవర్జ్యం, శుక్లాంబరధరం... లంటి సమాసాల్లో వినిపించే శుక్ల శబ్దానికి తెలుపనే అర్థం. కళ్ళమీద వచ్చే తెల్లపారలను కూడా శుక్లా అంటారు. శుభ్ర శబ్దానికి 'మరినంలేని'దనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. అలాగే శుచి శబ్దానికి కూడా. శుచికి 'మడి' అనే అర్థమూ ఉంది. శుచీశుభ్రమని రెంటివీ జంటగా వారే సందర్భాలన్నీ. శ్వేతం, పాండురం అనేవాటికి తెలుపనే అర్థంతోబాటు కొన్నిరకాల జబ్బుల పేర్లకు కూడా సంబంధించినవి. అవదాతం అంటే మంచి తెలుపు - తెల్లటి తెలుపన్నమూల. వర్జ్యం, అవర్జ్యం రూపాంతరాలు. వీటికి గ్రంథాల్లోనే వ్యాప్తి. ధవళం తెల్లదనానికేకాక ఒకరకం పాలుక్కూడా పేరు. అర్జునానికి తెలుపు, తెల్లమద్ది (చెట్టు) వగైరా అర్థాలున్నాయి. అయితే విజయవిలాసంలో మరికొన్ని తెలుగు కావ్యాల్లో పాండవుడైన అర్జునుడు వర్ణింపబడనే వర్ణనలున్నాయి! సైమాలోని శుక్లం, శ్వేతం, సితం అనేవాటికి వాడుక ఎక్కువ.

'తెరి, తెల్లని, తెల్ల, తెలుపు, వెలి, వెల్ల, వెల్లన' అనేవి అచ్చతెలుగు మూలలు. ఇన్నింటిలోనూ ప్రాతిపదికగా ఉన్నవి 'తెల్, వెల్' అనే భాగాలే. తెల్లం వంటి మాటలకున్న 'సృష్టత' అనే అర్థం విశేషం తెలి రూపాంతరాలకూ, వెలుతురు, వెలుగు మొదలైన మాటలకున్న 'ప్రకాశం, కాంతి' అనే ప్రత్యేకార్థం వెలిరూపాంతరాలకూ ఉన్నాయి. మరి సృచ్చతనో, సృష్టతనో చెప్పాలంటే తెల్లటి తెలుపు వంటి పదబంధాలను ప్రయోగిస్తాం. అూపిటి ప్రయోగం వెలి రూపాంతరాల విషయంలో కనిపించదు. వెల్లకు 'మన్నం' అనే అర్థం కూడా ప్రాంతీయంగా ఉంది.

ఇక చీకటి పంగలికి వద్దాం. 'అంధకారం, ధ్వంతం, తమిస్రం, తమిరం, తమస్సు' అనేవి చీకటికి పర్యాయపదాలయిన సంస్కృత శబ్దాలు. అంధ శబ్దానికి 'గుడ్డి'

అనే అర్థముంది. గుడ్డితనం బాంటి అశక్తతను కల్పించేది కాబట్టి అంధకారమనే మాట పుట్టింది. ధ్వంస శబ్దానికి ధ్వంతమనే రూపాంతరముంది. వాడుక తక్కువ. తమిళం, తమిళులు అనేవి దగ్గరి మాటలు. తమిళులకు దురవంశం, దుర్లక్షణం అంటే అర్థాంతరాలున్నాయి. చెడుకు చీకటిని సంకేతంగా భావించే ఆచారముంది. మరీ దట్టమయిన చీకటిని అంధతమన మంటారు. దీనికి సరైన తెలుగు మాటలు 'చిమ్మచీకటి, కటిక చీకటి' అనేవి. గాఢాంధకారమనే దీని సంస్కృత పర్యాయపదానికే తెలుగులో వాడుక ఎక్కువ. చీకటి బాగా వ్యాపిస్తే దాన్ని సంతమసమంటారు సంస్కృతంలో. చీకటి అంతగా లేకపోతే అవతమసమంటారు సంస్కృతంలో. దీనికి సరైన తెలుగు మాటలు 'గుడ్డి చీకటి, మసక చీకటి, ముని చీకటి, మురి చీకటి' వగైరాలు. తెలుగుమాటలు రెండే వినిపిస్తాయి - చీకటి, ఇరులు అనేవి. ఇరులు శబ్దం పూర్వకావ్యాల్లో మాత్రమే కనిపిస్తుంది - వినిపిస్తుంది. దీనికి 'ఇనుము, రేయి' వంటి మాటలకూ సంబంధముందంటారు వ్యుత్పత్తిశాస్త్రజ్ఞులు. ఇనుము శబ్దానికి ఈ కాలంలో చీకటి అనే అర్థంలేదుగాని, వల్లగొడ్లను, 'ఇనుప సామాను, ఇనుపగొడ్లు, ఎనుము' వగైరా పేర్లతో ప్రాంతీయంగా వ్యవహరించే సందర్భాల్లో 'నలుపు, చీకటి' అనే అర్థాలే ఉన్న తెలుగుమాట. 'చీకువాలు' అనే మాట ఒకటి మాత్రం ఈ అర్థంలో పాత పుస్తకాల్లో కనిపిస్తుంది. ఒకప్పుడు చీకటి శబ్దంలోని మొదటిరెండు అక్షరాల మధ్య అరసున్నా ఉందని కొందరూ లేదని కొందరూ పోరాడుకున్నారు! మరికొందరు ఉన్నా చీకట్లో కనిపించదని అసలు విషయం చాటవేశారు!

చీకట్లో నుంచి బయటపడ్డా నలుపు తప్పేటట్లు లేదు - ఈ రెంటివీ కలిపి మాట్లాడుకుంటూ మనుకున్నాం కాబట్టి. సంస్కృతంలో 'కృష్ణం, నీలం, అపితం, శ్యామం, కాలం, శ్యామలం, మేఘకం' వంటి పదాలున్నాయి నలుపనే అర్థంలో. కృష్ణశబ్దానికి 'అకర్షించేది' అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. ఆ అర్థంలోనే కృష్ణ (ద్రోపది), కృష్ణుడు వగైరా మాటలు పుట్టాయి. పూర్వకాలపు ఆర్యులంతా తెల్లటివాళ్ళు కాబట్టి వాళ్ళకే నలుపే అకర్షణకరంగా ఉండేమో తెలీదు. తెల్లవాళ్ళకు నీగ్రోల మీద ఇందుకే మోడని చెప్పేవాళ్ళున్నారు! నీలం, నీలిమ అనేవి పూర్తి నలుపు కావనీ ఇంగ్లీషులోని 'బ్లూ'తో సమానమనీ వాదించే వాళ్ళూ లేకపోలేదు. అసిత మనేదానికి 'తెలుపు' కానిదని అర్థం. శ్యామం, శ్యామలం అనేవి పలు పనరాదపీ తెలుగులోని 'చామచచాయ'కు సమానమనీ చెప్పాలి. ఇంగ్లీషులోని 'Gray/Grey' శబ్దాన్నీ తెలుగులోని 'చామచచాయ'నూ నిర్వచించటం సాధ్యమూ అనేది ప్రశ్న.

అచ్చతెలుగులోని 'కర, కరి, కర్రి, కారియ, కరియ, నల్ల, నల్లన, నలుపు, నల్పు, కప్పు, కందు' అనేవి నల్లదాన్ని సూచించే మాటలని నిఘంటువులు పేర్కొంటున్నాయి. 'కర' నుంచి 'కరియ' దాకా ఉన్న మాటలన్నీ ఒకదానికొకటి పర్యాయపదమనే చెప్పాలి. అర్జునుణ్ణి (తెల్లటి వాణ్ణి!) తెలుగులో 'కర్రి' అనికూడా కవులు వ్యవహరించారు. 'కర్రి నిక్రమంబు కాళి గు వంటి ప్రయోగాలు ఇందుకు నిదర్శనాలు. ఇంకా అక్కడక్కడ నల్లావును 'కర్క' అని పిలవటం కద్దు. కారియ శబ్దానికి 'కృష్ణం' అనే అర్థం కూడా ఉంది. నల్ల అనేదానికి 'నెత్తురు' అనే అర్థమందుకు వచ్చిందో చెప్పలేం. ఈ కాలంలో నల్ల శబ్దం విశేషణమే గాని నన్నయకాలంలో దానికి

చిశేష్యంగా/వామవాచకంగాకూడా వాడుక ఉండేది. 'ఉల్ల ఇవనాశ్యపుం దోక నల్ల చూడు' మనే ప్రసంగం కద్రూ వినతల పందెం పందర్బంలో పవ్వుయభారతంలో కనిపిస్తుంది. కందు, కప్పు శబ్దాలకు 'మపు' అనే అర్థచిశేషంగా కూడా ఉంది. ఇక మరి నల్లగా ఉన్నవాటిని చెప్పేటప్పుడు 'నల్లటి నలుపు, కారునలుపు' అంటుంటారు. 'కారుమట్టు'ల వంటి పదబంధాల్లో కూడా కారు శబ్దానికి 'చిక్కిరి, ఎక్కువ' అనే చిశేషారథా లున్నాయి.

మబ్బలు: రంగులు

రంగు అనగానే - తెలుగు నలుపులు కూడా రంగులే కాబట్టి - ఒక విషయం గుర్తుకు వస్తుంది. ఒక్క భాషలో కాన్నిరంగులు పేర్లు మాత్రమే ప్రాథమికంగా ఉంటాయి. తెలుగువాళ్ళు 'నలుపు, తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు' ■నే నాలుగు రంగుల్ని మాత్రమే వివక్షిస్తారు. పసుపు అనేది 'పసుపుచ్చ' కావచ్చు - 'అకుపచ్చ' కావచ్చు. తక్కిన రంగులపేర్లను ఎరుపుమాటలతోగాని (ఉదా. నీలి), పదబంధాల్లోగాని (ఉదా. కావిరంగు, వంగరంగు, పుల్ల ఎరుపు వగైరా) మోచిస్తారు.

అకాశంలో రకరకాల రూపాలతో కనిపించేవాటిలో ప్రధానమైనవి మబ్బలు. 'మొయిలు/మొగులు' అనే రూపాంతరాలు 'మబ్బు'కు పర్యాయపదాలు. ఇవి తెలుగుమాటలు. మొయిలు శబ్దానికి కావ్య ప్రయోగమేగాని జనవ్యవహారంలో ఈ కాలంలో వాడుకఉన్నట్లు తెలియదు. మబ్బు అనేమాటకు 'మసక, మాంద్యం' అనే అర్థచిశేషాలు ముఖ్యంగా తెలంగాణా వ్యవహారంలో వినిపిస్తాయి. 'మత్తు' అనే అర్థచిశేషం కోస్తావారి వాడుకలోవుంది. సూర్యరక్తికి అడ్డుపడి మసకచీకట్లు వ్యాపింపజేస్తాయి కాబట్టి, మబ్బు పట్టినప్పుడు కొంత మాంద్యం వస్తుంది కాబట్టి ఈ వ్యావహారికార్థాలు సకారణంగానే వచ్చాయని చెప్పాలి. సంస్కృతంలో చాలా మాటలున్నాయి ఈ అర్థంలో.

'అభ్రం, మేఘం, వారివాహం, బలాహకం, ధారాధరం, జలధరం, తటిత్వంతం, వారిదం, జలదం, అంబుభృత్తు, ఘనం, జీమూతం, ముదిరం, జలముక్కు, రూమయోని, ప్లనయిత్నువు'లాంటివి మబ్బుకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగిన సంస్కృత పదాలు. వీటన్నిటిలో మేఘమన్నదే అత్యంత వ్యాప్తిలో (తెలుగులో కూడా) ఉన్న పదం. అభ్ర శబ్దానికి అకాశమనే అర్థంలో కూడా ఉంది. ఘనమంటే 'గట్టిది, గడ్డకట్టినది'. ముదిర శబ్దానికి విస్తాష్టరమేదో తెలిదు. పైన పేర్కొన్నవాటిలో ఈ మూడు శబ్దాలే ప్రాథమికాలు. తక్కినవన్నీ వర్ణనాత్మకాలు.

వారి అంటే నీరు. వాహం అంటే మోసేది. నీటిని మోసేది కాబట్టి వారివాహ మన్నారు. ధార అంటే నీటి బిందువుల గుంపు. వాటిని ధరించేది కాబట్టి - మోసేది కాబట్టి - ధారాధర మనే పేరుపెట్టారు. జలధరం అనేది కూడా అటువంటిమాట. తటిత్వంటే మెరుపు. తటిత్వంతమంటే మెరుపులున్నది.

నిజానికి మెరుపులతో కూడిన మబ్బునే ఈ పేరుతో పిలిచాల్సి వారిదం అంటే నీటినిచ్చేది. వానకురవని మబ్బు నీపేరుతో పింపటం అన్యాయం. అంటున్నట్లంటే నీటిని భరించేది. వానమబ్బులనే ఈలా పింపటం సమంజసం. తీమూత శబ్ద వ్యుత్పత్తి తెలిదు. అలాగే ముదిరం విషయంలోనూ, ఇంఘుక్ శబ్దానికి నీటిని వదిలేది అని అర్థం. ధూమయోని అనే పేరెవరు పెట్టారో తెలీదుగాని అచ్చం గిరీశం పట్టులో వాసుకరణం చేశారని చెప్పాలి. ధూమం అంటే పొగ. దానికి ఆధారం/మూలం అయినది ధూమయోని. లేదా ధూమం పుట్టడానికి కారణమయింది ధూమయోని. పొగపైకిలేచి మబ్బులు వానకురుస్తుందని కదా గిరీశం పరిశోధించి కనుక్కొన్నది! స్తనయిత్నువు అనేది తమాషామూలం. ఎవరో కవి సృష్టించిన మాట అయివుండాలి. స్తనమంటే చన్ను. చన్నుగలది అని స్తనయిత్ను శబ్దానికర్థం. అంటే తల్లిపాలు చేపినట్లు - బహుశా ముసురువాన - కురిపించేదని అర్థం కావచ్చు. రకరకాల మబ్బులు గుంపులు కట్టివుంటే దాన్ని 'కాదందీని' అంటారు. దాన్నే 'మేఘమాల' అంటారు. ఎప్పుడయినా తెల్లమబ్బులుగాని పీచు మబ్బులుగాని ఆకాశంలో చిన్న చిన్న ముక్కలుగా కనిపిస్తే వాటిని 'అగడప' అంటారు తెలుగులో. దానికి పరియిన సంస్కృత పర్యాయపదమేమో తెలిదు. ఎవరైనా చెప్తే బాగుండు.

మబ్బులున్నప్పుడు మెరుపులు కూడా కొన్ని సమయాల్లోనయినా కనిపిస్తాయి. కొందరు మెరుపును 'మెరుము, మెరుగు' అనికూడా పిలుస్తారు. తెలుగు నిఘంటువులు 'మించు, డాలు' శబ్దాలు మెరుపు శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్తున్నాయి. కట్టు చెదిరేట్లు మెరిసిన మెరుపును 'మిరిమిడి' అంటారు. 'మిరుమిట్లు' అన్నమాటకూ ఈ శబ్దానికి దగ్గరి సంబంధ ముందనిపించటంలేదా? మించు, డాలు అనేది వెలుతురుకూ వెలుగుకూ కూడా పర్యాయపదాలే. అంటే ఈ మాటకిదే పర్యాయపదమని విష్కర్షగా విభజించి చెప్పటం అన్ని సందర్భాల్లోనూ సాధ్యంకాదని గుర్తించాలి. 'గురికి బెత్తెడు ఎడంగా' మాత్రమే చెప్పగలం. అందుకే ఖచ్చితంగా చెప్పాలంటే ఏ మాటా మరోమాటకు అన్నివిధాలా పర్యాయపదం కాదని భాషాశాస్త్రజ్ఞులంటారు.

మెరుపు శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పే సంస్కృతపదాలు చాలా ఉన్నాయి. 'శంప, సంప, శతప్రద, ప్రోదిని, ఐరావతి, క్షణప్రభ, తటిత్తు, విద్యుత్తు, చంచల, చపల, సౌదామని, సౌదామిని' అనేవి అలాంటివే. శంపా/సంపా శబ్దాల వ్యుత్పత్తి విస్పష్టంగా చెప్పలేంగాని అవే సంస్కృత భాషలోని ప్రాథమిక శబ్దాలనీ అవి ఒకదానికొకటి రూపాంతరమనీ బల్లగుద్ది చెప్పవచ్చు. తక్కినవన్నీ పర్లనాత్మక శబ్దాలు. శతప్రద అంటే నూరు (శత) గుంటలు మెలికలు (ప్రదాలు) కలదని అర్థం. (నూరు/చాలా) మెలికలు తిరుగుతుంటుంది కాబట్టి మెరుపును ■ పేరుతో పిలిచారు. ప్రోదిని అంటే భయం పుట్టించేది. ఈ శబ్దానికి 'పిడుగు' అనే అర్థం కూడా ఉంది. అంటే ఈ పేర్లు పెట్టినవాళ్ళు ఎవరయినాగాని పిడుగుకూ మెరుపు అనే దానికి సంబంధముందని గ్రహించారని చెప్పాలి. కాంతివేగంకన్నా ధ్వనివేగం తక్కువకాబట్టి మెరుపు మెరిసిన చాలా సమయం తరువాత పిడుగులు పడ్డాయని వాళ్లక్కూడా తెలుసుకుంటే 'అన్నీ వేదాల్లో ఉన్నాయిష' అని సంతోషించటంతో తప్పులేదు. ఐరావతి అనేది పురాణైతివ్యాంతో ముడిపెడ్డది. ఇంద్రుడెక్కే తెల్ల చినుగు పేరు ఐరావతమని గుర్తుంటే తక్కిన విషయం ఊహించటం తేలికే!

క్షణప్రభ అంటే కొద్దికాలం మాత్రం వెలిగిపోయేది. మెరుపు స్వభావాన్ని సూచించేమాట ఇది. ప్రభా శబ్దానికి కాంతి, వెలుగు అనే అర్థాలున్నాయని ఇంతకుముందే గమనించాం కదూ! తటే, విద్యుత్ అనే శబ్దాల్లోని చివరిభాగాలు తొందరపాటున సూచిస్తాయి. ద్యుత్ - అంటే వెలుగు, తొందర. చాలా తొందరగా వెలిగి అరిపోయేది కాబట్టి విద్యుత్తు అనే పేరువచ్చింది. ఇంగ్లీషులోని 'ఎలక్ట్రిసిటీ'కి పర్యాయంగా ప్రస్తుతం 'విద్యుత్' శబ్దం వాడుతున్నాం కాబట్టి మనవాళ్లు చాలా వేల సంవత్సరాల క్రితమే దాన్ని కనిపెట్టారంటే చరిత్ర అంగీకరించదనటంకన్నా చేయగలిగిందేమీ లేదు. దీనికి పర్యాయపదంగా వాడుతున్న 'కరెంటు' (ప్రవాహమని అర్థం) అనే ఇంగ్లీషు మాటక్కూడా 'ఎలక్ట్రిసిటీ' అనే అర్థం లేదు పూర్వం! చంచల అంటే స్థిరంగా ఉండనిది. చలన అంటే స్థిమితంగా ఉండనిది. ఈ రెండు పేర్లూ అటుమెరుపు అనే అర్థంలోనూ ఇటు 'లక్ష్మి/సంపద' అనే అర్థంలోనూ వాడుకోవడం ఉండటమే విశేషం. దబ్బున్నప్పుడు వెలిగి ఆ తరువాత అరిపోతారనే భావం రెంటికీ సమంగా ఉంది - 'వెలుగు' అనే అర్థవిశేషం వల్ల! సోదామసీ, సోదామినీ శబ్దాలు రూపాంతరాలు. వీటిని 'సదామ' శబ్దంనుంచి కూడా పొందించవచ్చు. ఆకాశానికి కాకపోతే మబ్బులకయినా ఇవి హారాల/దండల వంటి వన్నమాట.

ప్రకృతిలో రాత్రింబవళ్లకు నలుపుతెలుపులు ప్రతీకరించువా దానికోభకు రంగులే నిదర్శనాలు. ఈనాటి శాస్త్రజ్ఞులుచెప్పే సప్తవర్ణప్రదాళికనూ సూర్యుడి సప్తాశ్వవర్ణాలనూ సమన్వయించేవాళ్లున్నారు. కాంతితరంగాల దైర్ఘ్యంలోని మార్పులే రకరకాలరంగులు భాసించటానికి కారణమంటారు. మన అనుభవంలో కంటికి కనిపించే వింతరంగులన్నిటికీ పేర్లులేవు - అంటే పేర్లు పెట్టలేక పోతున్నామన్నమాట - కవితా భాషలో కూడా. మరో విశేషం ప్రాథమికవర్ణాలు ఒక్కోభాషకు ఒక్కోజాతికి ఒక్కోవిధంగా కనిపించటం. ఇంకో ప్రత్యేకత స్త్రీలు గుర్తించగలన్ని ఛాయాభేదాలను పురుషపుంగవులు గమనించలేకపోవటం. మరో విశిష్టత ఒకే విద్యూరపు వన్నెను నలుగురు వాలుగురకాల పేర్లతో పిలవటం. ఈ విచిత్రాలవిక్కడ చర్చించలేంగాని కొన్ని 'ప్రధాన' వర్ణాల పర్యాయపదాలను తెలుసుకొనిగాని సంద్యాహోభవంటి అద్భుతాలను గమనించలేం.

జంతువులనూ మానవులనూ సమంగా అకర్షించే వన్నె ఎరుపు. కుక్కలు ఈ రంగునే సరిగా గుర్తించగలవంటారు. పశువు లీవన్నెను చూసి బెదురుతాయంటారు. కానీ ఎందుచేతనో ఎరుపువన్నెకూ చక్కదనానికి లంకెఉంది - చాలాభాషల్లో. మాటవరసకు తెలుగులోనే 'చెన్ను' శబ్దానికి విడిగా చక్కదనమనే అర్థం; సమాసంలో 'ఎరుపు' (ఉదాహరణకు 'చెందోప' అంటే ఎర్రగలువ). సంస్కృతంలో 'రోహితం, రోహితం, రక్ష'మనేవి ఎరుపనే అర్థమిచ్చే పర్యాయపదాలు. రక్ష శబ్దానికి నెత్తురనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. మరోమాట 'శోణం'. దీనికి ఎర్రకలువరంగు అనేది విప్పిపూర్ణం. శోణితం అంటే రక్షం అనే అర్థం. సంస్కృతంలో అరుణం అంటే ముదురెరుపురంగు. అలా ఎర్రగాఉన్న సూర్యుణ్ణి అరుణుడంటారు. తెలుపునా ఎరుపునా కలిసిన రంగును పాటల మంటారు. పసుపునా ఎరుపునా రంగులు

కలిసిఉంటే 'తామ్రం, విపీతరక్తం, పిండరం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. నలుపు ఎరుపు కలిపిన 'ఊదా' రంగును సంస్కృతంలో 'నీలలోహిత'మనే సమాసంతో చెప్పాల్సిందే.

తెలుగులో ఎరుపు, ఎర్రని అనేమాటలకు 'కెంజాయ, కెంపు, తొగరు, తొవరు' అనే పర్యాయ పదాలున్నాయి. కెంపుచాయనే కెంజాయ అనే చిన్నిసమాసంలో మలుచుకున్నాం. తొగ/తొగరు అనే మాటలకు కలువపూవనే అర్థముంది. వాటి చివరి 'రు' ఏదో ప్రత్యయమన్నమాట (పొద-పొదరు అనే జంటలోలాగ). కెంపురంగని సమాసంగా కూడా వ్యవహరిస్తాం. అంటే ఎరుపు శబ్దముక్కుటే తెలుగులో ప్రాథమికమైన ■ రంగుపేరని చెప్పాలి.

పసుపురంగు తెలుగులో 'పసుపుపచ్చ, ఆకుపచ్చ' అనే రెండు పన్నెలకూ సాధారణమైన మాట అని ఇంతకుముందే గుర్తించాం. పసుపుపచ్చకు మరో పర్యాయపదం పుస్తకాల్లో కనిపించేమాట 'అలిది'. దానికి 'హలిది' అనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. ఇది 'హరిద్రా' అనే సంస్కృతశబ్దభవమని కొందరంటారు. సంస్కృతంలోని 'పీతం, గౌరం' అనే శబ్దాలు పర్యాయపదాలంటారు నిఘంటుకారులు. అయితే గౌరశబ్దానికి తెలుపనే అర్థంకూడా ఉందని ఇంతకు పూర్వం గమనించాం. అంటే పీతముక్కుటే ఆ భాషలో మౌలికపద మన్నమాట. హరిద్ర అంటే పసుపుకొమ్ము కూడా.

ఆకుపచ్చ తెలుగులో సమాసం. 'పైరు' శబ్దమూ పచ్చ శబ్దమూ ఒకప్పుడు ఒకేమాటగా ఉండేవంటారు. దీన్నే 'పసరుచాయ' అనే సమాసంతో కూడా వ్యక్తీకరిస్తాం. సంస్కృతంలోని 'ఫలాశం/పాలాశం, హరిత'మనేవి ఇందుకు పర్యాయపదాలు. పలాశ శబ్దానికి 'ఆకు' అనే అర్థంకూడా ఉంది. కాబట్టి 'హరిత'ముక్కుటే ఆ భాషలో మౌలికపదం. సూర్యుణ్ణి హరిదశ్చక్షుడంటారు. ఆయన గుర్రాలు ఆకుపచ్చగా ఉంటాయట!

నలుపుపాలు ఎక్కువగా ఉన్న ఎరుపుతో కూడిన రంగును సంస్కృతంలో 'ధూమ్రం, ధూమలం' అంటారు. తెలుగులో 'బూడిదరంగంటాం. ధూమ శబ్దానికి 'పొగ' అనే అర్థముంది. పొగరం గన్నమాట. గోధుమరంగును సంస్కృతంలో 'శ్యావ' మంటారు. కపిశ మనేది మరోపేరు. కపి అంటే కోతి. కోతి రంగువంటిదని కపిశ శబ్దాని కర్థం. 'గోరోజనం' రంగును - అంటే తెలుగులో చెప్తే 'పుల్లాపు' రంగును సంస్కృతంలో 'కడాశం, కపిలం, పింగలం, పిశంగం, కద్రువు, పింగం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. కపిల అంటే పుల్లావుకూడా. నన్నయ 'కపిల' అనిదాన్ని తెలుగుచేసినట్లుంది. వ్యాసుడి గడ్డమూ కళ్ళూ చాట్టూ కవిలవన్నెలో ఉన్నాయని నన్నయ స్థలించాడు. ఊహించండి ఆకారాన్ని!

రకరకాల రంగులు కలిపివుంటే అచ్చతెలుగులో ఒక్కమాటలో చెప్పలేం - వన్నెల, వన్నెచిన్నెల, రంగురంగుల అని తప్ప. సంస్కృతంలో 'చిత్రం, కిర్మీరం, కల్మాషం, శబలం, వితం, కర్పూరం' అనేమాటల్లో ఏదైనా వాడవచ్చు. ఈ అర్థంలో చిత్రశబ్దానికి అశ్చర్యకరంలాంటి అర్థాంతరాలున్నాయి. కల్మాషం అంటే 'కలగాపులగం,

మరినం' అనే అర్థలేరా లున్నాయి. కర్బుర శబ్దాన్ని కాలిదాసు 'కపోత కర్బుర'మనే సమాసంలో వాడి కాలిన మన్మథుడి బూడిదను వర్ణించాడు! కిర్మీరమంటేనే రంగురంగులయివా 'చిత్రవర్ణకిర్మీరిత'మని రాసిన కవులున్నారు!

ఇంతకూ 'VIBGYOR' అనే ఏడురంగులకూ సంస్కృతాంధ్రాల్లో మౌలిక పదాలులేవు! వయ్యెల్లెట్టును 'క్షిరా' రంగని, ఇండిగోను 'నీలి' రంగని, బ్రౌన్ మ 'గోధుమరంగని', గ్రీన్ ను 'అకుపచ్చ' అనీ, ఎల్లోను 'పసుపుచ్చ' అనీ, అరంజిని 'వారింజ' రంగని, రెడ్ ను 'ఎరుప'నీ పిలుస్తున్నాం - గురికికొత్తెడు ఎడంగా సరిపెట్టుకొని. చేవేత, వాస్తుపదకోశాల్లో చూస్తే ఒకే 'వన్నె'ను చిన్నప్రాంతాల్లో రకరకాల పేర్లతో పిలుస్తున్నారనీ, శకుంతల మేనకలాంటి పేర్లతోబాటు 'పంతులమ్మ, అంజలి' రంగుల్లాంటివి కూడా భాషలో అవతరించాయనీ తెలుస్తుంది.

రాత్రింబవళ్ళు

సూర్యోదయంతో తెల్లవారుతుంది. అంటే ప్రపంచం వెలుగువల్ల తెల్లబడుతుంది. ఆ సమయాన్ని 'వేకువ, వేగు, వేచి' అనే మాటల్లో పిలుస్తాం తెలుగువాళ్ళం. ఈ మూడూ దగ్గరి సంబంధమున్న మాటలే - రూపాంతరాలే. పూర్వం 'వేంగు' అనే రూపంకూడా ఉండేది. 'వేగి, వేగివాడు' మొదలైన మాటలు సూర్యోదయాన్ని సూచించే 'తూర్పు' (సూర్యుడు తూరి/దూరి వచ్చే దిక్కు)తో సంబంధం గలవే.

సంస్కృతంలో 'ప్రత్యూషం, అపార్దుఖం, కల్యం, ఉషస్సు, ప్రత్యుషస్సు, ప్రభాతం, ప్రాతః(కాలం)' వంటి మాటలు తెల్లవారుడాముసు సూచిస్తాయి. ప్రత్యుషస్సు, ప్రత్యూషం, ఉషస్సు అనేవాటిలోని మొదటి రెండూ రూపాంతరాలు. నాటిలో మూడోమాట భాగంగా ఉంది. ఉష శబ్దమే మౌలికపదం. ప్రతీదినం ఉండే ఉషస్సు ప్రత్యుషస్సు. అపొస్సు అంటే పగలు. పగలు మొదలయ్యే సమయం కాలట్టి అపార్దుఖ మన్నారు. ప్రభ అంటే వెలుగు, కాంతి; అది మొదలయ్యే వేర 'ప్రభాతం'. కల్య శబ్దానికి కాలానికి సంబంధముందో లేదో తెలీదు.

తెల్లవారగానే పగలు మొదలవుతుంది. ఈమాటకు 'పవలు' అనే రూపాంతరముంది - కావ్యభాషలో. దీనికి సంస్కృతంలోని 'దినం, అహం, దివసం, వాసరం, అష్టాం, అపొస్సు, ప్రాష్టాం' అనేమాటలు పర్యాయపదాలు. దినం, దివసం (దెవసం) అనే మాటలకు తెలుగులో అర్ధాలు మారిపోయి 'చచ్చినవారిని తలుచుకొనే రోజు'నే అర్థ వ్యాప్తమయింది - కర్మకాండల ద్వారా. రోజు అనేది పర్షియన్ పదం. ఒక రాత్రి ఒకపగలూ కలిసిన కాలాన్ని దినమని వ్యవహరిస్తున్నామిప్పుడు - రోజుకు పర్యాయంగా. ■ అర్థంలో తెలుగుమాట 'పొద్దు' (పూర్వం 'ప్రాద్దు') ఒక్కటే సమానమయింది. పొద్దు శబ్దానికి సూర్యుడనే అర్థంకూడా ఉంది తెలుగులో. ఇలా మొత్తం 'రోజు'ను సంస్కృతంలో విభజించి 'పూర్వాష్టాం/ప్రాష్టాం' అని

పొద్దుటిపూలనూ, మధ్యాహ్నమునీ సూర్యుడు నడినెత్తిన ఉండే సమయాన్ని, అప్పటినుంచీ రాత్రిదాకా ఉన్న సమయాన్ని 'అపరాహ్న'మనీ, కేవలం సాయంకాలాన్ని 'సాయాహ్న'మనీ పిలుస్తారు. మధ్యాహ్నశబ్దానికి సరైన తెలుగుమాట 'పట్టపగలు'.

'రాత్రి'ని చెప్పేమాటలు సంస్కృతంలో చాలా ఉన్నాయి. 'శర్వరి, నిశ, నిశీథిని, త్రియామ, క్షణద, క్షణ, విభావరి, తమస్విని, రజని, యామిని, తమి, తమస్సు' వగైరా వీటిలో కొన్ని. 'రజని, యామిని' అనేవాటిని అడపిల్లలకు పేర్లుగా కూడా పెడుతూం. తమి, తమస్సు, తమస్విని - అనేవి చీకటిగా ఉండేవనే అర్థం కలవి. నిశ, నిశీథిని రూపాంతరాలు. త్రియామ అంటే మూడు జాముల సమయం. యామం అంటే 'జాము'. క్షణద అంటే 'క్షణ'మనే కాలవిభాగాన్ని కల్పించేదని అర్థం. విభా అంటే ప్రకాశం. విభావరి ప్రకాశవంతమైన (వెన్నెలగల) రాత్రి. అలాంటి రాత్రిని 'కోశ్విన్ని' అనికూడా పిలుస్తారు (కోశ్విన్న - అంటే వెన్నెల). కారుచీకటి రాత్రిని తమిస్ర అంటారు. వీటిలో విశ, రజని, యామిని అనే వాటికి వాడుక ఎక్కువ.

రాత్రి మొదలయ్యే సమయాన్ని 'ప్రదోష'మంటారు. దీన్నే 'రజనీముఖ'మని కూడా పిలుస్తారు. దీనికి సరైన తెలుగుమాట '(ముని)మాపు'. మాపంటే నల్లబడే సమయమన్నమాట. మధ్యరాత్రిని 'అర్ధరాత్రం, నిశీథం' అని పిలుస్తారు. నిశీథానికి నిశీథినికీ ఉన్న భేదం గమనించండి. ఈ అర్థంలో 'నడిరాతిరి, నడి(కి)రేయి, అర్థమరేయి, సరిపొద్దు' వగైరా తెలుగు సమాసాలు సమానమైనవి. 'కాందారి మాందారి పొద్దు' అనే పేరుకూడా ఉంది. దీని అర్థవిశేషం తెలియకాని దానికి 'కాదారిపొద్దు' అనే మరోమాట ఉంది. 'కన్నేరు కాదారి పొద్దున' అనే శ్రీనాథుడి ప్రయోగముంది. కంటికి బాధపుట్టించే వేళ అని అర్థం చెప్పకోవాలి. తెలుగులోని 'రాతిరి, రేతిరి' అనేవి రాత్రి శబ్దభవాలు. అచ్చం తెలుగుమాట 'రేయి/రేయి' అనేది. దీనికి 'ఇరులు, ఇనుము, ఎనుము' (అంటే నల్లని) అనే మాటలకూ దగ్గర సంబంధముందని ఇంతకు ముందు గమనించాం.

సాయంత్రం (కొందరు 'సాయంత్రీ' అనికూడా పిలుస్తారు) అనేదానికి 'దినాంతం, అపరాహ్నం, సాయాహ్నం, సాయం' అనే సంస్కృత పదాలూ, 'పూల, పుంట, పురంట' అనే తెలుగుమాటలూ పర్యాయపదాలు. 'సాయం' అన్నదే మూలరూపం. దినాంతమంటే పగటి చివరిభాగం. పూల శబ్దాన్ని 'రోజు'లో పగమనే అర్థంలోనే ఇప్పుడు వాడుతున్నాం. ఒకప్పుడీ మాటకు సాయంత్రమనే అర్థం. 'పుంట, పురంట'లకు కావ్యప్రయోగాలకూడా తక్కువ.

పగలూ రాత్రీగాని, రాత్రీ పగలూగాని, మధ్యాహ్నం తదితరాలతోగాని కలిపే సమయాన్ని సంస్కృతంలో 'సంధ్య' అనే అంటారు. ప్రాతస్సంధ్య రాత్రీకీ పగటికీ మధ్యకాలం. మధ్యాహ్నసంధ్య రెండుపూలనూ కలిపే వేళ. పగలునూ రాత్రీనీ కలిపే వేళ సాయంసంధ్య. వెలుతురు పూర్తిగా ఉండక, పూర్తిగా పోక ఉన్న సమయం సంధ్య. దీనికి సంస్కృతంలో 'పితృప్రసువు, విభాతం, వ్యుష్టం, గోసర్గం' అనే పేర్లుకూడా ఉన్నాయి. పెద్దలు గుర్తుకు వచ్చేవేళ పితృప్రసువు. 'తథాస్తుదేవత'లప్పుడు తిరుగుతుంటారనీ తప్పుమాటలు మాట్లాడకూడదనీ పెద్దవాళ్లు బెదిరిస్తుంటారు. ప్రభాతం తెల్లవారుజాముయితే, విభాతం సందెవేళ అనే భేదం

గుర్తించాలి. సంధ్యకు తెలుగులో సరయున మాటయితే 'మునిమాపు'. పంజ, పందె - అనేవి సంస్కృతభవరూపాలు. గోసర్పం అనేదాన్ని 'గోభూలివేళ' అనికూడా పిలుస్తారు. అవులు (నిజానికి పెంపుడు గోడ్డు) ఇంటికి చేరేవేళ అది.

రాత్రింబవర్ణవి (మొదటిమాట సంస్కృతం రెండోది తెలుగు) కలిపి చెప్పటం అలవాటయింది తెలుగువార్లకు. ఈ రెంటినీ కలిపి 'అహోరాత్ర'మంటారు సంస్కృతంలో. ఇప్పుడు 'దిసవి, రోజు' అంటున్నాం దీన్నే. నాలుగురాత్రులూ రెండు పగళ్ళూ కలిపిన కాలాన్ని సంస్కృతంలో 'షష్ఠీణి' అంటారు (ఆడపిట్టను కూడా షష్ఠీణి అంటారు). అనేక రాత్రులకాలాన్ని 'గణరాత్ర'మంటారు. గణమంటే గుంపు. పగలూ మధ్యాహ్నమూ రాత్రీ కలిసిన మొత్తం కాలాన్ని 'త్రిపంధ్య'మంటారు. వీటికి సమానమైన అచ్చతెలుగు మాటలున్నట్లు లేదు.

ఎండవానలు

తెలుగులోని 'ఎండ' సంస్కృతంలోని 'అతపం' సమానార్థకాలు. తపన పుట్టించేది అతపం. దీనికి 'ప్రకాశం, ద్యోత' మనేవి పర్యాయపదాలని విఘంటుకారులు చెప్తారుగానీ ఆ రెంటికి వెలుగు, వెలుతురు అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. కొద్దిపాటి ఎండకు, 'ఈరెండ, నీరెండ' అనే తెలుగుపేర్లున్నాయి. సంస్కృతంలో వీటికి ప్రత్యేక సమానార్థకాలున్నట్లు లేదు - కించిదాతపం వంటివితప్ప.

ఎండవల్ల పుట్టేది వేడి. దీనికి 'వెచ్చ, వెక్క, వెట్ట, బెట్ట, కరుకు, రుటం, చురుకు, తీంద్ర(ం), ఉరుకు, పెక, ఉబ్బ, ఉమ్మ(రం), అవి, ఉక్క, వేడిమి' వంటివి పర్యాయపదాలని కోశకర్తలు చెప్పారు. పెక అనేది శిఖా శబ్దభవం. అవి అనే మాటకు ఊపిరి అనే అర్థం కూడా ఉంది. 'ఆ సుయోధను ముక్కులో అవి కలుగ' సూదిమొన మోపినంత భూమివి కూడా ఇవ్వనన్నట్టు. ఉక్క, ఉమ్మ(రం), ఉబ్బ, అనేవి రూపాంతరాలు. ఎండ వల్ల కలిగే తాపాన్ని సూచించే మాటలుగానే వీటిని వాడుతున్నాం. అలాంటివే బెట్ట, వెట్ట, ఉరుకు అనేవి కూడా. రుటమేమిటో తెలీకుండా ఉంది. చురుకు, తీంద్ర(ం), కరుకు అనేవి 'తీవ్రత'ను సూచించే విశేషణాలు కూడా.

తీగ్గుం, తీక్లం, ఖరమనే సంస్కృతపదాలు వేడికి పర్యాయపదాలు. వీటిని విశేషణాలుగా కూడా వాడవచ్చు - 'తీవ్ర' మనే అర్థంలో. తెలుగులో కొద్దిపాటి వెచ్చదనాన్ని 'గోరువెచ్చన, మలివెచ్చన, తనివెచ్చన' అనే మాటలతో వివరించవచ్చు. గోరు శబ్దానికి 'కొద్దిపాటి, చిన్న' మొదలైన అర్థవిశేషాలు కూడా ఉన్నాయి (ఉదా: గోరుచిక్కుడు). వీటికి పర్యాయాలుగా 'కోష్ణం, కదుష్ణం, కవోష్ణం, మందోష్ణం' అనే సంస్కృతపదాలున్నాయి. గోరు, మలి, తని - అనే వాటిలాగానే 'మంద' అనేది కూడా విశేషణభాగం. ఉష్ణమనేదే ప్రధాన నామవాచక రూపం.

ఎండ సూర్యునిపాదమైతే వెన్నెల చంద్రుడిచ్చేది. 'వెల్' అనే భాగానికి 'తెల్లని' అని అర్థమనీ వెల (చంద్రుడు) ఇచ్చే తెల్లటి వెలుగును వెన్నెల అంటారనీ పండితులు వివరిస్తుంటారు. నిజానికి ఇది తప్ప మరోమాట తెలుగులో ఈ అర్థంలోలేదు. కొందరు 'రేయెండ' (అంటే రాత్రికాసే ఎండ) అనేమాట ఉన్నదంటారుగానీ దానికి పూర్వకావ్యాల్లో 'ఎండ, కొద్దిపాటి ఎండ' అనే అర్థాల్లో కూడా ప్రయోగాలున్నాయని మరికొందరంటున్నారు. పూర్వం 'వెన్నెల' అనేమాటను వేశ్యాకులంలో పేరుగా పెట్టేవాళ్ళు. కానీ ఈ కాలంలో దీని సంస్కృత పర్యాయపదాలు మూటిని ఆడపిల్లలపేర్లుగా పెట్టున్నారు. అది చంద్రిక, జ్యోత్స్న, కౌముది - అనేవి. వీటిలో చివరిదానికి అలాంటి వాడుక తక్కువ. చంద్రుడిచ్చే వెలుగు కాబట్టి చంద్రిక అన్నారు. కుముదాలకు (వల్లకలుప పూలకు) ఆనందం కల్గించేది కాబట్టి కౌముది అనే పేరు వచ్చింది. చంద్రుడుదయస్తే కలువలు వికసిస్తాయనే 'కవిసమయం' (కవులు వాడే సంతేతం) పూర్తిగా విజంకాకపోయినా అలవాటు చలిమిని అపటం కష్టం కాబట్టి నమ్మకం పెరిగిపోతున్నది. జ్యోత్స్న శబ్దానికి వెలుగనే అర్థం. కొందరు కవులు సాగదీసి దిన్ని 'చంద్రాతపం' అనికూడా అంటున్నారు. అతహానికి ఎండ అనే అర్థమనుకొన్నాంకదూ!

తెలుగువారి వాడుకలో ఎండ, వెన్నెలలుకాక 'ఎండవానలు' వ్యతిరేకార్థకాలు. అసలు ముల్కుపడితేనే మనవాళ్ళు 'దుర్దిన'మని భావించేవాళ్ళు పూర్వం. 'వృష్టి, వర్షం' అనేమాటలు వానకు సర్వాయాలైన సంస్కృతపదాలు. వర్ష శబ్దానికి 'సంవత్సరం, దేశం' వగైరా విశేషార్థాలున్నాయి. (ఉదాహరణకు పదివరాల వయస్సు, భారతవర్షం). వృష్టి శబ్దానికి 'రాలేది, పడేది' అని అర్థం. తెలుగులో 'వాన' అన్నదే మౌలికపదం. ఎడతెరపిలేకుండా ఏమిగు తొండాంలాంటి ధారలతో పడ్డవానను 'బడి' అంటారు. అంతవానకు ఇంత చిన్నపేరా అని కొందరు 'బడివాన' అని పిలుస్తారు. దీనికి సమావార్ధకమైన సంస్కృతపదం 'అపారం'.

వానల్లో చాలా రకాలున్నాయి. కొద్దిపాటి వర్షమయితే అచ్చతెలుగులో 'పసపస, ముసురు' అంటారు. మొదటిమాటకు వాడుక తక్కువ. 'ధార'గా వానకురుస్తుంటే దాన్ని 'పోన, తూర, జల్లు' అంటారు. వాననీటి చుక్కను 'చినుకు' అంటారు. తుప్పరగా మాత్రమే పడుతుంటే దాన్ని 'బొట్టు, తుంపర' అంటారు. పెద్దవానను సంస్కృతంలో 'కుంభవృష్టి' అనీ తెలుగులో 'కుండపోత(వాన)' అనీ పిలుస్తారు. పొగమంచు వ్యాపించినట్లు కురిసిన వానను 'తుబ్ర, తూరవాన' అంటారు. వాన కురిపివెలిసిన తరువాత కారే చూరునీళ్ళను 'వంగుళ్ళు, వట్లోట్లు' అంటారు అచ్చ తెలుగులో. అయితే ఈ రెండు మాటలకు ఇప్పుడు వాడుకఉన్నట్లు లేదు.

తెలుగులో 'మంచు' శబ్దానికి 'ఇనం, ఇగం, ఈము' అనే రూపాంతరాలే పర్యాయపదాలని చెప్పాలి. సంస్కృతంలో 'తుషారం, హిమం, తుహినం, ప్రాలేయం, మిహిక, మహిక, నీహారం, ఉపశ్చాయం' వంటి మాటలున్నాయి పర్యాయార్థంలో. అర్థసమాజం తొలుత మంచుకొండల్లో చలికింది. కాబట్టి ఇన్నిపేర్లు పెట్టుకుందేమో! వీటి వ్యుత్పత్తులు స్పష్టంగా తెలివుకాబట్టి, ఏ విశేషార్థంలో ఏ మాటను వాడాలో ఏది సరైనదో చెప్పటం కష్టం. తెలుగులో 'గూడమంచు, పొగమంచు' వంటి సమాసాలు

లేకపోలేదు. అయినా దక్షిణాదివాళ్ళకి మంచు అంతగా అందుబాటులో లేదనేది వాస్తవం.

మంచువల్లగాని, గాలివల్లగాని వచ్చే చల్లదనాన్ని 'చలి' అంటారు. అందువల్ల వణుకుపుట్టినచ్చు. చలికి 'చలిమిడి, చలుబు, పీచు, చలువ, ఇవకం, ఇవతాళింపు' వంటి పర్యాయపదాలున్నాయి. చలి, చలిమిరి, చలువ/చంప అనే వాటికి చాలా దగ్గరి సంబంధం వుంది. ఇవకానికి, ఇవాకానికి (హిమాచీ) పోలిక ఉంది. చలుబుకు ఇప్పటి అర్థం పరిమితం. పూర్వం చలివీ చల్లదనాన్ని అమాటలోనే సూచించేవాళ్లు. సంస్కృతంలో 'శీతం, శీతలం, శైత్యం, సుశుమం, సుషీమం, శిశిరం, జడం, తుషారం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. వీటిలో తుషారం మంచనే అర్థంలో కూడా వాడేది. పీచు అనే తెలుగుమాట శీతం మంచి పుట్టింది. మంచుకు వీళ్ళు గడ్డగట్టాయి కాబట్టేమో 'జడ' మనే పేరు కూడా వచ్చింది చల్లదనానికి. మన రాష్ట్రంలో కొబ్బరిమాన గడ్డగట్టడమే విశేషం.

చప్పుళ్లు

మణ్ణులనూ మెరుపులనూ తలచుకొన్నప్పుడే ఉరుములనూ పిడుగులనూ ప్రస్తావించనలసింది. పోవీ ఇప్పుడుచూద్దాం. నిజానికి ఉరుముకు పర్యాయపదమైన మరో తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదు. పెద్దగా మాట్లాడినా అరిచినా కూడా ఉరిమినట్లే లేక్క తెలుగులో. గుడ్డురిమిచూడటం కూడా కద్దు. సంస్కృతంలో 'స్వనితం, గర్జ(న), గర్జితం, రపితం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. గర్జ, గర్జన, గర్జితం అనేవి సింహాలు పెట్టే కేకలకూడా వర్తిస్తాయి. ప్రనితమొక్కటే ఎక్కువ న్వాప్తిలో ఉన్నమాట.

పిడుగుకూడా ఒంటిగంట రామలింగంలాంటి తెలుగుమాటే. దానికి మరో పర్యాయపదం తెలుగులో కనిపించదు. సంస్కృతంలో రెండురకాల పర్యాయ పదాలున్నాయి: 'ప్రోదివి, స్వరుపు, శంబం' అనే కేవలధ్వనిసూచకాలూ, ఇండ్రుడి అయుధమనే విశ్వాసానికి చిహ్నాలయిన 'పజ్రం, కులిశం, బిదురం, దంధోరి, అశని, పవి, శతకోటి' అనేవీ. ప్రోదం (బయం) పుట్టించేది కాబట్టి ప్రోదివి. చప్పుడుగా ఉండేదికాబట్టి స్వరుపు. శంబ శబ్దానికి శంపా శబ్దానికి ద్వనిసాదృశ్యముంది. బహుశా మెరిసిన తరువాత వినిపించే దనే మూలార్థముందేమో తెలీదు. బద్దలుకొట్టేదికాబట్టి బిదురమనేమాట పుట్టింది. మారంచులున్న (అయుధం) కాబట్టి శతకోటి అనే పేరు వచ్చింది.

ఉరుములూ పిడుగులూ పెద్దచప్పుడు చేస్తాయి. ఆ చప్పుడుకు తెలుగులో 'మోత, మోత, రవళి, నాదు, మ్రోగుడు, వాగుడు, సద్దు, ఉలిపు, అలికిడి, అలుకుడు, కూత, రంపు, రంపి, రంత, క్రందు' మొదలైన పర్యాయపదాలున్నాయి. మోత, మోత, మ్రోగుడు అనేవి మూడూ మోగు (చప్పుడు చేయు) అనే క్రియాపదం మంచి పుట్టిన నామవాచకాలు. మోత సాధారణపదం. రవళి అనే

మాటను మామూలుగా 'అందెలరవళి' వంటి సమాసాల్లో వాడుంటారు. గజ్జెల చప్పుడు, గాజాల చప్పుడు మొదలయిన సుకుమారధ్వనుల విషయంలో రవళి శబ్దాన్ని వాడారు. నాడు అనేది సంస్కృతంలోని వాదశబ్దధ్వని. వాగుడు మామూలుగా ఎడతెరపితేని వోటిమాటల చప్పుడుకే అన్వయిస్తుంది. సద్దు అనేది శబ్దమనే సంస్కృతపదం నుంచి పుట్టినమాట. పక్షులుచేసే చప్పుడును ఉలిపు అంటారు. దీనికి పూర్వకావ్యాల్లో మాత్రమే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. అలికిడి, అలుకుడు రూపాంతరాలు. ఇవి అడుగుల చప్పుడు, ఏ సొదల్లోనో దాక్కుంటున్న ఇంతుపులకదలిక వగైరాలను సూచించడానికి వాడే మాటలు. కూత సాధారణంగా పిట్టలకు అన్వయించి చెప్పేమాట - కొన్ని సమయాల్లో మనుషులకూడా. పోట్లాటల్లో పెద్దగా అరుస్తూ చేసే ధ్వనికి రంపి, రంపు అనే రూపాంతరాలూ, రంతు అనే మరోమాటా అన్వయిస్తారు.

అలుకుడు అనే మాటను 'ఏడ్చు' అనే అర్థంలోకూడా వాడుతారు. పక్షులుగాని, అడవిల్లుగాని సన్నసన్నగా నవ్వుతూ చేసే కలకల ధ్వనికి తెలుగుమాటలు అలబలం, హలాహలి అనేవి సమానార్థకాలు. మద్దెలమోతను ప్రత్యేకించి 'దిమ్మకు, గొలక, గొల్ల, గొల్లు' అనే మాటలతో సూచిస్తారు. రోద అనేది చెవికింపుగాని చప్పుడు. ఇలా ప్రత్యేకార్థాల్లో వాడేమాటలనేకమున్నాయి తెలుగులో. కాకపోతే అభ్యాసంగావి, వాటికి ప్రత్యేకమయిన అర్థాల్లోనే మాటలనువాడాలనే పట్టుదలగాని లేనందున 'సర్వం జగన్నాథ'మన్నట్లు ఏదో ఒక పదాన్ని వాడి అదే సరయిందని సంతోషిస్తుంటారు. అది మానవబలహీనత. మానవులను వదిలిపోడు.

మోతకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదా లనేకమున్నాయి. 'శబ్దం, ధ్వని, వినదం, వినాదం, స్వనం, స్పృనం, విస్వనం, విస్పృనం, రవం, రావం, అరవం, అరావం, పంరావం, చిరావం, ధ్వానం, నిర్వోషం, నిర్హృదం, గర్జ(వం)' వగైరాలు. చాలా మాటల్లో 'న'కారం ఎందుకుందో, 'ర' ఎందుకుందో చెప్పలేం. శబ్దం, ధ్వని అనేవీ, రవం అనేవీ ఎక్కువస్వాస్త్యంలో ఉన్నమాటలు. 'వినదం, వినాదం', 'స్వనం, స్పృనం', 'విస్వనం, విస్పృనం', 'రవం, రావం', 'ధ్వని, ధ్వానం' అనేవి అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. 'అ, పం, వి' అనే ఉపసర్గలు చేర్చి 'రావ' శబ్దాన్ని పర్యాయరూపాలతో వాడుతున్నారనికూడా గమనించాలి. నిర్వోష శబ్దాన్ని ఉరుమునూ, పిడుగుపాలునూ వర్ణించేటప్పుడు కూడా వాడారు - నిర్హృదాన్ని లాగానే. స్వనం, స్పృనం, విస్పృనంలాంటి మాటల్లో మృదుత్వంగల ధ్వని అనే సూచన ఉంది. అరావం, పంరావం, అరవం వంటి వాటిలో ధ్వనితీవ్రత సూచితం-మాధుర్యం లేదనేభావంతోబాటు.

గుడ్డలచప్పుడు, అకుల కదలిక వగైరా ధ్వనులను సూచించటానికి 'మర్మరం' అనే శబ్దాన్ని ప్రయోగిస్తారు. నగల చప్పుడును సూచించటానికి 'శింజ, శింజితం' అనే రూపాంతరాలను వాడారు. వాద్యాల ధ్వనిని 'నిక్వణం, విక్వాణం, క్వాణం, క్వణం, క్వణవం' అనే రూపాంతరాలతో సూచిస్తారు. వీణ, వాయులీనంవంటి వాటి ధ్వనులను 'ప్రక్వాణం, ప్రక్వణం' వంటి మాటలతో వర్ణిస్తారు. పదిమంది (జనం) చేరి గుసగుసలుగా మాట్లాడుకున్నా పుట్టేచప్పుడును 'కలకలం' అంటారు; అది కొంచెం

పెద్దగా ఉంటే 'కోలాహల'మంటారు. పశుపక్షులు చేసే చప్పుడును 'రుణం, వాణితం' అంటారు. కోకిలాదుల 'రుతి'ని 'కూతిత'మంటారు. ఎంతోమధురంగా ఉండి వినగానే పుంకరింత పుట్టించే ధ్వని అయితే 'కాకలి' అంటారు. ఇవన్నీ సంస్కృతపదాలు. తెలుగులో వీటిని పాఠం చేసుకొన్నాం-వినాడో

భూమి సముద్రాలు

తెలుగులో 'భూమి' శబ్దానికి స్పష్టమైన పర్యాయపదాలు రెండు-నేల, మన్ను-అనేవి. మనం, మనతోబాటు సమస్త చరాచర వస్తువులూ నిలవడానికి ఆధారమయింది కాబట్టి 'నేల' అన్నారు. పిలు(చు) అనే క్రియాపదానికి దీనికి చాలా దగ్గర సంబంధముంది. మను/మన్ను అనే క్రియకూ, మన్నిక అనే వామపదానికి సంబంధించినమాట మన్ను. మన ఉనికికీ బతుక్కూ ఆధారభూతమైంది కాబట్టి 'మన్ను' అని భూమిని పిలుస్తున్నాం. మంటి, మట్టి అనేవి బహుశా దీని జాపవిభక్తిక రూపాలయి పుండవచ్చు. పృథ్వీ అనే సంస్కృత శబ్దంనుంచి 'పుడవీ' అనే ప్రాకృతరూపం ఏర్పడిందనీ, దాన్నించి పుట్టిన 'పుడమి' అనేది 'అచ్చ' తెలుగనే వ్యాకరణాలు చెప్తాయి. భూ శబ్దంనుంచి ఏర్పడ్డది బువి అనేమాట. కవులు సృష్టించుకొన్నమాట 'పంటవలంతి' - బాగా పంటలు పండే చోటనే అర్థం. పంటల్లేకపోయినా, అవి ఎండిపోయినా ఈ మాటను నిర్వాక్షిణ్యంగా వాడేస్తుంటారు కొందరు. ఇవి తెలుగుమాటలు.

సంస్కృతంలో చాలా పర్యాయపదాలున్నాయి. అవి రెండు రకాలు. ఏవో కొన్ని ప్రత్యయాల్లో మార్పులతో ఉన్న మూలపదాలు ఒకరకం. వర్ణనాత్మకంగా ఉండేవి మరోరకం. 'ఇల, భూమి, అచల, అనంత, రస, స్థిర, భర, భరణి, భారణి, భారుణి, భరిత్రి, క్షేణి, జ్యోతి, జ్వీరి, ఉర్వి, గోత్ర, కు, పృథివి, పృథ్వీ, క్షౌ, క్షమ, అవని, మేదిని, మహి, విపుల, చాత్రి, జగతి' అనేవి మొదటిరకం మాటలు. విశ్వంభర, రత్నగర్భ, వసుంధర, సర్వంసహ, వసుమతి, వసుధ, గర్భారి, భూతధాత్రి, అద్రిమేఖల వగైరాలు రెండో రకావివి.

స్థిర, భర, భరణి, భారుణి, భరిత్రి - అనే మాటల్లోని ప్రధానార్థం కదలకుండా ఉండేది, 'జీవరాసులను ధరించేది/మోసేది' అనే భావం. భారుణి అనే రూపం సంస్కృత కవుల వాడుకలో కనిపించదు గాని తెలుగు కవులు నన్నయ కాలంనుంచి మార్గదానికి వీల్లేని యతిస్థానాల్లో దొరికి వాడేశారు. భూమి అంటే చాలా పెద్దది అని అర్థం. భౌమం అనేమాటకు భూమికి సంబంధించిన, చాలా పెద్దదైన అనే రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. భూమిని లాటిన్లో terra firma అంటారు స్థిరంగా ఉండేదనే అర్థంలో. పృథివి, పృథ్వీ శబ్దాలు రూపాంతరాలు. వీటికి 'పృథు' (అంటే చాలా పెద్దదైన) అనే విశేషణంతో సంబంధమున్న పురాణాలు 'పృథు' చక్రవర్తికి భూమికి ముడినేపి కథలల్లాము. అలాగే 'ఉరు' (గొప్ప, పెద్ద) అనే విశేషణానికి 'ఉర్వి'కి దగ్గరి చుట్టడికముంది. అచలమంటే కదలనిది. భూమి కదలదనీ సూర్యచంద్రాదులు

దానిచుట్టూ తిరుగుతుంటారనీ విశ్వసించిన కాలంలో ఈ మాట పుట్టింది. కొండ అనే అర్థంకూడా ఈ మాటకుంది.

అనంతమంటే అంతులేనిది. చాలా విశాలమైనది అనే అర్థంలో ఈ పదం భూమికి పర్యాయపదమయింది. అనంతమంటే రక్షణ. జనానికి నిలననీడనిచ్చి రక్షించేది కాబట్టి అవని అన్నారు. మహత్తరమే గొప్పది. 'మహా' అనే అవ్యయానికి మహి శబ్దానికి చుట్టరికముంది. విపుల అంటే విశాలమయింది. విపుల శబ్దాన్ని విశేషణంగా కూడా వాడుతారు. దాత్రీ శబ్దానికి పోషించేది, ధరించేది అని అర్థం. పాలిచ్చే దాది అనే అర్థవిశేషం కూడా ఈ మాటకున్నది. జగత్తు, జగతి అనేవి రూపాంతరాలు. ఈ మాటలకు భూమి అనే అర్థంతోబాటు ప్రపంచమనే విశేషార్థంకూడా ఉంది. తిరిగేది అనే విశేషణార్థం లేకపోలేదు. మేదుడనే రాక్షసుడి మెదడు ఇలా భూమిగా మారిందనే పురాణగాథ ప్రకారం మేదిని అనే మాట పుట్టింది. క్షమ, క్షౌ అనే శబ్దాలకు 'ఓర్పుకలిది' అని అర్థం. భూదేవంత ఓర్పునే నానుడి ఉండనే ఉంది. ఏ భూకంపమో వచ్చినప్పుడు తప్ప ఈ మానవజాతిని ఓర్పుగా మోస్తున్నది కాబట్టి క్షమ అన్నారు. దాని రూపాంతరం క్షౌ.

ఇలా శబ్దానికి ద్రావిడ భాషల్లోని 'ఇల్, నిల్' అనే ధాతువులకూ సంబంధముందని కొందరంటారు. విడు అధోలోకాల్లోనూ ఒకటైన 'రసాతలానికి' భూమికి 'రస' అనే ఒకే పేరుండటం ఆశ్చర్యం. దీన్నిబట్టి రసాతలం కూడా భూమిలో ఒక ప్రాంతమేమోనన్న అనుమానం రావచ్చు. రస శబ్దానికి ఇంకా చాలా అర్థాలున్నాయి. అది నేరే విషయం. కుభృత్ వంటి శబ్దాలనుంచి విడదీసి ఏర్పరిచిన వికాక్షర శబ్దమేమో 'కు' అనేది. కొందరీమాటకూ ఇంగ్లీషులోని 'cow', సంస్కృతంలోని 'గా' అనే మాటలకూ ముడివేసి ఆర్య పంప్రదాయంలో భూమికి అవుకూ ఉన్న అన్యోన్యసంబంధాన్ని గురించి ఉపన్యసించక పోలేదు. ఈ అర్థాల సంగతి ఎలాఉన్నా భూశబ్ద పర్యాయపదాలు తెలుగులో పద్యాలు రాసిన కవులకు పాదపూరణార్థం బాగా పనికి వచ్చేవని చెప్పాలి.

వసుధ, వసుంధర, వసుమతి అనే మాటలు భూమినుంచి వసువులు (రత్నాలు) దొరుకుతున్నాయని గ్రహించిన తరువాత పెట్టిన పేర్లు అని చెప్పవచ్చు. అడపిల్లలకు పేర్లుగా కూడా వీటి ఉపయోగం స్మరించదగ్గదే. రత్నగర్భ అంటే కడుపులో రత్నాలు దాచుకున్న స్త్రీ. భూమిని స్త్రీమూర్తిగా భావిస్తూ కాబట్టి భూమిని రత్నగర్భ అన్నాం. రత్నగర్భుడు అని పుంలింగరూపం చేశామో సముద్రుడయిపోతాడు. భూమిలో సముద్రంలో రత్నాలు దొరుకుతాయని తెలుసుకొని పెట్టిన పేర్లవి.

విశ్వంధర, సర్వంసహ అనేవి భూమి లక్షణాలనుబట్టి పెట్టిన పేర్లు. విశ్వాన్ని - ప్రపంచాన్ని ధరించేది విశ్వంధర. సర్వం - అన్నిటినీ, అంతటినీ - సహించేది సర్వంసహ. గవ్వారమంటే గుహ, అడవి. కొండల్లో ఉండే గుహలనుబట్టి కాక భూమిపైనుండే అరణ్యాలనుబట్టి దానికి గవ్వారి అనే పేరు వచ్చిఉంటుంది. సమస్త చరాచర జీవరాశికి భూతాలకూ - కన్నతల్లి వంటిది కాబట్టి భూమిని భూతధాత్రి అన్నారు. ఇవన్నీ పర్లనాత్మక నామధేయాలు.

భూమిని తల్లిగా భావించటం మన సంప్రదాయం. జన్మమలు తండ్రిగా భావిస్తారు. అందుకే మనం mother land అంటుంటే వాళ్ళు father land అని మాతృభూమిని అంటే పృథ్వీని పిలుస్తారు. ఈ భూమినే కాలరాసారులు రాజులకు 'భార్య'గా పరిగణించారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు.

సముద్ర శబ్దానికి పర్యాయపదమని చెప్పదగిన ఒకేఒక అచ్చ తెలుగుమాట 'కడలి'. కడ అంటే చివర, అంచు. ఎంతో దూరంగాకా ఉన్నదనే అర్థంలో బహుశా కడలి శబ్దం పుట్టివుండవచ్చు. సంద్రమనే తదృశ పదం సముద్ర శబ్దం నుంచి పుట్టింది. తెలుగు కవులు పృథ్వీంచుకొన్న ప్రాయేరు, మున్నీరు అనే సమాసాలను కూడా విఘంటువులు కడలి పర్యాయాలుగా పరిగణిస్తాయి. ప్రా అనేది 'ప్రాత' శబ్దానికి సమాసాల్లో వచ్చే ధూపాంతరం. 'పాతకాలపు విరని' పండితార్థం. మున్ - అంటే మొదటి, తొలికాలపు. పృథ్వీకి మొదటిదనీ, పృథ్వీ అక్కడే (సముద్రంలోనే) మొదలయిందనీ భావించి కల్పించిన మాట మున్నీరు. ఎంతో విశాలమైన సాగరతీరమున్న తెలుగువాళ్ళు కడలి అనే ఒక్కమాటతోనే సముద్రాన్ని పిలిచే వాళ్ళన్నమాట. చిత్రమేమిది.

సంస్కృతంలో చాలా పేర్లున్నాయి. 'సముద్రం, అల్లి, అకూపారం, పారావారం, సరిత్పతి, ఉదన్వంతుడు, ఉదది, సింధువు, సరస్వంతుడు, సాగరం, అర్ణవం, రత్నాకరం, జలనిధి, జడనిధి, యాదూపతి, అపాంపతి' మొదలైనవి చాలావరకు వర్ణనాత్మకాలయిన పేర్లే. అప్ - అంటే నీరు. ■ వీరు విండినచోటు కాబట్టి అల్లి అన్నారు. పారం అంటే అవతలి ఒడ్డు. అవారం అంటే ఇవతలి ఒడ్డు. పారావారం అంటే రెండు ఒడ్డు మధ్యా ఉన్నదని అర్థం. నిదానికి ఇటూ అటూ ఒడ్డు లేకుండా ఉండే ప్రవాహంగాని పడియగాని ఉండదు గాని ఎందుకుపెట్టారో సముద్రాని కీపేరు పెట్టారు. పారంగతుడు మొదలైన పదాల్లో అవతలి ఒడ్డు చేరినవాడనే అర్థం. అంటే ■ తరిసిన వాడని భావార్థం. అకూపార శబ్దానికి విష్ణుమూర్తి రెండో అవతారమైన తాదేనే అర్థం కూడా ఉంది. పదరు తాదేలు మునిగి అడుగునుంచి వేదాలను బయటికి తెచ్చింది. ఇది పురాణగాథ. సముద్రం, తాదేలు అనే రెండర్థాలకూ ఒకేమాట ఎలా పోవగలదో ■ పదాన్ని సృష్టించిన వాళ్ళకే తెలియాలి.

వ్యుత్పత్తులు

ఈ సందర్భంలో 'వ్యుత్పత్తు' అను గురించి రెండుమూడు మాటలు ప్రస్తావించటం సమంజసమనిపిస్తుంది. క్రీస్తుపూర్వం 1500 వాటి యాస్కాచార్యుడి నిరుక్తంలో చాలా మాటలకిచ్చిన వ్యుత్పత్తులు గమ్యత్తుగా ఉంటాయి. హిందీ చేస్తుంది కాబట్టి అక్షరాలు తిరగబడి సింహామయిందట. అంతకన్నా క్రూరమైన పెద్దపులి కెందుకీపేరు రాలేదో చెప్పలేం. 'నరః వా' మనిషేమో అనిపిస్తుంది కాబట్టి వానరం (అంటే

కోతి) అనే మాట పుట్టిందట. ఈ రకం పట్టు ల్యాటిన్ గ్రీకు పండితులు కూడా ప్రదర్శించారు. లిథోస్ అంటే రాయి. లిథ్ అంటే పరిగెత్తటం. రాయి పరిగెత్తడు కాబట్టి అలా పేరు వచ్చిందన్నారు! ఇలా ప్రతిమాటకూ 'వ్యుత్పత్తి' చెప్పటం పండితుల కోవిదోదం అయింది. చెప్పే వ్యుత్పత్తులు సాసగుతాయో లేదో వారికి అక్కరలేదన్నమాట. తెలుగుమాటలకు సంస్కృత వ్యుత్పత్తులు చెప్పినవారున్నారు. వేంకట అనే తెలుగుమాట, వేంగడ అనే తమిళపదం 'పెద్దపులి' అనే మూలార్థం కలవి. ఆ మాట సంస్కృతమని 'వేం హిసాన్ కట తీరి వేంకటః' - అంటే 'హిసాను (వేం) ఖండించే (కట)వాడ'ని వ్యుత్పత్తి చెప్పారు. రామాయణంలోని 'సుందరకాండ'కు ■ పేరెందుకు వచ్చిందో అలోచించి ఎవరో 'సుందరో హనుమాన్ జ్ఞేయః' అనేవిషయంటువు(!) చెప్పే హనుమంతుడికి సుందరుడు (అనగా చక్కనివాడు) అనే పేరుంది కాబట్టి లంకాదహనం వగైరా కథాభాగమున్న ఆ కాండకు సుందరకాండ అనే పేరు వచ్చిందన్నారు! అవునంటారా?

ఇలా వ్యుత్పత్తి శాస్త్రం (Etymological Science) అనేది ప్రపంచ న్యాయంగా వెలికితలలు వేసిన మీదట వోలైయిర్ అనే ఫ్రెంచి విద్వాంసుడు ■ శాస్త్రానికి చిత్రమైన విర్వచనం చెప్పాడు. విషయంఁటే - "వ్యుత్పత్తులు చెప్పటం ఒక శాస్త్రం. అందులో అచ్చులకు విలువలేదు. హల్లులకు ఉన్నట్టు లేదు" అని! ఈ రెండూ లేని మాటలుండవు కాబట్టి ఆ శాస్త్రానికి విలువలేదని ఆయన వెక్కిరింత. అందుచేతనే పృష్ఠంగా అమమానరహితంగా ఉన్న సందర్భాల్లో తప్ప కరాఖండిగా ఇదే వ్యుత్పత్తర్థమని చెప్పటానికి సాహసించటం లేదు. కొన్ని ఇంచుమించు సమానంగా ఉండే ధ్వనులున్న అర్థాలున్న మాటలను పోల్చి వాటిలో ఈ భాగానికి ఇది బహుశా అర్థమై ఉంటుందని ఊహించటం క్షేమం. పొరకులు క్షమించాలి.

నదులూ నీళ్ళు

సరిత్రంటే నది. నదులకు (అవి స్త్రీలు) సముద్రుడు (ఒకే ఒక మగవాడు) భర్త కాబట్టి సరితృతి అన్నారు. యాదాపతి, అపాంపతి అనే మాటలీలాంటివే. ఉదస్యంతుడు, ఉదధి, జలనిధి, జడనిధి అనే మాటలకు నీళ్లు నిలవవున్నచోటు అని అర్థం. సింధు శబ్దానికి నది, సముద్రం అనే రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. అర్యులెరిగిన చాలా పెద్దనది (సముద్రమంత నది!) కాబట్టి నదిని సముద్రంతో సమానమన్నారేమో! రత్నాలు దొరికేచోటు కాబట్టి రత్నాకరం (అకరం అంటే స్థానం) అన్నారు. సరస్వంతుడనే మాట కూడా నీరు నిండినవాడనే భావంతో పెట్టిన పేరే. సగరుడి కొడుకులు పాతాళందాకా తవ్వినీరు నింపిన చోటు కాబట్టి సాగరమనే పేరు వచ్చిందని పురాణాలు చెప్తాయి. అర్ధమంటే నీరు. అది నిండావున్నచోటు అర్ధవం. దాన్ని అర్ధోరాశి (అంటే నీటికుప్ప) అనికూడా పిలిచారు. వితాపతా సముద్రమొక్కటే నర్లవాత్మకంకాని పేరని చెప్పాలి.

పాదసముద్రం (క్షీరోదరి), పెరుగు సముద్రం (దధ్యోదరి), వెయ్యి సముద్రం (స్మృతోదరి), చెరుకు సముద్రం (ఇక్ష్వాదరి), కల్లు సముద్రం (సురోదరి), మంచి నీటి సముద్రం (స్వాదూదరి) అని సప్తసముద్రా లున్నాయట. ఇప్పటి 'అట్లాసు'లో అవి కనిపించవు. కవీసం ■ చివరి రెండూ దయటపడితే మన సమస్యలు చాలా తీరిపోతాయి!

నీటికి నీరు అన్న ఒక్కటే నిజమైన తెలుగుమాట. కొందరు దాని (నీళ్లు అనే) బహువచనరూపాన్నే వ్యవహరిస్తారు. ఇదే మాట సంస్కృతంలోకి 'నీరం' అనే రూపంలో ప్రవేశించింది. నీరాగారమని (అంటే నీటి ఇల్లు అని) సముద్రాన్ని పిలుస్తారు సంస్కృతంలో. మనకున్న ఒక్కమాటమా సంస్కృతం సంగ్రహించినందుకు పంతోషదూఖాలు రెండూ అనుభవించాలేమో!

సంస్కృతంలో 'అప్స', అమస్సు, వారి, సలిరం, జలం, కమలం, పయస్సు, కీలాం, అర్థం, అమృతం, జీవనం, భువనం, వనం, కబంధం, ఉదకం, పాథస్సు, పుష్కరం, సర్వతోముఖం, అంభస్సు, అంబువు, శంబరం, సంవరం, మేఘస్పృష్టం, ఘనరసం, రసం, కృషీటం, కాండం, జీవనీయం, కుశం, విషం' లాంటి (కొన్ని) పరస్పర విరుద్ధార్థాలున్న పర్యాయపదాలున్నాయి. నీటిలో 'సలిరం, జలం, ఉదకం' అనే మూడుమాటలే ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవి. తక్కినవాటికి పుస్తకాలూ, కవులూ ఆధారం.

నీరులేనిదే ఒకకటం దుర్బటం. మొదట గాలి, తరువాత నీరు మన ప్రాణాలు నిలుపుతాయి. ■ మీదనే ఆహారం. ఈ సంగతి అధికారిం నుంచీ అందరికీ తెలుసు కాబట్టే నీటిని 'జీవనం, జీవనీయం, అమృతం' అని పిలిచారు. దీనికే నీటిమీద ఆధారపడ్డది కాబట్టి నీటిని జీవనం అన్నారు. దీనికించేది కాబట్టి జీవనీయం. చావుతప్పించేది కాబట్టి (కొంతకాలమయివా) దాన్ని అమృతమన్నారు. బహుశా తియ్యనీటినే అమృత మనీషంబారు. భువన శబ్దానికి లోకం, ప్రపంచమనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. ఈ సృష్టికే నీరు ప్రథమాధారం కాబట్టి నీటినే భువనమన్నారు. కాలిదాసు అభిజ్ఞానశాకుంతలం నాందీశ్లోకంలోనే 'యా సృష్టిః ప్రవృత్తార్యా' అని స్మరించాడు ఈ దృష్టితోనే. అదే దృష్టితో రసమని కూడా పిలిచారు నీటిని. తియ్యనీరయితే పాలలాగా (కొద్దిరి పాలవంటి నీర్లని ఇప్పటికీ పిలుస్తుంటాం కదా) అమోఘకరంగా ఉంటాయని కాదోలు నీటికి పయస్సు అనికూడా పేరు పెట్టారు. పాథస్సు అనే మాటకు నీరు, అన్నం అనే రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. నీరనే అర్థముంది కాబట్టి సముద్రాన్ని పాథోనిది, పాథోది అని కూడా పిలిచారు. అన్నమనే అర్థంలో పాథేయమని దారిబత్తేనికి పేరు పెట్టారు. అంటే నీటికి ఆహారమనే అర్థం కూడా కల్పించారని చెప్పాలి. మల్బుల (ఘనం) నుంచి వచ్చే 'రసం' కాబట్టి ఘనరసమన్నారు.

ఇంతవరకూ బాగుంది కాని నీటిని 'కీలాం, కబంధం, శంబరం, కుశం, విషం' అని ఎందుకు పిలిచారో చెప్పలేం. కీలాం శబ్దానికి నెత్తురనే అర్థమే మామూలిది. కబంధ శబ్దానికి (తలలేని) మొండెమనీ, సముద్రమనీ అర్థవిశేషా లున్నాయట. 'క' అంటే నీరనీ, దాన్ని బంధించి (కట్టిపడేసి) ఉంచేచోటుకాబట్టి సముద్రానికి కబంధమనే పేరువచ్చిందనీ కొందరు 'పొదిస్తారు' - అంటే సమర్థిస్తారు! సంస్కృతంలో

మూటల మూటలు

జనాభా గణాంకాలు

విశాఖాంధ్ర రజ్వలియన్ ట్రస్ట్
రజ్వలియన్ ట్రస్ట్, విశాఖాంధ్ర
విశాఖాంధ్ర రజ్వలియన్ ట్రస్ట్

మూటల మూటలు

బూదరాజు రాధాకృష్ణ

వికలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్

విజ్ఞాన భవన్, 4-1-435 థైంస్ ప్లీజ్
హైదరాబాద్-500 001.

నా మాట

దేశాల్లం కేంద్రం చేస్తున్న ఉద్యోగం మూవాలనే సంకల్పం కలిగింది. తెలుగు అకాడమిలో భాషాసామాజిక పరిశోధన కుంటుపడ్డది. శబ్దసాగరవిర్యాణం నెరవేరదని తేలిపోయింది. వ్యక్తిగతంగా తప్ప సంస్థాగతంగా కార్యనిర్వహణ అసాధ్యమనిపించింది. దయటపడ్డ తరవాత ఏం చేద్దామనే ఆలోచనలు ముసురుతున్నాయి. ఆ పనులలో తిరుపతిలోని శ్రీవేంకటేశ్వర విద్యాలయంలోని తెలుగు శాఖాధిపతి ఆచార్య జి.ఎన్.రెడ్డి పర్యాయపదవిఘంటునిర్వాణం అరంభించాడని తెలిసింది. ఏ భాషలోనూ ఏ రెండుమాటలూ పర్యాయపదాలుగా అన్ని సందర్భాల్లోనూ పనికిరావన్న భాషాశాస్త్ర సిద్ధాంతం గుర్తుకు వచ్చింది. అప్పటికే నేను కూడా అపనే చేయాలని కొంత శ్రమించిన మాట వాస్తవం. అయినా ఆ పని అంతటితో అపినేసి, భిన్నపదాలు ఎందుకు పర్యాయపదాలు కావో నిరూపించే పని చేపట్టాను.

వ్యుత్పత్తులనుబట్టి, కావ్యప్రయోగాలనుబట్టి, వ్యవహారభేదాంశుబట్టి కొన్నిమాటలు స్థూలర్పణికి పర్యాయపదాలనిపించినా అవి సమీపపదాలో సంబంధిపదాలో కాగలవు. ఈ అభిప్రాయానికి సంబంధించిన సిద్ధాంతచర్చ చేస్తూ ఇంగ్లీషులో తెలుగులో అప్పటికే కొన్ని వ్యాసాలు రాసివున్నాను. ఆ వివరాలను నా భాషాశాస్త్ర వ్యాసాల్లో 'తెలుగు వాఙ్మయం: సంబంధిపదకోశాలు' అనే వ్యాసంలో చూడవచ్చు. అచరణరూపంలో ఆ సిద్ధాంతాన్ని చర్చిద్దా మనిపించింది. ఫలితం ఈ గ్రంథరూపంలోని వ్యాసపరంపర. ఇదే శీర్షికతో ■ వ్యాసాలు 'ఈనాడు' దినపత్రిక ఆదివారం సంచికల్లో 19-6-1988 నుంచి 18-9-1990 దాకా ధారావాహికంగా నెలువడ్డాయి. రచనాకాలానికి తెలుగు వ్యుత్పత్తి కోశం కూడా నాకు అందుబాటులో లేదు. శాస్త్రచర్చలు చేయటంకన్నా చేతనైనంత సులభభాషలో పాదారణ పాఠకుల సుద్దేశించి రచించటం ప్రయోజనకర మనిపించింది. ■ వ్యాసాలను ఇలా గ్రంథరూపంలో ప్రచురించుకోదానికి అనుమతించిన ఈనాడు అధిపతి రామోజీరావుగారికి కృతజ్ఞతలు చెప్పటం నా కనీస కర్తవ్యం.

ఆచార్య జి.ఎన్.రెడ్డిగారి తెలుగు పర్యాయపద విఘంటువులో రమారమి 14,000 పదాలున్నాయి. వాటిని 4,336 అరోపాలుగా వర్గీకరించారు. అందులోని మాటలన్నిటినీ పరీక్షించి 'పర్యాయపదాలనే మాటల మధ్యగల అర్థచ్ఛాయాభేదాలన్నిటినీ చర్చించటం నా అభిమతంకాదు. అష్టోత్తరశతనామాలూ సహస్రనామాలూ ఉన్న దేవీదేవుల పేర్లలో అనేకం మూర్ఛులేకుండా చాలామందికి అన్వయించేవి. నేను వాటికోరికి పోదలవలేదు. అందుబాటులో ఉన్న నిఘంటువులు పర్యాయపదాటగా భావించిన పదాల్లో ఎక్కువ వ్యాప్తిగల వాటినిగురించే ఆలోచించాను. వ్యుత్పత్తి విధ్యయంలో అభిప్రాయ భేదాలు సహజం. ఆర్యద్రవిడభాషావాదాలవల్ల అది తీవ్రతరంకూడా కొన్ని

సందర్భాల్లో ఆ వ్యాసాలు వెలువడుతున్నప్పుడు కొందరు పెద్దలు ప్రతిపదావితీ సంస్కృత పుస్తకాలు చెప్పా తెలుసుకొమ్మని నన్ను పొచ్చరించారు. కొందరు తను పేరనా చెప్పకుండా బండబూతులతో ఉత్తరాలు రాశారు. తాముగా తను భావాలను వ్యక్తకరించ(లే)క, ఎవరైనా ■ పవి చేస్తే డూషించి పంతుప్రపడటం వారికే చెల్లు. అందుకు విచారం లేదు. నూ గురువుగారు పశ్చి పూర్వప్రజ్ఞాచార్యులవారు “ఈ వెక్కిరిపించు నయ్యల వివేకము తానుటు వ్రాసినట్టెకా” అన్నమాటలు గుర్తుకువచ్చాయి. పరిపెట్టుకొన్నాను - ‘పుర్రెకో బుద్ధి’ అవి.

ఈ గ్రంథంలో ప్రమాదాలను పేర్కొంటూ పూర్వుల వ్యాఖ్యానాలను ఉద్ధరించనందువల్ల అవేలీ చూడకుండా నాకు తోచినట్లు కల్పించి వివరించలేదని గమనించగోర్తాను. చర్చలకు వేసు సిద్ధమే. దినపత్రికలో శాస్త్రప్రసంగాలకు రాసి పాఠకులను బాధించదలచుకోలేదు. భాషాద్యయనం ద్వారా పూర్వ సంస్కృతిని, చరిత్రను పునర్నిర్మించాలనే సంకల్పమూ, ఏమాటను ఏ సందర్భంలో ఏ నిర్దిష్టార్థంలో ప్రయోగించటం మంచిదో తెలుసుకోవాలనే ఆరాటమూ యువలోకంలో కలగాలని, వారిలో భాషాసాహిత్యాలమీద అధ్యయనం అభిమానాన్నీ కలిగించాలనే తాపత్రయపడ్డాను. అందుకని కొన్ని సమయాల్లో అక్కడక్కడ కొన్ని విసుర్లు వదిలినమాట వాస్తవం. అపాటి విమర్శనుకూడా సహించలేని కేవల ‘సన్పాదయ’ పాఠకులకు నమస్కారాలు. శాస్త్రవిరుద్ధంగాని సరసప్రసంగాలను వేను బహిష్కరించలేను.

ఈ గ్రంథాన్ని కీర్తిశేషులు చండ్ర రాజేశ్వరరావుగారికి అంకితం చేస్తున్నాను. శ్రీశ్రీ మహాకవి అని మొదటిసారి గుర్తించిన మేధాశాలి ఆయన. మహానాయకుడుగా ఎదిగివా వినయమర్యాదలు మరిచిపోని విజ్ఞు డాయన. ఆయన పేరిట స్థాపించిన “సి.ఆర్. పౌండేషన్ ఫర్ సోషియల్ ప్రోగ్రెస్”కు నా చిరుకామకగా ఈ గ్రంథవిక్రయం ద్వారా అభించే సొమ్మును అర్పిస్తున్నాను. నా రచనాస్వామ్యాన్ని విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్ వారికి శాశ్వతంగా రక్షణ చేస్తున్నాను.

గ్రంథప్రచురణలో సహకరించిన పెద్దలందరికీ, విశేషించి రామోజీరావుగారికి మరోసారి నా కృతజ్ఞతలు తెలుపుకొంటున్నాను. గ్రంథముఖపత్రరచయితా వ్యంగ్య చిత్రకారుడూ ఆయన చిరంజీవి పి. శ్రీధరుకు నా కృతజ్ఞతలు. భాషాభిమానులు నా యీ రచనను ఆదరిస్తారని ఆశిస్తున్నాను.

- బూదరాజు రాధాకృష్ణ

విషయసూచిక

నమస్కారాలు	.. 3	రాత్రి రప్పలూ	.. 104
ధర్మప్రపత్తులు	.. 6	నిత్యపల్లాలు: పాడుగు వెడల్పులు	.. 107
స్నేహసంబంధాలు	.. 9	వనానా మూలికలూ	.. 108
శక్రపు-శక్రతుల్యం	.. 15	స్త్రీపురుషులు	.. 114
నిదానిదాలు	.. 17	శరీరభాగాలు	.. 120
కష్టసుఖాలు	.. 19	వస్త్రవిశేషాలు	.. 134
తరివితేటలు	.. 21	అభరణాలు	.. 142
మానానమానాలు	.. 23	డబ్బు విషయం	.. 143
పండితపామరులు	.. 26	భాతుభేదాలు	.. 144
గురుశిష్యులు	.. 30	అవు, దూడ	.. 150
పాపపుణ్యాలు	.. 32	వృషభం	.. 152
విందాస్తుతులు	.. 33	బర్రెలూ దున్నలూ	.. 154
ఇష్టావిష్టాలు	.. 40	ఇతర జంతువులు	.. 154
వ్యాయామ్యాదు, దర్శనార్థాలు	.. 42	పెంపుడు జంతువులు	.. 156
కుదాకుదాలు	.. 43	క్రూర జంతువులు	.. 164
మూర్తామూర్తపదాలు	.. 44	ప్రక్షిసంతతి	.. 166
ఇళ్లు: రకాలు	.. 45	పురుగులు	.. 175
భార్యభర్తలు	.. 53	ఇంటిపురుగులు	.. 178
సంతానం	.. 58	ఉభయచరాలు	.. 182
తల్లిదండ్రులు	.. 63	జలచరాలు	.. 183
అన్నదమ్ములు-అక్కాచెల్లెళ్ళు	.. 64	క్రిమికీటకాలు	.. 186
అల్లుళ్ళు-కోడళ్ళు	.. 65	పాముజాతి	.. 188
అత్తమామలూ వారి సంతా	.. 66	వానానాలు	.. 190
చుట్టరికాలు	.. 68	ఆయుధాలు	.. 192
అకాశమార్గంలో	.. 72	కలహాలు: యుద్ధాలు	.. 199
సూర్యచంద్రాదులు	.. 75	సేనలు: సైనికులు	.. 202
వెలుగుచీకట్లు	.. 80	జయపదయాలు	.. 204
నుట్టులు: రంగులు	.. 83	చావుబతుకులు	.. 206
రాత్రింబవత్తు	.. 87	నవ్వులూ విద్దులూ	.. 208
ఎండవానలు	.. 89	మానవస్వభావాలు	.. 210
చప్పుట్లు	.. 91	గృహోపకరణాలు	.. 215
భూమిసముద్రాలు	.. 93	నిత్యావసర సాధనాలు	.. 219
వృక్షపుష్పాలు	.. 95	వృక్షలూ పనులూ	.. 225
వరులూ నీళ్ళు	.. 96	నిర్మాతలు	.. 230
చెరువులూ బావులూ	.. 101	శాస్త్రాలూ కళలూ	.. 236
		ఉపసంహారం	.. 239

మూటల మూటలు

మన అభిప్రాయాలను ఇతరులకు తెల్పటానికి వాడేవి ఉపయోగపడేవి మూటలు. మన ఆలోచనలున్నంత స్పష్టంగా మూటలూ వాటి అర్థాలూ ఉంటే ఎదుటి వ్యక్తికి మన భావాలు పరిగా తెలుస్తాయి. సగటు మనిషికి మహాకవికి మధ్య గల భేదాన్ని వాళ్లు వాడిన మూటలను బట్టి, వాటి అర్థాల స్పష్టతను బట్టి గుర్తించవచ్చు. ఒకే అభిప్రాయాన్ని తెలియజరచటానికి కొన్ని సమయాల్లో వేరు వేరు మూటలు వాడుంటారు. వాటిని 'పర్యాయపదాలని పిలుస్తుంటారు. కానీ నిజానికి ఏ భాషలోనూ పర్యాయపదాలని అన్నివిధాలా సమానమైన అర్థాలుండే మూటలుండవు - వేరువేరు భాషల్లో ఉండవచ్చు. అయితే సామాన్య వ్యవహారంలో పర్యాయపదాలని పిలిచే మూటల మధ్య సూక్ష్మమైన అర్థభేదాలుంటాయి. వాటిని గుర్తించి పరైన అర్థవిశేషంలో అర్థచ్ఛాయల్లో వాడటంలోనే పాండిత్య నైపుణ్యాలు బయటపడ్తాయి. వాటి ద్వారానే సగటు మనిషికి మహాకవికి మహాపండితుడికి మధ్యగల అంతరం, తారతమ్యం తెలుస్తాయి. 'దురదృష్టవశాత్తూ మన తెలుగు నిఘంటువుల్లో పర్యాయపదాలుగా సమీపపదాలుగా పరిగణించే మూటల మధ్యగల అర్థచ్ఛాయా భేదాల వివరణ దొరకదు. వాటిని పుష్కలశాస్త్రం ద్వారా, కవి ప్రయోగవిశేషాలను గుర్తించటం ద్వారా, వ్యవహారంనుంచి మనమే తెలుసుకోవాలి.

మన సమాజాన్ని ప్రభావితం చేసే శక్తులు రెండు రకాలు, రాజకీయవాదులూ ప్రచార సాధనాలూ అవి. తెలిసిగాని, తెలియకుండాని, కావాలనిగాని, సక్కదారి పట్టించడానికిగాని మన రాజకీయవాదులు ఉపన్యాసాల్లో వాడి జనాన్ని ఉద్రూతలూగించే కొన్ని మూటలకు పహజంగా ఉన్న అర్థాలు వేరు - వాళ్ళ వాడుకనుబట్టి మనం గ్రహించే అర్థాలు వేరు. ఉదాహరణకు 'విన్నపం, విజ్ఞప్తి, విజ్ఞాపన' మొదలైన పర్యాయార్థాలున్న ఈ మూట రాజకీయోపన్యాసాల్లో అర్థరహితంగా ప్రయుక్తమవుతున్నది. 'ఈ లంచగొండి అవినీతి ప్రభుత్వాన్ని కూకటివేళ్లతోసహా పేకరించేదాకా నేనూ నా పొర్టీ విశ్రమించమని మనవిచేస్తున్నా'నని గర్జిస్తుంటారు పక్షాలు. వాక్యగత పందర్బం ప్రకారమయితే ఇక్కడ ఈ మూటకు 'పాచ్చరిక/చెదిరింపు' అనే అర్థమేగాని 'విన్నప'మనే అర్థం పొసగదు. అలాగే ప్రసారసాధనాలయిన పత్రికల్లో రేడియోలో తరచుగా కనిపించే వినిపించే సమాసం "జాతివివక్ష/వర్ణవివక్ష" అనేది. దాన్ని సరిగా "జాతివిచక్షణ" అని వాడినవాళ్ళు లేకపోలేదు. "వివక్ష" అంటే "చెప్పాలనే కోరిక". పదిమూటలో భాషాలో ఉంటే వాటినుంచి ఒకదాన్ని వేరుచేసి "చెప్పాలనే కోరిక వివక్ష ఒకరినుంచి మరొకర్ని వేరుచేసి "చూడటం" విచక్షణ. జాత్యహంకారవాదులు ప్రదర్శిస్తున్నది ఇందువల్ల విచక్షణేగాని వివక్షకాదు. వాళ్ళు కోరిక దగ్గరే అగిపోలేదు.

నేరుగా చూస్తున్నారు. కొన్ని సమయాల్లో పెద్ద కవులు కూడా నిర్లక్ష్యం వల్ల తొందరపాటువల్ల ఇలాంటి ప్రయోగాలు చేస్తుంటారు. మచ్చుకు 'పలనాటి వీరచరిత్ర'లో "జననితో సమమైన జంతువులే"దని బాలచంద్రుడంటాడు. ఆశుకవిత్వంలో యతికోసం తల్లిని 'జంతు'వన్నాడు! వేదాంతుల దృష్టిలో మనమంతా 'పశువు'లమే కావచ్చు. శివుడొక్కడే 'పశుపతి' కావచ్చు. కానీ ■ ప్రయోగం బాగున్నదనగలమా?

మూటలను అచితూచి మాట్లాడటంలో నేర్పుతోబాటు నిజాయితీ కూడా కావాలి. వాటికన్నా ముఖ్యంగా అర్థజ్ఞానం, శబ్దజ్ఞానం కావాలి. ఈ దృష్టితోనే పూర్వ మోపండితుడు తన కొడుకుతో "యద్యపి బహునాఽధీషే తథాఽపి పరపుత్ర! వ్యాకరణమ్, స్వగణః శ్వగణో మాభూత్" అని చెప్పాడంటారు. అనేక విషయాలు సరిగా తెలుసుకుందామంటే వ్యాకరణం నేర్చుకొమ్మన్నాడు. అందువల్ల 'స్వగణం' అనేది 'శ్వగణం' కాదన్నాడు. స్వగణమంటే మనవాళ్లు, బంధువులన్నమాట. శ్వగణమంటే కుక్కలగుంపు! ఉచ్చారణ భేదంవల్ల, రాయటంలోని పొరపాటువల్ల అర్థాలు మారిపోతాయి. చీటిని నేర్చుకోవటం ప్రాథమికం. రాతకూతలు సరిగా నేర్చినవాళ్లు కూడా పొరపాటు పడేది ఏ సమయంలో ఏ అర్థ విశేషంలో ఏ మూట మాట్లాడాలో రాయూలో తెలియక. అందువల్ల మామూలుగా మనం మాట్లాడే, రాసే మూటల మధ్యనున్న విస్పష్టమైన అర్థభేదాలు గుర్తించి ప్రయోగించటం మంచిది.

మూటలకు అర్థాలను నిర్ణయించేది వాక్యంలోని సందర్భం. తక్కిన మూటలతో ఒక మూటకున్న పరస్పర సంబంధం ద్వారా అర్థం తెలుస్తుంది. అర్థాలు ప్రధానంగా రెండురకాలు: యోగికార్థం, రూఢ్వర్థం అని. పదంలోని ధ్వనిభాగాలకున్న విడివిడి అర్థాలను బట్టి చెప్పే వ్యుత్పత్త్యర్థాన్ని యోగికార్థం మంటారు. ఇది కేవలం కల్పితం. వాడుకనుబట్టి నిర్ణయించుకొనేది రూఢ్వర్థం. ఇదే పరమప్రమాణం. వ్యుత్పత్తికి విరుద్ధమయినా వాడుకలో నిలిచిన అర్థమే ప్రబలమయింది. ఈ రెంటినీ గుర్తిస్తూ పదాలమధ్య ముఖ్యంగా పర్యాయపదాలనే సమీప పదాల మధ్య - కనిపించే వినిపించే అర్థవిశేషాలను పరిశీలిద్దాం. విడివిడి మూటల అర్థ విశేషాలనుగాక దగ్గరి సంబంధమున్న మూటలకుగల అర్థచ్ఛాయలు గుర్తిద్దాం.

★ ★ ★

నమస్కారాలు

విశ్వస్యవహారంలో మనం మూట్లాడే మూటల్లో మర్యాద ప్రదర్శనగా 'నమస్కారం' లాంటి మూటలు వాడుతుంటాం. పసిపిల్లలని తాతగారికి 'నమస్తే చెప్ప' అని ప్రోత్సహించి అలవాటు చేస్తాం. ఇది నమస్కారంలాగా నామవాచకంకాదు. "నమః-తే" (తే-నీకు, నమః-దండం) అనే చిన్న సంస్కృత వాక్యం. పూజలు చేసేటప్పుడు 'నమస్తుభ్యం' (తుభ్యం-మీకు, నమః-దండం) అని దేవతలకు చెప్తాం. మమఘటకేమో వికవచనరూపమైన 'తే' వాడుతున్నామన్నమాట. ఈ నమస్కారం అనేక విధాలు. దణ్ణం పెట్టే పద్ధతుల్లో గాక వాడే మూటల్లో కూడా అర్థభేదాలున్నాయి.

'నమస్కారం, నమస్సు, నమస్య, నమస్కృతి, నమోవాకం' మొదలైన పదాలన్నీ ఇంచుమించు సమావార్థంగల సంస్కృతపదాలు. వీటన్నిటిలోనూ 'నమ్' అనే ద్వవి వివిపిస్తుంది. వంగిపెట్టే దణ్ణమని వీటికి సామాన్యార్థం. 'నమస్-కారం, నమస్-కృతి' అనే మూటల్లోని 'కారం, కృతి' అనే భాగాలు 'పని' అనే అర్థంగలవి. నమోవాక మన్నప్పుడు దండం పెడుతున్నామని నోటితోచెప్తూ ■ పని చేయుటమనే విలక్షణార్థం కూడా ఉంది. 'వాకం' అనేది 'మూట' అనే ప్రత్యేకార్థమిచ్చే భాగం. నమస్య-అనే మూటకు పూజ, సేవ-అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. కొందరు విఘంటుకారులు 'నతి, నమ్రత' అనే మూటలను కూడా సమావార్థకాలుగా పరిగణించారు. నతికి పంగటమనే అర్థం, నమ్రతకు వినయమనే అర్థం అదనంగా ఉన్నాయి. ఒళ్లంతా కాకపోయినా కనీసం తలయినా వంచిపెట్టే దణ్ణాలకు సూత్రమే ఈ మూటలు అర్థవంతంగా సరిపోతాయి. ఇవేకాక "అభిమతి, ప్రణతి, ప్రణామం, ప్రతిపత్తి, వందనం, వందారు(పు)" మొదలైన సంస్కృతపదాలు ఇంచుమించు నమస్కారమనే అర్థంలోనే వాడుకలో ఉన్నా 'వందనం' అనేది బహుళ వ్యాప్తిలో, 'వందారు(పు)' అనేది వైష్ణవుల వాడుకలో ఉన్నాయి. నమోవాకంలాగానే వందనం, వందారు(పు)లు శమ గోత్రనామాలు కూడా చెప్తూ 'కాశ్య తాకుతూ' చేసే నమస్కారాలన్నమాట. ప్రణీపాతం, ప్రణీపత్తి, అభివాదనం - అనే మూటలు కూడా ఇలాంటివే. ఇప్పుడు అభివాదనం చెప్తున్నామేగాని పంగటమూలేదు-కాశ్య తాకటమూలేదు! ప్రణీపత్తి అనేది వైష్ణవులకు ప్రత్యేకమయిన మూట. ఇక 'సాష్టాంగ (నమస్కారం)' సంగతి చెప్పనక్కరలేదు. మొహమ్మా, రొమ్మా, రెండుచేతులూ, రెండు మోకాళ్ళూ, రెండు కళ్ళూ-వెరసి ఎనిమిది శరీరభాగాలూ నేలను తాకేటట్లు బోర్లాపడిపెట్టే దణ్ణమిది! ఇంతశ్రమా పడకుండానే నోటిమూటగా 'సాష్టాంగం' అనే వినయవంతులు లేకపోలేదు. "సాష్టాంగ దండ ప్రణామా"ని నోటితో పలికేవాళ్ళూ ఉన్నారు. దండం (కర్ర)లాగా దిగ్గరిగిసి బొక్కబోర్లాపడి పెట్టే దణ్ణాన్ని ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. ఇంత పొడుగు మూటెందుకని సూక్ష్మంలో మోక్షంగా 'వందే' అనే వాళ్ళున్నారు. 'అపాం(నేను) వందే (నమస్కరిస్తున్నా)' అనే వాక్యానికిది సంక్షిప్తరూపం. వందే అనేది

వాచకంకాదు; క్రియారూపమే. ఇవన్నీ సంస్కృత పదాలే. వీటన్నిటిలోనూ వాడుకలో ఎక్కువగా వివిపించేవి 'నమస్కారం, వందనం, అభివాదం' అనేవి.

తెలుగులో ఇలా ప్రత్యేకార్థాలుగల మాటలున్నాయి. వీటిలో ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవి "దండం/దణ్ణం, (రాజకీయవాదుల పుణ్యనామ అవి) దోహారు, (అడవిల్లల వాడుకలో అర్థం గుర్తించిగాని లేకుండాగాని) గొబ్బిళ్ళు" అనేవి మూడే. దండం అంటే నమస్కారం - తెలుగులో దణ్ణమని, దాన్నే మరోవిధంగా పలుకుతుంటాం. గొబ్బిళ్లంటే చుట్టూ తిరుగుతూ (ప్రదక్షిణం చేస్తూ) పెట్టే దండాలు. దోహారు అనే మాట పుచ్చత్తి ఏమిటో పుష్టంగా తెలియదుగాని దాని వాలకం చూస్తే అది 'అచ్చ తెలుగు' కాదనే అనుమానం పుడుతుంది. దానికి 'దోహారు, దోహారుపు, దోహారుపు' అనే రూపాంతరాలు విఘంటువులో కనిపించటం అందుకు ప్రధాన కారణం. ఈమాట ఏ ప్రాకృత భాషాభేదం నుంచో దిగుమతి అయిందని అనుమానించవచ్చు. పెద్దరికం ప్రత్యేకతలను గుర్తించి పూర్వం కీర్తికేసులకు మాత్రమే 'దోహార్లు' చెప్పేవాళ్ళు. ఇప్పుడు బతికున్న వాళ్లక్కూడా చెప్తున్నారు! ఏం చేస్తాంమరి? అలాగే దేవతలకు 'దేవీలు చెప్పేవాళ్ళు' పూర్వం. రెండెందుకని ఒకే 'దే'తో సరిపెట్టుకున్న కవులు కూడా ఉన్నారు మనకు. ఈ మాట(ం)కు 'దేవుడు, దీవన' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. నిదానికీది సంస్కృతంలోని 'జయ' (ఇప్పటి 'జై') అనే పదానికి మారురూపం. ఇలాంటివే 'దోత, దోతం, దోతాం' అనేవి. ఎరువు మాటలుగా వచ్చి తెలుగు పుస్తకాల్లో చోటు సంపాదించుకొని 'అచ్చ తెలుగు'గయిపోయిన మాటలివి. వీటన్నిటికీ 'దండం' అనే అర్థం. దండంనుటుకు విక్రచ్చిగా తెలుగు మాటే (సంస్కృతంలో దండమంటే 'కర్త')!

'దోహరిపట్టి పెట్టిన దండం' అనే ప్రత్యేకార్థంలో కొన్ని తెలుగు మాటలున్నాయి; 'కయిమోడ్డు/కైమోడ్డు, కేలుమోడ్డు, చేమోడ్డుపు, చేమోడ్డు' అనేవి. కానీ ఇవి పుస్తకాల్లో మాత్రమే నిలిచిపోతున్నాయి. ఏ భజన సమయంలోనో ఎగురుతూ పెట్టే దండాలకు 'గిడిగిడి/గిడిగిళ్ళు, చెంగనాలు' అనే మాటలున్నాయి. అయితే మన ఇప్పటి వాడుకలో చెంగనాలు పెట్టేవి దూడలు మాత్రమే! గోత్ర ప్రవరలు చెప్తూ పెట్టే తెలుగు దండాలకు 'ఏటికోళ్ళు' అని పేరు. శ్రీనాథుడు ఎప్పుడూ వీటిని 'సమర్పించేవాడు' దేవుళ్లకు! బోర్లాపడి పెట్టే తెలుగు దండం పేరు 'జాగిరి'. ఈ మాటను ఎవరూ వాడుతున్నట్లు లేదు. 'ఓంకణం' అనే మాటకూడా ఉందిగాని దాని వివరం తెలియటం లేదు. వాలకం చూస్తే అది ఎరువుమాటే అయివుండాలి. 'దీవెనకోల' అంటే దండం అని విఘంటువులు చెప్తాయిగాని అర్థం సరిపడినట్లు లేదు.

అచ్చం తెలుగు మాట మొక్కు. (పూర్వభాషలో మ్రొక్కు). 'మ్రొక్కుడు' అనే రూపాంతరం కోశాల్లో కనిపిస్తుంది కాని వాడుకలో లేదు - ఉంటే దాన్ని 'మొక్కుట'మంటాం. ఈ మాట దేవతలను కోరికలు తీర్చమని కోరుతూ బతిమాలటానికీ, ముడుపులు కట్టడానికీ, సంబంధం లేకుండా వాడం. ఇక 'పొర్లు దండాలు, దొంగదణ్ణాలు' వంటి మాటల సంగతి చెప్పనక్కర్లేదు. మొదటిది భక్తి

తీవ్రత ప్రదర్శించేదయితే రెండోది 'వటన'కు పరిమితమయింది! 'హలో, హేయ్' వగైరా అతినవీవాంగలపదాలు పరికరింపులేగాని దండాలు కానేకావు. బహుశా 'బావును దోరా, వీకాల్మొక్కుతా' నన్నవాడే విజంగా దల్చుం పెద్దన్నవాడేమో మరి! అన్నట్లు 'రాం రాం' అన్నా ననుస్కారమేనా?

ననుస్కారమనేది అన్ని సమయాల్లోనూ గౌరవ మర్యాదలు చూపటానికి వాడేమాటేనా? మరి 'సలాం' అనేదో? ముస్లిం పద్ధతిలో తలవంచి పెట్టే దండం సలాం. తదితరులు ■ మూటను వాడరనీ చెప్పలేం. కానీ వాక్యగతంగా ఈ నామవాచకాలను ప్రయోగించినప్పుడు అర్థంలో కొన్నిసార్లు మార్పు వినిపిస్తుంది. 'సలాం పెట్టు, సలాంకొట్టు' అనే రెండు చిన్నవాక్యాలు తీసుకోండి. మొదటి వాక్యం గౌరవం సూచిస్తే, రెండోది ఈసడింపును, విమెగును, ఎరక్తిని ప్రదర్శిస్తుంది. "వీకూ వీ పెద్దలకూ ఒక దండం/వెయ్యి దల్చాలు" అన్నా, "ఆ పనికి ఒక్క దల్చుంపెట్టి బయటపడ్డాను. వీకూ వీ పాయానికి ఒ ననుస్కారం" మొదలుగా పలికినా సలాం కొట్టడంవంటి అర్థమే వస్తుంది. ఈ అర్థవిశేషం అసలు మూటకు లేదు; సందర్భాన్నిబట్టి, ఆ మూటలు పలికేటప్పటి ముఖకవళికలనుబట్టి, కంఠస్వరంలో ప్రదర్శించిన భేదాన్నిబట్టి, వాక్యరచనవల్ల వస్తుంది. ఈ భేదాలను అనుభవం వేర్చుతుంది; వ్యవహారం తెలుపుతుంది.

'వందే, నమస్తే' వంటివి క్రియారూపాలనుకున్నాం. 'నమస్కరించు, ప్రణమిల్లు, అభివాదించు, నమించు' వంటి పాంస్కృతిక క్రియాపదాలున్నాయి. 'కేలుమోడ్చు, కేల్మోగుచు, కైమోడ్చు, కొలుచు, మొక్కు, మోకరిల్లు, మొగ్గతిల్లు, మొగ్గు, కైవాల్చు, కొలుచు, ఎరగు, కార్మొక్కు, పొగిలబడు, మోకరిల్లబడు, చేవిప్ప, కైవాల్చు, అయిదు పదిసేయు, దల్చుం/దండం పెట్టు, దోసలిఒగ్గు' వంటి క్రియారూపాలున్నాయి. 'చేతులు ముకులించు' వంటి మిశ్రపదాలూ లేకపోలేదు. 'కేలు, కై, చే' అనే మూటలకు చేయి అని అర్థం. భక్తి గౌరవాలను ప్రదర్శించేటప్పుడు చేతులచేత చేయించే పనిని సూచించేమూటలవి. 'మోడ్చు, మొగుచు, ముకులించు, వాల్చు, ఒగ్గు' అనేవి దోసలిపట్టి దల్చుం పెట్టడాన్ని సూచిస్తాయి. రెండు చేతులకూ కలిపి మొత్తంమీద ఉన్న పదివేళ్లనూ దోసలిపట్టి ఒకచోటకు చేర్చినా (అయిదు వీది చేసినా) అదోవిధంగా నమస్కరించటమే. దోసలి గుండె దగ్గర ఉంటే పెద్దలకూ, తలమీద ఉంటే దేవతలకూ నమస్కరించినట్లు. 'సలాం' పద్ధతే వేరనుకోండి. 'సలాం చేయట'మూ 'సలాం పెట్టడ'మూ కొంచెం భేదం కలవే. సలాం చేసేటప్పుడు తల కొద్దిగా వాల్చి అరచేతిని గడ్డందాకా తెస్తే, సలాం పెట్టేప్పుడు వ్యక్తిగూడా వంగాలి. ఎంతవంగితే అంత గౌరవం చూపినట్లు, ఎన్నిసార్లు వంగితే అంత ఎక్కువ గౌరవమున్నట్లు. అందుకే వంగి వంగి సలాం పెట్టాడంటారు.

వంగటం ఇస్లాం పద్ధతి మాత్రమే కాదు. 'ఎరగు, మోకరిల్లు, మొగ్గతిల్లు, మొగ్గుబడు, మోకరిల్లబడు, పొగిలబడు' అనేవన్నీ నమస్కరించే వ్యక్తి వంగాలని సూచిస్తాయి. 'మోకరిల్లు, మోకరిల్లబడు' అనేవాటికీ మోకాలు/మోకాళ్లు మడిచి దల్చుం పెట్టడానికి ఏదో సంబంధముంది. రాజులదగ్గర అలా మోకాళ్లువంచి అయుధం పాదాల దగ్గర పెట్టి భక్తి తాత్పర్యాలు ప్రదర్శించటం అన్ని సమాజాల్లోనూ సంస్కృతుల్లోనూ

కనిపిస్తుంది. 'సాగిలబడు' అనే సాష్టాంగపడి నమస్కరించాలని సూచిస్తుంది. మొగ్గుతిల్లు వంటివి వంగి దబ్బంపెట్టడానికి గుర్తులు. మొక్కుకూ మొక్కుబడికీ ఏదో పంబంధముండనుకోనక్కరలేదు. ఆహూల ద్వారా ఎలా నమస్కరించాలో తెలీదు. కానీ పంగాలవే సూచన తప్పకుండా ఉంది. 'ఎరగు' అంటే 'వాలు' అని. అర్థం కాళ్లమీద పడి దబ్బం పెట్టడమన్నమాట.

మొత్తంమీద మనకున్న గౌరవాన్ని చూపటానికి నమస్కరిస్తాం. కనీసం తలయినా వాల్చటం, చేతులు దోసిల్లు పెట్టడం తప్పదు. మోకాళ్లు మడిచి నమస్కరించటం రాజాలు, సేనాపతులూ అపేక్షిస్తే దేవుడికిపెట్టే దండంలో దోసిలిపట్టి గుండెదగ్గర చేతులుంచటం కనీపమర్యాద. చేతులు వైకెత్తి - అంటే తలమీద వీలయినంత ఎత్తుకుపెట్టి - నమస్కరించటం పెద్ద మర్యాద - శ్రీకృష్ణుడికి గోపికలు పెట్టినట్లు. సాగిలబడటం మరో తీరు. పార్లు దబ్బాలు వేలమీద సాగిలబడి పక్కలకు దొర్లుతూ పెట్టేవి. సాధారణంగా మొక్కుకున్నవాళ్లే ఈ విధంగా నమస్కరిస్తారు.

భక్తిప్రపత్తులు

ఇలా పెట్టే దబ్బాలవల్ల మన 'భక్తిప్రపత్తులు' బయటపడ్తాయి. 'భక్తి' అనే మాటకు "భాగం, విడతీత, సేవ, దేవుడిమీద అనురాగం" వగైరా అర్థాలున్నాయి. మొదటి రెండు అర్థాలూ నమస్కరించేటప్పుడు మనం వ్యక్తపరిచే భావాలకు సంబంధించినవికావు. ఇది సంస్కృత పదం. దిన్నుంచే 'బత్తి, బగితి' అనే రూపాలు వచ్చాయి తెలుగులోకి. కొందరు 'భయంతో' కూడిన 'స్నేహ'మే 'భక్తి' అని చెప్తారు. దేవుడు లేడనేవాళ్లక్కూడా భయముంటుంది - మరో విధంగా; స్నేహభావమూ ఉంటుంది - ఇతరుల విషయంలో. వాళ్లకు 'భక్తి' ఉండదా అనేది తేలని ప్రశ్న. గౌరవం లేకుండా భక్తి పుట్టదు. గౌరవమంటే గురుభావం. గురువంటే 'పెద్ద, గొప్ప' వగైరా అర్థాలున్నాయి. భక్తి అనేది అస్తికుల భావాల ప్రకారం లేకపోయినా సదరు వ్యక్తులకు పెద్దల మీదా పెద్దరికం మీదా గురివుండవచ్చు. అదికూడా భక్తీనంటారు మరికొందరు. భక్తికీ భజనకూ ఒకే మూలభూతు వుంది. 'భజించు, కొలుచు, పూజించు, గౌరవించు' మొదలయిన అర్థాలు భజనకూ భక్తికీ సమానమే. అయినా భక్తికీ భయావతీ ఉన్న సంబంధాన్ని మరిచిపోకుండా 'భయభక్తు'లని జంటగా వాడుతుంటాం. 'ప్రపత్తి' అనేది వైష్ణవుల వాడుకలో సర్వసాధారణం. భగవంతుడికి పూర్తిగా లొంగిపోవటం (= శరణాగతి) ప్రపత్తి. శైవుల్లో దేవుడికన్నా భక్తుడే గొప్ప; వైష్ణవుల్లో భక్తులందరిలోకీ భక్తుడే చిన్న! దేవుడే మిన్న. ఉభయులూ భజిస్తారు, పూజిస్తారు. 'పూజ' అనేది అర్యులెరగరనీ, ద్రావిడ భాషల నుంచే వాళ్ళిమాట నేర్చుకున్నారనీ వాదించినవాళ్లన్నారు. 'పూ(వు)ంతో' చేసిందే పూజ. పూజకు అలంకారం, సగిషీ అనే అర్థాలు కూడా కొన్ని ప్రాంతాల్లో వాడుకలోకి వచ్చాయి. పూలున్నా లేకపోయినా చేసే సేవ అర్చ(న). అందులో అభిషేకం వంటివి చేర్తాయి.

అన్నట్లు అభిషేకమంటే 'బాగా తడవట'మని అర్థం. సేకం (=తడుపు) అనే పదానికి ముందు 'అభి' అనే ఉపసర్గ చేర్చారన్నమాట. ఇది రాజులకూ దేవతలకూ సమానం. కాకపోతే వీళ్ళేగాక పాలు, పెరుగు, తేనె వంటివి కూడా దేవుడికి అభిషేకంలో వాడతారు. రాజులు బహుశా కోప్పడతారని కాదోలు వీళ్లు (ఉర్దజలం) మాత్రమే వాళ్లు నెత్తిన పోసేవాళ్లు. ఇకపోయింది. మనకు రాజుల్లేరు కదా!

ఎక్కడున్నాం మనం? భజనలో కదూ! 'భజన, అర్చన, సేవ, పూజనం, వరినవ్య, ఉపాసన, ఆరాధన, కొలుపు, కొలుపు, శుశ్రూష, మన్నన, ఆదరం, ఇచ్చకం, తిరునాళ్లు, దాస్యం, సలకం, వివేదనం, కీర్తనం, స్మరణం, శ్రవణం, అనుమోదం, ఆదంభం, అభిమతి, సపర్య, స్తుతి, స్తోత్రం, సుతి, పైనం, తాత్పర్యం, తత్పరత' వగైరాలన్నీ భక్తితోచేసే పనులే. పూజ చేయటాన్ని పూజనమంటారు. మనసులో ధ్యానించినా, ప్రతాలవంటివి చేసినా, జవతపాదులతో స్మరించినా ■ పనికి ఉపాసన అనేపేరు. కదలకుండా స్థిమితంగా కూర్చోని చేపేది ఉపాసన. తపమనేది 'తపన'తో చేపేది. అనుకొన్నది నెరవేర్చుకోవాలనేది పట్టుదల లేనిదే తపంకాదు. దపం అనేకసార్లు తలుచుకోవటం. దేవుణ్ణి అవతారపురుషుణ్ణి మహాభక్తుణ్ణి వ్యక్తినో పంతోష పెట్టాలనీ తృప్తిపరచాలనీ చేసేసేవ ఆరాధన. పరివారదేవతలను (అంటే చిల్లర దేవుళ్లను) ఎదుట ఉంచి చేసే పూజ కొలుపు. కొలువంటే సభ అనే అర్థముంది. బొమ్మల కొలుపులో కూడా చాలా బొమ్మలుంచుతారు. కాకపోతే ■ కొలుపును కొందరు దసరా పండగరోజుల్లో చేస్తే మరికొందరు సంక్రాంతికి తీరుస్తారు. కొలుపు పదిమందిచేరి (దేవప్రీతికోసం) చేసేవేదుక. ఈ కాలానికి గ్రామ దేవతలకూ క్షుద్రదేవతలకూ చేసే సేవనే కొలుపు అంటున్నాం. 'కొలుపులు' అని బహువచనంలో కూడా ప్రస్తావిస్తుంటాం - రకరకాలుగా చేస్తుంటాం - కొన్నిరోజులు చేస్తుంటాం.

కొలుపులకూ జాతరలకూ, తిరునాళ్లకూ కొద్దిపాటి భేదముంది. కొలుపు ఒకే గ్రామస్థులు చేపేది. 'జాతర/జాత్ర' అనేది పొరుగునాళ్లనుంచి కూడ జనం 'యాత్ర'కు వచ్చి పాలుపంచుకొని చేసే కొలుపు. కొలుపులకూ జాతరలకూ ప్రత్యేకతీతి అక్కరలేదు. ఊర్లో అంటువ్యాధులు ప్రబలినా, అనావృష్టివంటి ఇబ్బందులు వచ్చినా కొలుపులు చేస్తారు. పూర్వం 'బలి' ఇవ్వటం ప్రధాన భాగంగా ఉండేది కొలుపుల్లో. లేదా 'సిడివేయటం' జరిగేది. సిడిమానుకు జాట్టుకట్టుకొని వేలాడటం, తలకిందులుగా వేలాడటం, బుగ్గల్లో వారపాలు గుచ్చుకోవటం (నారసమంటే బాణం-విఘంటువుల ప్రకారమయితే), గుండాలు తొక్కుటం, కొరడాలతో కొట్టుకోవడం వంటి కార్యక్రమాలు కొలుపుల్లో సర్వసాధారణం. జాత్రల్లోకాదు. జాతర పదిపూర్ణముంచి వచ్చిన వాళ్లు చేసే వేడుక కాబట్టి 'రంకుల రాట్నాలు', హరికథలూ, పురాణ పఠనాలూ, నాట్య ప్రదర్శనలూ వగైరా ఉల్లాసకర విషయాలే దాంట్లో ప్రధానం. 'రంగులు' కాస్తా 'రంకు'లయిపోవటానికి కారణం ఇలాంటి సందర్భాల్లో జనం 'చిచ్చులవిడగా' ప్రవర్తించటమే. అందుకే భరతమహర్షి ఇలాంటి సందర్భాల్లో ఆడవాళ్లను ఓ కంట కనిపెట్టి కట్టుబాటులో ఉంచుకొన్నాడు- మొగవాళ్లు కట్టుతప్పినా ఇబ్బందిలేదు

కాబట్టి, దాతర్ల సమయంలో 'సంత'లు కూడా వెలుస్తుంటాయి. తిరునాళ్లు/తిరణాల అలాకాదు. ఏదో విశ్రితమైన పుణ్యదినంలో మాత్రమే చేసే వేడుక అది. 'తిరు' అంటే పవిత్రం. 'నాడు' అంటే రోజు. 'మహానాడు'లోని నాడు తెలుగుర్థంలోని మాటకాదు. అరవంలో దానికర్థం 'పద, పమావేశం' ఈవాటికి అన్ని భాషలూ తెలుగేనన్న లెక్కన మనవాళ్లు దాన్ని తెలుగుకింద అమకట్టారు!

శుక్రూష అనేది చిత్రమయిన మాట. 'వినాంనే కోరిక'ను సంస్కృతంలో శుక్రూష అనేవాళ్లు. పాతకాలపు గురుకులాల్లో తిండి గుడ్డా ఇచ్చి చదువు చెప్పేవాళ్ళు. తిండి పెట్టువ్వారు కాబట్టి గురువు పని చేయించుకొనేవాడు - కాళ్ళ పిసగటం నుంచి గొడ్లమేత తెచ్చేదాకా. లోకానికి కనిపించేది ఈ సేవగాని చెప్పిన చదువుకాదు కాబట్టి శుక్రూషకు పేర అనే అర్థం వచ్చింది - మన మొత్తుకోళ్ళ తామ వినాల్సిందేగాని తన రోధలు మనం వినకపోయినా. చివరికి దైవసేవ అనే అర్థంలో కూడా కొందరి మాటను ప్రయోగిస్తున్నారు! బహుశా నాళ్ళకు మనకు వివరడకుండా దేవుడేమో చెప్పి ఉంటాడు. దాస్యం అంటే దాసుడు (సేవకుడు) చేసే పని. నైష్ఠవ సంప్రదాయంలో దీని వాడుక ఎక్కువ. 'దాసామదాసప్రపత్తి' అనేది వాళ్ళకి చాలా ముఖ్యం. అనుదాసుడంటే దాసుడికి దాసుడని అర్థం. దేవుడి దాసుడికి చిట్టచివరి దాసుడికి కట్టకడపటి దాసుణ్ణి చెప్పకోవటం ■ సంప్రదాయంలో చాలా ముఖ్యం. అదీ చాలక సదరు కట్టకడపటి దాసుడి 'కాలిధూళి'నని చెప్పకోవటం మరీ ముఖ్యం. 'తొండ రడిప్పొడి యాళ్వార్' అంటే 'తొండ (భక్తుడి) అడి (కాళ్ళకింది) పొడి (దుమ్ము)' అన్నమాట! ■ 'ఆళ్వార్' (భక్తులుంగారు) భక్తులందరికీ మా గొప్పవాడని తాత్పర్యం. తాత్పర్యమంటే గుర్తుకు వస్తుంది. తత్ (దానికి), పరంగా (లోబడి) ఉండటం తాత్పర్యం. దాన్నే తత్పరత అనవచ్చు. ఏకబిగిని ఒకే ధ్యాసగా గౌరవాదరాలు చూపటం తాత్పర్యం. (ఒక పద్యానికో విషయానికో ఉన్న క్లుప్తమయిన/ప్రధానమైన భావం కూడా తాత్పర్యమేగాని అది వేరు.)

స్మరణమంటే తలచుకోవటం - దేవుణ్ణిన్నమాట! (ప్రియణ్ణో ప్రేయసి నో తలచుకోవటం కూడా స్మరణమేననుకోండి. ■ అర్థం ఇక్కడ అతకదు). శ్రవణమంటే వినటం. దేవుడు మన మొరవంటాడో లేదో తెలీదుగాని మనం దేవుడి లీలలు చెప్పించుకొని వినటమే శ్రవణం. సపర్యకూ సేవకూ పెద్ద భేదం లేదు. గౌరవభావంతో చేసే సేవను సపర్య అంటారు. ఎలా చేసినా సేవ సేవే. చాకిరి అన్నమాట. మళ్ళీ 'అరవచాకిరీ' వేరు. అరవ్వాళ్ళు చేసేదని నిందార్థం వాడుకలోకి వచ్చిందిగాని అది ఆపలర్థంకాదు. 'అరవం'గా- అంటే నోరెత్తకుండా, చప్పుడు చేయకుండా చేసే సేవ అది. ఇక 'స్తుతి, స్తోత్రం, స్తవం, నుతి, అభినుతి' అనేవి 'పొగడ్త' అనే అర్థంలో వాడే మాటలు. నివేదన అంటే చెప్పకోవటం, ఇవ్వటం. వైవేద్యమనేది ఈ మాటమంచే ఏర్పడింది. ఇవ్వటం అనే అర్థంలో అలా నివేదించి (ఇచ్చినట్లు విగ్రహానికి చూపి) మనమే తీసుకొని తీవేదయితే ప్రసాదం. తాగేదయితే తీర్థం. తీర్థానికి నీళ్లు అనే అర్థమయినా ఈ నీళ్లను పవిత్ర జలమని చెప్పాలి. నదుల్లో సముద్రంలో ఉండే నీళ్లు పవిత్రం. వాటిని తీర్థజలమని నెత్తిన చల్లకుంటాం -

దేవుడికి రాజుకి నెత్తిన చల్లుతాం. వరివస్య అనేది మారుమూలమూట. దానిక్కూడా వైష్ణవ సంప్రదాయంలోనే వాడుక ఎక్కువ. సేవ అనే అర్థంలో కీర్తన అంటే పొగడ్డగాని పాట రూపంలో ఉండేదని రూడిలో విశించింది. సఖ్యమంటే స్నేహం, మైత్రి. దానికి సాధారణార్థాలూ సమాన పదాలూ ఉన్నాయి.

స్నేహసంబంధాలు

సఖ్యమంటే స్నేహితుడు, మిత్రుడు అని సామాన్యార్థం. పూజా విధానంలో అదోతీరు. మామూలుగా కూడా ■ మాటను వాడతాం. “ప్రేమ, అనురాగి, అనురాగం, అభిమానం, ప్రణయం, రాగం, వాత్సల్యం, ప్రేయం, అప్రేక్ష అప్యాయత, మైత్రి, స్నేహం, సౌహృదం, అబంధం, మిత్రత, మిత్రత్వం, స్నేహిత, మోహం, మమత, మమకారం, మమత్వం, అనుబంధం, వత్సలత, ప్రీతినం, ప్రీతి, ప్రసాద(వ)ం, ఇష్టం, అసత్రి, అసక్తి, అసంగం, సంగం, అనురతి, అభిముఖత, అభిముఖ్యం, అప్యాయనం” వగైరా సంస్కృత పదాలను గురికి బెత్తడడంగా ఒకే అర్థంలో వాడుతుంటాం. అలాగే “నెయ్యం, నెయ్యమి, నెమ్మి, నేస్తం, నెనరు, ఎలమి, మేలు, కూరిమి, చెరిమి, అరితి, బాళి, ప్రేముడి, మచ్చిక, మక్కువ, మరులు, వలపు, అర్మిలి, అరులు, అర్లు, తగులం, సంగడి, పొందు, సంగాతం, మచ్చిగ, అలిమి, అరిమిలి, ముపిమి, గాదిరి, గారం, గారాం” మొదలైన తెలుగు మాటలను కూడా అలాగే ప్రయోగిస్తుంటాం. వీటన్నిటిలో ‘ప్రేమ, అనురాగం, అభిమానం, ప్రణయం, ప్రేయం, అప్రేక్ష అప్యాయత, మైత్రి, స్నేహం, సౌహృదం, మోహం, మమత, మమకారం, నేస్తం, మచ్చిక, మక్కువ, మరులు, వలపు, పొందు, గారాం’ అనేవి ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నాయి. ముందువాటి సంగతి చర్చిద్దాం. పనిలో పనిగా తక్కిన మాటలను సందర్భోచితంగా తలుచుకుందాం.

ప్రేమ ప్రతిఫల మపేక్షించనిది. గుడ్డిదని కూడా చెప్తారు. ఎక్కువ తక్కువలు, పెద్దాచిన్నా భేదాలు, లాభనష్టాలు మొదలయిన వాటితో సంబంధంలేని ‘మక్కువ’ను ప్రేమ అంటారు. ప్రేముడి అనే మాట అచ్చతెలుగుని నిఘంటువులు చెప్తాయి గాని నమ్మటం కష్టం. సజాతీయ భాషల్లో అటువంటి రూపంగల శబ్దం లేదు. ‘మాతృప్రేమ’ వంటి సమాసాలను ఎటుబడితే అటు వివరించవచ్చు. తల్లికున్న ప్రేమ, తల్లిమీది ప్రేమ అని చెప్పవచ్చు. కానీ తల్లికి బిడ్డమీద ఉన్న భావానికి (మూలిమికి) ‘వాత్సల్య’మనే మరోమాట ప్రత్యేకంగా ఉంది. వత్స అంటే సంత, బిడ్డ. బిడ్డమీది ప్రేమ వాత్సల్యం. అయితే బిడ్డకు తల్లిమీదగల భక్తి గౌరవాలను ప్రేమ అనగూడదని చెప్పలేం. ప్రేమకన్నా ప్రణయం దొడ్డది. అందులో ‘తొంగుబాటు’ కూడా ఉంది. ‘నమ్మకం’ కూడాను. ప్రేమకు ‘స్నేహం, సంతోషం, పరియోచకం, గాలి’ మొదలైన ఇతరార్థాలూ, ‘ప్రేమము’ అనే రూపాంతరమూ ఉన్నాయి. ప్రేమ అష్టరం. ప్రణయం స్థిరమైనది. ‘ప్రేముడి’కి ‘పిన్నలమీద, చిన్నవాళ్లమీద ఉన్నకూరిమి’

అని కొందరు అర్థం చెప్పారు. అంటే ప్రేముడిని వాత్సల్యంతో సమానంగా పరిగణించాలన్నమాట. 'ప్రియం, ఇష్టం, ప్రీతి' అనేవి ఇంచుమించు దగ్గరమాటలు. ఇతరులకుగాని తనకుగాని సంతోషం కలిగించటం, ఇచ్చకం పుట్టించటం అనేవి ఈ మాటల్లోని సమాన లక్షణాలు. తృప్తిని, సంతోషాన్ని, ఉల్లాసాన్ని కలిగించటంలోదాటు మనసులోని కలకతీర్చివెప్పుడు ఈ మాటలను అర్థస్పష్టతకోసం వాడవచ్చు. ప్రీయం అనే మాటకు 'వాచ్చుదర, అనుగ్రహం'లాంటి వేరే అర్థాలున్నాయి. ప్రీతికి దగ్గరిమాటలు ప్రీణనం, ప్రసాదనం అనేవి. వచ్చటం వచ్చిక అనుకుంటే, ప్రీణనం అనేది ఆ వచ్చికను కల్పించటం. తృప్తికి సంతోషానికి ప్రమేయం లేనిచోట ప్రీతి, ప్రీణనం, ప్రసాదనం వాడితే నచ్చు.

మనుత, మనుత్వం, మనుకారం అనేవి తనదనే భావమున్నప్పుడే వాడవలసిన మాటలు. 'మను' అనేదానికి 'వా(ది)' అనే అర్థం. సొంతం (చేసుకోవాలి) అనే అభిప్రాయమున్నప్పుడే వీటికి వాడుక. అమర్కతి, అనురాగం అనేవి 'రాగం' (=ఇష్టం, ఆసక్తి, ఆపేక్ష)తో వెంటడించే కోరికలను తెలిపే మాటలు. ప్రేమ, ప్రణయాలాగాకాక ఇవి వికషేక్షమయిన స్నేహాన్ని చెప్పటానికి పనికి వస్తాయి. అనురతి, ఆసంగం అనే పదార్థాల్లో 'శరీర సంబంధానికి' విశ్కలన ప్రాధాన్యముంది. రతి, సంగం - అనే మాటలకు 'సంభోగ'మనే అర్థం కూడా ఉంది. ఆసత్తి అంటే పొందిక, సరిపెట్టుకోగలగటం. ఆసక్తి అంటే కోరిక. ఈ రెండూ ఒకటికాదు. ఆసత్తికి దగ్గరిసంబంధమనే అర్థంకూడా ఉంది. ఆపేక్షకు అనుసరించటం/వెంటడించటమనే అర్థం లేకపోలేదు. ఆపేక్షను 'ఆపేక్ష' అంటారు కొందరు. అది సరికాదు. అప్యాయనం అంటే తనివి, తృప్తి. అప్యాయత ఈ మాటకే మరో రూపం. సంతోషపెట్టడం లేని అప్యాయతలేదు. అధిమానం అర్థం చేసుకున్నప్పుడు కలిగే గౌరవం. ఈ మాటకు ఆత్మగౌరవం, గర్వం, అజ్ఞానం, అపాంకారం అనే విడివిడి అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. అధిముఖత అనే మాటను అవతలి వ్యక్తికి అమకూలంగా వచ్చేటట్లు ప్రవర్తిస్తున్నప్పుడు వాడారి. 'సుముఖత' అని కూడా దీనికి అర్థముంది. అధిముఖతకు మరోరూపం అధిముఖ్యం. దీనికి అర్థంలో మరేమీ లేదా లేదు. మోహంలో ప్రేమలో లేని తీవ్రత, మొండితనం ఉంటాయి.

మైత్రి, స్నేహం ఒక్కటికాదు. 'మైత్రి/మిత్రత/మిత్రత్వం' అనే మాటలో 'చెలిమి' తోపాటు 'జాలి, దయ' కూడా ఉన్నవని చెప్పాలి. మైత్రికన్నా స్నేహం గొప్పది. స్నేహం అనే పదానికి 'చనువుతోబాటు విడరానిబంధం కూడా ఉన్నభావ'మని అర్థం. విడానికి స్నేహ పదానికి 'మానె, జిడ్డు' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. వదలని మైత్రి స్నేహం. అది విడదీయరానిది, విడిపోనిది. మైత్రి తాత్కాలికం కావచ్చు. స్నేహం మాత్రం శాశ్వతమయినది. పోహార్తమనే మాట 'సుహృత్' అనే శబ్ద లక్షణాన్ని చెప్పింది. మంచిమనసుతో ప్రవర్తించటం పోహార్తం. కొందరు తప్పుగా ఈ మాటను 'పోహార్త'మని వాడుతుంటారు. కానీ ఈ మాటకూ 'అర్హత'కూ సంబంధమేలేదు. స్పృగ్ధత అంటే చల్లని, చిక్కిని మైత్రి. ఉన్నంతకాలం అన్వారకరంగా ఉండే మైత్రి అన్నమాట. స్నేహమంత గాఢమయిందికాదు స్పృగ్ధత. శాశ్వతమూకాదు.

ఈ మాటలన్నీ సంస్కృత పదాలు, తెలుగులో ఇటువంటి మాటలు చాలా ఉన్నాయి. అందులో కొన్ని తమాషా అయినవి.

ఇంచుమించు స్నేహావంటి అర్థమిచ్చే తెలుగుమాట 'నెయ్యం'. దీనికి నెయ్యమి, నెమ్మి అనే రూపాంతరాలున్నాయి. అపలు స్నేహశబ్దం నుంచే నెయ్యం పుట్టిందంటారు చాలా మంది. నేస్తమనే మాట కొన్ని ప్రాంతాల్లో బాగా చలామణీలో ఉంది. 'నేస్తం కట్టడం' అనేది కళింగ ప్రాంతంలో (విశాఖ, విజయనగరం, శ్రీకాకుళం జిల్లాల్లో) ఓ పెద్ద క్రతువులాగా జరిగేపని. రెండు కుటుంబాలు నేస్తం కట్టాయంటే జీవితాంతం విడని చెలిమితో ఉంటాయి. ఒకేకుటుంబంలాగా ప్రవర్తిస్తారు అలా నేస్తం కట్టినవారల్లు. నేప్తానికి మిత్రుడనే అర్థంకూడా ఉంది. నేస్తం నెయ్యం కన్నాగొప్ప అనుబంధం. చిప్పయసూరి అభిమానించి ప్రయోగించిన మరోమాట సంగతం. ఇది సంస్కృతంలోని 'సంగతం' నుంచి వచ్చిందంటారు. కలిసి మెలిసి ఉండటమని ఈ మాటకు అర్థం. పంగడి అనే మరోమాటుంది - 'కలిపి పనిచేయట' మనే అర్థంలో. 'చెలిమి' అనేది మైత్రీకి సమానమైన పదం. చాలా దగ్గరిచెలిమిని 'పొత్తు' అనవచ్చు. ఒక కంచంలో తిని ఒక మంచంలో పడుకొనేవారి మధ్యగల సంబంధం పొత్తు. ఇది శ్రీ పురుషుల మధ్యమండే శరీరసంబంధానికి కూడా అన్వయిస్తుంది.

ప్రేమకు బదులుగా పాతకాలపు కావ్యాల్లో వినిపించే కనిపించే తెలుగుమాట 'ఎలమి'. ఎలము - అనే క్రియాపదానికి 'చిగిరించు, వికసించు' అనే అర్థాలున్నాయి. ఎలమి సుకుమారంగా ఉంటే 'వెనరు' అవుతుంది. వెనరులో తొలి, రెండు కూడా ఉంటాయి. పూర్వ కావ్యాల్లో బాగా వాడుకలో ఉన్న మరోమాట నెమ్మి. ఇంచుమించుగా ప్రేమకు సమానమైన పదమిది. ప్రేమ - ఎలమి తీవ్రంగా ఉన్నప్పటి స్థితిని చెప్పటానికి వాడదగిన మాటలు తగులం, తవులం, తగులు అనేవి. ఒక పట్టాన నడలని, నదిలించుకోలేని పంబంధం తగులం. ఇది మంచిదీకావచ్చు, చెడుదీకావచ్చు. తగులాటం - తగులాయం అనేవి ఈ మాటకే రూపాంతరాలు. అయితే కొందరు తగులాయమంటే 'కావలసిన వాడు, అయినవాడు, సంబంధి' అనే అర్థాలు చెప్తున్నారు - మహర్షాచకం చేసి! తగులుకోలు అనే పదాన్ని సాధారణంగా చెడు విషయాలకు, అక్రమసంబంధాలకు అన్వయిస్తుంటాం కానీ ఆ మాటకా అర్థవిశేషం స్వతహాగాలేదు. తీరని ప్రేమని సూచించటానికి, తీవ్రమయిన ప్రేమను వ్యక్తీకరించటానికి 'మరులు' అనే మాటను వాడవచ్చు. ఇంచుమించు 'మోహ'మనే సంస్కృత పదాని కిది సమానం. ఇటీవలికాలంలో ప్రేమకు పర్యాయపదంగా ఎక్కువ వాడుకలోకి వచ్చిన తెలుగుమాట నలపు. సినిమాంపల్లా, నవలాపాహిత్యంవల్లా ఈ మాటకు వ్యాప్తి పెరిగిపోతున్నది.

పెద్దవాళ్ళకు చిన్నవాళ్ళమీరవుండే వాత్సల్యానికి బదులు మాటలు తెలుగులో అర్మిలి, అరులు, అలిమి, అరిమిలి, అరితి - అనేవి. కానీ వీటికి నేటి సాహిత్యంలో కూడా ఎక్కడో తప్ప ప్రయోగంలేకుండా పోయింది. ప్రాచీన పద్యతిలో గణబద్ధరచనలు చేసేవాళ్లు పాదపూరణకు వాడుతున్నారనిపిస్తుంది. అయితే మచ్చిక, మక్కువ అనే పదాలు ఇప్పటి వాడుకలో కనిపిస్తాయి. మచ్చిక శబ్దాన్ని పెంపుడు జంతువులను

దయతో దగ్గరికి తీసుకోవటంలో కూడా వాడుతున్నారు. గారం/గారాం అనే మాటలను చిన్నపిల్లలను ముద్దుచేయటంలో మచ్చికకు బదులు వాడటం కనిపిస్తుంది. మక్కువ, కూరిమి/కూర్మి అనేవాటిని ఎంతో 'ఇష్ట'మనే అర్థంలో వాడుతున్నారు గాని కూరిమి శబ్దానికి కావ్య ప్రయోగమున్నంతగా వ్యవహారంలో వాడుకలేదు. 'మచ్చిగ' అనేపదం నిఘంటువులో కనిపిస్తుంది.

ప్రేమఫలితంగా సమకూడేవి పొందు, పొత్తు అనేవి. పొందిక - అంటే కుదురుబాటు. ఈ మాట పొందు అనే క్రియారూపంనుంచి వీర్భక్త వామనాచక రూపం. 'పొంతన' కుదిరిన పొత్తును పొందు - అంటాం. పొంతనతో నిమిత్తంలేని కలయిక పొత్తు. ఈ పొందునల్లగాని పొత్తునల్లగాని వ్యక్తిపొందే సుఖాన్ని సంతోషాన్ని చొక్కు, సొమ్ము, దాని అనే మాటలద్వారా వ్యక్తీకరించవచ్చు. ఈ పొందో పొత్తో కలిగేదాకా ప్రేయసిప్రియులు ఒక్కొక్కరు వెంటరిప్పకోటాన్ని 'ఎలయింపు' అంటారు. కలాపూర్ణోదయంతో అభినవకాముది శల్యాసురుణ్ణి ఆశపెట్టి ■■■ ఎలయించుకొని శ్రీశైల శిఖరమెక్కిస్తుంది. పొత్తుకు ఇంచుమించు సమానార్థంలో 'మరుగు' అనే మాట పుస్తకాల్లో కనిపిస్తుంది. మరుగు శబ్దానికి ఇప్పటి అర్థం చాటు/రహస్యం అని మాత్రమే. దయటికి పొక్కని ప్రేమానుబంధాన్ని సూచించటానికి తెలుగులో చక్కటి మాటవుంది - 'ముసిమి' అని. 'ముసిముసినవ్వులు' వంటి పదబంధాల్లో 'కొద్దిపాటి, కనిపించి కనిపించని, అంత బహిరంగంకాని' అనే అర్థాల్లో ఈ మాట మూలార్థం మరుగుపడి ముసిముసిగానే విలించిందిగాని నేటి వ్యవహారంలో ఇది ఎక్కడా వినిపించదు.

పూర్వ కావ్యాల్లో బహువ్యాప్తిలో ఉన్న మరో తెలుగుమాట 'గాదిలి'. 'ఇష్టమైన, నచ్చిన, నమ్మిన' అనే అర్థాల్లో ఈ మాటను వాడేవారు. పెద్దలకు నచ్చిన పిన్నల విషయంలో గాదిలి శబ్దం వాడవచ్చు. ఇప్పుడు ఈ మాటకు వాడుక ఉన్నట్లు లేదు; లేనట్లుందన్నా తప్పకారేమో! పిన్నలకు పెద్దలవద్ద మారాంచేసిగాని చేయకగాని సాధించుకోగల శక్తిని 'చనువు' అనవచ్చు. దీనికి పరైన మరో సంస్కృతపదం 'సామంతం' సాహిత్యంలోనేగాని సాధారణ వ్యవహారంలో వినిపించదు. ఈ రోజుల్లో 'చనువు (పూర్వం చనువు)' శబ్దాన్ని స్త్రీపురుషుల అన్యోవ్యతమ సూచించడానిక్కూడా వాడుతున్నారు.

సంస్కృతంలోని 'ఇష్ట' శబ్దానికి పరయున తెలుగుమాట ఇంపు. అయితే ఈ మాటను ఇప్పుడెవరూ అంతగా వాడటంలేదు. ఇంపును చక్కదనమనే అర్థంలో కూడా కొందరు వాడారు. 'మేలిమి' అనే మాటకు 'ప్రేమ, మరులు' ■■■ అర్థముందని కొన్ని నిఘంటువులు చెప్పినా 'ఉత్తమమైన, విలువైన, ఎత్తయిన' మొదలయిన అర్థాల్లో మాత్రమే దానికిప్పుడు వాడుక. 'తృప్తి'కి పరిగా దీటయిన తెలుగుమాట 'తనివి'. 'తనివి తీర్చుకొని' మొదలయిన పదబంధాల్లో దీనికి వాడుక ఎక్కువ; విడిగా ఇప్పటి వాడుకలో వ్యాప్తి తక్కువ. 'ఇష్టపడు' అనే క్రియాపదానికి సమానంగా 'నచ్చు' అనే క్రియను వాడుతుంటాంగాని, 'ఇష్టం' అనే నామ పదానికి సమానమైన 'నచ్చిక' అనే మాటను వాడుతున్నామని చెప్పలేం. భాషాభివృద్ధి

నిమిత్తంలేకుండా సమానార్థకత ఉంటుందనడానికి, ఉన్నా ఒకప్పుడు వాడుకలో ఉండదనటానికి ఇదో విదర్శనం.

స్నేహం, ప్రేమ వగైరాలను తలచుకొన్నప్పుడు అవి ఉన్నవాళ్ళను కూడా స్మరించాలిగదా. విఘంటువుల్లోనయితే చాలా మాటలుంటాయి గాని ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్న పదాల గురించే మనమాలోచిద్దాం - ఇది పరిచయమేగాని విఘంటువుగాని శాస్త్రచర్చగాని కాదుకాబట్టి. స్నేహం కలవాడు స్నేహితుడు - ఎల్లకాలం మనవెంట వదలకుండా ఉండేవాడన్నమాట. మిత్రుడు, సఖుడు, సుహృత్తులాంటివి దీనికి సమానపదాలు. మిత్ర శబ్దానికి సూర్యుడు వగైరా ఇతరార్థాలున్నాయి. పంస్కృతంలో మిత్రశబ్దం ఎప్పుడూ వపుంపకలింగంలోనే ఉంటుంది. అందువల్లనే కొందరు సనాతన పండితులు 'అతడు మిత్రము, ఆమె మిత్రము, అది మిత్రము'లాంటి ప్రయోగాలు చేస్తుంటారు. తెలుగులో మిత్రుడు, మిత్రురాలు అనే మాటలకే స్నేహితుడు, స్నేహితురాలు అనే వాటికన్నా వాడుక తక్కువ. అయితే 'మిత్రమా' అని పిలవటం పరిపాటి. 'మిత్రా' అని పిలిచేవాళ్ళున్నట్లు తెలీదు. ఇంకా 'వేస్తం' అని పిలిచేవాళ్ళున్నారు చాలామంది. సుహృత్తు అంటే 'మంచి మనసుకలవాడని అర్థం. అతడు స్నేహితుడు కాకపోవచ్చుగాని శత్రువెన్నటికీ కాదు. సఖుడు - అనే మాటలకు కావ్యాల్లోనే ప్రయోగం. సంబోధనలో 'సఖా' అనే రూపం. 'సఖీ' అని చెలికత్తెలను పిలవటం పినిమాల పుణ్యమా అని వాడుకలో నిలిచింది.

స్నేహితుడనే పంస్కృత పదానికి చాలా దగ్గరైన తెలుగుమాట నెయ్యుడు. సంగతి, సంగతకాడు, సంగడికాడు, సంగడిడు, నేస్తగాడు అనే తెలుగు మాటలక్కూడా వాడుక తక్కువ. వేస్తం అనేది వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. చెలి(మి)కాడు, చెలి(మి)కత్తె అనే మాటలు పుస్తకాల్లో పినిమూల్లో కనిపించేవి, వినిపించేవి. ఈ రెంటిలోనూ సమానంగా ఉన్న 'చెలి' శబ్దాన్ని ఇటీవలికాలంలో స్త్రీలకు మూత్రమే అన్వయించి వాడుతున్నారని పూర్వం ఆ మాట స్త్రీపురుషలిద్దరికీ అన్వయించేది. అన్నట్లు 'నెచ్చెలి' అనేమాట ఉందికదూ! "ఎక్కువ స్నేహంకల" వ్యక్తి అని ■ మాటకర్థం - ప్రాణస్నేహితుడన్నట్లు, అప్రమిత్రుడన్నట్లు. ఇలాంటిదే మరో తెలుగుమాట 'అనుగు/అనుంగు' అనేది పూర్వం వాడుకలో ఉండేది - స్త్రీపురుషభేదం లేకుండా. 'అనుంగు నెచ్చెలి' మొదలైన తిక్కన ప్రయోగా లనేకమున్నాయి - చాలా దగ్గరివాడైన పరమస్నేహితుడనే అర్థంలో. కొన్ని శాసనాల్లో ఫలానా రాజుగారి 'అనుంగు'నని చెప్పకొన్న వాళ్ళుండేవారు. ఇప్పుడేమాట వాడుకనుంచి చాలావరకు తప్పిపోయింది. ఎక్కడో ఒకరు 'అనుగుబిడ్డ' లాంటి ప్రయోగాలు చేస్తున్నమాట నిజమేగాని అది 'పదుగురాడుమాట' కాదన్నమాట.

స్నేహ మనటానికి దోస్తీ, స్నేహితుడనటానికి దోస్త అనే మాటలు ఉరుదూనుంచి తెలుగులో ప్రవేశించి చాలా విలదొక్కుకున్నాయి. ఇంగ్లీషు నుంచి ఫ్రెండు, ఫ్రెండ్షిప్పూ కూడా బడిపిల్లల్లో అలవాటుయి పెద్దలక్కూడా వ్యాపించింది. అయితే చిన్నపిల్లల వాడుకలలో 'సావాసం' అనేది మైత్రికో స్నేహావికో సమానార్థకంగా నిలిచింది. ఈమాట పంస్కృతంలోని 'సహవాసం' (=కలిసి బతకటం/కాపురముండటం) నుంచి

వచ్చింది. విజానికి కొంతకాలం కలిసిమెలిసి చదువుకుంటారు కాబట్టి (అప్పుడప్పుడు పోట్లాడుకున్నా చిన్నపిల్లలు వెంటనే మరిచిపోయి మళ్ళీ కలిసిపోతారు కాబట్టి) సావాసం అనేమాటకు కలిసి ఉండటమనే అర్థం చెప్పవచ్చు. దీనికి కొంచెమించుగా 'చెలికారం' అనే మాట దగ్గరిది, చెలిమితో ఉండటమనే అర్థంలో సోపాద్రం, సోపాదం అనేమాటలు రెండూ 'సుహృత్తు గుణాలు' సూచించేవి. వాటిలో మంచితనానికిన్న ప్రాముఖ్యం మరిచేదికలేదు. పఖుడి/సఖి లక్షణం పఖ్యం.

స్నేహం ముదిరి ప్రేమగా పరిణమించవచ్చు - కొన్ని సందర్భాల్లోనయినా. ప్రేమించేవాడు ప్రేమికుడు. ప్రేమించిన స్త్రీ ప్రేమికురాలు. ప్రతి ప్రేమికుడూ ప్రేముడు కాదు. ప్రేముడంటే ఇష్టమైనవాడు. అలాగే ప్రతిప్రేమికురాలూ ప్రేమురాలు కాదు. ప్రేమ ఫలించిన తరువాత ప్రేముడో ప్రేమురాలో కావచ్చు. ప్రేమ భగ్గుమయినా ప్రేమికుడుగా, ప్రేమికురాలుగా నిలిచిపోవచ్చు. అయితే ప్రేమ ఫలించిన పురుషుణ్ణి ప్రేముడన్నట్లు అటువంటి దశలోనే ఉన్న ప్రేమికురాలిని ప్రేయసీ అంటారేగాని ప్రేమురాలనే వాళ్ళ సంఖ్య చాలా తక్కువ. 'ప్రేయసీ ప్రేయు'ల వంటి పదబంధాల వాడుక ఇందుకు కారణం. ప్రేమా పలపూ సమానార్థకాలని ప్రేయసీ ప్రేయుల స్థానంలో 'వలపుకాదు, వలపుకత్తె'లను నిలపటం కష్టం. ■ మాటలకు సహజంగా అపార్థం లేకపోయినా మోహపరవశులయిన జంటనే ఈ తెలుగు మాటలతో పరికరిస్తుంటారు. ప్రయోగ సందర్భాలనుబట్టి ఇలా ఊహించగలమేగాని శబ్దగతంగా అలాంటి అర్థంలేదు. ప్రేమికుడనే అర్థంలో వాడే 'అరితికాడు, మేలువాడు'లాంటి తెలుగుమాటలు పుస్తకాల్లో మాత్రమే ఎక్కడో కనిపించే మాటలే. మేలువాడనే మాటకు 'ఉత్తముడు, పైవాడు, ఎక్కువవాడు'లాంటి ఇతరార్థాలు కూడా ఉన్నాయి. మేలు శబ్దానికి 'ఎత్తు, పైలాగం' అనే అర్థవిశేషాలూ ఉన్నాయి. (ఉదాహరణకు మేలు దూలం, మేలుమిదై వంటి ప్రయోగాలు వాడుకలో వినిపిస్తాయి). 'ప్రియ' శబ్దానికి 'ఖరీదయిన' అనే అర్థవిశేషం వాడుకలో వచ్చింది. (ఈయేడు ధాన్యం ప్రేయమయింది. ప్రతిదీ 'పెరియ' మయితే బతికేదెలా? - లాంటి ప్రయోగాలు చూడండి). మేలునుంచి కూడా ఇదే మూలార్థంతో 'మేలిమి (బంగారం), మేలు (కట్టు)' వంటి పదబంధాలేర్పడ్డాయి.

ప్రేమికుల మధ్య, ప్రేయసీ ప్రేయులమధ్య ఎప్పుడయినా గొడవలు రావటం కద్దు. రాకపోతే అశ్వర్యపడాల్సేమో! సంస్కృతంలో 'ప్రణయకలహ' మనేమాట ఈ పరిస్థితిని వర్ణించడానికి పుట్టింది. తెలుగులో 'పొలయలుక/పొలయల్క, వెడమోడి' అనే మాటలున్నాయి. అలుక/అల్క అంటే కోపం. మోడి అంటే కోపం వచ్చినప్పుడు ప్రదర్శించే చిరాకు, విసురు వగైరాలు. కొన్ని నిఘంటువుల్లో 'పొల' శబ్దానికిచ్చిన అర్థాంకూ ఈ సమాసానికి సొంతన కుదరటంలేదు. 'వ్యాపించు, వీచు, పుట్టు, విసరు' మొదలైన అర్థాలున్న 'పొలయు' అనే క్రియకూ ఈ విశేషణానికి సంబంధముందని చెప్పవచ్చు. ప్రేమామృతంలోనయినా మునిగితేలటం ఎల్లప్పుడూ సాధ్యం కాదు.

★ ★ ★

శత్రువు-శత్రుత్వం

మైత్రిని గురించి ప్రస్తావించినప్పుడు దానికి వ్యతిరేకమయిన శత్రుత్వం గురించి రెండుమాటలు తలుచుకోవటం వ్యాచుం. వైరం, విరోధం అనే రెండు సంస్కృతపదాలు శత్రుత్వంలాగా వాడుకలో ఉన్నాయి. వీర శబ్దానికి వైరానికి సంబంధముంది. వైరం ఐహరంగమయింది, కనడదేది. శత్రుత్వం ఎన్నివిధాలనయినా ఉండవచ్చు. అందుకే అనుకూల శత్రుత్వం, ప్రతికూల శత్రుత్వంలాంటి మాటలు పుట్టాయి. శత్రుత్వంలో మోపం, వెన్నుపోటు, వటన వంటివి ఉండవచ్చు. వైరం దాహోటమయింది. విరోధం ఈ రెంటికన్నా విలక్షణమయింది. అది తాత్కాలికం కావచ్చు; దీర్ఘకాలికం కావచ్చు. కానీ అభిప్రాయాల్లో నడవడిలో అలోచనల్లో 'విరుద్ధత'వల్ల పుట్టేది విరోధమే. తన దారికి అడ్డునచ్చినప్పుడు పుట్టేభావం విరోధం. శత్రుత్వం, వైరమంత తీవ్రమయిందికాదు విరోధం. వైరుధ్యమనేది మరోమాట. ఇటువంటి అభిప్రాయభేదాలవల్ల, అర్థంకులవల్ల వైరుధ్యం కలుగుతుంది. వైరానికి శత్రుత్వానికి ఇంతచిన్న కారణాలక్కరలేదు. వాటికి 'పగ' ప్రధానం. విరోధంలో పగ పాలు తక్కువ, కోపమెక్కువ.

తెలుగువాళ్ళకు మాతృభాషలో శత్రుత్వాదులకు దగ్గరగా ఉండే మాటలు చాలా ఉన్నాయి - కోపదారివాళ్ళు కనుక. "ఒంటమి, ఒప్పమి, కంటు, కొట్లాట, గొడవ, దెబ్బలాట, ఐగడం, పగ, పోట్లాట, వేరం, మచ్చరం, సూడు"లాంటి మాటలింకా ఉన్నాయి. ఒంటమి తనమార్గం నచ్చని, తనకు అనుకూలంగా ఉండనివాళ్ళ మీద పుట్టేభావం. 'ఒంటిగంటం రాసులింగం' అంటారే అతడి లక్షణమన్నమాట. ఒంటమిలో తీవ్రతలేదు - తిరుగుదాటులేదు. తనగొడవే తనదిగా ఇతరులకు దూరంగా ఉండటం ఒంటమి. ఒప్పమి అంటే ఒకరు చెప్పింది ఒప్పుకోకపోవటం - తనకు విరుద్ధంగా చెప్పినమాటనూ చేసిన పనినీ సహించక దూరంగా ఉండటమే ఒప్పమి. ఒంటమి కలివాడు తనకుతాను దూరంగా ఉండి బాధపడలాడేగాని ఆ బాధనుకూడా వ్యక్తీకరించడు. ఒప్పమి కలివాడు తన భావాలు చెప్పావచ్చు - మానావచ్చు. అంతే భేదం. తక్కిన లక్షణాలు ఒంటమికి ఒప్పమికి సమానమే. ఈ రెంటికి ఇప్పుడు వాడుక ఉన్నట్లులేదు. కొద్దిమంది ఇంకా అక్కడక్కడ 'అయిన నిష్కారణంగా కంటువెట్టుకున్నాడు'లాంటి వాక్యాలు వాడుతున్నారు. భారతంలో "మొగమున గంటు వెట్టుకొని" అనే ప్రయోగం చాలాచోట్ల కనిపిస్తుంది. ఇంచుమించు 'కోపం, పగ' వంటి అర్థాలున్న ఈ మాటకు వాడుక తక్కువ.

కొట్లాట, దెబ్బలాట, పోట్లాట అనే మాటలు విచిత్రమైనవి. పదంలో 'ఆట' ఉన్నా అవి ఆటలుకావు. వీదో కదలికగల శత్రుత్వాలన్నమాట. కొట్టు, దెబ్బ, పోటు - అనేవాటిలో మొదటిదానికన్నా రెండోది, దానికన్నా మూడోది తీవ్రమైనవి. వీటిలో సమాన లక్షణం చేతికన్నా ఎక్కువగా నోరు పారేసుకోవటం. చాలా

పందర్బాల్లో చెయ్యిచేసుకోవటం జరక్కపోయినా మాటల స్వరూపం మటుకు మారలేదు! శరీరానికి జరిగే కొట్టు, పోటులాంటి ప్రమాదం ఏమీలేకుండా విద్యహించే శత్రుత్వం జగడం. అది సాధారణపదం. పై మూడూ అందులో భాగాలు. వాడుకలో 'వాల్చిద్దరూ జట్టూ జట్టూ పట్టుకున్నారంటాం కాని నిజంగా ఒకరిజట్టు మరొకరు పీకారని అర్థం కాదు. జగడం వైరంలాంటిది. బహిరంగమయింది. ఎవరూ జగడాన్ని మనస్సులో పెట్టుకోలేరు - శత్రుత్వాన్ని లాగా. ఈ లక్షణంలో ఇది 'పగ'కన్నా వేరయివది. పగ మనసులో ఉండే శత్రుత్వం; పాదారణంగా దీర్ఘకాలికం. తరతరాలుగా కూడా ఒకప్పుడది అలాగే రాజకుంటూ ఉంటుంది. అందుకే 'తాచుపగ, పాముపగ'లాంటి మాటలు పుట్టాయి. కోపతాపాల తీవ్రత తగ్గినా పగ తగ్గదు. కొన్ని ప్రాంతాల్లో శత్రుత్వం వచ్చిందనడానికి 'జట్టి వచ్చింది, గొడవ(లు) వచ్చాయి' అంటారు. జట్టి నిజానికి ముఠాలాంటిది. కొందరొకవైపు మరికొందరు ఇంకోవైపు ఉండి తగాదాపడితే అది జట్టి రావటం. చిన్నచిన్న కారణాలకే పుట్టి, అంత తీవ్రంగా ఉండక, తొందరగా సమసిపోయే శత్రుత్వమే గొడవ. వైరుధ్యం లాంటిదది. కొన్ని నిమంటువులు శత్రుత్వానికి 'మచ్చరం' పర్యాయపదమని చెప్తాయిగాని అది 'మాత్సర్య'మనే సంస్కృత పదం నుంచి పుట్టినమాట. ఈర్ష్య, అసూయలతో పుట్టిన శత్రుత్వం మచ్చరం. ఇప్పుడు వాడుకలో లేదనిపించే మరో తెలుగుమాట 'మూడు'. ఈ శబ్దానికి క్రియార్థంలో 'కాల్చు, తగలదెట్టు' అనే అర్థ విశేషాలున్నాయి. తీవ్రమయిన క్షణికమైన శత్రుత్వం సూడు.

వైరానికి శత్రుత్వానికి ఉన్న అంతరమే వైరికీ శత్రువుకూ మధ్యకూడా ఉంది. వైరి అనేమాటకిప్పుడు వాడుక చాలా తక్కువ. 'విరోధి' అనేమాట ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది. విరోధం కలవాడూ, కల్పించినవాడూ విరోధి. పరిపండి లాంటి పదాలు పుస్తకాల్లో తప్ప కనిపించవు. అచ్చతెలుగులో "పగ, పగతుడు, పగవాడు, మార్తుడు" అనే మాటలున్నాయి. పగతుడు కావ్యాల్లోనే కనిపిస్తాడు. పగవా డనేమాటను విరోధి, శత్రువు, వైరి అనే మూడార్థాల్లోనూ సమానంగా వాడుతున్నాం. పూర్వకావ్యాల్లో "పగ" అంటే పగవాడనే పదానికి సంక్షిప్తరూపంగా (నిజానికి పగవాడనేదే విస్తృత రూపం) కనిపిస్తుంది. ఇప్పుడటువంటి ప్రయోగం సాహితీ గ్రంథాల్లో కూడా అరుదైపోయింది. బహవచనంలో 'పగరు' అని ప్రాచీన గ్రంథాల్లో ప్రయోగముందిగాని వాడుకలో అమాట లేదిప్పుడు. మార్తుడు - అంటే ఎదుర్కొన్నవాడు, తిరగబడినవాడు, కయ్యానికి కాలుడువ్వినవాడు అని అర్థం చెప్పవచ్చు. పగవాడు ఇలా బయటపడనక్కరలేదు. అదే వారిద్దరికీ భేదం.

శత్రుత్వానికి కారణాలవేకం. కొన్ని సమయాల్లో భయంవల్లకూడా శత్రుత్వం రావచ్చు. క్రూర జంతువులు మనిషికి భయపడి తిరగబడితే, మనిషి అవి చంపుతాయేమోనన్న భయంతో ముందుగా తానే చంపటంకర్తు. భయం, భీతి అనే రెండు సంస్కృతపదాల్లో రెండోదానికి వాడుక తక్కువ. భయభీతులని ద్వంద్వపమాసం చేసేవాళ్ళూ ఉన్నారు. భయానికి సరైన తెలుగుమాట వెరపు; భీతికి సరిపోయే తెలుగు పదం జంకు. ఇప్పటివాడుకలో భయం, జంకు రెండే

ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాటలు. వెర, వెరగు - అనే తెలుగుమాటలు 'వెరపు' శబ్దానికి పర్యాయపదాలని కొందరు కోకర్తలు చెప్పారు. కానీ 'వెరగు' అనేమాటకు ఆశ్చర్యమనే అర్థంకూడా ఉంది. దంకులో పరికితనముంది; అది వెరపులోలేదా? అనుమానమే. నిర్భయంగా నిర్భీకంగా అనే మాటలున్నాయి. ఆ సందర్భంలో 'దంకులేకుండా' అనే అర్థం చెప్పకోవాలి. వ్యుత్పత్తులను గాలించి మూలార్థం కనిపెట్టినా కాలక్రమంలో వాడుకలో నిలిచిన అర్థమే మిగులుతుంది నిజానికి.

నిజానిజాలు

చాలా సందర్భాల్లో నిజానిజాలు తెలియక, తెలుసుకోక, తెలియజెప్పక శ్రమిత్వాలు వస్తుంటాయి. మామూలుగా నిజం, అబద్ధం అనేవి వ్యతిరేకార్థక శబ్దాలుగా వాడుకలో ఉన్నాయి. నిజం, అనిజం అనే వాటిలోని రెండోమాట ఈ సమాసంలో తప్ప విడిగా కనిపించదు. ముందు నిజంసంగతి చూద్దాం - దానిలాగానే దాని పర్యాయపదాల సంఖ్య కూడా తెక్కువే కాబట్టి. సత్యం, ఋతం, సూన్యతం, సమ్యక్, తథ్యం వంటి సంస్కృతపదాలూ, 'నిక్కం, నిక్కువం, విక్కం, నేటు' వంటి తెలుగుపదాలూ సమీపార్థంలో ఉన్నమాటలు. నిజం సంస్కృతమో తెలుగో ఉచ్చారణనుబట్టి చెప్తారు సంప్రదాయపండితులు! దాని వ్యుత్పత్తి కూడా సందిగ్ధమన్నమాట. నిజంనుంచి 'నిజం' అనే మాట పుట్టింది. దానికర్థం 'స్వభావం, పుట్టుకతో వచ్చిన గుణ'మని. ౬ పెద్దపండితుడు 'జని' (అంటే పుట్టుక) తిరగబడి 'నిజ' శబ్దం పుట్టిందన్నాడు! అదేమయ్యా అంటే 'సింహం'లోంచి 'హింస', 'హింస' లోంచి 'సింహం' పుట్టిందని యాస్కాచార్యుడంతటివాడు చెప్పగాలేంది జని-నిజాలు ఒకదాన్నుంచి మరొకటి పుట్టాయంటే తప్పి అని రెట్టించాడు. కాబోలు. పేచీ ఎందుకు?

నిజం, సత్యం అన్నివిధాలా సమానమైనవి కావు. సత్యం ఖచ్చితమైనది. తిరుగులేనిది. ఒకరు నిజ మనుకొన్నది మరొకరికి నచ్చకపోవచ్చు. స్వభావం మీద ఆధారపడ్డది నిజమయితే, నిత్యత్యం మీద ఆధారపడిన తార్కికమైన నిజమే సత్యం. ఋతమనేది పుస్తకాల్లో మాత్రమే కనిపించేమాట. దాన్ని నొక్కిచెప్పే మరోమాట సూన్యతం. ఋతం (రుతమనిరాస్తే నేటి భాషలో ■ప్రేంకాదు) ఋణావయింది - అంటే తిన్నగా ఉండేది, వంకరలేనిది. స్పష్టంగా కనిపించే వినిపించే నిజమన్నమాట. తెలుగు వాడుకలో 'ఋణాపు, రుణాపు' రెండూ ఉన్నాయి. మొదటిదానికి 'సూటిఅయిన' అనే అర్థముంటే రెండోదానికి 'విరూపణ, సాక్ష్యం, దృష్టాంతం' అనే అర్థాలున్నాయి. 'బ'కు రెండు కొమ్ములిచ్చినమాట సంస్కృతం నుంచి, 'ర'కు ఒక్కకొమ్మిచ్చింది ఉర్దూద్వారా పర్షియన్ భాష నుంచి తెలుగులోకి వచ్చినమాటలు (రెంటిని 'రుణ'వనే రాయవచ్చుగాని సందర్భాన్నిబట్టి అర్థం గుర్తించవలసి వుంటుంది). సూన్యతమంటే చాలా సూటిగా ఉండేది. స్పష్టమైనమాట అన్నమాట. వీటన్నిటిలోకీ సత్యమనేది

పెద్దమాట. దానికి వేదాంతంలో తర్కశాస్త్రంలో ప్రత్యేకమయిన అర్థాలున్నాయి. అబద్ధంకానిదనే అర్థంలో 'నిబద్ధి' అనే సమీపపద మొకటుంది. దానికిప్పుడు నాడుక తక్కువ. కట్టుబాటులేనిమాట అని అర్థం. మాటకు కట్టుబాటుంటే నిబద్ధి. సత్యం దైవానికి తప్ప మరిదేనికి కట్టుబడి ఉండదంటారు కొందరు. దైవమే సత్యానికి కట్టుబడి ఉంటుందని మరికొందరు చెప్తారు. నిబద్ధి మాటకూ నిజం పుట్టుకకూ/స్వభావానికి కట్టుబడి ఉంటుంది. తథ్యమన్నా సత్యమేనని కొందరు. దానికి తప్పనిది, తప్పకుండా జరిగేది అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. నిజమనే అర్థంలో నాడుక చాలా తక్కువ.

విక్రమ, విక్రమం, విక్రేం అనే తెలుగుమాటలు ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు. మూలమొక్కటే. మరి గతిలేరుకాబట్టి దీన్నే/ఏటినే సత్యాదులన్నిటికీ పర్యాయపదాలుగా భావించాలి. నేటు శబ్దానికి వ్యుత్పత్తి తెలియదు. పైగా దానికి ప్రయోగం చాలా తక్కువ. అది మారుమూలమాటకీందే లెక్క.

నిజానికన్నా అబద్ధానికే వ్యాప్తి ఎక్కువ. అందుకేనేమో సంబంధిపదాలుకూడా ఎక్కువే. "అసత్యం, కపటం, కైతవం, చద్వం, దంభం, మృష, అబద్ధి, అనర్థక"మనేవి సమీపార్థంగల సంస్కృతపదాల్లో ఎక్కువ వ్యాప్తికలవి. వాటినే టీసుకుందాం. అబద్ధమంటే కట్టుబాటులేనిదని చెప్పాలి. ఈమాటకే తెలుగులో నాడుక ఎక్కువ. దాని తరువాత బాగా నాడుకలో ఉన్నది అసత్యం. కపటంలో మోసముంది. కావాలని చెప్పే అబద్ధమే కపటం. కైతవ మనేది 'కైతవ' శబ్దం నుంచి వచ్చింది. కితవు దంటే జారగారు. జారంలో చేసేమోసమే కైతవం. అటనియమాలకు కట్టుబడకుండా ఉండటం కాబట్టి అదోరకం అబద్ధమన్నమాట - సంకుచితార్థంలో. చద్యశబ్దానికి మారు (వేషం), రహస్యం, దాపరికం అనే అర్థాలున్నాయి. నిజాన్ని దాచింది చద్వం; నిజానికి వ్యతిరేకం అబద్ధం. అనర్థకమనేమాటకు 'పాసగనిమాట' అని అర్థం. ఇప్పటివాడుకలో 'ప్రమాద'మనే భావం కూడా ఉంది. 'అర్థంలేని'దని, 'అర్థంకాని' దని కూడా వివరించవచ్చు. ఇంకా 'నికృతి' (తప్పుపని) వంటి మాటలను కూడా పర్యాయ/సమీపపదాలుగా పరిగణించే వారున్నారు. కాని ■ లాపతు మాటలకు ప్రయోగాలు చాలా తక్కువ.

అన్యతమనే మాటకు 'సేద్యం, కృషి' అనే అర్థాలు సంస్కృతనిఘంటువుల్లో కనిపిస్తాయి! ఈ అర్థాలెందుకు వచ్చాయో తెలీదు. అంతకన్నా హోరం, సంస్కృతంలో 'సత్యాన్యత' మనే మరోమాటుంది. మాటనుబట్టి 'సగం నిజం, నిజమైన అబద్ధం, నిజంగా కనిపించే అబద్ధం' వగైరా అర్థాలను ఊహిస్తే పప్పులో కాలువేశామన్నమాటే. నిఘంటువుల ప్రకారం ఆ మాటకు "బేరం, బేరమాడట"మని అర్థం! వ్యాపారంలో, బేరంలో నిజానిజాలు రెండూ కలగాపులగ మైపోతాయనుకొని ఈ అర్థం కల్పించారేమో తెలీదు.

అచ్చతెలుగులో అబద్ధానికి పర్యాయపదాలని చెప్పేమాటలు చాలా ఉన్నాయి. "కల్ల, కొడిమె, దబ్బర, ఉల్లసం, బూతు, బూమె, బూక, బూటకం, బద్దు, బొంకు, వేడబం, పొలిక్కి (వాడుకలో పొళక్కి అనే రూపమే ప్రచురం)" మొదలైనమాటలున్నా, 'కల్ల, బొంకు' అనేవాటికే ప్రయోగభావాభ్యం కనిపిస్తుంది.

కలకూ కల్లకూ వ్యుత్పత్తిరీత్యా చాలా దగ్గరి సంబంధముంది. లేనిది ఉందని చెప్తే కల్ల ఉన్నది లేదంటే బహుశా దొంకేమో! 'దబ్బర'కు అబద్ధమనే అర్థంలో కావ్యప్రయోగాలు మొందు. హాళిక్కి/హళక్కి అంటే శూన్యం, లేనిదన్నమాట. ఈ పదం కన్నడం నుంచి దిగుమతి అయింది. అన్నట్లు తెలుగులో భాస్కరరామాయణం రాసిన కవిని హళక్కి భాస్కరుడని వ్యవహరిస్తారుగాని అది సొరహాటు. అమాట 'హళక్కి' - అంటే తాంబూలం. ఈ గ్రంథం రాయడానికి రాజదగ్గర 'తాంబూలం పుచ్చుకొన్నాడన్నమాట' (-అంటే అంగీకరించాడని అర్థం). బూతుకు 'లిట్టు, తప్పమాట, పదినుందిలో పంకరానిపదం' అన్న అర్థంతోబాటు 'పోగిడేవాడు, భిక్షాచ' అనే అర్థాలు ఉన్నాయి. బూతు అతిశయోక్తి కావచ్చగాని అబద్ధం కాదు. కల్లను పెంచిచెప్తే బూతువుతుంది.

బూక అనే మాటకిప్పుడు వాడుకలేదుగాని దామ్మంచి పుట్టిన 'బూకరింపు' దబాయంపనే అర్థంలో ప్రయుక్తమవుతున్నది. లేనిది ఉందని గట్టిగా చెప్పటం బూకరింపు. అదే పూర్వం బూక. బూమే శబ్దం 'భ్రమ' నుంచి పుట్టిందనేవాళ్ళున్నారు. నిజానికి దాని వ్యుత్పత్తి తెలీదు. బూటకం ముమ్మూర్తులా కపటంతో సమానమయిన తెలుగుమాట. మోసంతో కూడిన అబద్ధమని వివరించవచ్చు. ఉల్లసమనేమాటకు "ఎత్తిపాడుపు" అనే అర్థంకూడా ఉంది. వేడటం పుస్తకాల్లోమాత్రమే కనిపిస్తుంది. వాడుకలో వినిపించదు.

కష్టసుఖాలు

నిజానిదాలే కష్టసుఖాలకు. కారణమవుతాయి. మనదో చిత్రమయిన భాష. తెలుగులో కష్టాలకున్నన్ని పర్యాయపదాలు సుఖాలకు కనిపించవు. 'సంకటం, బాధ, సంబాధ, అధి, వ్యాధి, విపత్తు, అపత్తు, అపద' మొదలైన సంస్కృతపదాలు కష్టానికి పర్యాయపదాలు. తెలుగు మాటలు 'ఇరుమ, దెడద, దెస, చేటు, చేడ్చాటు, గొడవ, ఆత్రం, అంగలార్పు, గోరం, దొసగు, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు, అగచాటు, అగబాటు, బాము, చోద, పల్లటం, మల్లట, చోడుమ, బడవ'లాంటి వనేక మున్నాయి.

కష్టమనేది (బహుశా కష్టాలనే బహువచనరూపంలో) చాలా ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. శరీరానికిగాని మనసుకుగాని ఒత్తిడి కలిగించి అలసటపెట్టేది కష్టం. బాధ అలాంటిదేగాని వ్యక్తిని కట్టిపడేసి ఎటూ తోచని పరిస్థితి కలిగించేదికూడా. సంబాధ(ం) అంటే తీవ్రమయిన బాధ. అధి అనేది మనసుకు మాత్రమే కలిగిన కష్టమయితే వ్యాధి శరీరానికి వచ్చిన కష్టం. కష్టంకన్నా బాధ, దానికన్నా సంబాధ తీవ్రమయినవి. అధి వ్యాధులు విడివిడిగా ప్రత్యేక కష్టాలు; కలిపికట్టుగా మనిషిని పూర్తిగా బాధించేవి. అపద అపత్తులకు రూపభేదమేగాని అర్థభేదంలేదు. విపత్తు విశేషమయిన ప్రమాదమయితే అపత్తు/అపద సాధారణ ప్రమాదం. అనుకోని సంఘటన ద్వారా మామూలుగానో ప్రత్యేక పద్ధతిలోనో వచ్చే కష్టం అపద;

తీవ్రంగా ఉంటే విపత్తు. ఈ రెంటిలోనూ 'ప్రమాద' వశాన వచ్చిన కష్టముండటం సమానధర్మం; అవి రెండూ అనుకోని కష్టాలన్నమాట. సంకట శబ్దానికి ఇబ్బంది, ఇరుకు అనే అర్థాలున్నాయి.

తెలుగు కావ్యాల్లో అనేక పదాలు కష్టపర్యాయాలుగా కనిపించినా 'ఇదుము, కడగెండ్లు, అగచాటు, బాము' అనేవే బహుళ వ్యాప్తిలో ఉన్నాయి. ఇదుముకూ ఇబ్బందికీ పెద్ద అంతరమున్నట్లు తోచదు. తమంత వచ్చిపడ్డ ఇబ్బందులు ఇదుములు. వాటిని అనుభవించక తప్పదు. కడగెండ్లు శబ్దానికి ఏకవచన రూపం ప్రయోగాలో కనిపించదు; అది నిత్యబహువచన మున్నమాట - కడదాకా అంటే జీవితాంతం నిలిచే కష్టాలవి. అగచాటు, అగచాటు అనేవి కనిపించే కష్టాలు, లోకానికి తెలీకుండా తమలో తామే బాధపడేవి కావని. బహిరంగకష్టా లన్నమాట. బాము శబ్దం 'ద్రుమ' నుంచి వచ్చిందంటారు కొందరు. నిజానికి కష్టాలు కాకపోయినా కష్టాలనిపించేవి బాములు. తిక్కవాదులు ఈ శబ్దాలను ఎంతో మెంకువతో ప్రత్యేకార్థాల్లో ప్రయోగించారు. మామూలు కవులు ఈ అర్థవిశేషాలను పాటించకుండా గదయలిప్రాసలు సరిపోతేసరి అని అప్పింటినీ ఒకేవిధంగా ప్రయోగిస్తుంటారు.

చెడద అంటే భయం పుట్టించే కష్టం; తీవ్రమయిందన్నమాట. చెడదకు ప్రమాదం, అశుభ్యతల కష్టమనే విశేషార్థాలు కూడా కనిపిస్తాయి. దేస అనేది నిఘంటువులు పొరపాటున పర్యాయపద పట్టికల్లో చేర్చిన మాటేమో! అది దిశ/ దిక్కు అనే శబ్దం నుంచి పుట్టిందనవచ్చు. చేటు శబ్దానికి నష్టమనే అర్థంకూడా ఉంది. చెడిపోవటం చేడ్చాటు. కష్టాలకు ఫలితంగా వచ్చే ప్రమాదం చేడ్చాటు. దీనికి క్రియారూపం చేడ్చుడు. గొడవకు 'గోరి, అల్లరి, శత్రుత్వం, పొరపాచ్చెం, అదిప్రాయభేదం'లాంటి అర్థవిశేషాలుకూడా ఉన్నాయి. అత్రం బహుళ సంస్కృతంలోని అత్యురత అనే శబ్దం నుంచి పుట్టింది కావచ్చు. 'తొందరపాటు' అనే ప్రత్యేకార్థం దానికుంది. అంగలార్పు అనేది తీవ్రబాధా సూచకం. బాధ(లు) భరించలేక ఏడవటం అనేది అంగలార్పు ప్రత్యేక లక్షణం. దుఃఖపూరితంగాని కష్టం అంగలార్పు కాదు. గోరం అనేది కేవలం ప్రాంతీయ వ్యవహారంలో ఉన్నమాట. అది 'హోర' శబ్దభవమని కొందరంటారుగాని 'రోగ' శబ్దంలోని వర్ణవ్యత్యయం వల్ల ఏర్పడ్డదనటమే సమంజసతరంగా ఉంటుంది. కాన్ని ప్రాంతాల్లో - గుంటూరు, ప్రకాశం ప్రాంతాల్లో - పెద్దంటివాళ్లు కష్టాల్లో ఉన్నా, రోగగ్రస్తులై ఉన్నా, 'అమ్మగారి 'గోరం' తగ్గిందా?' అని ఓదార్పుగా అడగటం కద్దు. రోగశబ్దం వాడటం బాగుండదని (రోగం కుదిరింది - వంటి ప్రయోగాల్లో అక్షేపణ పాలెక్కువ కాబట్టి) గోరం అనే రూపాన్ని వాడటం వినిపిస్తుంది.

దొసగు అంటే నిజానికి తప్పనే అర్థం. 'వెత' సంస్కృతంలోని 'వ్యథా' శబ్దం నుంచి ఏర్పడింది. 'వెతలుకుడుచు' వంటి ప్రయోగాలు 'బాధలు అనుభవించు' అనే అర్థంలో పూర్వకావ్యాల్లో కనిపిస్తాయి. విశేషమైన బాధనే వ్యథ/వెత అనవచ్చు. కుమిలిపోవటం వంటి మానసిక కష్టాలే వెతలు. క్షుద్రి అనేది చిన్న కష్టాలకూ, పెద్ద ఇబ్బందులకూ సూచకం. ఇప్పటికీ ఈ మాటకు వాడుక లేకపోలేదు. 'చోద, పల్లటం, మల్లటం, చోడుమ, బడవ'ల అర్థం స్పష్టంగా తెలియదు - వ్యుత్పత్తులంతకన్నా అస్పష్టం. వీటికి ఇప్పటి కావ్యాల్లో కూడా వాడుక చాలా తక్కువ.

సుఖం తెలుగువాళ్ళకు దొరకని పస్తువేమో! 'సుఖం, సుగం' అనే తద్భవరూపాలే గానీ మరే అచ్చతెలుగు మాటలూ విఘంటువుల కెక్కినట్లు లేదు. సంస్కృతంలో 'అభాధ, మోదం, అమోదం, ప్రమోదం, సమ్మోదం, అనందం, శర్మ, శాతం, పాతం, ప్రీతి, ప్రపాదం, హర్షం' వంటివి సుఖ శబ్దానికి పర్యాయాలని విఘంటువులు ఘోషిస్తున్నాయి. బాధకు కేవలం వ్యతిరేకమైనది అభాధ. మోదమంటే సంతోషం. ప్రమోదం మరీ ఎక్కువ సంతోషం. సమ్మోదం పూర్తి సంతోషం. హర్షం అంటే మనస్సుకు కలిగే అనందం, తృప్తి. శర్మ శబ్దానికి శాంతి లక్షణం గల అనందమని విశేషార్థం. ప్రీతి అంటే ఇష్టం, వచ్చిక. ఇలా చూస్తుంటే సంస్కృతంలో కూడా సుఖం తక్కువే ననిపిస్తుంది!

తెలివితేటలు

నిజానిజాలూ కష్టసుఖాలూలాంటి భావాలను నిరూపించేది 'బుద్ధి'. ఇలాంటి అమూర్త పస్తువులను (అంటే కంటికి కనిపించని రూపంలేని మాటలను) సూచించే పదాలు తెలుగులో చాలా తక్కువ సంస్కృతంతోపోలిస్తే, అమరకోశంలో కనిపించే మాటలను తీసుకున్నా బుద్ధివిశేషాన్ని వివరించే పదాలు సంస్కృతంలో చాలా వున్నాయి - 'మనీష, దిషణ, దీ, ప్రజ్ఞ, శేముషి, మతి, ప్రేక్ష, ఉపలద్ధి, చిత్తు, సంవిత్తు, ప్రతిపత్తు, జ్ఞప్తి, చేతన, మేధ, సంకల్పం, అవధానం' మొదలైనవి.

బుద్ధిశబ్దానికి 'తెలివి, ఎరుక, తలపోత'నంటే తెలుగు మాటలు మేమివ్వడాలు. ఎరుక శబ్దానికి జ్ఞానం అనే అర్థం వుండగా తలపోతకు అలోచన, ఊహ అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. 'వాడికి బుద్ధి జ్ఞానమూ లేవనే మాటలు వింటుంటాం. సహజంగా ఉండే పుట్టుకతో వచ్చిన తెలివి బుద్ధి. లోకాన్ని చూసి, అనుభవాలు పొంది గడించిన ఎరుక జ్ఞానం. ఈ రెండూ లేవనేది అక్షేపణ. తెలుగులో మరో చిత్రమైన నానుడి వుంది. 'తెలివి ఎక్కువయితే బుద్ధి తక్కువవుతుంది' అనేది! అంటే సొంతంగా తెలివితేటలున్న వ్యక్తి ఇతరులు చెప్పేదాన్ని వేదప్రమాణంగా డబ్బకోడవి. బుద్ధికి 'బోధ'కూ సంబంధముంది. బోధ అంటే తెలివిడి - తెలుసుకోవటం. ఈ బోధ తనంత తానుగా ప్రయోనుభవాలవల్ల కలిగేది. దాన్ని ప్రయత్నపూర్వకంగా కలిగించటమే బోధన. స్వయాన తెలుసుకున్నవాడు బుద్ధుడు. ఒకరు తెలియజేస్తే తెలుసుకున్నవాడు బోధితుడు; అలా తెలియజేప్పేవాడు బోధకుడు.

'మనీష' అంటే అలోచనద్వారా వచ్చిన జ్ఞానం. అటువంటి జ్ఞానంగల వ్యక్తి మనీషి. ఇటీవల చమత్కారంకోసం 'మనీ(డబ్బు), షి(స్త్రీ)' - ఈ రెండూ ఉన్నవాడే మనీషి అని కొందరు విర్వచిస్తున్నారనుకోండి! 'మన్' అంటే అలోచన. అలోచనాపరుడు మనీషి. అలోచనవల్ల కలిగిన తెలివి మనీష. మతి అన్నా 'తెలివి, అలోచన' అనే చెప్పవచ్చు. 'వాడికి మతిలేదు, బుద్ధి లేదు' అనే వాక్యార్థం 'సక్రమమైన'

అలోచన, 'సరయిన' తెలివి లేవనే ఆక్షేపణ వుండన్నమాట. ప్రజ్ఞ అంటే గొప్ప తెలివిడి. ప్రేక్ష అంటే బాగా 'చూపి' తెలుసుకోగల శక్తి. అన్నీ గమనించగల శక్తి ప్రేక్ష. ఉపలబ్ధి అంటే సహజంగా ఆవృతమైతే వచ్చిన తెలివి. లబ్ధి అంటే 'వచ్చిపడ్డది' అని అర్థం. జ్ఞప్తి అంటే గుర్తు. మంచిచెడ్డలూ నిజానిజాలు వగైరాలను గుర్తించగలగటం జ్ఞప్తి. ఇవన్నీ అర్థం చేసుకోగల పామర్యాన్ని సూచించే మాటలు.

ఒకపారి గుర్తించిన, తెలుసుకున్న విషయాన్ని మనసులో నిలుపుకోగలగడం మేధ. ఈ శక్తిని 'మేధాశక్తి' అంటారు. చాలామంది 'మేదశక్తి' అని పొరపాటుగా వాడుతుంటారు. మేదస్సు అంటే మెదడు. మేద అంటే తెలివితేటలు. ఇవి రెండూ ఒకదానిమీద మరొకటి ఆధారపడ్డవే కాబట్టి ఈ పొరపాటు ప్రయోగం వచ్చిందన్నమాట. మనస్సు చేసేపని - అలోచన, ఊహ మొదలైనవి - సంకల్పం. బద్ధితంగా చెప్పితే 'అనుకొన్నది' అని తెలుగుచేయాలి. దీనికి విరుద్ధమయింది 'వికల్పం'. అనుకొన్నదానికి పూర్తిగా వ్యతిరేకమైనది వికల్పం. అనధానమంటే ఒకవిషయంగాని అనేక విషయాలుగాని మనస్సులో నిలిపి వుంచటం. దృష్టిని కేంద్రీకరించి, వికరంధిగా, ఒకేపట్టుగా చేసే అలోచన అనధానం. అనధానంలో గుర్తు, పట్టుదల కూడా ఉంటాయి. దీన్నే 'మనస్కార'మని కూడా అంటారు. అంటే 'మనసు చేసేపని' అన్నమాట.

చర్చ అనేది కూడా బుద్ధికి దగ్గరిమాటే. ఒక విషయంలోని మంచిచెడ్డలను జాగ్రత్తగా పరిశీలించటం చర్చ. ఈ కాలంలో ప్రతిపక్షి ఒక చర్చాగోష్ఠిని ఏర్పాటుచేసి ఎవరి ఉపన్యాసం వారు చెప్పిపోవటంకూడా చర్చకిందే చలామణి అయిపోతున్నది. భావికాలంలో ఈమూటకు ఈ కారణంగా 'చెప్పింది ఎవట' మనో, 'సభ చేయట' మనో, మైకులూ పూరిదండలూ ఫోటోగ్రాఫులూ వగైరాలు ఏర్పాటుచేయుటమనో అర్థం రావచ్చు! 'తర్కం' బుద్ధి చేసేపని. ఊహ లేనిదాన్ని అలోచనద్వారా చర్చద్వారా కల్పించటం. ఇలాంటి భేదాలెన్నో!

తెలివి, ఎరుక అన్నవి అన్నివిధాలా ఒకటి కావు. తెలివి సహజం. ఎరుక సంపాదించినది - తరవాతి కాలంలో వచ్చేది. ఎరుకకు మరో రూపం 'ఎదకువ' అనేదుంది. అలాగే తెలివికి 'తెలివిడి' అనే సమీప పదముంది. తెలివిడి అనేది నిదానికి జ్ఞానం. తెలుగు మాటలకు సంస్కృతంలోనో, నాశెడ్డ అని ఇంగ్లీషులోనో అర్థం చెప్తే స్పష్టంగా వుండవచ్చు.

బుద్ధికి వ్యతిరేకపదాలేవనే అనుమానం వస్తే తప్పేంలేదు. అబుద్ధి, అజ్ఞానం వంటి మాటలేగాని, ఇలా సమాసాలుగాని వ్యవహరాలున్నట్లు లేదు. ఉన్నాయని గిట్టించినా వాటికి వాడుక ఉన్నట్లు లేదు. తెలుగులో కూడా 'తెలివి ఎక్కువ, తెలివితేమి' వంటివే వ్యతిరేకార్థకాలుగా వురిస్తాయి. 'మొద్దు' వంటి మాటలున్నా అవి 'కదలికలేని, చెట్టుబోదే' వంటి విశేషణ విశేష్యార్థాలు కలవే! అయినా కావలసింది తెలివితేటలేగాని అవి లేకపోవటం కాదు కాబట్టి మనవాళ్లు బందెడు పర్యాయపదాలనో సమీపపదాలనో స్పష్టించుకొని వుండకపోవచ్చు. 'మొద్దు' మొకరం' అనే ప్రయోగం తెలుగులో తెలివితక్కువ వాళ్లను ఆక్షేపిస్తూ వాడుకలో వుంది. అక్కడకూడా మొద్దంటే కొమ్మలూ రెమ్మలూ లేని చెట్టుబోదెలాంటి వ్యక్తి

అనే అర్థం. మొకరం/మొగరం అనేమాటకు 'స్తంభం' అని అర్థం. ౬ బండలాగా, మొండిచెట్టులాగా, గుంజలాగా, రాటలాగా ఏ ఆలోచనా విపాటి జ్ఞానమూలేని వ్యక్తి అనే నిందే ఇందులో వినిపిస్తుంది. మొక్తానికి మన 'బుద్ధుల'వల్లనే మానావమానాలు వస్తాయి. శుభాశుభాలు కలుగుతాయి.

మానావమానాలు

మానవజాతిలో సంపూర్ణులకు దారితీసే మానసిక లక్షణాల్లో మానావమానాలు ముఖ్యమైనవి. ఒకరి మానంవల్ల మరొకరికి అవమానం జరిగినప్పుడు పరిణామాలు తీవ్రంగా ఉంటాయి. భారత రామాయణాదుల్లోని మహాయుద్ధాలకు దారితీసిన సంఘటనలన్నీ ఆయాపాత్రల మానావమానాలమీదే ఆధారపడ్డవి. మొదట మానం సంగతి తెలుసుకుందాం. కొద్దిపాటి అర్థభేదాలతో మాన శబ్దానికి సన్నిహితంగా ఉండేమాటలు చాలా ఉన్నాయి! "గౌరవం, అదరం, గర్వం, అపొంకారం, అభిమానం, దర్పం, అవలేపం, అవస్థంభం, స్మయం, మదం" అనే సంస్కృత పదాలూ 'మన్నన, మన్నిక, మన్నింపు, ఈలుపు' వంటి తెలుగుశబ్దాలూ ఈ కోవకు చెందినవి.

మానమంటే తన ఘనతనే గుర్తించే స్వభావం. సహజంగా ఈ భావమున్న వ్యక్తికి ఇతరులమీద చిన్నచూపుంటుంది. ఈ స్వభావం మరింత ఎక్కువై ఇతరులు తన ఘనతను గుర్తించలేదనే బాధతో కుమిలిపోవటాన్ని 'మానరోష' మంటారు. తనకు పారిజాత పుష్పం ముందుగా ఇవ్వలేదనుకున్న సత్యభామ ప్రకటించిన లక్షణం మానరోషం. దాంతోనే కృష్ణుణ్ణి ఎడమకాలితో తన్నిందంటారు. ఎదుటి వ్యక్తిమీద తనకున్న మానం - అంటే గౌరవభావం అభిమానం. పృష్ఠతకోసం తనమీద తనకున్న అభిమానాన్ని ఆత్మాభిమాన మంటారు. 'మాన్యత, మాన్యడు, మాననీయుడు' మొదలైన మాటల అర్థాలకూ మాన శబ్దార్థానికి సన్నిహిత సంబంధముంది. గౌరవశబ్దం గురువనే విశేషణం మంచి పుట్టింది. పెద్దతనాన్నీ పెద్దరికాన్నీ గుర్తించి ప్రవర్తించటం గౌరవం చూపటం. అదరం ప్రేమతో కూడిన గౌరవభావం. అది విడిగా అంత స్పష్టంగా అర్థవంతంగా ఉండదని కాబోలు 'గౌరవాదరాలు, ప్రేమాభిమానాలు' మొదలైన సమాసాలు వాడుతుంటాం. గౌరవం చూపదగిన వ్యక్తి 'గౌరవనీయు'డని మంత్రులు వగైరాలను అలా సందోదిస్తుంటాంగాని వ్యాకరణం ప్రకారం అది తప్పశబ్దం. మాననీయుడనో మాన్యడనో అనాలి. అన్నట్లు 'మంత్రి' శబ్దంకూడా ప్రాంతీయంగా గౌరవంలేని మాట. కరింగప్రాంతంలో (విశాఖ, విజయనగరం, శ్రీకాకుళం జిల్లాల్లో) మంగలిపని చేసేవాళ్ళని 'మంత్రి'లనీ, నేతపనివాళ్ళని 'సేనాపతు'లనీ పిలుస్తారు! మన మంత్రులు దేశానికి దేశసంపదకూ అలాంటిపని చేయగూడదనుకున్నవాళ్ళు 'అమాత్య'లనీ, 'పచిపు'లనీ వాళ్ళని పిలుస్తుంటారు. కార్యదర్శులను 'పచిపు'లంటారు ఉత్తర హిందూస్థానంలో. మన రాష్ట్రంలో కూడా వాళ్ళంతా ఉండేచోటును 'సచివాలయ'మంటున్నామని గుర్తించండి - సెక్రటేరియట్ కు తెలుగు అనువాదంగా).

మాన శబ్దానికి సమీప పదాల్లో ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నమాట 'గర్వం'. ఈ అర్థంలోనే ప్రాంతీయంగా 'అతిశయ' మనేమాట వాడుకలో వినిపిస్తుంది. తన్ను తాను గొప్పగా భావించటం అతిశయం. ఇది సంస్కృత పదమేగాని సంస్కృతంలో ఈ అర్థ విశేషం కనిపించదు. 'ఎక్కువ' అనే అర్థమే ■ భాషలోని సహజార్థం. గర్వమున్న వ్యక్తికి తప్పకుండా ఉండే మరో లక్షణం 'అపాంకారం'. అపామంటే నేను. అపాంకారమంటే నేనే ప్రయోజకుణ్ణనీ, అంతా నాకే తెలుసని, అన్నీ నేనే చేయగలననీ మిడిసిపడటం - విద్రవీగటం. అపాంకారమున్న వ్యక్తికి తప్పకుండా ఉండేది దర్పం. గర్వంవల్ల అపాంకారం, దానివల్ల దర్పం పుట్టుకొస్తాయి. 'మింగమెతుకు లేకపోయినా మీసాంకు పంపెంగనూనె రాసే' మనస్తత్వానికి దర్పమని పేరు. డాబు, డాబుపరి, (కొన్ని పెందర్బాల్లో బడాయి) దర్బానికి సమానమయిన తెలుగు (?) మాటలు. బడాయి హిందీనుంచి వచ్చినమాట. మూలార్థంలో వేనే గొప్ప/పెద్ద అనే భావమిది. దీనికి సమంగా గోదావరిజిల్లాలో వినిపించే మరోమాట 'గీర'. ఎక్కువవాడుకలో ఉన్న మరో సమీప పదం 'మదం'. ఈ భావమున్న వ్యక్తి మత్తులోపడ్డట్లు వ్యవహరిస్తాడు. 'స్వాతిశయ' భావంతో విద్రవీగటమే మదం. ఇక 'అవస్థంధం, స్వయం, అవలేపం' అనే పదాలు కావ్యభాషలో మాత్రమే కనిపిస్తాయి. వాటి వాడుక లేనిదానితోనే సమానం.

ఎక్కువగా ప్రదర్శించే మానం 'బహుమానం'. నిజానికి ■ మాటకు అర్థం మారిపోయింది. నేటివాడుకలో ఇప్పుడు 'బహుమతి, పురస్కారం, బహుకృతి, ప్రెయిడ్' వగైరా అర్థాల్లోనే బహుమాన శబ్దం వాడుతున్నాం. బహుమానితుడంటే కావ్యభాషలో పెద్దగా గౌరవం పొందిన వ్యక్తి అనే అర్థమే ఉంది. వాస్తవంలో బహుమతి శబ్దానిక్కూడా అటువంటి అర్థమే ఉండేది. గొప్పవాడని భావించటం బహుమతి; ■ దృష్టితో గౌరవించటం బహుమానం; అలా పెంచి పెద్దచేయటం బహుకృతి. ఈ అర్థాలు మారి వ్యక్తినీ వ్యక్తిత్వాన్నీ గుర్తిస్తూ ఏదైనా వస్తువునో పతకాన్నో సామునో (చివరికి కాజీ ఖర్చులేని బిరుదాన్నో) ఇవ్వటాన్ని బహుమానించటమనీ, ఇచ్చినదాన్ని బహుమానం/బహుమతి/బహుకృతి అని పిలుస్తున్నాం. 'మీకీవస్తువును బహుకరిస్తున్నామంటే ఇస్తున్నామనేగాని మిమ్ము గౌరవిస్తున్నామన్న అర్థం ఈ కాలానికి మరుగుపడిపోయింది.

తెలుగులో 'పొగరు, మిడిసిపాటు, డాబు(పరి), గీర, విద్రవీగటం, తలతిరుగుడు, కళ్ళు వెత్తికెక్కటం, అదిరిపాటు' వగైరా మాటలున్నాయి. పొగరు అపాంకారానికి, మిడిసిపాటు మదానికి ఇంచుమించు సమానమైన పదాలు. గర్వంనుంచి 'గరువం' అనే తెలుగుమాట పుట్టింది. నిఘంటువులు అభిమానానికి సమానపదమని 'ఈలుపు' అనే తెలుగుమాటను పేర్కొంటాయి. ఇది 'నీలుగు' అనే మాటకు రూపాంతరం. నీలుగు అనేదానికే వాడుక ఎక్కువ. మొండితనంతో గూడిన గర్వమిది. ఇక బహుమాన శబ్దంతోబాటు అర్థంమారిన తెలుగుమాట మన్నన. తిక్కన వాడుకలో దీనికి వ్యాప్తి ఎక్కువ. మన్నింపు అనేది మన్నించు (=గౌరవించు, అదరించు) అనే క్రియారూపంనుంచి వీర్పడ్డ వాచువాచకం. 'మన్నిక' అనేది అటువంటిదేగాని ఈ కాలానికి దాని అర్థంమారి 'చాలాకాలం చెడకుండా మారకుండా ఉండే'దనే

అర్థవిశేషం సంపాదించుకున్నది. బహుమాన శబ్దానికి ఇప్పుడున్న అర్థంలో కావ్యంలోనే కనిపించే తెలుగుమాట 'ఉడుగుర'; వాడుకలో కూడా వినిపించేది 'కానుక' (కావ్వి, కావిక - వంటి రూపాలు పుస్తకాల్లో ఉంటాయి).

అవమానమున్న సంస్కృత పదానికి తెలుగులో వాడుక ఎక్కువ. దానిసమీప పదాల్లో 'పరాభవం, తిరస్కారం, పరిభవం' అనే పున్నాముని చెప్పవచ్చు. అగౌరవమనే వ్యతిరేకరూపం కూడా బాగా వాడుకలో ఉంది. 'అనాదరం, పరీభావం, తిరస్కరియ, తిరస్కృతి, అవమానవం, రీడ, అవజ్ఞ, (అవ)హేళనం, వికారం, వ్యక్త్యారం, అబీభావం, అవగణన, అవమతం, అసూక్ష్మణం, అసుక్ష్మణం' వంటి సమీపపదాలు కావ్యభాషలో కనిపిస్తాయి. అదరం చూపకపోవటం అనాదరముయితే మానం గుర్తించకపోవటం అవమానం. ఉన్నగౌరవాన్ని తగ్గించిచూడటం అవమానం. ఉన్నగౌరవాన్ని తగ్గించి చూడటం, తక్కువగా చూడటం అవమానం. నిర్లక్ష్యం చేయటం తిరస్కారం. సదరువ్యక్తికున్న గౌరవం చూపకపోగా, అసలవ్యక్తే లేనట్లు భావించటం తిరస్కారం. ఎదుటివ్యక్తిని లేనివాడితో సమంగాభావించటమేగాక తక్కువ చేయటం తిరస్కరియ. ఈ మాటకు 'మాయంకావటం, కనిపించకపోవటం, అదృశ్యంకావట'మనే అర్థవిశేషాలు కూడా ఉన్నాయి. కనిపించకుండా చేయటమనే అర్థంలోనే తెలుగుడుకు 'తిరస్కరిణి' అనేపేరు వచ్చింది. పరదా అనే అర్థంలోనేగాక, మాయమయ్యే, లేదా ఎదుటివాళ్ళకు కనిపించకుండాపోయే విద్యకు పేరుగాకూడా తిరస్కరిణి శబ్దానికి ప్రయోగముంది. అవమానంచేయటం అవమాననం. పరిభవం, పరీభావమనేవి 'రూపాంతరాలు'. పరాభవ శబ్దానికి వీటికి సన్నిహిత సంబంధముంది. 'రూపంచేయటం, విసిరికొట్టటం' వగైరా అర్థవిశేషాల్లో పరాభవాదులకు ప్రయోగాలు కనిపిస్తాయి. అవమానించటం మూలరూపంలో ఉంటే పరాభవం క్రియారూపంలో ఉంటుందికాబట్టి అది తీవ్రతరముయింది. అనాదరానికి 'అనాదృతి' అనే రూపాంతరముంది.

అవజ్ఞ అనేది ముకుమారమయిన అవమానం. తక్కువవాడని తెలుసుకోవటం అవజ్ఞ. తెలుసుకొని లేదా గుర్తించి భావించి వించేస్తారనేది తరవాతి విషయం. హేళన, అవహేళన, వహేళన అనేవి వెక్కిరించటం. మూలబద్ధాగాని చేష్టలద్వారాగాని 'వేళాకోళం' చేయటం హేళన. హేళనలో అవతలివ్యక్తిని కించపరచటం లేకపోవచ్చు. కానీ (అ)వహేళనలో కించపాటు, తక్కువచేయటం ముఖ్యం. అవగణనమంటే తక్కువచేయటం. గణనశబ్దానికి లేక్కించటం, గుర్తించటం మొదలైన అర్థాలున్నాయి. అవగణన తక్కువ వ్యక్తి/వస్తువుని పరిగణించటం/చూడటం. అవమతశబ్దానికి తక్కువ వ్యక్తి వస్తువుని 'భావించట'మని అర్థం. అవగణనం క్రియారూపముయితే అవమతం కేవలం మానసికమైన భావన. అన్నట్లు పరాభవ శబ్దానికి పండితభాషలో ఓగమ్మతయిన తెలుగు పర్యాయపదముంది. అది 'వలభై'. అరనై సంవత్సరాల చక్రంలో 'పరాభవ' నలభయ్యోదికాబట్టి అతడికి పరాభవం జరిగిందనటానికి 'వలభై అయిందంటారు - (స్పష్టంగా నోటితో చెప్పకుండా).

తక్కిన సంస్కృత పదాలకు కావ్యభాషలో మారుమూల ప్రయోగాలున్నాయని కూడా వెంటనే చెప్పలేనిది 'అసూక్ష్మణం, అసుక్ష్మణం, అబీభావం' అనే శబ్దాలు. నికారమనేపదానికి అక్కడక్కడ కావ్యప్రయోగాలు లభిస్తాయి. వ్యక్త్యారమనే మాటకు

'చీతనట'మని అర్థం చెప్పవచ్చు. దీనికి కావ్యప్రయోగాలేగాని వ్యవహార ప్రయోగమున్నట్లు లేదు. కానీ 'ధిక్కారమునుపైతునా, కుటిరిజన ధిక్కారమును పైతునా' అన్నపాట తెలుగువేం వాలుగుచెరగులా మారుమోగిపోయింది. ధిక్కారాన్ని 'చీకాట్టడ'మని అనువదించవచ్చు. క్రియాపదమైన ధిక్కరించుకు 'ఎదురుతిరుగు, తిరుగుబాటుచేయు' మొదలైన అర్థాలువచ్చి 'చీకాట్టు' అనే పగంతెలుగు, పగం సంస్కృతం క్రియాపదముంది. దానికి అవమానించు అనే అర్థం. అవమానం పొందాలంటే భంగపడాలి; అవమానం చేయాలంటే భంగపరచవచ్చు కూడా.

తెలుగు 'బన్న'మనే మాటకు భంగమని అర్థమంటారు. అది భగ్గుశబ్దభవమని కొందరంటే మరికొందరు భంగ శబ్దంనుంచే వచ్చిందంటారు. ఏమయితేనేం? అది అచ్చతెలుగనే లెక్కిద్దాం - వ్యాకర్తల వసుపరించి. బన్నమనేమాటకు కష్టమనే అర్థభేదం కూడా ఉంది. తెలుగులో అవమానపర్యాయాలని విఘంటువులు పరిగణించినమాటలు 'ఒచ్చెం, ఎల్లిదం, చాక, వలుచు' అనేవి. ఎల్లిదానికి విలిదమనే రూపాంతరముంది. దీనికి 'తేలిక, తక్కువ, ఎగతాళి, నేరకోరం' మొదలైన అర్థాలున్నాయి. ఈ మాట నేటివాడుకలో ఉన్నట్లు తెలిదు; తిక్కన భాషలో చాలాచోట్ల కనిపిస్తుంది. ఒచ్చెం అనేమాట పుష్పత్తి పరిగాలేదు కానీ అక్కడక్కడ సాతకాలపు మనుషులవాడుకలో ఇంకా వినిపిస్తుంది - పల్లెటూళ్లలో. 'చాక'కు గిరాకీ ఎక్కువ. '(వెల)తక్కువ' అనే అర్థవిశేషంలో ఈ మాటకు బహుళవ్యాప్తి ఉంది. 'కించపాటు' అనే నామరూపం, 'కించపరుచు' అనే క్రియాపదం కొద్దిమంది వాడుకలో ఉన్నాయి.

మానావమానాలను గురించి మామూలు మనుషులు పట్టించుకోవాల్సిందేగాని పండితులు గుర్తించనక్కరలేదంటారు. 'భారతసావిత్రి'లో 'మానావమానంబులు దేహంబునకేగానిఆత్మకుం దెందనేర'వని సాక్షాత్తుశ్రీకృష్ణపరమాత్మ విదురుడంతటి విద్వాంసుడికి బోధిస్తాడు! చిత్రమేమంటే - కాదు, విచారకర విషయమేమంటే - అచ్చతెలుగులో 'పండితుడు, కవి' అనే మాటలకు సరైన పర్యాయపదాలు లేకపోవటం. గరిలేక 'కవి'ని తెలుగుకవులు 'కయి' అని పిలిచారు. 'కయి/కై' అనేమాటకు 'చేయి' అని అర్థం! అదేవిధంగా కవిత మనకు 'కయిత' అయిపోయింది. చికటకవి రామలింగడు 'ఏమి తివి సెపిలివి కపితము' అని అల్లసాని పెద్దన్ననే వెక్కిరిస్తూ 'కపితము' అనేమాటను 'కవిత్య' శబ్దానికి తెలుగుపర్యాయం చేసిపారేశాడు. ఖర్చు!

పండితపామరులు

కవులను స్మరించినమీదట పండితులను ప్రస్తావించక తప్పదు. "విద్వాంసుడు, విపశ్చిత్తు, దోషజ్ఞుడు, సుధి, కోవిదుడు, బుధుడు, మనీషి, విజ్ఞుడు, సంఖ్యావంతుడు, కవి, దీమంతుడు, సూరి, కృతి, కృష్టి, విచక్షణుడు, లబ్ధవర్ధుడు, దూరదర్శి, దీర్ఘదర్శి" వగైరాలు పండితశబ్దానికి పర్యాయపదాలంటారు. ఇవన్నీ సంస్కృతపదాలే. ఒకప్పుడు వేదవిద్య తెలిసిన వ్యక్తినే పండితుడనేవారు. సంప్రదాయబద్ధంగా చదువుకొన్నవాళ్లని

పండితులనేవాళ్లు. బ్రిటన్ పోయాంలో ప్రాచ్యవిద్యా పంథలు స్థాపించి అందులోని ఉపాధ్యాయులను పండితులని (పండిట్స్) పిలిచారు. దరిమిలా తెలుగుసంస్కృతం వగైరా దేశభాషలు బోధించేవాళ్లని పండితులన్నారు. కళాశాలల్లో విశ్వవిద్యాలయాల్లో దేశభాషలను బోధించే ఇంగ్లీషువిద్యులు రాని ఉపాధ్యాయులను పండితులని పిలుస్తున్నారు. రానురాను వాళ్ల పాండిత్యం సంగతి అలావుంచి చిన్న ఉద్యోగాలు చేసే, ఇంగ్లీషు వచ్చినా అంతగారాని ఉద్యోగులను (ఉపాధ్యాయులను) పండితులనటం పరిపాటయింది. బోధన వృత్తిలో ఉన్నవాళ్లు తమనెవరయినా అధికారులు 'పండితు'లని వ్యవహరిస్తే డీతం తగ్గుతుందనో, తగ్గిస్తారనో భయపడుతుంటారు. పండిత శబ్దం దిరుదుగా కాక ఉద్యోగంగా పరిణమిస్తున్నదన్నమాట!

విద్యాంశుడంటే 'తెలిసిన'వాడని అర్థం. ఏమి తెలిసినవాడన్నది వేరే ప్రశ్నగాని సాధారణంగా ప్రాచీనశాస్త్రాలు వేర్చినవాడనే భావం మిగిలిపట్టుంది. అందుకే దీని మరో రూపమైన 'విద్వాన్' అనేది ప్రాచ్యవిద్యాజ్ఞాన సూచకమైన ఓ డిగ్రీ పేరయిపోయింది. అపట్లా ఉన్న వ్యక్తికి ఇంగ్లీషు భాషా జ్ఞానం తక్కువనీ, అందువల్ల తెలుగు/సంస్కృతం వేరే ఉపాధ్యాయపదవికి తప్ప మరెందుకూ పనికిరాని వ్యక్తి అనీ కొన్ని దుర్భావాలు పుట్టాయి. పూర్వానసరాలు గుర్తించగలిగిన పండితుణ్ణి విపశ్చిత్తు అంటారు. ఈ మాట పుస్తకాలోనే మిగిలిపోయింది. వాడుకకు ఎక్కినట్లు లేదు. "పండితః పండితం దృష్ట్వా శ్వాననత్ ముర్ఘరాయతే" అనే సామెత పుట్టింది సంస్కృతంలో. కుక్కలకులాగా పండితులక్కూడా జ్ఞాతివైరం సహజమనీ, అందువల్ల ఇద్దరు పండితులు సమీపిస్తే ఒకరినైపు మరొకరు గుర్తుపట్టాచూస్తుంటారనీ అప్రతిష్ఠ వచ్చిపడింది. అందుకు విద్యాస్ఫుర్త - అంటే చదువుల్లో పోటీ - ప్రధానకారణం. ఈ లక్షణంవల్ల పండితులకు రోషజ్ఞాలు - అంటే తప్పులు తెలిసినవాళ్లు - అనే పేరు వచ్చింది. తప్పులు వెతికేవాళ్లనేది దానివెంటనే వచ్చిన అప్రప్ర అనుకోండి. ఈ మాటకు వాడుక చాలా తక్కువ. వాడవలసినవాళ్లు పండితులే కాబట్టి తమకు తప్పులే తెలుసుగాని ఒప్పులు తెలివనే సూచ్యార్థంగల ఈ మాటను అంతగా వాడటంలేదన్నమాట.

సుధి అంటే మంచి తెలివిగలవాడని అర్థం. ■ తెలివినే 'ప్రతిభ' అంటారు. ప్రతిభానంతుడనే అర్థంగల ఈ మాటకు గ్రంథప్రయోగం ఎక్కువ. కోవిదుడు అనేపదం కాన్ని పరీక్షలకు పేరయిపోయింది. (ముఖ్యంగా హిందీ సంస్కృతాల్లో 'కోవిద' పరీక్షలున్నాయి). ఆ పరీక్షల్లో నెగినా నెగకపోయినా 'బాగాతెలిసిన వ్యక్తి' అనే అర్థంగల మాట ఇది. బుధుడంటే మంచివాడని (బుధగ్రహంలాగా) అసమర్థుడని దురర్థాలు వచ్చాయిగాని తెలిసినవాడనే సహజార్థం దానికుంది. బుద్ధ శబ్దానికి బుధ శబ్దానికి అర్థగతమైన సంబంధముంది. 'పెద్దమనీషి' అనే అర్థం పండితవ్యవహారంలో ఉంది. మనీషి అంటే మేధావి - తెలివిగలవాడు. ఇంతమంచి మాటకు ఈకాలంలో జరుగుతున్న దుశ్చర్యల ప్రభావంతో 'పెడర్థాలు' పుట్టాయి. కొందరు 'మనీ+షి' (అంటే ధనం+స్త్రీ) అని పదాన్ని విరిచి 'కాంతాకనకాలు' అనే వికటార్థం సృష్టించారు. 'మనీ' ఇంగ్లీషుమాట, షీలాగానే. ఈ శబ్దమేమో సంస్కృతపదం. ఇది చమత్కారానికి చేసిన కసరత్తేగాని శబ్దార్థం కానేకాదు.

ఈ మాటకు కొంతవ్యాప్తి ఉంది. 'ప్రాజ్ఞాడు' గొప్పగా తెలిసినవాడయితే 'విజ్ఞాడు' విశేషంగా తెలిసినవాడు అర్థమయితే ఇలా ఉన్నాయని పండితులకు లోకజ్ఞానం తక్కువ అని మూటికి తొంభయ్యేమంది వాదిస్తారు. అంటే పుస్తక ప్రపంచమేగాని వాస్తవ జగత్తు తెలియనివాళ్లని లేళ్ళిచ్చెట్లు మున్నమాట. సంఖ్యాపంతుడనే మాటకు 'అంకెలు తెలిసినవాడు' అని అర్థం. మంచిలేక్కగాడని, గణితశాస్త్రజ్ఞుడని భావం. పూర్వం తోస్యలకూ (జాతకాలు చెప్పేవాళ్లకి), గణకులకూ (లేక్కలు వేసేవాళ్లకి) ఈ పదం అన్వయిస్తుండేది. పుస్తకాల్లో తప్ప దీనికి వాడుకలేదు. 'కవి' అనేది కవిత్వం చెప్పేవాడనే అర్థంలోకన్నా 'శుక్రాచార్యుడు' (రాక్షసగురువు) అనే భావంతోనో, మొదటి ■ 'వార్మిక' అనే భావంతోనో పర్యాయపదమవుతుంది పండితశబ్దానికి. పండితకవుల సంఖ్య చాలా తక్కువ - వేళ్ళమీద లెక్కించవచ్చు. కేవలం పండితులూ కేవల కవులూ అసంఖ్యాకులు. పండితులు కవిత్వం చెప్పలేరనీ, కవులకు పాండిత్యం తక్కువనీ లోకప్రవాదం.

దీమంతుడంటే తెలివితేటలున్నవాడు. ఒప్పచెప్పే/బట్టిపెట్టే పండితుడు దీమంతుడు కాదు నిదానికి. సూరి అంటే పండితుడు - చదువుకున్నవాడని అర్థం. కృతి అంటే పుణ్యపంతుడనే అర్థంకూడా ఉంది. కావ్యాలనూ పాటలనూ కృతులని కూడా పిలుస్తారు. పండితుడనే అర్థంలో ఈ శబ్దానికి కావ్యప్రయోగాలేగాని వాడుకలేదు. కృష్టి అంటే శ్రమించేవాడని అర్థం. 'కృషి' చేసేవాడన్నమాట. ఎంతో అనష్టపడి చదివీకూడా చదువు ఒంటబట్టని వ్యక్తిని ఈ పేరుతో పిలిస్తే అతికిపోతుంది. కానీ ఈ మాటను వాడినవాళ్లే చాలాతక్కువ. లబ్ధవర్షుడనేమాట ఒకనాటి సమాధధర్మాన్ని తెలుపుతుంది. 'రంగుకు వచ్చిన వా'డని 'ముక్కస్య ముక్కార్థం' చెప్పవచ్చు. ఆర్యసమాజంలో పుట్టకపోయినా చదువుపంథ్యలవల్ల వన్నేవాసీ సంపాదించిన పండితుడని వివరించవచ్చు. అమరకోశం పర్యాయపదాలని పేర్కొన్నా నిజజీవితంలో పండితుడనే వాడికి లేని, ఉండని లక్షణాలతో వాళ్లకి 'దూరదర్శి, దీర్ఘదర్శి' అనే పేర్లు పెట్టినట్లుంది - వెక్కిరింతగా! ముందుచూపుగలవాడు దూరదర్శి. అలోచించి తెలుసుకొనేవాడు దీర్ఘదర్శి. నీతిచంద్రికలోని చేపలపేర్లలాంటి ఈ దిరుదులు పండితులకు వచ్చాయన్నమాట. ఇప్పటి వాడుకలో 'విద్యాపంతు'డనే మాట పండిత శబ్దానికి సరయున పర్యాయపదం. 'చదువరి' అనే తెలుగుమాట సమీపపదం. ఈ కాలానికి 'చదువుకొన్నవాడు' అనే అర్థం సూరి 'చదువుతున్నవాడు/పాఠకుడు' అనే అర్థం వచ్చి పడింది చదువరి శబ్దానికి! తెలుగులో ఇటువంటి శబ్దాలకు పర్యాయ/సమీప. పదాలు చాలా తక్కువ.

పండితుడన్నప్పుడు అపండితు డుండక తప్పదు - అక్షరాస్య డున్నప్పుడు నిరక్షరాస్యడిలాగా. అన్నట్లు అక్షరాస్యడన్నది విచిత్రమైన మాట. ఆస్యంలో - నోటిలో, అక్షరాలున్నవాడనీ, లేనివాడనీ ఎవరు ఎప్పుడు ఈ మాటలను సృష్టించారోగాని అవి భాషలో నిలిచిపోయాయి. తెలుగువాళ్ల సంస్కృతంలో తప్ప ఈ ఇంట మరెక్కడా కనిపించదు - వినిపించదు. అపండిత శబ్దానికికూడా సమీపపదాలూ పర్యాయ పదాలూ ఉన్నాయి. 'అజ్ఞాడు, మూఢుడు, యథాజాతుడు, మూర్ఖుడు, వైధేయుడు, బాలిశుడు' అనే పదాలను అమరకోశం పేర్కొంటున్నది.

జ్ఞానం (=ఎరుక) లేనివాడు అజ్ఞాను. మూఢుడంటే ఏమీ తెలియనివాడనీ, మూర్ఖుడంటే తెలిపి తెలియనివాడనీ వివరిస్తుంటారు. ఇలాంటివాడే ఇడుడు ఒకడున్నాడుగాని అనురంలో ఆయనకు స్థానం దొరకలేదు. బడశబ్దానికి పరైన తెలుగుమాట 'మొర్చు'. కానీ సంస్కృత సాహిత్యంలో బడభరతుడనే మహావేదాంతి ఒకడున్నాడు. తనూషా ఏనుంటే సంస్కృత పండితులు - ముఖ్యంగా వ్యాకరణ పండితులు - "దేవానాం ప్రియు"డనేవాణ్ణి కనిపెట్టారు. ■ మాటకు మూర్ఖుడని అర్థం చెప్పారు. అయితే అశోకచక్రవర్తి ■ దిరుదంగా ఈ శబ్దాన్నే వాడుకున్నాడు. 'దేవతలకు ఇష్టుడు' అని మాటకర్థం. బహుశా అశోకుడు బౌద్ధమతం పుచ్చుకున్నందువల్ల అర్థవిద్వాంసులు అతణ్ణి మూర్ఖుడని తిట్టడానికి ఈ విశేషార్థం కల్పించారేమో తెలీదు! ఇలాంటి చమత్కారాలు మన పండితులకు కొట్టవపండి. కాబట్టి రామాయణంలోని 'సుందరకాండ'కు ■ పేరెందుకు వచ్చిందంటే 'సుందరో హనుమాన్ జ్ఞేయు' అని ఒక నిఘంటువును పుష్టించి సుందరుడంటే హనుమంతుడేనని తెలుసుకోండన్నారని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు విస్మయచకితులైనారు!

యథాజాతుడన్నది సరసమైన కల్పన. 'పుట్టవప్పటిలాగే ఉన్నవా'డని ఆ మాటకు సృష్టార్థం. ఎన్నార్లుబలికినా ఏమీ జ్ఞానం సంపాదించనివాడనే వెక్కిరింపుతో ఈ మాట పుట్టింది. నైదేయుడు, బాలికుడు అనేవి దిన్నప్రాంతాల వ్యక్తులను నిందిస్తూ పుట్టించిన అర్యభాషా పదాలు. వాటికి వాడుక లేదనలేం - రెండోమాట ఇంకా అర్థంతో నిమిత్తం లేకుండా విందార్థకంగా వాడుకలో ఉంది కాబట్టి. అపండితుడికి తెలుగులో సమానుడు 'మొరకు' అంటారుగాని అది మూర్ఖశబ్దం నుంచి వచ్చింది. మన మొర్చుకు తిరుగులేదన్నమాట.

పండితాపండితుల మధ్యగల భేదం జ్ఞానాజ్ఞానాలకు సంబంధించింది. ఈ రెండు మాటలకూ తిరుగులేని వాడుక ఉంది. జ్ఞానశబ్దానికి సంబంధించిన మాటలు జ్ఞాతం, జ్ఞేయం అనేవి తార్కికుల వాడుకలో ఉన్నాయి. జ్ఞాతమంటే నిజానికి 'తెలిసినది'; జ్ఞేయమంటే 'తెలుసుకోదగింది, తెలుసుకోవలసింది'. జ్ఞానం ఎక్కువైతే విజ్ఞానమవుతుంది. అంగ్లవిద్యద్యారా మనకు సంక్రమించిన 'సైన్స్' అనే పదానికి పర్యాయంగా విజ్ఞానశబ్దం రూఢిలోకి వచ్చింది. విజ్ఞానసర్వస్వం వంటి సమాసాల్లో అన్ని రకాల 'ఎరుకలకూ' విజ్ఞానమనే పదాన్నే వాడుతున్నాం. తెలుగుమాట 'ఎరుక'; దానికి తోడుబోయింది 'తెలివిడి'. విజ్ఞాన శబ్దంనుంచి 'విన్నాట'మనే తెలుగుమాట పుట్టింది. అయితే కాలక్రమాన దానికి 'నేర్పు, కుశలత, కౌశల్యం, నిపుణత, నైపుణ్యం' అనే అర్థాలు వచ్చిచేరాయి. అజ్ఞానాన్ని 'అవిద్య, అహంమతి' అనికూడా గురికిబెత్తడడంగా వ్యవహరిస్తుంటారని ఇంతకుముందే అనుకున్నాం. అవిద్యాశబ్దాన్ని వేదాంతులెక్కువగా వాడుతుంటారు. వేదం, వేదాంతం తెలుసుకోకపోవటాన్ని వాళ్లు అవిద్యగా భావిస్తుంటారు - తక్కినవెన్ని మనం తెలుసుకున్నా! అజ్ఞానానికి సంబంధించి 'అజ్ఞాతం, అజ్ఞేయం' అనే మరీ రెండు మాటలున్నాయి. అజ్ఞాతం అంటే 'తెలియనిది'. అజ్ఞేయం అంటే 'తెలుసుకోనిది, తెలుసుకోవలసింది'. అజ్ఞానశబ్దానికి తెలుగుమాటలో అర్థం చెప్పాలంటే 'తెలియమి, ఎరుగమి, ఎరుకలేమి' అని చెప్పకోవాల్సిందే. "తెలియనివా డజ్ఞాండగు, తెలిసిన పదసద్వివేక చతురతగలుగున్" అనే పద్యాన్ని

పూర్వం అటువిడుపు పద్యంగా ఒప్పచెప్పించేవాళ్లు. ఇప్పుడా గొడవలేదుకదా. 'జ్ఞ' అనే ధ్వనిని 'గ్న' తో సమంగా ఉచ్చరించటం/పలకటం, ఆ ధ్వని ఉన్న సంస్కృతపదాలను వెలికివెలికి ఈ ఉచ్చారణతో తెలుగు చేయటం, మనకు మనప్రియతమ తెలుగు ముఖ్యమంత్రిగారిస్తున్న మహాప్రసాదం. స్వీకరించండి!

గురుశిష్యులు

అజ్ఞానం పోగొట్టుకొని జ్ఞానం సంపాదించాలంటే గురుశుశ్రూష చేయాలి. శుశ్రూష సంగతి ఇంతకుముందే తెలుసుకున్నాం కాబట్టి మిగిలింది గురువే. ఈ సంస్కృత శబ్దానికి సమీపపదాలు 'శ్రోత్రియుడు, ఛాందసుడు, ఉపాధ్యాయుడు, అధ్యాపకుడు, అచార్యుడు, ఆదేశ్య' అనేవి. అమరం చెప్పి 'దేశికుడు, ఉపదేశికుడు' లేకపోలేదు. 'శ్రుతి' అంటే వివేచి వినిపించేది. వేదాలను శ్రుతులంటారు. ■ శ్రుతులను/వేదాలను చదివినవాడూ చదివించేవాడూ శ్రోత్రియుడు. తాను చదువుతూ విద్యార్థులచేత వేదం చదివించేవాడన్నమాట. ఛందస్సంటే వేదమంత్రం, పద్యం రాపే పద్ధతి వగైరా. ఛందస్సును బోధించేవాడు, నేర్చినవాడు ఛాందసుడు. ఈ అపలర్థాలు మరుగునపడి ఈ కాలానికి ఈ రెండుమాటలకూ 'లోకజ్ఞానంలేనివా'డనే అర్థాలు వచ్చాయి. ఉపాధ్యాయుడనే మాటకు వాడుకవాచ్చు. అధ్యాపకుడన్నా ఉపాధ్యాయుడన్నా వేర్వేవాడని అర్థం. అధ్యాపకుడు గొప్పవిషయాలు నేర్పితే ఉపాధ్యాయుడు చిన్న విషయాలు బోధిస్తాడన్నమాట. పూర్వం ఈ రెండు పేర్లూ వేదం బోధించే వ్యక్తికే అన్వయించేవి. గురువంటే పెద్దవాడని సామాన్యార్థం. కుటుంబ యజమానిగా కర్మలుచేసే/చేయించే వ్యక్తినే గురువనేవాళ్లు ఒకప్పుడు. రానురాను 'నింగురూ!' అని సమానులూ పన్నిహితులూ వాడే పలకరింపు మాటగా మారిపోయిందది! అచార్యుడు కూడా వేదాన్ని బోధించేవాడే - అందులోనూ మంత్రాలకు వ్యాఖ్యానం చెప్పేవాడట అప్పుడు. ఇప్పుడది కుల మత వయోభేదంతో పనిలేని 'ప్రాఫెసర్' పదవికి పేరయిపోయింది! యజ్ఞం చేసేవిధానం నేర్పే వ్యక్తి ఆదేశ్య. దేశికుడు మతవిద్యను బోధించేవాడు. ఒకవిధంగా మతప్రచారకుడో ప్రవక్తావని చెప్పవచ్చు. ఉపదేశకుడు సాధారణంగా మంత్రవిద్య నేర్పేవాడు. ఈ అర్థాలుమారి కన్యాశుల్కంలో 'ఉపదేశం' అంటే 'మందుకొట్టడం/కొట్టించడం' అనే కొత్త అర్థంతో ప్రయోగం లభిస్తుంది. వ్యభిచారి ప్రసంగం కూడా ఉపదేశమేనట! (కన్యాశుల్కంలో ముచ్చిబువాయుడు యోగిని ఈరేశకు 'ఉప్పదేశం' చేస్తున్నదని గోలపెట్టాడు). గురువుకు తెలుగుమాట పంతులేనా? అది పండితశబ్దం మంచి వచ్చినమాట. మరోమాట తెలుగులో ఉన్నట్లు తెలీదు.

గురువులను స్మరించినప్పుడు శిష్యుల సంగతి ప్రస్తావించకతప్పదు. ఇటీవలి 'విద్యార్థు'ల్లో కొందరు తాము 'శిశువుల'మని చెప్పుకోవటం కద్దు! సంస్కృతంలో ఆర్థసంప్రదాయం ప్రకారం గురుకులవాసం చేసిన శిష్యులు అనేకవిధాలుగా ఉండేవారు

కాబట్టి రకరకాల సంబంధపదాలు పుట్టాయి. వేదవేదాంగాలను ఒకే గురువుదగ్గర వేర్చిన శిష్యుణ్ణి 'అనూచాను'డవేవారు. 'అనూచానంగా' వచ్చేదంటే గురువుమంచి శిష్యుడికి ■ పరంపరలో వచ్చిందన్నమాట. ఈ కాలానికి అచారంగా గతానుగతికంగా పారంపర్యంగా సంక్రమించిన వాటిని అనూచానంగా వచ్చినవని చెప్పాలి. అచ్చితంగా చెప్పాలంటే 'ఒకరు చెప్పగా అనుకరించి తెలుసుకున్నవాడ'ని అనూచాన శబ్దానికి అర్థం. వేదం తాను వల్లనేస్తూ శిష్యుడిచేత బట్టిపెట్టించే వాళ్ళు కాబట్టి ఈ మాట పడైన అర్థమిస్తుంది. గురువుదగ్గర వేదాను వేర్చుకొని ఆయన అనుమతితో గృహస్థాశ్రమం స్వీకరించే శిష్యుడికి 'సమావృత్తు'డని పేరు. వేదం చదివితూడా బ్రహ్మచర్యంవదలక తీర్థయాత్రలు చేస్తూ ఉండే శిష్యుణ్ణి 'స్నాతకు'డంటారు. అలా తీర్థయాత్రలకు బయలుదేరుతున్న బ్రహ్మచారిని విర్బంధించి గృహస్థుణ్ణి చేసే తత్వంగానికి 'స్నాతక(వ్రతం)' అని వేటికీ వివాహాల్లో పేరుంది. కానీ 'విశ్వవిద్యాలయాల్లో'ని మహావిద్యాంసులు 'స్నాతకస్థాయి' అంటే మొదటిడిగ్రి (బి.ఎ., బి.కాం., బి.ఎస్.సి. వంటివి) అనే వ్యవహారం మొదలుపెట్టి ఇంగ్లీషులోని 'పోస్ట్-గ్రాజుయేట్' కోర్సుకు 'స్నాతకోత్తరస్థాయి' అని నానుకరణం చేశారు. స్నాతక శబ్దంలో ప్రధానమైన భాగం 'స్నానంచేయుట'నువేది. దాన్తో నిమిత్తం లేకుండానే ఇప్పుడు స్నాతకులు కావచ్చు. తీర్థయాత్రలూ చేయవచ్చురలేదు.

పూర్వం శిష్యుణ్ణి 'ఛాత్రుడు, అంతేవాసి, శ్రేణుడు, సమావృత్తుడు, బ్రహ్మచారి' అని పిలిచేవాళ్ళు. ఇప్పుడు 'విద్యార్థి' అనే పదంకూడా ఈ పట్టికలో చేరింది. అంతేవాసి అంటే 'దగ్గరగా ఉండేవా'డని అర్థం. పూర్వం గురుకులాల్లో గురుశిష్యులు ఒకచోట ఉండేవాళ్ళు. గురువే తిండిపెట్టి పోషించేవాడు. శిష్యుడు సేవలు చేసేవాడు. ఇప్పుడుకూడా 'గురుకుల పాఠశాల'అని, 'ఆశ్రమ పాఠశాల'అని విర్బద్ధయికాని వాటిలో గురువులూ (అంటే ఉపాధ్యాయులూ) శిష్యులూ (అంటే విద్యార్థులూ) 'కలిసిమెలిసి' ఉంటున్నారని బల్లగుర్తి చెప్పలేం. ఉదయప్రక్షాంసూ ప్రభుత్వమో యాదమాస్యమో ఒకచోట చేర్చింది. కానీ ఏ విద్యార్థి గురువును 'వరించి' ఫలానావ్యక్తిదగ్గర చదవాలనుకోవటంలేదు. ఎంపిక ప్రశ్నేలేదు. శ్రేణుడంటే 'శిక్ష' పొందేవాడు. శిక్ష అనేది అప్పటికెక్కన వేదాంగాలనే షడంగాలలో ఒకటి. 'శిక్ష వ్యాకరణం, ఛందస్సు, త్యోతిషం, నిరుక్తం, కల్పం' అనే అరుశాస్త్రానిమ షడంగాలనీ వేదాంగాలనీ (వేదాల్లో భాగాలనీ) అనేవారు. శిక్షకు ఈ కాలానికి అర్థం పూర్తిగా మారిపోయింది. (ఇప్పటికీ హిందీలో శిక్ష అంటే బోదనే). అందుకే మనవాళ్ళు చదువు వేర్చటాన్ని 'శిక్షణ' అని పిలుస్తున్నారు. అప్పట్లో రకరకాల 'శిక్ష'లుండేవి. (అపిశలీయశిక్ష, పాణివీయశిక్ష మొదలైనవి). అమాట మన 'పెదబాలశిక్ష'లో ఇంకా మిగిలిఉంది. బాలశిక్షలు వాడుకమంచి పోయినా పేరుమాత్రం మిగిలిందన్నమాట. బ్రహ్మచారి శబ్దానికి భగవంతుణ్ణి గురించిన ధ్యానంలో ఉండేవాడని అర్థం. ఇప్పుడు 'అవివాహితు'డనే అర్థంలోనే దానికి వాడుక. ఛాత్రుడంటే పీదాసాదా శిష్యుడు. శిష్యుణ్ణి 'శిశువు'డని పిలిచేవాళ్ళు కూడా ఉన్నారు! అచ్చతెలుగులో చెప్పాలంటే 'చదువుకొనేవాడు, వేర్చుకొనేవాడు' మొదలైన కొత్తసమాసాలను కల్పించుకోవాల్సిందే. ఈ సంప్రదాయం సంబంధం తొలితరం తెలుగువాళ్ళకు లేదని మాటల్లేకపోవటాన్నిబట్టి చెప్పవచ్చు.

గురుశిష్యులను గురించి ఎంతోసేపూ సంస్కృతాంధ్రపదాలనుబట్టి చర్చించటం ఈకాలంలో వ్యాయంకాకపోవచ్చు. ఇంగ్లీషుబళ్ళు వచ్చిస్తారాత 'టీచర'నేమూట బాగా తెలుగువారి వాడుకలోకి వచ్చింది. (బడి) పంతులనే పేరు గురువుకూ 'విద్యార్థి' అనేపేరు శిష్యుడికీ పంక్రమించాయి. సమాజంలో జీవనస్థాయిలో తక్కువగా ఉన్న (బడి) పంతులు 'బతకలేనితనానికి' చిహ్నంగా నిలిచాడు. (పంతులు నిధానికి పండితశబ్దం నుంచి వచ్చింది. అది లౌక్యవృత్తుల్లో బతికే బ్రాహ్మణ కులస్థులక్కూడా పేరయిపోయింది). అందుకేనేమో 'టీచర్' అనే ఇంగ్లీషునూట వాడుకలోకి వచ్చింది. అయితే కాన్వెంటు చదువులూ 'పంతులమ్మలూ' వ్యాప్తిలోకి రాగానే ఆ నూటకు 'పాఠాలు చెప్పే స్త్రీ' అనే అర్థం వచ్చిపడింది. మొగపంతులికి పర్యాయంగా మరోనూట వెతుక్కొని ఇంగ్లీషునుంచి 'సార్' అనేనూటను దిగుమతిచేసుకున్నాం. ఇంగ్లీషులో మర్యాదావాచకంగా, కొన్ని సందర్భాల్లో పెద్దరాజోద్యోగికి గౌరవవాచకంగా ఉన్ననూట తెలుగులోకి వచ్చి బడిపంతులికి పర్యాయపద మయిపోయింది! (సర్ అనేది బ్రిటిష్వారి హయాంలో గొప్పదిరుదుకూడా). సరే. శిష్యులు చదువునేర్చినా వేర్వకపోయినా గురువులను పొగడకతప్పదు.

పాపపుణ్యాలు

పాతకాలపు గురుశిష్యులకు పాపపుణ్య నిరూపణచేసే వేదవిద్య ప్రధానం. అన్నట్లు పాపపుణ్యాలు రెండూ సంస్కృతపదాలే. 'ధర్మం, వృషం, శ్రేయం, సుకృతం' అనేవి పుణ్యానికి, 'కిల్బిషం, పాపం, కల్యం, కలుషం, వృజినం, వినం, అఘం, అంపం, దురితం, పాతకం' వగైరాలు పాపానికి పర్యాయపదాలంటారు. సంఖ్యాబలంకూడా పాపానికి ఎక్కువ వ్యాప్తిఉందని సూచిస్తుంది. మన దౌర్భాగ్యమేమోకాని తెలుగులో పుణ్యానికి 'పున్నం' తప్ప మరోనూట ఉన్నట్లులేదు. పాపానికి అలా ఒక్కనూట యివా లేదు. (మనకు పాపం లేదుకాబోలు!) పుణ్యం, ధర్మం సమానపదాలంటే తలదిరిగిపోతుంది. ధర్మం అంటే 'దరించింది, నిలిచింది'. దేశకాలపాత్రలనుబట్టి మారిపోతుంటుంది. పుణ్యంగూడా అలా మారిపోతే ఇంకేమయినా ఉందా? వృషమంటే ఎద్దనికూడా ఓ అర్థముంది. ధర్మం నాలుగుపాదాలా నడుస్తుందంటారు కాబట్టి ఈ నూట పుట్టిందేమో! శ్రేయమంటే మేలు. పుణ్యం చేస్తే, పుణ్యకార్యాలు చేస్తే (బహుశా వచ్చేజన్మలో) - మేలు కలుగుతుందని చెప్పటానికి ఈ నూటను పుణ్యపర్యాయమన్నారు కాబోలు. సుకృతమంటే 'మంచిపని'. పరితార్థంలో 'మంచి'నే పుణ్యమనుకున్నారన్నా తప్పలేదు.

పాపం, పాపం రెండూ మాండలికోచ్చారణభేదా లనిపిస్తుంది. కిల్బిషం అనేనూటకు 'చెదు, చెరుపు, తప్పు' అనే అర్థాలున్నాయి. కల్యంనానికి 'కల్యాణ'మనే రూపాంతరముంది. కలుషం, కల్యం రెండూ 'మురికి' అనే అర్థవిశేషమున్నవే.

వృతినం, వినం, అంపం అనేమాటలు పుస్తకాల్లో మారుమూల ప్రయోగాలుగా మాత్రమే కనిపిస్తాయి. అపమనేది ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. అంతకన్నా బహుళవ్యాప్తిలో 'అనమ' శబ్దం వినిపిస్తుంది. అనమా! 'అనగా పాపం చేయనివాడా!' అని బళ్ళలో చెప్తుంటారు. (బహుళ పుణ్యం చేయటంకన్నా పాపం చేయకపోవటమే గొప్ప అని మన పెద్దలు భావించిఉంటారు). పాపం తరవాత అంత వాడుకలోనూ వినిపించే పదం పాతకం. మనకు పంచమహాపాతకా లున్నాయి! దురితం, దుష్కృతం అనేవాటికి గ్రంథప్రయోగ మెక్కువ. దుష్కృతం అంటే 'చెడ్డపని'. దురితమంటే 'చెడ్డ ఆలోచన'. మొత్తంమీద పాపపుణ్యాలు వ్యతిరేకక్రమంలో మంచిచెడ్డలకు మారుపేర్లని చెప్పవచ్చు. వీరి పుణ్యం నిరిపాప మనేది దేశ కాలపాత్రలతో మారే రహితరహిత నిర్ణయమని చెప్పవచ్చు.

గురువులు శిష్యులను తప్పబట్టడం, శిష్యులు గురువులను గౌరవించటం సవాళకర్మలే. తప్ప పట్టేవ్వకీ తిట్టవచ్చు, వెక్కిరించవచ్చు, ఈసడించవచ్చు. గౌరవించేవ్వకీ పొగడవచ్చు. మెచ్చవచ్చు. ఎదటపొగడి వెనకతిట్టవచ్చు. పాతకాలంలో కూడా గురుశిష్యసంబంధాలు ప్రేమాభిమానాలతోనేగాక నిందాస్తుతులతో కూడా పెనవేసుకొని ఉండేవి. ఇప్పుడయితే మొహంమీద ప్రత్యక్షంగా జరిగేవన్నీ ఆ కాలంలో చాలుమాటున జరిగలేదనటానికి దాఖలాలు దొరకవు. స్తుతించటంకన్నా నిందించటం తేలిక. కాబట్టి మొదట నిందాపంబంది పదాలను పరిశీలిద్దాం.

నిందాస్తుతులు

నింద అనేకవిధాలు. నిందించటం బహువిధాలు. "అవర్ణం, అక్షేపం, అధిక్షేపం, పరిహాసం, పరీహాసం, నిర్వాదం, పరివాదం, పరీవాదం, అపహాదం, (అన)హాతన(ం), ఉపక్రోశం, అగుప్త, కుత్య, గర్వణ(ం), దూషణ(ం), హిరుష్యం, అతివాదం, భర్తృనం, పరిభాషణం, ఉపాలంభం, విప్రలాపం, విహ్నానం, అవాచ్యం" వంటి అనేక సంబంధిపదాలు సంస్కృతం నుంచి వచ్చినవి. "అడిక, వీవం, ఈసడం, ఈసడింపు, తెగడు, తెగడిక, అరడి, అనసడి, అగడు, జారు, దూరు, దిసంతు, సడి, రోయి, రోత, రొచ్చు, సేగింపు, సెగ్గం, సెగ్గి, వీనగింపు, రట్టు, తిట్టు, రట్టడి, రన్వ, రద్ది, రద్దు, ఉప్పత, రంతు, గొహారు" మొదలైనవి తెలుగుమాటలు. 'పరిహాస' శబ్దానికి పర్యాయాలుగా 'కేణి, కేరడం, దచ్చన, గేలి, మేలం, మందెమేలం, అట, త్రస్తరి, హాళి, వేలాకోశం, వెక్కిరింత, కొక్కిరింత, ఎగతాళి' మొదలయిన తెలుగుమాటలను ప్రస్తావించవచ్చు. ఈ పట్టికలను చూస్తే తెలుగుభాష కూడా ఈ విషయంలో సంస్కృతంకన్నా ఏమీ తక్కువ తనలేదని తెలుస్తుంది.

అవర్ణ శబ్దానికి సరైన ధ్వనులుగాని అక్షరాలుగాని లేవిదని అర్థం. ఏదో అనగూడని, వినగూడని, చెప్పగూడనిమాట అని వివరించవచ్చు. లేదా సంస్కారంలేని మాట అని వ్యాఖ్యానించవచ్చు. అక్షేపం ఎదుటివ్యక్తి చేతలనూ కూతలనూ 'నిర్దిష్టాడవటం'. దీనికి

పరైన తెలుగుమాట 'ఎత్తిపొడుపు'. అధిక్షేపం ఇటువంటిదే. అక్షేప శబ్దానికి తర్క శాస్త్రంలో సాంకేతికమైన అర్థాలూ ప్రయోగమూ ఉండగా, అధిక్షేపానికి సాహిత్యంలో స్థానముంది. పరిహాసం 'వెక్కిరింతకు' సంస్కృత పర్యాయమనవచ్చు. ఈ శబ్దానికి పరీహాసమనే రూపాంతరముంది. నిర్వాదమంటే చర్చతో సంభాషణతో నిమిత్తంలేని వింద. పరివాదం/పరీవాదం అనే శబ్దాన్ని ఒకవిధంగా అప్రతిష్టపాలుచేసే 'నీలాపనింద'తో పరిపోల్చవచ్చు. అపవాదానికి నియమవిరుద్ధమైనదనే పారిభాషికార్థముంది. 'తక్కువచేసి' మాట్లాడటమనే అర్థంచెప్పవచ్చు. హేళన వెక్కిరింతే. అవహేళన(ం) మరింత ఘాటుగా మోటుగా చేసిన వెక్కిరింత. ఉపక్రోశమంటే నిజానికి 'వీడిపించటం' లాంటిది. జగుప్స అంటే 'అసహ్యం, రోత, ఏవం' అనే అర్థాలున్నాయిగాని కొందరు విఘంటుకారులెందుకో దాన్ని నిందకు పర్యాయపదంగా పరిగణించారు. కుత్య అంటే 'చూతు'. గర్హణ(ం) తేలికగా భావించటం, అసహ్యించుకోవటం. దూషణ(ం) అక్షరాల్లా తెలుగు 'తిట్టు'కు సంస్కృతంపేరన్నమాట. పౌరుష్యం అంటే 'కఠినమైన, బాధకలిగించే మాట!'. అతివాద శబ్దానికి అవసరంకన్నా మించి మాట్లాడటమనే అర్థముంది గాని అది కేవలం మన 'అతివాగుడు' వంటిదికాదు. భర్తనం 'చీ కొట్టడం'లాంటిది; అందులో 'బెదిరింపు' కూడా ఉంటుంది. మనస్సు బాధపడేటట్లు ఎత్తిపొడవటం పరిభాషణం. కించపరచటాన్ని కూడా పరిభాషణమనవచ్చు. ఉపాలంభ శబ్దానికి కావ్యాల్లో వాడుక ఎక్కువ. మన ప్రబంధనాయకలు విరహబాధలో పడ్డప్పుడల్లా మన్మథుణ్ణి, చంద్రుణ్ణి, వసంతుణ్ణి, మలయమారుతాన్ని ఉపాలంభిస్తుంటారు - అంటే తిడుతుంటారు. ఎత్తిపొడుపునూ, తిట్టునూ వెక్కిరింతనూ ఈసడింపునూ రంగరిస్తే ఉపాలంభ మవుతుంది. విప్రలాప మంటే తీవ్రభాషలో దూషించటం. ప్రలాపమంటే 'వదలటం'. సందర్భశుద్ధిలేని వాగుడు విప్రలాప మన్నమాట. నిష్పావం కడుపులో ఏమోపెట్టుకొని అరచాటుగా తిట్టడం. అవాచ్యమంటే సభ్యసమాజంలో మాట్లాడరాని మాటల్లో తిట్టడం. ఇన్నింటిలోనూ 'నింద, హేళన, అక్షేపం, దూషణ, పరిహాసం' అనే మాటలే వాడుకలో ఎక్కువగా దొర్లుతుంటాయి. తక్కినవాటికి కావ్యభాషలోనే ప్రయోగాలెక్కువ.

అడిక అనే తెలుగుమాటకు 'అనట' మనే అర్థం. చెడుగా అన్నప్పడే/మాట్లాడి నప్పడే అది అడిక అవుతుంది. ఏనమంటే అసహ్యమని కూడా అర్థముంది. ఏవగింపు ఈ భావంనుంచి వచ్చింది. తెగడు, తెగడికలకు 'తిట్టడం, ఖండించడం, కాదనటం, తప్పుబట్టడ'మనే అర్థాలున్నాయి. ఈసడమన్నా ఈసడింపన్నా తక్కువచేసి మాట్లాడటం. చులకనగా చూడటమని చెప్పవచ్చు. తెగడు, తెగడికలు రూపాంతరాలు. వాటికి 'నిందించు, తిట్టు' అని సామాన్యార్థాలు. తెగడ్త అనే మాటకూడా ఉంది. దాన్ని సాధారణంగా 'పొగడ్త'కు వ్యతిరేకపదంగా వాడుతుంటారు. ఆరడి బాధపెట్టడమనే అర్థంలోనే ఇప్పుడు వాడుకలో ఉంది. అత్తలు కోడళ్లను పెట్టేబాధలను ఆరళంటారు. అనసడి, సడి అనే రెండూ ఒకదానితో ఒకటి సంబంధించినవి. సడి అనేమాటకు 'పుకారు, అబద్ధవార్త, తప్పుడుప్రచారం' వగైరా అర్థాలున్నాయి. అనసడి మరింత తీవ్రమయిన సడికావచ్చు. అగడు శబ్దానికి 'కష్టం, బాధ' అనే అర్థంలో కావ్యప్రయోగాలున్నా కొందరు కోశకర్తలు దాన్ని నిందకూ తిట్టుకూ పర్యాయపదాలుగా

పరిగణించారు. భారు అనేమాట మారుమూలపడం. వాడుకలో లేనిమాట అది. మూడు కావ్యభాషలో తిట్టుకూ నిందకూ పర్యాయంగా ప్రయుక్తమయింది. ఇది చాలదన్నట్లు 'అపరూరు' అనే మాటకూడా వ్యాకరణశాస్త్రం భాతరుచేయకుండా వాడుకలోకి వచ్చిపడింది. దిపంతుకన్నా 'దిపంతులు కొట్టడ' మనే పదబంధానికే కావ్యప్రయోగా లెక్కువ. "కేకలూ బొబ్బలూ పెట్టడం, అరవటం, బొబ్బరింత, గర్జించటం" వగైరా అర్థాలు ఈ మాటకున్నాయిగాని నేటివాడుకలో ఇది వినిపించదు. రోయికి పుస్తకాల్లోనే ప్రయోగం. ఇదిగాక సంస్కృతంలోని రై శబ్దంనుంచి పుట్టిన 'రొ' శబ్దానికి రూపాంతరంగా దీనికి 'వెల, డబ్బు' వంటి అర్థవిశేషాలున్నాయి. దహశా అందుకేనేమో ఇది వాడుక నుంచి తొలగిపోయింది. రోత అపవ్యామనే అర్థంలో స్థిరపడింది - రొచ్చు 'బురద' అనే భావంలో కూరుకుపోయినట్లు. పేగింపు, పెగ్గెం, పెగ్గి అనేమాటలు "పేగి=చెడు, తప్పు" అనే మాటకు పంబందించినవి. రట్టు అంటే 'గుట్టు బయటపెట్టడం'. రట్టడి దీనికి రూపాంతరం. (నేటి రెడ్డి శబ్దానికి పూర్వకాలపు శాపనాల్లో రడ్డి, రట్టడి అనే రూపాలు కనిపిస్తాయి). రవ్వ అంటే 'అగడం, అకతాయితనం'. పోతవ కృష్ణలీలానర్లవలో ఈ మాటను తోడుగా వాడాడు. రద్ది, రద్దు అనే మాటలు ఇప్పటి వాడుకలో లేవు. రద్ది అంటే 'చెత్తాచెదారం' అనీ, రద్దు అంటే 'తొలగించటం, తీసేయటం' అనీ అర్థాంతరాలు వచ్చాయి. ఉప్పుత నేటి వాడుకలో ఉన్నట్లులేదుగాని 'ఉప్పుతనం' అనేమాట నేటి 'ఇన్ ఫీరియారిటీ కాంప్లెక్స్/అత్యున్యాయతాభావం' అనే అర్థంలో ప్రజావ్యవహారంలో ఉంది - శాస్త్రగ్రంథాల్లో చేరకపోయినా. గొహారు అంటే ఏమిటో విషంబుకారులకే తెలియాలి. ఈ మాటలన్నిటిలో 'రిట్టు, రట్టు, ఈసడింపు, రోత, ఏవగింపు' లకే వాడుక ఎక్కువ.

వెక్కిరింతకు తెలుగులో చాలా సందంధి పదాలున్నాయి - "కొక్కిరింత, ఎగతాళి, ఎద్దేవ, ఈసడింపు, వేళాకోళం, క్రేణి, కేరడం, దచ్చన, గేరి, మేలం, మందెమేలం, అట, త్రస్తరి, పోలి, నిల్లడం" మొదలైనవి. వెక్కిరింత కోతిపని. కొక్కిరింతలో కొంత విమర్శకూడా ఉంది. కొక్కిరించే వ్యక్తికి "కొక్కిరాయి"కి సంబంధమేమో తెలీదుగానీ, తన నాటి జాతీయనాయకులందరినీ వెక్కిరించి కొక్కిరించి వేళాకోళమాడిన ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య తనను గురించి చెప్తూ "గోపాలకిష్టాయి కొక్కిరాయి" అని వర్ణించుకొన్నాడు. వెక్కిరింత అవతలి వ్యక్తిని అనుకరిస్తూ అటపట్టించటం. కొక్కిరింత రెచ్చగొట్టే వెక్కిరింత. వేళాకోళం నోటిమాటలతో వెక్కిరించటం. వెక్కిరింత కొక్కిరింతల్లో 'చేష్టలు' ప్రధానం; వేళాకోళంలో మాటలు ముఖ్యం. పరసమాడటమని కూడా అర్థం చెప్పవచ్చు. పరసకాని వాళ్ళతో వేళాకోళం పనికిరాదు - పెద్దలతో కుదరదు. ఎగతాళికి పయసుతోగాని, వావితోగాని నిమిత్తంలేదు. హాస్యపూరితంగా ఉండటం ప్రధాన లక్షణం. ఎద్దేవ తెలుగేకాదంటారు కొందరు. ఇది అక్షేపణ వంటిది; లోపాన్నో తప్పునో ఎత్తి చూపటం వంటిది. ఈసడింపు తక్కువ చేయటం, చులకనగా చూడటం. క్రేణి అనేమాట కావ్యాల్లోనే కనిపిస్తుంది. కేరడం పేర్లు పెట్టడం. కేరడానికి పసిపిల్లలు పెట్టే కేరింతలకూ కొంత సంబంధముంది. ఉద్దేశరహితంగా ఆనందప్రదర్శన

చేయటం కేరడం. కేరడంలో ఉత్తరకుమార ప్రజలు 'కోతలు కోయటం' లాంటివి ఉండవచ్చు. 'దచ్చన, తస్తరి' గ్రంథాల్లో మాత్రమే కనిపించే మాటలు. మేలం అంటే సరసంతో కూడిన పరిహాసం; ఒక్కోసారి శృంగారపూర్వం కూడా కావచ్చు. 'నర్మ' అని ఇంతకుముందు ప్రస్తావించిన మాటకూ మేలానికి సంబంధముంది. హాస కావ్యభాషాపదం. ప్రబంధసుందరులు 'విరాళి' (విరహం)లో ఉన్నప్పుడు మన్నుతుడూ చంద్రుడూ వగైరాలతో హేళిదేలటం అలవాటు. అధిక్షేపశబ్దాని కిది దగ్గరిమాట. ఎల్లిదమంటే తేలికవటం, చిన్నబుచ్చటం. తిక్కనకు ఈ పదం చాలా ఇష్టమనిపిస్తుంది.

గురువుల పరిహాసాలకు విందలకూ తలబగ్గి చదువునేర్చిన పాతకాలపు విద్యార్థులు కవులో పండితులో అయిపోయేవారు - చాలావరకు. ఈకాలంలోలాగా అప్పుడు రకరకాల విద్యావిషయకోద్యోగాలు లేవుకదా. భిక్షావృత్తి, పౌరోహిత్యం వగైరాలు సర్వసాధారణం. విక్రమమందికి గురుకులాలు వదిలిపెట్టిన తరువాత జీవనోపాధి మార్గాలనే అవారు. దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గవి "అజీవం, జీవిక, వార్త, వృత్తివర్తనం, జీవనం" అనే సంస్కృత పదాలు. అజీవమనేమాటకు 'జీవితాంతం - అంటే జీవించినంతకాలం' అనే అర్థంకూడా ఉంది. జీవితాంతం ఉండే/ఉండవలసిన 'బతుకుతెరువు'ను అజీవిక అంటారు. జీవనం, జీవిక - అనేవి తాత్కాలికంకూడా కావచ్చు. అవి ఉద్యోగం (అంటే పాతకాలపు అర్థంలో యత్నం, కృషి) ద్వారా దొరికేవన్నమాట. జీవన శబ్దానికి 'నీరు' అనే అర్థంకూడా ఉండేది. అలాగే 'జీవిక' అనేమాటకు (ఇప్పటి) 'జీత' మనే అర్థవిశేషముంది. అన్నట్లు మనమిప్పుడు జీతమనేదాన్ని మన పాతశాసనాల్లో కూడా "జీవితం" అని పిలిచేవాళ్ళు! జీవితం అంటే బతుకు. అంతేకాదు బతుకుతెరువనికూడా భావించారన్నమాట. అప్పట్లో 'వృత్తి' ప్రధానంగా రెండు రకాలుగా ఉండేది కాబట్టి (ముఖ్యంగా బ్రాహ్మణులకూ వేదాది విద్యలు నేర్చిన వాళ్ళకీ) అమరకోశంలో రెండు భేదాలను పేర్లతో పిలిచాడు. 'ఉంఛ' అనే వృత్తి ఉండేది. ఊర్వో తిరుగుతూ రోళ్ళపక్కరాలిపడ్డ దాన్యపు గింజలు ఏరుకుంటూ బతకట మన్నమాట. రెండోది 'శిలం': ఊరి బయట పొలాల్లో పరిగలేరుకొని బతకటం. చిచ్చుమెత్తుకోవటం పరేసరి. కానీ అది 'వృత్తి'కాదు ఆ కాలంలో!

'వార్త' అనేమాట సంస్కృతంలో చిక్కులుబెట్టే పదం. వృత్తికి పర్యాయపదం గానేకాక 'కృషివాణిజ్యాలు వార్త' అనే నిర్వచనంకూడా ఉంది దానికి. అంటే వ్యవసాయం, వ్యాపారం అనే రెంటికీ కలిపి 'వార్త' అనే పేరుండేదన్నమాట. భారతంలోని "వార్తాయందు జగతి వర్తిల్లుచున్నది" అనే పద్యపాదానికి ఇటీవలి వాళ్ళు కొందరు మాననసమాజ వృత్తాంతం/సంగతి తెలుసుకోవటమో తెలియజెప్పటమోనన్న వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నారు. కానీ నిజానికి పాతకాలపు భారతదేశంలో వ్యవసాయం వల్లా వ్యాపారంవల్లా ప్రపంచం నడుస్తున్నదన్న విశ్వాసమే ఉండేది. ఇప్పటి అర్థంలో వార్త అంటే వృత్తాంతం. వాటిని అందించేవి 'వార్తాపత్రికలు'. 'వర్తన' మన్నమాటకు 'వడవడి(క)' అనే అర్థంకూడా ఉంది. 'జీవనం, వృత్తి' అనేవాటికే నేటి వ్యవహారంలో బతుకుతెరువనే అర్థముంది. ఉద్యోగాన్ని తెలంగాణాలో 'కాలువు' అంటారు.

ప్రాచీన భారతదేశంలో జీవనోపాధి మార్గం శరీరశ్రమచేయని, చేయలేని వ్యక్తులకు. స్తుతించి బతకటమే - గ్రామాధికారులనుంచి చక్రవర్తులదాకా. "స్తుతి, ప్రస్తుతి, ప్రణుతి, ఆభాషణం, ఆలాపం, సల్లాపం, సంలాపం, సుప్రలాపం, సురచనం, స్తవం, స్తోత్రం, మతి, భూషణం" మొదలైనవి పొగడ్తకు సంబంధించిన సంస్కృత పదాలు. స్తుతి అంటేనే పొగడటం. ప్రస్తుతి అంటే 'తెగపొగడటం'. మతి అంటే మెచ్చుకోవటం. ప్రణుతి అంటే విపరీతంగా మెచ్చుకోవటం. 'ఆభాషణ'మంటే మంచిగా మాట్లాడటం, నచ్చేటట్లు పలకటం. ఆలాపం అంటే సాగదీసి/పెంచిచెప్పటం. అందుకే పంగేతంలోని అకారసాధనకు - అంటే రాగంతీయటానికి - ఆలాప(న)ం అనే పేరువచ్చింది. 'ఏదో ఆలాపనగాఉంది' లాంటి నాక్యాల్లో దీర్ఘాలోచన జరుగుతున్న/చేస్తున్న సూచన వుంది. సల్లాపం, సంలాపం అనేవి ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు. 'సరసం'గా మాట్లాడిన మాటను సల్లాపమంటారు. అధిచాలక 'సరససల్లాపా' లని రెంటివీ ఉమాయించి చెప్పటమూ కద్దు. సురచనమనేది కవిత్య సంబంధమైన మాట. 'బాగా రాపింది' అనేది దాని సామాన్యార్థం. స్తవం అనేమాటకు పొగడ్త అనే అర్థం. సాధారణంగా దేవీదేవతలను తలచుకొంటూ చెప్పిన మాటలనే స్తవాలంటారు. స్తోత్రం అనేది స్తుతికి సంబంధించిన పదమే. దేవమనుష్య భేదంలేకుండా ఎవరైతేనైనా స్తోత్రం చేయవచ్చు. ఆభాషణం, ఆలాపం, సురచనం, సుప్రలాపం అనే మాటలకు కావ్యప్రయోగమే గతి. భూషణ శబ్దానికి అలంకారమనే అర్థంకూడా ఉంది. భూషణభూషణ తిరస్కారాలకు అలీతంగా ఉండటం గొప్పతనమని నమ్మకం. సుప్రలాప శబ్దాన్ని ఎవరో కల్పించివుంటారనిపిస్తుంది. ప్రలాపమంటే తెగవాగుడు, వదరటం, పేలటం. బాగా/మంచిగా పేలితే అది పొగడ్త. అవి భావించిన మహాత్ములు నేటి రాజకీయ కార్యకర్తల్లోనే గాక ప్రాచీన భారతదేశంలో కూడా ఉన్నారుంటే గర్వించాలేమో మనం. దానమిచ్చిన 'కృతిపత్య'లను పొగడుతూ రాసి బతకటం కూడా ఒకవిధమైన జీవనోపాధి కాబట్టి స్తుతించగలగటాన్ని జీవనోపాధి లక్షణంగా భావించవచ్చు. నిర్దీపపదార్థాలకు దైవత్య మారోపించే దేశంలో బతికున్న వ్యక్తులను పొగడి బతకటం తప్పకాదని చెప్పవచ్చు.

పొగడ్తకు "పొగడు, పొగడిత, పొగడిక, మెప్పు, కైవారం, మెచ్చుకోలు, కొండాట, అగ్గింపు, కొనియాట" అనే తెలుగు మాటలను పర్యాయపదాలనవచ్చు. పొగడ్త, పొగడిత, పొగడిక, పొగడు రూపాంతరాలు. మెప్పుకన్నా పొగడ్త గొప్పది. మెచ్చుకోలు (మెచ్చుకొను - అనే క్రియాపదానికి నామరూపం) అనేమాటకు సాధారణంగా ఉన్న విషయంలోని మంచిచెప్పటమనే అర్థం. మెప్పు అనేది 'మెచ్చు' క్రియకు సంబంధించిన నామవాచక రూపం. పూర్వభాషలో 'మెచ్చు' వామవాచకంగా కూడా ప్రయుక్తమయింది. పొగడ్తకు మెచ్చు మెప్పులకన్న పరిమితులు లేవు. ఒంటికంటిరాజు చక్కదనాన్ని పొగడ్తూ తెనాలిరామలింగడు "అన్నాతిగూడ పాడుడవు, అన్నాతిని కూడకున్న అమరగురుం డా, దన్నా 'తిరుమలరాయా!", కన్నొక్కటి లేదుగావి కంతుడవయ్యా!" అన్నాడట. భార్యరెండుకళ్లనూ రాజుగారి ఒంటికంటిని కలిపితే (భార్య 'అర్ధాంగి' కాబట్టి అమెకళ్లుకూడా అయిన సొంతంకిందనే లెక్కించవచ్చుకాబట్టి) శివుడంతవాడట. కలవకపోతే శుక్రావార్యుడంతమేధావి. కన్నులేకపోతేనే మన్మథుడంతటివాడయితే ఉంటే రెండురెట్లు చక్కనివాడేకదా? ఇలాంటివి మెప్పులుకాదు - పొగడ్తలే.

కైవారం అనేది సామాన్యంగా రాజాస్థానాల్లో రాజుగారిని నిద్రలేపటానికీ, సభలో ప్రవేశించేముందు ఆయనగారి బిరుదులూ వగైరాలను వర్ణించడానికి నియుక్తులయిన ఉద్యోగులు చేసేపని. ప్రత్యేకపర్వతి పొగడ్త అన్నమాట. అభినున్యూడచాపు తెలియని అర్జునుడు శిబిరానికి తిరిగివస్తూ “వంది మాగధులు కైవారంటు చేయకున్నారేల నీరడవాభ! నేడు?” అని అడిగిన పద్యం ఒకప్పుడు తెలుగునేలమీద మోగిపోయింది. ‘కొండాడు’ అన్న క్రియకు నామరూపం కొండాట. దీనికి కావ్యభాషలోనే ప్రయోగం. అగ్గించు అనే ప్రక్రియకు విశేష్యరూపం అగ్గింపు - పెంచిచెప్పటమనే అర్థంగల ఈమాటకు. జనవ్యవహారంలో ప్రయోగం కనిపించే కొనియాడు అనే క్రియాపదాన్ని ఇప్పుడూ కొందరు వాడుతున్నారనిగాని దాని నామరూపానికి అంత విస్తృతమయిన వాడుక లేనట్లుంది.

పొగడ్తలకు ఉచ్చి పోషించేవాడు దాత. అతడు చేసేపని దానం. అదేంకర్మమోగాని ‘దాత’కు సమానమైన ఒంటి తెలుగుమాట కనిపించదు - ‘ఈవికాడు’ వంటి దొంకతిరుగుడు మాటతప్ప. “వదన్యడు, వదాన్యడు, స్థూల లక్ష్మడు, దానశౌండుడు, బహుప్రదుడు” అనే పదాలేగాక “వరదుడు, సమర్థుడు, సుకలుడు” అనే సంస్కృత పదాలు కూడా దాతృ శబ్దానికి పర్యాయపదాలకింద లేక్క. వదాన్యడు, దాత - అనే రెంటికే వ్యవహారంలో బహుళవ్యాప్తి ఉంది. ఇచ్చేవాడని అర్థం దాతకు. మరీ ఎక్కువఇస్తే ‘ప్రదాత’; అంతకన్నా గొప్పవాడు మహాదాత. ‘విశ్వదాత’ వగైరాలు బిరుదులు. స్థూలాక్షుడు/స్థూలలక్ష్మ్యుడు అనేశబ్దానికి ‘బాగాఉన్నవా’డనే అర్థముంది. ఉన్నదికాబట్టి ఇస్తాడని దాతకు పర్యాయమనుకున్నారేమో తెలీదు. దానశౌండుడనేది సమానం. ‘దానవీరు’డని అర్థం. గొప్పగా దానాలు చేసినవాడన్నమాట. బహుప్రదుడు బహుశా కల్పిత శబ్దం కావచ్చు; ‘చాలా ఇచ్చేవా’డని ■ మాటకు అర్థం. వరద శబ్దాన్ని సాధారణంగా వ్యక్తులకుగాక దేవతలకు అన్వయిస్తుంటాం. సమర్థుడు అనే మాటను ఇప్పటిభాషలో దాత అనే అర్థంలో వాడలేం. ‘సమర్థించేవాడు’ (అంటే ఒకరు చెప్పినదానికి నిజమేనని తల ఊపేవాడు) అనే అర్థం వచ్చిందిప్పుడు. బాగా డబ్బున్నవాడనే అర్థం పూర్వం ఉండేదేమో (అర్థం అంటే సొమ్ముకూడా). సుకలుడు అనేది విశేష శబ్దం; త్యాగబోగాలు రెండూ ఉన్నవాడన్నమాట.

దాత ఇచ్చిందీ ఇచ్చేదీ దానం. ఈమాట త్యాగంతో కలిగావులగ మెపోయింది. “దానం, త్యాగం, విహాయితం, ఉత్సర్జనం, విసర్జనం, విశ్రాణనం, వితరణం, స్పర్శనం, ప్రతిపాదనం, ప్రాదేశనం, నిర్వపనం, ఆపవర్జనం, అపసర్జనం, అంపాతి” అనే సంస్కృతపదాలు ఒకదానికొకటి పర్యాయపదాలు. వీటిలో దానం, త్యాగం, వితరణం అనే మూటికే వాడుక ఎక్కువ. తక్కినవి పుస్తకాల్లో కనిపించేమాటలు. దానమంటే ‘ఇచ్చింది’. త్యాగమంటే ‘వదిలిపెట్టింది’ (త్యజించిందన్నమాట). త్యాగం విధిలేక చేసినా చేయవచ్చు. దానం మనస్ఫూర్తిగా ఇవ్వటం మనాది. సర్జనం, వర్జనం అనేవాటికి ‘వదలటం, విడవటం’ అనేవి క్రమంగా సామాన్యార్థాలు. ధనరూపంలోనో ద్రవ్యరూపంలోనో ఇతరులకోసం వదులుకున్నా, విడిచిపెట్టినా ఈ మాటలను వాడవచ్చు. ఉత్సర్జనమంటే ‘ఎక్కువగా’ వదులుకోవటం; విసర్జనమంటే ‘విశేషం/మనం గా వదులుకోవటం’.

ఈనూట ఒకప్పుడు పాహితీలోకంలో విచారణకు వచ్చింది. రబీంద్రనాథ్ ఠాకుర్ “విసర్జన” అని బెంగాలీభాషలో రాసిన గ్రంథాన్ని డాక్టర్ బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారు అదేపేరుతో తెలుగుచేశారు! మరి మన ఇప్పటివాడుకలో ‘మలవిసర్జన, మూత్రవిసర్జన’ వంటి సమాసాల్లోనే ■ మాటకు ప్రయోగం. బెంగాలీలో దానికి ‘త్యాగ’మనే అర్థం – సంస్కృతంలోలాగా. చర్చించుకు జరిగిందో ఊహించటం సులభమే. విశ్రాంతిమంటే ఒకవిధంగా వర్తించటం/కురవటం. గొప్పగా చేసిన దానం విశ్రాంతి. పుర్ణవం అంటే ‘తాకటం’ అనేది సామాన్యార్థం. పెద్దలు ఒకసారి తమచేత్తో తాకి మరెవరిచేతనైనా ఇప్పించిన దానం స్పర్శనం అన్నమాట. బహుశా ఇది ‘స్వయంపాకం’ లాంటిది కావచ్చు. ఈ నూట తెలుచుకొంటే మరోటి గుర్తుకువస్తుంది. ఆంధ్రప్రాంతంలో తమయింట రిండి తినడమకున్నవాళ్లు వంటచేసుకొని తినడానికి కావలసిన వస్తువులనిపై వాటిని ‘స్వయంపాక’మంటారు (అంటే సొంతగా వండుకోడానికిచ్చిన వస్తువులని అర్థం). తెలంగాణాలో దీనికి పర్యాయపదం ‘సాహిత్యం’ (సాధారణంగా కనిపించుకులే ఇలాంటి ఘరానా చిచ్చం తీసుకుంటుంటారుకాబట్టి, వారికి ప్రత్యేకత అయిన సాహిత్యం వారు స్వీకరించే స్వయంపాకానికి పేరయింది!). స్వయంపాకంకూడా విజానికో ప్రతం. స్వకుటుంబంలోకూడా భార్యచేతివంటకాకుండా తామేవండుకొని తినటమే ప్రతంగా పెట్టుకొన్న ‘స్వయంపాకులవారు’ పూర్వం ఉండేవారు. ఇప్పుడున్నారో లేదో తెలీదు.

ప్రతిపాదన శబ్దానికిప్పటి అర్థంవేరు. మిగిలినవి పుస్తకాల్లో ఉండేవేగాని వాడుకలో లేనివి. తెలుగులో “ఉజ్జనం, ఉజ్జగింపు, విడి, విడుపు, విడుదల, విడటం, మానటం, వీడుకోలు, ఎదుడు, తక్కు, వదలటం, అరటం, తొరగటం, పెట్టుడు, ఇచ్చుడు, ఈవి, ఈగి, పుడుకు, పెట్టు, తేగం, చాగం” వంటి మాటలు దావార్దంలో కనిపిస్తాయి. ఉజ్జన శబ్దం వర్జనమనే సంస్కృతపదం నుంచి పుట్టింది. ఉజ్జగించు అనేక్రియాపదంకూడా ‘వర్జించు’ అనే తత్సమ క్రియనుంచే పుట్టిందనీ, అందువల్ల ఉజ్జగింపు అనేమాట కూడా అచ్చతెలుగుకాదనీ వాదించేవారున్నారు. తేగం, చాగం అనే రెండుమాటలూ సంస్కృతంలోని ‘త్యాగ’ శబ్దంనుంచి వచ్చినవేనని వాటిరూపమే చెప్తుంది. తక్కిన తెలుగుమాటల్లో ‘ఈవి’కి మాత్రమే నేటికీ వాడుకఉంది.

దానశబ్ద పర్యాయాలైన కొన్ని తెలుగుమాటలు ఏ ప్రత్యేకార్థానిస్తాయో చూద్దాం. ‘విడి’ అనే పుస్తకాల్లోని మాట ఈ కాలానికి విశేష్యత్వం నుంచి విశేషణత్వం పొంది భాషాభాగమే మారిపోయిందనాలి. విడుపు, విడుదల, విడటం అనేవాటికిప్పుడు దానమనే అర్థం పోయినట్లే. ‘అటవిడుపు, పట్టువిడుపులు’ నెలదలైన సమాసాల్లో కేవలం ‘వదిలిపెట్టడం’ అనే అర్థమే మిగిలింది. మానటం చేసినపని చేయకపోవటమనే అర్థంలో నిలిచిపోయింది. వీడుకోలు అనేది ‘బంధుమిత్రాదులను వదిలిపెట్టి వెళ్లటం, వెళ్తున్నవారికి బాటా చెప్పటం’ లాంటి అర్థాల్లో మాత్రమే వాడుకలో ఉంది. ‘వీడుకోలు సమావేశం’ లాంటి ప్రయోగాలవల్ల ఇది మూఝూలు విషయంగా కాక ఏదో ప్రత్యేకత ఉన్న కార్యక్రమంగా వాడుకలోకి వచ్చింది. ‘ఎదుడు, తక్కు, అరటం, తొరగటం’ అనేవి చాలా పాతకాలపు మాటలు; ‘తప్పకొను, తప్పించు’ మొదలైన అర్థాల్లో కూడా వీటికి కావ్యభాషలో ప్రయోగాలు దొరుకుతున్నాయి.

‘పెట్టుడు, ఇచ్చుడు’ అనేవి మాండలికంగా మాత్రమే వినిపిస్తాయి. ‘ఈవి’ ఒక్కటే (దాని రూపాంతరం ‘ఈగి’ కూడా కాదు) దానార్థకంగా వాడుతున్నాంగాని దాన శబ్దానికిన్న వ్యాప్తి ఈతెలుగుమాటకు లేదనే చెప్పాలి. ‘పుడుకు’ అనే మాట ఇప్పుడెక్కడా కనిపించదు - వినిపించదు. ‘పెట్టుపోత’ అనే పదబంధానికిన్న వ్యాప్తి ‘పెట్టు’కు లేదు. పెట్టుపోత అనేవి కూడా పరాయివానికిచ్చే దానమనే అర్థాన్ని వినాడో పోగొట్టుకొన్నాయి. సాంసారికదర్శనంగా ఇచ్చేవాటినే పెట్టుపోతలంటారు.

ఇష్టానిష్టాలు

దానదర్మాలూ పెట్టుపోతలూ ఇష్టానిష్టాలమీద ఆధారపడి చేసేవి, జరిగేవి. ఎందుచేతనో తెలీదుగాని ఇష్టం, అంగీకారం అనే రెంటినీ ఒకేగాటను గట్టి పెర్యాయపదాలుగా పరిగణించారు కోశకారులు. “పంచిత్తు, అగువు, ప్రతిజ్ఞానం, నియమం, ఆశ్రవం, అభ్యుపగమం, ప్రతిశ్రవం, సమాధి, అంగీకారం, ఇష్టం” అనేవి ఇంచుమించు సమానార్థకాలన్నారు. వీటన్నింటిలో ‘ఇష్టం, అంగీకార’ మనేవే వాడుకలో ఉన్న మాటలు. ‘అంగీకృతి’ అనేది అంగీకారానికి రూపాంతరం. పంచిత్తంటే ‘దాగా తెలిసింది’ (కాబట్టి వచ్చినది, ఇష్టమైనది అని చెప్పకోవాలి). అగువంటే అసలర్థమేమిటో తెలీదు. ప్రతి జ్ఞానమంటే తెలిసినట్లున్నది. నియమమంటే ‘కట్టుబాటు’. అందరూ ఒప్పుకొని చేసుకొన్న విర్వాటు కాబట్టి అదికూడా ఇష్టమైనదే, ‘సమ్మత’ మయినదేనని భావించాలి. ఈ కాలంలో నియమ శబ్దాన్ని ఇష్టాంగీకారాలకు సమానార్థమని చెప్పలేం. సమ్మతి, సమ్మతం అనేవి కూడా సంస్కృత పదాలే - ‘మనసుకు వచ్చినవి’ అనే అర్థంలో. ఆశ్రవం, సంశ్రవం, ప్రతిశ్రవ మనే మూడు మాటలకూ దగ్గర సంబంధముంది. ‘చెవికింపయినవి’ అని చెప్పవచ్చు. అభ్యుపగమ శబ్దానికి తర్కవ్యాకరణాల్లో సాంకేతికమయిన అర్థాలున్నాయి. వాటిని మామూలు వ్యవహారంలో వాడటం మంచిదికాదు. ‘సమాధి’కి సాహిత్యాలంకార శాస్త్రాల్లో ఉన్న అర్థానికీ, ఇప్పటి వాడుకలో ఉన్న అర్థానికీ, కోశకారుల పరిగణనకూ పొంతనలేదు. ‘మంచిమనస్థితి’ అని ■ మాటకు అర్థం చెప్పకోవాలి.

తెలుగులోని సంబంధి పదాలను లెక్కిస్తే ‘ఇయ్యకోలు, ఒప్పుకోలు, మైకోలు, మేకోలు, సనుకోలు, ఒడంబడి(క), ఒడబాటు, ఒల్లబాటు, ఒప్పు, నప్పు, వల్లె, మంచి’ మొదలయినవి కనిపిస్తాయి. వీటిలో ఒప్పు, నప్పు, ఒడంబడిక శబ్దాలు తప్ప తక్కినవి మన భాషాపదాలేవా అన్నంత అనుమానం పుడుతుంది. ఇయ్యకోలు, ఈకోలు శబ్దాలూ మేకోలు, మైకోలు శబ్దాలూ పరస్పరం రూపాంతరాలు. ‘ఇయ్యకొను, మైకొను/మేకొను’ అని క్రియారూపాలనుంచి ఏర్పడే వామవాచకాలన్నమాట. ఒప్పుకొను అనే క్రియాపదం నేటికీ మంచివాడుకలో ఉంది. దానిమీద నామరూపం ఒప్పుకోలు. ఇయ్యకొను అనే క్రియారూపానికి పాతపుస్తకాల్లో కావలసినన్ని ప్రయోగాలు

దొరుకుతాయి. ఒడబడు/ఒడంబడు అనే క్రియాపదం నుంచి వచ్చిన విశేష్యం ఒడబాటు. ఒడంబడిక అనే శబ్దంతో ఈ క్రియార్థముంది. ఈశబ్దం 'పంది' అనే అర్థంలోనే నేటి వాడుకలో వినిపిస్తుంది. ఏర్పాటు అనే అర్థవిశేషం లేకపోలేదు దీనికి. మైకొను, మైకోలు, మేకొను, మేకోలు అనేవి పూర్వ కావ్యాలలోనే కనిపిస్తాయి. 'మేకొను' అంటే 'మేకుకొను (తీసుకొను)' అనే అర్థంలో "మేకులనంటి జోకులను మేకొని కొట్టెద నెల్లవేళలన్" అని ఒ చమత్కారి చాటువు చెప్పాడు. 'ఒప్పు' అనే రూపంకన్నా 'ఒప్పుకొను' అనే రూపమే ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. నచ్చ శబ్దానికి క్రియారూపంలో ప్రాంతీయవ్యవహారముంది. 'నచ్చ' అనే క్రియా వామరూపాలకు రెంటికీ ఇది రూపాంతరం.

ఒల్లబాటు అనే రూపం 'నల్ల' అనే శబ్దం చాలాదగ్గర సంబంధం కలిగి. ఈ కాలంలో "ఎస్" అనే ఇంగ్లీషు మూలంలాంటిది నల్ల. తెలంగాణాలోని 'అవ్(మల్ల)' లాంటిది. 'ఒప్పుదలను' మూచించే పాతమాట నల్ల. దీనికి వ్యతిరేకార్థంలో 'ఒల్లమి' అనే రూపముంది. అలాగే అవ్యతిరేకంలో 'ఒల్లబాటు' అనే మరో రూపాంతరముంది. ఒల్లబాటు అంటే 'అవునవటం, పరే అనటం' అని అర్థం చెప్పవచ్చు. తెలంగాణాలో 'మంచిది' అనేమాటను ఎటుబడితే అటు తిప్పికొట్టడానికి వాడారు. స్వరాన్నిబట్టి తప్ప అవునన్నారో కాదన్నారో అక్షేపిస్తున్నారో తెలుసుకోవటం కష్టం. కఠింగప్రాంతంలోని "అఁ అఁ" అనే ధ్వని వంటిది కూడాను. ఈకాలానికి "ఒప్పుదం, కట్టుబాటు" వంటి మరికొన్ని మాటలు ఇంచుమించు సమానార్థకాల స్థాయిలో వాడుకకు వచ్చాయి. తెలుగు నిఘంటువు ఒకటి 'కాని' అనే శబ్దాన్ని అంగీకారానికి తెలుగుమాటగా చెప్పింది 'కాని' అదేమిటో ఎలాగో అంతుపట్టడం లేదు.

ఇష్టమున్నప్పుడు అవిష్టమూ, అంగీకారముంటే అనంగీకారమూ ఉండకతప్పదు. 'కాదు, లేదు' శబ్దాలతో పనిగడుపుకొనే తెలుగువాళ్లు అనంగీకారానికి వేరే పర్యాయపదాల అవసరముం దనుకోకపోవచ్చు. కానీ సంస్కృతకోశకారులు అనంగీకారానికి పర్యాయపదాల నెండుకు చెప్పలేదో చెప్పలేం. అవిష్ట శబ్దానికి మన వాడుకలో 'అయిష్టం' అనే రూపం ఏర్పడింది. కావ్యభాషలో అచ్చ తెలుగులో చెప్పాలంటే 'ఒల్లమి, ఒప్పుమి, నచ్చమి, నప్పమి' అంటూ 'అమి' చేరిన పదాలను వాడవలసి ఉంటుంది. ఎందుచేతనో 'అమి' ప్రత్యయంచేరిన మాటరిప్పటి వాడుకనుంచి తొలగిపోయాయి.

ఇష్టానిష్టాల్లాగానే న్యాయాన్యాయాల విషయంలో కూడా కోశకర్తలు తప్పొప్పులతో అనుసంధించి పర్యాయ పదాలనో సంబంధి పదాలనో సమీప పదాలనో పేర్కొన్నారు. తప్పొప్పులూ న్యాయాన్యాయాలూ ధర్మార్థరూపాలూ దేశకాల పాత్రలనుబట్టి మారేవికాబట్టి వాటిని ఒకదానితో ఒకటి ముడివేసి పరిగణించారేమో.

★ ★ ★

న్యాయాన్యాయ, ధర్మాధర్మాలు

న్యాయాన్యాయాలకూ తప్పొప్పులకూ అవినాభావ సంబంధముంది. న్యాయం ఒప్పునీ, ఒప్పే న్యాయమనీ మన పెద్దలు భావించారన్నమాట. మరోవైపు ధర్మాధర్మాలకూ న్యాయాన్యాయాలకూ దగ్గరి చుట్టరికముంది. దేశ కాల పరిస్థితులనుబట్టి ఇవి మారుతుంటాయి. ఇంకోవైపు పుణ్యపాపాలకూ వీటికీ సంబంధం కనిపిస్తుంది. “ధర్మం, సుకృతం, పుణ్యం, శ్రేయం, యుక్తం, భాషయికం, లభ్యం, భజమానం, అభినీతం, అభ్రేషం, సమంజసం, దేశరూపం” అనేవి న్యాయావికీ, “అగం, అపరాధం, మస్తుపు” అనేవి అన్యాయావికీ పర్యాయ పదాలంటారు. ఇవన్నీ సంస్కృతపదాలు. ‘ఒప్పు’ అనే తెలుగుమాట ఒక్కటే - న్యాయపర్యాయం. “తప్పు, సేగి, తప్పదం, అగడం, దుడుకు, నేరం, నేరమి, దుండగం” అనేవి అన్యాయ పర్యాయాలయిన తెలుగుమాటలు.

ధర్మం అంటే సమాజం ఒప్పుకొని గౌరవించేది. ‘ధరించేది/భరించేది’ అని కొందరు వివరిస్తారు. సుకృతం అంటే ‘మంచిపని’. దీన్నే పుణ్యమని కూడా భావిస్తుంటాం. పుణ్యమంటే పవిత్రమయినదని అర్థం. శ్రేయమంటే మేలుచేపేది. యుక్తమంటే తగింది. లభ్యమంటే దొరికింది, తటస్థపడ్డది అన్నమాట. భాషయికం అంటే విజానికి ఉపయోగపడేది. భజమానం అంటే గౌరవం పొందినది; పొగడ్డకెక్కింది. అభినీతమంటే మంచిదని గుర్తించి ఆదరించినదన్నమాట. సమంజసమంటే తగింది. అభ్రేష శబ్దానికి బాగా కోరింది, అభిమానించింది అని అర్థం. దేశరూప మనేది దివ్యమైనమాట. ఆయాదేశాల్లో (అసమయంలో) ప్రత్యేకంగా ఉండేదని చెప్పాలి. న్యాయమనే మాటకు అనుసరించేదని అర్థం. ఈ మాటలన్నిటిలోను సామాన్యంగా కనిపించే అర్థవిశేషం సమాజం అంగీకరించినదే. అచారాలు, ధర్మసూత్రాలు, చట్టాలు మారుతుంటాయి. ఒకప్పుటి న్యాయం మరోకాలంలో చెల్లదు. ఒకచోటి ధర్మం మరోచోట అధర్మం కావచ్చు. ఉదాహరణకు ద్రౌపదిలాగా పంచభర్తృకగా ఉండటం ఈ కాలంలో అన్యాయం, అధర్మం - మనసమాజంలో. కులూవేలీలో (ఉత్తరప్రదేశ్ ఉత్తరభాగంలో) నేటికీ ఇది తప్పకాదు - అచారమే. హిందూ సమాజంలో అన్న కూతురిని పెండ్లాడటం అధర్మం. ముస్లిం సమాజంలో అది ఒప్పే. ఈ మాటల్లో ‘భాషయికం, భజమానం, అభినీతం, అభ్రేషం, దేశరూపం’ అనేవి కేవలం పుస్తకాల్లో మాత్రమే కనిపించే శబ్దాలు. ధర్మం, న్యాయం, పుణ్యం, యుక్తమనేవి నేటి వాడుకలో నిలిచిన మాటలేగాని న్యాయం ధర్మం ఒకటికాదు. న్యాయం చట్టరీత్యా అనుల్లో ఉన్న సాంఘిక నిబంధన. ధర్మం చట్టం అంగీకరించినా లేకపోయినా సమాజం గౌరవించే వియమాలు.

న్యాయస్థానాలని కింది కోర్టులనూ, ధర్మసనాలని హైకోర్టు సుప్రీంకోర్టులనూ (ముఖ్యంగా ‘బెంచ్’ అనేమాటకు పర్యాయంగా) కొందరు వాడుతున్నారు. ఒకవిధంగా ఇది సరైనదే. న్యాయస్థానాలు చట్టప్రకారం తప్పి ఒప్పి తేలుస్తాయి. చట్టం

ఒప్పోతప్పో తేల్చగల అధికారం (రాజ్యాంగం ప్రకారం) హైకోర్టులకు మాత్రమే ఉంది. కాబట్టి ఈరకంగా ప్రాధాన్యవివక్ష చేయటం సరైనదనిపెస్తుంది. న్యాయానికి కళ్ళు లేవు. అంటే స్వయంగా చూసేగాక, చూపించవాళ్ళు చెప్పేమాటల విశ్వసనీయతమీద ఆధారపడి మాత్రమే న్యాయమూర్తులు నిర్ణయించగలరు. అందువల్ల ఏ తప్పు(డు) సాక్ష్యాల్లో తప్పు(డు) వారవలో కారణంగా ఒక్కొక్కప్పుడు తప్పునిర్ణయాలు తీసుకోవచ్చు. అలాంటి పొరపాటుక్కూడా అవకాశంలేని న్యాయమే ధర్మం. ధర్మం న్యాయంకన్నా సమున్నతమైనది. సుకృతంకన్నా పుణ్యం పెద్దమాట - మంచిపనికన్నా మహనీయమైనది పవిత్రతరం కాబట్టి యుక్తమనేది మరీ మామూలుమాట. ■ కాలానికో ■ దేశానికో ఆ వ్యక్తికో తగినదన్నమాట.

తప్పు అనేమాటకు 'తప్పిద'మనేది రూపాంతరం. ఆగడం అనేమాట అల్లరిలాంటి చిన్నతప్పును సూచించేమాట. దురుకు అంటే పొగరుతో చేసేతప్పుపని. 'దుందుడుకు/తుందుడుకు' అనే మరో శబ్ద పల్లనముంది. దానికి తొందరపాటు అనే అర్థంవచ్చింది. నేరం పెద్దతప్పు. నేరమే దీనికి రూపాంతరమేగాని 'చేతగానితనం, అపమర్దత, అపహాసిత' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి దానికి. దుండగం బాధించేతప్పు. సేగి అనేది ప్రమాదకరమైన తప్పు 'చెట్టు, చెడ్డ' శబ్దాలకూ దానికి దూరసంబంధముంది. ఈ తెలుగుమాటలకు బదులు మాటలుగా అపరాధమనే సంస్కృత పదమొకటుంది. తప్పుశబ్దానికిది పరైనమాట. ఆగం సంస్కృత శబ్దమంటే నమ్మటంకష్టం - ఆగడానికి చాలాదగ్గరి మాటలాగుంది, కాబట్టి అన్యాయం, అయుక్తం, అధర్మం లాంటి పదాలు వ్యతిరేకార్థకాలుగా వచ్చాయి. న్యాయం కానిదనే లేవిదనే అర్థంలో న్యాయంకానిది అన్యాయమయితీరాలని తర్కశాస్త్రం ఒప్పుకోదు! ముస్తుననేమాట పుస్తకాల్లో మిగిలిపోయింది.

శుభాశుభాలు

న్యాయపర్యాయాల్లో శ్రేయముందికదా. దానికి శుభానికి ఎంతో దగ్గరి సంబంధముంది. "శ్వం, శివం, భద్రం, కల్యాణం, మంగళం, భవికం, భావికం, భవ్యం, కుశలం, క్షేమ"మనే సంస్కృత శబ్దాలు శుభ శబ్దానికి పర్యాయపదాలంటారు. శ్వమంటే శుభమనే అర్థం. శ్రేయమంటే మేలు. శివమంటే మేలనే అర్థమేగాని 'శివమెక్కింది, శివాలు తొక్కుతున్నాడు' మొదలైన ప్రయోగాల్లో 'వీరావేశమనే అర్థవిశేషం కూడా వచ్చిపడింది. భద్ర శబ్దానికి క్షేమమనే అర్థం. భవ్యమనే మాటకు పవిత్రమని కూడా అర్థముంది. కల్యాణ శబ్దానికి 'పెళ్ళి' అనే అర్థంవచ్చింది. చిత్రం ఏమంటే 'క్షౌరకల్యాణం, కల్యాణకట్ట' వంటి పరబంధాల్లో ఈ మాటకు 'గొరుగుడు' అనే అర్థంకూడా రావటం. పూర్వం 'ముండనం మండనం పుంసాం' అనే సూక్తి వాడుకలో ఉండేది. తలమీద వెంట్రుక లేకుండా గొరిగిస్తే అది మగవాడికి అలంకారమన్నారు! అప్పట్లో అది ప్యాషన్ అన్నమాట! (ఇప్పుడు

కూడా 'బాట్లస్, రెడ్ హెడ్స్' వగైరా పేర్లతో కొందరు పాశ్చాత్యయువకులు చరిమిడి ముద్దలాంటి గుండుతో తిరగటం వనీనాలంకారంకింద పరిగెడుతున్నారు!). కుశంశబ్దం మద్రాసు తెలుగులో, తమిళప్రభావంగల తెలుగులో బాగా వాడుకకెక్కింది. సంస్కృతంలో 'అమంగళం, అకుశలం' అనేవి అశుభానికి పర్యాయపదాలు.

తెలుగుమాటల్లో "లగ్గు, లెప్ప, మేలు, సేనుం, మంచి, బాగు" అనేవి శుభానికి "చేటు, చేడ్చాటు, కీడ్చాటు, చెట్టు, పేగి, కీడు, చెడిది, సీలుగు, చెడు, చెరుపు" లాంటివి అశుభానికి పర్యాయపదాలంటారు కోశకారులు. లగ్గు శబ్దం పుస్తకాల్లో మాత్రమే "ఎగ్గు" (=ప్రమాదం) శబ్దానికి వ్యతిరేకపదంగా కనిపిస్తుంది. 'దేశభాషలందు తెలుగులెప్ప' అనే పద్యంలో మాత్రం విలించిది లెప్ప. సేనుం క్షేను శబ్దభవం. మేలు శబ్దానికి 'ఎత్తయిన' అనే విశేషణార్థం కూడా ఉంది. (ఉదాహరణకు 'మేలుదూలం'లాంటి మాటల్లో). మంచి, బాగు అనేవి బాగా వాడుకలో ఉన్నమాటలు. చేటు శబ్దానికి 'ప్రమాదం, కష్టం' అనే అర్థాలు. వేడు చెడు, చెరుపులు తప్ప తక్కిన అశుభార్థక శబ్దాలు కావ్యాల్లో మాత్రమే దొరుకుతాయి. మంచి, బాగులు విశేషణాలుగా కూడా ప్రయోగంలో కనిపిస్తాయి.

మూర్తామూర్తపదాలు

భాషలోని పదాలను ప్రధానంగా రెండు రకాలుగా విభజింపవచ్చు. మన ఊహల్లో, అలోచనల్లో ఉండి అవి సూచించే వస్తువులుండనిమాట లొకరకం. వాటిని అమూర్త పదాలంటారు. మంచి చెడు ఆ భావతు శబ్దాలు. రెండోరకానికి చెందినవి మూర్త పదాలు. అవి రూపంగల వస్తువుల పేర్లన్నమాట. కంటికి కనిపించే పదార్థాలకు భాషల్లో ఉన్న పేర్లుకూడా మూర్త పదాలే. చీకటి, వెలుగు, ఇలాంటివి. చెట్టు, పుట్టలాంటి ద్రవ్యాం పేర్లన్నీ మూర్తాలే. తెలుగువంటి భాషల్లో మూర్తపదాలు సమృద్ధిగా ఉంటాయి. పాపం, పుణ్యం, కవిత్యం, అనందంలాంటి అమూర్త పదాలు సంస్కృతంలాంటి భాషల్లో కొల్లలు, తెలుగులో తక్కువ. తెలుగులో శబ్దసంపదను గుర్తించాలంటే మూర్తపదాలను పరిశీలించాలి. అలాగని అలాంటి మాటలు సంస్కృతం వంటి భాషల్లో తక్కువనుకోరాదు. ఏదో కొంత మార్పుకోసం నిత్యజీవితంలో ఎదురయ్యే వస్తువుల పేర్లనూ వాటికి సంబంధించిన మాటలనూ పరీక్షిస్తూ అయూ వస్తువుల్లో మన సమాజం ఎంత వైవిధ్యం చూపుతుందో గమనిద్దాం. ముందు పాదారణ పదాలను చర్చించి తరువాత ■ మూర్త పదాలద్వారా మన సంస్కృతి వికాసాన్ని గుర్తిద్దాం.

మాటల్లో మరోచిత్రం కూడా ఉంది. భాషలోని మాటలన్నిటినీ ఎవరూ వాడరు - వాడలేరు కూడా. అయూ సందర్భాల్లో అవసరానికి కావలసిన మాటలు మాట్లాడ్తాం. కొన్నిటిని మాట్లాడక తప్పదు. వాటి వాడుక చాలా ఎక్కువ. వాడూ వీడూ వచ్చాడు వెళ్లాడు లాంటి 'ప్రాథమిక పదాలను' వాడకుండా

భాషనుపయోగించలేం. ఈ మాటలు అనుక్షణ అనుదిన వ్యవహారంలో ఉంటాయి. కాబట్టి అనుకోకుండా అలోచించకుండా వీటిని వాడగలం - వాడతాం కూడా. కొన్నిటిని ఎప్పడోగాని వాడం. ఎవరైనా వాడినప్పుడు వాటి అర్థం తెలుసుకోగలం. గుర్తించగలం. మనమూ అవసరపక్షస్వరూప వాడతాం. మరికొన్ని మాటలు ఎక్కడో విన్నట్లు గుర్తుకువస్తాయి; ఎప్పుడూ రావు. ఇంకా కొన్ని మాటలను సందర్భంబట్టి అర్థం చేసుకుంటాం. గురికి బెత్తెడెడంగా విఘంటు నిర్మాతలు కూడా ఏ సందర్భంలో ఏ ప్రకరణంలో ఏ వాక్యంలో అమాట వాడారో పరిచూపి అర్థం నిర్ణయిస్తారు. ఈ పరిచూడటంలో అయీ వ్యక్తుల అనుభవభేదాలనుబట్టి అర్థభేదాలు స్ఫురిస్తుంటాయి. ఈమాట కీ అర్థమని చెప్పవలసివచ్చుడు పండితుల్లో కూడా అభిప్రాయభేదాలు వచ్చేది ఈ అనుభవ తారతమ్యాన్ని బట్టి. అన్ని సమయాల్లోనూ ఈ మాటకీది అర్థమని నిష్కర్షగా చెప్పలేకపోతే అది ఎప్పడోగాని ఎవరోగాని వాడవి పరిపెట్టుకోవాలి. అలాంటివి మారుమూల మాటలంటాం. దేశకాల పరిస్థితుల్లోని మార్పులనల్ల మాటల రూపంతోబాటు అర్థాలు కూడా మారిపోతుంటాయి. ఒకమాటకు వాడుక మరి ఎక్కువయినా ఈ మార్పు వస్తుంది - చాలా తక్కువయినా ఈ మార్పు తప్పదు. అర్థంలో రూపంలో వచ్చిన మార్పునుబట్టి అయీ పదాల చరిత్రను తెలుసుకోవచ్చు. ■ చరిత్ర భాషాచరిత్ర. అదే పరిష్కృతి చరిత్ర. అదే వాగదళతా చరిత్ర.

ఒక్కోమాటను పట్టుకొని దాని చరిత్రంతా వేర్వేకోవటం మరోసారి చూద్దాం. ప్రస్తుతానికి పూర్వంలోలాగానే ఒక వస్తువును భిన్నకోణాల నుంచి చూసి ఎన్నెన్ని పేర్లు పెట్టామో దానికి మాత్రమే పరిమితంగా పరిశీలనకు దిగుదాం. మొదట ఈ రకం పర్యాయ పదాలను గుర్తించి తరువాత ఆ పర్యాయపదాల్లో ఏభావం ప్రధానంగా ఏ రకంమాట వాడుతున్నామో గమనిద్దాం - కొంతకాలం.

ఇళ్ళు: రకాలు

ఈ పద్ధతిలో మొదట 'ఇల్లు' అనే సర్వసాధారణ వస్తువు సంగతి చూద్దాం. (అంటే తెలుగువాళ్లందరికీ ఇళ్ళున్నాయనే భ్రాంతిపోకాక ఇళ్ళు అందరికీ ఉండాలనే సదుద్దేశంతోనే ఉపక్రమిద్దాం). తెలుగులో ఇల్లు శబ్దానికి పర్యాయంగా "ఇక్క, ఇరవు, ఇమ్ము, ఉనికి(పట్టు), కొంప, టెంకి, తావు, తావు, నట్టు, సెలవు, గీము, తెంకి, చిడారు, విడిది, మనికి(పట్టు)" మొదలైన మాటలున్నాయి. సంస్కృతపదాల్లో "గృహం, గృహం, వేళ్ళ(ం), సద్గం, వికేతనం, నిశాంతం, సదనం, భవనం, అగారం, మందిరం, నిలయం, అలయం, వాసం, ఉదవసితం, సాల, సభ, వస్త్వ, వికాయణం" లాంటి మాటలేకాక "ఒకం, స్థానం, వాస్తు, ఉటణం, ధామం, వినేశం, శరణం, క్షయం, ధిష్ణ్యం, సంస్థాయం, నివసనం, అవసథం" లాంటివి కూడా పర్యాయ ప్రయోగంలో ఉన్నాయి. వీటిలో కొన్ని మారుమూల మాటలయితే, మరికొన్ని రోజూ మనం వినే, వాడే మాటలే. ఇవన్నీ సాధారణ పదాలు. మొదట వీటి విషయం.

సాంతర్యముతో ఇల్లని, ఇతరులదయితే కొంపని వ్యాఖ్యానించేవాళ్ళున్నారు! నిజానికి ఇల్లా కొంపల మధ్య ఇంగ్లీషులోని 'హాస్, హోమ్'ల మధ్య ఉన్న అంతరముంది. ఇల్లు ప్రేమాస్పదం; కొంపకారు. విసుగులో నిరసనలో కొంప శబ్దానికి వాడుక ఎక్కువ. ఇక్క, ఇరవు, తావు శబ్దాలకు 'ఉండే స్థాన' మని అర్థం. అది ఇల్లే కానక్కరలేదు. ఇల్లు శాశ్వత నివాసస్థలమయితే ఇది తాత్కాలికాలు. తావుకు తావు అనే మరో రూపాంతరముందంటారు కొందరు. అది ప్రాకృతం నుంచి తెలుగులోకి వచ్చిన మరో పదమంటారు మరికొందరు. 'ఉనికి, మనికి' అనే మాటలకు క్రమంగా 'ఉండటం, బతకటం' అని అర్థాలు. ఆ దశలకు 'పట్టు'గా ఉండే నిర్మాణాలను ఉనికిపట్టు, మనికిపట్టు అంటారు. తందాచుకొనే చోటు ఉనికిపట్టు. బలికేచోటు మనికిపట్టు. తెంకి, టెంకి శబ్దాలు రూపాంతరాలు. వీటిక్కుడా తాత్కాలిక నివాసస్థలమనే అర్థం. నిలవు అంటే ఉండేచోటు. ఉనికిపట్టు అనే పదబంధానికి సమానమైన ఒక్కమాట ఇది. పట్టు అనేది 'నడిచేచోటు' అనే అర్థంగల మాట. నడయాడే ప్రదేశమన్నమాట. గీము అనేది సంస్కృతంలోని గృహ శబ్దం నుంచి వుట్టింది. బిడారు శబ్దాన్ని అచ్చతెలుగు కవులు కొందరు 'ఇల్లు' అనే పామాన్యార్థంలోనే వాడారుగాని అమ్మకం సామగ్రితో వ్యాపారస్థులు తండాలుగా ప్రయాణిస్తూ తాత్కాలికంగా నిలిచేచోటు అని దానిఅర్థం. అలాగని ఈ మాటకు 'గుడారం, డేరా' అని అర్థంలేదు. తనది కాని స్థలంలో నిర్మించుకొన్న తాత్కాలిక వాసగృహమన్నమాట బిడారు. విడిది అనేది తామ కొంతకాలం మాత్రం నివసించే ఇతరుల గృహం. ఇల్లు తనది; విడిది పరాయివార్లది. కొంతసేపు మజిలీచేసేచోటు విడిది.

పై తెలుగుమాటల్లో అభిమానంతో చెప్పే ఇల్లు, ఈసడింపుగా వాడే కొంప అనే శబ్దాలకే ఈ కాలంలో ఎక్కువ వాడుక వుంది. తావు శబ్దానికి ఏ ప్రదేశమయినా అర్థం కావచ్చు. ఇప్పుడా మాటకు ఇల్లనే అర్థంలేదు. కాకపోతే 'తావున' అనే విభక్త్యంతరూపం కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'తన'గా మారి ఫలానానస్తువు 'నాతాన' లేదనేలాంటి ప్రయోగాల్లో వినిపిస్తుంది - 'నాదగ్గర' అనే అర్థవిశేషంలో. ఇమ్ము శబ్దానికి 'ఇష్టమైనది, నచ్చినది' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి గాని దానికికాలంలో వాడుక లేదు. మిగిలినమాటలేవీ నేటి వాడుకలో వినిపించేవి కావు - 'పుస్తకాల్లోని' మాటలన్నమాట.

సంస్కృతపదాల్లో కొన్ని - 'గృహం, సదనం, భవనం, నిలయం, నికేతనం' అనేవి - ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నమాటలు. వీటిలో మొదటిది తప్ప తక్కిన వాటిని ఇంటికి పెట్టుకొనేపేర్లకు వాడటమెక్కువ. మొదటిమాట సాధారణ పదం. కుటుంబం నివసించే నిర్మాణానికి గృహమని పేరు. గేహమంటే ఇల్లేగాని ఈ మాటకు గ్రంథప్రయోగమేగాని నిత్యవ్యవహారంలో వాడుక తక్కువ. తెలుగుదేశంలో లేదుగాని మరాఠీ ప్రాంతంలో 'గృహ' శబ్దాన్ని వోటలనే అర్థంలో కూడా వాడుతుంటారు. మరాఠీ ప్రభావమున్న సరిహద్దు పట్టణాల్లో తెలుగువాళ్ళు కూడా కదాచియ్యగా ఈ ప్రయోగం చేస్తుంటారు. నిలయమనేది సంస్కృతపదం కాదనీ అది ద్రావిడభాషల

నుంచి ఎదుపుగా తెచ్చుకొన్న మాటనని కొందరు వాదిస్తారు. మూలమేదయినా అది సంస్కృతభాషలో వాడుకకెక్కిన మాట. తెలుగులోని 'నిలు(చు)'లోని 'నిలు' అనే భాగమే నిలయ శబ్దంలోనూ ఉందని చెప్తారు. ఈ పదం దక్షిణోత్తర భాషాకుటుంబాలకు రెంటికీ చెందిందనే భావంతోనే "రాష్ట్రపతి నిలయ"మనే అభివ్రాహానికి పేరు పెట్టారు. వేళ్ళ శబ్దానికి (వ్యక్తులు) విశ్రాంతిగా ఉండే తావని అర్థం. సద్భుం నుంచి యిల్లు. నికేతనం పెద్దఇల్లు. అన్ని కాలాల్లోనూ ముఖంగా ఉండటానికి వీలయిన గృహాన్ని నిశాంతమంటారు. పదనం, సద్భుం రెండూ ఒకదానికొక్కటి దగ్గరగా ఉండేమాటలు. భవనం అంటే పెద్దఇల్లు. విశాలమైనదని అర్థవిశేషం.

అలయం, మందిరమనేవి గృహ పర్యాయాలేగాని వాటికి దేవతలు నివసించే ఇళ్లనే విశేషార్థం వచ్చింది. తెలుగుదేశంలో అలయ శబ్దం 'గుడి'కి పర్యాయంగానే ప్రయుక్తమవుతుంది. మందిర శబ్దం ఉత్తరాది వారి ప్రభావంవల్ల తెలంగాణాలో దేవాలయార్థంలో వాడుకకెక్కింది. ఇతర ప్రాంతాల్లో రాజులూ, జమీందార్లూ, సంపన్నులూ నివసించే ఇళ్లనే మందిరాలని పిలుస్తారు. అగార శబ్దానికి విడిగా వాడుక తక్కువ. కానీ 'ధనాగారం, కోశాగారం, కారాగారం' వంటి పదబంధాల్లో సమాసాల్లో దానికి ఎక్కువ వ్యాప్తి ఉంది. 'దాచేచోటు' అనే ప్రత్యేకార్థంలో అగార శబ్దానికి వాడుక ఎక్కువ. వాసమంటే కాపురముండే తావని అర్థం. దీనిక్కూడా 'జనావాసం, వాసస్థలం' మొదలైన సమాసాల్లోనే వాడుక అధికం. సభా శబ్దానికి ఇప్పటికీ అర్థమే మారిపోయింది. పదిమంది ఒకచోట చేరిన సమావేశానికి సభ అనిపేరుగాని కేవలం గృహార్థంలో దీనికి వాడుకలేదు. సభలో ఉండేవాళ్ళు సభ్యులు. సభ్యులనే అర్థంలో ఈ కాలంలో సభికులనేమాటనే ఎక్కువమంది వాడుతున్నారు. ఒకప్పుడు జాదమాడేచోటును మాత్రమే సభ అనిపించేవాళ్ళు. జాదరులనూ జాదమాడించే వాళ్లనూ సభికులనేవాళ్ళు. జీవితమే జాదమైన ఈ కాలంలో సభ్యులకూ సభికులకూ మధ్య భేదం అంతరించిందన్నమాట! సాలా శబ్దాన్ని కోశకారులు గృహపర్యాయమని చెప్తారుగాని దీనికి 'శాల'కూ సంబంధముండేమోనన్న అనుమానం కలుగుతుంది. ఉదవసితం, వస్త్ర్యం, నికాయ్యం అనే మాటలకు సంస్కృత కావ్యార్థాల్లో కూడా ప్రయోగాలు దొరకటం కష్టం.

ఒక శబ్దం విడిగాకాక సమాసాల్లో వినిపించేమాట. 'నాకొకసులు, జలొకం' మొదలైన సమాసాల్లో ఒక శబ్దానికి 'నివాసం, స్థానం, స్థలం' అనే అర్థాలున్నాయి. స్థానశబ్దాన్ని గృహశబ్ద పర్యాయమని అంగీకరించటం కష్టమే. 'ప్రదేశం, తావు, ప్రాంతం' అనే అర్థాల్లోనే దానికి బహుళవ్యాప్తి కనిపిస్తుంది. వాస్తు శబ్దానికి గృహమనే అర్థం 'వాస్తుశాస్త్రం, వాస్తుపురుషుడు' వంటి సమాసాల్లో కనిపిస్తుంది. వస్తువులున్నది, వస్తువులకు సంబంధించిందీ వాస్తు. ఉబజ శబ్దానికి 'తొర్ర' అనే అర్థంకూడా ఉంది. దామ శబ్దానికి ఉండేచోటనే అర్థం. ఈ మాట నివాసస్థలమనే అర్థంలో విడిగానూ సమాసాల్లోనూ వాడుకకెక్కింది. నివేశమంటే ఉండేతావు. ఈ మాటకు ఈ అర్థంలో వాడుక తక్కువగాని దీని రూపాంతరమైన 'నివేశన' శబ్దానికి ముఖ్యంగా దస్తావేజుల భాషలో నుంచి వాడుక ఉంది. 'ఇల్లు కట్టుకోదగినచోటు' అనే

అర్థంలో వివేకవర్ణలనునే మూటను భారాళంగా వాడుతుంటారు. తక్కినమూటలకు - దిష్ట్యం, సంస్కార్యం, వివేకం, అవసరమనే వాటికి - వాడుక చాలా చాలా తక్కువ, సంస్కృతంలోకూడా.

కొన్ని అర్థ విశేషాల్లో మరికొన్ని సంస్కృత పదాలు గృహశబ్దపర్యాయాని చెప్పదగినవి ఉన్నాయి. వరుచదరంగా ఉండే, నాలుగు చాపళ్లుండే ఇంటిని 'చతుశ్శాల' అనీ, 'సంజవవ'మనీ పిలుస్తారు. పైన పేర్కొన్న ఉటట శబ్దంతోపాటు 'పర్ణశాల' అనే మూటను మునులు నివసించే పూరిల్లనే అర్థంలో వాడేవారు. యజ్ఞం చేసే శాలను 'అయతనం, చైత్యం' అని పిలిచేవాళ్ళు. ఈ రెండు మూటలనూ యజ్ఞవిధులను వ్యతిరేకించే దొడ్డులు పొంతం చేసుకొని బౌద్ధసన్యాసులూ బిక్షుకులూ నివసించే చోట్లనే అర్థవిశేషం కల్పించారు! అచ్చ తెలుగులో 'రాయ'మనిపిల్లే గుర్రాలసావడిని సంస్కృతంలో 'వాజశాల, మందుర' అంటారు. సన్యాసులూ వారి శిష్యులూ నివసించే ఇల్లను మఠమని, వారికి ఉచిత వివాసంతోపాటు భోజన వసతి కూడా కల్పించేచోటును పత్రం అనీ అంటారు. 'సత్రేభోజనం మరేనిద్రా' అనేమూట అందుకే పుట్టింది. మహారాజుల ఇల్లలో తాగడంతో తృప్తిపడక ప్రత్యేకించి తాగుడుకోసం వేరే ఇళ్లు కట్టించుకొనేవాళ్ళు. అటువంటి గృహాన్ని 'గంజ, మదిరాగృహం' అని పిలుస్తారు. పడకటింటిని 'గర్భాగారం, వాసగృహం' అంటారు. దేవాలయానికి సంబంధించి గర్భగృహం, గర్భాగారం అనేవాటి స్థానంలో దేవుడుండే ప్రత్యేక స్థలానికి 'గర్భగుడి' అనే అర్థం వచ్చింది. గర్భగృహం, గర్భాగారం అనే పమాసాల్లోని గర్భ శబ్దానికి గర్భాదావానికి సంబంధముందిగాని 'గర్భగుడి'లోని గర్భ శబ్దానికి కడుపనే అర్థంకాక 'లోపలి భాగం' అనే ప్రత్యేకార్థం వచ్చింది. పురుటింటిని సంస్కృతంలో 'అరిష్టం, సూతికాగృహం' అని పిలిచేవాళ్ళు. అరిష్టం అంటే ప్రమాదమనీ, కాకి అనీ ఇతరరాాలు కూడా ఉన్నాయి. ఇల్లలోని భాగాలను ఇలాపిలుస్తుంటే ప్రత్యేక గృహాలకు వేరే పేర్లున్నాయి.

రాతి కట్టడాలను కుట్టమూలంటారు. పై మేడను చంద్రశాల అనీ, శిరోగృహమనీ పిలుస్తారు. రాజులుండే పెద్దఇల్లను రాజగృహాలనేకాక ప్రాసాదాలనికూడా చెప్తారు. డబ్బున్నవాడి ఇంటిని వార్మ్యమంటారు. సాధమంటే సున్నంకొట్టిన/వెల్లనేసిన ఇల్లు. ఈ మూటనుబట్టి పూర్వం అందరి ఇల్లకూ అన్ని ఇల్లకూ సున్నం కొట్టేవారుకాదని తేల్చవచ్చేమో! రాజు సదనమని కూడా సాధ శబ్దానికి పర్యాయపదమొకటుంది. బహుశా ఏదో ఒకకాలంలో రాజుల ఇల్లకేగాని ఇతరుల కొంపలకు సున్నం కొట్టించరాదనే నిషేధముండేమోనన్న సంశయం కలుగుతుంది.

తెలుగు మూటల్లో ఉండే, ఉండదగ్గ స్థలానికి 'వేలం, పాతెం, వీడు' మొదలైన పర్యాయపదాలుండేవి. కాలక్రమాన అవి ఊళ్లపేర్లకు చివరి ప్రత్యయాలుగా మారిపోయాయి. ఇక ఈవాటి తెలుగుదేశంలో ఎన్నిరకాల ఇళ్లున్నవో శాస్త్రం ప్రకారం కాక వాస్తవ వ్యవహారాన్నిబట్టి తెలుసుకొందాం.

ఎన్ని రకాల ఇళ్లున్నాయని ఏ తెలుగు విద్వార్థినడగివా ముఖ్యంగా మూడురకాలు పేర్కొంటాడు: పూరిల్లు, పెంకుటిల్లు, మేడ - అని. 'పూరి' అంటే గడ్డి. గడ్డికప్పన్న ఇల్లు పూరిల్లు. తెలంగాణాలో ఇళ్లు రెండు రకాలంటారు. గుడిసె,

బంగ్లా అని. రాయలసీమలోవయితే మేడ బదులు మిద్దె శబ్దాన్ని ఎక్కువగా వాడారు. ఇతర పదాలు లేవని కాదు. ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవాటి విషయం ప్రస్తావిస్తున్నాం.

నిజానికి అత్యధిక సంఖ్యలో ఉన్న తెలుగిళ్లు గుడిసెలే. గుడుసు అంటే గుండ్రం. గుండ్రంగా ఉండే ఇల్లు గుడిసె అనేది సామాన్యార్థం. దాన్నే కొన్ని ప్రాంతాల్లో చుట్టిల్లు ■ పిలుస్తారు. మరికొన్ని ప్రాంతాల్లో కైవారమి ల్లంటారు. మరికొన్నిచోట్ల 'సేరు' అని పిలుస్తారు. సేరు శబ్దానికి చక్కదనమనే అర్థంకూడా ఉంది. గుడిసె అంటేనే గుండ్రటిదని అర్థమైనా దాన్ని 'చుట్టుగుడిసె' అంటేగాని కొందరికి తప్పగా ఉండదు. దాన్నే 'గుండుకొట్టం, గుండుగుడిసె, చుట్టిల్లు గుడిసె, బుడిమి, బొడ్డుగుడిసె' వగైరా రకరకాల పేర్లతో భిన్నప్రాంతాల్లో పిలుస్తుంటారు. నిజానికి బుడిమి పూర్తిగా గుండ్రంగా ఉండదు. అర్థచంద్రాకారంలో ఉంటుంది. వెదురుబొంబుల్ని వంచి రెండువైపులా వేలలో పాతి ఆ చట్రానికి చాపకప్పు వేస్తే ■ బుడిమి అవుతుందన్నమాట. గుడిసెలన్నీ పూరిల్లేగాని ■ గుండ్రంగా ఉంటాయి కాబట్టి గుడిసెలన్నారు; వాటి కప్పుమీద గడ్డి (పూరి) ఉంది కాబట్టి పూరిల్లున్నారు. కాక గడ్డి కప్పున్న పూరిల్లు కాకే గుడిసె. ఈతాకులుగాని కప్పువేయడానికి వాడే ■ కమ్మరిల్లు. తాటి కొబ్బరి మట్టలను (ముఖ్యంగా) కళింగ ప్రాంతంలో కమ్మరిని పిలుస్తారు. తెలుగు గుడిసెలకు కప్పుగా ఎక్కువ వాడుకలో కనిపించేవి తాటాకులు. కొన్నిచోట్ల మాత్రం కొబ్బరాకులు. కొబ్బరాకు కప్పే పూరిల్లను సాధారణంగా గుండ్రంగా కాక చతురస్రంగానో పొడుగ్గానో కట్టారు. దాన్ని కొన్నిచోట్ల 'వాసిల్లు' అని పిలిస్తే మరికొన్నిచోట్ల 'బారాకణ' అంటారు. బారాకణ అనేది 'బారెక్స్' అనే ఇంగ్లీషు మాటనుంచి వచ్చిన మాట. ఆ పూరింటి కప్పుమీద అకు/గడ్డి గాలికి ఎగిరిపోకుండా కొమరలు (గెలవాసాలు) దిగిస్తే దాన్ని కొమరిల్లు అని పిలుస్తారు. దాన్ని మరికొన్నిచోట్ల 'కోరిల్లు' అనికూడా పిలుస్తారు.

చాలా లక్షణాల్లో గుడిసెలా ఉన్నా గుండ్రంగా ఉండని, చదరంగంగా ఉండే పూరింటిని చొకపిల్లు అని పిలుస్తారు. చొక మనేది చతుష్కృమనే సంస్కృత పదం నుంచి పుట్టిన మాట. ఈ రకాల ఇంటినే భిన్నప్రాంతాల్లో "చదరపిల్లు, చుట్టుచొకం, చొకంకొట్టం, సవిరిల్లు, సేకండిల్లు" వగైరా పేర్లతో పిలుస్తున్నారు. చుట్టూ గోడలుంటే ఇల్లు. గోడల్లేకపోతే 'పాక'. చివరకు ఏ వెదురుబద్దల 'దడి' అయినా ఒకవైపుంటే ■ పూరింటిని 'గోవిల్లు' అని పిలుస్తారు. పాకలోకూడా రకాలున్నాయి. వాటికి వేరువేరు పేర్లున్నాయి. గుండ్రంగా ఉండే పాకను 'చుట్టుపాక' అంటారు. పొడుగాటి పాకను 'దోనిపాక' అంటారు. వాలుకప్పున్న పాకను 'వారపాక' అంటారు. నిజానికిది 'ఓర'పాక. దీన్నే 'మొరపాక, సాయిలాన్' వగైరా పేర్లతో భిన్నప్రాంతాల్లో పిలుస్తుంటారు. ఇళ్లు మమషులకు, పాకలు పశువులకు. గతిలేనప్పుడు పాకలనే ఇళ్లుగా భావించి తలదాచుకొనే వాళ్లున్నారు. అలాగే ఇంట్లోనే పశువులను కట్టేసేసుకొనే వాళ్ళూ ఉన్నారు. ఈ పరిస్థితులకు 'అవసరం' ప్రధానకారణం.

గడ్డికప్పు స్థానంలో పెంకులను వాడేతే పెంకుటిల్లు తయారవుతుంది. పెంకును కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'పెంక, పెంకి, పెంక' అనికూడా పిలుకుతుంటారు. 'పెంకిల్లు, దిల్లిల్లు, కనేవిల్లు' అనే పేర్లు ప్రాంత భేదాలనుబట్టి పెంకుటింటికి వాడుకలో ఉన్నాయి.

అయూ ఇళ్ల అకారంలోని భేదాలనుబట్టి రకరకాల పెంకుటల్లకు రకరకాల పెద్దు పెట్టారు. ఒకవైపు వంపుతో రెండు దిమ్మలకు బదులు నాలుగువైపులనుంచి గాలివెలుతురూ వచ్చేందుకు వీలుగా కట్టిన పెంకుటంటిని 'ఒకపంకిల్లు' అని కొందరు పిలుస్తారు. ఇక్కడి 'పంక' శబ్దం 'చంక' శబ్దానికి రూపాంతరం. మరికొందరు ఈ రకం కట్టడాన్ని 'ఒంటిలోద్దిల్లు' అని వ్యవహరిస్తారు. 'లోద్ది' అంటే 'మూం'. రెండువైపులకు బదులు మూడువైపులా గదులుండేట్లు కట్టిన పెంకుటంటిని 'చాలాకుల్లారి' అని తెలుగువాళ్లు పిలుస్తారు. ఇంగ్లీషులోని యూ అనే అక్షరం రూపంలో, 'చేట'లాగా మూడువైపులా ఎత్తుగా ఉండేది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది. దీన్నే కొందరు సంస్కృతంలో 'త్రిశాల' అంటారు - మూడు సావళ్లున్న ఇల్లవే అర్థంలో. నాలుగువైపులా కట్టుబడిచేసి మధ్యలో ఖాళీ జాగా ఉంచిన పెంకుటంటిని 'లోగిలిల్లు' అని పిలుస్తారు. ఈ రకం ఇంటికి అనేక ప్రాంతాల్లో రకరకాల పేర్లున్నాయి - మాండలికంగా. కొస్త చదుపు - అదే సంస్కృతం (!) - ఒంటపట్టినవాళ్లు 'చతుర్భవంతి, చతుశ్శాల' అని పిలిచేది లోగిలింటినే. కొంచెం ఉర్దూగాని మరాఠీగాని అలవాటైనవాళ్లు 'చౌదార(భవంతి), చౌభవంతి' అని దీన్నే పిలుస్తారు. అయూఇయూ గాని చదుపుంవారయితే 'చుట్టు భవంతి, నాలుగిళ్ల భవంతి, నాలుగుసారల భవంతి' అంటారు దీన్నే. పీదాసాదాడవం ఈ లోగిలింటినే 'చుట్టుగులారపిల్లు, మందువా (ఇల్లు)' అంటారు. పేర్లు భిన్నమేగాని వస్తువాక్కటే.

భవన శబ్దానికి రూపాంతరంగా వాడుకకెక్కిన 'భవంతి' చిత్రమైన మూట. పెద్ద ఇంటిని భవంతి అని వ్యవహరిస్తున్నారు. తెలంగాణాలోవయితే సామాన్య జన వ్యవహారంలో గుడిసె (పూరిల్లు) కానిదేదయినాసరే 'బంగ్లా' కిందనే లెక్క. ఇది బెంగాలీ నుంచి ఇంగ్లీషులోకి వలసపోయి తిరిగి మన భాషలోకి దిగుమతయిన మూట. ఎక్కువ గదులున్న పెంకుటంటిని భవంతి అంటారు. రెండు గోడలమధ్య అడ్డంగా ఉన్న దూరం 'అంకణ'మని కొందరు, 'గది' అని మరికొందరు, 'అర్ర'ని ఇంకా కొందరు వాడుతున్నారు. ఈ అంకణాల సంఖ్యనుబట్టి కూడా ఇళ్లకు పేర్లు మార్తాయి. ఒకే అంకణం ఉంటే దాన్ని 'ఎకేరిల్లు, ఏకారిల్లు, రోకుటిల్లు' అని భిన్నప్రాంతాల్లో పిలుస్తారు. భాగాలుగా కట్టిన పెంకుటంటిని కొందరు 'సందులిల్లు' అని పిలుస్తారు. ఒక ఇంటికి ఆనించి రెండోది కట్టినట్లు కప్పమబట్టి కనిపిస్తుందిగాని ఒక్క ఇల్లుగానే ఉంటుంది ఈ సందులిల్లు. పక్కన పంచలు దించిన పెంకుటంటిని కొందరు 'కురుమాడిల్లు' అంటారు. కొన్నిచోట్ల ఇటువంటి ఇళ్లకు 'పై అంతస్తు' కూడా ఉంటుంది. అంతస్తు ప్రధానం కాదుగాని ఈ పేరు రావటానికి 'పంచ'దించటమే ముఖ్యకారణం. 'కురుమాడి' అంటే 'చిన్నమేడ' అని అర్థం చెప్పవచ్చు.

తెలంగాణా వ్యవహారంలో 'గుడిసె, బంగళా' అని ఇళ్ళు రెండురకాలు. చిన్నదయితే గుడిసె, పెద్దదయితే బంగళా. ఇది సాధారణ విశ్లేషణ. ఇళ్ళ రకాలను వాళ్ళు గుర్తించలేదని కాదు. చాలా రకాలు చెప్పారు. మరో రకం సులభ విభజన 'ఇల్లు, మేడ' అనేది. అంతస్తులున్నది మేడ; లేనిది ఇల్లు. అంతస్తుకు అంతరమనే పర్యాయపదముంది. మేడను భిన్న ప్రాంతాల్లో భిన్న విధాలుగా పిలుస్తారు - 'మేడి, మాడి, మాడిగ, మాలె, బంగళా' అని. మూట భేదమేగాని వస్తువాక్కటే. కొందరు

అంతస్తులున్న ఇంటిని 'మండిల్' అని కూడా పిలుస్తారు. సంస్కృత కావ్యాల్లో 'చంద్రశాల, శిరోగృహం' అని పై మేడకు పేరు. 'పై మేడ' అంటే ఇంటిమీది అంతస్తు ఇల్లు. దీన్నే దిన్నప్రదేశాల్లో 'పై భవంతు, పై మిద్దె, మాడి, మేలు, మేల్మొలు' అని కూడా పిలుస్తుంటారు. 'మేల్మిద్దె, మేల్మోడి, మేల్మోర' వంటి పేర్లు లేకపోలేదు. మేలు శబ్దానికి 'పై (మండే)' అనే అర్థంకూడా ఉంది.

ఇటిక/రాతి కప్పన్న ఇంటికి అంతస్తులు లేకపోతే దాదా అని పేరు. దీన్నే 'దాదా, దాస' అనికూడా ఒక్కోచోట పిలుస్తారు. 'దాబ్ వా' అనే హిందీ భాషనుంచి వీర్యక్ష మాట దాదా. తెలుగుమాటగా మిద్దె అనేది దీనికి పర్యాయపదం. మిద్దెకు 'మిద్ది, నిద్ది' అనే రూపాంతరాలూ భవంతులాంటి పర్యాయపదాలు ఉన్నాయి. ఆకారాన్నిబట్టి, కప్పనుబట్టి, పొంగుంసుబట్టి రకరకాల పేర్లున్నాయి ఇళ్లకు. గడ్డికప్పగాని, అకుకప్పగాని ఉన్న ఇంటి మామూలుపేరు పూరిల్లు/గుడిసె. దీన్ని సంస్కృతంలో (పర్ణ)కుటీ, కుటీరం అని పిలుస్తారు. చిత్రమేమంటే మనోభవనాలు కట్టి వాటికి 'కుటీ, పర్ణకుటీ, (పర్ణ)కుటీరం' అనిపేర్లు పెట్టినవాళ్లుండటం. మనోభవనాలను సంస్కృతంలో పార్వాలంటారు. దాన్ని సున్నంతో కట్టే పౌరమని పిలుస్తారు. సుధ అనేది గమ్యుత్తు మాట. దానికి సున్నమనీ అన్యుతమనీ రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. అలాగే ఓ మోస్తరు ఇల్లుకట్టి దాన్ని 'మండిల్' అనే ఉర్దూ మాటతోగాని 'మేన్స్' అనే ఇంగ్లీషు మాటతోగాని వ్యవహరించే వాళ్ళూ ఉన్నారు! పూరికప్పల్లో కూడా రకాలున్నాయి. వాడే అకుంసుబట్టి గడ్డి రకాలనుబట్టి కొన్ని పేర్లు వస్తే కప్ప స్వభావాన్ని బట్టి పేరు మారుతుందికూడా. గుండ్రటి అకు కప్పను బోడికప్పంటారు. ఎక్కువ వాలుగా ఉన్న పూరికప్పను కోరాలం కప్పంటారు. దీన్నే 'మేలాలం, మేలువాలు' అనికూడా పిలుస్తారు. మేలంటే ఇక్కడ ఎక్కువ అని అర్థం. వాలు/వాటం అనేది 'వాలు' అనే అర్థమిస్తాయి.

మట్టికప్ప సాధారణంగా మిద్దెలకుంటుంది. చౌడుమట్టి కప్పన్న మిద్దెమ చౌడుమిద్దె అంటారు. కొందరు దీన్నే అటకమిద్దె అనికూడా పిలుస్తారు. రాతిదూలాల మిద్దెను కొందరు తీర్థమిద్దె అని పిలుస్తారు. చెక్క కప్పన్న మిద్దెను దోల్లు మిద్దె/మిద్ది అని వ్యవహరిస్తారు. మట్టికప్పు దించిన పంచలూ ఉన్న మిద్దెను పరాన మిద్ది అని పిలుస్తారు. రాతిగోడల మీద చెక్కకూర్పుతో కప్పవేసి దానిపైన మట్టిమేగితే 'దర్దలం' అనిపించుకుంటుంది నేటివ్యవహారంలో. కావ్యభాషలో 'దర్దడం, దర్దళం' అని దీన్నే పిలిచేవాళ్ళు. ఈ మాటకు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులో "బోడిమిద్దె, చిన్న రాతికప్పగల గుడిసె, చిన్నగుడి, యుద్ధసాధనాలు నిలుపు రాతిమిద్దె" అనే అర్థాలిచ్చారు. వారిచ్చిన ప్రయోగంలో 'రాతిదర్దడము' అనేమాట ఉంది. అది నిజంగా రాతికట్టడమే అయితే 'రాతిదర్దడం' అని ఎందుకు చెప్పవలసి వచ్చిందో మరి! ఇప్పటివాడుకలో బోడి మిద్దె అనే మాటకు రెండర్థాలున్నాయి. ఒకటేమో పిట్టగోడల్లేని మిద్దె అనేది; రెండోది గుండ్రంగా ఉండే మిద్దె అని. గుడిసెకు రాతి కప్పేమో నిఘంటుకారులు వివరించలేదు. సాధారణంగా కోటల ముఖద్వారం మీద ఈ చెక్కకూర్పు గదులు వేసి అందులో యుద్ధసాధనాలుంచేవాళ్ళు. 'వంకదారకు చేరి వాకిట దర్దడంబులు చేర్చి...' అనే లాంటి పద్యాల ద్వారా ఈ విషయం

గుర్తించవచ్చు. గుళ్ళకు రాతికప్పు సాధారణం. చెక్కకూర్పు గుళ్ళున్నవేమో తెలీదు. ఈ మిద్ది శబ్దాన్ని 'అంచ, తంతె, మెట్టు' అనే అర్థంలో కూడా కొందరు కొన్ని చోట్ల వాడుతున్నారు. చెక్కకప్పు స్థానంలో ఏ తడికవో పరిచి దానిమీద మట్టి మేగిన దాబాను/మిద్దెను 'సరంద' అని పిలుస్తారు. మిద్దె శబ్దాన్ని నిఘంటుకారులు మేడకు పర్యాయ పదంగానే పరిగణించారు! వాళ్ళలెక్కన 'మేడ, మిద్దె, మాడుగు, మాడుపు, ముచ్చ, ఉప్పరిగ'లు పర్యాయపదాలు. కావ్య భాషలోని మాడుగు, మాడుపు-లకు నేటి సమానరూపాలు 'మాడి(గ), మాళిగ' అనేవి. ముచ్చకు ఇప్పుడు ఆయాప్రాంతాల్లో 'అలక, మంచె, మచ్చె' అనే అర్థాలున్నాయి. ఉప్పరం అంటే అకాశం. ఉప్పరిగ అంటే ఎత్తుగా ఉన్నఇల్లు అని చెప్పవచ్చు.

పెంకు కప్పున్న ఇంటిని 'పెంకుటిల్లు' అంటారు. దాన్నే 'కనేలిల్లు, బిల్లిల్లు' అనే వాళ్ళున్నారు. పెద్ద పెంకుల కప్పుంటే 'కూనిల్లు, గూనిల్లు' అనికూడా పిలుస్తుంటారు. కప్పుల ఆకారాన్ని బట్టి వాటికి రకరకాల పేర్లున్నాయి. వెన్ను దగ్గర వెడల్పు తక్కువగా ఉండి క్రమంగా పక్కలకు విశాలంగా పరిచుకొన్న పెంకు కప్పును 'బాలంగిరి' కప్పు అంటారు. దాన్నే భిన్న ప్రాంతాల్లో 'బాలంగి, బాలంకిరి, బాదాంగిరి, దారంకి' కప్పులని పిలుస్తారు. కప్పు నల్లదరంగా ఉంటే దాన్ని పొకకప్పు అని పేర్కొంటారు. ఇంటికప్పు పైనచిన్నగా ఉండి దూరంనుంచి చూస్తే త్రిభుజాకారంగా పక్కలకు వ్యాపించి ఉంటే దాన్ని 'కురుమాడు, కురువాటం' కప్పుని పిలుస్తారు. 'కురు' అంటే చిన్న. 'మాడు' అంటే పైభాగం. ఈ రకం కప్పును మరికొందరు 'చిప్పపెణక' అని వ్యవహరిస్తారు. వెడల్పా వాలూ తక్కువగా ఉండే పెంకు కప్పును 'పడకకప్పు' అని పిలుస్తారు. పాత, కొత్త పెంకులతో కప్పు 'నేత'ను రకరకాల నమూనాల్లో డిజైన్లలో నేసేవాళ్ళ పూర్వం. ఇప్పుడు ఆ విద్య ఇంచుమించు పూర్తిగా అంతరించిందనే చెప్పాలి. బంగళా అనేది 'దెంగుకూరు/మంగుకూరు/బంగళా' పెంకులతో - పెద్ద పెంకులతోఉన్న ఇంటికి పేరు. ఆపలది బెంగాల్ నుంచి వచ్చింది. ఇంగ్లీషువాళ్ళు అనేక ప్రభుత్వ భవనాలను ఆపెంకుల కప్పుతో ఎత్తయిన గోడలతో కట్టి రేశవాస్త్రంగా అలవాటు చేశారు. ఈ పెంకుమ సమపెంకని పిలవటానికి ఇంగ్లీషువాళ్ళ ప్రయత్నం కారణం.

కొంత మేడ, కొంత పెంకుటిల్లు ఉన్న కట్టడాన్ని 'మాడిల్లు' అని పిలుస్తారు. వేలలో కట్టిన ఇల్లు 'మాళిగ'. వేలమాళిగ అనికూడా వ్యవహారం. ఆయా కాలాల్లో అయా ప్రాంతాల్లో ఇలా రకరకాల పేర్లతో ఇల్లు కట్టి దానికి పేరు పెట్టడం అలవాటయింది.

ఇల్లు కట్టే స్థలాన్ని నివేశమంటారు. దానికి తెలుగులో 'వేలం, పాలెం, వీడు, పట్టు, దిడారు, విడిది' అనేవి పర్యాయపదాలని నిఘంటుకారులు చెప్పారు. ఇప్పటిభాషలో 'వేలం' అనేమాట అర్థం పూర్తిగా మారింది. ఇప్పటి 'వేలం (పాట)' అనేమాట పోర్చుగీసుపదం 'వేలియో' నుంచి వచ్చింది. 'వేలం' అంటేవే సరైనరూపం. వేలం అనాలని పెద్దలు తప్పుగా దిద్దుతుంటారు. (కొందరికి పోర్చుగీసువారిని బుడతకీమలంటేనే గాని తృప్తికలగదు). పాలెం అనేది సరివాద్దులోఉన్న ఊరు, పేనికులు నిలిచే ఊరు అనే అర్థంలోనూ, ఊళ్ళపేర్లకు చివరప్రత్యయంగానూ

ఎక్కువవాడుకలో ఉంది. 'వీడు' అనేమాటకు పట్టణమనే అర్థమే ఎక్కువ వ్యాప్తిగలది. పట్టు సాధారణంగా వీటివసతి దాగా ఉన్న ఊరు. ఈ అర్థంలో ఇది ఊళ్ళపేర్ల చివర ప్రత్యయంగా చేరింది. దీడారు శబ్దానికి వ్యాపారుల స్థావరమనే అర్థమే ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది. విడిదికి తాత్కాలిక నివాసమనే అర్థంలోనే ఎక్కువ వాడుక.

భార్యాభర్తలు

ఇల్లు గుర్తుకురాగానే ఇల్లాలు జుట్టికి వస్తుంది. ఆలు అంటే భార్య ఇల్లాంటి ఇంటియడమాని భార్య. ఇంగ్లీషులోని 'హాస్టెస్' అనే మాటనంటిది. ఈ కాలంలో ఈ ఇంగ్లీషుమాటకు ఇల్లాలనే అర్థంకన్నా ఉద్యోగంగాని వృత్తిగాని లేక ఇంటిపనులే చేసుకొనే స్త్రీ అనే అర్థం ప్రచురమయింది. ఆలు శబ్దాన్ని ఈ కాలంలో విడిగా వాడటం చాలా తక్కువ. ఒకప్పుడు 'ఇంటిది' అని పిలిచేవాళ్ళు! ఇప్పుడామాటకన్నా 'పెండ్లాం/పెళ్ళాం' అనే మాటకే ప్రాచుర్యమెక్కువ. చదువుకొన్నవాళ్ళు 'వైఫ్' అంటున్నారనుకోండి - ఇంగ్లీషుమాట వాడి. తెలుగు నిఘంటుకారులు 'రాణి, గేస్తురాలు' అనే మాటలను పర్యాయపదాలన్నారు. రాణి సంస్కృతంలోని రాజ్ఞీ శబ్దభవం. అలాంటిదే సాని శబ్దమొకటుంది. అది స్వామిని శబ్దమంచి వచ్చింది. పూర్వం అందర్నీ సానులని వ్యవహరించేవాళ్ళు. కాలక్రమాన అది వేశ్యావాచకం కావటంతో వాడుక ఇంచుమించు పూర్తిగా మానేశారు. 'దొరసాని, రెడ్డిసాని' వంటి సమాసప్రయోగాలు తెలంగాణాలోనే ఇంకా వినిపిస్తున్నాయి.

సంస్కృతంలో ఇల్లాలు శబ్దానికి సమావార్తకాలుగా "పత్ని, ద్వితీయ, పాణిగ్రహీతి, సహధర్మిణి, సహధర్మచారిణి, కుటుంబిని, పురంద్రి, కులస్త్రీ, కులపాతిక, దార, జాయ" లాంటి మాటలెన్నికన్నా భార్యాశబ్దమే ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది తెలుగులో కూడా. పత్ని అగ్నిసాక్షిగా పెండ్లాడిన భార్య. ద్వితీయాశబ్దం ఒకనాటి భారతీయ సంస్కృతికి చిహ్నం. ముఖ్యంగా రాజులకు ధూమి/రాజ్యం భార్యకింద లెక్క; పెళ్ళాడిన వ్యక్తి ■ కారణంగా ద్వితీయ (అంటే 'రెండోది') అయిపోయిందన్నమాట. పాణిగ్రహీతి అంటే పాణిగ్రహణం చేసుకొన్న స్త్రీ. అలాకాక ఉంచుకొన్నస్త్రీనయితే 'పాణిగ్రహీత' అంటారు! చివరి ఆచ్చమ జాగ్రత్తగా వాడకపోతే ప్రమాదం. సహధర్మిణి, సహధర్మచారిణి అనే మాటలకు యజ్ఞాల్లో, యాగాల్లో మంత్రపూజమైన విధులమా కర్మలనూ కలిపిచేసేదని అర్థం. పట్టపురాణి, పెద్దభార్య వంటివాళ్ళకే ఈ అధికారం. ఈ 'అధికారం' కోసం సత్యవతి పట్టుబట్టి భారతకథ నడిపించింది. (ఎందుకంటే ఆమె కడుపున పుట్టినవాళ్ళకే రాజ్యాధికారం సంక్రమిస్తుంది). శకుంతల అందుకే పట్టుబట్టింది. బంగారుసీత లేకపోతే యజ్ఞం సాగేదికాదు. కుటుంబిని అంటే పిల్లలెల్లా ఉన్న ఇల్లాలు-పిల్లలకోడి అనుకోండి. పురంద్రి అనేది పట్టపురాణి వంటిమాట. పతివ్రత అనే అర్థంలోకూడా ఈ పదం వాడుతుంటారు. కులస్త్రీ అంటే ఇంటానిక.

కులపాలిక ఇల్లుచూసే అమె. దార, భార్య, జాయ మామూలు మాటలు. వీటిలో మధ్యదావికే విడిగా ఎక్కువ వాడుక. దారపుత్రుల వంటి సమాసాల్లో 'దార'కు వాడుక ఎక్కువ. జాయా శబ్దం పుస్తకాల్లోని మాట. పోషణ పొందేది భార్య. 'చిన్నిల్లు' ఉన్నా 'వ్యాయశాస్త్రరీత్యా' పోషించవలసివది భార్యనే.

భర్త అనేది ఎక్కువవాడుకలో ఉన్నమాట. పెండ్లాడిన పురుష వ్యక్తి అనే అర్థంలోనే ఈ మాటకు వాడుక ఎక్కువ. తెలుగు నిఘంటువులు ఇంటి యజమాని, 'కుటుంబ పెద్ద' అనే అర్థాల్లో 'గేస్తు, ఇలురేడు, మనికిరేడు, ఇంటివాడు' అనే మాటలనేగాక 'అలుబిడ్డలుగల యతడు' (!) అనే సమాసాన్ని కూడా గృహయజమాని అనే అర్థంలో పర్యాయపదాలని పేర్కొంటున్నాయి. గేస్తు శబ్దం 'గృహస్థ(డు)' అనే సంస్కృత పదం నుంచి వచ్చినమాట. 'ఇంటివాడు' అనేదొక్కటే 'ఇల్లాలు'లాంటి సమాసం. అయితే ఇంటివాడయినాడంటే పెల్చాడాడనే అర్థం. ఇలు, మనికి అనే శబ్దాలపక్కన రేడు (=రాజ) అనే మాటచేర్చి తెలుగుకవులు గృహయజమానికి పర్యాయపదాలు సృష్టించారన్నమాట - ఎవరింటికివారే ప్రభువులనే భావంతో. అలుబిడ్డలుగలయతడనేది కేవలం కృత్రిమశబ్దం. ఒక ఇంటికి యజమానిగా ఉండి ఒకప్పుడు భార్యలేకుండా, ఒకప్పుడు సంతానంలేకుండా ఉండరాదని ఎక్కడుంది? విస్మయంగా ఉన్న గృహస్థులులేరా? ఇప్పటి వాడుకలో 'ఇంటాయన, ఇల్లుగలాయన' అని రెండురకాల మాటలు పుట్టాయి. ఇంటాయన భర్తకావచ్చు, ఇంటికి యజమానీకావచ్చు. ఇల్లుగలాయన అనే సమాసం 'తమకు అద్దెకిచ్చిన ఇంటి హింతదారు' అనే అర్థంలో వచ్చింది - అద్దెకొంపల విషయంలో వాటి యజమానినీ తనభర్తనూ పుష్టంగా వేరుచేసి చెప్పడంకోసం. ఎవరిజాగ్రత్తలు వారివే అయినా మారిన పరిస్థితుల్లో తప్పర్థం రాకుండా ఈ నూతనసమాసకల్పన జరిగింది.

పుస్తకాల్లో ఏ తెలుగుమాటను వాడినా వ్యవహారంలో 'యజమాని' అని కొందరూ, 'సంసారి' అని చాలామంది గృహధిపతిని పేర్కొంటున్నారు. కొన్నిప్రాంతాల్లో 'సంసారి' శబ్దానికి 'రైతు, సేద్యగాడు' అనే అర్థం వచ్చిందికాబట్టి 'ఖామందు' అనే ఉర్దూ మాటను పర్యాయంగా వాడుతున్నారు. 'ఓనర్' అనే ఇంగ్లీషుమాటను 'ఇల్లుగలాయన' అనే అర్థంలో వాడుతున్నా ఇల్లాలు శబ్దానికి పోటీగా ఇంటియజమాని అనే అర్థమిచ్చే ఒక్కమాట వాడుకలో విన్పించటంలేదు. మగడు/మొగుడు అంటే భర్తగాని యజమానికాదు. ఇల్లాలు తన భర్తనుగురించి ప్రస్తావించేటప్పుడు 'తాను, (మా)ఇంటాయన' లాంటి మాటలు వాడుతుండేది పూర్వం. ఇప్పుడు పుస్తకాల, సినిమాల ప్రభావం వల్ల 'శ్రీమతి, శ్రీవారు' అనే కొత్త జంట వెలసింది తెలుగువాడుకలో. ఇంకా 'పాట్నీ' (పాట్నెండుకు సంక్షేపరూపం) అంతగా వాడుకలోకి వచ్చినట్లు లేదు.

సంస్కృతాంధ్ర కవుల్లో ఒక సంప్రదాయముంది. ఇల్లాలుకు పర్యాయాలుగా భార్య, స్త్రీశబ్ద పర్యాయాలనూ, గృహయజమానికి పర్యాయంగా భర్తృశబ్ద పర్యాయపదాలనూ వాడటమిది. బహుశా తక్కిన భారతీయ భాషాకవులు కూడా ఇదే పద్ధతి అవలంబించి ఉండవచ్చు. తెలుగుభాషలో సవాజంగానూ, సంస్కృత పదాలను ఎరువు తెచ్చుకున్నందువల్లనూ స్త్రీశబ్ద పర్యాయపదాలు చాలా ఉన్నాయి. వాటి సంగతి

దరిమిలా పట్టించుకుందాం. ప్రస్తుతానికి వద్దు - వాటి సంఖ్య చాలా తక్కువ కాబట్టి ఇల్లాలు విషయంలోలాగానే ఇంటి యజమాని సంగతి ఇప్పుడాలోచిద్దాం.

'స్వామి, ఈశ్వరుడు, పతి, అధిభువు, నాయకుడు, నేత, ప్రభువు, పరివృథుడు, అధిపుడు, రమణుడు, యజమాని, యజమానుడు, భర్త, రమణుడు, కుటుంబవ్యాప్తుడు, ఈశిత, అధ్యాగారికుడు, గృహమేధి' వగైరా సంస్కృత పదాలు ఇంటాయనకు పర్యాయపదాలంటారు. అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రలో "కెలకులనున్న తంగెటిణున్న గృహమేధి, యజమాను డంకస్థితార్థపేటి" అనే పద్యంలో ప్రవరుడి సంగతితోబాటు పర్యాయపద పట్టిక విషయంకూడా చూశాడు. తెలుగు మాటల సంగతి ఇంతకు ముందే చూశాం కాబట్టి ఇప్పుడీ పట్టికను పరిశీలిద్దాం. కోస్తా ప్రాంతంలో 'ఖామందు' అనే ఉర్దూమాట కూడా వాడుకలో వినిపిస్తుంది. అస్తపాస్తలుండి అదాయప్పన్న పోటుతోబాటు కోర్టు గొడవలు కూడా ఉన్న కుటుంబాల్లో (అన్నట్లు 'కుటుంబికు'డనే మాట కూడా ౬ పర్యాయపదమే - 'సంసారి' అనేమాట లాగా) 'కర్త' అనేమాట వినిపిస్తుంది - అవిభక్త హిందూ కుటుంబ వ్యవహారాలుచూసే వ్యాయాధికారంగల వ్యక్తి అన్న పాంకతికార్థంలో.

పై పట్టికను చూస్తే స్థూలంగా మూడు రకాల మాటలున్నాయని తెలుస్తుంది. 'రాజ' శబ్దానికి 'భర్త' శబ్దానికి ముడి వేసినవి ఒకరకం. రెండోరకం సంపాదించి పెట్టేవాడనే అర్థం కలవి. మూడోరకం ఇంటికి వచ్చినవాడికి ఇంత పెట్టించేవాడనే మాట. 'రాజ'తోబాటు 'దేవుడి'తో కూడా ముడిగల మాటల సంగతి ముందు చూద్దాం. 'స్వామి, ఈశ్వరుడు, పతి, అధిభువు, నాయకుడు, నేత, ప్రభువు, అధిపుడు, రమణుడు, ఈశిత' అనేవి అటు దేవుడికీ, ఇటు రాజుకూ వాలక ఇంటి యజమానికూడా అన్వయిస్తాయని గుర్తించగలరు. రాజ విష్ణ్వంశ సంచూతుడనే భావం, యజమాని పితృస్వామిక వ్యవస్థలోని అవిభక్త కుటుంబానికి సర్వారికారి అనే భావం ఇవి పర్యాయపదాలని పరిగణించడానికి దారి తీశాయి. సంస్కృత నాటకాల్లో స్త్రీపాత్రలు కూడా "యద్ భర్తా అజ్ఞాపయిష్యతి" (రాజుగారు అజ్ఞాపించినట్లు) అనే మాటలు వింటే రాజుకూ మొగుడికీ భేదం లేదా అని గాభరాపడక తప్పదు. భర్తకు భర్త కాబట్టి - అంటే తనను భరించేవాడని భరించేవాడు కాబట్టి - ఆనాటి స్త్రీలు రాజును కూడా భర్తకిందే లెక్కించినట్లుంది. 'రాజును చూసిన కళ్లతో మొగుణ్ణి చూస్తే మొత్తలుక్తిపుట్టిందనే సామెతకూ దీనికి లంకె వేస్తే అర్థం స్పష్టమవుతుందా? ఇప్పటికీ ఉద్యోగాలు చేసే మగవాళ్లు తనపై అధికారిని మొగుడుగానో మిండమొగుడుగానో చెప్పకోవడం లేకపోలేదు - పెత్తందారినే అర్థంలో.

'స్వం' అంటే సొమ్ము. స్వామి దానికి అధికారి. మనమంతా దేవుడి 'సొమ్ము'లమే కాబట్టి దేవుడు మనకు స్వామి. సొమ్ములంటే పశువులని ఇప్పటికీ కఠింగ ప్రాంతంలో వ్యవహరిస్తుంది. ఇనపసొమ్ములంటే నల్లగొడ్డు - బర్రెలూ దున్నెలూ. వాటికి పశువనేది సంస్కృత పర్యాయపదం. మన దేవుడు 'పశుపతి' (శంకరుడు). మనం పశువులం కాకపోతే మన దేవుడికీ పశుపతిత్వం కుదరదు. క్రైస్తవులు కూడా ప్రజలను గొర్రెలనీ, జీసస్ గొర్రెలకాపరనీ వ్యవహరిస్తారు. ఒకప్పుడు ప్రాచీన

కాలంలో ఇంకా వ్యవసాయం స్థిరవృత్తిగా ఏర్పడక ఆర్యులు గొడ్డమండలతో పంచార జాతులుగా తిరుగుతున్న కాలంలో - పశువులే సాముకింద లెక్కించేవాళ్లు. ఇప్పటి 'పైసా' శబ్దం అప్పటి 'పశు' శబ్దం నుంచే పుట్టిందని పెద్దలంటారు. ఈశుడు, ఈశ్వరుడు, ఈశిత, అదిపుడు, అదిభువు మొదలైన మాటలన్నీ 'పాలించేవాడు, పెత్తనం చేసేవాడు, వెత్తిన ఎక్కినవాడు' మొదలైన అర్థాల్లో వచ్చినమాటలే.

గృహమేది, కుటుంబికుడు అనే మాటలు ఖచ్చితంగా సమానం కావు. అశ్వమేధం, నరమేధం వంటి మాటల్లో చివరకన్న 'మేధం' చేసే వ్యక్తి గృహమేది. నేర విహితంగా తన ఇంటిలో 'అగ్ని కార్యాలు' నెరవేర్చేవాడు గృహమేది. అందరూ కాదన్నమాట. కుటుంబికుడు అనేదే సామాన్యపదం. రమణి-రమణుడు అనేవి పరస్పరం వ్యతిరేక పదాలు. రమణి అంటే చక్కని స్త్రీ, రమణుడు అంటే పురుషుడు. దంపతుల్లో ఏ ఒక్కరైనా చక్కనివాళ్లు కాకపోతే ఈ మాటలు వాడవచ్చునో లేదో తెలియదు. అయినా వాళ్లిద్దరూ ఒకరి దృష్టిలో మరొకరు చక్కనివాళ్లైనవి సరిపెట్టుకొంటే ఇబ్బంది లేదు. సరిపెట్టుకోనప్పుడు జరిగేదేమిటో పాఠకుల ఊహాశక్తికి వదిలిపెట్టడం మంచిదేమో. 'కుటుంబ వ్యాప్తుడు' వంటి మాటలు కవులు గణపూరణ పాదపూరణల కోసం కల్పించుకొన్న సమాసాలేగాని వినాటి వాడుకలోనూ ఉన్న సాధారణ శబ్దాలు కావు.

అభ్యాగారికుడంటే బహుశా మంచి ఇల్లున్నవాడని చెప్పాలేమో. అతిథేయుడు లాంటివి మూడోరకం మాటలు. తన ఇంటికి వచ్చిన వ్యక్తికి ఆతిథ్యమిచ్చి - అన్నపానాదులు ఏర్పాటు చేసి, మర్యాద చేసేవాడని అమాటలకర్థం. పిల్లికయినా దిచ్చం పెట్టని వాళ్ల విషయంలో ఈమాటలు పనికిరావు. భార్యాభర్తలున్నది ఇల్లు.

ఇల్లాలు, ఇంటాయన శబ్దాంకు విడివిడిగా పర్యాయపదాలు పరిశీలించలేంగాని వారిద్దరినీ కలిపి చెప్పేమాటలసంగతి చెప్పటం కుదరలేదు. తెలుగులో రెండూని, అంతకుమించిన వాటిని గురించిగాని చెప్తే బహువచనమవుతుంది. సంస్కృతంలో ఏక, ద్వి, బహువచనాలని మూడు వచనాలున్నాయి. ఎప్పుడూ కలిసి ఉండే రెండేసి వస్తువులనూ, ఇద్దరేసి వ్యక్తులనూ చెప్పటానికి ద్వివచనం వాడటం సంస్కృతసంప్రదాయం - వేదకాలం నుంచి. ఇంద్రావరుణులు, అశ్వినేయులు మొదలైన దేవతలనూ, తల్లిదండ్రులు భార్యాభర్తలు మొదలైన వ్యక్తులనూ ద్వివచనంలో చెప్తారు. అవి కూడా తెలుగు లెక్కనయితే బహువచనాలే. ఇప్పుడు భార్యాభర్తల విషయానికి వద్దాం.

'మిథువం, ద్వంద్వం, యుగ్మం, యుగలం, యుగం' వంటి ఏకవచనరూపాలూ, 'స్త్రీపుంసే, దంపతీ, జంపతీ, జాయాపతీ, భార్యాపతీ' వంటి ద్వివచనరూపాలూ సంస్కృతంలో భార్యాభర్తలను సూచించడానికి వాడేమాటలు. మిథువం అంటే (ఒకరితోఒకరు) కలిసిఉండే జంట అవి అర్థం. ద్వంద్వమంటే రెండు - కలిసివున్న ఇద్దరనే అర్థం. 'యుగ్మం, యుగలం, యుగం' అనే మాటలకు 'జోడా, జోడీ' అనే హిందీ మాటలూ 'జంట' అనే తెలుగుమాటా సమావార్తకాలు. ఈ మాటలకు తెలుగుగ్రంథాల్లో ఈ అర్థంలో వాడుక తక్కువ. యుగ శబ్దానికి కాలభాగం మొదలైన ఇతరార్థాలుకూడా ఉన్నాయి. ఒక్క మిథువ శబ్దం మాత్రం కొంచెమెక్కువ వాడుకగలమాట. 'స్త్రీపుంసే, భార్యాపతీ' శబ్దాలకు తెలుగుకావ్యాల్లో కూడా

వాడుక దొరకడు - ద్విసవనం తెలుగులో లేదుకాబట్టి. దంపతీ, జంపతీ శబ్దాలు రూపాంతరాలు. 'దంపతులు' అనే అనువాదంతో బహువచనరూపంలో ఈ మాట తెలుగులో. అత్యధికవ్యాప్తిలో ఉన్నది. దాని రూపాంతరానికి కావ్యప్రయోగమేగాని వ్యవహారప్రయోగం లేదనే చెప్పాలి. జాయాపతులనే మాట పుస్తకాల్లో కనిపిస్తుంది.

తెలుగువారి దైవందివ వ్యవహారంలో "అలుమగులు" అనే సమాసం చదువుకొన్న వాళ్ళలోనూ 'మొగుడూపెళ్ళిలూ' అనేది తదితరుల వాడుకలోనూ వినిపిస్తాయి. భార్యార్థం అనే మాటకున్నంతవాడుక ఈ రెంటికీ లేదేమో చదువుకున్నవాళ్ళ వాడుకలో. 'జంట' శబ్దం కూడా అప్పుడప్పుడు వినిపిస్తుంది. 'కోడా, కోడీ' అనేవి హిందీ/ఉర్దూ పదాలయినా తెలుగులో కలిసిపోయాయి. జంట శబ్దం స్త్రీపురుష వ్యక్తులను సూచించడానికేకాక వస్తువులను పేర్కొనటంలో కూడా వాడుతుంటారు. అది మరో వాసువాచకానికి ముందున్నప్పుడు విశేషణంగా కూడా ప్రయుక్తమవుతుంది. జంటపట్టులంటే రెండు పళ్ళు; పట్టు(ల) జంట అంటే పళ్ళు రెండున్న కోడీ.

దంపతులుంటే చాలు - పిల్లలున్నా లేకపోయినా అది కుటుంబమవుతుంది. సంసారమవుతుంది. వంశమవుతుంది. 'కులం' కూడా అవుతుంది. కుటుంబం తెలుగువారి వాడుకలో చేరినమాట. తెలుగురచయితలు సామూహికంగా సృష్టించిన పాత్రపేరు కుటుంబరావు - అంటే చాలామంది పిల్లలున్నవాడనే అర్థంలో. విడివిడిగా కొందరు మహారచయితలు 'గిరిశం, పార్వతీశం, శాంతం, ఎంకీ' వంటి ప్రత్యేక పాత్రలు సృష్టిస్తే, కలివిడిగా చాలామంది తెలుగురచయితలు కుచేబడినంటే 'కుటుంబరావు' అనూ, గుమాస్తాగా బతుకుతూ ఆడపిల్లల పెళ్ళిళ్ళకోసం అప్తకష్టాలు పడుతుంటే 'పరంధామయ్య' అనూ సృష్టించారని నవలాసాహిత్యంతో పరిచయమున్నవాళ్ళు మెరుగంగా గుర్తించగలరు. కుటుంబ శబ్దంలాగానే సంసారం, వంశం, కులం అనే మూడుపదాలూ సంస్కృతంలోనే. తెలుగుపినిమాల్లో 'కుటుంబగౌరవం, వంశగౌరవం' అనే మాటలు జోరుగా వినిపిస్తాయి. వంశ శబ్దానికి 'వెదురు' అనే అర్థంకూడా ఉంది. బహుశా వెదురుసాదలాగా విస్తరించాలనే భావంతో ఈ మాటపుట్టిందేమో! కుటుంబ శబ్దానికి 'మమూవాం, గుంపు' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. కుల శబ్దానికి ఈ కాలానికి అర్థం మారిపోయింది. పూర్వకాలంలో, 'అష్టపుత్ర బహురవావాస్తీరస్తు' అని దీవించేకాలంలో, ఈ మాటలకు వాడుకా విలువా ఉండేవి. కాలంమారి ఇప్పుడది శాపంగా పరిణమిస్తున్నదనుకోండి. అది వేరేసంగతి.

తెలుగుమాటల్లో చెప్పాలంటే 'కొలం, వంగడం, వంగవం, సంతు, పదుగు' అనే ఉన్నాయి. వీటిలో మొదటిది కులశబ్దం నుంచి పుట్టింది. చదువుకోనివాళ్ళ వాడుకలోనే ఈ మాట వినిపిస్తుందిగాని 'కుల' శబ్దానికి వచ్చిన అర్థవ్యాకోచం ఈ తద్భవపదానికి వచ్చినట్లులేదు. వంగడం, వంగవం రూపాంతరాలు. వీటిని వంశశబ్దం నుంచి పుట్టిన మాటలని చెప్పేవారు లేకపోలేదు - సంస్కృతాభిమానులు. కానీ నిజానికివి అచ్చ తెలుగుమాటలే. ఇప్పటివాడుకలో 'వంగడం' ఉందిగాని 'వంగవం' లేదు. ఉన్నమాటను జంతువుకై 'సంతతి'ని వర్ణించేటప్పుడే ఎక్కువగా వాడుతున్నాం. ఉదాహరణకు వరివంగడం లాంటి సమాసాల్లో - వరి 'జాతులు/రకాలు'

అనే అర్థవిశేషంలో. సంతకుశబ్దం 'సంతతి' మంచిపట్టిందో, 'సంతానం' మంచి పట్టిందో తేల్చటం కష్టం. అరెండు మూలకబ్బాబూ సంస్కృతంలోవి. సంతకు తద్భవపద మంటారు. 'పదుగు' అనేది నిక్కచ్చిగా తెలుగుమాట - పదిమందిగల కుటుంబమనే అర్థం దానికుంది. ఈమాటకు తెలుగుకావ్యాల్లో గూడా మారుమూల ప్రయోగాలున్నాయేమోకాని నోటిమాట వాడుక ఉన్నట్లు చెప్పలేం. ఈ కుటుంబం ఒకనాటికి పెరిగేటప్పటికి ఆరుమగలు తల్లిదండ్రులవుతారు.

సంస్కృతంలో తల్లిదండ్రులనే ఇంటను చెప్పటానికి ద్వివచనంలో 'మాతాపితరా, మాతరపితరా, ప్రసూజనయితారౌ' అనే మాటలున్నాయి. మూడోదానికి ■ బాషలోనే వాడుక చాలా తక్కువ - పిల్లలను కన్నవాళ్ళనే దొంకరిరుగుదు సమాసార్థంకంమాట అది. తెలుగు పుస్తకాల్లో 'మాత్రపితరులు, మాతాపితరులు' వంటి ప్రయోగాలు కవిపిస్తాయి. 'తల్లిదండ్రులు/తరిదండ్రులు' అనే ద్వివచనమాసమొక్కటే తెలుగువారి మాటల్లో చాలా తరుచుగా వినిపిస్తుంది.

సంతానం

దంపతుల కడుపున ఒక 'కాయ' కాచిందంటే వంశాభివృద్ధి జరిగినట్లు. అయితే ఈలాంటి వాక్యాల్లో తప్ప, 'సంతు' ను 'కాయ' అని విడిగా చెప్పరు; బిడ్డ అంటారు. మగబిడ్డ, ఆడబిడ్డ - అని విశేషణాలు చేర్చి చెప్పకపోతే బిడ్డ స్త్రీ పురుషుల్లో ఎవరయినా కావచ్చు. కానీ తెలంగాణా మాండలికంలో 'బిడ్డ' ఎప్పుడూ స్త్రీ వాచకమే. రాయలసీమలో కూడా చాలావరకు వ్యవహారం ఇలాగే ఉంటుంది. సంస్కృతంలో కూతురో కొడుకో తేల్చకుండా ఇద్దరికీ సరిపోయే మాటలు రెండున్నాయి - అపత్యం, తోకం అవి. తోకశబ్దం తరవాతకాలంలో వంశం, అన్యయం, అన్యవాయం, అధిజనం, గోత్రం, సంతతి, సంతాన శబ్దాలకు పర్యాయపద మైపోయింది. అలాగే వంశానికి పర్యాయమైన 'సంతాన' శబ్దం నేటివాడుకలో 'కొడుకులూ కూతుళ్ళూ' అనే అర్థంలో స్థిరపడిపోతున్నది. మీకు సంతాన మెంతమంది? మీకు పిల్లలెందరు? అనే రెండు వాక్యాలకూ ఈకాలంలో ఒకే అర్థం. బిడ్డ శబ్దంలాగా పిల్ల శబ్దం కూడా స్త్రీ పురుషసామాన్యమేగాని 'ఆడపిల్ల, మగపిల్లవాడు' అని వివరంగా చెప్పవచ్చుకు కూతురనే అర్థంలోనే స్థిరపడింది. కొన్నిప్రాంతాల్లో 'పిల్లా' అని వయసు వచ్చిన స్త్రీని గురించి సందోధించటం తప్పకంద లేక్క. 'పిల్లలు'అని బహువచనంలో చెప్తే అమాట లింగభేదంలేని సంతానంవంటి మాట - అడ మగ పిల్లలిద్దరికీ సరిపోయే దన్నమాట.

'బిడ, బిడ్డ, పూప, పాప, కుర్ర, చిరుత, కందు, కూన, నిసుపు, నిసుగు, నిసుపు, బొట్టె, బుడత, పిన్న, చిన్న, చోర, చొర, పడుచు' అనే మాటలు స్త్రీ పురుషభేదం లేకుండా అడమగపిల్లల కిద్దరికీ అన్వయించేవి. అంటే సంస్కృతంలో 'శిశువు,

కిశోరం' లాంటివన్నమాట. చిత్రమేమంటే ఆచిత్రాలుగు విషయపులు నిత్యం మనం మూట్టాడే 'అమ్మాయి, అబ్బాయి, గుంట, గుంటడు, పోరి, పోరడు, పసిపాప, పసిబిడ్డ, చంటి(పాప)' లాంటి మాటలను గ్రంథస్థం చేయలేదుగాని 'పాలబుడత, కొండీకవాడు, చిన్నవాడు, పసివాడు(!)' లాంటి పదాలను కోశస్థం చేశాయి. ఈ మాటల్లోని 'బిడ-బిడ్డ, పిన్న-పిన, చిన్న-చిన, చోర-చోర, నిసుగు-నిసువు' అనేవి అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. 'చిన్ని, బుచ్చి, బుల్లి' వంటి విశేషణాలను కూడా పసిపిల్లలను ప్రస్తావిస్తూ ఉపయోగిస్తారు. పాటలాగే బిడ్డమ 'చంటిపాప' అంటామేగాని 'పాలబుడత' అని ఎవరైనా ఏకాకంబానైనా వోటిమాటగా వాదారసలానికి అధారాలు లేవు. విడానికి 'పూప, కుర్ర, చిరుత, కందు, బుడత, పడుచు' అనేవి విశేషణాలూ విశేష్యాలూ అయిన మాటలు.

పూప శబ్దాన్ని 'మొగ్గ' అనే అర్థంలో కూడా వాడతారు. ఇప్పుడు బిడ్డ అనే అర్థంలో దానికి వాడుక పూర్తిగా తగ్గిపోయింది. పాప సర్వసాధారణంగా అడపిల్లే నేటి వ్యవహారంలో. కుర్రకు విడిగా ప్రయోగంలేదప్పడు. 'కుర్రది, కుర్రవాడు, కుర్రకారు' అనే మాటలకు యౌవనంలోని అడపిల్లలకు, మొగపిల్లవాడికి, యువతీయువకుల సమూహానికి క్రమంగా పర్యాయపదా లయినాయిప్పుడు. కందు శబ్దానికి 'నుచ్చ' అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది. 'చిన్ని జాబిలికందు' వంటి ప్రయోగాలున్నాయి. కూన శబ్దానికి శిశుపర్యాయంగా పాహిత్యంలోని ప్రయోగం - వ్యస్తంగానూ, 'ముర్తుకూన'వంటి సమాపాల్లోనూ. నిసువు/నిసుగు అనేవే విడానికి శిశుదోహకాలయిన తెలుగు మాటలు. వాటిలో 'నిసుగు' అనేదానికి కావ్యప్రయోగాలు మాత్రమే లభిస్తాయి. 'నిం? నీనేమంత బొట్టెనా? ఏమీ తెలీదనదానికి?'లాంటి ఈసడింపుమాటల్లో మాత్రమే బొట్టెకు నేటి వాడుక విలిచింది. పడుచు శబ్దం యౌవనంలో ఉన్న స్త్రీ అనే అర్థంలోనే వాడుకలో ఉంది. సమాపంలో దాన్ని పురుషవాచకంగానూ వాడతారు - పడుచువాడు మొదలైనవి పదబంధాల్లో.

గుంట, గుంటడు అనేమాటలు క్రమంగా స్త్రీపురుషుల పర్యాయంగా కలిగి ప్రాంతంలో, కొంతవరకు ఉభయగోదావరి జిల్లాల్లో ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నాయి. గోదావరికి దక్షిణాన వాటివాడుక నిందార్థంలోనే. పోరి, పోరడు/పోరగాడు శబ్దాలు తెలంగాణా వాడుకలో చాలా ఎక్కువ. నేటికీ పన్నెండువందల సంవత్సరాలకిందట రాయలసీమ శాసనాల్లో 'పసంతపోటి మహాదేవులు' వగైరా ప్రయోగాలున్నాయి. అప్పట్లో ■ మాటలో బండిరా వాడేవా రన్నమాట. వాటి 'పోటి' శబ్దానికి 'పోటీటి' అనే రూపాంతరంకూడా ఉండేది, 'గోవిందపోటీటి మన్మథాకు' వంటి ప్రయోగాల్లో ఎందువల్లనో ఈవాటి వ్యవహారంలో వాడుకలేకుండా పోయింది. మొత్తం రాష్ట్రంలో అమ్మాయి, అబ్బాయి శబ్దాలకు తిరుగులేని వ్యాప్తి ఉంది. అయితే ఇవి కేవలం శిశువు అనే అర్థంలోనేకాక వయసుతో నిమిత్తంలేకుండా కూతురు, కొడుకు అనే అర్థంలో వాడుకకెక్కాయి. కృష్ణాజిల్లా వ్యవహారంలో నేటికీ ఎంత పెద్దామెను గురించి ప్రస్తావించేటప్పుడయినా 'అమ్మాయి' శబ్దం ప్రయోగించడం కద్దు. ఎందుచేతనో తెలీదుగాని శిశు శబ్దంనుంచి 'సృష్టించిన' శిశువుడనే మాట 'శిష్యుడు' అనే అర్థంలో

కొన్నిప్రాంతాల్లో వినిపిస్తుంది. అచ్చతెలుగు విఘంటువులు 'శిశువు' నుంచి 'సిసువు' అనే రూపాన్ని సృష్టించి కోశస్థం చేశాయిగానీ కావ్యప్రయోగాలున్నట్లు లేదు దానికి. ఒకవేళ 'సిసువు'ను 'సిసువు' అని చదివి పొరపాటుపడ్డా అశ్చర్యపడనక్కరలేదు. లేఖన సంప్రదాయంవల్ల ఇలాంటి పొరపాట్లుచేసిన మహాకవులూ ఉన్నారు. వారిని సమర్థిస్తూ 'శాస్త్రం' చెప్పిన మహాపండితులూ ఉన్నారు. ఉదాహరణకు "సప్తంబు పడగనీడను, కప్పవసించిన విధంబుగదరా సునుతీ" అనే పద్యభాగం చాలామందికి తెలుసుకదా. 'సప్తంబు' అనేమాటను నిన్నమొన్నటిదాకా 'వలపలగిలక'తో 'సప్తంబు' అవిరాపేవాళ్లు. కవిగారు 'ప్ప'కు పక్కన రాసిన వలపల గిలకను చూడక 'కప్ప'తో ప్రాసలో దిగించినా విస్తుపోనక్కరలేదు. ఒకవేళ "సప్త"మనే తద్యవం అంతకుముందే వాడుకకెక్కినా ఎక్కి ఉండవచ్చు. ఇలాంటి అనుమానం కూడా 'సిసువు' విషయంలో రానక్కరలేదేమో.

'అడ్డాలనాటి దిడ్ల, అడ్డాలపాప' అన్నట్లు సంస్కృతంలో 'ఉత్తానశాయి' అనే శబ్దముంది - 'వెల్లకిరా పడుకున్నపాప' అన్న అర్థంలో. 'చంటిపాప'కు సమమైన సంస్కృత శబ్దం 'ప్రవపాయి'. పసిదిడ్లను 'డింధక' శబ్దంతో, కొంచెం పెద్దపిల్లలను 'డింధ' శబ్దంతో వ్యవహరించేవాళ్ళు సంస్కృతంలో. సినిమా పుణ్యమా అని డింధక శబ్దం ఇటీవల వాడుకలోకి వచ్చినట్లుంది.

ఇంతకుముందు ప్రస్తావించిన 'అబ్బాయి, పోరడు, పోరగాడు, గుంటడు' అనే మాటలేకాక కొడుకు శబ్దానికి 'కొమరుడు, బుడుతడు, పట్టి' అనే తెలుగు మాటలూ, 'కుమారుడు, కుమారకుడు, పుత్రుడు, పుత్రకుడు, అత్తజాడు, తనయుడు, సూనుడు, మతుడు, మాణవకుడు' అనే సంస్కృతపదాలూ పర్యాయపదాలంటారు. కొమరుడు అనేది కుమార శబ్దంనుంచి పుట్టిన తద్యవరూపం. బుడుత అనే విశేషణానికి పురుషవాచకమైన డు ప్రత్యయంచేరి కొడుకనే అర్థంలో వాడారు. పట్టి అసలుపేసలు తెలుగుమాట (అసలుపేసలు మాత్రం అచ్చతెలుగుకాదు). ముద్దులపట్టి, అనుంగుపట్టివంటి ప్రయోగాలు తెలుగు కావ్యాలన్నింటిలో కనిపిస్తాయి. కాని నేటి వాడుకలో ఈ మాట ఎందుచేతనో వినిపించటంలేదు. కొడుకు అనే అర్థంలో ప్రాచీనశాసనాల్లో వాడిన మరోమాట 'మగడు'(!). ఇప్పడది ధర్త అనే అర్థంలోనే స్థిరపడిపోయింది. 'మకన్టు, మగన్టు' అనే రూపాల్లో ఈ శబ్దం ప్రాచీనశాసనాల్లో కొడుకనే అర్థంలోనే కనిపిస్తుంది. తమిళ మలయాళాది ద్రవిడభాషలన్నింటిలో ఈ శబ్దం ఈ అర్థంలోనే పూర్వముండేది. 'మగపిల్లవాడు' అనే ఈనాటికీ పిలుస్తున్నాం కదా. పోతన్నగారు భాగవతంలో 'మన యశోద చిన్నమగవాని కనేనలు, చూచిపత్తమమ్మ? సుదతులార!' అనిపిస్తాడు. మగపిల్లవాడికి సంక్షేపరూపం మగవాడు; దానికి మరీ సంక్షిప్తరూపం మగడు. కాలం మారింది. దాంతోబాటు అర్థం మారింది! కొడుకన్నమాటకే బహుళప్రచారముంది.

సంస్కృతపదాల్లో 'పుత్రు'డనేదీ 'కుమారు'డనేదీ తెలుగువారి వాడుకలో ఎక్కువగా వినిపించే మాటలు. పుత్రకు డనేది పుత్ర శబ్దానికి రూపాంతరమేగాని మరీ చిన్నవాడైన కొడుకనే అర్థంలో దాన్ని వాడాలి. కుమారకుడని కుమార శబ్దానికి చివర 'క' చేర్చి వాడే మాటాకటి వుంది. దాన్నికూడా ఈవిధంగానే అర్థం

చేసుకోవాలి. 'పుత్' అనే నరకముందనీ, పిల్లలు - అందువా మగపిల్లలు - లేనివాళ్ళకీ నరకం తప్పదనీ శాస్త్రాలు హామీచేయటం. ■ నరకబాధను తప్పించేవాడు కాబట్టి పుత్రుడని పెద్దలు వ్యాఖ్యానిస్తుంటారు. మరి కుమారాదులు - వాళ్ళూ కొడుకులే అయినా ఈవిధంగా నరకబాధ పోగొట్టుకోలో లేరో తెలీదు! అత్యుచితమైన మూటకు 'తనకే పుట్టినవా'డని అర్థం. ప్రాచీన భారతీయ ధర్మశాస్త్రాలు చాలారకాల కొడుకులను పేర్కొన్నాయి. వారందరిలో 'సరైన, సొంతమైన' కుమారుడే అత్యుచితుడు. (ఇతరవిధాల వాళ్ళసంగతి కొంచెముగి మాట్లాడుకుందాం). తనయు డంటే తనుపునుంచి - అంటే (తన) ఇర్రంనుంచి - నిర్వక్షవాడని ప్రత్యేకార్థం. అలెక్కన తల్లిలే కొడుకులను తనయులని పిలవటానికి అర్హులని చెప్పాలి. సూమడు 'ప్రపంచలితంగా' పుట్టినవాడు. అందరూ అలాంటివాళ్ళుకారా? అనే ప్రశ్న మనకు వచ్చు. ఎందుకంటే మన పురాణకథల్లో నావావిధాలుగా పుట్టిన మహాత్ములున్నారు! 'కౌండిన్యడు' ముండకొడుకు, మాండవ్యుడు కప్పకపుడు మహిలో పుట్టావ్... వగైరా నిదర్శనాలు చాలా వున్నాయి. ఒక్క భారతంలోనే రకరకాలుగా పుట్టినవాళ్ళ కథలున్నాయని అందరికీ తెలుసు. మెతుడు, ప్రసూతుడు అలాగే - అంటే సూమడిలాగే - కొడుకులన్నమాట. మూలనకుడనే మూటకు సంస్కృతరూపకాల్లో వాడుక ఎక్కువ. ఇతర శాస్త్రాల్లో కూడా అమూల అంతగా కనిపించదు - వినిపించదు.

రకరకాలు కొడుకులను గురించి ఇక్కడ విపులంగా చర్చించటం సాధ్యపడదు. స్థూలంగా విచారించాలి. సూమూలు వ్యవహారంలో జనకపుత్రుడు, దత్తపుత్రుడని కొడుకులు ప్రధానంగా రెండురకాలు. జనకపుత్రుణ్ణి 'బేరసు' డంటారు స్వచ్ఛమైన సంస్కృతంలో. తన ఊరుపునుంచి పుట్టాడు కాబట్టి బేరసుడని వివరిస్తారు. అంటే తండ్రికి తన భార్యద్వారా సహజమూర్తిన పుట్టిన వాడన్నమాట. అంటే సక్రమసంతానమని భాష్యం. ఆస్తిపాస్తులు ఇతడికి సంక్రమిస్తాయి వ్యాయాశాస్త్రప్రకారం సహజాధికారంవల్ల. తండ్రి స్వార్థితంలో అతడికి అధికారమున్నా లేకపోయినా పిత్రార్థితంలో - అంటే సంకపారంపర్యంగా వచ్చిన ఆస్తిలో - ఈరకం కొడుక్కి సర్వాధికారాలూ వుంటాయి. ఇటీవల వాడుకలోకి వచ్చిన మాట 'వారసు(డు)' అనేది. ఇదో సంకరపదం. పర్షియన్ భాషనుంచి ఉర్దూద్వారా తెలుగులోకి వచ్చినమాట ఇది. అసలుమాట 'వారిస్'. ఈ శబ్దానికి సంస్కృతపదమైన 'బేరసు' శబ్దానికి చాలా పాతకాలంలో బంధుత్వం వుండేది. అవి సజాతీయపదా లన్నమాట. ఈ సంకర శబ్దంనుంచి 'వారసత్వం' అనే కొత్త మిశ్రపదం సృష్టించుకొన్నాం అంతటితో ఆగక అలాంటి మరో మాటను సామ్యంమీద ఆధారపడి సృష్టించాం. అది 'పౌరసత్వం'. పురంలో వున్నవాడు పౌరుడని. పౌరుడి లక్షణమూ అధికారమూ 'పౌరత్వ'మేగాని 'పౌరసత్వం' కాదు. అయినా వారసత్వంలాగా పౌరసత్వం కల్పించామన్నమాట - అపల్లో లేని సకారాన్ని అదనంగా చేర్చి!

ఇక కర్ణుణ్ణి కానీనుడంటాంకదా. కన్యకు - అవివాహిత స్త్రీకి - పుట్టినవాడు కానీనుడు. 'సొంత' తండ్రికికాక తదితర వ్యక్తికి జన్మించినవాడన్నమాట. 'సొంత' భార్యకుకాక ఇతరుడి భార్యను తనవల్ల కొడుకు పుట్టితే ఆ కొడుకునేమవాలో సంస్కృతపండితులు అలోచించిపెట్టారు. అతగాడు 'పౌరశ్రేణీయుడు'. పరశ్రీకి

తెలుగుమూటలు. జననీ జనకులు, మాతాపితలు అనేవి అలాంటివి. తండ్రి పచ్చి తెలుగుమూటయితే అయ్య అచ్చ తెలుగుపదం. ఇది అర్థశబ్దభవమని చెప్పారు. సంస్కృతంలోని అర్థశబ్దానికి తండ్రి అనే అర్థముండని అంగీకరించటం కష్టం. తెలుగులోకి వచ్చేటప్పటికి అర్థం మారినది చెప్పాలి. అట్లు అనేమూటను నిందించే సమయంలోనే వాడుతాం - 'నీ అబ్బుకు చెప్పకో!' లాంటి వాక్యాల్లో, సందర్భాల్లో. వాన్న, వాయన శబ్దాలు రూపాంతరాలు. 'నా-అన్న' అనే రెండు మూటలు కలిపి 'వాయన' అనే రూపం ఏర్పడిందనీ అన్న శబ్దానికి అయ్య అనే అర్థం కూడా ఉండేదనీ కొందరి వాదన. ఉమ్మడి కుటుంబాల్లో అన్న, తండ్రి తరువాత తండ్రి అంతటివాడనీ, తండ్రితో సమానుడనీ భావించేవాళ్లు. ఇప్పుడా ప్యపస్థ శిథిలమైపోయినట్లే. కాబట్టి ■ అర్థం కూడా నప్పదు. అప్ప శబ్దం తండ్రి అనే అర్థంలో రాయలసీమలో అత్యంత వ్యాప్తిగలమూట. ఆ మూటకి 'అక్క' అనే అర్థం ఇతర ప్రాంతాల్లో ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. కన్నయ్య అంటే కన్నతండ్రి. ఆ మూటకు కృష్ణుడనే అర్థంకూడా ఉంది. ఆ అర్థంలో అది హిందీలోని 'కన్తయ్య'లోంచి ఎరువుగా వచ్చిందని చెప్పాలి. జనకుడంటే కన్నవాడు. తాత శబ్దం ఈ అర్థంలో తెలుగులో వాడుకలో విలవదు - తండ్రి తండ్రిని తాత అంటాం కాబట్టి. 'జనకతండ్రి' వంటి మిశ్రసమాసాలు 'వ్యవసారార్థం' పుట్టినవి. దత్తుపోయిన వ్యక్తిని కన్న తండ్రి అనే అర్థంలోనే ఈ మూటకు వాడుక.

అన్నదమ్ములు - అక్క-చెల్లెళ్ళు

దంపతులకు పుట్టే పిల్లలు 'కవల'లయినాకూడా వారిలో ఒకరు పెద్దా, మరొకరు చిన్నా కాకతప్పదు. కవల పిల్లలను అమడలని కూడా అంటారు తెలుగులో. 'కవ' అంటే జంట. జంటగా పుట్టిన పిల్లలు కవ-లు. మరి కామ్రకు ముగ్గురూ నలుగురూ పుట్టే విమంటారో తెలీదు. మనుష్యజాతిలో ఇలా ముగ్గురు నలుగురు ఒకే కాన్పులో పుట్టడం అరుదైనా జంతువుల్లో మామూలే - ముఖ్యంగా పిల్లలూకుక్కలూ పందులూ వగైరాల్లో. ఈ 'ఈత'కు ఇన్ని 'పిల్లలుపెట్టిందంటామేగాని సంఖ్యను లట్టి ప్రత్యేక పదాలున్నట్లుగా వాడుతున్నట్లు తెలీదు. సరి, పుట్టిన పిల్లల్లో ఒకరు పెద్ద, తరువాతవారు చిన్న, బుల్లి, బుట్టి వగైరాలు కావచ్చు. సంస్కృతంలోనయినా ఒక తల్లికి/తండ్రికి పుట్టిన పిల్లలూ ఆడయినా, మగయినా, కొందరు ఆడపిల్లలూ కొందరు మగపిల్లలయినా 'భ్రాతృ' అనే మాటతో చెప్పవచ్చు. వారంతా పరస్పరం సోదరులు; సోదరీ శబ్దానికిగాని, సోదర శబ్దానికిగాని బహువచనంలో ఇదొక్కటే రూపం. ఈ సోదరులు తెలుగులో అన్న-తమ్ముడు, అక్క-చెల్లెలు అనే విధంగానూ, అన్న-చెల్లెలు, అక్క-తమ్ముడు అన్నట్లు ఇలా మరి రెండు పద్ధతుల్లో ఉండవచ్చు.

'అన్న' అనే తెలుగు మూటకు 'తో(డ)బుట్టు(వు)' అనే పర్యాయపదమున్నా

రెండో మాట లింగభేదాన్ని పుష్టంగా సూచించదు. అన్న శబ్దానికి 'తండ్రి, పెద్దకునిషి, ఎరగవివ్వకీ' అనే అర్థవిశేషాల్లో ప్రయోగాలున్నాయి. సంస్కృతంలోని 'బ్రాత, సహజడు, సగర్భ్యుడు, సోదర్యుడు, సమానోదర్యుడు' వంటివి అన్నకు పర్యాయాలు. నాటిలో భ్రాతృశబ్దమొక్కటే ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. 'అగ్రజ'డనేది తరవాత వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. తక్కిననాటికి కాన్య ప్రయోగాలేగాని వ్యవహారంలో వాడుక తక్కువ. 'తమ్ముడు' చిన్నవాడు. అతణ్ణి 'బ్రాత' అనవచ్చు-సంస్కృతంలో సోదరుడన్నట్లు. 'అనుజ'డనేది పుష్టంగా వయస్సును సూచించే పదం. పెద్దవాడి 'తరవాత' పుట్టి వాడు అనుజడు. కలింగ ప్రాంతంలో అన్నే తమ్ముడో పుష్టంగా సూచించకుండా 'అయనాండి! అయన మా అన్నదమ్ముడాండి!' అంటారు! అలాగే 'అప్పచెల్లె'అనే మాటను కూడా వాడతారు.

'అక్క'కు తెలుగులో 'అప్ప, అత్త' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. మేనరికం సంఘధర్మంగా ఉన్నందున అక్కను అత్త అని పిలిచేవాళ్లు. అప్ప శబ్దం తండ్రి, (పలకరింపులో) కొత్తవ్వకీ, అనే అర్థవిశేషాల్లో కూడా వాడుకలో ఉంది. పందర్బాసే ఎవర్ని గురించి ప్రస్తావిస్తున్నామో నిర్ణయిస్తుంది. అక్కకు సంస్కృతంలో 'సోదరి' అనే అపృష్టశబ్దమూ, 'అగ్రజ' అనే సృష్ట పదమూ పర్యాయపదాలు. సోదరి శబ్దానికి పర్యాయాలుగా 'భగినీ, స్వసా' అనే శబ్దాలు కూడా సంస్కృతంలో ఉన్నాయి. చెల్లెలయితే 'అనుజ' అనాలి. చెల్లెలు అనే తెలుగు మాటకు 'చెల్లి, చెల్లె, చెల్లమ్మ' లంటి రూపాంతరాలున్నాయి. తెలుగు నిఘంటువులు 'తోడు, సైదోడు, తో(డ)లుట్టువు' శబ్దాలను కూడా పర్యాయపదాలుగా పరిగణిస్తాయి.. 'చెలి' శబ్దానికి 'స్నేహితుడు/స్నేహితురాలు' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. పురుషవాచకంగా చెలి శబ్దానికి శాసన భాషలోనే ప్రయోగమొక్కవ. బహుశా ఆ కారణంచేతనే 'సైదోడు' శబ్దాన్ని చెల్లి శబ్దానికి పర్యాయపదంగా భావించి ఉంటారు. 'చేతోడు, వాతోడు' అంటామే - నాటిలోని మొదట మాటకూ 'సైదోడు'కూ దూరబంధుత్వముంది.

అల్లుళ్ళు - కోడళ్ళు

ఈ అన్నదమ్ములూ అక్కచెల్లెల్లూ పెరిగి పెద్దవారైన తర్వాత ఏదో ఒకింటికి అల్లుల్లో, కోడళ్లో అవుతారు. కాక తప్పదు. అల్లుణ్ణి పూర్వకావ్యాల్లో 'అల్లుగుర్ర' అని కూడా వ్యవహరించేవారు. అంటే 'కుర్రవారైన' అల్లుడన్నమాట. (అల్లిక-అనే అర్థంలో తెలంగాణాలోని కొన్ని ప్రాంతాల్లో అల్లుడు శబ్దం వినిపిస్తుంది! దానికి దీనికి సంబంధం లేదు). 'అలియ' అనే కన్నడపదం ఒకప్పుడు వాడుకలో ఉండేది ఈ అర్థంలో. అలియరామరాజు అనే విజయనగర ప్రభువుండేవాడని చరిత్రలో చదివిన వాళ్ళకు ఈ అర్థం ఎంత అతుకుతుందో తెలుస్తుంది. సంస్కృతంలో అల్లుణ్ణి 'జామాత' అంటారు. దాని వ్యుత్పత్తి సరిగా తెలీదుగాని 'జామాతా దశమో గ్రహా'

అన్న వాక్యం తెలుసు. అంటే సవగ్రహం తరవాత పదో గ్రహం అల్లుడని అర్థం! తాను 'మామ'గా ఉన్నప్పుడు మాత్రమే అల్లుణ్ణి పదోగ్రహమంటారని తెలుసుకదా! తెలుగులో రెండురకాల అల్లుళ్లున్నారు. పిల్లను పెళ్లాడిన అల్లుడు (ఈతడే దశమ గ్రహం) ఒకడయితే, 'మేనల్లుడు' మరొకడు. ఈ మేనరికమనేది దక్షిణాదివేగాని ఉత్తర భారతదేశంలో లేదు. అక్కడి వాళ్లు ఇది చాలా తప్పుపని అని భావిస్తారు కూడా! మనకు మేనరికం (పెళ్లిళ్లు) అలవాటే కాబట్టి 'మేనవరినె, మేనబావ, మేనమరిది, మేనమరదలు' వంటి మాటలున్నాయి మన భాషలో. సాధారణంగా మేనరికం మేనమామ/మేనత్త కూతుర్ని వివాహమాడటమైతే మేనమామ/మేనత్త కొడుకును పెండ్లాడటం ఎదురు మేనరికం. ఇంగ్లీషువాళ్లకు ఈ సంబంధబాంధవ్యాలను వివరించటం కష్టం. ఇంగ్లీషులోకి వీటిని అనువదించటం (అర్థమయ్యేటట్లు) ఇంకా కష్టం. ఉత్తర హిందూస్థానంలో ఈ అచారం లేకపోయినా మేనల్లుడికి పర్యాయపదాలుగా 'భాగినేయుడు, స్వస్నేయుడు' అన్న మాటలున్నాయి. భగిని అంటే సోదరి; ఆమె పుత్రుడు భాగినేయుడు. స్వసా అన్నా సోదరే. ఆమె కొడుకు స్వస్నేయుడు. ఈ రెండు మాటలూ ■ భాషలో సహజ శబ్దాలనిపించవు - అవసరార్థం కల్పించుకొన్నవయివుంటాయి.

కోడలు శబ్దానికి సంస్కృత పర్యాయపదం స్నుష. 'కుర్రతనంలో, 'కోడె' వయసులో ఉన్న 'అలు' కోడలని వ్యుత్పత్తి. మనకు లేదుగాని ఉత్తర హిందూ స్థానంలో ఇప్పటికీ ఇంటి కోడలు మామ బావల ఎదుట ముఖం చూపకూడదు; ముసుగు వేసుకోవాల్సిందే - హిందూ కుటుంబాల్లోవయినా! వాళ్లు ఆమెను 'బహా' (=వధువు, పెండ్లికూతురు) అని పిలిచి శాశ్వతంగా పరదాలోనే బంధిస్తుంటారు. ఒక ఇంట్లో ఇద్దరుగాని, అంతకన్నా ఎక్కువమందిగాని కోడళ్ళంటే ఒకరికొకరు చోడికోడళ్ళవుతారు. సంస్కృతంలో తోడికోడలును 'యాత, యాతర' అంటారు. వాళ్ల ఉచ్చారణ ప్రకారం 'తాత(ర)' అవుతుంది కూడా! కోడలికి తాను మెట్టినింటి అడపిల్ల/ అడబడుచు అడవిదత్త అవుతుంది. సంస్కృతంలో అడవిదత్తను 'ననంద, ననాంద' అంటారు. రెండోమాటకు వాడుక చాలా తక్కువ. ఆమెవల్ల కోడలి 'నంద'త్వం సన్నగిల్లుతుందనేమా 'ననంద' (సంతోషం లేనిది) అనే మాట వచ్చిందని ఓ పండితుడు చమత్కరించాడు. 'అడవిదత్త అర్థముగు'డనే సామెత తెలుగులో ఉంది. కొందరు ఆమెచేత కూడా 'మంగళసూత్రానికి' మరోముడి వేయిస్తారు - పెండ్లి సమయంలో, అచారంలో భాగంగా (!).

అత్తమామలూ వారిసంతూ

అల్లుడూ కోడలూ ఏర్పడగానే దంపతులు అత్తమామ లయిపోతారు. అత్త శబ్దం, మామ శబ్దం తెలుగో, సంస్కృతమో తేలిక నేటికీ పండితులు గిజాటుపడుతున్నారు.

అవి అర్య ద్రవిడ భాషలు రెంటిలోనూ వినిపించే ప్రాథమిక శబ్దాలు. ప్రాథమిక శబ్దాలు అధారంగా భాషలను కుటుంబాలుగా వర్గీకరించి శాస్త్రంచెప్పేవాళ్ళకి తెలవాల్సి కలిగించేమూటలివి. అత్త శబ్దానికి (మేనరికం పుణ్యమూ అని) 'అక్క' ■నే అర్థంకూడా ఉంది. 'అత్తికా' అనే రూపాంతరముంది. బావను 'అక్క భర్తను' 'అత్తికాభర్త' అని వ్యవహరించాడు తెనాలిరామకృష్ణుడు. 'వీదిక్కూలేకపోతే అక్క మొగుడే దిక్కు' అనే సామెతకూడా పుట్టింది తెలుగులో ! అత్తను శుద్ధ సంస్కృతంలో 'శ్వశ్రువు' అనే రెండొత్తులున్న మాటతో పిలుస్తారు. అత్తకన్నా ముఖ్యం 'అత్తగారిల్లు'. మామగారిల్లని తెలుగువాళ్ళు ఎందుకవమో తెలీదు! తెలుగత్తకూ, ఇంగ్లీషుత్తకూ సొంతవారేదు-సోలికారేదు. అత్తకు భయపడేది - భయపడటమంటూ ఇదిగోతే - కోడలేగాని అల్లుడెన్నడూకాదు. (ఇల్లిపల్లడికి భార్య అన్నా, మామ అన్నా భయమంటారు. అనుభవంలేక తేల్చిచెప్పలేకపోతున్నా!). ఇది రివాజ తెలుగుదేశంలో. ఇంగ్లీషుమొగవాళ్ళు అత్తంటే గజగడలాడ్తారు. 'మదరిన్లాప్ మేనేస్' అనే పదబంధం పుట్టింది ఇంగ్లీషులో. (అంతమాత్రాన తెలుగుకోడలు ఇంగ్లీషు అల్లుడితో సమానమని తేల్చిపారేయకండి!). అత్తకన్నా మేనత్తంటే ఇష్టంమనకు.

మామలు రెండు రకాలు - కాదు - మూడు! 'పిల్లనిచ్చిన మామ, మేనమామ, భర్త/ప్రియుడు' అని మూడురకాలన్నమాట. మేనరికం కారణంగా మూడో అర్థం పుట్టిందనాలి. 'మేనత్త మొగుడు మేనమామకాడు, మేనమామ భార్య మేనల్తాకాడు' అనే సామెత బాంధవ్యంలోని ఆప్యాయతనుబట్టి పుట్టిందని తెలుగువాళ్ళందరూ గుర్తిస్తారు. 'మేనమామ'ను సంస్కృతంలో 'మాతులు' డంటారు. పెద్దబాలశిక్ష చదివినవాళ్ళు 'కంసుడు మేనమామ' అని చదివే ఉంటారు. సంస్కృతం వేర్చినవాడు 'సర్వనాశాయ మాతులు' (మేనమామ సర్వనాశనంచేస్తాడు) అని చదివి ఉంటారు - 'శకుని' అనే మహాత్ముడివల్ల ఈ సూక్తి పుట్టిందంటారు. నిజానికి మేనమామలందరూ కంసుళ్ళూ, శకునులూ అయితే జాతి చినాడో అంతరించేది. మేనమామ భార్యను 'మాతులీ, మాతులినీ' అంటారు సంస్కృతంలో. మేనత్త భర్తను సంస్కృతంలో విమంటారో సరిగా తెలీదు. మేనత్తను 'పితృష్వస' (అంటే 'తండ్రితోబుట్టువు') అంటారుకానీ అమె భర్తనేమనాలో చెప్పలేం. మేనరికం మొహమే ఎరగని భాషలో విమంటేమటుకేమని సరిపెట్టుకున్నా-నామటుకు నేను.

కోడలికి అడవిడ్డా, అడవిడ్డకు కోడలూ వదినో మరదలో అవుతారు తెలుగులో (అడవిడ్డ ఇప్పటిరూపం. 'అడువిడ్డ' అనేది పూర్వరూపం. 'అడ' అంటే అక్కడ. అంటే మరో ఇంట్లో ఉండవలసిందికాబట్టి 'అడవిడ్డ' అని వ్యాఖ్యానించినవాళ్ళు లేకపోలేదు! నిజానికి అడదైన బిడ్డ-మొగదిడ్డకానిది-అనేదే సరైన అర్థం. ఈ వివరణ సరికాకపోతే 'ఇల్లిపల్లడ్డి' తెచ్చుకొన్న ఇంటి సంగతినెలాచెప్పాలనేది పెద్ద అనుమానం!). 'పధూనీ' ■నే సంస్కృత శబ్దమంచి తెలుగు 'వదినే' పుట్టిందంటారు. అలా పుట్టని రూపం మరొకటి తెలుగులోలేదుకాబట్టి తెలుగుమూలకు అదే సంస్కృతీకరణమన్నవాళ్ళూ లేకపోలేదు. రెండోదే సరైన వాదమేమో! ఎందుకంటే పెద్దదైన వదినెకు చిన్నదైన మరదలంటూ ఒకామె ఉంటుంది. మరదలు శబ్దానికి సంస్కృతంలో మరో పేరుందా? 'మరది-మరదలు' అనే మాటలకు ప్రాచీనకావ్యాల్లో శాసనాల్లో బండిరా

ఉండేది. ఇప్పుడు 'మరిది' అంటున్నమాటను అప్పుడు 'మఱది, మఱంది' అనే రూపాన్ని తయారుచేసుకొన్నది తెలుగువాళ్ళు. ఇలాంటి కట్టుదిట్టమైన ఏర్పాట్లు లేని సంస్కృతంనుంచి మనమాటలన్నీ ఏర్పడ్డాయనటం అంతబాగాలేదనేవాళ్ళూ ఉన్నారు. సంస్కృతంలో 'వధూనీ/వధూవికా' శబ్దానికి 'భ్రాతృజాయా, ప్రజావతీ' అన్న శబ్దాలు పర్యాయపదాలని అమరకోశం చెప్తుంది. 'సోదరుడి భార్య' అన్నది మొదటిమాటకు అర్థం. రెండోదానికి 'పిల్లలతల్లి' అని అర్థం. వదినలందరికీ పిల్లలుండితీరాలనే వియమంలేదు. ఉత్తర హిందూస్థానంలో అన్న చనిపోతే - తనను చిన్నతనంలో తల్లిలాగా పెంచినాసరే - వదినను పెండ్లాడాలనే ఒక యువాచారముంది. కొంచెం శ్రమించి ప్రేమచంద్ రచనలు గాలిస్తే ఇలాంటి విదర్శనాలు లభిస్తాయి! భార్యపోతే ఆమె చెల్లెలిని పెండ్లాడిన తెలుగువాళ్ళున్నారుగాని పైన చెప్పిన అవాచారం తెలుగుజాతిలో లేదు.

పెద్దవాణ్ణి బావ అనీ, చిన్నవాణ్ణి మరిది అనీ పిలవటం మన ఆచారం. అలాగే వదిన, మరదలు అనే విషయంలోనూ. మన 'బావ'లు రెండురకాలు సాధారణంగా; 'మేనబావ, (మామూలు)బావ' అని. వాడవదినలు 'బావా!' అని ఎవరైనా పిలవచ్చువేది వేరేవిషయం. సంస్కృతంలో భర్త సోదరుణ్ణి (బావను/మరిదిని) 'దేవ, దేవర' శబ్దాలతోనూ, భార్య సోదరుణ్ణి 'శ్యాం, శాలక' శబ్దాలతోనూ పిలుస్తారు. 'దేవరవ్యాయం' సంగతీ, వ్యాసుడు దృతరాష్ట్రాదులను 'కన్న' సంగతీ ఇటీవల టీవీ. పుర్రామా అని అందరికీ తెలిసిఉండాలి. శ్యాంకుల విషయం సంస్కృతసాహిత్యంలో రెండు రకాలుగా తెలుస్తుంది. 'రాజశ్యాంకుడూ', 'రాజ్యశ్యాంకుడూ' అని రెండురకాల బావమరుదులు (రాజగారికే అనుకోండి) ఉండవచ్చు. రాజశ్యాంకుడంటే రాజగారి బావమరిది. అంత ప్రమాదకరమైన వ్యక్తికాదు. రాజగారి ఉంపుడుగత్తెగారి సోదరుణ్ణి 'రాజ్యశ్యాంకు'డంటారు. అయిన రాజగారికేకాక మొత్తం రాజ్యానిక్కూడా బావమరిదినమకొని విగ్రహీతుంటాడు. భాసుడి 'చారుదత్త' కథనుగాని, శూద్రకుడి 'మృచ్చకటిక' కథనుగాని చిన్నవాళ్ళకి రాజ్యశ్యాంకుడి పరాక్రమం తెలుస్తుంది. మొత్తానికి మాత్రుడి విషయంలోలాగా, శ్యాంకుడి విషయంలోనూ ఓ సూక్తి పుట్టింది సంస్కృతంలో - 'శ్యాంకో గృహనాశాయ' అని. అంటే బావమరిదిని కొంపలో చేరిస్తే ఇల్లుగుల్లవుతుందని అర్థం! రాజకన్నా రాజశ్యాంకుడే ఎక్కువ ప్రమాదకరమైన వ్యక్తి. ఇప్పుడు రాజులు లేరుకాబట్టి లిటికిపోయామనుకోకండి. వారి స్థానంలో వచ్చిన మంత్రులు తక్కువతీవ్రాసనటం న్యాయంకాదు-పైపెచ్చు వాళ్ళు మన ప్రతినిధులేకాక మన సేవకులుకూడా! వాళ్లని తక్కువచేయటం భావ్యంకాదు.

చుట్టరికాలు

చుట్టరికమనే తెలుగు మాటకు ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్న సంస్కృత పర్యాయపదం బంధుత్వం. అమాటకు బంధుత ■నే రూపాంతరం, జ్ఞాతేయమనే పర్యాయపదం ఉన్నాయి. జ్ఞాతులంటే దాయాదులు. అంటే దగ్గరి చుట్టాలు. జ్ఞాతులంటే (బాగా)

తెలిసిన వాళ్ళని వ్యత్యతి చెప్పనచ్చు. వాళ్ళని సవాధయులని కూడా అంటారు. ఏడు తరాలకు చెందినదగ్గరి చుట్టాలను ■ పేరుతో పిలుస్తారు. అష్టపాష్టల పంపకంలో భారతయుద్ధాలు చేయగలవాళ్ళు కాబట్టి సంస్కృతంలో 'జ్ఞాతిశ్చ దనలేన కిమ్?' అనే ప్రశ్న పుట్టింది. జ్ఞాతి ఉంటే వేరుగా నిష్ప్ అక్కరలేదని భావం. దూరపు చుట్టాలను సంస్కృతంలో 'సగోత్రు'లని, 'బంధువు'లని, 'బాంధవు'లని, 'స్వజను'లని పిలుస్తారు. ఒకే గోత్రానికి చెందిన (శాఖలకూ శాఖాంతరాలకూ చెందినప్పటికీ) వారంతా సగోత్రులు. స్వజన శబ్దానికి సరయిన తెలుగుమాట 'అయినవాళ్ళు' అనేది. 'కావలసిన' చుట్టాలను-ముఖ్యంగా వియ్యాలవారిని- 'రాజబంధువు'లంటారు. రాజగారి బంధువులని కాదు దానికర్థం - ముఖ్య బంధువులని. కంచంపొత్తేకాక మంచం పొత్తుకూడా ఉన్నవాళ్ళు రాజబంధువులు. తక్కినవాళ్ళతో కేవలం 'కంచంపొత్తు' మాత్రమే ఉంటుందన్నమాట. బంధు శబ్దం నుంచి పుట్టినమాట 'బంధుగు'. 'చుట్టం, విందు' అనేవి పచ్చి తెలుగుమాటలు. బహువచనంలో 'చుట్టాలు' అనేమాటకు పాత తెలుగులో 'చుట్ట'అనే పర్యాయపదముండేది. ఇప్పుడు చుట్టలంటే అర్థం మారింది. మరీ దగ్గరి చుట్టాలను 'పపిండు'లంటారు సంస్కృతంలో. తర్దివం పెట్టినప్పుడు పిండాలుండుకోదగిన వాళ్ళన్నమాట. సాధారణంగా తాత ముత్తాతలవుతారు. వంశపారంపర్యంగా పంబంధంచేసే వాళ్ళని తెలుగు నిఘంటువుల ప్రకారం 'అంతరి పాంతలవారు, అంది పొందినవారు' అనాలి కానీ ఆ మాటలను నిఘంటుకారులు తప్ప ఇతరులు వాడినట్లు లేదు. సగోత్రుడనే శబ్దానికి సరైన తెలుగు మాట 'దాయ'. ఈ మాటకు 'శత్రు'వనే మరో అర్థంకూడా ఉండటమే విశేషం.

తరతరాలుగా ఉండే తండ్రి, తాత వంటి మాటలను గురించి ఇంతకుముందు కొంత తెలుసుకున్నాం. తెలుగులో మాండలికంగా ఇంతకుముందు చెప్పని పర్యాయ పదాలెన్నో వాడుకలో ఉన్నాయి. విజానికన్నీ తెలీదు. నిఘంటువుల్లోనూ కనిపించవు. తెలిసినంతలో క్లుప్తంగా పేర్కొన్నా అన్నిమాటలనూ పూర్తిగా పర్యాయపదాలని చెప్పవలసిందేగాని ఏ భాషనుంచి ఏరువు తెచ్చుకొన్నామో, ఏ కారణాలవల్ల ఇలాంటి మాటలు వాడుకలోకి వచ్చాయో ఇక్కడ ప్రస్తావించటం కష్టం. కొన్ని చుట్టరికాలను మూత్రం పర్యాయపదాలతో సహా పరిశీలిద్దాం.

'తండ్రి'ని భిన్నప్రాంతాల్లో 'నాన్న, అయ్య, అప్ప, బాపు, బాబు, అన్న, అన్నయ్య, అన్నాజీ, బప్ప, అప్పడు' వగైరా పేర్లలో పిలుస్తారు. (ఒకే మాట భిన్నబంధుత్వాల్లో వాడుకలో ఉంటే అశ్చర్యపోకండి. అన్నిటికీ కారణాలుంటాయి. కానీ వాటినిక్కడ చర్చించడం వీలుపడదు. విప్రసాంతంలో ఏకులం వారు వీటిలో ఏమాటనుపయోగిస్తారో వివరించటంకూడా సాధ్యంకాదు.) 'తల్లి'ని 'అమ్మ, అవ్వ, అక్క, అయి, తాయి' అని రకరకాలుగా పిలిచేవాళ్ళున్నారు. 'తాత'లు రెండురకాలు - తల్లితండ్రి, తండ్రితండ్రి అని. తల్లితండ్రిని సంస్కృతంలో మాతామహాడంటారు. తండ్రితండ్రిని పితామహాడంటారు. పితృపిత అనేవాళ్ళు కూడా ఉన్నారంటారు కోశకర్తలు. తెలుగులో ఈభేదం పాటించకుండా ఉభయులనూ 'తాతయ్య, అబ్బ, జేబయ్య, జేజినాయన, జేజిబ్బ' అనేవాళ్ళున్నారు. 'అవ్వ'లు కూడా రెండు రకాలు - తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి అని. తల్లితల్లిని 'అవ్వ, అమ్మమ్మ, అమ్మగారవ్వ, ఆయమ్మ,

మామ్మ, నాన్నమ్మ, జేజీ, జేజమ్మ, బావమ్మ, అమ్మ, అన్నతల్లి, మామాయి' అని పిలుస్తారు. తండ్రితల్లిని 'నాయనమ్మ, బామ్మ, బావమ్మ, అన్నవ్వ, నాన్నవ్వ, అమ్మ, అమ్మమ్మ, బాపాయి' అని వివిధ విధాలుగా పిలుస్తారు.

తాతతండ్రిని కొందరు 'పెత్తాత' అనీ, మరికొందరు 'ముత్తాత' అనీ పిలుస్తారు. సంస్కృతంలో ప్రపితామహుడనీ, ప్రమాతామహుడనీ సందర్భాన్ని బట్టి వ్యవహరిస్తారు. అలాగే 'ముత్తవ్వ'ను ప్రపితామహి అనీ, ప్రమాతామహి అనీ పిలుస్తారు. వాళ్ళ తలిదండ్రులను (చూడటం అరుదు, తలుచుకోవటం అంతకన్నా అరుదు) సంస్కృతంలోనయితే 'వృద్ధప్రపితామహుడనీ, 'వృద్ధప్రమాతామహి' అనీ పిలవవచ్చు. అలాగే వృద్ధప్రమాతామహి, వృద్ధప్రమాతామహుడనీ అనవచ్చు. తెలుగులో కొద్దిమంది మాత్రం 'తాతమ్మ, మితాతమ్మ' అనేవాళ్ళున్నారని విన్నాం. మామూలుగానయితే 'మామూత్తాత తండ్రిగారు/ తాతగారు, ముత్తవ్వ తలిదండ్రులు' అనవలసిందే. మూడు తరాలకు పైగా ముందున్న వాళ్ళను గురించి వినాలంటే మహాభారతం చదవాలి! పోటీకి తరవాతితరాల సంగతి చూద్దాం.

కొడుకు/కూతురి కొడుకు మనవడవుతాడు. కొడుకు కొడుకును సంస్కృతంలో పౌత్రుడనీ, నప్త అనీ అంటారు. అదే కూతురు కొడకయితే దౌహిత్రుడవుతాడు. కొడుకు కూతురు మనమరాలు. ఆమెను సంస్కృతంలో 'పౌత్ర/నప్త్రీ' అంటారు. అందులో మొదటి మాటకే వ్యవహార బలమెక్కువ - ఒత్తులు తక్కువ! కూతురి కూతురు 'దౌహిత్రీ/నప్త్రీ'. 'మితాత్మజ' అనవచ్చునీ కోశకారులు చెప్తారుగాని, సంది విషయంలో లేని గొడవ విడదీసినప్పుడు వస్తుంది. ('మిత-ఆత్మజ' అని విభజిస్తే కూతురి కూతురవుతుంది). మనమడి/మనమరాలి కొడుకును/కూతురిని వినుని పిలిచేవాళ్ళో సంస్కృతంలో చెప్పలేం. తెలుగులో 'ముదిమనమడు, మునిమనమడు, ముత్తోమనమ'డనే పురుషవాచకశబ్దాలూ, 'ముదిమనమరాలు, ముదుమనుమరాలు' అనే మాటలున్నాయని విన్నాం. వారి పిల్లలను 'ఇనిమనమడు, ఇనిమనమరాలు' అంటారని విన్నాంగాని ప్రయోగాలు దొరకలేదు - నిఘంటువులూ చూపినట్లులేదు. అంతలాపు సూర్యరాయాంధ్ర విఘంటువులోనే 'ఇనుమనుమడు' అంటే 'మునిమనుమడి కొడుకు, ప్రపౌత్రుని కొడుకు' అని అర్థమిచ్చారేగాని ప్రయోగమివ్వలేదు. 'ఇను-ఇరు'లు రూపాంతరాలు. రెండోతరం మనుమడిని అర్థం కాబోలు. కొడుకు కొడుకైన మనమడి కొడుకయిన మునిమనమడిని చూడగలిగితే సదరు ముత్తాతగారు నేరుగా స్వర్గలోకానికి పోతారని మనవాళ్ళ విశ్వాసం. అయితే ఈ పరంపర కూతురి విషయంలో స్వర్గప్రాప్తి కలిగించదట. పురుష ప్రపంచంలో, అందులోనూ దక్షిణాదిలో ఇలాంటి నమ్మకాలుండటంలో అశ్చర్యంలేదు. చివరికి చిత్రపేర్లటానికి, నిప్పు ముట్టించటానికీ కాకపోయినా, శ్మశానానికి పోవటానికైనా నోచని స్త్రీలకు ఇంతకన్నా గొప్ప మర్యాద విముంటుందని ఊహించగలం?

ఇంతకుముందు పేర్కొన్నవాళ్ళుకాక మిగిలిన ముఖ్యబంధువులను ఎన్నిరకాలుగా తెలుగువాళ్ళం పిలుస్తుంటామో ఇప్పుడు గుర్తొద్దాం. తండ్రికన్నా పెద్దవాడయిన అయన అన్నను 'పెదతండ్రి, పెదనాయన, పెదబాపు, పెద్దన్న, బడదాద, పెదనాన్న, బాబు, బావాజీ, బావయ్య, బాబయ్య, కాకా, పెదకాకా, పెద్దయ్య, బాపు' అని

అనేకవిధాల పిలుస్తారు. పివతండ్రివి 'చిన్నాయన, చివబాపు, కాక, చిన్నన్న, చిన్నయ్య, అబ్బయ్య, పిన్నప్ప, బాబాయి, చిన్నన్న, పిన్నయ్య, అప్పయ్య, చివకాక' అని వేరువేరు ప్రాంతాల్లో పిలుస్తున్నారు. అలాగే తల్లి అక్కగారిని 'పెత్తల్లి, పెద్దమ్మ, పెద్దమ్మ' అనీ, అమె చెల్లెల్ని 'పిన్ని, చిన్నాయి, చిన్నమ్మ, చిన్నమ్మ, చిన్ని, కాకీ, తాయి, మోపి' వగైరా పేర్లతోనూ పిలుస్తారు.

అన్నదమ్ముల కొడుకులను శ్రీకాకుళంజిల్లాలో 'పుత్రాకొడుకు' అనీ, కూతుళ్ళను 'పుత్రాకూతుళ్ళు' అనీ విచిత్రంగా వ్యవహరిస్తారు కొందరు. మేనత్తను 'అత్త, బాయి, బాప్ప, అక్క, బువ్వ' అని పిల్చేవాళ్ళున్నారు. అత్తను-అమె భార్య తల్లిఅయితే - 'అత్తమ్మ, మాయి, అత్తెబాయి' అనీ, భర్తతల్లి అయితే 'అత్తాయి, అత్తమ్మ, మాయి, పానుబాయి' అనీ రకరకాలుగా వ్యవహరిస్తారు. భార్యతండ్రివి 'మామ(గారు)' అవటం మామూలేగాని, భర్తతండ్రివి 'మాము' అనికూడా పిలవటం కద్దు. అక్కను 'అక్కయ్య, అక్కాయి, జీజీ' అని పిలుస్తారు. అలాగే చెల్లెల్ని 'చెల్లి, చెల్లమ్మ, అమ్మాయి' అని అంటారు. అడవిడ్డను 'అడవిట్టి, అలబొట్టి' అని పిలిచేవాళ్ళున్నారు. కొంతమంది 'వదినమరదలు' అని రెండు 'వరస'లనూ 'ఏకవరస'లో కలిపి చెప్తే, మరికొంతమంది 'పుట్టంటిడ్డ' అని వ్యాఖ్యానరూపంలో పలికిరిస్తారు! తోడికోడలును సంస్కృతంలో 'యాత' అంటారని ఇంతకుముందు చెప్పాం. అమెవే 'ఏరాలు, జాదువ' అనికూడా పిలిచేవాళ్ళు లేకపోలేదు. తోడల్లుళ్ళను సంస్కృతంలో షడ్జకులంటారు. అక్కడికి అగక, 'షడ్జక షడ్జకశైవ, ముష్టియుద్ధం పునాపునా' అని ఓమాటనుకూడా విపిరారు. దావర్ధం తోడల్లుళ్ళు (ఎందుకయితే మనకెందుకుగాని) గుడ్డులాడుకుంటారని! తోడల్లుణ్ణి 'జగిలిగా'డని పిలిచేవాళ్ళున్నారు - ఏకవచనంలో. బహువచనంలో 'తోటన్న'లనేవాళ్ళు కొందరయితే, మరికొందరు 'అన్నదమ్ము' లని పిలుస్తారు! తెలుగు సంస్కృతాల సంగతిలా ఉన్నా మనమీ చుట్టరికాన్ని ఇంగ్లీషులోకి 'కోసవిన్లా' అని అనువదిస్తాంకదూ - అమాట అసరింగ్లీషువాడికి చచ్చినా బోధపడదు!

భర్త అన్నగారిని చాలామంది 'బావ(గారు)' అన్నా కొద్దిమందయినా 'భవజీ' అనే వాళ్ళున్నారు. మేనమాను భార్యను (అమె మేనత్తంత సన్నిహితురాలు కాకపోయినా) 'అత్త'కిందే లెక్కిస్తారు చాలామంది. అత్తనెన్నివిధాల పిలుస్తారో అమెనూ అన్నిరకాలుగా పిలుస్తారు. కొందరేమో 'మామి' అంటారు-బహుశా మార్పుకోసం. మేనదికం మనువాడినవాళ్ళు మగవాడిని 'మేనోడు' అనీ, అడదాన్ని 'మేనది' అనికూడా పిలుస్తారు. బహుశా అందుకేనేమో - అతి పరిచయంవల్ల తీసేసినట్లు మర్నాడలేకుండా మూట్లాడ్తారనేమో 'మేనబావ మొగుడూకాదు, మేనమరదలు పెండ్లామ్మూకాదు' అనే సామెత పుట్టింది. 'చనుపు'వల్ల వచ్చిన ఇబ్బంది ఇది. అన్న భార్యను చాలామంది 'వదిన' అంటుంటే కొందరయినా 'అల్లిగ' అని పిలుస్తున్నారు.

వియ్యమంటే సంబంధం, తమపిల్లలకు వివాహబంధం కల్పించే సంబంధం. వియ్యమందిన మగవాడు 'వియ్యంకుడు'. ఆయన్ను కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'వియ్యంపు' డంటారు. మరికొందరు 'వీరకా'డంటారు. ఇంకాకొందరు 'బీగుడు' అని పిలుస్తారు. ఆయన భార్య 'వియ్యంపురాలు'. అమెను 'వియ్యంపురాలు, వియ్యంకురాలు, వీరకత్తె, బీగురాలు, బీగరాలు, వియ్యాలకాపు, వియ్యాలసాని' అని రకరకాలుగా పిలుస్తారు.

కొద్దిమంది 'బీదరాలు' అంటారు(!) - పేదరాలన్నట్లు. వియ్యమందేపరికి పేదరికం వచ్చి పడుతుందేమో తెలిదు! శ్రీకాకుళం జిల్లాలో కొందరు 'విరాలు'ను - అంటే తోడికోడలును - 'సవతి' అని పిలుస్తారు(!). సంస్కృతంలోని 'సపత్నీ' శబ్దంనుంచి పుట్టిన 'సవతి' మరొకామె ఉండనేఉంది - తన భర్తను తనకోబాటు పంచుకొన్న మరో ఇల్లాలు. మరి ఈ రెండుమాటలూ ఇలా ఎలాకలిశాయో చెప్పలేం.

వినాహాన్ని 'మనువాడటం, పెండ్లాడటం' మొదలైన తెలుగుమాటలతో చెప్పవచ్చు. పెళ్-అంటే స్త్రీ. పెండ్లి అంటే మొదట్లో తన ఇంటికో స్త్రీని తెచ్చుకోవటమే కావచ్చు. 'ఇల్లరికం/ఇల్లిటం'గా పురుషుడిని తెచ్చుకొన్నా అది పెండ్లే అయింది తరవాత తరవాత! "ఓరి" (దాన్నే కన్యాశుల్కమంటారు) ఇచ్చి పెండ్లాడేవాళ్ళు పూర్వం. పురుషుడే దబ్బుబర్చుపెట్టి భార్యను సంపాదించుకొనే అచారం ఇంకా 'తక్కువ కులాలవా'ళ్ళని అక్షేపానికి గురయ్యేవాళ్ళలోనూ గిరిజన సంస్కృతిలోనూ నిలిచేఉంది. 'కట్నం' (దాన్నే వరశుల్కమంటారు) ఈ కాలంలో దోరయిపోయింది. స్త్రీ పురుషుణ్ణి కొనుక్కునే సంప్రదాయం ఇప్పుడు వెర్రితలలు వేస్తున్నదన్నమాట. 'ఉద్వాహం, పాణిగ్రహణం, పాణిపీడనం' లాంటి సంస్కృతపదాలు మన 'పెండ్లి'కి పర్యాయపదాలు. పాణిగ్రహణమంటే 'వేయిపట్టుకోవడం', 'పాణిపీడనం' అంటే 'చెయ్యిలాగటం/గుండటం', ఫలితంలో పెండ్లాడటమే. ఇప్పటికీ గోండులనే గిరిజనుల్లో స్త్రీ పురుషులెవరైనా ఒకరి దండచేతిని మరొకరు పట్టుకొంటే నిర్బంధించునూ కులపెద్దలు పెట్టించే అచారముంది! 'అర్యు'లకు ఈ పాణిపీడనమనే అచారం ఈ 'అవార్యద్రవిడులనుంచి' సంక్రమించిందేమో పరిశోధక పరబ్రహ్మలు తేల్చాలి.

తెలుగులో 'మారుమనుపు' అనేమాట ఉంది. దానికి పరిపోయే సంస్కృతపదం 'పునర్వివాహం'. 'అగ్ర' వర్ణాలవారు అనాదరం చూపే ఈ విధానం చాలాకులాల్లో ఉంది. రెండుమార్లు పెళ్ళాడిన యువతిని సంస్కృతంలో 'పునర్భువు' అంటారు. మక్కికీమక్కిగా అర్థంచెట్టే 'మళ్ళీ పుట్టింది' అని చెప్పాలి. ఆమెను 'దిధిషువు' అనికూడా పిలుస్తారాభాషలో. ఆమె భర్తను 'దిధిషుడు' అంటారు. విధవా వినాహం గొడవ పెట్టుకోకుండా గిరిజన ఇలాంటి వ్యవహారంలో దిగితే ఏ ఆర్జునుంట్లు చెప్పేవాడో ఊహించాలి.

ఆకాశమార్గంలో

నేల విడిచిన సాము మేలుకాదు కాబట్టి. భూమ్మీద నిలిచి పైనున్న ప్రపంచంచూస్తూ మనశబ్దసంపద ఎంతలో ఉందో ఓసారి పారజూర్దాం. తలఎత్తుగానే కనిపించే ఆకాశం దగ్గర మొదలుపెట్టి క్రమంగా కిందికి దిగి తరవాతి పరిసరాలను పరిశీలిద్దాం. భూమినీ ఆకాశాన్నీ చెట్లనూ పుట్టలనూ దేవతలని భావిస్తాంకాబట్టి మనభాషలో రెండురకాల పదజాలం తప్పదు. ఒకరకం సవాజపదాలయితే రెండోరకం

భక్తితాత్పర్యపూరితమైన కవితామయ శబ్దజాలం. అంటే రెండోరకం మూటలు కవులూ పండితులూ భావస్పష్టత కోసం కల్పించుకొన్న సమాపాలన్నమాట. ఈ ద్వైవిధ్యం అన్ని భాషల్లోనూ కనిపిస్తుంది. మనం తెలుగు సంస్కృతాలకు పరిమితంగా ఈ విశేషాలు గమనిద్దాం.

అకాశాన్ని అచ్చతెలుగులో విడిమాటల్లో చెప్పారంటే “నింగి, చదలు, ఉప్పరం, విన్ను, మిన్ను, బయలు” అనే శబ్దాంతో సూచించవచ్చు. మనకవులూ నిఘంటుకారులూ “అకపం, మబ్బుత్రోవ, వెన్నునడుగు, రిక్కదారి, వేలుపులత్రోవ, ఉప్పరవీది, మొయిలుదారి, చుక్కలతెరువు, గాడ్పుతండ్రి, చుక్కలత్రోవ, వేల్పురెరువు, గాలితండ్రి, మొగిలుతెన్ను” వంటి అనేక సమాపాలు కల్పించారు అదవంగా. ఇవి గ్రంథాల్లోనేగాని నిత్యప్రవహారంలో వినిపించేవికావు.

చదలు అనేమాటకు దిక్కు అనే అర్థంకూడా ఉంది. అన్నివైపులకూ వ్యాపించింది కాబట్టి అనేక వచ్చివుండవచ్చు. నింగి అనేమాటకు కావ్యప్రయోగా లనేకం. ఒకపాడు దీనుసేనుడు ‘నేలయు నింగియు తాళమున్ వాయింప’దలచాడట! నిగ్గు(ప్రకాశం)కం ప్రదేశంకాబట్టి ‘నింగి’ అనేపేరు వచ్చిందంటారు కొందరు. ఉప్పరమంటే ఎత్తయినదని అర్థం. అందుకే మేడలనూ అంతస్తులనూ ‘ఉప్పరిగ’లని పిలిచేవాళ్ళు పూర్వం. విన్నుమిన్నులకు వినుమిను అనే రూపాంతరాలున్నాయి. విన్ను అంటే నెలిగే తావని అర్థం. మిన్ను అలాంటదే. ‘మినుకుమినుక్కు’మనే నక్షత్రాదులున్న తావు అనే అర్థంతో ఈ మాటపుట్టింది. అంతా బహిరంగంగా, అర్థంలేకుండా వ్యాపించింది కాబట్టి అకాశానికి ‘బయలు’ అనే పేరుకూడా వచ్చింది. ‘నేలా నింగీ, మన్నామిన్నూ’ అనేవి ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్న జంటపదాలు. ‘భూమ్యాకాశాలు’ అనే ద్వంద్వసమాపానికివి సరైన తెలుగుమాటలు. అకపమనేది అకాశ శబ్దం నుంచి పుట్టినమాట.

నక్షత్రాలూ, మేఘాలూ అకాశంలో తిరుగుతున్నట్లు కనిపిస్తాయికాబట్టి ‘రిక్క త్రోవ, చుక్కలతెరువు, మబ్బుత్రోవ, రిక్కదారి, మొయిలుదారి, మొగిలుతెన్ను’ వంటి మాటలు పుట్టాయి. అలాగే దేవతలు అకాశంలో విమానాల్లో తిరుగుతుంటారనే పురాణగాథలను పురస్కరించుకొని ‘వేలుపులత్రోవ, వేల్పురెరువు’ వంటి సమాపాలు కల్పించారు. గాలి అకాశంలో పుట్టిందనుకున్నారకాబట్టి ‘గాడ్పుతండ్రి, గాలితండ్రి’ అనే మాటలు వచ్చాయి. విష్ణుమూర్తి అడుగే అకాశమని, అక్కడ అకాశగంగానది పుట్టిందనీ ఒక ఐతిహ్యముంది. అందువల్ల ‘వెన్నునడుగు’ అనే సమాపాన్ని అచ్చతెలుగు కవులు కల్పించారు. పాలపుంత ఒ రాజమార్గంలాగా కనిపిస్తుందికాబట్టి ‘ఉప్పరవీది’ అనే మాట పుట్టింది. ఈ భావాలకు అనుగుణంగా ఎన్నెన్ని కొత్తసమాపాలు పుట్టించినా అచ్చతెలుగులో అకాశపర్యాయపదాలుగా ఉన్నవి ‘నింగి, మిన్ను, విన్ను’ అనేవే. బయలు శబ్దానికి ఇతరార్థాలుకూడా ఉన్నాయని మనకు తెలుసు. కల్పనల్లో కొంత గజిబిజి తప్పదేమో. నింగి వంటి మాటలు తెలుగులో అమహత్తులు. అంటే మగవాణ్ణి గురించి చెప్పేవికావు. అయినా మన తెలుగుకవులు ‘గాడ్పుతండ్రి, గాలితండ్రి’ వంటి మాటలు సృష్టించి అకాశాన్ని మగవాణ్ణి చేశారు! ‘గాడ్పుతల్లి’ అని ఎందుకు అమహత్తుగానే వ్యవహరించలేదో ఈ కృత్రిమభాషాసృష్టికర్తలే చెప్పాలి.

సంస్కృతంలోకూడా తెలుగులోలాగే రెండురకాల పర్యాయపదాలున్నాయి అకాశానికి. విడిమాటలని చెప్పదగ్గవి 'దివం, అభ్రం, వ్యోమం, పుష్కరం, అంబరం, నభం, గగనం, ఖం, అనంతం, వియత్తు, విహాయ(స)ం, నాకం, ద్యువు' మొదలైనవి; 'అంతరిక్షం, సురవర్త్య, విష్ణుపదం, తారాపథం, శబ్దగుణం, మేఘద్వారం, మహాబిలం' మొదలైనవి. దివ మనే మాటకు స్వర్గమనే అర్థంకూడా ఉంది. స్వర్గం పైనా, నరకం కిందా ఉంటాయన్న నునవిశ్వాసానికి అనుగుణంగా అకాశ స్వర్గాలు రెంటికీ ఒకేమాటను వాడివుంటారు. అకాశం అంటే బాగా వెలుగుతున్నది, ప్రకాశిస్తున్నది అని అర్థం. అకాశం, ప్రకాశం అనే మాటల్లోని మొదటి అక్షరాలను ఉపసర్గలంటారు. కాశం అంటేనే వెలుగు. 'మంచి వెలుగునిచ్చేది' అనే అర్థంలో అకాశశబ్దం వాడుతున్నారన్నమాట. అభ్ర శబ్దానికి మబ్బు అనే మరో అర్థంకూడా ఉంది. ఆ మాటను వాడినప్పుడు సందర్భాన్నిబట్టి అది నింగో మబ్బో తెలుసుకోవాలి. వ్యోమపదం అటు అకాశానికి ఇటు స్వర్గానికి, మళ్ళీ మాట్లాడితే వాటి ప్రభాగానికి సమానంగా పనికివస్తుంది. పుష్కర శబ్దానికి అనేకార్థాలున్నాయి. ప్రళయకాలంలో వచ్చే ఒకరకం మేఘాన్నీ కొంతకాలపరిధిని కూడా పుష్కరమని పిలుస్తారు. అంబరం అంటే అకాశం, వస్త్రం మొదలైన అర్థాలున్నాయి. అకాశానికి అంతులేదుకాబట్టి దాన్ని అనంతమన్నారు. గగనమనేది అకాశ శబ్దం తరవాత ఎక్కువ వ్యాప్తిగల శబ్దం-తెలుగువారి వాడుకలో కూడా. అందుకే అధునిక శాస్త్రవిజ్ఞానం ప్రసాదించిన 'గగనసఖులూ' (air-hostesses), 'వ్యోమగాములూ' (astro-nauts) మనకేర్పడ్డారు! ద్యు శబ్దంనుంచి పుట్టిన ద్యువు వెలుగనే అర్థంగలమాట. నాకం స్వర్గాకాశాలు రెంటికీ అన్యాయించే మాట. వియత్తు, విహాయ(స)ం అనేవి అకాశపర్యాయపదాలే. వాటి ప్యుత్పత్తులు ప్రాచీనులు చెప్పేవి అంతగా నప్పవు. అయితే వాటికి కావ్యప్రపంచంలో తప్ప వాడుక లేదు. 'అకాశం గగనం శూన్య'మని ఏమీలేని దానికింద చెప్పినవాళ్ళున్నారు!

ఇక అంతరిక్షం నిఘంటువులు అకాశ శబ్దానికి పర్యాయపదమనిచెప్పినా, ఇప్పటి వాడుకలో దాని అర్థం మారిపోయింది. అకాశంలో కనిపించే నక్షత్రమండలాల మధ్య ప్రదేశాన్ని అంతరిక్షం (space) అంటున్నాం. సువర్త్య కపులు కల్పించిన శబ్దం. 'దేవతలు పోయేదారి' అని దానికర్థం. 'అకాశపార్శ్వం/గాలిమేడ' అనేవి లేనివాటిని గురించి ప్రస్తావించేటప్పుడు వాడేమాటలు. దేవతలు మాత్రమే అక్కడ వివసిస్తారని నమ్మినా ఇబ్బందిలేదు. ఆ ఉండేది మనం కావంతకాలం ఇబ్బంది లేదు. విష్ణుపదం అనే సమాసం 'వెన్నునడుగు' అనే తెలుగుసమాసానికి మూలమని చెప్పాలి. తారాపథం అంటే నక్షత్రాల దారి. ఇదీ కవితాత్మకంగా పెట్టినపేరే. మేఘద్వారం అనేది అలాంటిదే. శబ్దగుణమనే పర్యాయపదమే చిత్రమయింది. తర్కశాస్త్రంలోని ఒక భావన ఆధారంగా ఈపేరు పెట్టారు అకాశానికి. 'అన్నీ మనవేదాల్లో ఉన్నాయిష!' అని సంతోషించటానికి పనికివచ్చే మాట మహాబిలమనేది. బిలమంటే రంధ్రం, గుహ వగైరా. ఇదో పెద్ద రంధ్రమనుకోగానే కన్యాశుల్కం గుర్తుకువస్తుంది - 'అకాశానికి బొక్కడ్డరంటారే' అనే ప్రసంగం - కల్లుపాక పీనులోది. అయితే ఈ మాటకు వ్యవహారంలో స్థానంలేదు.

సూర్యచంద్రాదులు

అకాశంలో సూర్యుణ్ణి చూడగానే ఓనమస్కారం పెద్దామనుకున్నా పేచీ తప్పదు. పొద్దుటి సూర్యుడు, పాయం సూర్యుడు, మధ్యాహ్న సూర్యుడూ అవి మూడుగా విభజించి త్రిమూర్తులతో ఆయన్ను అభేదంగా భావించాలంటారు. బ్రహ్మకు నమస్కారం పనికిరాదు. భూమ్మీద మానవుల మనుగడకు అధారభూతమైన సూర్యవక్షతాన్ని దేవుడుగా భావిస్తారు. కాబట్టి దేవతలందరికిలాగానే ఆయనకూ అష్టోత్తర సహస్రనామాలుంటాయి. అవన్నీ పర్యాయపదాలనుకుంటే స్రమోదం. అందులో చాలాభాగం ఇతర దేవుళ్ళక్కూడా పరిపోతాయి. అదలాఉంచి సూర్యపర్యాయాలు కూడా మన సాధారణసూత్రం ప్రకారం రెండు రకాలవీ, ప్రాథమికపదాలు వేరుగా వర్ణనాత్మక శబ్దాలు వేరుగా ఉంటాయనీ గమనించాలి.

తెలుగు విఘంటువులన్నీ గాలించినా అచ్చమైన తెలుగుపేరు 'పొద్దు' (ఇప్పటి వాడుకలో 'పొద్దు') ఒక్కటే సూర్యశబ్ద పర్యాయంగా దొరుకుతుంది. ఈమాటకు ఇంకా రాయలసీమలోనే వాడుక మిగిలింది. పొద్దుకు 'సమయం' అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది. పల్లెటూళ్ళలో కాలాన్ని 'అంటటిపొద్దు, బారెడుపొద్దు'లాంటి మాటల్తోనే విభజిస్తున్నారప్పటికీ. ఇతర ప్రాంతాల్లోనూ విద్యావంతుల వాడుకలోనూ సూర్యుడి మిగిలాడు తెలుగువాళ్ళకు. కొందరు రచయితలు 'సూరీడు' అనే తద్భవరూపం సృష్టించారు. తక్కిన 'అచ్చతెలుగు' మాటలన్నీ కవిపండితులు పురాణైతివ్యోలమీద అధారపడి సృష్టించిన సమాసాలే. అవన్నీకూ ప్రజల వాడుకలో ఉన్నవీకాపు విలిచినవీ కావు. 'చాయపెనిమిటి' అని ఒకరంటే 'జముతంద్రీ' అని మరొకరన్నారు. సూర్యుడికి చాయాదేవి (నీడగారు!) భార్యట. ఆమెభర్తట ఆయన. యముడాయన కొడుకుకాబట్టి సూర్యుణ్ణి జముతంద్రీ అన్నారు. తంద్రీనిబట్టి కొడుక్కుగాక కొడుకునుబట్టి తంద్రీకి పేరువచ్చిందన్నమాట! అలాగే ఫలానా అమ్మగారి భర్త అవికూడా! 'జగముకమ్మ' అని ఒక ■ పిలిస్తే 'మిను రతనమ్మ' (అకాశరత్నం) అని మరోకవి వర్ణించాడు సూర్యుణ్ణి. ఆయన 'తమ్మిచుట్టం' (పద్మాలకు బంధువు) అన్నారు కొందరు. ఇదో (మూఢ) విశ్వాసం. పద్మాలు సూర్యోదయంతో వికసించి సూర్యాస్తమయంతో ముకుళిస్తాయనేది 'కవిసమయ' మంటారు. రాత్రిళ్ళు తానురపువ్వులు వికసించి - కనిపించినా, పగలు కలుషపుాలు విచ్చి కంటబడ్డై కవులు మాత్రం అంగీకరించరు. ఆయన రథానికి వీడు పచ్చగుర్రా లంటాయట. అందుకని 'పచ్చగుర్రముల రాజు' అని మరో కవి కీర్తించాడు. మరో పండితుడాయన్న 'ప్రాబలుకుటెంకి' అన్నాడు. ప్రాబలుకులు అంటే పాతకాలపుమాటలు - అంటే వేదాలు. వాటికి అధారమైనవాడట సూర్యుడు. కొందరాయన్ను చంద్రుడు వురఫ్ 'రేవెలుగు'కు పోటీగా 'వేవెలుగు' అని పిలుస్తారు. ఇలాంటి కల్పవలెన్నిఉన్నా తెలుగులో అపలుసీపలైన మాట 'పొద్దు' అనేదే. అదికూడా వాడుకలోనుంచి తప్పకొంటున్నది చాలాచోట్ల.

సంస్కృతంలోనుంచి 'సూరుడు, హూరుడు, సూర్యుడు, అర్యముడు, అర్కుడు,

మిహిరుడు, అరుణుడు, పూష, తరణి, మిత్రుడు, తపనుడు, సవిత, రవి, హరి, ఇనుడు, భగుడు, భానుడు, హంసుడు, బ్రహ్మడు, భాస్కరుడు' వంటి విడి మాటలు చాలా ఉన్నాయి. సూరుడంటే పండితుడు. ఆయన హనుమంతుడికి పాఠాలు చెప్పినవాడుకదా మరి. శూరుడంటే విజానికి తేరి చూడటానికి వీలుకానివాడు. అర్యముడంటే అర్యుడు, పెద్దవాడు, ఉత్తముడు. అర్కుడంటే యుక్కుల్లో (వేదము-త్రాల్లో) వినిపించేవాడు. వేదకాలముంచి సూర్యారాధన ఉందికాబట్టి ఈ మాట వచ్చింది. మిహిరు డనేమాట సంస్కృతంకాదని, గ్రీకు పదమనే చెప్తారు. ఉదయాస్తమయ సమయాల్లో అరుణంగా-ఎర్రగా-కనిపిస్తాడు కాబట్టి అరుణుడు. దిక్కుక్రాన్ని ఇటునుంచి అటు ప్రతిదినం తరిస్తుండే-దాటే-వాడు కాబట్టి తరణి. ప్రాణిరాకులు అతడి స్పర్శలేనిదే జీవించలేదు. అందువల్ల సూర్యుడు ప్రాణులందరికీ మిత్రుడు-స్నేహితుడు-అయినాడు. తాపం, తపన పుట్టిస్తాడుకాబట్టి తపనుడని పిలిచారు. ప్రకాశవంతుడు కాబట్టి రవి, సవిత, ఇనుడు అనే పేర్లు వచ్చాయి. హరి అనేపేరు అనేక దేవతలకూ - బంతువులకూ ఉంది - నిఘంటువుల ప్రకారం. హరించేవాడు హరి. సూర్యమండల మధ్యంలో విష్ణుమూర్తి ఉంటాడట. అదే వికుంఠముని చెప్తారు కొందరు. విష్ణుస్థానంకాబట్టి హరి అనేపేరుకూడా వచ్చిందన్నమాట. భగవచ్చబ్బావికున్న అవేకార్థాలమాట అటుంచి దేవుణ్ణి భగవంతుడంటాంకదా. ప్రత్యక్షదైవమునుకుంటున్నాం కాబట్టి సూర్యుణ్ణి భగుడనికూడా పిలుస్తారు. భా, బ్రహ్మ శబ్దాలకు వెలుగవే అర్థముంది. కిరణాలు కలవాడని భానుడు, బ్రహ్మడు అంటున్నాం. ప్రకాశం కలిగించే, వెలుతురు కల్పించేవాడు కాబట్టి భాస్కరుడన్నారు.

కవితాత్మకమైన పేర్లుకూడా సూర్యుడికి చాలా ఉన్నాయి. అందులో కొన్ని వర్ణనాత్మకాలు. మరికొన్ని లక్షణ సూచకాలు. అదిత్యుడు, దివాకరుడు, ద్వాదశాత్మ, అహస్కరుడు, ప్రభాకరుడు, విభాకరుడు, భాస్వంతుడు, వివస్వంతుడు, సప్తాశ్వుడు, వారిదశ్వుడు, ఉష్ణరశ్మి, వికర్తనుడు, మార్తాండుడు, ద్యుమణి, చిత్రభానువు, విరోచనుడు, విభానువు, గ్రహపతి, త్వషాంపతి, అపార్వతి, సహస్రాంశుడు, కర్మసాక్షి, జగచ్చక్షువు, అంశుమాలి, త్రయూతనువు, ప్రద్యోతనుడు, దినమణి, ఖద్యోతుడు, లోకబాందవుడు, దామనిధి, పద్మినీవల్లభుడు, పద్మాక్షుడు, తేజోరాగి, చాయానాథుడు, తమిస్రహాడు వగైరా చాలాపేర్లు పెట్టారు సూర్యుడికి. అదితి కుమారుడుకాబట్టి అదిత్యుడన్నారు. దివాకర, అహస్కర, అపార్వతి శబ్దాలకు పగలింటిని కల్పించే, దానికి అదిపత్యం వహించేవాడని అర్థం. ప్రభాకర, విభాకర, భాస్వంత, అంశుమాలి, ప్రద్యోతన, తేజోరాగి శబ్దాలకు వెలుగునిచ్చేవాడని, కిరణాలు ప్రసరించేవాడని అర్థాలు. విడుగుర్రాల రౌతుకాబట్టి సప్తాశ్వుడంటే, పచ్చగుర్రాలరౌతుని వారిదశ్వుడన్నారు. చీకటిని పోగొట్టు తాడని తమిస్రహాడన్నారు. నీడమ్మగారి భర్త కాబట్టి చాయానాథుడన్నారు. వెయ్యి కిరణాలున్నాయట - అందుకు సహస్రాంశువు అన్నారు. అకాశంలో వెలిగిపోతుంటాడు కాబట్టి ఖద్యోతుడనే పేరు వచ్చింది. పైనుండి కింద ఎవరెవరు ఏయే పుణ్యపాపాలు చేస్తున్నారో చూస్తుంటాడని కర్మసాక్షి జగచ్చక్షువు (లోకానికి కన్నువంటివాడు) అని పిలిచారు. త్రిమూర్త్యాత్మకుడని త్రయూతను డన్నారు. పన్నెండు రూపాలున్నాయని (ద్వాదశాదిత్యులు కాబట్టి) ద్వాదశాత్మ అన్నారు. అప్పడప్పడు రంగురంగుల

కిరణాలు విరజిమ్ముతాడు కాబట్టి చిత్రభానుడని పిలిచారు. వేడి ఇస్తాడు కాబట్టి ఉష్ణరశ్మి అని పిలిచారు. ఆయన లేకపోతే లోకం సుఖంగా బతకదు కాబట్టి లోకబాంధవుడన్నారు. ఆకాశంలో వెలుగుతుంటాడు కాబట్టి ద్యుమణి అని, పగలే వెలిగేవాడుకాబట్టి దినమణి అని అన్నారు. మనపూర్వులు సూర్యుణ్ణి నక్షత్రంగాకాక గ్రహంగా లెక్కించారు. ఆ (నవ) గ్రహాలకూ ఆయనే అధిపతికాబట్టి గ్రహపతి అని సూర్యుడికి పేరు పెట్టారు. దేవుడు కాబట్టి సహస్రనామాలున్నా అశ్వర్యంలేదు. ఇన్నిమాటల్లోనూ తెలుగువారి వాడుకలో సూర్యశబ్దానికున్నవాస్తవ మిరి దేనికి లేదు.

గ్రహంగాని సూర్యుణ్ణి గ్రహమని అన్నవాళ్లే ఉపగ్రహమైన చంద్రుణ్ణి గ్రహంగా పరిగణించారు. సూర్యుడికి అందువల్ల గౌరవభంగం కలిగిందో లేదోగాని చంద్రుడి ప్రతిష్ఠ పెరిగిందని చెప్పకతప్పదు. పాశ్చాత్యులు క్రీ.పూ. భావించే 'మూన్' మనవాళ్ల లెక్కన మొగవాడై, గురుభార్యతో పరపం వెలిగించి, ఒకానొక క్షత్రియ వంశానికి సూర్యుడికి పోటీగా తనపరంపరను కూడా ప్రసాదించాడు. విన్నమొన్నటి శ్రీకృష్ణదేవరాయలుకూడా చంద్రవంశంవాడేనట.

అచ్చతెలుగులో 'నెల' అన్నదొక్కటే నిస్సంశయంగా చంద్రుడిపేరని చెప్పదగిన మాట. అమాటకు మాసం అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది. 'నెలవంక, నెలపాడుపు' వంటి సమాసాల్లోనూ 'నెలతప్పటం' వంటి సంబంధాల్లోనూ తప్ప ఈ కాలంలో చంద్రుడనే అర్థంలో నెలశబ్దానికి వాడుక ఉన్నట్లు లేదు. బాగా వాడుకలో ఉన్నమాట 'చందమామ' చిత్రమయింది. సంస్కృతంలో 'చంద్రమా' అనే శబ్దం నుంచి ఇది ఏర్పడదేగాని అచ్చతెలుగుపదం కాదీది. ఆ మాటచివరి 'మామ'కు నానార్థాలూ వివరాలూ చెప్తారు పండితులు. మరోమాట జాబిలి/జాబిల్లి ఇది సంస్కృతపదం కాదని బల్లగుద్ది చెప్పవచ్చుగాని తెలుగుమాట అని వ్యుత్పత్తి చెప్పటం సులభంకాదు. పసిబిడ్డలను అలిరిస్తూ పాడే 'చందమామ రావే! జాబిల్లి రావే' అనేపాటలోని జాబిల్లి మహా తైవింపదు. అంటే పురుషవాచక మనిపించదు నెలశబ్దంలాగానే. తొలిదినాల్లో తెలుగువారి చంద్రుడు అనువాత్తుగా ఉండి సంస్కృత ప్రభావంతో పురాణగాథల పుణ్యమా అని మొగవాడైపోయాడేమో!

అచ్చతెలుగు కవులూ నిఘంటుకారులూ సృష్టించిన చంద్రవర్ణనలుపదాలను గమనిస్తే కొన్నిట మహత్తుగా, కొన్నిట అమహత్తుగా చంద్రుడుండటాన్నిబట్టి పై అనుమానం మరింత బాపడుతున్నది. 'రేయివెల్లు, రేవెలుగు, వెన్నెలగుత్తి, చందు, వేలుపులదోనం, పుట్టుకచల్చకోతి, లచ్చరేనెడమకన్ను' వంటి సమాసాల్లో ఆతగాడు అమహత్తే. మరి 'చందురుడు, చందమామ, వెన్నెలరాయడు, రేపాలిమగండు, మక్కందోర' అనే మాటల్లో ఆయన సృష్టించా మహత్తే. 'చెంగలున వెచ్చెలి' వంటి మాటల్లో ఎటయినా కావచ్చు. ఆ సందిగ్ధతకు కారణం 'వెచ్చెలి' శబ్దమే గాని ఆయన కాకపోవచ్చు!

వేవెలుగయిన సూర్యుడికి పోటీ రేవెలుగు - అంటే రాత్రిళ్లు వెలిగిపోయేవాడని చెప్పాలి. అన్నిరాత్రులూకాదుగదా అనే అక్షేపం ఉండనే ఉందనుకోండి. చంద్రుడిలో అమృతముందట. అమృతంతిన్న దేవతలు చంద్రుణ్ణి తిన్నట్టేగదా అని ఓ కవి

వేల్పులదోప మని పిలిచాడు! పుట్టినప్పటినుంచి చల్లగా ఉండే వెలుగుకాబట్టి పుట్టుక చల్లకోరి అన్నారు. లక్ష్మీదేవి భర్త విష్ణుమూర్తి (లచ్చిరేడన్నమాట). ఆయనకోకన్న సూర్యుడున్నా మరోకన్న చంద్రుడున్నా అని పురాణాలు ఘోషిస్తున్నాయి. అయితే చంద్రుడు ఎడమకన్నేనని తేల్చిన మహాకవి 'లచ్చిరే నెడమకన్న'ని చంద్రుణ్ణి వర్ణించాడు. ఈ ఎడమకన్నుగారే 'రేపాలతి' - అంటే రాత్రి అనే స్త్రీకి భర్తకూడావట. అందుకని రేపాలతిమగం డన్నారు. ఆయన 27 నక్షత్రాలనే స్త్రీలకూ భర్త కాబట్టి (దేవతల్లోనూ గొప్పవాళ్లలోనూ బహుభార్యత్వ విషేధశాసనానికి ప్రవృత్తిలేదు) చుక్కలదొర అయినాడు. చల్లగా వెలుగుతాడు కాబట్టి చలివెలుగన్నారు. ఆయన్ను చూడగానే కలవపూలు విచ్చుకుంటాయని 'చెంగలువ వెచ్చెలి' అన్నవోటితోనే, ఇంతకు ముందు చెప్పని 'తామరలగొంగ' (తామరలు ముడుచుకుంటాయని) తామరపూలకు శత్రువన్నారు మనవాళ్లు. ఇది కవిసమయం అంటారు. కవులకు సమయాసమయాల పట్టింపులేనట్లే కవిసమయాలక్కూడా తర్కబాధలేదు. వాస్తవంలో నిమిత్తమూ లేదు. అందుకే 'వెన్నెలగుత్తి' అనే చిత్రమయిన పేరుకూడా పెట్టారు చంద్రుడికి! ఇన్ని పేర్లలోనూ చందమామ, జాదిల్లి, చంద్రుడనేనాటికే వ్యవహారంలో వ్యాప్తి ఉంది.

సంస్కృత శబ్దాల్లో కూడా వర్ణనాత్మక నామరేయాలూ, మామూలు మాటలూ ఉన్నాయి. విడిమాటలని చెప్పదగిన పేర్లు 'చంద్రుడు, ఇందుడు, విధుడు, గ్లా' అనేవి. చివరిమాటను తెలుగుకవులుకూడా వ్యస్తంగా వాడినట్లులేదు. ఆనందకరుడనే అర్థంలో ఇందు శబ్దం వచ్చింది. కవుల వాడుకలో 'హిమాంశుడు, కుముదబాంధవుడు, సుధాంశుడు, సుధాకరుడు, శుభ్రాంశువు, ఓషధీశుడు, నిశాపతి, అబ్బుడు, జైవాత్మకుడు, సోముడు, మృగాంకుడు, కలానిధి, ద్విజరాజు, శశధరుడు, నక్షత్రేశుడు, ఉడుపతి, క్షపాకరుడు' వగైరా చాలా పేర్లున్నాయి. చల్లని కిరణాలు కలవాడు కాబట్టి హిమాంశుడన్నారు. కలువపూలకు చుట్టం(!) కాబట్టి కుముదబాంధవుడు.

సుధ - ■ అమృతం-సంటి చల్లని కిరణాలున్నాయి కాబట్టి సుధాంశుడు. సుధా శబ్దానికి సున్నమనే అర్థంకూడా ఉంది కాని దాన్నిక్కడ చెప్పగూడదు. అమృతం (సుధను) తయారుచేస్తాడు కాబట్టి సుధాకరుడు. శుభ్రంగా తెల్లగా ఉండే కిరణాలు చిమ్ముతాడు కాబట్టి శుభ్రాంశువు. అయ్యుర్వేదవైద్యులు వాడే మూలికలను (ఓషధులను) వెన్నెలరాత్రుల్లో పేకరిస్తే వాటి శక్తి బాగా ఉంటుందన్న నమ్మకముంది. ■ మూలికలకు చంద్రుడే రాజుట. అందుకని ఓషధీశు డన్నారు. నిశ అంటే రాత్రి. దానికి భర్త(!) కాబట్టి ఆయన నిశాపతి. ఇదేవిధంగా రజనీపతి, రజనీకాంతుడు వగైరా పేర్లు పెట్టారు. ఆయన క్రమంగా పెరుగుతూ తరుగుతూ తన 'కళ'లు ప్రదర్శిస్తుంటాడు కాబట్టి కలానాథుడు, కలానిధి లాంటి పేర్లతో పిలుస్తారు. నక్షత్రాలకు భర్త కాబట్టి (దక్ష ప్రజాపతి తన 27గురు అడపిల్లలనూ - అత్యేని మంచి రేవతి దాకా ఉన్నవాళ్లందరినీ మూకుమ్మడిగా ఈయనకు కట్టబెట్టి కట్నం సమస్యను తగ్గించుకున్నట్లుంది!) ఉడుపతి, నక్షత్రేశుడు అనే పేర్లు ఆయన నక్షత్రాలకు రాజ్ భర్త అయినందునల్ల వచ్చినవి. ■ మాటకు వస్తే ఆయనకు 'రాజు' అనే బిరుదనామం కూడా ఉంది.

ఇన్ని శుభలక్షణాలున్న చంద్రుడికి మచ్చలున్నాయి. అందుకే ఆయనకు మృగాంకుడు (లేడిలాగా కనిపించే మచ్చగలవాడు) అనే పేరు వచ్చింది. కొందరామచ్చను

కుందేలంటారు. అందు కాయనకు 'శశధరు'డనే పేరు పెట్టారు. ఓ కవి అది పుట్టుమచ్చ అన్నట్టు. మరోకవి సముద్రంలో పుట్టాడు కాబట్టి అక్కడి బురద అంటుకొని అలా కనిపిస్తున్నాడన్నాడు. అది లేడి గుర్రేనన్నాడు మరొకడు. భూమి నీడపడి ■ మచ్చలాగా కనిపిస్తున్నదన్నాట్టు ఓ శాస్త్రవేత్త. అనేమీకాదు. అయిన రాత్రిపూట గాఢాంధకారాన్నంతా తాగి కరువులో నిర్బచేసుకొన్నందున అదలా వల్లగా మచ్చలాగా కనిపిస్తున్నదని మరో పెద్దకవి దబాయించాడు! మనం తెలుగువాళ్ళం అక్కడో రేగుచెట్టున్నదని, దానికింద ఓ ముసలమ్మ ఉందని చెప్తుంటాం. అక్కడ రాక్షాసప్తలూ గుంటలూ గోతులూ తప్ప మరేంలేవనీ, అది గ్రహంకాదనీ, భూమికి అదో ఉపగ్రహమనీ ఇప్పటి శాస్త్రజ్ఞులు చెప్తున్నారు. ఎవరెన్నివిధాల చెప్పినా చంద్రగ్రహంవల్ల సముద్రంలో అలలూ నునుపుల్లో వెలీ ('ప్రేమపిచ్చితో సహా') పుట్టుకొస్తాయన్నది అనుభవం చెప్పే పాఠం.

సూర్యచంద్రులిద్దర్నీ కలిపి (ద్విపచనంలో) ఒకేమాటగా చెప్పే సంప్రదాయం సంస్కృత భాషలో ఉంది. మనభాషలో ఆ పచపమూ లేదు, ■ పద్దతీ లేదు.

సూర్యచంద్రుల తరువాత ఆకాశానికి శోధనిచ్చేవి నక్షత్రాలు. కాళిదాసు 'నక్షత్ర తారాగ్రహసంకుల'మైన ఆకాశాన్ని స్మరించాడు. అంటే ఈ మూడూ ఒక్కటి కాదన్నమాట. అశ్వినీ, భరణి వగైరా మనం పేర్కొనే ఇరవైయేడు నక్షత్రాలూ నిజానికి ఒంటిరిక్కలు కావు. కొన్ని చుక్కల సమూహమన్నమాట. నక్షత్రమండలమనేకన్నా వాటిని తారామండలా లనటమే నయం. మినుకుమినుకుమనే చుక్కలు తారలు. ఆ మినుకులేని చుక్కలు గ్రహాలు. అయితే మామూలు వ్యవహారంలోనే కాక ద్యోతిషంలో కూడా సూర్యచంద్రుల్ని గ్రహాలంటున్నాం. సూర్యుడో తార. చంద్రుడు ఉపగ్రహం; అంటే ఒక గ్రహం చుట్టూ తిరిగే మరో గోళం. గ్రహాలక్కూడా ప్వయం ప్రకాశంలేదు. తారలు పొంతంగా వెలుగిస్తాయి. అలాంటివి కొన్ని కలిసినప్పుడు అగుంపునే నక్షత్రమంటున్నాం. రాహుకేతువులకు చాయాగ్రహాలనే పేరు పెట్టారు ద్యోతిషులు. అదే పేరు నిజానికి చంద్రుడిక్కూడా పరిపోతుంది. గ్రహాన్ని అచ్చతెలుగులో 'గాము' అంటారు, సంస్కృతపదాన్ని కొంత మార్చి.

పైన పేర్కొన్న మాక్కులేదాలతో నిమిత్తం లేకుండా 'ఋక్షం, భం, తార, తారక, ఉదువు' అనే మాటలను నక్షత్రపర్యాయాలుగా పరిగణిస్తున్నారు. చిన్నతారను తారక అంటారు. భమ్మనే శబ్దానికి విడిగా వాడుకలేదు. 'ఉదుపతి, ఉదుగణం లాంటి సమాసాల్లోనే ఉదుశబ్దాన్ని తెలుగు కవులు ప్రయోగించారు - సర్వసాధారణంగా. ఋక్ష శబ్దానికి వేదప్రయోగాలెక్కువ. దాన్నుంచే 'రిక్ష్' అనే తెలుగు మాట పుట్టింది. 'చుక్క' అన్నదొక్కటే అసలుసెలు తెలుగుమాట. ఋక్ష శబ్దానికి ఎలుగొడ్డు అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. బహుశా ఇంగ్లీషు వాళ్లు 'గ్రేట్ బేర్' అనిపిలిచే సప్తర్షి మండలాన్ని బట్టి అదే అర్థంగల ఋక్షశబ్దం అర్యసంస్కృతిలో నక్షత్రపర్యాయంగా నిలిచి వుండవచ్చు. చుక్కశబ్దానికి 'బొట్టు' అవే అర్థం కూడా ఉంది తెలుగులో. అయితే 'చక్కనిచుక్క'లోని చుక్కకున్న ప్రత్యేకార్థాన్ని ఎలా చెప్పాలో తెలీటంలేదు!

సూర్యచంద్రులకూ నక్షత్రతారకలకూ కిరణాలున్నాయి. సూర్యుణ్ణి సహస్ర కిరణుడంటారని కూడా ఇంతకుముందు ప్రస్తావించాం. కిరణం, మెరుపు, వెలుగు

అనేవాటికి చాలా దగ్గరి సంబంధాలున్నందువల్ల వాటి వాటి పర్యాయపదాల్లో కొన్ని సమానంగా ఉంటాయి. అయినా అయాపదాల పర్యాయపదాలను స్మరిద్దాం విడివిడిగా.

కిరణ శబ్దానికి సంస్కృతంలో 'ఉస్రం, మయూఖం, అంశువు, గభస్తి, ఘృణీ, ధృష్టి, వృష్టి, భానువు, కరం, మరీచి, దీధితి, ప్రథ, రుక్కు, రుచి, త్విష్టు, భా, భవి, ద్యుతి, దీప్తి, రోచి(స్సు), శోచిస్సు' వగైరా పర్యాయపదాలున్నాయి. వీటిలోని భా శబ్దానికి తెలుగులో విడిగా ప్రయోగంలేదు. భానువు దీని రూపాంతరం. ఇవి ఉన్నవాడు కాబట్టి సూర్యుణ్ణి 'భానుమూర్తి, భానుమంతుడు' మొదలైన పేర్లతో పిలుస్తారు. కిరణాలు మనచేతుల వంటివని కర శబ్దంతో వ్యవహరించటం కద్దు. ఆ ధృష్టితోనే వేడిగా ఉండే సూర్యుణ్ణి 'ఘరకరుడు' (తీక్షణమైన చేతులు/కిరణాలు కలవాడు) అని వ్యవహరిస్తున్నారు. అంశువంటే మినుకు/వెలుగు. దీన్నే కిరణంలో సమానంగా భావిస్తున్నారు. ప్రభా శబ్దానికి ప్రకాశమనే అర్థం కూడా ఉంది. ప్రకాశం/వెలుగు ఇచ్చేది కాబట్టి కిరణాన్ని ప్రభ అంటున్నారు. ఘృణీ, ధృష్టి, రుక్కు, త్విష్టు శబ్దాలకు సమాసాల్లో తప్ప తెలుగులో ప్రయోగాలు దొరకటం కష్టం. సంస్కృతంలోనయినా వీటికి పర్యాయప్రయోగాలులేవు. మరీచి, గభస్తి, శోచిస్సు అనేవి తేవలం కావ్యప్రయోగబాహుళ్యం కలవి. భవి, ద్యుతి, దీప్తి, రోచి(స్సు) కిరణార్థంలో ఎక్కువ వ్యాప్తికల మాటలు. ద్యుతికి ప్రకాశమని, దీప్తికి అధికప్రకాశమని, భవికి వెలుగవీ అర్థవిశేషాలున్నాయి.

'మినుకు, తళుకు, నిగ్గు, మించు, కళుకు' అనేవి కిరణార్థంలోవాడే తెలుగుమాటలు. ఇవన్నీ వెలుగు, ప్రకాశం, పంటి అర్థాలిచ్చే మాటలే. తళుకుతోబాటు అదే అర్థంగల మరోమాట బెళుకును కలిపి వాడుతుంటాం. బెళుకు కన్నడం నుంచి వచ్చిన ఎరువుమాట అని కొందరంటారు. సిగ్గు చిడియం లాంటి జంటపదంగా వీటిని వాడుతుంటాం. బెళుకు శబ్దం తెలుపు, తెల్లదనం, వెల్లదనం వంటి అర్థాలు కూడా ఉన్నమాట. తెలుపు, వెలుగులాంటి శబ్దాల పరస్పర సంబంధం గురించి తరవాత ఆలోచిద్దాం. నిగ్గు శబ్దానికి సారం, మెరుగులాంటి అర్థ విశేషాలు కూడా ఉన్నాయి. మించు శబ్దానికి కూడా తెల్లదనం, వెలుగులాంటి అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి.

వెలుగు చీకట్లు

సూర్యచంద్రుల వల్ల వెలుగువస్తుంది. అది లేనప్పుడు చీకటి ఉంటుంది. వెలుగుకు తెలుపుతో, చీకటికి నలుపుతో దగ్గరి సంబంధముంది. మొదట కిరణాల వల్ల వచ్చే వెలుగునూ దానికి దగ్గరయిన తెలుపును గురించి తెలుసుకుందాం. 'శోభ, కాంతి, కాశం, ప్రకాశం, సుషమ, ద్యుతి, భవి' లాంటి పదాలు వెలుగుకు పర్యాయాలైన సంస్కృతశబ్దాలు. శోభా శబ్దానికి 'చక్కదనం, మంచి' మొదలైన అర్థవిశేషాలు కూడా ఉన్నాయి. కాంతి అనేది సర్వసాధారణ పదం. ద్యుతి, భవి

అనేవి కిరణ శబ్దావిక్కాడా పర్యాయపదాలని ఇంతకుముందే గమనించాం. కళ్లు జిగేలునువిడిచే వెలుగును 'మషను' అంటారు. దీనికి పర్షియన్ అచ్చతెలుగుమూల 'జగు'.

అచ్చతెలుగులో 'కాంతి'కి పర్యాయాలుగా 'వెలుగు, వెలుతురు, దోరి, దగ్గు, విగ్గు, దాలు, మినుకు, మిన్ను, మిస, మించు, నిగ, తకుకు, తక్కు, మెరుగు, మెరుపు, చికిరి, కకుకు, రంగు' లంటివి చాలా ఉన్నాయి. వెలుగు వెలుతురులు రూపాంతరాలని చెప్పవచ్చు. దోరి అనేది సంస్కృతంలోని 'ద్యోతి' నుంచి పుట్టినమూల. జగ్గువిగ్గులను జంటమాటగా అర్థసావి పెద్దన వాడాడు. విగ్గు, మినుకు, తకుకు, కకుకు, శబ్దాలకు కిరణమునే అర్థముందని ఇంతకు ముందే గుర్తించాం. తకుకు, తక్కు, మినుక్కు, మిన్నులు రూపాంతరాలు. మెరుగు, విగ్గులకు అనే అర్థం కూడా ఉంది. నిగ శబ్దం విగ్గు శబ్దానికి దగ్గరిమూల. 'నిగనిగలాడు' అనేమాటలో దీనికి ప్రయోగం ఎక్కువ. మెరుపు శబ్దానికి మెరుపు/మెరుము శబ్దానికి చాలా దగ్గరి సందంధముంది. మెరుపులాగా వచ్చిన జిగేలుమనేట్లు వెలగలాన్ని ఈ పదం సూచిస్తుంది. దాలు, రంగులకు 'వన్నె' అనే అర్థవిశేషముంది. చికిరి శబ్దానికి 'పడును' అనే అర్థం కూడా కనిపిస్తుంది - 'చిరుసానపట్టించి చికిరి సేయించిన గండ్రగొడ్డలి విశాగపానలతకు'లంటి శ్రీనాథ ప్రయోగాల్లో.

తెలుపునూ తెల్లదనాన్నీ సూచించే సంస్కృతశబ్దాలు చాలావున్నాయి - 'శుక్లం, శుభ్రం, శుచి, శ్వేతం, విశదం, పాండురం, అవదాతం, సితం, గౌరం, వర్జ్యం, అవర్జ్యం, ధవళం, అర్జునం' వంటివి. శుక్లవర్జ్యం, శుక్లాంబరధరం... లంటి సమాసాల్లో వినిపించే శుక్ల శబ్దానికి తెలుపనే అర్థం. కళ్ళమీద వచ్చే తెల్లపారలను కూడా శుక్లా అంటారు. శుభ్ర శబ్దానికి 'మరినంలేని'దనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. అలాగే శుచి శబ్దానికి కూడా. శుచికి 'మడి' అనే అర్థమూ ఉంది. శుచీశుభ్రమని రెంటివీ జంటగా వారే సందర్భాలన్నీ. శ్వేతం, పాండురం అనేవాటికి తెలుపనే అర్థంతోబాటు కొన్నిరకాల జబ్బుల పేర్లకు కూడా సంబంధించినవి. అవదాతం అంటే మంచి తెలుపు - తెల్లటి తెలుపన్నమూల. వర్జ్యం, అవర్జ్యం రూపాంతరాలు. వీటికి గ్రంథాల్లోనే వ్యాప్తి. ధవళం తెల్లదనానికేకాక ఒకరకం పాటక్కూడా పేరు. అర్జునానికి తెలుపు, తెల్లమద్ది (చెట్టు) వగైరా అర్థాలున్నాయి. అయితే విజయవిలాసంలో మరికొన్ని తెలుగు కావ్యాల్లో పాండవుడైన అర్జునుడు వర్ణింపబడనే వర్ణనలున్నాయి! సైమాలోని శుక్లం, శ్వేతం, సితం అనేవాటికి వాడుక ఎక్కువ.

'తెరి, తెల్లని, తెల్ల, తెలుపు, వెలి, వెల్ల, వెల్లన' అనేవి అచ్చతెలుగు మూలలు. ఇన్నింటిలోనూ ప్రాథమికంగా ఉన్నవి 'తెల్, వెల్' అనే భాగాలే. తెల్లం వంటి మాటలకున్న 'సృష్టత' అనే అర్థం విశేషం తెలి రూపాంతరాలకూ, వెలుతురు, వెలుగు మొదలైన మాటలకున్న 'ప్రకాశం, కాంతి' అనే ప్రత్యేకార్థం వెలిరూపాంతరాలకూ ఉన్నాయి. మరి సృచ్చతనో, సృష్టతనో చెప్పాలంటే తెల్లటి తెలుపు వంటి పదబంధాలను ప్రయోగిస్తాం. అూపిటి ప్రయోగం వెలి రూపాంతరాల విషయంలో కనిపించదు. వెల్లకు 'మన్నం' అనే అర్థం కూడా ప్రాంతీయంగా ఉంది.

ఇక చీకటి పంగలికి వద్దాం. 'అంధకారం, ధ్వంతం, తమిస్రం, తమిరం, తమస్సు' అనేవి చీకటికి పర్యాయపదాలయిన సంస్కృత శబ్దాలు. అంధ శబ్దానికి 'గుడ్డి'

అనే అర్థముంది. గుడ్డితనం బాంటి అశక్తతను కల్పించేది కాబట్టి అంధకారమనే మాట పుట్టింది. ధ్వంస శబ్దానికి ధ్వంతమనే రూపాంతరముంది. వాడుక తక్కువ. తమిళం, తమిళులు అనేవి దగ్గరి మాటలు. తమిళులకు దురవంశం, దుర్లక్షణం అంటే అర్థాంతరాలున్నాయి. చెడుకు చీకటిని సంకేతంగా భావించే ఆచారముంది. మరీ దట్టమయిన చీకటిని అంధతమన మంటారు. దీనికి సరైన తెలుగు మాటలు 'చిమ్మచీకటి, కటిక చీకటి' అనేవి. గాఢాంధకారమనే దీని సంస్కృత పర్యాయపదానికే తెలుగులో వాడుక ఎక్కువ. చీకటి బాగా వ్యాపిస్తే దాన్ని సంతమసమంటారు సంస్కృతంలో. చీకటి అంతగా లేకపోతే అవతమసమంటారు సంస్కృతంలో. దీనికి సరైన తెలుగు మాటలు 'గుడ్డి చీకటి, మసక చీకటి, ముని చీకటి, మురి చీకటి' వగైరాలు. తెలుగుమాటలు రెండే వినిపిస్తాయి - చీకటి, ఇరులు అనేవి. ఇరులు శబ్దం పూర్వకావ్యాల్లో మాత్రమే కనిపిస్తుంది - వినిపిస్తుంది. దీనికి 'ఇనుము, రేయి' వంటి మాటలకూ సంబంధముందంటారు వ్యుత్పత్తిశాస్త్రజ్ఞులు. ఇనుము శబ్దానికి ఈ కాలంలో చీకటి అనే అర్థంలేదుగాని, వల్లగొడ్లను, 'ఇనుప సామాను, ఇనుపగొడ్లు, ఎనుము' వగైరా పేర్లతో ప్రాంతీయంగా వ్యవహరించే సందర్భాల్లో 'నలుపు, చీకటి' అనే అర్థాలే ఉన్న తెలుగుమాట. 'చీకువాలు' అనే మాట ఒకటి మాత్రం ఈ అర్థంలో పాత పుస్తకాల్లో కనిపిస్తుంది. ఒకప్పుడు చీకటి శబ్దంలోని మొదటిరెండు అక్షరాల మధ్య అరసున్నా ఉందని కొందరూ లేదని కొందరూ పోరాడుకున్నారు! మరికొందరు ఉన్నా చీకట్లో కనిపించదని అసలు విషయం చాటేశారు!

చీకట్లో నుంచి బయటపడ్డా నలుపు తప్పేటట్లు లేదు - ఈ రెంటివీ కలిపి మాట్లాడుకుంటూ మనుకున్నాం కాబట్టి. సంస్కృతంలో 'కృష్ణం, నీలం, అసితం, శ్యామం, కాలం, శ్యామలం, మేఘకం' వంటి పదాలున్నాయి నలుపనే అర్థంలో. కృష్ణశబ్దానికి 'అకర్షించేది' అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. ఆ అర్థంలోనే కృష్ణ (ద్రోపది), కృష్ణుడు వగైరా మాటలు పుట్టాయి. పూర్వకాలపు ఆర్యులంతా తెల్లటివాళ్ళు కాబట్టి వాళ్ళకి నలుపే అకర్షణకరంగా ఉండేమో తెలీదు. తెల్లవాళ్ళకు నీగ్రోల మీద ఇందుకే మోడని చెప్పేవాళ్ళున్నారు! నీలం, నీలిమ అనేవి పూర్తి నలుపు కావనీ ఇంగ్లీషులోని 'బ్లూ'తో సమానమనీ వాదించే వాళ్ళూ లేకపోలేదు. అసిత మనేదానికి 'తెలుపు' కానిదని అర్థం. శ్యామం, శ్యామలం అనేవి పలు పనరాదపీ తెలుగులోని 'చామచచాయ'కు సమానమనీ చెప్పాలి. ఇంగ్లీషులోని 'Gray/Grey' శబ్దాన్నీ తెలుగులోని 'చామచచాయ'నూ నిర్వచించటం సాధ్యమూ అనేది ప్రశ్న.

అచ్చతెలుగులోని 'కర, కరి, కర్రి, కారియ, కరియ, నల్ల, నల్లన, నలుపు, నల్పు, కప్పు, కందు' అనేవి నల్లదాన్ని సూచించే మాటలని నిఘంటువులు పేర్కొంటున్నాయి. 'కర' నుంచి 'కరియ' దాకా ఉన్న మాటలన్నీ ఒకదానికొకటి పర్యాయపదమనే చెప్పాలి. అర్జునుణ్ణి (తెల్లటి వాణ్ణి!) తెలుగులో 'కర్రి' అనికూడా కవులు వ్యవహరించారు. 'కర్రి నిక్రమంబు కాళి గు వంటి ప్రయోగాలు ఇందుకు నిదర్శనాలు. ఇంకా అక్కడక్కడ నల్లావును 'కర్క' అని పిలవటం కద్దు. కారియ శబ్దానికి 'కృష్ణం' అనే అర్థం కూడా ఉంది. నల్ల అనేదానికి 'నెత్తురు' అనే అర్థమందుకు వచ్చిందో చెప్పలేం. ఈ కాలంలో నల్ల శబ్దం విశేషణమే గాని నన్నయకాలంలో దానికి

చిశేష్యంగా/వామవాచకంగాకూడా వాడుక ఉండేది. 'ఉల్ల ఇవనాశ్యపుం దోక నల్ల చూడు' మనే ప్రసంగం కద్రూ వినతల పందెం పందర్బంలో పవ్వుయభారతంలో కనిపిస్తుంది. కందు, కప్పు శబ్దాలకు 'మపు' అనే అర్థచిశేషంగా కూడా ఉంది. ఇక మరి నల్లగా ఉన్నవాటిని చెప్పేటప్పుడు 'నల్లటి నలుపు, కారునలుపు' అంటుంటారు. 'కారుమట్టు'ల వంటి పదబంధాల్లో కూడా కారు శబ్దానికి 'చిక్కిరి, ఎక్కువ' అనే చిశేషారాధ్ లున్నాయి.

మబ్బలు: రంగులు

రంగు అనగానే - తెలుగు నలుపులు కూడా రంగులే కాబట్టి - ఒక విషయం గుర్తుకు వస్తుంది. ఒక్క భాషలో కాన్నిరంగులు పేర్లు మాత్రమే ప్రాథమికంగా ఉంటాయి. తెలుగువాళ్ళు 'నలుపు, తెలుపు, ఎరుపు, పసుపు' ■నే నాలుగు రంగుల్ని మాత్రమే వివక్షిస్తారు. పసుపు అనేది 'పసుపుచ్చ' కావచ్చు - 'అకుపచ్చ' కావచ్చు. తక్కిన రంగులపేర్లను ఎరుపుమాటలతోగాని (ఉదా. నీలి), పదబంధాల్లోగాని (ఉదా. కావిరంగు, వంగరంగు, పుల్ల ఎరుపు వగైరా) సూచిస్తారు.

అకాశంలో రకరకాల రూపాలతో కనిపించేవాటిలో ప్రధానమైనవి మబ్బలు. 'మొయిలు/మొగులు' అనే రూపాంతరాలు 'మబ్బు'కు పర్యాయపదాలు. ఇవి తెలుగుమాటలు. మొయిలు శబ్దానికి కావ్య ప్రయోగమేగాని జనవ్యవహారంలో ఈ కాలంలో వాడుకఉన్నట్లు తెలియదు. మబ్బు అనేమాటకు 'మసక, మూంద్యం' అనే అర్థచిశేషాలు ముఖ్యంగా తెలంగాణా వ్యవహారంలో వినిపిస్తాయి. 'మత్తు' అనే అర్థచిశేషం కోస్తావారి వాడుకలోవుంది. సూర్యరక్తికి అడ్డుపడి మసకచీకట్లు వ్యాపింపజేస్తాయి కాబట్టి, మబ్బు పట్టినప్పుడు కొంత మూంద్యం వస్తుంది కాబట్టి ఈ వ్యావహారికార్థాలు సకారణంగానే వచ్చాయని చెప్పాలి. సంస్కృతంలో చాలా మాటలున్నాయి ఈ అర్థంలో.

'అభ్రం, మేఘం, వారివాహం, బలాపాకం, ధారాధరం, జలధరం, తటిత్వంతం, వారిదం, జలదం, అంబుభృత్తు, ఘనం, జీమూతం, ముదిరం, జలముక్కు, రూమయోని, ప్లనయిత్నువు'లాంటివి మబ్బుకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగిన సంస్కృత పదాలు. వీటన్నిటిలో మేఘమన్నదే అత్యంత వ్యాప్తిలో (తెలుగులో కూడా) ఉన్న పదం. అభ్ర శబ్దానికి అకాశమనే అర్థంలో కూడా ఉంది. ఘనమంటే 'గట్టిది, గడ్డకట్టినది'. ముదిర శబ్దానికి విస్తృతమేదో తెలిదు. పైన పేర్కొన్నవాటిలో ఈ మూడు శబ్దాలే ప్రాథమికాలు. తక్కినవన్నీ వర్ణనాత్మకాలు.

వారి అంటే నీరు. వాహం అంటే మోసేది. నీటిని మోసేది కాబట్టి వారివాహ మన్నారు. ధార అంటే నీటి బిందువుల గుంపు. వాటిని ధరించేది కాబట్టి - మోసేది కాబట్టి - ధారాధర మనే పేరుపెట్టారు. జలధరం అనేది కూడా అటువంటిమాట. తటిత్వంటే మెరుపు. తటిత్వంతమంటే మెరుపులున్నది.

నిజానికి మెరుపులతో కూడిన మబ్బునే ఈ పేరుతో పిలిచాల్సి వారిదం అంటే నీటినిచ్చేది. వానకురవని మబ్బు నీపేరుతో పింపటం అన్యాయం. అంటున్నట్లంటే నీటిని భరించేది. వానమబ్బులనే ఈలా పింపటం సమంజసం. తీమూత శబ్ద వ్యుత్పత్తి తెలిదు. అలాగే ముదిరం విషయంలోనూ, ఇంఘుక్ శబ్దానికి నీటిని వదిలేది అని అర్థం. ధూమయోని అనే పేరెవరు పెట్టారో తెలీదుగాని అచ్చం గిరీశం పట్టులో వాసుకరణం చేశారని చెప్పాలి. ధూమం అంటే పొగ. దానికి ఆధారం/మూలం అయినది ధూమయోని. రేదా ధూమం పుట్టడానికి కారణమయింది ధూమయోని. పొగపైకిలేచి మబ్బులు వానకురుస్తుందని కదా గిరీశం పరిశోధించి కనుక్కొన్నది! స్తనయిత్నువు అనేది తమాషామూట. ఎవరో కవి సృష్టించిన మాట అయివుండాలి. స్తనమంటే చన్ను. చన్నుగలది అని స్తనయిత్ను శబ్దానికర్థం. అంటే తల్లిపాలు చేపినట్లు - బహుశా ముసురువాన - కురిపించేదని అర్థం కావచ్చు. రకరకాల మబ్బులు గుంపులు కట్టివుంటే దాన్ని 'కాదందీని' అంటారు. దాన్నే 'మేఘమాల' అంటారు. ఎప్పుడయినా తెల్లమబ్బులుగాని పీచు మబ్బులుగాని ఆకాశంలో చిన్న చిన్న ముక్కలుగా కనిపిస్తే వాటిని 'అగడప' అంటారు తెలుగులో. దానికి పరియిన సంస్కృత పర్యాయపదమేమో తెలిదు. ఎవరైనా చెప్తే బాగుండు.

మబ్బులున్నప్పుడు మెరుపులు కూడా కొన్ని సమయాల్లోనయినా కనిపిస్తాయి. కొందరు మెరుపును 'మెరుము, మెరుగు' అనికూడా పిలుస్తారు. తెలుగు నిఘంటువులు 'మించు, డాలు' శబ్దాలు మెరుపు శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్తున్నాయి. కట్టు చెదిరేట్లు మెరిసిన మెరుపును 'మిరిమిడి' అంటారు. 'మిరుమిట్లు' అన్నమాటకూ ఈ శబ్దానికి దగ్గరి సంబంధ ముందనిపించటంలేదా? మించు, డాలు అనేది వెలుతురుకూ వెలుగుకూ కూడా పర్యాయపదాలే. అంటే ఈ మాటకిదే పర్యాయపదమని విష్కర్షగా విభజించి చెప్పటం అన్ని సందర్భాల్లోనూ సాధ్యంకాదని గుర్తించాలి. 'గురికి బెత్తెడు ఎడంగా' మాత్రమే చెప్పగలం. అందుకే ఖచ్చితంగా చెప్పాలంటే ఏ మాటా మరోమాటకు అన్నివిధాలా పర్యాయపదం కాదని భాషాశాస్త్రజ్ఞులంటారు.

మెరుపు శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పే సంస్కృతపదాలు చాలా ఉన్నాయి. 'శంప, సంప, శతప్రద, ప్రోదిని, ఐరావతి, క్షణప్రభ, తటిత్తు, విద్యుత్తు, చంచల, చపల, సౌదామని, సౌదామిని' అనేవి అలాంటివే. శంపా/సంపా శబ్దాల వ్యుత్పత్తి విస్పష్టంగా చెప్పలేంగాని అవే సంస్కృత భాషలోని ప్రాథమిక శబ్దాలనీ అవి ఒకదానికొకటి రూపాంతరమనీ బల్లగుద్ది చెప్పవచ్చు. తక్కినవన్నీ పర్లనాత్మక శబ్దాలు. శతప్రద అంటే నూరు (శత) గుంటలు మెలికలు (ప్రదాలు) కలదని అర్థం. (నూరు/చాలా) మెలికలు తిరుగుతుంటుంది కాబట్టి మెరుపును ■ పేరుతో పిలిచారు. ప్రోదిని అంటే భయం పుట్టించేది. ఈ శబ్దానికి 'పిడుగు' అనే అర్థం కూడా ఉంది. అంటే ఈ పేర్లు పెట్టినవాళ్ళు ఎవరయినాగాని పిడుగుకూ మెరుపు అనే దానికి సంబంధముందని గ్రహించారని చెప్పాలి. కాంతివేగంకన్నా ద్వంద్వవేగం తక్కువకాబట్టి మెరుపు మెరిసిన చాలా సమయం తరువాత పిడుగులు పడ్డాయని వాళ్లక్కూడా తెలుసుకుంటే 'అన్నీ వేదాల్లో ఉన్నాయిష' అని సంతోషించటంతో తప్పులేదు. ఐరావతి అనేది పురాణైతివ్యాంతో ముడిపెడ్డది. ఇంద్రుడెక్కే తెల్ల చినుగు పేరు ఐరావతమని గుర్తుంటే తక్కిన విషయం ఊహించటం తేలికే!

క్షణప్రభ అంటే కొద్దికాలం మాత్రం వెలిగిపోయేది. మెరుపు స్వభావాన్ని సూచించేమాట ఇది. ప్రభా శబ్దానికి కాంతి, వెలుగు అనే అర్థాలున్నాయని ఇంతకుముందే గమనించాం కదూ! తటే, విద్యుత్ అనే శబ్దాల్లోని చివరిభాగాలు తొందరపాటున సూచిస్తాయి. ద్యుత్ - అంటే వెలుగు, తొందర. చాలా తొందరగా వెలిగి అరిపోయేది కాబట్టి విద్యుత్తు అనే పేరువచ్చింది. ఇంగ్లీషులోని 'ఎలక్ట్రిసిటీ'కి పర్యాయంగా ప్రస్తుతం 'విద్యుత్' శబ్దం వాడుతున్నాం కాబట్టి మనవాళ్లు చాలా వేల సంవత్సరాల క్రితమే దాన్ని కనిపెట్టారంటే చరిత్ర అంగీకరించదనటంకన్నా చేయగలిగిందేమీ లేదు. దీనికి పర్యాయపదంగా వాడుతున్న 'కరెంటు' (ప్రవాహమని అర్థం) అనే ఇంగ్లీషు మాటక్కూడా 'ఎలక్ట్రిసిటీ' అనే అర్థం లేదు పూర్వం! చంచల అంటే స్థిరంగా ఉండనిది. చలన అంటే స్థిమితంగా ఉండనిది. ఈ రెండు పేర్లూ అటుమెరుపు అనే అర్థంలోనూ ఇటు 'లక్ష్మి/సంపద' అనే అర్థంలోనూ వాడుకోవడం ఉండటమే విశేషం. దబ్బున్నప్పుడు వెలిగి ఆ తరువాత అరిపోతారనే భావం రెంటికీ సమంగా ఉంది - 'వెలుగు' అనే అర్థవిశేషం వల్ల! సోదామసీ, సోదామినీ శబ్దాలు రూపాంతరాలు. వీటిని 'సదామ' శబ్దంనుంచి కూడా పొందించవచ్చు. ఆకాశానికి కాకపోతే మబ్బులకయినా ఇవి హారాల/దండల వంటి వన్నమాట.

ప్రకృతిలో రాత్రింబవళ్లకు నలుపుతెలుపులు ప్రతీకరించువా దానికోభకు రంగులే నిదర్శనాలు. ఈనాటి శాస్త్రజ్ఞులుచెప్పే సప్తవర్ణప్రదాళికనూ సూర్యుడి సప్తాశ్వవర్ణాలనూ సమన్వయించేవాళ్లున్నారు. కాంతితరంగాల దైర్ఘ్యంలోని మార్పులే రకరకాలరంగులు భాసించటానికి కారణమంటారు. మన అనుభవంలో కంటికి కనిపించే వింతరంగులన్నిటికీ పేర్లులేవు - అంటే పేర్లు పెట్టలేక పోతున్నామన్నమాట - కవితా భాషలో కూడా. మరో విశేషం ప్రాథమికవర్ణాలు ఒక్కోభాషకు ఒక్కోజాతికి ఒక్కోవిధంగా కనిపించటం. ఇంకో ప్రత్యేకత స్త్రీలు గుర్తించగలన్ని ఛాయాభేదాలను పురుషపుంగవులు గమనించలేకపోవటం. మరో విశిష్టత ఒకే విద్యూరపు వన్నెను నలుగురు వాలుగురకాల పేర్లతో పిలవటం. ఈ విచిత్రాలవిక్కడ చర్చించలేంగాని కొన్ని 'ప్రధాన' వర్ణాల పర్యాయపదాలను తెలుసుకొనిగాని సంద్యాహోభవంటి అద్భుతాలను గమనించలేం.

జంతువులనూ మానవులనూ సమంగా అకర్షించే వన్నె ఎరుపు. కుక్కలు ఈ రంగునే సరిగా గుర్తించగలవంటారు. పశువు లీవన్నెను చూసి బెదురుతాయంటారు. కానీ ఎందుచేతనో ఎరుపువన్నెకూ చక్కదనానికి లంకెఉంది - చాలాభాషల్లో. మాటవరసకు తెలుగులోనే 'చెన్ను' శబ్దానికి విడిగా చక్కదనమనే అర్థం; సమాసంలో 'ఎరుపు' (ఉదాహరణకు 'చెందోప' అంటే ఎర్రగలువ). సంస్కృతంలో 'రోహితం, రోహితం, రక్ష'మనేవి ఎరుపనే అర్థమిచ్చే పర్యాయపదాలు. రక్ష శబ్దానికి నెత్తురనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. మరోమాట 'శోణం'. దీనికి ఎర్రకలువరంగు అనేది విప్పిపూర్ణం. శోణితం అంటే రక్షం అనే అర్థం. సంస్కృతంలో అరుణం అంటే ముదురెరుపురంగు. అలా ఎర్రగాఉన్న సూర్యుణ్ణి అరుణుడంటారు. తెలుపునా ఎరుపునా కలిసిన రంగును పాటల మంటారు. పసుపునా ఎరుపునా రంగులు

కలిసిఉంటే 'తామ్రం, విపీతరక్తం, పిండరం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. నలుపు ఎరుపు కలిపిన 'ఊదా' రంగును సంస్కృతంలో 'నీలలోహిత'మనే సమాసంతో చెప్పాల్సిందే.

తెలుగులో ఎరుపు, ఎర్రని అనేమాటలకు 'కెంజాయ, కెంపు, తొగరు, తొవరు' అనే పర్యాయ పదాలున్నాయి. కెంపుచాయనే కెంజాయ అనే చిన్నిసమాసంలో మలుచుకున్నాం. తొగ/తొగరు అనే మాటలకు కలువపూవనే అర్థముంది. వాటి చివరి 'రు' ఏదో ప్రత్యయమన్నమాట (పొద-పొదరు అనే జంటలోలాగ). కెంపురంగని సమాసంగా కూడా వ్యవహరిస్తాం. అంటే ఎరుపు శబ్దముక్కుటే తెలుగులో ప్రాథమికమైన ■ రంగుపేరని చెప్పాలి.

పసుపురంగు తెలుగులో 'పసుపుపచ్చ, ఆకుపచ్చ' అనే రెండు పన్నెలకూ సాధారణమైన మాట అని ఇంతకుముందే గుర్తించాం. పసుపుపచ్చకు మరో పర్యాయపదం పుస్తకాల్లో కనిపించేమాట 'అలిది'. దానికి 'హలిది' అనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. ఇది 'హరిద్రా' అనే సంస్కృతశబ్దభవమని కొందరంటారు. సంస్కృతంలోని 'పీతం, గౌరం' అనే శబ్దాలు పర్యాయపదాలంటారు నిఘంటుకారులు. అయితే గౌరశబ్దానికి తెలుపనే అర్థంకూడా ఉందని ఇంతకు పూర్వం గమనించాం. అంటే పీతముక్కుటే ఆ భాషలో మౌలికపద మన్నమాట. హరిద్ర అంటే పసుపుకొమ్ము కూడా.

ఆకుపచ్చ తెలుగులో సమాసం. 'పైరు' శబ్దమూ పచ్చ శబ్దమూ ఒకప్పుడు ఒకేమాటగా ఉండేవంటారు. దీన్నే 'పసరుచాయ' అనే సమాసంతో కూడా వ్యక్తీకరిస్తాం. సంస్కృతంలోని 'ఫలాశం/పాలాశం, హరిత'మనేవి ఇందుకు పర్యాయపదాలు. ఫలాశ శబ్దానికి 'ఆకు' అనే అర్థంకూడా ఉంది. కాబట్టి 'హరిత'ముక్కుటే ఆ భాషలో మౌలికపదం. సూర్యుణ్ణి హరిదశ్చక్షుడంటారు. ఆయన గుర్రాలు ఆకుపచ్చగా ఉంటాయట!

నలుపుపాలు ఎక్కువగా ఉన్న ఎరుపుతో కూడిన రంగును సంస్కృతంలో 'ధూమ్రం, ధూమలం' అంటారు. తెలుగులో 'బూడిదరంగంటాం. ధూమ శబ్దానికి 'పొగ' అనే అర్థముంది. పొగరం గన్నమాట. గోధుమరంగును సంస్కృతంలో 'శ్యావ' మంటారు. కపిశ మనేది మరోపేరు. కపి అంటే కోతి. కోతి రంగువంటిదని కపిశ శబ్దాని కర్థం. 'గోరోజనం' రంగును - అంటే తెలుగులో చెప్తే 'పుల్లాపు' రంగును సంస్కృతంలో 'కడాశం, కపిలం, పింగలం, పిశంగం, కద్రువు, పింగం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. కపిల అంటే పుల్లావుకూడా. నన్నయ 'కపిల' అనిదాన్ని తెలుగుచేసినట్లుంది. వ్యాసుడి గడ్డమూ కళ్ళూ చాట్టూ కవిలవన్నెలో ఉన్నాయని నన్నయ పల్లించాడు. ఊహించండి ఆకారాన్ని!

రకరకాల రంగులు కలిపివుంటే అచ్చతెలుగులో ఒక్కమాటలో చెప్పలేం - వన్నెల, వన్నెచిన్నెల, రంగురంగుల అని తప్ప. సంస్కృతంలో 'చిత్రం, కిర్మీరం, కల్మాషం, శబలం, వితం, కర్పూరం' అనేమాటల్లో ఏదైనా వాడవచ్చు. ఈ అర్థంలో చిత్రశబ్దానికి అశ్చర్యకరంలాంటి అర్థాంతరాలున్నాయి. కల్మాషం అంటే 'కలగాపులగం,

మరినం' అనే అర్థలేరా లున్నాయి. కర్బుర శబ్దాన్ని కాలిదాసు 'కపోత కర్బుర'మనే సమాసంలో వాడి కాలిన మన్మథుడి బూడిదను వర్ణించాడు! కిర్మీరమంటేనే రంగురంగులయివా 'చిత్రవర్ణకిర్మీరిత'మని రాసిన కవులున్నారు!

ఇంతకూ 'VIBGYOR' అనే ఏడురంగులకూ సంస్కృతాంధ్రాల్లో మౌలిక పదాలులేవు! వయ్యెల్లెట్టును 'క్షిరా' రంగని, ఇండిగోను 'నీలి' రంగని, బ్రౌన్ మ 'గోధుమరంగని', గ్రీన్ ను 'అకుపచ్చ' అనీ, ఎల్లోను 'పసుపుచ్చ' అనీ, అరంజిని 'వారింజ' రంగని, రెడ్ ను 'ఎరుప'నీ పిలుస్తున్నాం - గురికికెత్తెడు ఎడంగా సరిపెట్టుకొని. చేవేత, వాస్తుపదకోశాల్లో చూస్తే ఒకే 'వన్నె'ను చిన్నప్రాంతాల్లో రకరకాల పేర్లతో పిలుస్తున్నారనీ, శకుంతల మేనకలాంటి పేర్లతోబాటు 'పంతులమ్మ, అంజలి' రంగుల్లాంటివి కూడా భాషలో అవతరించాయనీ తెలుస్తుంది.

రాత్రింబవళ్ళు

సూర్యోదయంతో తెల్లవారుతుంది. అంటే ప్రపంచం వెలుగువల్ల తెల్లబడుతుంది. ఆ సమయాన్ని 'వేకువ, వేగు, వేచి' అనే మాటల్లో పిలుస్తాం తెలుగువాళ్ళం. ఈ మూడూ దగ్గరి సంబంధమున్న మాటలే - రూపాంతరాలే. పూర్వం 'వేంగు' అనే రూపంకూడా ఉండేది. 'వేగి, వేగివాడు' మొదలైన మాటలు సూర్యోదయాన్ని సూచించే 'తూర్పు' (సూర్యుడు తూరి/దూరి వచ్చే దిక్కు)తో సంబంధం గలవే.

సంస్కృతంలో 'ప్రత్యూషం, అపార్దుఖం, కల్యం, ఉషస్సు, ప్రత్యుషస్సు, ప్రభాతం, ప్రాతః(కాలం)' వంటి మాటలు తెల్లవారుడాముసు సూచిస్తాయి. ప్రత్యుషస్సు, ప్రత్యూషం, ఉషస్సు అనేవాటిలోని మొదటి రెండూ రూపాంతరాలు. నాటిలో మూడోమాట భాగంగా ఉంది. ఉష శబ్దమే మౌలికపదం. ప్రతీదినం ఉండే ఉషస్సు ప్రత్యుషస్సు. అపొస్సు అంటే పగలు. పగలు మొదలయ్యే సమయం కాలట్టి అపార్దుఖ మన్నారు. ప్రభ అంటే వెలుగు, కాంతి; అది మొదలయ్యే వేర 'ప్రభాతం'. కల్య శబ్దానికి కాలానికి సంబంధముందో లేదో తెలీదు.

తెల్లవారగానే పగలు మొదలవుతుంది. ఈమాటకు 'పవలు' అనే రూపాంతరముంది - కావ్యభాషలో. దీనికి సంస్కృతంలోని 'దినం, అహం, దివసం, వాసరం, అష్టాం, అపొస్సు, ప్రాష్ణాం' అనేమాటలు పర్యాయపదాలు. దినం, దివసం (దెవసం) అనే మాటలకు తెలుగులో అర్థాలు మారిపోయి 'చచ్చినవారిని తలుచుకొనే రోజు'నే అర్థ వ్యాప్తమయింది - కర్మకాండల ద్వారా. రోజు అనేది పర్షియన్ పదం. ఒక రాత్రి ఒకపగలూ కలిసిన కాలాన్ని దినమని వ్యవహరిస్తున్నామిప్పుడు - రోజుకు పర్యాయంగా. ■ అర్థంలో తెలుగుమాట 'పొద్దు' (పూర్వం 'ప్రాద్దు') ఒక్కటే సమానమయింది. పొద్దు శబ్దానికి సూర్యుడనే అర్థంకూడా ఉంది తెలుగులో. ఇలా మొత్తం 'రోజు'ను సంస్కృతంలో విభజించి 'పూర్వాష్ణాం/ప్రాష్ణాం' అని

పొద్దుటిపూలనూ, మధ్యాహ్నమునీ సూర్యుడు నడినెత్తిన ఉండే సమయాన్నీ, అప్పటినుంచీ రాత్రిదాకా ఉన్న సమయాన్ని 'అపరాహ్న'మనీ, కేవలం సాయంకాలాన్ని 'సాయాహ్న'మనీ పిలుస్తారు. మధ్యాహ్నశబ్దానికి సరైన తెలుగుమాట 'పట్టపగలు'.

'రాత్రి'ని చెప్పేమాటలు సంస్కృతంలో చాలా ఉన్నాయి. 'శర్వరి, నిశ, నిశీథిని, త్రియామ, క్షణద, క్షణ, విభావరి, తమస్విని, రజని, యామిని, తమి, తమస్సు' వగైరా వీటిలో కొన్ని. 'రజని, యామిని' అనేవాటిని అడపిల్లలకు పేర్లుగా కూడా పెడుతూం. తమి, తమస్సు, తమస్విని - అనేవి చీకటిగా ఉండేవనే అర్థం కలవి. నిశ, నిశీథిని రూపాంతరాలు. త్రియామ అంటే మూడు జాముల సమయం. యామం అంటే 'జాము'. క్షణద అంటే 'క్షణ'మనే కాలవిభాగాన్ని కల్పించేదని అర్థం. విభా అంటే ప్రకాశం. విభావరి ప్రకాశవంతమైన (వెన్నెలగల) రాత్రి. అలాంటి రాత్రిని 'క్షృత్ని' అనికూడా పిలుస్తారు (క్షృత్ని - అంటే వెన్నెల). కారుచీకటి రాత్రిని తమిస్ర అంటారు. వీటిలో విశ, రజని, యామిని అనే వాటికి వాడుక ఎక్కువ.

రాత్రి మొదలయ్యే సమయాన్ని 'ప్రదోష'మంటారు. దీన్నే 'రజనీముఖ'మని కూడా పిలుస్తారు. దీనికి సరైన తెలుగుమాట '(ముని)మాపు'. మాపంటే నల్లబడే సమయమన్నమాట. మధ్యరాత్రిని 'అర్ధరాత్రం, నిశీథం' అని పిలుస్తారు. నిశీథానికి నిశీథినికీ ఉన్న భేదం గమనించండి. ఈ అర్థంలో 'నడిరాతిరి, నడి(కి)రేయి, అర్థమరేయి, సరిపొద్దు' వగైరా తెలుగు సమాసాలు సమానమైనవి. 'కాందారి మాందారి పొద్దు' అనే పేరుకూడా ఉంది. దీని అర్థవిశేషం తెలియకాని దానికి 'కాదారిపొద్దు' అనే మరోమాట ఉంది. 'కన్నేరు కాదారి పొద్దున' అనే శ్రీనాథుడి ప్రయోగముంది. కంటికి బాధపుట్టించే వేళ అని అర్థం చెప్పకోవాలి. తెలుగులోని 'రాతిరి, రేతిరి' అనేవి రాత్రి శబ్దభవాలు. అచ్చం తెలుగుమాట 'రేయి/రేయి' అనేది. దీనికి 'ఇరులు, ఇనుము, ఎనుము' (అంటే నల్లని) అనే మాటలకూ దగ్గర సంబంధముందని ఇంతకు ముందు గమనించాం.

సాయంత్రం (కొందరు 'సాయంత్రీ' అనికూడా పిలుస్తారు) అనేదానికి 'దినాంతం, అపరాహ్నం, సాయాహ్నం, సాయం' అనే సంస్కృత పదాలూ, 'పూల, పుంట, పురంట' అనే తెలుగుమాటలూ పర్యాయపదాలు. 'సాయం' అన్నదే మూలరూపం. దినాంతమంటే పగటి చివరిభాగం. పూల శబ్దాన్ని 'రోజు'లో పగమనే అర్థంలోనే ఇప్పుడు వాడుతున్నాం. ఒకప్పుడీ మాటకు సాయంత్రమనే అర్థం. 'పుంట, పురంట'లకు కావ్యప్రయోగాలకూడా తక్కువ.

పగలూ రాత్రిగాని, రాత్రి పగలూగాని, మధ్యాహ్నం తదితరాలతోగాని కలిసే సమయాన్ని సంస్కృతంలో 'సంధ్య' అనే అంటారు. ప్రాతస్సంధ్య రాత్రికీ పగటికీ మధ్యకాలం. మధ్యాహ్నసంధ్య రెండుపూలనూ కలిపే వేళ. పగలునూ రాత్రినీ కలిపే వేళ సాయంసంధ్య. వెలుతురు పూర్తిగా ఉండక, పూర్తిగా పోక ఉన్న సమయం సంధ్య. దీనికి సంస్కృతంలో 'పితృప్రసువు, విభాతం, వ్యుష్టం, గోసర్గం' అనే పేర్లుకూడా ఉన్నాయి. పెద్దలు గుర్తుకు వచ్చేవేళ పితృప్రసువు. 'తథాస్తుదేవత'లప్పుడు తిరుగుతుంటారనీ తప్పుమాటలు మాట్లాడకూడదనీ పెద్దవాళ్లు బెదిరిస్తుంటారు. ప్రభాతం తెల్లవారుజాముయితే, విభాతం సందెవేళ అనే భేదం

గుర్తించాలి. సంధ్యకు తెలుగులో సరయున మాటయితే 'మునిమాపు'. పంజ, పందె - అనేవి సంస్కృతభవరూపాలు. గోసర్పం అనేదాన్ని 'గోభూలివేళ' అనికూడా పిలుస్తారు. అవులు (నిజానికి పెంపుడు గోడ్డు) ఇంటికి చేరేవేళ అది.

రాత్రింబవర్ణవి (మొదటిమాట సంస్కృతం రెండోది తెలుగు) కలిపి చెప్పటం అలవాటయింది తెలుగువార్లకు. ఈ రెంటినీ కలిపి 'అహోరాత్ర'మంటారు సంస్కృతంలో. ఇప్పుడు 'దిసవి, రోజు' అంటున్నాం దీన్నే. నాలుగురాత్రులూ రెండు పగళ్లూ కలిపిన కాలాన్ని సంస్కృతంలో 'షష్ఠీణి' అంటారు (ఆడపిట్టను కూడా షష్ఠీణి అంటారు). అనేక రాత్రులకాలాన్ని 'గణరాత్ర'మంటారు. గణమంటే గుంపు. పగలూ మధ్యాహ్నమూ రాత్రీ కలిసిన మొత్తం కాలాన్ని 'త్రిపంధ్య'మంటారు. వీటికి సమానమైన అచ్చతెలుగు మాటలున్నట్లు లేదు.

ఎండవానలు

తెలుగులోని 'ఎండ' సంస్కృతంలోని 'అతపం' సమానార్థకాలు. తపన పుట్టించేది అతపం. దీనికి 'ప్రకాశం, ద్యోత' మనేవి పర్యాయపదాలని విఘంటుకారులు చెప్తారు.గానీ ఆ రెంటికి వెలుగు, వెలుతురు అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. కొద్దిపాటి ఎండకు, 'ఈరెండ, నీరెండ' అనే తెలుగుపేర్లున్నాయి. సంస్కృతంలో వీటికి ప్రత్యేక సమానార్థకాలున్నట్లు లేదు - కించదాతపం వంటివిలేవు.

ఎండవల్ల పుట్టేది వేడి. దీనికి 'వెచ్చ, వెక్క, వెట్ట, బెట్ట, కరుకు, రుటం, చురుకు, తీంద్ర(ం), ఉరుకు, పెక, ఉబ్బ, ఉమ్మ(రం), అవి, ఉక్క, వేడిమి' వంటివి పర్యాయపదాలని కోశకర్తలు చెప్పారు. పెక అనేది శిఖా శబ్దభవం. అవి అనే మాటకు ఊపిరి అనే అర్థం కూడా ఉంది. 'ఆ సుయోధను ముక్కులో అవి కలుగ' సూదిమొన మోపినంత భూమివి కూడా ఇవ్వనన్నట్టు. ఉక్క, ఉమ్మ(రం), ఉబ్బ, అనేవి రూపాంతరాలు. ఎండ వల్ల కలిగే తాపాన్ని సూచించే మాటలుగానే వీటిని వాడుతున్నాం. అలాంటివే బెట్ట, వెట్ట, ఉరుకు అనేవి కూడా. రుటమేమిటో తెలీకుండా ఉంది. చురుకు, తీంద్ర(ం), కరుకు అనేవి 'తీవ్రత'ను సూచించే విశేషణాలు కూడా.

తీగ్గుం, తీక్లం, ఖరమనే సంస్కృతపదాలు వేడికి పర్యాయపదాలు. వీటిని విశేషణాలుగా కూడా వాడవచ్చు - 'తీవ్ర' మనే అర్థంలో. తెలుగులో కొద్దిపాటి వెచ్చదనాన్ని 'గోరువెచ్చన, మలివెచ్చన, తనివెచ్చన' అనే మాటలతో వివరించవచ్చు. గోరు శబ్దానికి 'కొద్దిపాటి, చిన్న' మొదలైన అర్థవిశేషాలు కూడా ఉన్నాయి (ఉదా: గోరుచిక్కుడు). వీటికి పర్యాయాలుగా 'కోష్ణం, కదుష్ణం, కవోష్ణం, మందోష్ణం' అనే సంస్కృతపదాలున్నాయి. గోరు, మలి, తని - అనే వాటిలాగానే 'మంద' అనేది కూడా విశేషణభాగం. ఉష్ణమనేదే ప్రధాన నామవాచక రూపం.

ఎండ సూర్యునిపాదమైతే వెన్నెల చంద్రుడిచ్చేది. 'వెల్' అనే భాగానికి 'తెల్లని' అని అర్థమనీ వెల (చంద్రుడు) ఇచ్చే తెల్లటి వెలుగును వెన్నెల అంటారనీ పండితులు వివరిస్తుంటారు. నిజానికి ఇది తప్ప మరోమాట తెలుగులో ఈ అర్థంలోలేదు. కొందరు 'రేయెండ' (అంటే రాత్రికాసే ఎండ) అనేమాట ఉన్నదంటారుగానీ దానికి పూర్వకావ్యాల్లో 'ఎండ, కొద్దిపాటి ఎండ' అనే అర్థాల్లో కూడా ప్రయోగాలున్నాయని మరికొందరంటున్నారు. పూర్వం 'వెన్నెల' అనేమాటను వేశ్యాకులంలో పేరుగా పెట్టేవాళ్ళు. కానీ ఈ కాలంలో దీని సంస్కృత పర్యాయపదాలు మూటిని ఆడపిల్లలపేర్లుగా పెట్టున్నారు. అది చంద్రిక, జ్యోత్స్న, కౌముది - అనేవి. వీటిలో చివరిదానికి అలాంటి వాడుక తక్కువ. చంద్రుడిచ్చే వెలుగు కాబట్టి చంద్రిక అన్నారు. కుముదాలకు (వల్లకలుప పూలకు) ఆనందం కల్గించేది కాబట్టి కౌముది అనే పేరు వచ్చింది. చంద్రుడుదయస్తే కలువలు వికసిస్తాయనే 'కవిసమయం' (కవులు వాడే సంతేతం) పూర్తిగా విజంకాకపోయినా అలవాటు చలిమిని అపటం కష్టం కాబట్టి నమ్మకం పెరిగిపోతున్నది. జ్యోత్స్న శబ్దానికి వెలుగనే అర్థం. కొందరు కవులు సాగదీసి దిన్ని 'చంద్రాతపం' అవికూడా అంటున్నారు. అతహానికి ఎండ అనే అర్థమనుకొన్నాంకదూ!

తెలుగువారి వాడుకలో ఎండ, వెన్నెలలుకాక 'ఎండవానలు' వ్యతిరేకార్థకాలు. అసలు ముల్కుపడితేనే మనవాళ్ళు 'దుర్దిన'మని భావించేవాళ్ళు పూర్వం. 'వృష్టి, వర్షం' అనేమాటలు వానకు పర్యాయాలైన సంస్కృతపదాలు. వర్ష శబ్దానికి 'సంవత్సరం, దేశం' వగైరా విశేషార్థాలున్నాయి. (ఉదాహరణకు పదివరాల వయస్సు, భారతవర్షం). వృష్టి శబ్దానికి 'రాలేది, పడేది' అని అర్థం. తెలుగులో 'వాన' అన్నదే మౌలికపదం. ఎడతెరపిలేకుండా ఏమిగు తొండాంలాంటి ధారలతో పడ్డవానను 'బడి' అంటారు. అంతవానకు ఇంత చిన్నపేరా అని కొందరు 'బడివాన' అని పిలుస్తారు. దీనికి సమావార్ధకమైన సంస్కృతపదం 'అపారం'.

వానల్లో చాలా రకాలున్నాయి. కొద్దిపాటి వర్షమయితే అచ్చతెలుగులో 'పసపస, ముసురు' అంటారు. మొదటిమాటకు వాడుక తక్కువ. 'ధార'గా వానకురుస్తుంటే దాన్ని 'పోన, తూర, జల్లు' అంటారు. వాననీటి చుక్కను 'చినుకు' అంటారు. తుప్పరగా మాత్రమే పడుతుంటే దాన్ని 'బొట్టు, తుంపర' అంటారు. పెద్దవానను సంస్కృతంలో 'కుంభవృష్టి' అనీ తెలుగులో 'కుండపోత(వాన)' అనీ పిలుస్తారు. పొగమంచు వ్యాపించినట్లు కురిసిన వానను 'తుబ్ర, తూరవాన' అంటారు. వాన కురిపివెలిసిన తరువాత కారే చూరునీళ్ళను 'వంగుళ్ళు, వట్లోట్లు' అంటారు అచ్చ తెలుగులో. అయితే ఈ రెండు మాటలకు ఇప్పుడు వాడుకఉన్నట్లు లేదు.

తెలుగులో 'మంచు' శబ్దానికి 'ఇనం, ఇగం, ఈము' అనే రూపాంతరాలే పర్యాయపదాలని చెప్పాలి. సంస్కృతంలో 'తుషారం, హిమం, తుహినం, ప్రాలేయం, మిహిక, మహిక, నీహారం, ఉపశ్యాయం' వంటి మాటలున్నాయి పర్యాయార్థంలో. అర్థసమాజం తొలుత మంచుకొండల్లో చలికింది. కాబట్టి ఇన్నిపేర్లు పెట్టుకుందేమో! వీటి వ్యుత్పత్తులు స్పష్టంగా తెలివుకాబట్టి, ఏ విశేషార్థంలో ఏ మాటను వాడాలో ఏది సరైనదో చెప్పటం కష్టం. తెలుగులో 'గూడమంచు, పొగమంచు' వంటి సమాసాలు

లేకపోలేదు. అయినా దక్షిణాదివాళ్ళకి మంచు అంతగా అందుబాటులో లేదనేది వాస్తవం.

మంచువల్లగాని, గాలివల్లగాని వచ్చే చల్లదనాన్ని 'చలి' అంటారు. అందువల్ల వణుకుపుట్టినచ్చు. చలికి 'చలిమిడి, చలుబు, పీచు, చలువ, ఇవకం, ఇవతాళింపు' వంటి పర్యాయపదాలున్నాయి. చలి, చలిమిరి, చలువ/చంప అనే వాటికి చాలా దగ్గరి సంబంధం వుంది. ఇవకానికి, ఇవాకానికి (హిమాచీ) పోలిక ఉంది. చలుబుకు ఇప్పటి అర్థం పరిమితం. పూర్వం చలివీ చల్లదనాన్ని అమాటలోనే సూచించేవాళ్లు. సంస్కృతంలో 'శీతం, శీతలం, శైత్యం, సుశుమం, సుషీమం, శిశిరం, జడం, తుషారం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. వీటిలో తుషారం మంచనే అర్థంలో కూడా వాడేది. పీచు అనే తెలుగుమాట శీతం మంచి పుట్టింది. మంచుకు వీళ్ళు గడ్డగట్టాయి కాబట్టేమో 'జడ' మనే పేరు కూడా వచ్చింది చల్లదనానికి. మన రాష్ట్రంలో కొబ్బరిమాన గడ్డగట్టడమే విశేషం.

చప్పుళ్లు

మణ్ణులనూ మెరుపులనూ తలచుకొన్నప్పుడే ఉరుములనూ పిడుగులనూ ప్రస్తావించనలసింది. పోవీ ఇప్పుడుచూద్దాం. నిజానికి ఉరుముకు పర్యాయపదమైన మరో తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదు. పెద్దగా మాట్లాడినా అరిచినా కూడా ఉరిమినట్లే లేక్క తెలుగులో. గుడ్డురిమిచూడటం కూడా కద్దు. సంస్కృతంలో 'స్వనితం, గర్జ(న), గర్జితం, రపితం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. గర్జ, గర్జన, గర్జితం అనేవి సింహాలు పెట్టే కేకలకూడా వర్తిస్తాయి. ప్రనితమొక్కటే ఎక్కువ న్వాప్తిలో ఉన్నమాట.

పిడుగుకూడా ఒంటిగంట రామలింగంలాంటి తెలుగుమాటే. దానికి మరో పర్యాయపదం తెలుగులో కనిపించదు. సంస్కృతంలో రెండురకాల పర్యాయ పదాలున్నాయి: 'ప్రోదివి, స్వరుపు, శంబం' అనే కేవలధ్వనిసూచకాలూ, ఇండ్రుడి అయుధమనే విశ్వాసానికి చిహ్నాలయిన 'పత్రణం, కులిశం, బిదురం, దంధోరి, అశని, పవి, శతకోటి' అనేవీ. ప్రోదం (బయం) పుట్టించేది కాబట్టి ప్రోదివి. చప్పుడుగా ఉండేదికాబట్టి స్వరుపు. శంబ శబ్దానికి శంపా శబ్దానికి ద్వనిసాదృశ్యముంది. బహుశా మెరిసిన తరువాత వినిపించే దనే మూలార్థముందేమో తెలీదు. బద్దలుకొట్టేదికాబట్టి బిదురమనేమాట పుట్టింది. మారంచులున్న (అయుధం) కాబట్టి శతకోటి అనే పేరు వచ్చింది.

ఉరుములూ పిడుగులూ పెద్దచప్పుడు చేస్తాయి. ఆ చప్పుడుకు తెలుగులో 'మోత, మోత, రవళి, నాడు, మ్రోగుడు, వాగుడు, సద్దు, ఉలిపు, అలికిడి, అలుకుడు, కూత, రంపు, రంపి, రంత, క్రందు' మొదలైన పర్యాయపదాలున్నాయి. మ్రోత, మోత, మ్రోగుడు అనేవి మూడూ మోగు (చప్పుడు చేయు) అనే క్రియాపదం మంచి పుట్టిన నామవాచకాలు. మోత సాధారణపదం. రవళి అనే

మాటను మామూలుగా 'అందెలరవళి' వంటి సమాసాల్లో వాడుంటారు. గజ్జెల చప్పుడు, గాజాల చప్పుడు మొదలయిన సుకుమారధ్వనుల విషయంలో రవళి శబ్దాన్ని వాడారు. నాడు అనేది సంస్కృతంలోని వాదశబ్దధ్వని. వాగుడు మామూలుగా ఎడతెరపితేని వోటిమాటల చప్పుడుకే అన్వయిస్తుంది. సద్దు అనేది శబ్దమనే సంస్కృతపదం నుంచి పుట్టినమాట. పక్షులుచేసే చప్పుడును ఉలిపు అంటారు. దీనికి పూర్వకావ్యాల్లో మాత్రమే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. అలికిడి, అలుకుడు రూపాంతరాలు. ఇవి అడుగుల చప్పుడు, ఏ సొదల్లోనో దాక్కుంటున్న ఇంతుపులకదలిక వగైరాలను సూచించడానికి వాడే మాటలు. కూత సాధారణంగా పిట్టలకు అన్వయించి చెప్పేమాట - కొన్ని సమయాల్లో మనుషులక్కూడా. పోట్లాటల్లో పెద్దగా అరుస్తూ చేసే ధ్వనికి రంపి, రంపు అనే రూపాంతరాలూ, రంతు అనే మరోమాటా అన్వయిస్తారు.

అలుకుడు అనే మాటను 'ఏడ్చు' అనే అర్థంలోకూడా వాడుతారు. పక్షులుగాని, అడవిల్లుగాని సన్నసన్నగా నవ్వుతూ చేసే కలకల ధ్వనికి తెలుగుమాటలు అలబలం, హలాహలి అనేవి సమానార్థకాలు. మద్దెలమోతను ప్రత్యేకించి 'దిమ్మకు, గొలక, గొల్ల, గొల్లు' అనే మాటలతో సూచిస్తారు. రోద అనేది చెవికింపుగాని చప్పుడు. ఇలా ప్రత్యేకార్థాల్లో వాడేమాటలనేకమున్నాయి తెలుగులో. కాకపోతే అభ్యాసంగావి, వాటికి ప్రత్యేకమయిన అర్థాల్లోనే మాటలనువాడాలనే పట్టుదలగాని లేనందున 'సర్వం జగన్నాథ'మన్నట్లు ఏదో ఒక పదాన్ని వాడి అదే సరయిందని సంతోషిస్తుంటారు. అది మానవబలహీనత. మానవులను వదిలిపోడు.

మోతకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదా లనేకమున్నాయి. 'శబ్దం, ధ్వని, వినదం, వినాదం, స్వనం, స్పృనం, విస్వనం, విస్పృనం, రవం, రావం, అరవం, అరావం, పంరావం, చిరావం, ధ్వానం, నిర్వోషం, నిర్హృదం, గర్జ(వం)' వగైరాలు. చాలా మాటల్లో 'న'కారం ఎందుకుందో, 'ర' ఎందుకుందో చెప్పలేం. శబ్దం, ధ్వని అనేవీ, రవం అనేవీ ఎక్కువస్వాస్త్యంలో ఉన్నమాటలు. 'వినదం, వినాదం', 'స్వనం, స్పృనం', 'విస్వనం, విస్పృనం', 'రవం, రావం', 'ధ్వని, ధ్వానం' అనేవి అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. 'అ, పం, వి' అనే ఉపసర్గలు చేర్చి 'రావ' శబ్దాన్ని పర్యాయరూపాలతో వాడుతున్నారనికూడా గమనించాలి. నిర్వోష శబ్దాన్ని ఉరుమునూ, పిడుగుపాలునూ వర్ణించేటప్పుడు కూడా వాడారు - నిర్హృదాన్ని లాగానే. స్వనం, స్పృనం, విస్పృనంలాంటి మాటల్లో మృదుత్వంగల ధ్వని అనే సూచన ఉంది. అరావం, పంరావం, అరవం వంటి వాటిలో ధ్వనితీవ్రత సూచితం - మాధుర్యం లేదనేభావంతోబాటు.

గుడ్డలచప్పుడు, అకుల కదలిక వగైరా ధ్వనులను సూచించటానికి 'మర్మరం' అనే శబ్దాన్ని ప్రయోగిస్తారు. నగల చప్పుడును సూచించటానికి 'శింజ, శింజితం' అనే రూపాంతరాలను వాడారు. వాద్యాల ధ్వనిని 'నిక్వణం, విక్వాణం, క్వాణం, క్వణం, క్వణవం' అనే రూపాంతరాలతో సూచిస్తారు. వీణ, వాయులీనంవంటి వాటి ధ్వనులను 'ప్రక్వాణం, ప్రక్వణం' వంటి మాటలతో వర్ణిస్తారు. పదిమంది (జనం) చేరి గుసగుసలుగా మాట్లాడుకున్నా పుట్టేచప్పుడును 'కలకలం' అంటారు; అది కొంచెం

పెద్దగా ఉంటే 'కోలాహల'మంటారు. పశుపక్షులు చేసే చప్పుడును 'రుణం, వాణితం' అంటారు. కోకిలాదుల 'రుతి'ని 'కూతిత'మంటారు. ఎంతోమధురంగా ఉండి వినగానే పుంకరింత పుట్టించే ధ్వని అయితే 'కాకలి' అంటారు. ఇవన్నీ సంస్కృతపదాలు. తెలుగులో వీటిని పాఠం చేసుకొన్నాం-వినాడో

భూమి సముద్రాలు

తెలుగులో 'భూమి' శబ్దానికి స్పష్టమైన పర్యాయపదాలు రెండు-నేల, మన్ను-అనేవి. మనం, మనతోబాటు సమస్త చరాచర వస్తువులూ నిలవడానికి ఆధారమయింది కాబట్టి 'నేల' అన్నారు. పిలు(చు) అనే క్రియాపదానికి దీనికి చాలా దగ్గర సంబంధముంది. మను/మన్ను అనే క్రియకూ, మన్నిక అనే వామపదానికి సంబంధించినమాట మన్ను. మన ఉనికికీ బతుక్కూ ఆధారభూతమైంది కాబట్టి 'మన్ను' అని భూమిని పిలుస్తున్నాం. మంటి, మట్టి అనేవి బహుశా దీని జాపవిభక్తిక రూపాలయి పుండవచ్చు. పృథ్వీ అనే సంస్కృత శబ్దంనుంచి 'పుడవీ' అనే ప్రాకృతరూపం ఏర్పడిందనీ, దాన్నించి పుట్టిన 'పుడమి' అనేది 'అచ్చ' తెలుగనే వ్యాకరణాలు చెప్తాయి. భూ శబ్దంనుంచి ఏర్పడ్డది బువి అనేమాట. కవులు సృష్టించుకొన్నమాట 'పంటవలంతి' - బాగా పంటలు పండే చోటనే అర్థం. పంటల్లేకపోయినా, అవి ఎండిపోయినా ఈ మాటను నిర్వాక్షిణ్యంగా వాడేస్తుంటారు కొందరు. ఇవి తెలుగుమాటలు.

సంస్కృతంలో చాలా పర్యాయపదాలున్నాయి. అవి రెండు రకాలు. ఏవో కొన్ని ప్రత్యయాల్లో మార్పులతో ఉన్న మూలపదాలు ఒకరకం. వర్ణనాత్మకంగా ఉండేవి మరోరకం. 'ఇల, భూమి, అచల, అనంత, రస, స్థిర, భర, భరణి, భారణి, భారుణి, భరిత్ర, క్షేణి, జ్యోతి, జ్వీరి, ఉర్వి, గోత్ర, కు, పృథివి, పృథ్వీ, క్షౌ, క్షమ, అవని, మేదిని, మహి, విపుల, చాత్రి, జగతి' అనేవి మొదటిరకం మాటలు. విశ్వంభర, రత్నగర్భ, వసుంధర, సర్వంసహ, వసుమతి, వసుధ, గర్భారి, భూతధాత్రి, అద్రిమేఖల వగైరాలు రెండో రకావివి.

స్థిర, భర, భరణి, భారుణి, భరిత్ర - అనే మాటల్లోని ప్రధానార్థం కదలకుండా ఉండేది, 'జీవరాసులను ధరించేది/మోసేది' అనే భావం. భారుణి అనే రూపం సంస్కృత కవుల వాడుకలో కనిపించదు గాని తెలుగు కవులు నన్నయ కాలంనుంచి మార్గదానికి వీల్లేని యతిస్థానాల్లో దొరికి వాడేశారు. భూమి అంటే చాలా పెద్దది అని అర్థం. భౌమం అనేమాటకు భూమికి సంబంధించిన, చాలా పెద్దదైన అనే రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. భూమిని లాటిన్లో terra firma అంటారు స్థిరంగా ఉండేదనే అర్థంలో. పృథివి, పృథ్వీ శబ్దాలు రూపాంతరాలు. వీటికి 'పృథు' (అంటే చాలా పెద్దదైన) అనే విశేషణంతో సంబంధమున్న పురాణాలు 'పృథు' చక్రవర్తికి భూమికి ముడినేపి కథలల్లాము. అలాగే 'ఉరు' (గొప్ప, పెద్ద) అనే విశేషణానికి 'ఉర్వి'కి దగ్గరి చుట్టడికముంది. అచలమంటే కదలనిది. భూమి కదలదనీ సూర్యచంద్రాదులు

దానిచుట్టూ తిరుగుతుంటారనీ విశ్వసించిన కాలంలో ఈ మాట పుట్టింది. కొండ అనే అర్థంకూడా ఈ మాటకుంది.

అనంతమంటే అంతులేనిది. చాలా విశాలమైనది అనే అర్థంలో ఈ పదం భూమికి పర్యాయపదమయింది. అనంతమంటే రక్షణ. జనానికి నిలననీడనిచ్చి రక్షించేది కాబట్టి అవని అన్నారు. మహత్తరమే గొప్పది. 'మహా' అనే అవ్యయానికి మహి శబ్దానికి చుట్టరికముంది. విపుల అంటే విశాలమయింది. విపుల శబ్దాన్ని విశేషణంగా కూడా వాడుతారు. దాత్రీ శబ్దానికి పోషించేది, ధరించేది అని అర్థం. పాలిచ్చే దాది అనే అర్థవిశేషం కూడా ఈ మాటకున్నది. జగత్తు, జగతి అనేవి రూపాంతరాలు. ఈ మాటలకు భూమి అనే అర్థంతోబాటు ప్రపంచమనే విశేషార్థంకూడా ఉంది. తిరిగేది అనే విశేషణార్థం లేకపోలేదు. మేదుడనే రాక్షసుడి మెదడు ఇలా భూమిగా మారిందనే పురాణగాథ ప్రకారం మేదిని అనే మాట పుట్టింది. క్షమ, క్షౌ అనే శబ్దాలకు 'ఓర్పుకలది' అని అర్థం. భూదేవంత ఓర్పునే నానుడి ఉండనే ఉంది. ఏ భూకంపమో వచ్చినప్పుడు తప్ప ఈ మానవజాతిని ఓర్పుగా మోస్తున్నది కాబట్టి క్షమ అన్నారు. దాని రూపాంతరం క్షౌ.

ఇలా శబ్దానికి ద్రావిడ భాషల్లోని 'ఇల్, నిల్' అనే ధాతువులకూ సంబంధముందని కొందరంటారు. విడు అధోలోకాల్లోనూ ఒకటైన 'రసాతలానికి' భూమికి 'రస' అనే ఒకే పేరుండటం ఆశ్చర్యం. దీన్నిబట్టి రసాతలం కూడా భూమిలో ఒక ప్రాంతమేమోనన్న అనుమానం రావచ్చు. రస శబ్దానికి ఇంకా చాలా అర్థాలున్నాయి. అది నేరే విషయం. కుభృత్ వంటి శబ్దాలనుంచి విడదీసి ఏర్పరిచిన వికాక్షర శబ్దమేమో 'కు' అనేది. కొందరిమాటకూ ఇంగ్లీషులోని 'cow', సంస్కృతంలోని 'గా' అనే మాటలకూ ముడివేసి ఆర్య పంప్రదాయంలో భూమికి అవుకూ ఉన్న అన్యోన్యసంబంధాన్ని గురించి ఉపన్యసించక పోలేదు. ఈ అర్థాల సంగతి ఎలాఉన్నా భూశబ్ద పర్యాయపదాలు తెలుగులో పద్యాలు రాసిన కవులకు పాదపూరణార్థం బాగా పనికి వచ్చేవని చెప్పాలి.

వసుధ, వసుంధర, వసుమతి అనే మాటలు భూమినుంచి వసువులు (రత్నాలు) దొరుకుతున్నాయని గ్రహించిన తరువాత పెట్టిన పేర్లు అని చెప్పవచ్చు. అడపిల్లలకు పేర్లుగా కూడా వీటి ఉపయోగం స్మరించదగ్గదే. రత్నగర్భ అంటే కడుపులో రత్నాలు దాచుకున్న స్త్రీ. భూమిని స్త్రీమూర్తిగా భావిస్తూ కాబట్టి భూమిని రత్నగర్భ అన్నాం. రత్నగర్భుడు అని పుంలింగరూపం చేశామో సముద్రుడయిపోతాడు. భూమిలో సముద్రంలో రత్నాలు దొరుకుతాయని తెలుసుకొని పెట్టిన పేర్లవి.

విశ్వంధర, సర్వంసహ అనేవి భూమి లక్షణాలనుబట్టి పెట్టిన పేర్లు. విశ్వాన్ని - ప్రపంచాన్ని ధరించేది విశ్వంధర. సర్వం - అన్నిటినీ, అంతటినీ - సహించేది సర్వంసహ. గవ్వారమంటే గుహ, అడవి. కొండల్లో ఉండే గుహలనుబట్టి కాక భూమిపైనుండే అరణ్యాలనుబట్టి దానికి గవ్వారి అనే పేరు వచ్చిఉంటుంది. సమస్త చరాచర జీవరాశికి భూతాలకూ - కన్నతల్లి వంటిది కాబట్టి భూమిని భూతధాత్రి అన్నారు. ఇవన్నీ పర్లనాత్మక నామధేయాలు.

భూమిని తల్లిగా భావించటం మన సంప్రదాయం. జన్మమలు తండ్రిగా భావిస్తారు. అందుకే మనం mother land అంటుంటే వాళ్ళు father land అని మాతృభూమిని అంటే పృథ్వీని పిలుస్తారు. ఈ భూమినే కాలిదాసాదులు రాజాలకు 'భార్య'గా పరిగణించారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు. అలెక్సాండర్ చరిత్రగ్రంథంలో ఎందరు రాజులైనా 'భార్య'గా పేర్కొన్నారు.

సముద్ర శబ్దానికి పర్యాయపదమని చెప్పదగిన ఒకేఒక అచ్చ తెలుగుమాట 'కడలి'. కడ అంటే చివర, అంచు. ఎంతో దూరందాకా ఉన్నదనే అర్థంలో బహుశా కడలి శబ్దం పుట్టివుండవచ్చు. సంద్రమనే తదృశ పదం సముద్ర శబ్దం నుంచి పుట్టింది. తెలుగు కవులు పృథ్వీంచుకొన్న ప్రాయేరు, మున్నీరు అనే సమాసాలను కూడా విఘంటువులు కడలి పర్యాయాలుగా పరిగణిస్తాయి. ప్రా అనేది 'ప్రాత' శబ్దానికి సమాసాల్లో వచ్చే యాపాంతరం. 'పాతకాలపు విరని' పండితార్థం. మున్ - అంటే మొదటి, తొలికాలపు. పృథ్వీకి మొదటిదనీ, పృథ్వీ అక్కడే (సముద్రంలోనే) మొదలయిందనీ భావించి కల్పించిన మాట మున్నీరు. ఎంతో విశాలమైన సాగరతీరమున్న తెలుగువాళ్ళు కడలి అనే ఒక్కమాటతోనే సముద్రాన్ని పిలిచే వాళ్ళన్నమాట. చిత్రమేమిది.

సంస్కృతంలో చాలా పేర్లున్నాయి. 'సముద్రం, అల్లి, అకూపారం, పారావారం, సరిత్పతి, ఉదన్వంతుడు, ఉదది, సింధువు, సరస్వంతుడు, సాగరం, అర్ణవం, రత్నాకరం, జలనిధి, జడనిధి, యాదూపతి, అపాంపతి' మొదలైనవి చాలావరకు వర్ణనాత్మకాలయిన పేర్లే. అప్ - అంటే నీరు. ■ వీరు విండినచోటు కాబట్టి అల్లి అన్నారు. పారం అంటే అవతలి ఒడ్డు. అవారం అంటే ఇవతలి ఒడ్డు. పారావారం అంటే రెండు ఒడ్డు మధ్యా ఉన్నదని అర్థం. నిదానికి ఇటూ అటూ ఒడ్డు లేకుండా ఉండే ప్రవాహంగాని పడియగాని ఉండదు గాని ఎందుకుపెట్టారో సముద్రాని కీపేరు పెట్టారు. పారంగతుడు మొదలైన పదాల్లో అవతలి ఒడ్డు చేరినవాడనే అర్థం. అంటే ■ తరిసిన వాడని భావార్థం. అకూపార శబ్దానికి విష్ణుమూర్తి రెండో అవతారమైన తాదేనే అర్థం కూడా ఉంది. పదరు తాదేలు మునిగి అడుగునుంచి వేదాలను బయటికి తెచ్చింది. ఇది పురాణగాథ. సముద్రం, తాదేలు అనే రెండర్థాలకూ ఒకేమాట ఎలా పోషిందో ■ పదాన్ని సృష్టించిన వాళ్ళకే తెలియాలి.

వ్యుత్పత్తులు

ఈ సందర్భంలో 'వ్యుత్పత్తు' అను గురించి రెండుమూడు మాటలు ప్రస్తావించటం సమంజసమనిపిస్తుంది. క్రీస్తుపూర్వం 1500 వాటి యాస్కాచార్యుడి నిరుక్తంలో చాలా మాటలకిచ్చిన వ్యుత్పత్తులు గమ్యత్తుగా ఉంటాయి. హిందీ చేస్తుంది కాబట్టి అక్షరాలు తిరగబడి సింహామయిందట. అంతకన్నా క్రూరమైన పెద్దపులి కెందుకీపేరు రాలేదో చెప్పలేం. 'నరః వా' మనిషేమో అనిపిస్తుంది కాబట్టి వానరం (అంటే

కోతి) అనే మాట పుట్టిందట. ఈ రకం పట్టు ల్యాటిన్ గ్రీకు పండితులు కూడా ప్రదర్శించారు. లిటోస్ అంటే రాయి. లిథ్ అంటే పరిగెత్తటం. రాయి పరిగెత్తడు కాబట్టి అలా పేరు వచ్చిందన్నారు! ఇలా ప్రతిమాటకూ 'వ్యుత్పత్తి' చెప్పటం పండితుల కోవిదోదం అయింది. చెప్పే వ్యుత్పత్తులు సాసగుతాయో లేదో వారికి అక్కరలేదన్నమాట. తెలుగుమాటలకు సంస్కృత వ్యుత్పత్తులు చెప్పినవారున్నారు. వేంకట అనే తెలుగుమాట, వేంగడ అనే తమిళపదం 'పెద్దపులి' అనే మూలార్థం కలవి. ఆ మాట సంస్కృతమని 'వేం హిసాన్ కట తీతి వేంకటః' - అంటే 'హిసాను (వేం) ఖండించే (కట)వాడ'ని వ్యుత్పత్తి చెప్పారు. రామాయణంలోని 'సుందరకాండ'కు ■ పేరెందుకు వచ్చిందో అలోచించి ఎవరో 'సుందరో హనుమాన్ జ్ఞేయః' అనేవిషయంటువు(!) చెప్పే హనుమంతుడికి సుందరుడు (అనగా చక్కనివాడు) అనే పేరుంది కాబట్టి లంకాదహనం వగైరా కథాభాగమున్న ఆ కాండకు సుందరకాండ అనే పేరు వచ్చిందన్నారు! అవునంటారా?

ఇలా వ్యుత్పత్తి శాస్త్రం (Etymological Science) అనేది ప్రపంచ న్యూస్టంగా వెలికితలలు వేసిన మీదట వోలైయిర్ అనే ఫ్రెంచి విద్వాంసుడు ■ శాస్త్రానికి చిత్రమైన విర్వచనం చెప్పాడు. విషయంఁటే - "వ్యుత్పత్తులు చెప్పటం ఒక శాస్త్రం. అందులో అచ్చులకు విలువలేదు. హల్లులకు ఉన్నట్టు లేదు" అని! ఈ రెండూ లేని మాటలుండవు కాబట్టి ఆ శాస్త్రానికి విలువలేదని ఆయన వెక్కిరింత. అందుచేతనే పృష్ఠంగా అమమానరహితంగా ఉన్న సందర్భాల్లో తప్ప కరాఖండిగా ఇదే వ్యుత్పత్తర్థమని చెప్పటానికి సాహసించటం లేదు. కొన్ని ఇంచుమించు సమానంగా ఉండే ధ్వనులున్న అర్థాలున్న మాటలను పోల్చి వాటిలో ఈ భాగానికి ఇది బహుశా అర్థమై ఉంటుందని ఊహించటం క్షేమం. పొరకులు క్షమించాలి.

నదులూ నీళ్ళు

సరిత్రంటే నది. నదులకు (అవి స్త్రీలు) సముద్రుడు (ఒకే ఒక మగవాడు) భర్త కాబట్టి సరితృతి అన్నారు. యాదాపతి, అపాంపతి అనే మాటలీలాంటివే. ఉదస్యంతుడు, ఉదధి, జలనిధి, జడనిధి అనే మాటలకు నీళ్లు నిలవవున్నచోటు అని అర్థం. సింధు శబ్దానికి నది, సముద్రం అనే రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. అర్యులెరిగిన చాలా పెద్దనది (సముద్రమంత నది!) కాబట్టి నదిని సముద్రంతో సమానమన్నారేమో! రత్నాలు దొరికేచోటు కాబట్టి రత్నాకరం (అకరం అంటే స్థానం) అన్నారు. సరస్వంతుడనే మాట కూడా నీరు నిండినవాడనే భావంతో పెట్టిన పేరే. సగరుడి కొడుకులు పాతాళందాకా తవ్వినీరు నింపిన చోటు కాబట్టి సాగరమనే పేరు వచ్చిందని పురాణాలు చెప్తాయి. అర్ధమంటే నీరు. అది నిండావున్నచోటు అర్ధవం. దాన్ని అర్ధోరాశి (అంటే నీటికుప్ప) అనికూడా పిలిచారు. వితాపతా సముద్రమొక్కటే నర్లవాత్మకంకాని పేరని చెప్పాలి.

పాదసముద్రం (క్షీరోదరి), పెరుగు సముద్రం (దధ్యోదరి), వెయ్యి సముద్రం (ఘృతోదరి), చెరుకు సముద్రం (ఇక్ష్వాదరి), కల్లు సముద్రం (సురోదరి), మంచివీటి సముద్రం (స్వాదూదరి) అని సప్తసముద్రా లున్నాయట. ఇప్పటి 'అట్లాసు'లో అవి కనిపించవు. కవీసం ■ చివరి రెండూ దయటపడితే మన సమస్యలు చాలా తీరిపోతాయి!

వీటికి నీరు అన్న ఒక్కటే నిజమైన తెలుగుమాట. కొందరు దాని (వీళ్లు అనే) బహువచనరూపాన్నే వ్యవహరిస్తారు. ఇదే మాట సంస్కృతంలోకి 'నీరం' అనే రూపంలో ప్రవేశించింది. నీరాగారమని (అంటే నీటి ఇల్లు అని) సముద్రాన్ని పిలుస్తారు సంస్కృతంలో. మనకున్న ఒక్కమాటమా సంస్కృతం సంగ్రహించినందుకు పంతోషదుఃఖాలు రెండూ అనుభవించాలేమో!

సంస్కృతంలో 'అప్స', అమస్సు, వారి, సలిరం, జలం, కమలం, పయస్సు, కీలాం, అర్ధం, అమృతం, జీవనం, భువనం, వనం, కబంధం, ఉదకం, పాథస్సు, పుష్కరం, సర్వతోముఖం, అంభస్సు, అంబువు, శంబరం, సంవరం, మేఘస్పృష్టం, ఘనరసం, రసం, కృషీటం, కాండం, జీవనీయం, కుశం, విషం' లాంటి (కొన్ని) పరస్పర విరుద్ధార్థాలున్న పర్యాయపదాలున్నాయి. వీటిలో 'సలిరం, జలం, ఉదకం' అనే మూడుమాటలే ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవి. తక్కినవాటికి పుస్తకాలూ, కవులూ ఆధారం.

నీరులేనిదే ఒకకటం దుర్బటం. మొదట గాలి, తరువాత నీరు మన ప్రాణాలు నిలుపుతాయి. ■ మీదనే ఆహారం. ఈ సంగతి అధికారిం నుంచీ అందరికీ తెలుసు కాబట్టే వీటిని 'జీవనం, జీవనీయం, అమృతం' అని పిలిచారు. దీనికే వీటిమీద ఆధారపడ్డది కాబట్టి వీటిని జీవనం అన్నారు. దీనికించేది కాబట్టి జీవనీయం. చావుతప్పించేది కాబట్టి (కొంతకాలమయివా) దాన్ని అమృతమన్నారు. బహుశా తియ్యనీటివే అమృత మనీషంబారు. భువన శబ్దానికి లోకం, ప్రపంచమనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. ఈ సృష్టికే నీరు ప్రథమాధారం కాబట్టి నీటివే భువనమన్నారు. కాలిదాసు అభిజ్ఞానశాకుంతలం నాందీశ్లోకంలోనే 'యా సృష్టిః ప్రవృత్తార్యా' అని స్మరించాడు ఈ దృష్టితోనే. అదే దృష్టితో రసమని కూడా పిలిచారు నీటిని. తియ్యనీరయితే పాలలాగా (కొద్దిరి పాలవంటి నీర్లని ఇప్పటికీ పిలుస్తుంటాం కదా) అమోఘకరంగా ఉంటాయని కాదోలు నీటికి పయస్సు అనికూడా పేరు పెట్టారు. పాథస్సు అనే మాటకు నీరు, అన్నం అనే రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. నీరనే అర్థముంది కాబట్టి సముద్రాన్ని పాథోనిది, పాథోది అని కూడా పిలిచారు. అన్నమనే అర్థంలో పాథేయమని దారిబత్తేనికి పేరు పెట్టారు. అంటే వీటికి ఆహారమనే అర్థం కూడా కల్పించారని చెప్పాలి. మల్బుల (ఘనం) నుంచి వచ్చే 'రసం' కాబట్టి ఘనరసమన్నారు.

ఇంతవరకూ బాగుంది కాని వీటిని 'కీలాం, కబంధం, శంబరం, కుశం, విషం' అని ఎందుకు పిలిచారో చెప్పలేం. కీలాం శబ్దానికి నెత్తురనే అర్థమే మామూలిది. కబంధ శబ్దానికి (తలలేని) మొండెమనీ, సముద్రమనీ అర్థవిశేషా లున్నాయట. 'క' అంటే నీరనీ, దాన్ని బంధించి (కట్టిపడేసి) ఉంచేచోటుకాబట్టి సముద్రానికి కబంధమనే పేరువచ్చిందనీ కొందరు 'పొదిస్తారు' - అంటే సమర్థిస్తారు! సంస్కృతంలో

కొన్ని చమక్కులున్నాయి. అకారంనుంచి క్షకారందాకా ఉన్న ప్రత్యక్షరానికి విడివిడి అర్థాలు సృష్టించి మంత్రశాస్త్రంలో ముఖ్యంగాను, చిత్రకవిత్వంలో మరోగతిలేకనూ కవిపండితులు ప్రయోగిస్తుంటారు. ఈ అర్థాలకోసం 'ఏకాక్షర విఘంటువులు' పుట్టాయి. అనధానాలు చేసేవారు ఒక్కోపదాన్ని తునాతునకలుచేసి, అచ్చులుగా పాల్లులుగా ఏడగొట్టి, వాటికి విడివిడి అర్థాలుచెప్పి, భాషలో సాములుచేసి, అదంతా కవిత్వమనిపించుకొని, పుచ్చకులనుంచి వచ్చే గండాలు తప్పించుకొని ఒడ్డున పడుతుంటారు. భాషలో వాక్యాలు అఖండంగా ఉంటాయని, పదాలూ ధ్వనులూ, ప్రకృతి ప్రత్యయాలూ వ్యాకరణ ప్రయోజనంకోసం (విడమరించి తెలుసుకోవటంకోసం) సృష్టించుకున్నవని పతంజలి, భర్తృహరి వంటి సిద్ధాంతకర్తలు చెప్పారు. దానికి కేవలం విరుద్ధంగా ఏకాక్షర నిఘంటువులూ ఈ శషభిషలూ వ్యాప్తిలోకి వచ్చిన తరువాత భాషలోని సహజత్వం వచ్చి కృత్రిమ కవితాభాష ఏర్పడి కాలక్రమాన కవిత్వమనేది ప్రజలకు దూరమైపోయింది! ఈ కసరత్తులుచేయని వాల్మీకి, కాలిదాసువంటివాళ్ళు మహాకవులుగా బయలుపడుతూ, అంత పేరుప్రతిష్ఠలు సంపాదించటం మనవల్లకాదనేమో ఈ కసరత్తులతో కొందరు కాలం దొర్లిస్తున్నారు!

శంబర శబ్దానికి 'నీరు, చేప, జింక, ఒకరాక్షసుడు' వగైరా నానార్థాలున్నాయి. శంబరుడనే రాక్షసుడు మాయలో మొనగాడుట. అందుకే ఇంద్రజాలవిద్యకు శాంబరీ విద్య అనే పేరు వచ్చిందంటారు. వీరనే అర్థం రావటానికి శంబర శబ్దానికిన్న శక్తి ఏమో సరిగా చెప్పలేం. అయినా ఇదెక్కడో మారుమూలగ్రంథాల్లో కనిపించే పర్యాయపదం కాబట్టి ఇబ్బందిలేదు. కు శబ్దానికి 'నీళ్ళు, దర్బ, పలుపు' వగైరా నానార్థాలున్నాయి. 'కు' అంటే 'భూమి'ట. దానికి 'శం' అంటే 'మేలు కలిగించేది' కాబట్టి కుశమని నీటికి పేరువచ్చిందిట. అన్నిటికన్నా ఘోరమైన పర్యాయపదం 'విష'మనేది. దీనికి 'నీరు' అనే అర్థంకూడా ఉందికాబట్టి సముద్రానికి 'విషది' అనే పేరుపెట్టారు.

కవుల 'చమత్కారానికి' ఇలాంటి మాటలే నిదర్శనమనే వాళ్లున్నారు. దానికి లాక్షణికార్థాలనూ అలంకారిక సమర్థనలనూ చెప్పేవాళ్లున్నారు. ఓ పెద్ద తెలుగుకవి విష్ణుమూర్తిని 'లంజకుమగండు' అని వర్ణించాడు! 'లం' అంటే నీరుట. అందులో 'జ' అంటే పుట్టింది కాబట్టి 'లంజ' అంటే లక్ష్మీదేవిట. నీటిలో నానావస్తువులూ పుట్టినా కవిగారికి తమకు దుర్లభమైన లక్ష్మీమాత్రమే గుర్తుకువచ్చింది! ఆమెగారి పెనిమిటికాబట్టి విష్ణుమూర్తిని పట్టుకొని ఇంత మాటా అన్నాడు. ఈకాలంలో ఇలాంటి పదకల్పనలు చేయకపోవటమే సారస్వతసేవ.

నీళ్లు అన్నివైపులా కనిపిస్తాయి కాబట్టి నీటిని 'సర్వతోముఖ'మని ఓ పెద్దమాటతో వర్ణించి అదికూడా ఒక పర్యాయపద మన్నారు. సంవరమనేది శంబర శబ్దానికి రూపాంతరమేనని నిఘంటువులు పేర్కొంటున్నాయి. కాండ శబ్దానికి ఒక్క శబ్ద రత్నాకరంలోనే పన్నెండు భిన్నార్థాలున్నాయి. అందులో నీరనేది ఒకటి. కృపీట శబ్దానికి కడుపనే అర్థంకూడా ఉంది. నీళ్లు అనే అర్థంకల్పించి అగ్నిని 'కృపీటయోని' అన్నారు. ఎందుకంటే నిప్పు నీళ్లలోనే పుట్టిందట. దానికి బడలాగ్ని అనే పేరుట. అది 'బడల' అనే నీటి గుర్రం రూపంలో ఉంటుందట! సముద్రగర్భంలో

నివసించే ఒక జీవం తోకతో దెబ్బకొట్టే కరెంటుషాకు వస్తుందని తెలుసు. అలాంటి అనుభవమైన మహాత్ముడెవరో ఈకల్పన చేపట్టంటాడు.

సముద్రంకాక నీరుండేవి మరికొన్ని ఉన్నాయి - నదులూ, కాలువలూ, చెరువులూ వగైరాలు. నదీ శబ్దానికి పర్యాయపదాలైన సంస్కృతం మాటలు “పరిత్తు, తరంగిణి, కైవలిని, తటిని, ప్రోదిని, ధుని, ప్రోతస్విని, ద్వీపవతి, ప్రవంతి, నిమ్నగ, అపగ, ప్రవాహిని, కూలంకష, నిర్ధరిణి, సరస్వతి, ప్రోతస్సు, నిర్ధరం, ఝరం” మొదలైనవి. వీటిలో కొన్ని వర్ణనాత్మకాలు. అచ్చతెలుగులో వీటికి పర్యాయపదాలనదగ్గని ‘వీరు, వాక, వంక, వాగు’ అనేవి.

నది అంటే చచ్చడు చేస్తూ ప్రవహించేది. తూర్పున పుట్టి పడమటికి ప్రవహించే వాటిని నదాలని (నర్మద, తపతి వంటివి), పడమట పుట్టి తూర్పుకు ప్రవహించేవాటిని నదులని చెప్తారు. ఈ రెంటిలోనూ సమాన లక్షణం చచ్చడు చేయడం, గలగలమని పొరటం. తరంగాలంటే ■■■ అలలున్న నది తరంగిణి - పెద్ద నది అన్నమాట. కైవలం అంటే నాచు. నాచుతో నిండిన నదిని కైవలిని అంటారు. తటం అంటే ఒడ్డు. విడానికి ప్రతి జలరాశికి ఒడ్డు ఉన్నా నదిని తటిని (ఒడ్డుగలది) అని పిలుస్తారు. ప్రాదం అంటే అగారం - ఎక్కువ లోతన్నమాట. లోతైన నదిని ప్రోదిని అంటారు. ధుని అంటే ధ్వనియుక్తంగా గలగలమంటూ ప్రవహించే నది అన్నమాట. ప్రోతం అంటే తనంత తానే పారేది. ప్రోతస్విని అంటే ఎడతెగకుండా, సంవత్సరం పొడవునా ప్రవహించే జీవనది. ద్వీపమంటే లంక, దీప్య. ద్వీపవతి అంటే నదుమ లంకలున్న నది. గోదావరి, కృష్ణ వంటి పెద్దనది అన్నమాట. ప్రవం, ప్రానం అంటే కారటం. ప్రవంతి అంటే జాలువారే కొద్దిపాటి నదీ ప్రవాహం.

నిమ్నం అంటే పల్లం. నిమ్నగ అంటే పల్లానికి ప్రవహించేది అని అర్థం. ‘నీరు పల్లమెరుగు’ అనే సూక్తి అందరికీ తెలుసు. అయివా నిమ్నగ అని నదినే ఎందుకన్నారో తెలీదు. అపగ అంటే ‘వీటితో నడిచేది’ అనే అర్థం చెప్పవచ్చు. ఈ మాటంటే పొల్కుర్కి సోమన్న వర్ణన గుర్తుకు వస్తుంది: ‘పడిబారు పెరియేటి కొడలెల్ల కాళ్ళు’ అన్నది! ప్రవాహినికి అర్థం స్పష్టం; ప్రవహించేదని. కూలం అంటే ఒడ్డు. కషణం అంటే కోయటం. ఒడ్డులొరుస్తూ ప్రవహించే నదిని కూలంకష అంటారు. నిర్ధరిణికి సరైన తెలుగుమాట పెరియేరు. పైనుంచి హోరుమంటూ ప్రవహించే వాగును ■ ■ ■ పేరుతో పిలుస్తారు. ఝరం అన్నా గబాగబా కదిలే జలప్రవాహమే. సరస్వతి అనేది నదీ సాధారణానికి ఒక కానరాని నదికి (త్రివేణుల్లో కనపడే గంగా యమునలు కాక కనపడని అంతర్వాహినికి) పేరు. ■ నది ఇప్పటికీ భూమిలో ప్రవహించి ప్రయాగ దగ్గర కలుస్తున్నదని చెప్తారు. కొందరు పుణ్యాత్ములకు కనిపిస్తుందట కూడా. నేను చూడలేదు, నాకు కనిపించలేదు. వాహిని అంటేనే నది. దీనికి సైన్యమనే మరో అర్థం కూడా ఉంది. ప్రవాహిని పెద్ద వాహిని, పెద్దనది.

ప్రవాహం, నిర్ధరం, ఝరమనే వాటికి తుల్యమైన తెలుగుమాట ‘కొండవాగు’ అనేది. తెలుగు మాటలైన వీరుకూ, వాగుకూ కొద్ది భేదముంది. వాగు చచ్చడు చేస్తూ కొండలమీదినుంచి ప్రవహించేది. ఊటకల ప్రవాహం వీరు. వీరెండిపోయినా

దాని మధ్యనున్న ఇసుక తిన్నెలమధ్య చెన్నగుంట తవ్వినా 'చెలమలు' పడి తియ్యని వీళ్ళు దొరుకుతాయి - ఏకాంతంలోనయినా. వాగులో ■ సాకర్యం లేదు. వాక, వంక అనేవి రూపాంతరాలు. మెలికలు తిరుగుతూ ప్రవహించేవి అనే అర్థంలో ఈ మాటలు వాడ్తారు. వాగుకు సైన్యమనే విశేషార్థంకూడా ఉంది - వాహినీ శబ్దానికిలాగా. వీరు శబ్దాన్ని వదిలి సంస్కృతీకరించడం మనవాళ్ళకి అలవాటు. చెయ్యేరు (చెయ్యి-వీరు)ను 'బాహదానది' అనటం ఓ ఉదాహరణ. వేగంగా ప్రవహించేది వాగు. తిన్నగా ప్రవహించేది వీరు. మెలి తిరుగుతూ ప్రవహించేది వంక/వాక.

ప్రవాహానికి తెలుగులో చాలా మాటలున్నాయి. 'పరవ, పరద, వరద, పరతి, పరత, వర్రు' అనేవి ప్రవాహార్థకాలు. వర్రు తప్ప తక్కినవి ఒకదానికొకటి పర్యాయపదాలే. వెల్లి, వెల్లువ అనే రూపాంతరాలకు పెద్దప్రవాహం/వరద అని అర్థం. వర్రు, వరదలు కూడా రూపాంతరాల్లో కాదో విశ్వయంగా చెప్పలేం. వెల్లి, వెల్లువలు 'ముంపు' తెచ్చేవి. వరదలో ముంపు ప్రధానంకాదు. వేగం ముఖ్యం. త్వరగా వచ్చేది వరద; క్రమంగా దొర్లి ముంచివేసేది వెల్లువ.

పెద్ద వరుల మధ్య ఉండే భూభాగాన్ని ద్వీపమంటారు. ■ సంస్కృతపదానికి అంతరీపమనే పర్యాయపదముంది. నాలుగువైపులా నీరున్న విశాల ప్రాంతం ద్వీపం. ఆ భాగం ఎప్పుడైనా ముంపునకు గురికావచ్చుగాని అది సాధారణంగా నీరు నిలవని ప్రదేశం. అంతరీపం అంటే (నది) మధ్యభాగంలో ఉండేదని అర్థం. వీళ్ళు ఎండినప్పుడు దయటపడే నదీమధ్య భూమిని పులివమంటారు. అది చిన్నచిన్న రాళ్ళగుట్టలతోకాక మెత్తని మట్టితో నిండివదయితే సైకతమంటారు. సైకత అంటే మట్టి. ద్వీప శబ్దానికి సమానమైన తెలుగుమాట 'దిబ్బ/తిప్ప'. పులినానికి సమముయింది 'తిన్నె'. తిన్నెకు 'అరుగు' అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. ఎత్తయినది దిబ్బ/తిప్ప. అంత ఎత్తుకానిది తిన్నె. ద్వీప శబ్దం నుండి పుట్టిన తద్భవపదం 'దీవి'. మరో అచ్చ తెలుగుమాట - పరిమాణంతో నిమిత్తం లేనిది - లంక. శ్రీరాముడు పింపాళద్వీపంలోని రావణాసురుణ్ణి కాక గోదావరి 'లంక'లోని ఒక వీరుణ్ణి జయించాడని కొందరు వాదించారు. ఆయనకు తోడ్పడ్డ గోలాంగూల సైన్యం పుట్టగోచీలు పెట్టిన శబర/సవర జాతివారేనని వారి వాదం. అయినా మనం చూడని, మనకు గట్టిగా తెలిసిన విషయం కనక దీన్నింతటితో వదిలేద్దాం.

నది అనేది సముద్రం తరవాత లోతయిన జలప్రవాహం. అంతకన్నా తక్కువలోతు కలవి చెరువులూ, దొరువులూ వగైరాలు. మొదట 'లోతు'కు పర్యాయపదాలు చూపి తరువాత ■ లోతు తక్కువ వాటి సంగతి చూద్దాం. లోతు అన్న తెలుగుమాటకు 'పల్లు/పల్ల, అవుకు' అనేవి పర్యాయపదాలని కొందరంటారు. పల్లు, పల్లం అనేవి రూపాంతరాలు. వీటికి సమానమైన సంస్కృతపదం నిన్నుం. దీనికి గభీరం, గంభీరం అనే రూపాంతరాలు పర్యాయపదాలు. లోతు తక్కువయితే 'ఉత్తాన'మంటారు. మరీ ఎక్కువయితే 'అగారం, అతలస్పర్శం' అంటారు. వీటిలో రెండోది వర్ణనాత్మక పదం.

చెరువులూ బావులూ

చిన్నదయితే చెరువు, పెద్దదయితే పరస్సు అనే భ్రాంతి చాలామందిలో ఉంది. కానీ మొదటిది తెలుగుమాట - రెండోది సంస్కృతపదం. పెద్ద పెద్ద చెరువులను 'సాగరం, సముద్రం' అని వర్ణించి అతిశయోక్తులు రాసిన పెద్దలున్నారు. ఫిరంగిపురం శాసనంలో శ్రీనాథుడంతటివాడు 'సంతాన సాగర(మనే) మహాసయోధి'లో తిమితిమింగలాలు కూడా తిరుగుతున్నాయన్నాడు! ఇంతాచేసి అదో పెద్దచెరువు. ఇప్పటి మన 'హుసేన్ సాగర్, హిమాయత్ సాగర్' వగైరాఅకది ముందు రూపమన్నమాట. అప్పటికే అది చెరువు పరిస్థితి నుంచి సాగర్ స్థితికి పెరిగిందన్నమాట.

తెలుగులో 'చెరువు, కొలను, కొలకు, పడియ, గాడి, చెంను, మడుగు, నీరుటెంకి, కుంట, కుంత, గుంట, గుంత' మొదలయిన మాటలున్నాయి. లోతైన చెరువును 'మడుగు' అంటారు. సంస్కృతంలోని 'ప్రోద' శబ్దానికిది సమానార్థకం. చాలా చిన్నచెరువును 'పడియ' అంటారు. దీనికి 'పడి' అనే రూపాంతరముంది. పడియకన్నా 'పెద్దదీ, చెరువుకన్నా చిన్నదీ 'కుంట'. దీనికి 'కుంత, గుంట, గుంత' అనేవి రూపాంతరాలు మాత్రమే. చెరువులు సహజంగా ఏర్పడివుండవచ్చు. ఎవరైనా తవ్వించినవి కావచ్చు. వాటి వైశాల్యానికి ఒక పరిమితి లేదు. పరిమితిగలవి తవ్వించినవి అయిన చెరువులను - ముఖ్యంగా దేవాలయాల అవరణలో ఉన్నవాటిని - కొలను/కొలకు అంటారు. చెరువులకు జలాధారం వదుల ద్వారా కాలవల ద్వారా ఏర్పడి వుండవచ్చు. అలాంటి అనసరంలేని ఊటగల చిన్నచెరువులను 'చెలమ'అంటారు.

తీరప్రాంతంలో ఇసుకనేలల్లో 'దొరువు'లుంటాయి. అవి వైశాల్యంలో చిన్నవయినా బావుల్లోలాగా ఊట కలవి. సాలు పొడుగునా నీటివూట ఉండి వ్యవసాయానిక్కూడా పనికివచ్చే చెలమలను 'సాన'అంటారు. రాయలసీమ ప్రాంతంలో వాటినే 'దొన'అంటారు. ఈ రెండు పూర్వం రూపాంతరాలేగాని కాలక్రమాన అర్థభేదం సంపాదించాయి. సానలు సాధారణంగా చిన్నవి. సన్నగా పొడుగ్గా ఉండే సానను 'గాడి' అని పిలుస్తారు. దొనకు 'దొణ' అనే రూపాంతరముంది. రెండుగుట్టల నడుమ నీరుచేరే పల్లపు ప్రాంతాన్ని రాయలసీమలో 'దొణ'అంటారు. అటువంటి స్థలాల్లో సాధారణంగా శివలింగం ప్రతిష్ఠించి 'దొణప్ప' అని పిలుస్తారు. ఊటనీరున్నవి సానలయితే కొండవాగులు చేరేచోట్లు దొణలు. మొదటివి ఇసుకనేలల్లో రెండోవి కొండసీమల్లో సాధారణం.

చాలా పాతకాలంలో (రోడ్లు బాటలూ లేని రోజుల్లో) ప్రయాణికులు ఒక దొరువు నుంచి మరో దొరువుదాకా మజిలీలు చేస్తూ ప్రయాణించేవాళ్లు - దారిలో దప్పికతీరే వసతులు వెదుక్కుంటూ. అప్పుడా దొరువులను (కన్నడంలోలాగా) 'తొట' అని పిలిచేవాళ్లు - బండిరాతో సహా. అమాటే 'తొటవ, తొవ, త్రోవ, దోవ'గా కాలక్రమాన మారిందంటారు. ఇంకాకొన్ని ఊళ్లపేర్లు 'తొర' చివర

చేరినవి కన్నడం దేశం సరిహద్దుల్లో వినిపిస్తాయి. 'వీరు టెంకి' అనేది కవిపండితులు కల్పించుకున్న సమస్తపదం. టెంకి అంటే స్థానం, ఉండేచోటు. నీళ్లు నిలిచినచోటు అనే అర్థంలో ఈమాట పుట్టింది. మరో ముఖ్యమైన విషయం సానల్లో నీరు ప్రవహించటం; చెరువుల్లో నిలకడగా ఉండటం; పడియల్లో 'నిలవనీరు' చేరటం.

సంస్కృతంలో 'జలాశయం, జలాధారం, నిపానం, అపకూపం, ప్రాదం, పద్మాకరం, తలాకం, తడాగం, కాసారం, సరసి, సరస్సు, పుష్కరిణి, ఖాతం, అఖాతం, దేవఖాతం, వేశంతం, పల్వలం' మొదలైన మాటలు ఇంచుమించు పర్యాయార్థంలో కనిపిస్తాయి. మొదటి రెండుమాటలూ వర్ణనాత్మకమైనవి - 'వీరు టెంకి' అనే తెలుగుసమాసానికి సమానమైనవి. సహజంగా ఏర్పడ్డ చెరువులు చిన్నవైనా పెద్దవైనా 'అఖాతం' అనిపించుకుంటాయి. ఖాతం అంటే తవ్వింది; అఖాతం ఎవరూ తవ్వకుండా తనంత తానే ఏర్పడ్డది (బంగాళాఖాతం లాగా). ఆ భావం మరింత స్పష్టంగా చెప్పటానికి అఖాతాన్ని దేవఖాతం అనికూడా పిలుస్తారు. అంటే దేవతలు తవ్విందన్నమాట (సాగరాన్ని సగరుడి కొడుకు తవ్వాడని చెప్పినట్లు). తవ్వివ చెరువు ఖాతం. దాన్ని పుష్కరిణి అనే మరోపేరుతో పిలుస్తారు. పుష్కర శబ్దానికి 'తామర' (పువ్వు) అనే అర్థం కూడా ఉంది కాబట్టి తామరపూలున్న చెరువును పుష్కరిణి అనవచ్చు. ఎందుచేతనో 'సర్వదరంగా' ఉండే చెరువును ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. స్వామి(వారి) కోవెలలో ఉండే కొలనుకి పుష్కరిణి అని పేరు ఎక్కువ వాడుకలోకి వచ్చింది.

పల్వలం, వేశంతం, అల్పసరమనే మాటలు తెలుగులోని 'పడియ'కు సమానార్థకాలు. ప్రాదమనేది మడుగుకు సమానార్థకం. చెలమకు సమానమైనది ఉపకూపమనే పదం. కూపం అంటే బావి. చిన్న బావిలాంటిదనే అర్థంలో ఆమాట పుట్టింది. గాడికి సరయున సంస్కృతపదం నిపానం. సరసి, సరస్సు అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. 'వీటితో నిండిన'దని దానికర్థం. పద్మాకరం అంటే తామరపూలుండే తానని అర్థం. కొందరు కలవపూలుండే చోటనే అర్థంలో కమలాకరం వగైరా పేర్లతో పిలుస్తారు. ఇవి వర్ణనాత్మకమైన పదాలు. తలాకతడాగ శబ్దాలు చెరువు, కొలను అనే అర్థంలో వాడే పరస్పర రూపాంతరాలు. కాసారమనేది వర్షాధారంతో ఏర్పడ్డ చెరువు.

నీరు ప్రవహించేవి, తవ్వి సృష్టించేవి, తవ్వి సృష్టించిన పాడుగాటివి అయిన జలాధారాలను కాలన లంటాం. అవి చిన్నవయితే బట్టెలు; మరీ చిన్నవయితే 'జాలు'లు. లోతు తక్కువయితే 'కయ్య'లు; చీలి పాయలైనవయితే 'కూడలి' లు. ఈ తెలుగుమాటలకు అర్థభేదాలతో నిమిత్తంలేని సంస్కృత పర్యాయపదం 'కుల్య'.

నదులూ, చెరువులూ, కాలువలూ ఎక్కువమందికి ఉపయోగపడే జలాధారాలయితే బావులు పరిమిత ప్రయోజనం కలివి. ఈ కాలంలో బావి, నయ్య/నూయి ఇంచుమించు సమానార్థకాలే గాని పూర్వం కాదు. వన్నయ భారతంలోని శకుంతలోపాఖ్యానంలో "నుతజలప్రారితంబులగు నూతులు నూరిటకంటె సూన్యత్రవత! ఒకబావిమే" అనే ప్రయోగముంది. దాన్నిబట్టి నయ్యకన్నా బావి పెద్దదని తేలుతుంది. బావుల్లో నడబావి, దిగుడుబావి వంటి భేదాలున్నాయి. నీటి ఊట వుండి పెద్దరై న్యవసాయాధారంగా

ఉండి దిగి వీళ్ళు తెచ్చుకోవడానికి మెట్లుకూడా ఉన్నది దిగుడుబావి. దీన్ని పూర్వం డిగ్గియ/దిగ్గియ అనేవాళ్ళు - డిగ్గడానికి/దిగ్గడానికి వీలుగా మెట్లున్న బావి అనే అర్థంలో. బావితో కలిపిన సముద్రరూపమే ఇప్పటి వాడుకలో నిలిచింది. ఇవి తెలుగుమాటలు.

వాపి, కూపం, దీర్ఘిక - అనేవి సంస్కృతపదాలు. లోతయిన మయ్య - కూపం. లోతు తక్కువది వాపి. విశాలమయింది దీర్ఘిక. ఈ మాటనుంచే తెలుగులోని 'డిగ్గియ' పుట్టిందని కొందరంటారు. కాని అది నప్పని పుష్కర్తి. డిగు-దిగు అనే రూపాంతరాలున్న తెలుగుమాటకూ దీనికి సంబంధం లేదు. తెలుగుమాటలో కిందకు దిగడానికి వీలున్నబావి అనే అర్థముంటే సంస్కృతపదానికి దీర్ఘమైన/పొడుగైన బావి అనే అర్థం. వీటికి పర్యాయపదాలుగా అందువు, ప్రహి, ఉదహనం అనే మాటలుకూడా ఉన్నాయి సంస్కృతంలో. అందువంటే చికటిగా గుడ్డిగా ఉండేదని అర్థం. అంటే చాలా లోతయిన బావి అన్నమాట. ఉదం అంటే నీరు. ఉదహనమనే సమాసానికి తియ్యనీటి/తాగునీటి బావి అర్థం.

వీళ్ళంటూ ఉన్న తరవాత విశ్వలంగా ఉండటం తక్కువ. వీటికదలికను సూచించే అలలు సముద్రంలో ఉన్నంత స్పష్టంగా జోరుగా ఇతర జలాశయాల్లో ఉండవు. ■ అనే తెలుగు మాటకు 'తెర, కరడు, కర, కడలు, తరగ, తరంగ' అనేవి పర్యాయపదాలంటారు. తెరకు గుడ్డపార మొదలైన అర్థాంతరాలున్నాయి. గారి 'తెరలుతెరలు'గా వీస్తుందని, వాసన అలాగే వస్తుందని అనే సందర్భాల్లో ఈమాట ఎప్పుడూ బహువచనరూపంలోనే వాడుకలో కనిపిస్తుంది. కర, కరడు అనేవి అన్యోన్య రూపాంతరాలు. వీటికి కావ్యప్రయోగాలేగాని వాగ్ వ్యవహారంలో వాడుక ఉన్నట్లు లేదు. 'కరడుగట్టిన మూర్ఖత్వం' వంటి ప్రయోగాల్లో 'ముద్దగట్టిన, గట్టపడిన' అనే అర్థముంది. కానీ ఒకస్పృశీపదంలోని రేఫను బండిరాగా పరివేశాళ్ళు - వేరుమాటగా. కడలుశబ్దానికి 'చివరలు' అనే అర్థం ఉంది. బహుళా 'కడ'దాకా - చివరదాకా - లేదా చాలా దూరం - ప్రయాణించే అలలను ఈ పేరుతో పిలిచి, ఇలాంటి కడళ్ళున్నది కాబట్టి సముద్రాన్ని 'కడలి' అని పిలిచారేమోనన్న అనుమానం పుడుతుంది. తరగ/తరంగ - అనేవి సంస్కృతతరంగ శబ్దభవాలే.

సంస్కృతంలో 'అల'కు పర్యాయాలు 'తరంగం, భంగం, ఊర్మి, వీచి' అనేవి. భంగమంటే విరిగిపోయేదని అర్థం. ఊర్మి అనేది గుండ్రంగా చుట్టూ వ్యాపిస్తూపోయే అల. వీటిమీద రాయివేస్తే పలయాలుగా నీరుకదులుతుంది. అటువంటిదే ఊర్మి. దీనికి ఊర్మిక అనే రూపాంతరముంది. ఊర్మికన్నా ఊర్మిక చిన్నది. ఊర్మిక అనేమాటకు 'ఉంగరం, (గుడ్డ) ముడత'లాంటి ఇతరార్థాలున్నాయి. గుండ్రదనం ప్రధానంగా వచ్చినమాట ఇది. అయితే కొన్ని నిఘంటువుల్లో 'అల, పెద్దఅల' అనే అర్థాలెందుకిచ్చారో తెలీదు. వీటి శబ్దానికి వీచిక అనే రూపాంతరముంది. ఆ శబ్దానికి 'కొంచెం' అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. గారికి కదిలే చిరుతరంగాలను ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. వీచికన్నా వీచిక చిన్నది. తరంగమనేది సాధారణ శబ్దం. 'తరలించేది, కదిలేది, దాటేది' అని దీనికర్థం. సముద్రంలో ఒక అల బయలుదేరి ఒడ్డుకు చేరేలోగా విరిగిపోతుంటే మరొకటి దానిమీదుగా దొర్లి ఒడ్డునపడుతుంది. అని

తరంగాలు. ఇలాంటి మూక్త్యులేదాలున్నాయి కాబట్టి ఈ మాటలు ఒకదానికొకటి అన్ని సందర్భాల్లోనూ పూర్తిగా పర్యాయపదాలని చెప్పటం సముచితంకాదు.

నీళ్ళలో - ముఖ్యంగా నదుల్లో సముద్రంలో - సుళ్ళుంటాయి అక్కడక్కడ. సుడి అనేది తెలుగుమాట. గుండ్రంగా నీళ్ళు తిరిగే ప్రమాదకరమైన తాపు సుడి. సుడియు అనే క్రియాపదానికి 'చుట్టుకొను, మెలిదిరుగు' వంటి అర్థాలున్నాయి. దాని నామరూపం సుడి. దానికి పర్యాయపదా లనదగ్గ సంస్కృతపదాలు 'అవర్తం, భ్రమం' అనేవి. ఆవృత్తి అంటే వచ్చిందే మళ్ళీమళ్ళీ రావటం, గుండ్రంగా తిరగటం (వృత్తంలాగా) అనే అర్థాలున్నాయి. ■■■■ గే నీళ్ళన్నతాపు అవర్తం. భ్రమ శబ్దానికి ఇతరార్థాలతోబాటు 'తిరగటం' అనే అర్థంకూడా ఉంది. ఈ మూడుమాటలు స్వభావాన్ని లక్షణాన్ని పురస్కరించుకొని పుట్టాయన్నమాట.

ఏ దిలరాశికయినా ఒక దరి ఉంటుంది. 'దరి, తట్టు, ఒడ్డు' అనే తెలుగుమాటలు దాదాపు ఒకే అర్థంగలవి. వీటిలో చెవరిది ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నమాట. ఒడ్డు శబ్దానికి క్రియార్థంలో 'ఎదురుపడు, తాకు' వగైరా అర్థాలున్నాయి. గట్టును తాకేచోటు ఒడ్డు. దరియు అనే క్రియాపదానికి 'సమీపించు, దాటు' మొదలైన అర్థాలున్నాయి. గట్టును చేరే చోటు దరి. అలాగే నీళ్ళు భూమిని 'తన్నే, తాకే' చోటును తట్టు అంటారు. తానున్నచోటకి దూరంగా ఎదురుగా ఉన్న ఒడ్డును 'అద్దరి, అవతలి, ఆతల, అవల, అవ్వల, అవల' అంటారు. తనవైపున్న ఒడ్డును 'ఇద్దరి, ఈవల, ఇవ్వల, ఇవల, ఈతల, ఇవతల' అని పిలుస్తారు. అవతలి ఒడ్డును సంస్కృతంలో 'పార'మంటారు. ఇవతలిదాన్ని 'అవార'మంటారు. కేవలం ఒడ్డును చెప్పేసంస్కృతపదాలు 'కూలం, తీరం, తటం, రోదస్సు, ప్రతీరం' లాంటివి. వీటిలో మొదటిమాటకే వాడుక ఎక్కువ తెలుగులోకూడా. తక్కిన రెంటికీ కావ్యప్రయోగాలే గతి.

రాళ్ళూరప్పలూ

భూమిమీద కనిపించే సర్వసాధారణ ఘనపదార్థం రాయి. 'రాయి, రప్ప, కల్లు' అనేవి తెలుగుమాటలు. వాటిలోని మొదటి రెంటినీ కలిపి ఏక బహువచనాలో ఒక్కమాటగానే వాడుతుంటాం. రాయి అనేది సహజంగా ఏర్పడింధికావచ్చు, కల్పించిందీ కావచ్చు (ఇటికరాయిలాగా). కల్లు అనేది అచ్చతెలుగుమాటే గాని దానికీకాలంలో సమాసాల్లోనేగాని వ్యస్తంగా వాడుక ఉన్నట్లు లేదు. 'ఉప్పగల్లు' వంటి సమాసాల్లో ఇప్పటికే వాడుకలో ఉన్నమాట ఇది. రప్ప అనే మాట ఎలా ఏర్పడిందో తెలీదు. తెలింగాణా వాడుకలో 'రాతు' అనే అన్యదేశ్యానికే వాడుక ఎక్కువ. నేలలో అడుగున ఉన్న రాతిని 'చట్టు' అంటారు. చదునుగా ఉండేరాతిని చాపరాయి, చలుప అనేపేర్లతో పిలుస్తారు. అయితే రెండోమాటకు వాడుక చాలా తక్కువ. వెడల్పయిన రాతిని 'బండ' అంటారు. గుండ్రటి రాయి 'గుండు'. చాలా చిన్నరాయి 'మొరవ'.

రాయి శబ్దానికి పర్యాయాలుగా సంస్కృతపదాలు కొన్ని వాడుకలో ఉన్నాయి. 'పాషాణం, ప్రస్తరం, గ్రావం, శిల, ఉపలం, అశ్వం, దృషత్తు, దృశత్తు' అనేవి. వాటిలో చివరివి రెండూ రూపాంతరాలు - వాటికి కావ్య ప్రయోగాలే దిక్కు. వాటి మూలార్థం 'కవిపించేవి' అనేది. గట్టిరాలిని పాషాణమంటారు. ఉపలమంటే మొరపరాయి, పాత్రం వగైరా. ప్రస్తర శబ్దానికి రత్నమనే అర్థవిశేషముంది. అంటే మెరిసేరాయి ■ అర్థం. పాషాణం దండరాయి. గ్రావం అనేది కఠినమైన రాయి. శిల పారలరాయి. 'అశ్వం' అనేది చిన్నరాయి.

పెద్దరాతిగుట్టను కొండ అంటారు. ఈ తెలుగుమాటకు 'మల, గట్టు, తిప్ప, దిబ్బ, గుట్టలి, కరువ, ఇలతాల్పు, మెట్టు' వంటివి పర్యాయపదాలంటారు. 'తిరుమల' వంటి స్థల వామాల్లో కవిపించే 'మల' శబ్దానికి ఇప్పుడు విడిగా ప్రయోగమున్నట్లు లేదు. ఈ శబ్దం దక్షిణభారతంలో వినిపించినందున దక్షిణ పర్వతానికి 'మలయపర్వత'మని బహుశా పేరువచ్చి ఉంటుంది. నిజానికి ఈ సమస్తపదం పెగ్గుడిడియం, పేపర్ కాగితంలాంటిదన్నమాట. గట్టు చాలాచిన్న రాళ్లగుట్ట. అంతకన్నా పెద్దది తిప్ప. దిబ్బ దీనికి రూపాంతరం. 'కొండగారి' అనే అర్థంలో వచ్చే 'కరువలి' అనే పదంలో కొండ అనే అర్థంలో కరువ శబ్దం వినిపిస్తుంది. దీనికి కావ్యప్రయోగాలు కూడా ఎక్కువలేవు. గుట్టలి అనేది గుట్టలాగా గుండ్రంగా ఉండే కొండకు పేరు. ఇలతాల్పు అనే సమాసం 'భూమీధ్రం' అనే సంస్కృత పదాసానికి కవిపండితులు కల్పించుకొన్న అనువాదమేగాని నిత్యవ్యవహారంలో వినిపించే, వినిపించదగ్గ మాటకాదు. కొండ అన్నదే మామూలు మాట.

'మహీధ్రం, శిఖరి, క్షౌద్భత్తు, అహోర్యం, ధరం, పర్వతం, అద్రి, గోత్రం, గిరి, గ్రావం, అచలం, శైలం, భూమీధ్రం, శిరోచ్చయం' వంటి అనేక సంస్కృత పదాలు కొండకు పర్యాయపదాలంటారు. వీటిలో పర్వతం, గిరి, అద్రి అనే మాటలకే వాడుక ఎక్కువ. వీటిలో అనేకం వర్ణనాత్మకాలు. మహిని (భూమిని) ధరిస్తుంది కాబట్టి మహీధ్రమన్నారు. కొండ భూమిని మోస్తుందనేది పురాణకల్పన. క్షౌద్భత్తు, భూ(మీ)ధ్రమనేవి కూడా ఇటువంటినే. శిఖరం (కొప్ప/కొమ్ము) ఉన్నది శిఖరి అన్నారు. అనేక శిలలు (రాళ్లు) కలిసి ఏర్పడ్డది కాబట్టి శిరోచ్చయ మన్నారు. కదలనిది కాబట్టి 'అచల'మని పిలిచారు. అంటే ఇంద్రుడు కొండలరెక్కలను విరగొట్టిన తరువాత వాటికి పట్టినగతివి ఈ మాట సూచిస్తుందని సరిపెట్టుకోవాలన్నమాట. శిలల సమూహం లేదా శిలలవల్ల ఏర్పడ్డది కాబట్టి శైల మన్నారు.

అహోర్యమనేది చిత్రమైన మాట. దానికి 'అలంకార'మనే అర్థంకూడా ఉంది. 'మహికాహోర్యం' వంటి పేర్లతో హిమాలయాలవంటి మంచుకొండలను పిలిచేవాళ్ళు - మంచే అలంకారంగా కలదన్న అర్థంలో ఫలితంలో అహోర్యశబ్దానికి కొండ అన్న సంకుచితార్థం కాలక్రమాన వచ్చిందన్నా అశ్చర్యంలేదు. ధర అంటే భూమి. భూధరం అంటే కొండ. మోసేది అనే అర్థంలో ఈ మాట పుట్టింది. గోత్ర శబ్దానికి పంశం, కులం వగైరా అర్థవిశేషాలు కూడా ఉన్నాయి. ఒక్కో పంశానికి ఒక్కో కొండ గుర్తుగా ఉంటుందనే విశ్వాసంతో కులపర్వతాలను నిర్ణయించారు పూర్వులు. ఆ భావన ఫలితంగా గోత్ర శబ్దానికి కొండ అనే సాధారణార్థం కూడా వచ్చిందని

చెప్పింది. గ్రావ శబ్దానికి బండరాయనే అర్థం కూడా ఉంది. అదే శబ్దానికి 'చెట్టు, మూర్కుడు' వగైరా అర్థాంతరాలున్నాయి. అంచెలంచెలుగా పైకిలేచింది కాబట్టి పర్వతమన్నారు. గిరి మూములుమాట.

కొండపైభాగాన్ని తెలుగులో 'కొమ్ము, కొప్ప, గుచ్చ, పేటు, పిగరం' అని పిలుస్తారు. సంస్కృతంలో 'శృంగం, శిఖరం, కూటం' అంటారు. శృంగం - కొమ్ము అనేది సమావార్తకాలు. పైకి పొడుచుకొని వచ్చిన భాగం కాబట్టి గుచ్చ. అలాంటి గుచ్చలున్నది గుచ్చలి. పిగరం అనేది శిఖర శబ్దభవం. శిఖా శబ్దానికి జట్టుని కూడా అర్థముంది. తలపైభాగాన జట్టున్నట్లు కొండ మీద ఎత్తయిన ప్రాంతాన్ని కొప్పనీ, శిఖరమనీ పిలుస్తారు. కూట శబ్దానికి సమూహోద్యర్థాలున్నాయి. ఇవన్నీ మొత్తం వర్ణనాత్మకంగా పెట్టిన పేర్లనిపిస్తాయి.

కొండవాలును 'చరియ' అంటాం తెలుగులో. దానికి 'చరి' అనే రూపాంతరం, 'పడకు/పడక' అనే పర్యాయపదం ఉన్నాయి. ఇంటి విషయంలో కూడా వాలుగా ఉన్న కొప్పను పడక అంటారు. ■ మాటకూ పడకు/పడకలకూ దగ్గరి సంబంధముంది. పడుతున్నట్లు వారి ఉన్న భాగమని అర్థమన్నమాట. సంస్కృతంలో దాన్ని 'ప్రపాతం, భృగుపు, తటం' అని పిలుస్తారు. ప్రపాతం ఎక్కువ వాలుగా ఉన్నదనే అర్థంలోనూ, భృగుపు ఎత్తయినదన్న అర్థంలోనూ వాడుకకు వచ్చాయి. తట శబ్దానికి ఒడ్డులాంటి ఇతరార్థాలున్నాయి. కొండమీద వెన్ను (గాడి)లాగా పొడవుగా ఎత్తున ఉన్న భాగాన్ని తెలుగులో 'నెత్త'మనీ, సంస్కృతంలో 'కటక'మనీ పిలుస్తారు.

కొండ భూమిని కలిసినచోట చదునుగా ఉన్న పీఠభూమిని సంస్కృతంలో 'సానువు, స్నువు, ప్రస్తం' అని పిలుస్తారు. సానువంటే కొండవెత్తమని కొందరంటారు. మరికొంద రది 'లోయ'కు (అంటే రెండుకొండల మధ్య తక్కువ ఎత్తున ఉన్న ఇరుకుచోటు) సమావార్తకమంటారు. స్నుశబ్దం సంస్కృతంలో కూడా మూరుమూల మాటే. ప్రస్తమన్నా కొండనెత్తమేనని కొందరు చెప్తే మరికొందరు అది కొండల మధ్య ఇరుకుదారి అని వివరిస్తారు. కొండకింది పల్లపునేలను 'ఉపత్యక'మనీ, మెట్టనేలను 'అధిత్యక'మనీ సంస్కృతంలో చెప్తారు. వీటికి సరైన తెలుగుమాటలేవో తేలటంలేదు.

కొండలో గుహలుంటాయి కదా. ■ మాట సంస్కృతపదం. తెలుగువారి వాడుకలో నిలిచి పోయినమాట. దానికి గవ్వరమనే పర్యాయపదముంది సంస్కృతంలోనే. చీకటిగా ఉండేదనే అర్థం దానికి. గుహ అంటే శబ్దరక్షాకరాదులు కొండలోని 'తొలిచిన' భాగమని వివరిస్తాయికాని సంస్కృత నిఘంటువుల లెక్కన సహజంగా ఏర్పడవాటినే గుహ గవ్వరశబ్దాలతో వ్యవహరించాలి. కృత్రిమంగా మనుష్య ప్రయత్నంవల్ల ఏర్పరచినవాటిని 'దరి, కందరం' అనే మాటలతోనే పిలవాలని సంస్కృత నిఘంటువులు విద్దేశిస్తాయి. వీటికి సరైనమాట తెలుగులో 'బొరియ' కావచ్చు. కాని నక్కల బొరియలనే ప్రయోగమేగాని కొండబొరియలనే ప్రయోగం ఏమూరుమూలనైనా ఉండేమోగాని వాడుకలో ఉన్నట్లు లేదు. పర్వతచిలం వంటి వర్ణనాత్మకపదాలు మరికొన్ని సంస్కృతంలో లేకపోలేదు.

★ ■ ★

ఎత్తుపల్లాలు: పొడుగు వెడల్పులు

కొండలు ఎత్తుగా ఉంటాయి. ఎత్తు అనే తెలుగుమాటకు 'వాసి' అనేది పర్యాయపదమని కొందరంటారుగాని అది పొడవుకు పర్యాయమని మరికొందరి వాదన. సంస్కృతంలో 'ఉచ్చం, ప్రాంశు(వు), ఉష్ణతం, ఉదగ్రం, ఉచ్చితం, తుంగం' అనే విశేషణాలున్నాయి ఎత్తుకు దీటుగా. చాలా ఎత్తయినది తుంగం. అంతకన్నా ఎత్తయితే ఉత్తుంగం. మన కవులు చెరువునీటిలోని చిరుతరగలను కూడా ఉత్తుంగతరంగాని వర్ణిస్తారు అతిశయోక్తులతో! 'తుంగవ్రహ్మ' అని స్త్రీని వర్ణించే వాళ్ళకదా! శక్తికాదుగదా! ఉచ్చమంటే ఎత్తయిన. బాగా ఎత్తయితే ప్రాంశువు. ఈ మాటకు 'పొడగరి' అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది. 'ప్రాంశులభ్యే ఫలే మోహో దుర్భావా రిన వానునా' అన్న కాలిదాస ప్రయోగముంది. ఉన్నత, ఉదగ్ర శబ్దాలకు '(కొన)పైకి లేచిన, పైకి(కొన)దేరిన' మొదలైన అర్థభేదాలున్నాయి. మిట్టగా, మిరుగా తక్కువ ఎత్తులో ఉంటే దాన్ని సంస్కృతంలో ఉత్తానమంటారు.

పొడుగు అనే తెలుగు మాటకు 'పొడవు' అనే రూపాంతరం, 'నిడుద, చాపు, నిడివి, నిడుపు, వాసి' అనేవి పర్యాయపదాలంటారు. నిడుద, నిడివి, నిడుపు అనే మూడుమాటలూ నిడు అనే (అంటే పొడుగైన అనే అర్థంగల) విశేషణం నుంచి పుట్టిన వామవాచకరూపాలు. పొడవు శబ్దానికి 'ఉన్నతమైన, ఎత్తయిన' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. 'పొడవులన్నింట పొడవైన బోటువేల్పు' అని భగవంతుణ్ణి స్తుతించిన తెలుగు కవులున్నారు. చాగు అనే పాఠమాటకు సాగు అనే ఇప్పటి రూపం. ఇప్పటి వాడుకలో విరిచిన (పంచెల)చాపువంటి మాటల్లో పొడుగయిన (పంచె) అనే అర్థముంది. వాసి అనేమాటకు 'అంతరం, భేదం' అనే విశేషార్థాలేకాక 'ఎత్తయిన' అనే అర్థవిశేషంకూడా ఉంది.

'పొడుగు'కు పర్యాయాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదాలు 'దైర్ఘ్యం, ఆయామం, అరోహం, అనాహ'మనే విశేష్యాలూ, 'దీర్ఘం, ఆయతం' అనే విశేషణాలూ. వీటిలో దీర్ఘశబ్దరూపాలకే వాడుక ఎక్కువ. ఆయామ శబ్దానికి వైశాల్యమనే అర్థమూ, ఆయత శబ్దానికి 'చెఱాల'మనే అర్థమూ తెలుగువారు కల్పించుకొన్న సంస్కృతార్థాలు. అరోహశబ్దానికి 'ఎక్కుడం, ఎగుడు' అనే అర్థాలు అలాగే వచ్చాయి.

ఎందుచేతనోగాని తెలుగులో 'పొట్టి' శబ్దానికి చాలా పర్యాయపదాలున్నాయి. 'మొటిమ, గిటర, పొదిటి, పొరడు, గున్న, పొనుగు, బుడుత, గుజ్జ, బురుక, బుడిగి, కురుచ, కురుజా, కుర్ర, కొటిక, కుసువి, కుట్ట, మట్టం, మట్టసం, గొనమ, గొనప, గొవిసె, గునసె, గిరక, టింగణా' వంటివనేకం. టింగణా ఎలాంటి తెలుగుమాటోగాని 'సంగతియే యోయి ఇనుమంత టింగణావు' అనే అముక్తమాల్యదా ప్రయోగంలో అమాట ప్రత్యక్షమవుతుంది. పొట్టిగా ఉండే వస్తువులపేర్లుగా (ఉదా. మొటిమ), వ్యక్తులపేర్లుగా (ఉదా. బుడత, గుజ్జ మొ.), చిన్నవనే అర్థంలో (ఉదా. కుర్ర), 'చదువైన, నేలబారు' మొదలైన అర్థాల్లో (ఉదా. మట్టసం మొ.) రకరకాలుగా

ఈమూటలు కొన్ని సమయాల్లో విశేషతాలుగా, మరికొన్నిసార్లు విశేషాలుగా వాడుకలో ఉన్నాయి. వీటిలో కొన్ని ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు (ఉదా. బుడుత, బుడిగి; కురుచ, కురుజ; గొనమ, గొనప).

పొట్టి శబ్దానికి పర్యాయాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదాలు 'ప్రాస్థం, వామనం, కుబ్జం, నీచం, ఖర్బం' అనేవి. వీటన్నిటిలోనూ మొదటిపదానికే వ్యాప్తి ఎక్కువ. కుబ్జ శబ్దానికి 'మరిపొట్టి, మరుగుజ్జు' అని అర్థం. వామనుడి సంగతి జగద్విదితం. నీచ శబ్దానికి తక్కువదనం లాంటి అర్థాంతరాలున్నాయి. వీటికి 'చిన్న' అనే అర్థం కూడా ఉంది. ఖర్బ శబ్దానికి కావ్యప్రయోగాలే దిక్కు.

వెడల్పుకు 'విష్వ, తనర్పు, వెడద, విరివి, పరపు' అనే మాటల్లో దగ్గరి చుట్టరికముంది. విష్వకు వైశాల్యం, తనర్పుకు ఉల్లాసం, విరివికి సమృద్ధి, పరపుకు చదుమలాంటి అర్థవిశేషాలు లేకపోలేదు. వీటికి దీర్ఘైక సంస్కృతపదాలు 'పరిణాపాం, విశాలత' అనేవి. విశాలతకు రూపాంతరం వైశాల్యం. దానికి ఈ కాలానికి పొడుగు వెడల్పులను వెచ్చిస్తే వచ్చే చదరపు కొలత ■నే అర్థం గణితశాస్త్రం పుణ్యమా అని వచ్చింది. మరి పౌరదయవైశాల్యమనే మాటలోని రెండో భాగానికి స్పష్టమైన అర్థమేమో ఊహించండి!

వనాలూ మూలికలూ

కొండల్లాగా నదుల్లాగా భూమిమీద కనిపించే అత్యంత ప్రయోజనకరమైన ప్రకృతి సంపద అడవి. ఈ మాట 'అటవీ' అనే సంస్కృత శబ్దంనుంచి పుట్టింది. అచ్చ తెలుగుమాట 'కాన'. ఈ మాటకిప్పుడు వాడుక తక్కువ. తద్దనమైన అడవికే వ్యాప్తి పెచ్చు. సంస్కృత పదాలు 'అటవి, అరణ్యం, కాననం, వనం, విషనం, గహనం' అనేవి దీనికి పర్యాయపదాలంటారు. క్రూరజంతువులు తిరిగే ప్రాంతం కాబట్టి అటవి అన్నారు. వన శబ్దం అటు తోటకూ ఇటు అడవికీ పర్యాయపదం కింద చెక్క. కానన శబ్దం తెలుగుమాటకు సంస్కృతీకరణమేమోనని కొందరు అనుమానిస్తున్నారు. అరణ్య శబ్దం సంస్కృతంలోని సాధారణ శబ్దం. గహనం అంటే చీకటిగా ఉండేది. దట్టమైనది అని అర్థం. నిజానికి దీనికి పరైన తెలుగుమాట 'కారడవి'. 'కాకులు దూరని కారడవి' లాంటి మాటల్లోకూడా ఈ అర్థమే స్ఫురిస్తుంది. కారు అంటే నలుపు, చీకటి మొదలైన అర్థాలున్నాయి.

చెట్లెక్కువగా దట్టంగా ఉన్న తావు అరణ్యమయితే అది సువిశాలంగా ఇంకా దట్టంగా చీకటిగా ఉంటే మహారణ్యమని, అరణ్యాని అని, మహావనమని సంస్కృతంలో వ్యవహరిస్తారు. అరణ్యానికి సమానమైన తెలుగు పదం 'పేరడవి'. పేరు శబ్దానికి 'పెద్ద' అనే అర్థం సమాసాల్లోనే కనిపిస్తుంది. అడవులు ప్రకృతిసిద్ధాలు. ఎవరూ పెంచేవికాదు. అయితే ఈ కాలంలో 'అడవుల పెంపక'మనేది కొత్తగా పుట్టింది! మానవ ప్రయత్నంవల్ల వీటుగా, ఒక క్రమంలో చెట్లూ మొక్కలూ వగైరా

పెంచితే వాటికి వేరే పేర్లున్నాయి. ఇంటిపట్టు పెంచేది తోట. ఉదాహరణకు 'పెరటితోట' వంటి సమాసాలను చెప్పవచ్చు. ఇవి సాధారణంగా చిన్నచిగా తక్కువ వైశాల్యంలో ఉంటాయి. తోట తెలుగుమాట. దీనికి దీటైన సంస్కృత పదాలు ఆరామం, నిష్కుటం అనేవి. ఆరామం కృత్రిమంగా కల్పించిన చాలా చిన్న ఆడవి. గృహప్రాంతాల్లో కల్పించినవి కాబట్టి నిష్కుటమన్నారు. విశ్రాంతిపెచ్చేది కాబట్టి ఆరామమన్నారు. స్త్రీలు(రామ-లు) విహరించేది కాబట్టి ఆరామమని ఎవరో మరో నిర్వచనమిచ్చారు.

ఒకరి యాజమాన్యంలో లేని, పదిమందీ విహరించడానికి అనువైన తోటను 'తోపు' అని పిలుస్తారు తెలుగులో. దీనికి మరోపేరు ఆక్రీడం. ఆటలాడుకొనే స్థలమన్న అర్థంలో ఈమాట పుట్టింది. క్రీడ అంటే ఆట. పూర్వంరాజులు తమ అంతఃపుర స్త్రీలు మాత్రమే విహరించేందుకు నిర్మించిన ఉద్యానాలను ప్రమదవనం/ప్రమదావనం అని పిలిచేవాళ్లు. ప్రమద అంటే స్త్రీ అనే అర్థంతోదాటు ఎక్కువ సంతోషమనే అర్థంకూడా ఉంది. తోట సొంతం; తోపు అందరిదీ; ప్రమదవనం రాజకుమారులది.

తోటనుంచి కానదాకా రకరకాల పేర్లున్న స్థలాల్లో భిన్నరకల్లో ఉన్న చెట్లు, రకరకాలచెట్లు ఉంటాయి. చెట్టు అనేది తెలుగులో సర్వసాధారణమైన మాటగాని పరిమాణం, స్వభావం వగైరానుబట్టి అందులో రకాలున్నాయి. అవి పెద్దచెట్ల గట్టిబోడెత్తో ఉంటే 'మామ/మాకు' అంటారు. మానుకట్టడమనేది అన్ని చెట్లకూ వర్తించే లక్షణంకాదు. పూర్వం ఈ మాటలనే 'న్రాను/న్రాకు' అనే వాళ్లు. 'న్రాకులు' అనే మాటలోని చివరి 'కులు' అనేది బహువచన ప్రత్యయమనీ, కేవలం 'లు' మాత్రమేకాదనీ భాషా చరిత్రకారులంటారు. కాలక్రమాన మాకింది రావత్తు వాడుకలో తొలిగిపోయింది.

చెట్టుకు సమానమైన సాధారణ సంస్కృతపదం 'వృక్షం'. దానికి 'భూరుహం, మహీరుహం, శాఖి, విటపి, పాదపం, తరువు, ఓషధి, అనోకపం, కుటం, సాలం, పలాశి, ద్రు(మం), అగమం' లాంటి వర్ణాయుపదాలున్నాయి. భూమి/మహి నుంచి పుట్టేదికాబట్టి భూరుహం/మహీరుహం అని పిలిచారు. కొమ్మలు (శాఖలు) ఉన్నది కాబట్టి శాఖి. కొమ్మల్లేని చెట్లమ ఈ పేరుతో పిలవటం భావ్యంకాదు. విటపి మానుకట్టే చెట్టు. మచ్చకు పటవిటపి అంటే మురిమాను. మామూలుగా మురిచెట్టనే వ్యవహరిస్తాంగాని అది చాలా పెద్ద చెట్టుకాబట్టి మాననటమే సరైన ప్రయోగం. పాదాంతో (అంటే వేళ్లతో) నీళ్లు తాగుతుంది కాబట్టి పాదపమన్నారు. మొలకెత్తేది కాబట్టి తరువు. త్వరగా పెరిగేది ద్రు(మం). ఆకులు (పలాశాలు) కలిది కాబట్టి పలాశి. భూమిలోంచి పొటమరించేది కాబట్టి అగమం. నిజానికి మాటను తొలకరిలో ఒక్కసారిగా భూమి చీల్చుకొని వచ్చే గడ్డిమొక్కలకు గానీ, వసంతంలో అకస్మాత్తుగా పుట్టుకవచ్చే పూల మొక్కలకుగాని అన్వయించాలి. మంచులోనుంచి ఒక్కసారి మొక్కలు లేవటం హిమాలయ ప్రాంతాల్లోగాని, ఇతర ప్రదేశాల్లో అసాధారణమయిన విశేషం. అయితే అర్బుజాది భాషల్లో ఈమాట

పుట్టడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. సాలశబ్దానికి ఒక మహాస్వక్తనునే విశేషార్థముంది. అదే స్వక్తసారదావిక్కుడా పేరుగా కొందరి వాడుకకెక్కింది.

మన వాడుకలో 'మూలికలు' అనే మాట ఉంది. మూలమంటే వేరు. కొన్నిచెట్ల వేళ్లను వైద్యానికి ఉపయోగించేవాళ్ళు - ముఖ్యంగా ఆయుర్వేదంలో. అందువల్ల వైద్యానికి వాడేవేళ్లకు మూలికలనే పేరు వచ్చింది. చెట్టులోని ఆకు, బెరడు, కాడ వగైరా ఏ భాగమయినా వైద్యానికి పనికిరావచ్చు. అలా ఉపయోగపడే ఇతర భాగాలున్న (మూలేతర భాగాలున్న) చెట్లను ఓషధులంటారు. వాటిమంచి తయారైన మందులను ఔషధం అంటారు. ఓషధీ శబ్దానికి మరో విశేషార్థముంది. కాయలుకాసి అవి పండి పండ్లు కాగానే వచ్చే చెట్టు కొన్ని ఉన్నాయి. ఉదాహరణకు అరటిచెట్టు. అలాంటి చెట్టును ఓషధి అంటారు. అసలు పండ్లేలేని గొడ్డుచెట్టును 'పంధ్యం, అపలం, అపకేళి' అంటారు సంస్కృతంలో పండ్లు కానేదాన్ని ఫలి, ఫలవంతం అంటారు - పండ్లున్న సమయంలో పండ్లచెట్టుయినదాన్ని ఆపంధ్యం, ఫలేగ్రహి అని కూడా పిలుస్తారు. పవనలాగా పూలు లేకుండానే పండ్లుకాసే చెట్టును 'వనస్పతి' అంటారు. ఈ కాలానికి ఈ మాటకు 'డాల్డా' అనే అర్థం వచ్చింది. చిత్రమేమంటే డాల్డా అనేది వస్తువు పేరు కాదు - అది ట్రేడ్ మార్క్ మాత్రమే.

■ మార్కుతో మొదటిపారి మార్కెట్లో ప్రవేశించిన నేయివంటి పదార్థానికి 'వనస్పతి' అనేదే నిజమైన పేరు. వ్యవహారంలో 'డాల్డా' అని ట్రేడ్ మార్క్ పేరు వచ్చింది ద్రవ్యానికి. మామిడిలాగా పూలనుంచి పండ్లేర్పడ్డ చెట్టును వానస్పత్యం అని పిలుస్తారు. ఇలా చెట్టు స్వభావాన్ని బట్టి ప్రత్యేక నామధేయాలున్నాయి. వాడుకలో అన్ని వివరాలనూ పట్టించుకోం. అంతే భేదం.

చిన్నచెట్టుకు వేరే పేర్లున్నాయి - మొక్క, మొలక, మోక, మొటిక, నిసువు, ఈరిక వగైరాలు. వీటిలోని మొదటి మూడూ ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు. అప్పుడే పుట్టిన చెట్టుకు మొలక వంటి పేర్లన్నమాట. మొలుచు అనే తెలుగు క్రియాపదానికి ఇవి నామవాచకరూపాలు. తమంత తాముగా తెలుగునుడికారంలో 'పడిమొలిచిన' చిన్న చెట్లను మొక్క, మొలక, మోక అని పిలుస్తారు. మొటిక అంటే నలుసులాంటిదని, చిన్న మొటిమలాంటిదని వర్ణించి చెప్పేమాట. నిసువుకు 'నిసుగు' అనే రూపాంతరముంది. పసికందు అనే అర్థంలో కూడా నిసువు శబ్దం వాడుతుంటాం. చిన్నగా ఉండి గుబురుగా మొలిచిన మొక్కను ఈరిక అంటారు. మోసులెత్తినది అనే అర్థంలో 'కోరిక తీరికలెత్తుట' అనే ప్రయోగంలో వినిపించేది ఈ మాటే. ఇవన్నీ తెలుగు మాటలు. మోసు అనే మాటకు మొన, కొన అనే అర్థవిశేషాలూ, 'మోసులెత్తు' వంటి ప్రయోగాల్లో వాడుకా ఉన్నాయి.

ఈ మాటలకు సంస్కృత పర్యాయపదాలు 'అంకురం, అంకూరం, అభినవోద్భిజం' అనేవి. చివరిది నిజానికి వివరణాత్మకమయిన పదం. అభినవం అంటే సరికొత్త. ఉద్భిజం అంటే పైకి లేచినది అని అర్థం. అప్పటికప్పుడు మోసులెత్తినదనే అర్థంలో ఈ మాట పుట్టింది. ఇది వ్యుత్పదం కాదు; ఒక సమాసం. అంకుర శబ్దానికి అంకూర మనేది రూపాంతరం. మొలకెత్తినదనే అర్థం. ఈ మాటకే విత్తనమనే అర్థవిశేషం కూడా సంస్కృతంలో ఉంది. మొలక, అంకురం, వంటివి విరకం చెట్టు తొలిదశను చెప్పటావికయినా పనికివచ్చే సాధారణ శబ్దాలు.

చెట్టున్న మానుకట్టవు. అన్నిటికీ గట్టి దోడ ఉండదు. మానుకట్టని దోడలేని చెట్టును 'తీగ, తీగ, తీగియ, తీవ, తీవె, తీవియ' అనే రూపాంతరాలున్న ఒకేమాటతో తెలుగులో చెప్పగలం. సంస్కృతంలో 'లత, లలిక, వల్లి, ప్రతతి' అనే మాటలు పర్యాయార్థంలో ఉన్నాయి. తీగకు సమానార్థకం లత. చిన్న లతను లలిక అంటారు. మెలికలు తిరుగుతూ పైకిపాకే తీగ వల్లి. గుబురుగా అల్లుకొనే తీగ ప్రతతి. ఈ చివరిమాటకు గ్రంథాల్లో తప్ప ప్రయోగం లేదు. కొందరు పొట్టచెట్టు మల్లెమొక్కలాంటి ప్రయోగాలు చేస్తుంటారు. పొట్టతీగ, పొట్టపాడు అనేవి సరైన ప్రయోగాలు. మల్లె, సంపెంగలాంటి కొన్నిటిలో మొక్కలుగా పెరిగేవి, తీగలుగా పొగేవి - అవి రెండు రకాలూ ఉన్నాయి. కావీ మరోరకం పొట్ట, కాకర లేవు - కొత్తగా శాస్త్రజ్ఞులు అటువంటి పంగడాలను కల్పించేదాకా ఆ రకంగా వాడటం సరికాదు.

చిన్న మొక్కలుగావి, కొన్ని తీగలుకావి గుబురుగా, దట్టంగా, పొట్టిగా పెరిగితే వాటిని పొద అంటాం. పొత పుస్తకాల్లోనూ, పొదరిల్లు వంటి సమాసాల్లోనూ ■ మాటకు 'పొదరు' అనే రూపాంతరముంది. ఈరమనే పర్యాయపదముంది. గుల్మం, స్తంభం అనే సంస్కృత పర్యాయపదాలున్నాయి. స్తంభమనే మాటకు, స్తంభమనే మాటకూ మధ్యగల భేదం గుర్తించండి. పొద అనే అర్థంలో ఒత్తకర్తలు లేవు. సంస్కృతంలోని వికుంజ శబ్దం తెలుగుపొదరిల్లు శబ్దానికి సమానమైనది. చిన్న పొదలను 'వీరుత్తు, గుల్మిని, ఉలవం' అనే పర్యాయపదాలతో వ్యవహరిస్తారు.

చెట్టుకు (కొన్నిటికి తప్ప) కొమ్మలుంటాయి. ఈ తెలుగు మాటకు స్త్రీ అనే విశేషార్థముంది. దీనికి సంస్కృత పర్యాయపదమైన శాఖా శబ్దానికి చేయి, చీలికవంటి అర్థ విశేషాలున్నాయి. శాఖకు పర్యాయపదమని కొన్ని నిఘంటువులు లతాశబ్దాన్ని పేర్కొంటున్నాయి. దీనికి తీగ అన్నదే రూఢి పదమయిన అర్థం. 'శాల' అనే మరో పర్యాయపదముందిగాని దానికి మారుమూల ప్రయోగాలయినా కనిపించవు ఒకపట్టాన. అయితే నిఘంటువులు చెప్తాయి. ఇలాంటి మాటలను వైఘంటుక శబ్దాలంటారు.

కొమ్మల నుంచి చీలిన చిన్న కొమ్మలను ఉపశాఖలంటారు సంస్కృతంలో. తెలుగులో ఈ మాటకు పర్యాయపదాలుగా 'రెమ్మ, రెట్టు, రెవట, రివట, రివ్వ, సెలగ, చివ్వ, చివక, మల్లె, జివర, చివర, సరిగ, బుగు, గోల, సెల' వంటి అనేక శబ్దాలు కనిపిస్తాయి. వీటిలో చిన్నతనాన్నీ పెద్దతనాన్నీ స్పష్టపరిచే మూలార్థాలేమో మన తెలుగు నిఘంటువులు చెప్పవు. కొన్ని ప్రాంతీయ మాండలిక పదాలు కొవచ్చు. రెమ్మనుంచి రివ్వదాకా పేర్కొన్న అయిదు మాటలూ పరస్పర రూపాంతరాలని మాత్రం గట్టిగా చెప్పవచ్చు. మల్లె, చివర అనే పదాలకు ఇతరార్థాలున్నాయి. ముగ్ధివంటి మహావృక్షాలకున్న వేలాడే కొమ్మలను ఊడ అని తెలుగులోనూ 'శిడ, జిట' అని సంస్కృతంలోనూ పిలుస్తారు. జిటా శబ్దానికి జడ అనే మరో అర్థముంది.

కొమ్మల చివర చిగుర్లుంటాయి. చిగురు, చివురు అనే రూపాంతరాలు రెండూ ప్రాచీనాలు. వాటికి ఇగురు, ఇవురు అనే రూపాంతరాలు తరవాతి కాలానివి. చిగురు శబ్దానికి చివర అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. ఈ నాలుగు రూపాలనూ ఒకే

పదంకింద లెక్కించాలి. దీనికి 'తరిరు' అనే పర్యాయపదముంది తెలుగులో. ఆ మాటకు 'పువ్వు' అనే మరో అర్థముంది. వీటికి పల్లవం, కిసలయం అనేవి సంస్కృత పర్యాయ పదాలు. కిసలయ శబ్దానికి గణయతి ప్రాసలకోసం కవులు కల్పించుకొన్న కిసాలయం, కిసలం, కిసం అనే రూపాంతరాలున్నాయి. ఈ మాటకూడా పువ్వునే అర్థాంతరం లేకపోలేదు. పల్లవ శబ్దానికి ఇతరార్థాలున్నాయిగాని అదే ప్రధాన శబ్దం. ఈ మాట 'పత్-లవం' అని విభజించదగిన రూపముందనీ, అకులో భాగమనే అర్థముందనీ కొందరు వ్యాఖ్యానించారు.

చిగురు పెరిగి పెద్దదై అకపుతుంది. అదొక్కటే అచ్చ తెలుగుమాట. కొందరు నిఘంటుకారులు 'పత్తిరి' అనేది దీనికి పర్యాయపదమంటారు గాని అది సంస్కృతంలోని 'పత్ర' శబ్దభావం. సంస్కృతంలో 'పత్రం, పర్వం, పలాశం, చదనం, చదం, దలం (దళం)' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. చద(న)ం అంటే కప్పేది. మొగ్గను కప్పే ఆకు చదన(ం). చెట్టునుంచి (ఎప్పటికైనా) రాలిపోయేది కాబట్టి పత్రమన్నారు. దలమంటే రేకు. పల్లవిదని అర్థం. పర్వం ఎందుటాకు.

చిగుళ్ళు అకులుగా మారినట్లే మొగ్గలు పూలవుతాయి. మొగ్గకు 'మొగడ' అనే రూపాంతరం ఉంది. తెలుగులో మొగ్గదంపంటి కొన్ని శబ్దాలు మొగ్గతో పోల్చినందున విరుద్ధమని కొందరి నమ్మకం. ఒక రెమ్మను మరోటిచుట్టి వుంటుంది మొక్కలో. అలాగే మొగ్గరంలో సేనాదళాలు ఒకదాన్నొకటి చుట్టి అవరించి ఉంటాయి. మొగ్గకు కావ్యభాషలో 'మొగ' అనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. ■ మాటకు 'మొదలు' అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. మొగడించు అనే క్రియాపదానికి 'ముకుళించు, ముడుచుకొనిపోవు' అనే విశేషార్థాలున్నాయి. వీటన్నిటిలోనూ మూలసూత్రంగా ఉన్నది మొగ్గ, మొగ, మొగడ శబ్దాలు పుట్టదోయే పూవు 'మొదటి' రూపమనే అర్థం.

మొగ్గకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గవి సంస్కృతంలో రెండు రకాల మాటలున్నాయి. 'ముకుళం, కుట్టులం' అనేవి అప్పుడే విచ్చుతున్న మొగ్గకు పేర్లు. 'కలిక, కోరకం' అనేవి మొగ్గ తొలి దశను సూచించేమాటలు. ముడుచుకున్నట్లు, ఒక రెమ్మతో మరొకటి అతుక్కొని పోయినట్లు ఉండే మొగ్గ ముకుళం. 'ముకుళితవాస్తు' అంటే నమస్కరిస్తున్నవాళ్ళని అర్థం. నమస్కరించేటప్పుడు చేతివేళ్లు ఒకదాన్ని మరొకటి అంటుకొని ఉన్నట్లు రేకులు అతికి ఉన్నది ముకుళం. కుట్టులమన్నది సగం విచ్చిన మొగ్గ. అచ్చతెలుగులోని 'అరవిరి' అనేది సరిగ్గా సమానం దానికి. కలిక అంటే మొటిమలాంటిది. 'దీపకలిక' అనే సమాసముంది. ప్రమిదలో దీపం వత్తిని వెలిగించినప్పుడు నిప్పున్న భాగం ఏ రూపంలో ఉంటుందో అలా కోడిగుడ్డులాగా ఉన్న మధ్య భాగం చివరకు మొనదేలివుంటే అది కలిక. 'కలిక' అనేది దాని రూపాంతరం. కోరక శబ్దాన్ని కొందరు కుట్టులానికి సమానమంటారు. దానికి తామరతూడు అనే మరో అర్థంకూడా ఉంది. బుగ్గలాగా ఉన్న మొగ్గ, కోరకం. కలిక మొనదేలివుంటే, గుండ్రంగా చివరి భాగం చదునుగా ఉండేది కోరకం.

మొగ్గ విప్పిరి పువ్వువుతుంది. ఈ తెలుగుమాటకు 'పువు, పూ' అనే రూపాంతరాలూ, 'విరి, అలరు, పుప్పం' అనే పర్యాయపదాలూ ఉన్నాయంటారు. 'పూ'

అనే దీర్ఘాంతశబ్దమే చిత్రమయింది తెలుగులో. శ్రీనాథుడంతటివాడు 'కాలకంఠరు' శిరసుపూ గగనగంగ' అన్నచోట ఈ రూపం ప్రయోగించాడు. సాధారణంగా 'పూదేనే' వంటి సమాసాల్లో మాత్రమే పువ్వు శబ్దానికి ఈ రూపాంతరం కనిపిస్తుంది. విరి అనే నానువాచకానికి 'విరియు' అనే క్రియా రూపానికి చాలా దగ్గరి పంబందముంది. పూర్తిగా విప్పారిన పూపును విరి అంటారు. సగం విచ్చినదయితే అరవిరి. అరరు శబ్దం 'పంతోషపెట్టింది, అనందం కలిగించింది' అనే అర్థాల్లో వచ్చినమాట. అదే రూపంగల క్రియా పదానికి కూడా అటువంటి అర్థాలే ఉన్నాయి. ఇక 'పుష్పం' అనేది కవులు కృత్రిమంగా కల్పించుకొన్న 'పుష్ప' శబ్దభవమైనా కావాలి; చిన్నపిల్లలు 'షు' పలకలేక వర్ణ సమీకరణం చేసి వాడిన మాటైనా కావాలి.

సంస్కృతంలో 'పువ్వుకు' పర్యాయపదాలని చెప్పదగినవి 'సుమం, కుసుమం, పుష్పం, సూనం, ప్రసూనం, సుమనస్సు' అనేవి. పుష్పమన్నదే మామూలు మాట. సహజమో అసహజమో పువ్వులాంటిదయితే సుమం. కుసుమమంటే 'చెట్టుకు' పూసిన పూవు. ఏ తీగకో పూసినది సుమం. పుష్పమనేది 'మకరందం/పూదేనే' గల పువ్వు. అన్ని పూలకు మకరందం ఎక్కువగా, సువాసనతో ఉండదు. పూదేనే గల పువ్వే పుష్పం. వాసనలేనిది సుమం. సూనం అంటే (చెట్టుకో, తీగకో) పుట్టినదని అర్థం. అంటే సహజమైన ఆకృతిమయైన పూవని. ప్రసూనం అంటే పెద్దపువ్వు. సుమనస్సు అనే మాటకు పువ్వునే అర్థంతోబాటు 'దేవత, పండితుడు' మొదలైన అర్థాలున్నాయి. 'సు-సునస్సు' అంటే సునసుకు మంచిగా కనిపించే అంటే చక్కనిపూవని అర్థం. ఈ మాటకు కవితా భాషలోనే ప్రయోగమెక్కువ.

పువ్వు క్రమంగా 'పూప'గా మారుతుంది. పూప పెరిగి పిందె అవుతుంది. పిందె కాయగా, పండుగా మారి రాలిపోతుంది. ■ కాయే ఎండిపోతే పట్టు, వరుగు అవుతుంది. ఇవన్నీ తెలుగు మాటలు. కాయల్లో 'పసరుకాయ, పచ్చికాయ, దోరగాయ' వగైరా భేదాలు. సగం పండింది దోర, పండనిది పచ్చి, గింజ పట్టనిది పసరు. ఈ భేదాలను చెప్పే విడి మాటలు సంస్కృతంలో ఉన్నాయేమో తెలీదు. అంత సంస్కృతం రాకయినా పోయి ఉండాలి; ఆ భేదాలను అర్థులు గుర్తించక పోయేవా ఉండాలి. శలాటు వనేది కాయకు పర్యాయమైన సంస్కృతపదం. బాలశలాటునంటే పిందె అనీ, అత్యంత బాలశలాటునంటే పూప అనీ, శుష్కశలాటునంటే వరుగు అనీ తెలుగు నిఘంటుకారులు చెప్తున్నారు. విడి మాటలుంటే వాడరా అనే అనుమానం కలుగుతుంది! క్షారకం, జాలకం - అనే రెండుమాటలున్నాయి సంస్కృతంలో. అవి పసరు మొగ్గలను చెప్పేవనీ పసరుకాయలను సూచించేవనీ పండితుల్లోనే అభిప్రాయభేదాలున్నాయి. మరికొందరు గుత్తిగట్టిన మొగ్గలను ఆ పేర్లతో పిలుస్తారు.

తెలుగులో పండు సంస్కృతంలో ఫలం సమావార్తకాలు. కొందరు పండుకు 'సస్యం/శస్యం' అనే రూపాంతరాలు పర్యాయపదాలని భావిస్తారు. సస్యశబ్దానికి 'గడ్డి, పంట' మొదలైన ఇతరార్థాలున్నాయి. కాయ, పండు అనే మాటలను తెలుగువాళ్ళు భిన్నప్రాంతాల్లో భిన్నవిధాలుగా వాడుతుంటారు. గుంటూరు ప్రాంతంలో మామిడిపండును 'మామిడికాయ' అనే పిలుస్తారు. అది పచ్చిదయితే 'పచ్చిమామిడికాయ'

అంటారు. విశాఖ ప్రాంతంలోని వాళ్లు ఈ ప్రయోగాన్ని ఆత్మేపిస్తూనే పనసపండును పసనకాయ అని వ్యవహరిస్తారు. ఇవి అలవాటుకు సంబంధించినవేగానీ సురేమీకాదు. సంస్కృత పంశబ్దంలోని పకారాన్ని కాపీలోని 'క' వ్యవహారంగా ఉచ్చరించే వాళ్ళున్నారు. దానికి చేదుగలదేమీ లేదు.

'గుర్తి' అనే తెలుగు మాటకు పర్యాయపదాలనే వాలుగింటిలో రెండేసి చొప్పున ప్రత్యేకార్థాలున్న వున్నాయి. పూలగుర్తిని 'పల్లరి, మంజరి' అంటారు. పూచిన కొమ్మనూ, రీగనూ మళ్ళీ ఆ పేర్లతోనే పిలుస్తారు. ఒకే కొమ్మకు గవ్వేరు మొక్కకులా చాలా పూలు పూస్తే ■ పూలగుర్తిని 'ప్రణకం, గుచ్చ(క)ం' అని పిలుస్తారు. చాలా పూలుంటే మంజరి. ఈ భేదాలను కవులు కూడా సరిగా పాటిస్తున్నారని చెప్పలేం.

శ్రీ పురుషులు

మనిషి పంగలి ఎత్తగానే కడుపు చెరువయిపోతుంది, అచ్చ తెలుగు మాటొక్కటయినా కనిపించనందువల్ల. నిఘంటువులేమో 'మనిసి, మానిసి' అనే తద్భవాలతో పరిపెట్టుకోమంటాయి. తెలుగువాళ్లేమో 'మనిషి' తెలుగే అని సర్దుకొని సంతోషిస్తున్నారు. అచ్చ తెలుగులో 'ష' వర్ణం లేనేలేదు. కాబట్టి కూడా ఇది తెలుగు మాట కాదని చెప్పవచ్చు. అయితే తెలుగు మాటే లేదా అని అశ్రయపడనక్కరలేదు. ఉన్నది వాడుకలో లేనందుకుమాత్రం విచారించక తప్పదు.

శ్రీ పురుషులకు సమంగా అన్వయించే మాటొకటి పూర్వం ఉండేది - 'ఆచ్' అని. అది నిష్పటి పంగతంటే, నవ్వుకు ముందుకొచ్చే మాట. ■ మాటకు 'ఆచ్' అనే రూపాంతరం కూడా ఉండేది. దానికి 'వ్వక్తి' అని సంస్కృతంలో అర్థం చెప్పకోవలసిందే. అది విడిగా వాడుకలో లేదు. సమాసాల్లో వినిపిస్తుంది కాని గుర్తుపట్టడం కష్టం. 'పెరుమాళ్ళు' అనేమాట చాలామంది విని వుంటారు. అది అరవమాట అని చాలామంది విశ్వసిస్తారుకూడా. ■ మాటను విడదీస్తే 'పెర్' (అంటే 'పెద్ద') అనే భాగముకంటే, 'ఆచ్' (వ్వక్తి) అనే మరోభాగమూ దాంట్లో ఉన్నాయి. ఆ రెంటికీ మధ్యఉన్న 'ఉమ్' అనేది తాతలనాటి సముచ్చయార్థకం (మాటలను కలిపే ప్రత్యయం). 'ఆలు' అనేమాట విడిగానూ 'ఇల్లాలు' అనేమాటలో భాగంగానూ 'భార్య' అనే అర్థంలో మిగిలిపోయింది. 'అడది' అనే నేటి మాటకు చాలా పూర్వకాలంలో 'అణ్ణది' అనే రూపాంతరం ఉండేది. అందులో 'ఆచ్' అనే మూలరూపాంతరం ఇరికి ఉంది. 'దేవాణ్ణి, భూమాణ్ణి' వగైరా వ్యక్తివామాలు పూర్వశాసనాల్లో కనిపిస్తాయి. ఆ పేర్ల చివరి 'అణ్ణి' అనే భాగం సందర్భాన్నిబట్టి పురుషుడనో, శ్రీ అనో అర్థమిస్తుంది. దాంట్లో ఆచ్, ఆచ్ (అంటే 'వ్వక్తి') అనే వ్యక్తివాచకమైన అచ్చతెలుగుమాట ఇమిడి వుండేది. ఇప్పటి భాషలో 'ఆలు'

మిగిలింది - భార్య అనే అర్థంలో. పురుషవాచకత్వం తొలగిపోయింది భాషనుంచి.

వ్యక్తి అనే సంస్కృత పదానికి 'వ్యక్తమపుతున్న, బయటపడుతున్న, తెలుస్తున్న దీనం' అనే అర్థం మొదటిది. గండు అనే తెలుగు మాటాకటుంది. దానికి 'మొగ' అనే అర్థం. ఇప్పటి వ్యవహారంలో అది విశేషణంగా 'గండుచీమ, గండుబిల్లి' మొదలైన సమాసాల్లో నిలిచింది. గండడు అంటే వీరుడు, పొరుషవంతుడనే అర్థాలున్నాయి. ■ మాటకూ గండ శబ్దానికి చాలా దగ్గరి చుట్టరికముంది. దానికి గండడు అనే రూపాంతరం పూర్వం ఉండేది. ఈ మాట సంస్కృతంలోకి వలసపోయింది కూడా. ఇప్పటికీ వాడుకలో నిలిచిన 'గండరగండడు' వంటి సమాసాల్లో ఈ శబ్దం వివిపస్తుంది. గండర - అంటే వీరులలో/వీరులకు, గండడు - అంటే వీరుడు. ఈ మొత్తం కన్నడ సమాసం తెలుగులో ఇంకా బలీకుంది.

మగవాడు, మగువ అనే రెండు మాటల్లోనూ ఉన్న మొదటి భాగం వ్యక్తివాచకమని చెప్పవచ్చు. వ్యవహారంలో 'మొగ' - అనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. అయితే అదికూడా ఆ అర్థంలో వ్యవహారదూరమైపోయింది. 'మంది' అనేది మాత్రం సమూహవాచకమైన వ్యక్తి సూచకమైన తెలుగుమాట. ఇది సంఖ్యావాచకం తరవాత ప్రత్యయంగా కూడా మారిపోయింది - పదిమంది వంటి మాటల్లో. 'మంది ఎక్కువయితే మజ్జిగ పలచబడుతుంది'లాంటి వాక్యాల్లో దీనికి స్వతంత్ర ప్రయోగముంది. మరి ఏకవచనంలో 'మనిషి, వ్యక్తి' అనే మాటలకు సమావార్థకాలు ఇప్పటి తెలుగులో అచ్చతెలుగులో వాడుకలో లేవని బాధపడక తప్పదుకదా?

మానిసి, మనిసి అనేవి తద్యవరూపాలు. మనిషి అనేది మిశ్రరూపం, సంకరరూపం, అయినా దానికి తెలుగు వ్యవహారంలో పెద్దపీటవేశాం. మనిషి శబ్దానికి 'భర్త' అనే అర్థం విసిపిస్తుంది - 'చూ మనిషి ఇంట్లోలేడు' లాంటి వాక్యాల్లో. 'పనిమనిషి, అడమనిషి, మొగమనిషి' వగైరా సమాసాల్లో 'వ్యక్తి' అనే అర్థంలోనే వాడుక. వ్యక్తికూడా చిత్రమయిన మాట. సంస్కృతంలో, ముఖ్యంగా వ్యాకరణశాస్త్రంలో ఆ మాటకు 'మూర్తవస్తువు, నిర్దిష్టపదార్థం' వగైరా అర్థవిశేషాలున్నాయి. మనమిప్పుడు కుక్కను వ్యక్తి అనం. సంస్కృత వ్యాకరణంలో అనవచ్చు. గోడను కూడా వ్యక్తి అనవచ్చు. మనం ■ మాటను ఎరువు తెచ్చుకొని దాన్ని పరిమితపరిధిలో వాడుతున్నామన్నమాట. 'వ్యక్తమయ్యే, తెలిపే, బయటపడే' మొదలైన అర్థాల్లో దానికి ప్రయోగమన్నమాట.

మాటవరసకు 'మనిషి' తెలుగుమాటే అనుకొందాం (నిజానికి ఇప్పుడలాగే వాడుక). దానికి 'మనుష్యుడు, మానుషుడు, మర్త్యుడు, మనుజుడు, మానవుడు, నరుడు, పంచజనుడు, పురుషుడు' అనేవి సంస్కృత పర్యాయపదాలంటారు. పూర్వం మనువును బ్రహ్మ సృష్టిస్తే అయిన మన పెద్దలందరినీ సృష్టించాడని పురాణాలు ఘోషిస్తున్నాయి. మనువుకు పుట్టినవాళ్ళు కాబట్టి మనుజులైనారు; అలాగే తర్జిత రూపంలో మానవు లయ్యారు. పుట్టారు కాబట్టి చస్తారు కూడా. మృతి పొందేవాళ్ళు కాబట్టి మర్త్యులన్నారు. (దేవతలకు చావు లేదట - అందువల్ల వాళ్ళను అమర్త్యులన్నారు). 'వ్య' అనే ఏకాక్షర శబ్దానికి వరుడనేది రూపాంతరం. నృసింహుడు

మొదలైన మాటల్లో పదరు 'స్వ' శబ్దం వినిపిస్తుంది. బహుశా ఇదే సంస్కృతంలోని సాధారణపదం కావచ్చు. 'మన్' అనే ధాతువుకు 'అలోచించు' అనే అర్థముందట. అలోచనగల దీపం కొబట్టి మనుష్యుడు, మానుషుడు అనే పేర్లు వచ్చాయి. మానుషం అనేమాటకు మనుష్యత్వమనే మూమూలార్థమేకాక 'సారుషం, అభిమానం' వగైరా విశేషార్థాలున్నాయి. పురుషుడు మొగవాడనే సంకుచితార్థంగల సాధారణ శబ్దం. 'రాజపురుషాది' శబ్దాల్లో ఇది మన తెలుగు 'మనిషి'లాంటి అర్థాలతో ప్రవర్తిస్తుంది. పురు వంశానికి పురుష శబ్దానికి బాదరాయణ సంబంధమైనా ఉందేమో చెప్పలేం. పంచదనుడనేది అర్చనసమాజ లక్షణాంకు ప్రతీక కావచ్చు. పంచదా - అంటే అయిదుగా - విభక్తులయిన జనంలోనివాడనే అర్థం చెప్పవచ్చామాటకు. నాలుగు వర్ణాలూ కాక అదనంగా వీరి పేష చేయటానికి 'పంచము'లనే అయిదో వర్ణాన్ని కల్పించుకున్న సమాజం ఈ పదాన్ని కూడా పుష్టింపుకుందన్నమాట. మాటలద్వారా సాంఘిక పరిస్థితులను ఇటువంటి పందర్బాల్లో గుర్తించవచ్చు. సరిగ్గా ఏ కాలంలో ఇలా జరిగిందో ఖచ్చితంగా చెప్పలేకపోయినా, 'మగ' శబ్దానికవి పర్యాయపదాలనుకుందాం.

సంస్కృతాంధ్ర కవులకు వీరావేశం తెచ్చేమాటలు 'స్త్రీ'శబ్ద పర్యాయపదాలు. మన ప్రాచీన సాహిత్యంలోని చాలా భాగం స్త్రీవర్ణనలకే దఖలిపోయింది. గురజాడ అప్పారావు గారు ఎన్నెన్ని మాటలున్నాయో లెక్కపెట్టి మరో వెక్కిరించారు. అయితేనేం 'భావకవులు' పాతవాసనలు పూర్తిగా పోక యదేచ్ఛగా అనేక శబ్దాలను వాడివేశారు. వాటన్నింటినీ చర్చించాలంటే స్థలం చాలదు.

మొదట 'దేవభాష'లోని మాటలు చూద్దాం. 'అబల, యోషిత్తు, యోష, చోష, నారి, సీమంతిని, వరువు, ప్రతీపదర్శిని, నామ, వనిత, మహిళ' అనేవి సాధారణ శబ్దాలనీ 'అంగవ, దీరువు, కామిని, కాంత, లలన, వితంబిని, వామలోచన, ప్రమద, భావిని, మానిని, సుందరి, రమణీ, రామ, భామిని, కోపన, వరారోహ, మత్తకాశిని, మత్తకాసిని, ఉత్తమ, వరవర్ణిని, మహిషి, భగిని, తరుణి, తలుని, యువతి' అనేవి ప్రత్యేకార్థాలు గల శబ్దాలనీ నిఘంటువులు పేర్కొంటాయి. అవిచాలక భార్య అనే అర్థంలో 'పత్ని, పాణిగృహీతి, ద్వితీయ, సహధర్మిణీ, భార్య, జాయ, దూర, కుటుంబిని, పురంద్రి, సూచరిత్ర, సాద్వి, ఫతి, పతివ్రత, పతివత్ని, సభర్తృక' వగైరాలింకా ఉన్నాయంటారు. సంస్కృత స్త్రీఅను పదానుర్జించిన తరువాత తెలుగువారి సంగతి అలోచించవచ్చు.

అబల బలహీనురాలు. యోషిత్తు, యోష, చోషలు పరస్పర రూపాంతరాలు, నరశబ్దానికి స్త్రీలింగ రూపమని చెప్పదగింది నారి. సీమంతం అంటే పాపట. సీమంతిని పాపట తీర్చినది. అంటే వర్ణవాత్మకపదం. వధూ శబ్దానికి పెండ్లికూతురు, కోడలు, భార్య వగైరా అర్థవిశేషాలున్నాయి. దీనితో దగ్గర సంబంధమున్న మరో సామాన్యపదం వధూటి. ప్రతీప శబ్దానికి ప్రతికూలం, పగవాడు మొదలైన అర్థాలున్నాయి. బహుశా (భర్తచెప్పినదానికి) వ్యతిరేకంగా అలోచించే నడిచే స్త్రీఅనే అర్థంలో ఈ మాటపుట్టందేమో. వామ శబ్దానికి ఉత్తమ స్త్రీ అనే అర్థం చెప్తారు. రానికి 'సామ్ము, చక్కనిది, వ్యతిరేకం, ఎడమ, కుడి' మొదలైన పరస్పర విరుద్ధార్థ

విశేషాలుకూడా ఉన్నాయి. అనురాగవలన వనిత అంటారు. కోరిన స్త్రీని కూడా వనిత అని పిలుస్తారు. మహిలా శబ్దప్రత్యేకత తెలియ.

అంగన అంటే అవయవ పొందర్యంగాది. చీరువంటే పిరికిది. కామిని ఎక్కువ కామంగలదైనా కావచ్చు; ఎంతో కోరికగలదయినా కావచ్చు. చక్కని కళ్ళన్నది వామనోచన. వామనాక్షి మొదలుగా ఇటువంటి మాటలు కూడా ఉన్నాయి. ప్రమదమంటే సంతోషం కావచ్చు, పొగరూ కావచ్చు. ఆ గుండలున్నది ప్రమద. లావివి అంటే పింగారి/శృంగారవతి. మానిని అంటే ప్రణయకోపమున్న స్త్రీ. మానమంటే అభిమానం, అహంకారం వగైరా అర్థాలున్నాయి. ఆ లక్షణాలున్నామే మానిని. ఆమెనే మానవతి వంటి పేర్లతోనూ పిలవవచ్చు. సుందరి అంటే చక్కనిది. రమణీ అంటే సంతోషపెట్టేది. రామ అంటే లలితకళలు (సంగీత వృత్త్యాపాహిత్యాదులు) వేర్ని అనందించగలది. కాంత అంటే ప్రకాశించేది. చాలా చక్కనిదని అర్థం. లలన అంటే వేడుక, ఉత్సాహం కలది. నితంబమంటే పిరుదు. నితంబిని చక్కని పిరుదులున్నస్త్రీ. వరారోహ శబ్దానికి నితంబిని అనే అర్థమూ చెప్పవచ్చు. మత్తకాగిసి మత్తకాపిసి శబ్దాలు రూపాంతరాలు. ఉత్తమురా లుత్తము. వరవర్ణిని అంటే కాలామగుణంగా శరీరాన్ని చల్లబరచగల, లేదా వెచ్చబరచగల అవయవాలున్నదని తాత్పర్యం. రాజగారి పట్టపురాణి అయితేనే మహిషి. తరుణీ తరుణి శబ్దాలు రూపాంతరాలు. యుక్తవయస్సులోని స్త్రీలను ఆ పేరుతో పిలుస్తారు. యౌవనంలో ఉన్న స్త్రీ యువతి.

భార్య, జాయ, దార, అనే మాటలు పెండ్లామనే అర్థంగల మాటలు. పత్ని, పాణిగృహీతి, ద్విరీయ, సహధర్మిణి అనే మాటలు అగ్నిసాక్షిగా పెండ్లాడిన భార్యలకు పేళ్లు. వాళ్లకే భర్తలు యజ్ఞంచేసేటప్పుడు పీటలమీద కూర్చునే యోగ్యత అర్హత ఉందంటారు. కొద్దిపాటి వర్ణభేదంతో 'పాణిగృహీత' అనే మాటుంది, ఉంపుడుగత్తె అనే అర్థంలో అక్షరంమారితే అర్థం తలకిందులుగా మారుతుంది కాబట్టి ఈ మాటను వాడేవాళ్లు జాగ్రత్తగా రూపం చూసుకోవాలి. కుటుంబిని, పురంద్రి అనే మాటలకు సంసారస్త్రీ అని అర్థం. సతీసాధ్వీ శబ్దాలకు సతివ్రత అని అర్థం. సాధ్వీ అంటే సాధువైన, మెత్తని స్త్రీ అనే అర్థం చెప్పవచ్చు. పతిపత్నీ శబ్దానికి సతివత్ని అనే రూపాంతరముంది. మగనాలు అనే తెలుగు మాటకిది సమానమైన శబ్దం. నీలవతి అయిన ఇల్లాలును కులస్త్రీ అని, కులపాలిక అని పిలుస్తారు.

కన్య, కన్యక, కుమారి(క) అన్నమాటలకు పెళ్లికాని పడుచని అర్థం. 'అష్టవర్షాభినే త్కన్యా' అని ఎనిమిదేళ్ల పిల్ల అని కొందరు వివరిస్తారు. సమర్థాడని పడుచును 'గారి, నగ్నిక' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. అష్టదే పెద్దదైన ఆమెను మధ్యమ అంటారు. పెండ్లి అయిన తరువాత కాపురానికి ఇంకాపోక పుట్టినంట ఉన్న స్త్రీని చిరంటి, సువాసిని అంటారు. ఈ రెండోమాటకు స్వవాసిని అనే రూపాంతరముంది. డబ్బాశ మొదలైనవి ఎక్కువగా ఉన్న స్త్రీని ఇచ్చావతి అని, కాముక అని పిలుస్తారు. కాముకి అని అక్షరం మార్చినచేత విపరీత సంభోగవాంఛగలదనే అర్థం వస్తుంది. ఈ అర్థంలో ఆమెను వృషస్యంతి అని కూడా పిలవవచ్చు. గోద్రానిని అశిశ్వి అని పిలుస్తారు. మొగుడుగాని చిడ్డలుగాని లేనది అనీర. భర్తమాత్రం లేనిదయితే విధవ,

విశ్వప్ర. తంవెరసిన స్త్రీని వృద్ధ అనిగాని పరిక్లి అనిగాని చెప్పవచ్చు. లోకజ్ఞానంగం
స్త్రీని ప్రాజ్ఞ, ప్రజ్ఞ, ప్రాజ్ఞ, కీమతి అని పిలవవచ్చు.

పుంశ్చరి, ధర్మణి, బంధకీ, చర్మణి, అపతి, కులట, స్వేరిణి, పాంసుల, ఇత్వరి
వంటి పేర్లతో వ్యధిచారిణులను పేర్కొంటారు. పుంశ్చరి అంటే మొగవాల్ద
వెంటబడే స్త్రీ. ధర్మణి అంటే తిరుగుబడి మాట్లాడేది అని అర్థం. తిరుగుబోతుకానిదే
తిరుగుబడుతుందా అనే ధర్మసందేహం వచ్చేమో రంకులారికి ఈ పేరు పెట్టారు.
బంధకీ శబ్దానికి అలకత్తై అనే అర్థంకూడా ఉంది. పూర్వసమాజంలో నటీనటులమీద
వ్యధిచారపరాయణులనే చిన్నచూపుండేది. దాని పరితమేమో ఈ అర్థం. చర్మణి
అంటే తిరుగుబోతు. అపతి అంటే సతిగా పవిత్రురాలిగా పతివ్రతగా ఉండనిదని
పతిశబ్దానికి వ్యతిరేకార్థంలో చెప్పవలసివచ్చింది. కులటాశబ్దానికి ఊరిమీద తిరిగేదని అర్థం.
స్వేరిణి అంటే తన ఇష్టప్రకారం నడిచేది. పాంసునంటే దుమ్ము, ధూళి.
పాంసుల అంటే పొర్లాడేదని అర్థం. ఇత్వరి అంటే అచ్చుపోసినట్లు అందోతులాగా
నిర్లక్ష్యంగా నిర్భయంగా తిరిగేదని అర్థం.

స్త్రీ పర్యాయపదాలయిన అచ్చతెలుగుమాటలని నిఘంటువులు పేర్కొన్నవి చాలా
ఉన్నాయి. ఒకప్పుడు గురజాడ అప్పారావుగారు లెక్కపెట్టి ప్రబంధసాహిత్యంలోని
విపరీత శృంగారాభిరుచిని ఎద్దేవా చేశారు కూడా. వీటన్నిటినీ ఇక్కడ ప్రస్తావించటం
పాధ్యమకాదు - అవసరమకాదు. 'దోటి, చేడియ, చేడె, ప్రోయాలు, పైదలి,
పొలతుక, పొల్తుక, పొలితి, పొల్లి, అతివ, తొయ్యరి, కొను, కొమ్మ, అన్ను, సకి,
తెరవ, వెలతుక, వెలత, పడతి, పడతుక, ఎలనాగ, కోమలి, ఇంతి, చెలువ, చెలి,
వెలదుక, వెలిది, మెలతుక, మెలత, నవలా, మగువ, నాతి, నాతుక, అడుది, లేమ,
గోల, ఉవిద, చామ, చాన, గోతి, దిత్తరి, యుగ్మరి, కలికి, కల్కి, మడతి, జోటిక,
ముద్దుగుమ్మ' లాంటివనేకం.

పైమాటల్లోని 'చేడియ, చేడె; పొలతుక, పొలితి, పొల్తుక, పొల్లి; కొను, కొమ్మ;
వెలతుక, వెలత; పడతి, పడతుక, మడతి; చెలువ, చెలి; వెలిది, వెలదుక; మెలత,
మెలతుక; నాతి, నాతుక; కలికి, కల్కి' అనేవి పరస్పరం రూపాంతరాలు. వెలత,
మెలతలు కూడా అటువంటినే. వీటన్నిటిలో యుగ్మరి శబ్దమే చిత్రమయింది.
పదాదియకారం దీని తరవాతి సంయుక్తాక్షరం అది సంస్కృత పదమో అన్యదేశ్యమో
అనిపిస్తుంది. కొందరు దాన్ని 'ఉగ్మరి' అనికూడా భ్రాంతిపడ్డారు. నవలా అనే
దీర్ఘాంతశబ్దం అచ్చతెలుగు లక్షణాలకు విరుద్ధం. అది 'ణవలయా' అనే ప్రాకృత
శబ్దంనుంచి పుట్టిందంటారు. సకి అనేమాట సఖి అనే సంస్కృత శబ్దంనుంచి
పుట్టింది. చామశబ్దం సంస్కృతంలోని శ్యామా శబ్దభవం. ఉవిద అనేది సంస్కృత
యువతీ శబ్దభవమనేవాళ్లున్నారు. చేడియ, చేడెలు సంస్కృతంలోని చేటి శబ్దభవాలు.

ఈ తెలుగు మాటల్లో కొన్ని వర్ణనాత్మకాలు. తొయ్యరి అనేది తొలివయసులోని
స్త్రీ. కొను, కొమ్మ శబ్దాలకూ కొమరు (=చక్కదనం) అనేమాటకు
దూరసంబంధమయినా ఉంది. అన్ను అన్నది కూడా అలాంటిదే - చక్కనిది
అనే అర్థంలో. కోమలి శబ్దం పట్టికలో పొరబాటున దూరిన సంస్కృతపదం -
మృదువుగా ఉండేదనే అర్థంలో. ఎల శబ్దానికి 'లేత' అనే విశేషణార్థమయింది -

ఎంమావివంటి సమాసాల్లోలాగా. అంటే ఎంవాగ తొయ్యలివంటి మాట అని చెప్పాలి. తెలువమనే మాటకు 'చక్కదనం, ఒయ్యారం' వగైరా అర్థాలున్నాయి. చెలి శబ్దానికి 'స్నేహితురా'లనే అర్థాలున్నాయి. పాతకాలపు తెలుగులో చెలి ఉభయలింగపదం. దానికి మిశ్రుడనే అర్థంకూడా ఉంది. నెచ్చెలి వంటి కావ్యప్రయోగాల్లో, ముదిసెలివంటి శాసన ప్రయోగాల్లో ఈ మాట వినిపిస్తుంది. నెలది, నెలడుక వంటివి ఖరీదయిన స్త్రీకి పర్యాయాలు కావచ్చు (నెలయూలు వంటి వాటిలో లాగా); లేదా 'తెల్లనిది' అనే అర్థంలోనూ వచ్చి ఉండవచ్చు (నెల్ల, నెలుతురు వంటి వాటిలోలాగా). లేమ శబ్దంకూడా లేతవయసు స్త్రీ అనే అర్థంలోనే పుట్టింది. నెలత, నెలతుక శబ్దాలు యుక్తవయస్సులోని స్త్రీ అని సూచించేవి. నెం శబ్దానికి ఏటికీ రూఠపు సంబంధమయినా ఉంది. మెలత కేవలం నెలతకు రూపాంతరమే.

పడలి, పడతుక, మడలి అనే మాటలకూ పడుచు, పడ్డవంటి శబ్దాలకూ బాంధవ్యముంది. ఈ మాటలు కూడా కోడె వయసులోని స్త్రీ అనే అర్థమే ఇస్తాయి. దిత్తరి అంటే హాషారయిన స్త్రీ. దిత్తరపు చూపులు వగైరా సమాసాల్లో దిత్తరమనే విశేషణముంది. కలికి, కల్కికూడా అటువంటిదే. ముడ్డువచ్చే గుమ్మ (అంటే చిన్నది) ముడ్డుగుమ్మ.

గోల అంటే అమాయకురాలు. ఇంతి శబ్దాన్ని కొందరు స్త్రీ శబ్దభవమంటారు. తెరవ అంటే పలచని పెదవులున్న పుకుమారి; పైదలి వోణీలు వేసుకొనే వయసు వచ్చిన స్త్రీ. ప్రోయాలంటే ఇల్లాలు - పెండ్లి అయిన స్త్రీ. దోటి శబ్దానికి 'చెలిమి, స్నేహం' అనే అర్థాలున్నాయి. దోటికత్తె వంటి సమాసాల్లో ఈ మాట ఈ అర్థంలోనే వస్తుంది. నాతి శబ్దాని కొకప్పుడు వెలయూరివంటి అర్థముండేదేమో. 'నాతం' అనే మాటకూ దీనికి సంబంధమున్నట్లుంది. దోటి శబ్దానికూడా 'చెలిమి, సంబంధం, సంబోగ'మనే అర్థాలూ, దోటిక వంటి రూపాంతరాలూ ఉన్నాయి. దోటిపని అంటే మైదునం. జతగూడిన స్త్రీని దోటి అని పిలుస్తారు. గోతి శబ్దానికి భారత ప్రయోగంకూడా ఉందిగాని అర్థం సుస్పష్టంకాదు.

యుక్త వయసులోని స్త్రీని కొమిరె, జవరాలు, జవ్వని అంటారు. కాపురం చేస్తున్న ఆమెను మగనాలు, అయిరువ(రాలు) అని పిలుస్తారు. ఇల్లాని గేస్తురాలు, గరిత అంటారు. రాణిని దేవేరి అంటారని నిఘంటువులు చెప్తాయిగాని అందులోని ప్రథమ భాగం సంస్కృత దేవ శబ్దమేనని చెప్పాలి. చివరి 'రి' అనే స్త్రీవాచకమైన ప్రత్యయంగా బండిరాతో శాసనభాషలో కనిపిస్తుంది. ఇక మిటారి (నీక్కునీలుగులున్న ఆమె), వాల్గంటి (వాలు చూపులు చూసేది), చిలుకలకొలికి (చిలకసలుకులు/ముడ్డుమాటలు మాట్లాడేది), చిగురుబోడి/బోణి, పూబోడి/బోణి, మెరుగుబోడి/బోణి (చిగురులాగా, పూవులాగా, మెరుపులాగా ఉండేది) మొదలయిన మాటల సంగతి చెప్పవక్కరలేదు. భార్య అనే అర్థంలో ఆలు, పెండ్లాం అనే తెలుగుమాటలున్నాయి గాని మొదటిదానికిప్పటి భాషలో విడిగా బూతుల్లో తప్ప ప్రయోగమున్నట్లు లేదు.

ఇటీవలి కాలంలో సంస్కృతాంధ్రమిశ్రమైన 'శ్రీవారు' భర్త అనే అర్థంలో, 'శ్రీమతి' అనే శుద్ధసంస్కృతపదం భార్య అనే అర్థంలోనూ వాడుకలోకి వచ్చాయి. శ్రీమతి శబ్దం మగవాలు అనే అర్థంలో పలకరింపు మాటగానూ గౌరవార్థకంగానూ ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. 'మా/వా శ్రీమతి' అన్నప్పుడు మాత్రమే 'భార్య' అనే అర్థంలో ప్రయోగం. గౌరవవాచకమయిన 'వారు' అనే తెలుగు పర్వవామానికీముందు 'శ్రీ' చేర్చి భర్త అనే అర్థంలో ఇల్లాళ్లు చెప్పటం ఈనాటి పద్ధతి అవుతున్నది. ప్రభుత్వ పరిధాషలో 'శ్రీ' పురుషవాచకంగా, 'శ్రీమతి' వివాహితస్త్రీ వాచకంగా, 'కుమారి' అవివాహిత స్త్రీ వాచకంగా గౌరవపూర్వకంగా వాడవలసిన మాటలు. అయితే పురుషుడికి పెండ్లయిందో లేదో శ్రీ శబ్దంవల్ల బయటపడనప్పుడు స్త్రీల విషయంలో ఈ భేద సూచకపదాలెందుకనే వాదం పుట్టకపోలేదు. పేరురాసి విషయ 'గారు' చేరిస్తే ఈ పేచీ తప్పిపోతుంది. మహారాష్ట్రలోని కొన్ని ప్రాంతాల్లో శ్రీమతి శబ్దానికి 'విధవరాలు' అనే దుర్భరం నచ్చిపడింది!

శరీరభాగాలు

శరీరభాగాలను చెప్పే పర్యాయపదాలను పరిశీలిద్దాం. ప్రబంధ కవుల్లాగా 'అపాద మస్తకం' అనే క్రమం వదలిపెట్టి అన్ని అవయవాల్లోకి ప్రధాన తమమైన 'తల'తో మొదలేద్దాం. తల అనే తెలుగుమాటకు తలకాయ, తలపండు, బుర్ర(కాయ) అనేవి తెలుగులోని బదులు మాటలు. బుర్ర అనేది గుండ్రంగా ఉంటుందని అలంకారికంగా వచ్చిన పేరేమో. తలకు కాయ పండు శబ్దాలను మాండలికంగానయివా చేరుస్తుంటాం. తలపండు శబ్దం సాధారణంగా బిట్లలో వాడుతుంటాం. మళ్ళీ 'తల పండి'దన్నప్పుడు జాబ్బు వెరిసిందని, అనుభవజ్ఞునం వచ్చిందని రెండు రకాల అర్థాలు చెప్తుంటాం. తలలో నుంచే ఆలోచనలు, ఊహలు వగైరా పుట్టాయి కాబట్టి 'తలచు' నంటి క్రియా రూపం, 'తలపు' నంటి నామరూపం తలనుంచే పుట్టాయనాలి. కొద్దిమంది 'తల'కు బదులు 'నెత్తి' అనే మాట వాడుతుంటారు. అది 'ఎత్తయిన, పై' భాగం అనే అర్థంలో పుట్టివమాట. కొండశిఖరాన్ని కూడా 'నెత్తం' అని పిలుస్తారు. తలమీది, పుర్రె మీది భాగం 'మాడు'. ఆ మాటకు 'మిడ్డ, మేడ' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి.

తలకు పర్యాయాలని చెప్పదగిన సంస్కృతపదాలు శిరసు, శిరస్సు, శీర్షం, మూర్ధం, మస్తకం, ఉత్తమాంగ మనేవి. వీటిలోని మొదటి రెండూ రూపాంతరాలు. శీర్ష శబ్దానికి కావ్య ప్రపంచంలోకన్నా వేదవాఙ్మయంలో, మంత్రశాస్త్రంలో ఎక్కువ వాడుక ఉన్నట్లుంది. మూర్ధ శబ్దం 'మూర్ధాభిషక్తుడు' నంటి సమాసాల్లోనే ఎక్కువ వ్యాప్తి కలిగింది. మస్తం, మస్తకం అనేవి రూపాంతరాలు. వాటికి 'చైమన్నది' అనే అర్థం. తెలుగులోని 'మాడు' నంటి పదమన్నమాట. అంగాలన్నిటిలో తల ఉత్తమమని దానికి ఉత్తమాంగమనే వర్ణనాత్మకనామం వచ్చింది.

నుదురు, వాసలు అనే రెండు తెలుగుమాటలు తల ముందు వైపున్న విశాలభాగానికి పేర్లు. రెండో పదానికి వ్యాప్తి తక్కువ. వీటికి పర్యాయాలుగా 'అరికం, లాలంటం, ఫాలం' అనే సంస్కృతపదాలున్నాయి. అరికానికి అరీకమనే రూపాంతరముంది. అరీకానికి మిథ్య, మాయలాంటి అర్థవిశేషాలున్నాయి. ఫాల శబ్దానికి వీరశైవకవుల వాడుకలో 'భాల'మనే రూపాంతరం కనిపిస్తుంది. 'ఫాల-అంక-ఈశ్వరు'డనే మూడు మాటల సమాసం వాసలు కమ్మన్న శివుడనే అర్థమిస్తుంది. దానికి 'భాలాంకేశ్వరు'డనే రూపాంతరం పుట్టి అది కాలక్రమాన 'బాలాంకేశ్వరుడు'గా మారిపోయింది. నుదురుకు రెండువైపులా కనుబొమ/కనుబొమ్మలుంటాయి. ఇది తెలుగుమాట. దీనికి దీటయిన సంస్కృతపదం 'భ్రూపు'. కనుబొమల మధ్య గల కురచనైన వెంట్రుకలను సంస్కృతంలో 'కూర్చం' అంటారు. దీనికి సమానమైన తెలుగుమాట తెలీరు. సాముద్రకళాస్త్రంలో ఈ కూర్చానికి ప్రత్యేక స్థానముంది.

శరీరానికి తలలాగా తలకు ముఖ్యమయినవి కళ్లు. ఏకవచనంలో కను/కమ్మ. ఇది తప్ప తెలుగులో మరో మాట పర్యాయపదంగా ఉన్నట్లు తెలీరు. 'గుడ్డు' అనేది కమ్మగాదు - కాకపోదు. కమ్మ శబ్దానికి అనేక ఇతరార్థాలు ఉన్నాయి. ఉదాహరణకు 'నెమలి కమ్మ, బండికమ్మ' అనే సమాసాల్లోని కమ్మ. సంస్కృతంలో 'లోచనం, నయనం, నేత్రం, ఈక్షణం, చక్రువు, అక్షి దృక్కు, దృష్టి' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. ఈక్షణమంటే చూసేది. దానికి 'చూపు' అనే అర్థాంతరముంది. దృష్టి శబ్దానికి ఈ రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. కను 'గుడ్డు'ను సంస్కృతంలో గోళకం అంటారు - గుండ్రంగా ఉండేదనే అర్థంలో. గుడ్డు మధ్యనున్న భాగాన్ని తెలుగులో 'పాప, అబ' అనవచ్చు. రెండోమాట విఘంటువుల్లో నిలిచింది - వ్యవహారంలో తొలగిపోయింది. ఈ మాటలకు సమానమైన సంస్కృతపదాలు 'తారక, కనీనిక' అనేవి. తారకా శబ్దానికి నక్షత్రం వగైరా ఇతరార్థాలున్నాయి. కనీనికా శబ్దానికి 'చిటికెనవేలు' అనే అర్థంకూడా ఉంది - బహుళా 'చిన్నది' అనే భావంతో ఈ పేరు వచ్చిఉంటుంది. కనీసం, కనిష్ఠ వంటి మాటలతో దీనికి దూరబంధుత్వమయినా ఉందనాలి.

కళ్ల మధ్య ఉన్న ముక్కుకు 'ముకు' అనే రూపాంతరముంది. అది వాడుకలో కూడా 'ముకుదాడు'వంటి సమాసాల్లో వినిపిస్తుంది. ముక్కు శబ్దం క్రియగా కూడా కనిపిస్తుంది-చినిపిస్తుంది. దీనికి 'చనుమొన' అనే అర్థంలో ప్రయోగాలున్నాయి. 'కొన, కొస' అనే అర్థంలో వాడుక ఉంది. ఉదాహరణకు పెన్సిలు 'ముక్కు' చెక్కుతాం. దీనికి పర్యాయపదమని చెప్పరగిన మరో తెలుగుమాట కనిపించదు. 'ఘ్రాణం, గంధవహం, ఘోణ, నాస, నాసిక, నస్య' అనే సంస్కృత పదాలు పర్యాయపదాలు. ఘ్రాణం అంటే వాసన చూసేది. ఘోణ శబ్దానికి ముక్కు అనే అర్థం చెప్పేకన్నా 'ముట్టె' అనే అర్థం చెప్పటం నయం. ఆఘోణం కలది కాబట్టి ఏరువందికి ఘోణే అనే పేరు వచ్చింది. వాసనను మోసుకెవచ్చి మనకు తెలుపుతుంది కాబట్టి దాన్ని గంధవహ మన్నారు. ఈ మాటకు 'గాలి' అనే అర్థాంతరముంది. వాస, నాసిక, నస్యలు రూపాంతరాలు. బహుళా చిన్నముక్కును నాసిక అనాలేమో. నస్య అనే శబ్దం విఘంటువుల్లోనే కనిపిస్తుంది. 'నశ్య'మనే ముక్కుపాడికి దీనికి బదిలీదాదరాయణ సంబంధముందేమో చెప్పలేం. నాసా

శబ్దమొక్కటే సంస్కృతంలో ముక్కును సూచించే మామూలు మాట. తక్కినవి వర్ణనాత్మక పదాలు.

ముక్కుకు రెండువైపులా చెంపలుంటాయి. ■ మాటకు 'చెంక, చెక్కు, చెక్కిరి, గవుడ' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. చెంపచెంకలూ చెక్కు చెక్కిళ్లూ రూపాంతరాలు. చెంప/చెంక శబ్దాలకు 'పక్కవైపు' అనే అర్థాలున్నాయి. ముక్కుకు పక్కనున్న భాగమని ఈ పేర్లు వచ్చాయి. చెక్కు, చెక్కిరి అనేవి కావ్యాభాషా పదాలు. గవుడ/గొడ అనే మాటకు తిట్లలోనే వాడుక ఎక్కువనిపిస్తుంది. వీటికి తుల్యమైన సంస్కృతపదాలు 'కపోలం, గండం' అనేవి. గండ శబ్దానికి గుండ్రాయి వంటి ఇతరార్థాలు చాలా ఉన్నాయి. బహుశా ఇది 'ఉబ్బిన' భాగమనే అర్థంలో వర్ణనాత్మకంగా ఏర్పడ్డ రూపం కావచ్చు.

ముక్కు కింద పెదవి, నోరు ఉంటాయి కదా. పెదవికి 'బొడు/అవుడు, మోచి, వాతెర' అనేవి తెలుగు పర్యాయపదాలు. వాతెర అంటే 'వా' (=నోరు) కు 'తెర'గా అర్థుగా ఉండే భాగమని అర్థం. బొడు శబ్దాన్ని కొందరు సంస్కృతంలోని ఓష్ఠశబ్దం నుంచి పుట్టిన మాట అని చెప్తారు. మోచికి 'మోపు' (లేత ఆకు)కూ రూపంబంధమేనా ఉండాలి. వీటికి సమానమైన సంస్కృత పదాలు 'అధరం, ఓష్ఠం, రదనచ్చర'మనేవి. అధరమనే మాటకు 'కింది' అనే అర్థం కూడా ఉంది కాబట్టి కొందరు దానికి 'కింది పెదవి' అని అర్థం చెప్తారు. అందువల్ల ఓష్ఠం అంటే పెదవి కాక తపరు. రదనమంటే పళ్లు. చదం అంటే కప్ప. పళ్లు కనిపించకుండా చూస్తాయి కాబట్టి పెదవులకు ■ పేరు పెట్టారు వర్ణనాత్మకంగా. తెలుగు పెదవులు నోరు మూస్తే సంస్కృతం పెదవులు పల్లనుమాత్రం కప్పిపెట్టాయి!

సంస్కృతం నేర్చుకొనే తొలిరోజుల్లో 'ముఖమంటే నోరా? మోరా?' అనే సందేహం వచ్చింది. అది ఈనాటికీ తీరిందన్న నమ్మకం లేదు. 'వక్త్రం, ఆస్యం, వదనం, తుండం, అననం, లవనం' అనే సంస్కృత పదాలు ముఖ్యపర్యాయాలు. ముఖ శబ్దానికి 'ఎదట ఉన్న'దనే అర్థముంది. మాటలు వెలువడే చోటు కాబట్టి వదనం. మాటలు చెప్పేది కాబట్టి వక్త్రం. మాటలకు పుట్టిల్లు కాబట్టి లవనం. వక్త్రం, వదన, శబ్దాలకూ 'వచ్, వద్' ధాతువులకూ సంబంధముంది. వాటికి 'పలుకు' అనే అర్థం. లవన శబ్దానికి 'మాట' అనే అర్థముంది. తుండ శబ్దానికి '(పక్షి) ముక్కు, (ఏనుగు) ముక్కు' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. ఈ పదాలన్నీటికీ 'నోరు, మోర' అనే రెండర్థాలూ ఉన్నాయి. చెవి, కన్ను, ముక్కులాంటి భాగాల మొత్తాన్నీ ముఖాని శబ్దాలతో పిలుస్తాం. నోటిని కూడా అదే పేరిట పిలుస్తాం.

ఈ విషయంలో సంస్కృతంకన్నా తెలుగే నయమనిపిస్తుంది. కేవలం నోరు అనే అర్థంలో 'వా(యి), మూలి' అనే మాటలున్నాయి అచ్చతెలుగులో ఆ మాటకువస్తే 'ముట్టె' అనేదికూడా. ఇతరావయవాలతో కలిసిన తల ముందుభాగాన్ని 'మోర' అంటారు. 'మొగం, మోము' అనే రూపాంతరాలు సంస్కృత ముఖ శబ్దంనుంచి ఏర్పడ్డ మాటలు. అయితే వాటికి మూలభాషలో లాగా 'నోరు' అనే అర్థం లేదు. కానీ 'మొహం' కడిగాడన్నప్పుడు 'పళ్లుతోమా'డనే మరో వ్యవహారం లేకపోలేదు. 'మొహం తోముకో' అంటామేగాని 'పళ్లు కడుక్కో' అని దానికి పర్యాయంగా

వాడైమని గట్టిగా చెప్పలేం వా, వాయి అవే రూపాంతరాల్లో మొదటిది 'వాతెర' వంటి సమాసాల్లోనే కనిపిస్తుంది. వాయి శబ్దం వేటి వాడుకలో తిట్లలోతప్ప వివిహించదు. మూతి, వోరు అనేవి కూడా నిజానికి పర్యాయపదాలని చెప్పలేం. మూతి ముడుస్తాం; వోరు ముడువంగానీ మూస్తాం. వోరు తెరుస్తాం కానీ మూతి తెరవం. తెరవడానికి మూయడానికి వీలయిన పెదవులుగల భాగం వోరు. మరోవిధంగా చెప్పాలంటే తెరపటం, మూయటంలేవి భాగం మూతి. జంతువులయితే 'ముట్టె'; మనుష్యులయితే 'మూతి'. ఈ కాలానికి 'మోర' అనేది జంతువుల మొహమేగాని మనుష్యులది కాదు - తిట్లలో తప్ప, చెక్కిరింతలో తప్ప.

మూతిమీద మీసం, మూతికింద గడ్డం పురుషచిహ్నాలకింద లెక్క. మీసం బహువచన రూపం 'మీసలు' అనేది కూడా ఉంది - పుస్తకాల్లో, ఇది తెలుగు మాటనంటారు కొందరు. కాదు - సంస్కృతంలోని 'శృత' శబ్దదవమంటారు మరికొందరు. గడ్డమనే మాటకు కనీసం రెండర్థాలున్నాయి. మూతికింది దవడకింది భాగం. ఇది స్త్రీ పురుష సాధారణావయవం. దానిపై వెంట్రుకలుంటే పురుషులక్షణం. గడ్డమనేది - రోమరహితమైనప్పుడు - 'గడ్డన' అనే పర్యాయపదం కలది. ఈ మాట గ్రంథాల్లోనేకానీ వాడుకలో ఉన్నట్లులేదు. దానికి సమానార్థమైన సంస్కృతపదం 'చిబుకం'. ఇటీవల కొందరు 'చుబుక'మని ఉకారాదిగా కూడా రాస్తున్నారు, రచనా స్వాతంత్ర్యం పురస్కరించుకొని.

మూతికి రెండువైపులా 'దవడ'లూ లోపల నాలుకూ ఉంటాయికదా. పక్కలనుండే భాగాన్ని చెంప, చెంక, చెక్కిరి అంటారని ఇంతకుముందనుకున్నాం. చెంప ఎముకలను 'దవుడ, దొడ, దవడ' అనే రూపాంతరాలతో న్యవహరిస్తాం. ఇది తెలుగుమాట. దానికి సమానమైన సంస్కృత పదం 'హనువు'. అది కొట్టవచ్చినట్లు కనిపించే వ్యక్తి కాబట్టి హనుమంతుడన్నారుగాని మావవులందరీ అలా పిలిచినా తప్పలేదు - మూలార్థాన్నిబట్టి. హనువు లోపలిభాగం - అంటే నోటివైపున్న దవడను 'తాలువు' అంటారు. కొందరు తెలుగుకపులు ఆమూల చివరి ఉకారాన్ని ఆకారంగా మార్చి అది తెలుగుమాటే పొమ్మన్నారుగాని అది సంస్కృతపదం. దానికి 'కాకుడ'మనే పర్యాయపదముంది సంస్కృతంలో. దవడ పైభాగం ఉలికిఉంటే 'బుగ్గ' అంటారు. 'నీటిబుగ్గ' అనేచోట కూడా ఉబుకుతున్నచోటనే అర్థం. సోట్టబుగ్గలు, చప్పిడి బుగ్గలు వగైరా భేదాలున్నాయనుకోండి. వాటి పంగలిని సొందర్యారాధకులకు వదిలేద్దాం.

నాలుక అన్నదొక్కటే తెలుగులో ఉన్నమాట. దానికి 'నాల్క' అనేది రూపాంతరం మాత్రమే. సంస్కృతంలో దానికి 'నివ్వా, రసన, రసజ్జ' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. నివ్వా ఒక్కటే మామూలుమాట. రసన, రసజ్జ అనే మాటలకు 'రుచి చెప్పేది, రుచి తెలుసుకొనేది' అనే వర్ణనాత్మకార్థముంది. నాలుకకు ఎముకే లేదుకాబట్టి ఎలాగయినా తిప్పవచ్చునంటారుగాని అసలు లేకపోలేదని శాస్త్రజ్ఞులంటారు. అయితే మనశాస్త్రం మనదే కాబట్టి ఇతరులను పట్టించుకోనక్కరలేదు. నాలుకపైన మరో చిన్ననాలుక ఉంటుంది. దాన్ని 'చిరునాలుక, కొండనాలుక' అంటారు. చిన్నది కాబట్టి చిరునారిక. ఎత్తైన ఉంటుంది కాబట్టి కొండనారిక. కొండనారికకు మందుపెడితే ఉన్న నారిక ఊడిపోతుందంటారుగాని అది కేవలం భ్రమ. పొడిదగ్గ ఎంతకూ

తగ్గపోతే వైద్యులు దాన్ని కత్తిరిస్తారు. దగ్గు తగ్గడంతప్ప మరో ప్రమాదమేమీ
 జరగదు. అయితేవేం? వస్తుకాలు పోవు!

నోట్లో ఉన్నవి పళ్లు ■ మూటకు ఏకవచన రూపం 'పల్లు'. కానీ వాడుకలో
 'పన్ను' అనే రూపమే నిలిచింది. 'కన్ను-కర్పు' అనే రూపాల పామ్యంపల్ల
 'పన్ను-పళ్లు' అనే రూపా శేర్పడ్డాయన్నమాట. పల్లు శబ్దానికి పల్లం, గుంట
 అనే అర్థాంతరాలున్నాయి. అలాగే పండు శబ్దానికి బహువచనంగా పళ్లు అనే
 మరో రూపముంది. పల్లు శబ్దానికి 'కోర' అనే మరో పర్యాయముందిగాని వాడిగా
 పాడుగ్గా ఉన్నదే కోర. ఈ అర్థం వాడుకలోమూరి 'కోరపళ్లు' వంటి సమాసాలు
 ఏర్పడ్డాయి. జంతువులకూ రాక్షసులకూ మాత్రమే కోరలుంటా యనుకొంటాం.
 కోరకు సమానమైన సంస్కృతపదం 'దంష్ట్ర' పల్లుకు సమానమైన సంస్కృత
 పదాలు 'దంతం, రదం, రదనం, దశనం' అనేవి. దంత శబ్దం వీనుగు కోరపళ్లకు
 పేరైపోయింది. రదం, రదనం అనేవి పరస్పరం రూపాంతరాలు. రదం అంటే
 కొరికేడి. దశన శబ్దానికి 'కవచం, శిఖరం' అనే ఇతరార్థాలున్నాయి. చాలా
 ఉంటాయికాబట్టి దశ-నం అన్నారు.

తలకు మరోవైపు చెవులుంటాయి. చెవికి పర్యాయాలని చెప్పదగిన తెలుగుమూటలు
 'వీను, జానుగు' అనేవి. వీను శబ్దం సాహిత్య పుస్తకాల్లోనూ, జానుగు శబ్దం
 నిఘంటువుల్లోనూ కనిపిస్తాయి. 'వీనులివిందు' వంటి ప్రయోగాల్లో తప్ప వీను
 శబ్దానికి సిత్యవ్యవహారంలో వాడుకలేదు. అసలు జానుగు శబ్దం అచ్చ తెలుగేనా
 అన్న సందేహముంది. 'కర్ణం, శ్రోతం, శ్రుతి, శ్రవం, శ్రవణం, శబ్దగ్రహం' అనేవి
 చెవికి పర్యాయపదాలైన సంస్కృత శబ్దాలు. శ్రుతి శబ్దానికి 'వినికి, వేదం'
 అనే అర్థాలున్నాయి. వినేది కాబట్టి శ్రవ(ణం), శబ్దగ్రహం. వినపించుకొనేది కాబట్టి
 శ్రోత్రం. ఇక మిగిలిన కర్ణ శబ్దమే ■ భాషలో మామూలుమాట.

తం నిలిచేది 'మెడ' మీద. కొందరు దీన్ని మెడకాయ అనికూడా పిలుస్తారు.
 'అర్చు, కొరిమి' అనే మరి రెండు తెలుగు మూటలు దీనికి పర్యాయపదాలని
 నిఘంటువులు చెప్తాయి. మొహం విషయంలోలాగానే మెడ విషయంలో కూడా
 కొంత అస్తవ్యస్తత లేకపోలేదు. 'గొంతు, కుత్తుక, కుత్తుక' అనే వాటిని కూడా మెడకు
 పర్యాయపదాలన్న వారు లేకపోలేదు. లోపలి భాగం గొంతు(క), కుత్తుక; పైభాగం
 మెడ, అర్చు. అర్చు ఔపవిభక్తిపదం. అర్చుకు 'అరుత' అనేది ఔపవిభక్తక రూపం. అంటే
 ద్వివీచూది విభక్తుల్లో వచ్చేరూపం. కానీ కొందరు దాన్నే ప్రథమావిభక్తి రూపంగా
 భావించారు పొరపాటున. మెడ అంటే పైనున్నది - బహుశా మొండెంపైనున్నది.
 అర్చు అనే పదం ప్రాచీన శాసనాల్లో, కావ్యాల్లో కనిపించే పదం. ఈ కాలానికి
 వ్యవహారచ్యుత మయిపోయింది. కొరిమి అన్న పదానికి నిఘంటుప్రయోగం తప్ప
 మరే వాడుకా ఉన్నట్లు లేదు.

గొంతు అనే లోభాగానికి పర్యాయంగా చెప్పదగిన సంస్కృత పదాలు 'కంఠం,
 గలం/గళం' అనేవి. కంఠ శబ్దానికి సమీపమనే అర్థముంది. ఇప్పటికీ 'గ్రామకంఠం'
 వంటి సమాసాల్లో ■ అర్థం వనిపిస్తుంది. ■ శబ్దానికి మెడ అనే అర్థంకూడా ఉంది
 కాబట్టే మెడకు తగిలించే నగను 'కంఠిక, కంటే' అని పిలుస్తారు. గొంతుతోబాటు

గొంతులోనుంచి పుట్టే ధ్వనిక్కుడా కంఠమునేపేరే ఉంది. అలాగే గళ శబ్దానిక్కుడా గళాంకురం, గళకుండిక (=కొండనాలుక) అనే సమస్త పదాలు గళ శబ్దానికి మొదలోపలి భాగమునే అర్థముందని నిరూపిస్తాయి. గళ శబ్దానికి వివదానికి ఉపయోగపడేదనే దూరార్థం కూడా ఉంది కాబట్టి గళితం (=తిన్నది, మింగివది) అనే మాట పుట్టింది.

గొంతు దయటి భాగానికి - అంటే మొదట పర్యాయపదాలని చెప్పదగిన సంస్కృత పదాలు 'గ్రీవ, శిరోధి, కంధర' అనేవి. శిరోధి అనటంలోనే శిరము (=తల) కిందదనే అర్థం తట్టుతుంది. కంధర శబ్దానికి 'కంధరం' అనే రూపాంతరముంది. 'గ్రీవా శబ్దానికి 'మొదనరం' అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. 'ముగ్రీవుడు, గంధగ్రీవుడు (=శివుడు)' మొదలైన మాటల్లో ఈ పదాని కిప్పటికీ ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. మొద వెనకభాగానికి 'పెడతల' అనేది తెలుగు పేరు. సంస్కృతంలో దీనికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగిన 'అనటు(వు), ఘాట, కృకాటిక' అనేవి. అనటు శబ్దానికి కొందరు 'ముచ్చలిగుంట' అనే ప్రత్యేకార్థముందంటారు. పల్లం, గుంట అనే అర్థాలు కూడా ఈమాటకున్నాయి. ఘాట శబ్దానిక్కుడా ఇలాగే అర్థాలు చెప్తారు. కృకం అంటే కంఠవారం. కృకాటిక అంటే ఆ వారాలున్న చోటు. అది పూర్తిగా వర్ణనాత్మకమైన శబ్దం. బహుశా వైద్యశాస్త్రంలోనే ఇది పుట్టి పుంజుంది. అనటు శబ్దానికి కాన్య ప్రయోగాలు చాలా దొరుకుతాయిగాని ఘాట శబ్దానికి వెలికి పట్టుకోవలసిందే.

తల నుంచి మొద కింది వరకూ - స్త్రీలకయితే మీగాళ్ల వరకూ - వ్యాపించిన వెంట్రుకల సంగతి తలచుకోకపోవడం కొరత. ఇంగ్లీషు ఆకుల మీద చూగునుంచే మానవ శరీరంలోని భిన్న భాగాల్లో కనిపించే రోమాలకు 'హేయిర్' (hair, hairs) అనే మాటొక్కటే ఉపపట్టుంది. కానీ మన భాషలో కొన్ని చెప్పరాని చూటలు కూడా కలిపి చాలాపదాలున్నాయి. మొదట జాట్టు/జాత్తు సంగతి చూద్దాం. ఈ రెండూ రూపాంతరాలయిన సమూహవాచి శబ్దాలు - అంటే వెంట్రుకల గుంపును చెప్పే మాటలు. రెండూ తెలుగుమాటలే. వీటికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగిన 'చికురం, కుంతలం, వాలం, కచం, కేశం, శిరోరుహం' అనేవి. శిరోరుహం అంటే తలమీద పుట్టిందని అర్థం. ఇది కేవలం వర్ణనాత్మకం. కచ శబ్దానికి వెంట్రుక అనే వికవచనార్థమేగాక వాటికట్టు అనే సమూహార్థంకూడా ఉంది. కేశం అంటే వెంట్రుక. చక్కని జాట్టుందని కాబోలు విష్ణుమూర్తిని కేశపుడంటారు. అయితే పండితులందరూ ఆరకంగా చెప్తే ఒప్పుకోరు. 'కే' అంటే నీటిలో - అంటే పాల సముద్రంలో - ఫలించినవాడు - అంటే విష్ణువు అని చెప్తేనేగాని చాలా మందికి సంతృప్తి కలగదు! మామూలుగా చెప్పేకన్నా ఏదో కొంత కల్పనతో చెప్తేనే నచ్చుతుంది కాబోలు! కుంతల శబ్దానికి ఇతరార్థాలు చాలా ఉన్నాయి. వాలం అంటే తోక అని వేరే చెప్పనక్కర లేదు. బహుశా పొడుగాటి వెంట్రుకలను ఒకపాడు అపేరుతో పిలిచేవాళ్లేమో. ఈ కాలంలో కవులు కూడా ఈ అర్థంలో ఈమాట వాడటంలేదు.

నుదురుమీది జాట్టుముడికిరాని చిన్నచిన్న వెంట్రుకలను (కుడ్డ గ్రాంధికంలో వెండ్రుకలు - కేనల వ్యవహారంలో వెంట్రుకలు) వేరే మాటలున్నాయి. వీటిని సాధారణంగా బహువచన రూపంలోనే వాడుతుంటారు - తెలుగులో. అవి 'వెలి,

వెరులు, కురులు' అనేవి. వెరి కురులనే సమాసానికే వాడుక చాలా ఎక్కువ. కురులు అంటే చిన్నవని అర్థం. వెరులంటే 'చక్కని, గుండ్రని' వని అర్థం. వంకర తిరిగిన చిన్న వెంట్రుకలు కురులు, వెరులు. అవి ముందు - తలకు ముందు - అంటే నుదుట - కవిప్తే అవి 'ముంగురులు'. తలమీదనే ఉండి బడ వేయటానికిగాని, పిగ చుట్టడానికిగాని చాలీచాలనంత పొడవుగా వుంటే 'కూకటులు'. ■ మాటకు ఏకవచన రూపం 'కూకటి'. 'పిల్ల బాట్టు, పిలక బాట్టు' అని చెప్పాలి దానికర్థం. పిలక అంటే చిన్నది, అప్పుడే మొలకెత్తించి అని అర్థం. కొందరు కూకటి శబ్దానికి 'ముఖ్యమైన' అనే అర్థంచెప్పి 'కూకటివేరు' వంటి సమాసాల్లో ఆ అర్థముందని చెప్తారు. మనుచరిత్రలోని ప్రవరాఖ్యుడికీ సోమిదేవమ్మకూ (అతడి భార్యకూ) 'కూకటుల్ కొలిచి' పెండ్లి చేశారట. అంటే వాత్సాయనం ప్రకారం భార్య వయస్సు భర్త వయస్సులో పగానికి రెండు కలిపినంత అంటే మంచిదన్నారు కాబట్టి రెండేళ్ల వయస్సును కూకటులనుబట్టి నిర్ణయించి బాల్యవివాహం చేశారనే వ్యాఖ్యానముంది. ■ బాట్టుకు అలాంటి ప్రయోజనాలున్నాయని ఇటీవల తెలిసింది!

కురులకు సమానమైన సంస్కృత పదాలు 'అలక, చూర్ణకుంతలం' అనేవి. రెండో మాట పూర్తిగా వర్ణనాత్మకమయింది. కూకటిని 'కాకపక్షం, శిఖండకం' అనే పేర్లతో పిలవవచ్చు - సంస్కృతంలో. మరి శిఖండికి చక్కటి కూకటి వెంట్రుకలుండేవేమో తెలీదు. ముంగురులనే అర్థంగల సంస్కృతపదం బ్రహ్మరకం. గాలికి అటూ ఇటూ ఎగురుతూ ముడికిరాని బాట్టునే కారణంగా ఈ పేరు వచ్చివుంటుంది. బాట్టు మొత్తాన్ని - తల వెండ్రుకలన్నింటినీ కలిపి - సంస్కృతంలో 'కైశ్ఠం, కైశికం' అని పిలుస్తారు - కేశ శబ్దం మీద నుంచి కల్పించి.

తెలుగులో 'కొప్ప' అనే మాటకు 'బాట్టుముడి' అనే సమాసం తప్ప మరో పర్యాయపదమున్నట్లు లేదు. 'తురుము' అనే మాట ఉందిగాని పూలు ముడిచినప్పుడే ■ మాటను వాడవచ్చు. కొప్ప శబ్దానికి 'పైభాగం, చివరిభాగం' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. ఉర్రావారణకు 'ఇంటికొప్ప, నడికొప్ప, వింటికొప్ప' వగైరాలు. సంస్కృతంలో దీనికి సమానమైన పదం 'కబరి'. కేశనాశనునే మరోమాట ఉందిగాని అది వర్ణనాత్మకమే. దువ్వి అలంకరించిన కొప్పను 'ధమ్మిల్లం' అంటారు. ■ మాటకు పరిగ్గా సమానమైన తెలుగుమాట 'కీలుగంటు'. దీనికి కావ్యాల్లో తప్ప వాడుకలేదు. అల్లిన బడను సంస్కృతంలో 'వేడ' అంటారు. పెద్ద బడ అయితే ప్రవేడి. వేడే శబ్దానికి 'పాయ' అనే అర్థముంది. అసలు 'బడ' అన్న తెలుగుమాటే సంస్కృతంలో 'బటా' శబ్దం నుంచి పుట్టింది.

నడినెత్తిన చుట్టుచుట్టిన బాట్టును తెలుగులో 'పిగ' అని, సంస్కృతంలో 'శిఖ' అని పిలుస్తారు. తెలుగుమాట సంస్కృత శబ్దం నుంచి పుట్టింది. శాఖా శబ్దానికి 'చూడ, కేశపాశ' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. సవ్యాసులూ మహర్షులూ చుట్ట చుట్టిన వెంట్రుకలను 'బట, సట' అని వ్యవహరిస్తారు. అలంకారంగాని, నూనెమెరుగుగాని లేని బడలను బట అంటారు. బటా శబ్దం నుంచి పుట్టిన బడ అనే మాటకు స్త్రీల బాట్టుముడి అనే అర్థవిశేషం వచ్చింది తెలుగువారి వాడుకలో. సటా శబ్దానికి 'జూలు' అనే అర్థం. అంటే ముడివేయని 'చింపిరిబాట్టు' అని అర్థం. సింహానంటే జంతువుల

జాబ్బుకు ఈ పేరు నిలిచిపోయింది. కొప్పల్లో ఎన్నో రకాలున్నాయి. అలయ శిల్పార్థో అవి కనిపిస్తాయి. కాని వాటికున్న ప్రత్యేకమైన పేర్లు పదిగా తెలియవు. అన్నట్లు 'వేండుక'కు సమానమైన సంస్కృత పదాలను చెప్పలేదు కదూ. అవి 'రోమం, రోమం, తమారుహ'మనేవి. మొదటిరెండు మాటలూ ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు. మూడోది కేవలం వర్ణవాత్మకం. తనువు (=శరీరం)లో పుట్టినదని దానికర్థం.

తలలేని శరీరాన్ని తెలుగులో 'మొండెం' అనీ, సంస్కృతంలో 'కబంధ'మనీ పిలుస్తారు. తల ఉన్నా ప్రాణం లేని, కాస్తిచర్మాలులేని, మాంసం లేని శరీరాన్ని తెలుగులో 'బొంద, బొందడు, దొక్క' అంటారు. ఎందుకట్టెను కూడా బొంద అంటారు. 'నీ బొంద! నీ దోల!' వగైరా తిట్లలో మాత్రమే బొంద శబ్దం వినిపిస్తుంది. దొక్కకు పొట్టు అనే మరో అర్థముంది. 'దొక్క' అనే రూపాంతరానికి 'ఎండిపోయిన, ఖాళీగా ఉన్న, ముదివరుగయిన' మొదలైన విశేషార్థాలున్నాయి. వీటికి సమానమైన సంస్కృత పదం 'కంకారం'. దానికి పర్యాయపదం 'అస్థిపంజరం'. 'ఎముకలగూడు' అనే తెలుగు సమానం దానికి సరైన సమానార్థకం.

తల రోపలి ఎముకలు తప్ప రక్తమాంసాదులు లేని తలను తెలుగులో 'పుర్రె, పుచ్చె, పునుక, పురియ, బోకి, బొంకి, పెంచు, పెంకు, పెంచుక, పెరకంచు, తలపాల, కప్పెర' మొదలైన పేర్లతో పిలుస్తారు. 'పురియపుర్రెలు, పెంచుపెంచుకలు, బోకిబొంకులు' అన్యోన్యరూపాంతరాలు. పురియ/పుర్రె - అనే మామూలు మాట. పుచ్చె శబ్దానికి టెంకాయబొండ్లం అనే అర్థం కూడా ఉంది. పుర్రె, పుచ్చె అనే మాటలకే నిత్యవ్యవహారంలో ఎక్కువ వాడుక ఉంది. పునుక శబ్దానికి 'తలచిప్ప (ఎముక)' అని అర్థం. ఈ మాటకు కావ్యాల్లోనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. పెంకు శబ్దానికి ఎందుగా, గట్టిగా ఉన్న ఏ వస్తునయినా అర్థం కావచ్చు. పెంచు, పెంచుక అనే రూపాంతరాలక్కూడా అలాంటి అర్థాలే ఉన్నాయి. 'పెరకంచు'కు 'పెరక' అనే రూపాంతరముంది. బహుశా 'పెరక+పెంచు'ల మేళనం వల్ల ఈ రూపం ఏర్పడ్డదేమో. బోకి శబ్దానికి 'కుండ, పాత్ర' అనే అర్థాలూ, బోక శబ్దానికి 'ఎముక' అన్న అర్థమూ ఉన్నాయి. తలపాల సమానమనిపిస్తుంది నాని అందులోని 'పాల'కు 'కట్టె' అన్న అర్థముందా అన్న సందేహం కలుగుతుంది. కప్పెర సంస్కృతంలోని కర్పరాశబ్దభవం.

సంస్కృతంలో పుర్రెకు పర్యాయపదా లనదగ్గవి రెండే కనిపిస్తాయి - కపాలం, కర్పరం అనేవి. అందులో మొదటిదే సరైన సమానార్థకం. కర్పర శబ్దానికి తలపుర్రె అనే అర్థంతోబాటు: 'వెడల్పు మూలిగల పాత్ర, పాత్రలోవా భాగం' మొదలైన అర్థాలున్నాయి. 'బ్రహ్మాండభాండకర్పరము' పోలిపోయేటట్లు భీమాదులు కేకలు పెట్టారట. 'గుడ్డు మీది గట్టి పొర'ను కూడా అపేరుతో పిలుస్తారన్నమాట. అంటే తెలుగులోని 'పెంకు, బోకి' వంటి వర్ణవాత్మక పదమన్నమాట ఇది. కపాల మొక్కటే సంస్కృతంలో సామాన్య ప్రయోగం గల శబ్దం - ఈ అర్థంలో.

తలతోబాటు అన్ని అవయవాలూ ఉన్న శరీరాన్ని సంస్కృతంలో 'నాత్రం, దేహం, తనువు, కాయం, విగ్రహం, మూర్తి, వపుస్సు, వర్ణ, కళేబరం' అని కూడా

వ్యవహరిస్తారు. ఈ కాలానికి గాత్రం అంటే కంఠస్వరం అని, నిగ్రహ మూర్తులకు అకారముని, కఠేబరం అంటే శవమునీ అర్థవిశేషాలు పుట్టాయి. దేహ శబ్దాన్ని పొదుపులూ సన్యాసులూ 'ద్రేపం' అని వ్యవహరించటం కద్దు. జయదేవుడు అష్టపదుల్లో ఒకచోట 'చందన చర్చిత వీలకఠేబర పీతవసన వనమాలీ' అని శ్రీకృష్ణుణ్ణి వర్ణిస్తాడు. అక్కడ కఠేబర శబ్దానికి శరీరమనే అర్థంగాని శవం కాదుగదా. నిత్యవ్యవహారంలో కూడా 'చచ్చిన శవం, మృతకఠేబరం' వంటి వాడుకలున్నాయి. చచ్చేనే ■■■ శవమయ్యేది? చచ్చిన శవమేమిటంటే 'చచ్చిన చావు' లాంటిదన్నారో పండితులవాడు! వపుశబ్దానికి 'చర్మం, సుందరాకారం' వంటి విశేషార్థాలున్నాయి. వర్ణ శబ్దానిక్కూడా ఇలాంటి అర్థాలే ఉన్నాయిగాని మారుమూల ప్రయోగాలు తప్ప పరయిన వాడుకలేదు.

శరీరానికి సమానమనే తెలుగుమాట 'మేను, మెయి, ఒడలు' అనేవి. మెయి శబ్దానికి 'మై' అనే రూపాంతరముంది సమాసాల్లో (మైపూత - వంటివాటిలో). విడిగా ఈ కాలంలో వాడుక ఉన్నట్లులేదు. మేను శబ్దానికి చివరికున్న 'ను' ఒకవాటి ప్రథమాచిధక్తి ఏకవచన ప్రత్యయం; 'మై' అనేదానికి రూపాంతరం. ఇప్పుడిది వాడుకలోలేదు. ఒడలు శబ్దం రూపాంతరాలు పొంది 'ఒళ్ళు, పళ్ళు'గా మారిపోయి ఇప్పటికీ నిలిచింది. మెయి, మే(ను)లు కూడా పరస్పరం రూపాంతరాలే.

శరీరంలో అవయవాలు భాగాలేగాని అమాట సంస్కృతపదం. దానికి సమానమైన తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదు. తల తరువాత శరీరంలో ప్రధానమైన భాగం గుండె. అది 'రొమ్ము'లోపల ఎముకల గూడులో ఉన్న అవయవం. 'గుండె' కు 'గుండెకాయ, ఎర, అక్కు, రొమ్ము, ఎడద, బోర' అనే తెలుగు మాటలు పర్యాయపదాలంటారు. అక్కు, రొమ్ము, బోర అనేవి గుండె పైభాగాలు - ఎముకల గూళ్ళు. లోపల ఉన్నది 'ఎర, ఎడద, గుండె(కాయ)'. ఎర ఎడదలు రూపాంతరాలు. బోర అనేది రెండు భుజాల మధ్యగల భాగం. దాన్ని సంస్కృతంలో క్రోడమనీ, భుజాంతరమనీ వ్యవహరిస్తారు. అక్కు శబ్దం ప్రాచీన కావ్యాల్లో సీనిమా పాటల్లో నిలచినట్లుంది. రొమ్ము అనే స్త్రీపురుష సారాణమయిన శబ్దం. ఇది 'ఉరం' అనే సంస్కృత శబ్దంనుంచి వచ్చిందని కొందరంటారు. పూర్వం ఈ శబ్దాన్ని బండిరాతో రాసేవాళ్ళు. అంతకుముందు పలికేవారనికూడా చెప్తారు. రొమ్ము పలికమీద రెండు వైపులా ఉన్న కొన్నును సూచించటానికి బండిరాయే ఉండాలని, 'అవిక' అనే మాటలో కూడా అందుకే బండిరా ఉందనీ పాతకాలపు పండితులు చిహ్నిస్తుండేవాళ్ళు. గుండెమీద ఎముకల కూర్పుకు 'వత్సం, వక్షం' అనే సంస్కృత పదాలున్నాయి. వాటిలో రెండోదానికే వేటికీ వాడుక ఉంది. లోపలి భాగాన్ని 'హృదయం, హృత్తు' అంటారు.

తల పుర్రెలోపలి 'గుడ్డ'ను 'మెదడు' అంటాం తెలుగులో. దానికి సమానమైన సంస్కృతపదాలు 'మస్తిష్కం, గోర్ధం, మేదస్సు' అనేవని నిఘంటువులు చెప్తాయి. వీటికి తెలుగు పర్యాయాలుగా మళ్ళీ 'ఎర, ఎడ, ఎడద' అనే మాటలతోబాటు 'డెండం, మది, ఉలం' అనే వాటినికూడా పేర్కొంటాయి నిఘంటువులు. నిజానికి సంస్కృతంలోని 'మనస్సు' అనేమాటకు సమానమైనవి డెండం, మది, ఉల్లమనేవి. ఇవి ఆలోచనలకు, భావాలకు, ఊహలకు, అనుభవాలకు సంబంధించిన అమూర్త

(రూపంలేని, కంటికి కనిపించని) విషయాలు. ఊహలు పుర్రెలో పుట్టాయిగాని గుండెలో కాదు. గుండె చేసేపని రక్తప్రసారం మాత్రమే. ఆ రక్తం మెదడులోకి చేరినప్పుడు ఇతర ఇంద్రియాలను ■ మెదడనే పదార్థం రక్తప్రసారం ద్వారా అడగిస్తుంది. చేయవలసిన పనులు చేయవలసిందని మెదడునూ, గుండెనూ ఒకటిగా భావించి, భ్రమించి బోలెడు సాహిత్యం పుట్టింది, పుడుతున్నది. దయ, కరుణ వంటివి గుండెలో పుట్టాయని నమ్మేవాళ్లు కోకొల్లలు. అందువల్ల జారి కలిగితే 'హృదయం ద్రవిస్తుం'దని మహాకవియితలు రాస్తుంటారు. మేదస్సు అనేది పుర్రెలో ఉండే పదార్థం. దానికి సరైన అంగ్లామవాదం "marrow" అనేది. దాని చైతన్యవల్ల పుట్టింది మేధ - అంటే తెలివి. మేదశ్శక్తి అని తప్పుగా మేధాశక్తిని చెప్పేవాళ్లున్నారు. మేదస్సు, మేధ ఒకటి కానేకాదు. గుండెకాయనూ, తలకాయనూ కంగరిపి ఒకటిగా భావించటం సాహితీపరులనుంచి రాజకీయవాదులదాకా వ్యాపించింది. మనోహృదయాల్లో (mind and heart) దేని నుంచి భావాలు పుట్టాయనే విషయంమీద ఎన్నో పుస్తకాలు వచ్చాయి, ఇంగ్లీషులోనే!

రోమ్ము శబ్దాన్ని బహువచనంలో ప్రయోగించినప్పుడు అది స్త్రీలకు మాత్రమే సంబంధిస్తుంది. తెలుగులో 'చచ్చు, గుబ్బు, బొమ, పొలిల్లు' అనే మాటలూ, సంస్కృతంలో 'స్తనం, కుచం' అనేవి పర్యాయపదాలు. ఉబ్బరించి ఉన్నవి కాబట్టి గుబ్బులన్నారు. పాలు పుట్టే చోటు కాబట్టి పొలిల్లు (బహువచనంలో పొలిండ్లు). బొమ శబ్దం చిత్రమయింది. ఇప్పటికీ గోండ్లీ, కోయ భాషల్లో ఈమాట ఈ అర్థంలోనే ఉంది కాబట్టి అది తెలుగువాళ్లు ఎరుపుగా తెచ్చుకొన్నదేమో! అయితే అది తెలుగు వాడుకలో విలించినట్లు లేదు. స్తనం పొలిచ్చేదనే అర్థంలో వచ్చింది. కుచశబ్దానికి అర్థమున్నట్లు లేదు. స్తన శబ్దంనుంచి చచ్చు శబ్దాన్ని పూర్వులు 'సాధించే'వాళ్లు.

తలగాని గుండెగాని పని చేయటానికి అవసరమైనవి రక్తమాంసాలు. రక్త శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పే సంస్కృత పదాలు 'రుధిరం, అస్పక్కు, లోహితం, ఆస్రం, క్షతణం, శోణితం' అనేవి. నెత్తురన్నదొక్కటే ఇప్పుడు వాడే తెలుగుమాట. దానికి గణ యతిప్రాసలకోసం పుట్టిన రూపాంతరం 'నెత్తు'. రక్త, శోణిత, రుధిర, లోహిత శబ్దాలకు 'ఎర్రనివి' అనేది మూలార్థం. క్షతం అంటే గాయం, దెబ్బ. దానినుంచి పుట్టింది క్షతణం. ఇదో పెట్టుపేరు. శరీరంనుంచి ప్రవించేది కాబట్టి ఆస్రం, అస్పక్కు అనే పేర్లు వచ్చాయి. నెత్తురుకు ప్రాచీనకావ్య భాషలో 'నల్ల' అని మరో పర్యాయపదముంది. ఆమాట నేటివాడుక నుంచి పూర్తిగా తొలగిపోయింది.

మాంస శబ్దం సంస్కృత పదం. దానికి 'పీశితం, తరసం, పలలం, క్రవ్యం, అమిషం' అనేవి పర్యాయపదాలు. క్రవ్యం, పీశితం సాధారణ పదాలయితే తక్కినవి వర్ణనాత్మకాలు. తర శబ్దానికి 'నేగం, వడి' అనే అర్థాలున్నాయి. ప్రవహించేది కాబట్టి తరపమన్నారు. పలల శబ్దానికి 'బురద' అనే అర్థం కూడా ఉంది. చిక్కని, గట్టి రక్తమే కాబట్టి మాంసాన్ని పలలమని పిలిచారు. అమిష శబ్దానికి నానార్థాలున్నాయి - లాభం, లంచం, భోగం వగైరాలు. 'తినేది, అనుభవించేది' అనే అర్థంలో ఈ మాట పుట్టి ఉండవచ్చు. వీటికి దీటయిన తెలుగుమాటలు 'ఎరచి, పొల, నంజాడు, పొలసు' అనేవి. ఈమాటలేవీ ఇప్పటి వాడుకలో తొలినాటి అర్థంలో, మాంసమన్న

అర్థంలో ఉన్నట్లు లేదు. పాల అంటే (దేహమంతటా) వ్యాపించి ఉన్నదని భావం. పాలయు అనే క్రియా రూపానికి కూడా 'వ్యాపించు' అనే అర్థముంది. అన్నంలో వంజాకొనేది కాబట్టి వంజాడు. పాల, పాలును శబ్దాలు రూపాంతరాలు. ఎరని ప్రాచీనకావ్య భాషలో కనిపించేనూట.

అన్ని అవయవాల్లోనూ రక్తమూంపాలుంటాయి. కానీ అవయవానికి పరైన తెలుగుమూల తెలియం లేదు. దానికి సంస్కృతంలో 'అంగం, అపసునం, ప్రతీకం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. అంగ శబ్దానికి దేహమనే అర్థం కూడా ఉంది. మర్యాదయునమనే అర్థం కూడా వచ్చింది ఈనాటికి. అతిముఖ్యంకాదు కాబట్టి అపసునం, మనుష్య రూపానికి (చిహ్నం) కాబట్టి ప్రతీకమన్నారు.

రొమ్ముకు రెండువైపులా కనిపించే మరో ప్రధానావయవం చేయి. 'చేయి, చేయి; కయి, కై, కేలు' అనే తెలుగు మాటలు నిజానికి రూపాంతరాలేగాని వాటిని పర్యాయపదాలనేవాళ్లు లేకపోలేదు. తాలవ్యకరణమనే ధ్వనిపరిణామంవల్ల కయి/కై శబ్దం చేయి/చేయిగా మారిందని చెప్పారు. కేలు అనేది నిత్యైకవచన రూపమంటారు. అంటే దానికి బహువచనరూపం వాడుకలేదని భావం కానీ ఒకప్పుడది కెయి అనే ఏకవచన రూపానికి బహువచనరూపమే. కొన్ని శతాబ్దాలకిందటే అది 'పాలు' శబ్దంలాగా నిత్యైకవచనరూప మయిందన్నమాట. కైమోడ్పు వంటి సమాసాల్లో కై మిగిలింది. కేలు అనే రూపం వాడుకనుంచి తొలగిపోయింది.

చేయి శబ్దానికి సమానమైన సంస్కృతపదాలు 'భుజం', బాహువు, దోష, ప్రవేశ్టం' అనేవి. ఈ మాటలు మూపు నుంచి మణికట్టు వాకా ఉన్న శరీరభాగాన్ని చెప్పేవి. దోష శబ్దానికి ఇతరార్థాలున్నాయి తప్పు-వగరూ. మొండెంలో ఒకపక్కన ప్రవేశించి అంటే అటుక్కొని ఉంటుంది. కాబట్టి ప్రవేశ్ట మన్నారు. దండచేతినే భుజమంటారు. దోషప్రవేశ్ట శబ్దాలకు సంస్కృతంలోనే ప్రయోగాలు తక్కువ. దోషశబ్ద రూపాంతరమైన దోళ్ళబ్బం సమాసాల్లో (దోర్బలం వంటి వాటిలో) ఇంకా నిలిచివుంది. మణికట్టు నుంచి వేళ్లతోసహా కలిసి వున్న భాగాన్ని వేరుపేర్లతో పిలుస్తారు. 'పాటి, శమం, శయం, పంచశాఖ'మనే మాటలున్నాయి. శమశయ శబ్దాలు రూపాంతరాలు కావచ్చు. అయిదు వేళ్లుగా చీలి ఉంటుంది కాబట్టి పంచశాఖ మన్నారు. ఇది వర్ణనాత్మక పదం. పాటి అన్నదే మామూలు మాట. దానికి ముత్తైపునీరనే మరో అర్థవిశేషం లేకపోలేదు. పాటిగ్రహణం, పాటిపీడనం (=వివాహం) లాంటి మాటల్లో వేటికీ ఈ మాట వాడుకలో ఉంది.

చేయి మొండెంతో కలిసిన చోటుకు రెండు పేర్లున్నాయి. పైభాగం మూపు, కిందిభాగం చంక. ఈ రెండూ తెలుగుమాటలే. చంకకు పర్యాయమైన సంస్కృత పదాలు 'కక్ష బాహుమూలం' అనేవి. రెండోది వర్ణనాత్మకం - చేతి మొదటి భాగమనే అర్థమిస్తుంది కాబట్టి. మూపు శబ్దానికి స్కంధం, భుజశిరస్సు, అంపం అనే సంస్కృత పదాలు పర్యాయాలు. భుజం పైభాగం కాబట్టి భుజశిరస్సు అన్నారు. స్కంధ శబ్దానికి చెట్టుడోదె, శరీరంలాంటి ఇతరార్థాలున్నాయి. నరూధిని అంసద్వయం లంటి ప్రవరుడు వెట్టవేశాడని నునుచరిత్రలో అల్లసాని పెద్దన చూసినట్లు చెప్పాడు. అంటే రెండు మూపులనూ - అని అర్థం. చేయి మడతపడే భాగాన్ని మోచేయి

అంటాం. దానికి సమానమైన సంస్కృత పదాలు కరురం, కూర్పరం, కపోడి అనేవి. తలపురెను కూడా కర్పరమంటారు. బహుశా మోచేతి 'చిప్ప' కది పేరయి వుంటుంది. కూర్పరానికి మోకాలనే అర్థం కూడా ఉంది. అమూల కీలుకుగాక మోచేతి మోకారి 'చిప్ప' లకే పేరయి వుండాలి.

చేతికి వేళ్లుంటాయి కదా. ఇప్పటి భాషలో ఉచ్చారణలో చేతి 'వేళ్ల'కూ చెట్టు 'వేళ్ల'కూ భేదం లేదు కాని చేతికుండే నాటిని పూర్వం 'వేలు' అని ఏకవచనంలోనూ 'వేళ్లు' అని బహువచనంలోనూ పిలిచేవాళ్లు. కాలికుండేని కూడా వ్రేళ్లే పూర్వం. వేలు అనే తెలుగుమాటకు తుల్యమైన సంస్కృత పదాలు అంగుళం, అంగుళి, కరళాఖ అనేవి. మొదటి రెండూ అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. మూడోది 'చేతిభాగం' అనే అర్థంలో పుట్టిన వర్ణనాత్మక పదం. కొలతల్లో వాడే అంగుళం (అడుగులో పన్నెండోభాగం) వేరిపొడుగుమీద ఆధారపడే పుట్టిన మాట. తెలుగులో బొటనవేలనే దాన్ని సంస్కృతంలో అంగుష్ఠమంటారు. చూపుడు వేలు అనేదానికి జాట్టనవేలు అనే తెలుగు పర్యాయపదముంది. దానికి పమమైన సంస్కృత పదాలు తర్జని, ప్రదేశని అనేవి. రెండో మాటకు ప్రదేశిని అనే రూపాంతరముంది. మొదటి మూట వాడుకలో ఉన్న పదం. బెదిరించే పమయంలో కదిరించే వేలనే అర్థంలో తర్జని అనే మాట పుట్టింది. నడిమివేలును మధ్యమ అంటారు. కొందరు శ్రోత్రియులు దాన్నే దర్భవే అంటారు. దర్భల ఉంగరం తగిలించే వేలుకాబట్టి దర్భవే అనిపించారు. మనం తెలుగులో ఉంగరం వేలనే దాన్ని సంస్కృతంలో అనామిక అంటారు. అంటే ప్రత్యేకమయిన పేరు లేనిదని అర్థం. చిటికెనవేలును 'కనిష్ఠ, కనిష్ఠిక, కన్యస, కనీసి, కనీనిక' అని పిలుస్తారు సంస్కృతంలో. మొదటి రెండు మాటలూ చివరి రెండు పదాలూ అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. పీటన్నిటికీ 'చిన్నది' అనేదే మూలార్థం. అయితే ఈ పేర్లన్నీ చేతివేళ్లకేగాని కాలివేళ్లకు - మొదటి చివరి వాటికి తప్ప - పేర్లుకావు.

చేతికి వేళ్లకూ మరో గణితసంబంధముంది. కొలతల్లో ఏటిని బట్టి పేర్లు పరిమాణాలూ మారుతుంటాయి. చూపుడు వేలునూ బొటనవేలునూ చాచి పట్టినప్పుడు ■ రెంటి మధ్యా ఉన్నదూరాన్ని లొడితి, జత్తిలి అని పిలుస్తారు తెలుగులో. వాటి మీద వచ్చిన విశేషణ రూపాలు లొడితెడు, జత్తెడు అనేవి. లొడితి శబ్దానికి లొడితిని అనే రూపాంతరముంది. దీనికి సమానమైన సంస్కృతపదాలు ప్రాదేశం, తాలం, గోకర్ణం అనేవి. వీటిలో మొదటి శబ్దాన్ని యజ్ఞాల్లో, మూడో మాటను భూమికొలతల్లో ఎక్కువగా వాడతారు. బొటనవేలుకూ చిటికెనవేలికీ మధ్యగల చాచిపట్టిన దూరం జేన (నేటి ఉచ్చారణలో 'జాన'). దీనికి సమానమైన సంస్కృతపదం వితస్తి. మరో మాట వర్ణనాత్మకమైనది 'ద్వారశాంగులం' అనేది - అంటే పన్నెండువేళ్ల కొలత అని అర్థం.

చేతి వేళ్లను ముడిచి మోచేతి నుంచి ముడిచిన వేళ్లదాకా ఉన్న దూరాన్ని చెప్పే కొలత 'పిడిమూర' అంటారు. దీనికి పర్యాయపదం 'రత్ని' అనే సంస్కృతపదం. మోచేతి నుంచి చాచిన చిటికెనవేలిదాకా ఉన్న కొలత 'పిడిపిటి మూర'. దానికి సమానమైనది 'అరత్ని' అనే సంస్కృత పదం. రెండు తేనెల పొడుగున్నది మూర.

దానికి తుల్యమైన సంస్కృతపదం 'హస్తం'. వేళ్లు చాచిపట్టిన అరచేయి చేర. అందులో సగం - అంటే వేళ్లు వంచిన అరచేయి - పుడిసిరి. ఈ రెంటికీ 'ప్రస్ఫుటి' అనే సంస్కృత పదమే పర్యాయపదమంటారు. రెండు చేరలనూ ఒకేచోట చేరిస్తే అది 'దోసిరి' అవుతుంది తెలుగులో - దాన్ని 'అంజలి' అంటారు సంస్కృతంలో. ఈ రెండు మాటలూ 'నమస్కరించు, గౌరవించు' అనే అర్థంలో క్రియారూపాల్లో వాడుకలో ఉన్నాయి. అరచేతిని సంస్కృతంలో 'చపేటం, పుహస్తం, ప్రతలం' అంటారు. చపేటానికి చెంపదెబ్బ అనే అర్థం ఇటీవల వచ్చింది.

వేలున్నప్పుడు 'గోరు' తప్పదు. అదొక్కటే మాట తెలుగులో వాడుకలో ఉన్నది. దాచిక్కాడా 'చిన్న' అనే విశేషణార్థముంది. గోరుచిక్కుడు వంటి మాటలో గోరంటే 'చిన్న'. గోరువెచ్చన వంటి సమాసాల్లో దానికి 'కొంచెం' అని అర్థం. దీనికి పర్యాయపదాలని చెప్పతగ్గ సంస్కృత పదాలు 'నఖ(ర)ం, పునర్భవం, పునర్నవం, కరరుపాం' అనేవి. నఖ, నఖరాలు రూపాంతరాలు. నఖమనేదే మామూలు మాట. పునర్భవం అంటే మళ్ళీ పుట్టేది/మొలిచేది. పునర్నవం అంటే మళ్ళీ కొత్తగా వచ్చేది. కరరుపాం అంటే చేతిలో పుట్టినది. ఈ మూడూ వర్ణనాత్మకాలే. గోరు, నఖం అంటే అటు చేతివేళ్లకూ ఇటు కాలివేళ్లకూ ఉండేవి.

మొత్తం శరీరాన్ని మోసే, కదిలించే అవయవాలు కాళ్లు. కాలు శబ్దానికి వాలుగోవంతనే అర్థం కూడా ఉంది. కాలుకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ తెలుగుమాటలు 'అడుగు, అంజ, పొడ్డు, అడ్డ' అనేవి. కాలికింది భాగమూ అడుగే; నడిచేటప్పుడు కాళ్లు కదిలిస్తే అడుగు వేయటమే. అంటే 'నడక'ను కూడా అడుగు శబ్దంతో ప్రస్తావిస్తున్నామన్నమాట. అంజకు 'అంగ' అనే రూపాంతరమేకాక అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. పొడ్డు, అడ్డ అనే రూపాంతరాలకూ అంజకూ ధ్వనిశాస్త్ర సంబంధం లేకపోలేదు. ఈ మాటలన్నిటికీ 'వాలుగోవంతు' అనే అర్థం కూడా ఉండటం విశేషం. అనువాకం అనే నేద భాగాన్ని అడ్డ/పొడ్డు అనే పేరుతో పిలుస్తుంటారు - భాగమనే అర్థంలో.

కాలు శబ్దానికి పర్యాయపదమని చెప్పదగ్గ సంస్కృత పదాలు 'పాదం, పత్తు, అంఘ్రి, చరణ'మనేవి. వాటిలో మొదటి, చివరి మాటలకు తెలుగులో లాగా వాలుగో వంతనే అర్థవిశేషం లేకపోలేదు. పత్తు పాద శబ్దానికి రూపాంతరమే. పాదాది శబ్దాన్నిటికీ కాలు, కాలి అడుగుభాగం అనే అర్థాలు రెండూ ఉండటం విలక్షణం. కాలు మడతపడే కీలున్న చోటును తెలుగులో మోకాలంటారు. సంస్కృతంలో దాన్నే తానుపు, ఊరుపర్వం, అష్టిప త్తంటారు. మొదటిది మామూలు మాట. 'తొడలోని కణుపు/ముడుచుకొనే భాగం' అన్న అర్థంలో ఊరుపర్వమనే వర్ణనాత్మక పదం పుట్టింది. మొండేనికి కాలు కలిసే భాగాన్ని గజ్జ(లు) అంటారు తెలుగులో. సంస్కృతంలో దాన్ని వంక్షణం అంటారు. గజ్జల నించి మోకాలిదాకా ఉన్న కాలిభాగం తొడ. దాన్ని సంస్కృతంలో ఊరు వంటారు. సక్తి అనే మరో మాట ఉందిగాని దానికి ఆయుర్వేదంలోనే ప్రయోగం.

గుండెకూ కాళ్లకూ మధ్య రెండు ప్రరావానయనాలున్నాయి. మొదటిది వదుము. ఇది వర్ణవాత్మకం. పడిమి భాగాన ఉన్నది కాబట్టి వదుమున్నారు. దీనికి పరైన తెలుగుమాట కాసు. కావ్యాల్లో తప్ప ఈ మాటకు ప్రయోగమున్నట్లు లేదు. కాసుకు పర్యాయపదాలయిన సంస్కృత పదాలు 'మధ్య(మ)ం, అవలగ్నం' అనేవి. మధ్య-శరీరం మధ్య-ఉండే అవయవం కాబట్టి మధ్య(మ)ం. అవలగ్న శబ్దానికి అతుక్కొని/తగులుకొని ఉన్న భాగమని అర్థం. వదుము మధ్యలో ఉండే గుంటను బొడ్డు అంటారు. దాన్నే పూర్వం (ముఖ్యంగా కావ్యాల్లో) పొక్కిలి అని కూడా పిలిచేవాళ్ళు. ఈ తెలుగు మాటలకు సమానమైన సంస్కృతపదం నాభి.

వదుమున్నా లేకపోయినా జీవనాధారంగా ఉండకతప్పనిది, ఎంత సంపనా నెండనిదీ, ఎన్ని పాపాలయినా తనకోపం చేయవలసింది పొట్టు. దీనికి 'కడుపు, దొక్క, బొడ్డు, బొర్ర' అనే తెలుగు మాటలూ, 'ఉదరం, కుక్షి, జఠరం, తుందరం, పిచండం/పిచండం' అనే సంస్కృతపదాలూ పర్యాయపదాలంటారు. పొట్టు చిన్నరయితే బొడ్డు మరీ చిన్నదయితే చిరుబొడ్డు; కొంచెం పెద్దదయితే బొర్ర; ఎందుకపోయి ఉంటే దొక్క; వెన్నుకు అతుక్కుపోయివుంటే 'అంటుపొట్టు'. పెరిగితే కడుపు. తెగబెరిగితే బానకడుపు. జఠరం అంటే కడుపు; తుందరమంటే బొర్ర; పిచండం అంటే బానకడుపు. ఉదరమన్నా, కుక్షి అన్నా పొట్టు. తుందిలుడు/తుందిభుడు అనే పదాలను పెద్దపొట్టగలవాళ్ళను చెప్పడానికి వాడారు. పిచండీలుడంటే బానకడుపున్నవాడు.

గుండెకు వెనకనున్న భాగం వీపు. దాన్నే వెన్ను అంటారు కూడా. దీనికి సమానమైన సంస్కృత పదం వృష్ణం. అయితే ఈ కాలానికి 'ముడ్డ' అనే అర్థాన్ని పుష్ట శబ్దానికి అపొదించారు కొందరు. వీపు కిందిభాగం - కండగలది - కొవ్వెక్కినదీ పిరుదు. దీనికి పిర్ర అనేది రూపాంతరం. ఈ రెండు మాటలూ అచ్చతెలుగు పదాలు. వీటికి సమానమైన సంస్కృత పదాలు 'కటి, శ్రోణి, కకుద్మతి' అనేవి. పిరుదు శబ్దానికి 'వెనకఉన్నది' అని వ్యుత్పత్తి. కటం అంటే 'మొల'. మొల దగ్గరిది కాబట్టి కటి అన్నారు. కకుత్తు అంటే మూపురం అనే అర్థం కూడా ఉంది. కుకుద్మతి అంటే (ఎద్దుమూపురంలాగా) కొవ్వగల/కండపట్టిన, ఎత్తయిన భాగమని అర్థం చెప్పవచ్చు. శ్రోణి శబ్దానికి 'మొల' అనే అర్థమూ ఉంది. పిర్ర అనే అర్థమూ ఉంది. స్త్రీల పిరుదులను మాత్రమే నిరంజనుని పిలవాలని నిఘంటువులు చెప్తాయి! 'మొల'ను సూచించడానికి 'కటం, శ్రోణిపలక'మనే మాటలున్నాయి సంస్కృతంలో.

పిరుదులకు ముందున్న భాగాన్ని 'జఘనం, పురస్సు' అనే శబ్దాలతో సూచిస్తారు సంస్కృతంలో. పురస్సుంటే ముందున్నదని అర్థం. జఘన శబ్దానికి స్పష్టంగా అర్థాలివ్వరు నిఘంటువుల్లో. మొల అని కొందరు, 'మడికట్టు' అని కొందరు వివరిస్తారు. జఘన్యం అంటే పురుషాంగం. జఘనం అంటే స్త్రీ మర్మాంగం అని కొందరు. కాదు పిరుదులని కొందరు. ఇలా శరీరం లోపలా బయటా అనేకావయవాలూ భాగాలూ ఉంటాయి. వాటన్నిటినీ ప్రస్తావించటం అయ్యుద్వేదం నిత్తిరాయటమే.

శరీరంలోని రక్తమాంసాదులన్నిటినీ కప్పి ఉంచేది చర్మం. అది సంస్కృతపదం. త్వక్కు/త్వచం, అప్యగ్గర/అప్యగ్గర అనే పర్యాయపదాలున్నాయి దానికి. త్వక్/త్వచం అనే మాటలకు పొర, బెరడు మొదలైన అర్థవిశేషాలున్నాయి. ■ చివరగాతోనే

అస్పృశ్యుల వంటి వర్ణవాత్మక పదాలేర్పడ్డాయి. వాటికి దీటుయిన తెలుగుమాటలు 'తోలు, తొక్క, తిత్తి, చట్ట, కడవసం/కళాసం' అనేవి. మొదటి రెండూ బూతుల్లో చేరితే, చివరి మూడూ పుస్తకాల్లో తందాచుకున్నాయి. తిత్తికి అర్థం మారిపోయి చర్మమనే సంస్కృతపదమే తెలుగువారి వాడుకలో నిలిచింది.

వస్త్రవిశేషాలు

శరీరాన్ని కప్పి వాగరకతకు చిహ్నంగా నిలిచే గుడ్డ విషయం చూద్దాం. గుడ్డ అనే అచ్చతెలుగు మాటను ఎందుచేతనో పర్యాయనిఘంటువులు పేర్కొనలేదు. అలాగే ఈ కాలంలో ఎక్కువ వాడుకలో (బహువచనంలోనే) వినిపించే 'దుస్తు' అనే మాటను కూడా అవి లెక్కించలేదు. నిఘంటువులు ఏయే మాటలు ఏయే నిర్దిష్టార్థాల్లో పర్యాయపదాల్లో సూచించటంలో కూడా ఏకాభిప్రాయం ప్రదర్శించటంలేదు. అందువల్ల మన నిఘంటువుల ప్రామాణ్యం సంగతి ఎలా ఉన్నా ఇక్కడ చెప్పే అర్థవిశేషాలుగూడా అభిప్రాయభేదాలకు దారితీయవచ్చు. వినరాల్లోకి పోయి కవి ప్రయోగాలూ పోదరభాషా శబ్దాలూ రాయటం చర్చించటం ఇక్కడ సాధ్యం కాదు. అందువల్ల స్థూలంగా మాత్రమే వస్త్ర పర్యాయపదాలను ప్రస్తావించవలసి వస్తున్నది.

'గుడ్డ, బట్ట, దుస్తు, వలువ, కోక, పుట్టం, గింటెం, చీర/చీరె, చేరె, కట్టు, కప్పడం, సేర, వలిపం, వలుపు, డీటు, కడితం, సుగడితం' అనే తెలుగుమాటలూ, 'వస్త్రం, అచ్చాదనం, వాసస్సు, వసనం, అంశుకం, చేలం, పటం, వరాసి/వరాశి, దుకూలం' అనే సంస్కృత పదాలూ కొంచెమించుమించుగా ఒకదానికొకటి పర్యాయ పదమని చెప్పదగినవి. ఈ కాలానికి గుడ్డ, బట్ట అనే మాటలు వస్త్రసాధారణానికి - అంటే ఒంటిమీద ధరించే ఏ రకం వస్త్రానికయినా పేర్చని చెప్పవచ్చు. కుట్టించిన గుడ్డలను మాత్రమే దుస్తులంటారు. గుడ్డ శబ్దానికి చిన్నదనీ, తక్కువదనీ సూచ్యార్థముంది. కట్టుగుడ్డలు వగైరా సమాసాల్లో/పదబంధాల్లో గుడ్డ అంటే సాధారణ వస్త్రం/ సాదాబట్ట అనే అర్థసూచన వినిపిస్తుంది. బట్టలు - అవి బహువచనంలో. వాడినప్పుడు ఎవరికయినా బహుకరించటానికిచ్చే గుడ్డలు అనే అర్థవిశేషం, అందువల్ల ఏ కొంచెమో గౌరవవాచకత్వం ఉన్నదనిపిస్తుంది. రవికగుడ్డ(లు), అంటాంగాని 'రవికబట్టలు' అనం. అయితే కట్టుబట్టల్లో/కట్టుగుడ్డల్లో పొందవులు వనవాసాలకి వెళ్ళేరంటే అర్థంలో పెద్దభేదమున్నట్లనిపించదు. అసలు 'కట్టు' అన్నంతవరకే గుడ్డకు/బట్టకు పర్యాయపదం. కట్టుకొనేది కట్టు(గుడ్డ). కట్టుకొనే తీరు/పద్ధతిని కూడా కట్టు అంటారు. (అయిన సైకిలుకట్టుగా పంచెకట్టారు). గుడ్డ శబ్దానికి చుట్టుకొనేది చుట్టేది అనే అర్థముంది. ఒక తీరూ పద్ధతీ లేకుండా ఒంటికి చుట్టుకొనేది తొడిగేది దుస్తు (దుస్తు అంటే అందమైనదనే అర్థం కూడా ఉంది). అయినా దుస్తులు కుట్టించుకుందామని చెప్తుంటారు - మొదటి అర్థం మరిచిపోయి.

చీర/చీరె అనేమాట స్త్రీలు ధరించే గుడ్డ - అంటే కోక - అనే అర్థంలోనే వేటి వాడుకలో ఉంది. ఒక పెద్ద బట్టనుంచి చీర (అంటే చించి) తీసుకొని ధరించేగుడ్డ ఏదయినా చీరే. భారతంలో ఉత్తరుడు కౌరవవీరుల 'తలచీర'లు తెచ్చి దొమ్మపార్తికలుగా వాడుకోడాని కిస్తానన్నాడు. అంటే 'తలపాగా'ల వన్నుమాట. అరణ్యానికి పోయే స్త్రీ పురుషులు పూర్వం 'నారచీరలు' కట్టి బయల్దేరేవారు. ఒకప్పుడు చీరకు స్త్రీ వస్త్రమనే పంకుచితార్థం ఉండేదికాదు. కాలక్రమాన 'కోక' కూడా స్త్రీ వస్త్రమయింది కాని అది కూడా ఒకనాడు స్త్రీ పురుషసాధారణ వస్త్రంగానే ఉండేది. వలువ, పర్వ, పలుపు అనేవి పరస్పరం రూపాంతరాలు. పల్లవిగుడ్డ మడతలు పెట్టివ బట్ట, శుభ్రమైన గుడ్డ, తెల్లనిగుడ్డ అనే రకరకాల అర్థాలు చెప్తారీ మాటలకు. ఇవే అర్థాలు వలిపం ■నే మాటకూ చెప్తారు. 'వలి' అనే తెలుగుమాటకు 'చలి, చల్లదనం' అనే అర్థాలున్నాయి. వలిపం అనేది అచ్చడే ఉరికినబట్ట అన్నమాట. చల్లగా (అందువల్ల 'మడిగా') ఉండేది అనే అర్థంలోనే ఈ మాటలన్నీ పుట్టివుంటాయి. పుట్టమన్నా గుడ్డే. గుడ్డలంటిని 'పుట్టచెందు' అనేవాళ్లు పూర్వం. 'పుట్టగోచి' అనే మాటకూడా మొలకుచుట్టుకొనే ఆకుంస్తానంలో వచ్చిన 'గుడ్డగోచి'కి పేరయివుంటుంది. నిఘంటువులు 'పెద్ద' అనే విశేషణార్థముందని ఈ సందర్భంలో చెప్తాయి. 'గట్టిగా నిలిచే'దనే అర్థంలోనే వచ్చి వుంటుందీమాట - 'పుట్టకోట' అనే మాటలోలాగా.

గింటెం అనేది మామూలు బట్టకాదు. 'బంటనేత' నేసినగుడ్డ-రెండు పొరలగుడ్డ అన్నమాట. కప్పడమనేది 'కర్పటం' అనే సంస్కృత శబ్దంనుంచి పుట్టిన తద్భవం. మూలంలోనే దానికి 'గుడ్డ, చివిగిన గుడ్డ, మాసినగుడ్డ' అనే అర్థాలున్నాయి. తెలుగులో చివరి అర్థం విలిచినట్లులేదు. కడితం మామూలుగుడ్డ. సాధారణంగా పీరిరంగడ్డిన గుడ్డ అది. పూర్వం ■ గుడ్డమీద లెక్కలు రాసిచుట్టలు చుట్టి ఏ రేకు గొట్టంలోనో వెదురుగొట్టంలోనో దాచుకొనేవాళ్లు. లేదా దస్త్రాలుగా కట్టిపెట్టేవాళ్లు. కొంతకాలం గడిచిన తరువాత కడితం మీది అక్షరాలు చెరిగిపోయేవి. పొందురంగ మావోత్సవంలో కడితం కప్పడేలి అక్షరాలు కనపడకుండాపోయాయని బావురునుంటాడు. కొన్ని కడితాలను జిగురులో ముంచి మసితొడ్డి ఎండబెట్టి అట్టలాగా తయారుచేసేవాళ్లు. సుర్తముక్కతోనో సున్నంతోనో బలపంతోనో అక్షరాలు రాసేవాళ్లు. మడతలు పెట్టి కట్టగట్టినప్పుడు ఒక అక్షరం మీదనురొకటి పడి అంతా కలగాపులగమయ్యేది. కడితానికి కణితమనే రూపాంతరముంది. కడితం మామూలు కట్టుగుడ్డకాదని చెప్పవచ్చు. సుగ్గడితమనే మాట విశేషణమని 'చిక్కని నేతగల'దనే అర్థమిస్తుందని చెప్తారు. 'ముతకగుడ్డ' అనే వినరణ చాలావరకు సరిపోతుంది. కేవలం అడవాళ్లే కట్టేగుడ్డకు 'జీబు' అనే పేరుండేది. ఆ మాటకిప్పుడు వాడుకేలేదు.

చీర శబ్దానికి చీరె, చేరె అనే రూపాంతరాలున్నాయంటారు. అయితే మూడో రూపం నిఘంటువుల్లో తప్ప చురెక్కడా కనిపించదు. కొందరు నిఘంటుకారులు 'దువ్వలువ' అనే అచ్చతెలుగుమాట వస్త్రశబ్ద పర్యాయపదమన్నారు. వలువ అంటేనే వస్త్రమయితే దువ్వలువ అన్నా అదే అర్థమనటం వింతగా ఉంటుంది. 'దువ' వలువను దువ్వలువ అంటారు. దువ అంటే రెండు. రెండు పొరలగుడ్డను దువ్వలువ

అవారి. దుప్పటి/దుప్పటం అనేది కూడా ఇలాంటి మాటలే - రెండు పొరలగుడ్డ అన్నమాట. కొన్ని విషయములు బీమాటకు 'కట్టుకోక' అనే అర్థమిస్తాయి. చీరల్లో వారచీర, పట్టుచీర, నూలుచీర, వగైరాభేదాలున్నాయి. వాటన్నిటికీ సమానమైన సంస్కృతపదాలు ఉన్నాయి. ఒకప్పుడు 'చీర' అంటే మొత్తం శరీరాన్ని కప్పి ఉంచే గుడ్డ అనే అర్థం ఉండేది. కాలక్రమాన వడుముకు కట్టేదే చీరై, తలకు చుట్టేది 'తలచీర' అయి, పైగుడ్డగా వేసుకొనేది 'పైచీర'గా మారిపోయింది. ఆ తరువాత స్త్రీలు కట్టేది 'చీర' అన్నారు. మొగవార్లకు చీర ప్దానంలో పంచే, దోవతి వగైరాలు వస్తాయి.

వస్త్రం, వసనం, వాసస్సు అనే మాటలు పరస్పర సంబంధంగల పదాలు. ఈ మూటిలోనూ (ఒంటిమీద) 'ఉండేది' అనే మూలార్థం కనిపిస్తుంది. ఆచార్యదనం అంటే కప్ప. శరీరభాగాలను కప్పి ఉంచే వస్తువుకాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది. దేన్ని కప్పేవుంచేదయినా ఆచార్యదనమే. అంశుక మనే మాటకు గుడ్డ, సన్నగుడ్డ, ఉత్తరీయం అనే అర్థాలున్నాయి. అంశు శబ్దానికి కాంతి, ప్రకాశం వగైరా అర్థవిశేషాలున్నాయి. బహుశా మెరిపేది అనే అర్థంలోనో, దరిద్రుడు కాడని సూచించడానికో ఈ పేరు వచ్చి ఉంటుంది. అంశుమంతుడనే మాటకు దనవంతుడనే అర్థముంది. ఒకప్పుడు ఒంటికి గుడ్డ ఉండటమే గొప్ప. లేనివాడు గోచీ పెడ్తే ఉన్నవాడు ఉత్తరీయంకూడా వేస్తాడు. వస్త్రరారణ వాగరకతకేగాక కలిమికి కూడా చిహ్నం కాబట్టి ఈ మాట పుట్టి ఉంటుంది. చేల(ం) అంటే గుడ్డ. చేల శబ్దానికి అధమం అనే అర్థంకూడా ఉంది. అయినా అమాట నుంచి పుట్టిన తెలుగుమాట 'సేల'కు నీచార్థం లేదు. విడిగా ఈ మాటకు - చేలకు - తెలుగు రచనల్లో ప్రయోగంలేదుగాని 'చేలాంచలం' పంటి సమాసాల్లో ఈమాట వినిపిస్తుం దీనాటికీ.

పటమనేది మామూలు గుడ్డకారు. 'చిత్రపటం' అనేమాటకు బొమ్మకు బొమ్మ అనే అర్థం ఇటీవల వచ్చిందేగాని, చిత్రం - అంటే బొమ్మ-గీసేపటం - అనే గుడ్డను - చిత్రపటమనేవాళ్ళు పూర్వం. దుకూలం అనే మాటకు కొందరు 'తెల్లగుడ్డ' అనీ, మరికొందరు 'సన్నగుడ్డ' అనీ అర్థాలు చెప్తారు. ఇంకా కొందరు ఈ రెండర్థాలూ ఉన్నాయంటారు. పరాశి, వరాశి శబ్దాలు రూపాంతరాలు. వీటికి ముతకగుడ్డ అనే అర్థవిశేషముంది. రకరకాలగుడ్డలకు రకరకాల పేర్లున్నాయి - సంస్కృతంలో.

చినిగిన గుడ్డను వక్తకం, కర్పటం అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. బహుశా వక్తంలో - రాత్రివేళల-ధరించదగినది కాబట్టి వక్తక మన్నారేమో. చిరుగులు పదిమంది కంటబడటం బాగుండదు కాబట్టి వాటిని రాత్రులు ధరించవచ్చు గదా. కొందరామాటకు మాసినగుడ్డ అనే అర్థమంటారు. కర్పటమనేది కప్పడమనే మాటగా తెలుగులో చేరినపదానికి మూలరూపం. ఉభయభాషల్లోనూ వీటికి చినిగిన గుడ్డ అనే అర్థముంది. చీకి/చికిరిపోయిన గుడ్డను సంస్కృతంలో పటచ్చర మంటారు. అంటే పాతగుడ్డ అనే తెలుగు సమాసానికి సరైన మాట అన్నమాట. పలచని గుడ్డను సుచేలమంటారు. కొందరు దాన్నే పటమనే పిలుస్తారు. వీనియినా వస్తువులనూ (దస్త్రాలుగా) కట్టి పడేయటానికి వాడే ముతకగుడ్డను ఏచోలం అంటారు.

కేవలం నడుము కింది భాగాన్ని మాత్రమే కప్పిస్తుంటే 'కట్టు' పుట్టాన్ని సంస్కృతంలో 'అంతరీయం, ఉపసంవ్యాసం, పరిధానం, అధోంశుకం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. అంతరీయం ఉత్తరీయం కావడన్నమాట. ఉత్తరీయం బుజమెక్కుతుంది. అంతరీయం నడుముకు చుట్టుకొంటుంది. అదే భేదం. సంవ్యాసమంటే బుజంమీద వేసుకొనే ఉత్తరీయం. ఉపసంవ్యాసం అంటే దానికి దిగువమండే కట్టుగుడ్డ. పరిధానం అంటే దోవతి; సాధారణంగా మగవాళ్లు కట్టుకొనే పంచె. అయినా ఇటీవలి కవులు కొందరు షష్ట్రసాధారణమనే భావంతో స్త్రీలు కట్టే గుడ్డలను కూడా ఈ పేరుతోనే పిలుస్తున్నారు! నిదానికి ఒంటికి చుట్టివుండేది అనే దాని మూలార్థం. అధోంశుకం అనగానే కింది (అధః) గుడ్డ (అంశుకం) అని తెలుస్తుంది. ఇవన్నీ వర్ణవాత్మకంగా వచ్చిన మాటలేగాని వేరుకావు.

పైగుడ్డ, పైపంచె అనేది లేకుండా వీధిలోకి పోవటం (ముఖ్యంగా కోస్తాలో) మర్యాదాపరుల లక్షణంకాదు. తలగుడ్డ, పైగుడ్డ రెండూ ఉండటం పెద్దరికానికి చిహ్నం. ఇప్పటికీ కోర్టుల్లో పైగుడ్డను తలకు చుట్టగాని దోనెక్కునివాళ్లున్నారు. తలను కప్పిస్తుంచకపోవటం ఎదుటి వ్యక్తిని అగౌరవించటంతో సమానం. బుజంమీద గుడ్డ లేకపోతే తనను తాను అగౌరవించుకున్నట్లు అని ఒకప్పుడు భావించేవారు. ఇరవయ్యో శతాబ్ది ప్రథమార్థంలో కేవలం బుజంమీద ఏ తుండుగుడ్డనో వేసుకోవటం మామూలు సంసారికి ఎంత అవసరమనుకొనేవాలో పెద్దింటి దననంతులకు 'వల్లెవాటు' అంటే ముఖ్యమనుకొనేవాళ్లు. అది నిజానికి ఒల్లెవాటు. ఒల్లె అంటే పంచలోపగం (అర్థవస్త్రం). రెండు పంచలెయితే 'వాపు'. ఆ మర్యాదలు ఇప్పుడు మారిపోయినా వివాహసమయంలో పెండ్లికొడుక్కు ఒల్లెవాటు వేయటం అనే సంప్రదాయం చాలాచోట్ల నిలిచింది.

ఉత్తరీయం, అంగవస్త్రం అనే సంస్కృత పదాలే తెలుగువారి నాడుకలో నిలిచాయి. పైగుడ్డ, పైతుండు, పైపంచె వంటి తెలుగుమాటలు మొరటై ఇవి నాగరకతకు చిహ్నాలయిపోయాయి. అంగం అంటే శరీరం. దాన్ని కప్పే వస్త్రం అంగవస్త్రం. ఇది వాడుకలో అంగోస్త్రమయిపోయి చివరి కోకులానికి అందులోని అంతశ్శాఖకూ లక్షణమైపోయింది. దాన్నే సంద్యాసం అని కూడా పిలుస్తారు. కొందరు బృహతిక అనేవారు - అంటే పెద్దరికానికి చిహ్నమని.

ఇవేవీ లేని, భరించలేనివాళ్లు - మొగవాళ్లయితే ధరించేది/పెట్టేది గోచి. దీనికే కచ్చడం, గోణం, బొట్టం అనే తెలుగు పర్యాయపదాలున్నాయిగాని ఒక్క కచ్చడమనే మాటకే కావ్యగౌరవం ఉందని చెప్పాలి. దీన్నే సంస్కృతంలో కాపీనమంటారు. గోచీ పెట్టడంలో గూడా వైవిధ్యముంది. 'పుట్టగోచి' వంటి భేదాలున్నాయి. ■ గోచీని చూసి అది తోకని భ్రమించి అర్యులు సవరలు మొదలయిన అటవికులను కోతులని వర్ణించారని, హనుమంతుడూ సుగ్రీవుడూ వనెరాలు గోదావరీ ప్రాంతంలోని దీవుల్లో నివసించిన అదిమవాసులనీ, రాముడసలు గోదావరిదాటలేదని, ఇప్పటి శ్రీలంక అప్పటి లంకకాదవీ ఎడాపెడా వాదించినవాళ్లున్నారు. స్త్రీలయితే కట్టేది 'పొత్తి'. అందుకే 'పొత్తుల్లో బిడ్డ, పొత్తిగుడ్డ' మొదలయిన మాటలు పుట్టాయి.

పురుషులు ఉత్తరీయాలు ధరిస్తే స్త్రీలు పైటలు వేస్తారు. ఈ మాట 'పైతా' అనే ప్రాకృత శబ్దం నుంచి పుట్టిందని కొందరు. దానికి పయట, పయంట, ప్రయ్యంట అనే మార్పాంతరాలుండేవి. పయ్యెద అనే మరో అచ్చతెలుగు పదాసముంది, పర్యాయపదంగా. ఎద - అంటే గుండె - పైన ధరించేదికాబట్టి పయ్యెద అన్నారు. పైట వేసే అలవాటు మొదట దాక్షిణాత్యులది. అందుకే దానికి సరైనమాట సంస్కృతంలో లేదు. లేకనే 'ప్రవోత్తరీయం, శాంతోత్తరీయం' అనే సమాసాలు తర్జిమాచుకున్నారు! మనవాళ్ళకు పైట ఎంత ముఖ్యమో ఉత్తరాది వాళ్ళకు 'నివీత'మంత ముఖ్యం. నివీతమంటే కప్పకొన్నది (దుప్పటి) అని అర్థం. దానికి ప్రావృతమనే పర్యాయపదముంది. దానికి 'కప్పింది' అని అర్థం. ఫలితముక్కంటే. దీన్నే తెలుగులో 'మేలిముసుగు' అంటారు. మేలి అంటే 'పైనున్న' అనేగాని 'ఉత్తమమైన, నుంచి' అని కాదిక్కడ.

చీరెలూ పంచెలూ ఒంటికి చుట్టి ముడివేసేవేగాని వాటికి కుట్టుపనితో సంబంధంలేదు. శాతవాహనుల కాలం దాకా - అంటే రమారమి క్రీస్తు శకారంభం దాకా - కుట్టుటం తెలీదని చెప్తారు. సూది, దారం, కుట్టు, అతుకులు అప్పటినుంచే వాడుకలోకి వచ్చాయంటారు. మనమిప్పుడు కుట్టుపని అనేదాన్ని పూర్వం 'కుట్రపుపని' అనేవాళ్ళు. ఇప్పుడు మనం ఇంగ్లీషులో టెయిలర్ అంటున్న వ్యక్తిని అంతకుముందు ఉర్దూలో ధర్తి అనేవాళ్ళు. అంతకన్నా ముందుకాలంలో కుట్రపువాడు అనేవాళ్ళని శ్రీహరిరామం సాక్ష్యమిస్తుంది. కుట్టుపని తెలిసిన తరువాతనే చొక్కాలు, లాగూటా, రవికలూ, అంగాలూ వచ్చాయి. అవి రాకముందు పురుషులు పైన ఉత్తరీయాలు ధరించినా ధరించకపోయినా స్త్రీలు మాత్రం దుప్పటికప్పకొనేవారు. రొమ్ములచుట్టూ పన్నుగుడ్డలు తీపే వీపునగాని ముందుదైపునగాని ముడివేసేవారు. రవికలు వచ్చిన తరువాత బాబా చాలాకాలందాకా (రవిక) ముడేగాని గుండీలు వస్తరాలు వాడుకలోకి వచ్చాయి. టెగివాళ్ళ చొక్కాలకు బొత్తాలు లేనికాలంలో గట్టి దారాలతో లాగికట్టే వాళ్ళు. ముస్లిం రాజ్యకాలంలో పొడుగాటి అంగరఖాలు వచ్చి, వాటిని కట్టడానికి పన్నెండు ముళ్ళు వేయటమనే ఆచారం పుట్టింది. అంటే బారాబందీ (పన్నెండు ముళ్ళు), అదే బాదరబందీగా మారిందంటారు!

తెలుగులో రవిక, రైక, కంచెల అనే మాటలున్నాయి. మొదటి రెండూ మార్పాంతరాలు; మూడోది పర్యాయపదం. రవికను పూర్వం బండిరాతో రాపేవాళ్ళు. కంచెల అనే మాట దినాడో వాడుక నుంచి తప్పిపోయింది. ఇంగ్లీషు మాటలు వచ్చింతర్వాత రవిక కూడా పల్లెటూరి/పాతకాలపుమాటగా మారిపోయింది. వీటికి సంస్కృత పర్యాయపదాలు 'చోలం, కూర్వాసకం, కంచులి(క)' అనేవి. ఈ చోలం అనేమాటనుంచే ఇప్పటి 'చోళీ' అనే మాట పుట్టింది. రూపంలో ఆకారంలో కుట్టేరీదులో ప్యాషన్లు పోయినట్లే అర్థరచాయలు కూడా మారిపోతుంటాయి. తలపాగాను కూర్వాసమంటారు. రవికను కూర్వాసకమనటమేమో తెలీదు. కప్రత్యయం స్వాంతంలోనూ కాక అల్పార్థంలోనూ కాక మరో అర్థవిశేషంలో వచ్చిందనాలి. కంచులే కంచెల శబ్దాలకు ధ్వనిలో అర్థంలో పోలిక వుంది. సంస్కృత పదానికి తెలుగుమాట మూలమో, తెలుగు మాటకు సంస్కృత పదం మూలమో చెప్పలేం.

లోకసామాన్యంలోనయితే తెలుగుకన్నా సంస్కృతమే ముసరిభాష కాబట్టి అన్ని తెలుగుమాటలకూ ప్రకృతి సంస్కృతంలోనే ఉందనే విశ్వాసముంది. సంస్కృతంలోని కంచుకీ శబ్దానికి ■■■ అనీ, కంచుక శబ్దానికి చొక్కా అనే అర్థముండటమే విచిత్రం. కంచుకమనే మాటకు సాముకుటునం, కవచం అనే ఇతరార్థాలు కూడా ఉన్నందున, అర్థవైవిధ్యమున్నమాట అర్వాచీనమో అరువుమాటో కావచ్చుననే సిద్ధాంతం ప్రకారం తెలుగు మాట మొదటిదని కొందరు వాదిస్తారు. కవచమనే అర్థంలో కంచుక శబ్దానికి సమానమైన తెలుగుమాట 'బొందలం'. బొంద శబ్దానికి మొండెం, శరీరం అనే అర్థాలున్నాయి. మరో తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదూని సంస్కృతంలో వారవాణం/బాణవారం అనే విచిత్ర శబ్దముంది. బాణం దెబ్బనుంచి కాపాడేది కాబట్టి అపేరు వచ్చింది - బాణవారమని. 'పారావతం'లోనుంచి పుట్టిన 'పారువం' తరవాత 'పాపురం'గా వర్ణవ్యత్యయంతో మారినట్లే బాణవారు వారవాణంగా మారినదన్నమాట (బ-వ-ల మారుపాటు ఉత్తరాదివారి ఉచ్చారణలో సహజం).

ఇప్పుడు లంగా అని పిలిచే వస్త్రవిశేషాన్ని అణ్ణతెలుగులో చల్లడమని, అంగ దట్టమని పిలిచేవాళ్లు. చల్లడ శబ్దానికి రూపాంతరమవిపించే చల్లడమనేదాన్ని కొన్ని నిఘంటువులు 'పుషంతరీయ'మని వర్ణించాయి - అంటే మొగవాళ్లు వాడే ద్రామరు వంటిదని! ఒకప్పుడు స్త్రీపుంభేదం లేకుండా 'చీర, కోక' శబ్దాల్లాగా చల్లడ/చల్లడ శబ్దాన్ని వాడేవారేమో! చల్లడానికి సమానమైన సంస్కృతపదం చండాతకం. కొన్ని నిఘంటువులు 'లుంగి' అనే మాటను అంగదట్టానికి (అంటే పానడాకు) పర్యాయపదమన్నాయి! ఇప్పుడు అర్థం పరిమితమై లుంగి పురుష వస్త్రవిశేషమయిందనుకోవాలి.

స్త్రీలకు మేలిముసుగులాగా పురుషులకు తలగుడ్డ, తలపాగ/పాగా పూర్వం నియతంగా ఉండేది. సంస్కృతంలో దాన్ని 'వస్త్రమకుటం' (=గుడ్డకిరీటం!) అని పిలిచేవారట. పాగా అంటే చాలు - తలపాగా అనే అర్థం వస్తుంది. ఆ మాటకు (పాగ, పాగా-లు రూపాంతరాలు) పాపుకోళ్లనే అర్థం కూడా ఉండటం విచిత్రం (తల ఎత్తునుంచి కాలికిందిదాకా ఒకే పేరుతో ఉన్నందువల్ల). పూర్వం తలపాగాను 'తలకట్టు' అనికూడా పిలిచేవాళ్లు. ఈ కాలానికి అది తెలుగు అక్షరాల పైభాగమనే అర్థంలో స్థిరపడిపోయింది. శ్రేష్ఠం, ముఖ్యం అనే అర్థవిశేషాలను సంతరించుకొంది; గాయం మాన్పడానికి తలక్కట్టిన గుడ్డకట్టనే సంకుచితార్థాన్నీ సంపాదించుకొంది. వీటిలో రకాలున్నాయి - కుల్లా, కుళాయి, తపారం, డెక్కి, జాతు, బోపి వగైరాలుగా. మల్లీ వాటిలోకూడా అవాంతగ భేదాలున్నాయి - కుచ్చల కుళాయి, ఈకలబోపి, అల్లుతపారం వగైరాలుగా. ఆంధ్రరత్న దుగ్గిరాల గోపాలకృష్ణయ్య వందల రకాలుగా పద్దతులు మార్చి తలగుడ్డలు చుట్టేవాడని చెప్తారు. అదొకప్పటి కళ. ఇప్పుడు విస్మృతాచారం. శ్రీనాథుడు 'కుల్లా' తలకూ, 'కోక' మొలకూ కట్టి కన్నడ దేశయాత్ర చేశానని చెప్పకున్నారు.

మరికొన్ని నిఘంటువులు 'దుత్తాయి, అరదట్టి, కుప్పసం, అంగి (!), కుటుసం' అనేవి తలపాగా అనే అర్థమిచ్చే సంస్కృత శబ్దం కూర్చాసానికి పర్యాయపదాలని పేర్కొన్నాయి. కుప్పసం కూర్చాస శబ్దభవమే. కుటుసం పాము శరీరానికి మనిషి

తలకూ సదిపక్ష అచ్చాదన. తలకు చుట్టినా దాన్ని 'అంగీ' అనే పిలిచారన్నమాట. అంగం అంటే శరీరభాగం. ఏ భాగాన్ని అలంకరించినా అది అంగి కావచ్చు! దట్ట అనే మాటను నడుముచుట్టూ చుట్టే 'కాసెకోక' కు పర్యాయపదమంటారు. కాసె శబ్దానికి 'పసి' అనే అర్థముంది. పసిచేసే వ్యక్తి పైబట్టలు అడ్డుపడకుండా, కింది బట్టలు జారకుండా దిగించి కట్టిన బెట్టు వంటి గుడ్డ కాసెకోక. అంత నిండుగా కాక తలకు చుట్టిన (తలవెంట్రుకలు కనిపించేటట్టు కట్టిన) తలగుడ్డను అరదట్టి అన్నారన్నమాట.

దీరల్లో రకాలున్నాయి. పూర్వం మహర్షులూ అరణ్యవాసానికి వెళ్లేరాజులూ 'నారచీర'లు కట్టేవాళ్లు. ఈ మాట తెలుగుమాట. దీనికి సమానమైన సంస్కృతపదం 'వొల్కం'. వల్కలం అంటే నార. ఆ నారతోచేసింది వొల్కం. కొన్ని విషయపులు దానికి 'క్షేమ'మనే మరో పేరుందంటాయి. కొన్నేమో క్షేమ శబ్దానికి తెల్లచీర అనే అర్థముందంటాయి. మరికొన్ని క్షేమ శబ్దానికి క్షోమమనే రూపాంతరముందనే దానికి 'వెలిపట్టుచీర' (అంటే తెల్లపట్టుచీర) అనే అర్థముందనీ చెప్తాయి. క్షోమ/క్షేమ శబ్దాలకు 'తెలుపు, తెల్లని, వెల్ల, వెలి' అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. అడివికిపోయేవాళ్లు పేరంటానికిలాగా పెల్లకిలాగా పట్టుచీరలు కట్టిపోరు. ఈ మాటకు 'పట్టుచీర' అనే అర్థవిశేషం ఉంటే అది వాల్క శబ్దానికి పర్యాయపదం కాదు.

మాలుచీరెను సంస్కృతంలో "కార్పాసం, ఫాలం, బాదరం" అని పిలిచేవాళ్లు. కార్పాస అంటే పత్తి. కార్పాసమనేది పత్తితో తయారయినదనే అర్థమిస్తుంది. ఫాల శబ్దానికున్న అనేకార్థాల్లో 'నూలు' అనేదికూడా ఉంది. ఫల శబ్దానికి పత్తి అనే అర్థమున్నది. అందువల్ల ఫాలమంటే నూలుచీర అనే అర్థం చెప్పవచ్చు. బదరమన్నా పత్తి. దాంతో తయారయిందికాబట్టి బాదరమనేపేరు వచ్చింది. అయితే కార్పాసమనే మాటకే న్యాస్త్ర ఎక్కువ. నూలుచీరకన్నా మృదువయింది ఖరీదయింది పట్టుచీర. అదిరంగులేక - తెల్లగా ఉంటే 'వెలిపట్టు' - అంటే తెల్లపట్టుచీర. కుశ శబ్దానికి 'రాడు' అనే అర్థముందనీ, కాశయం అనేపేరు ■ కారణంచేత 'పట్టుచీర' అనే అర్థంలో సంస్కృతంలో వచ్చిందనీ చెప్తారు. తెలిపట్టుచీరను క్షోమం, క్షేమం, దుకూలం అని పిలుస్తారని చెప్తారు. కానీ దుకూల శబ్దానికి 'తెల్లని/సన్నని గుడ్డ' అనే అర్థవిశేషముందని కొందరూ, నేతనీస పట్టుచీర అనే అర్థమే ఉందని మరికొందరూ చెప్తారు. గిల్కు వగైరాలు తరవాత కాలంలో వచ్చినవి. పాతమాటలుకావు.

కొత్త గుడ్డ/చీర అనేదానికి సంస్కృతంలో వేరేమాటలున్నాయి - 'అనాహతం, నిష్క్రివాణి, తంత్రకం' అని. అనాహతం దెబ్బతగిలినది. అనాహతం అంటే (చాకలిబండమీద) దెబ్బలు తీసని గుడ్డ అన్నమాట. అంటే ఉడుకుపడని, ఉతకని కొత్తగుడ్డ అని అర్థం. 'ప్రవాణి' శబ్దానికి పడుగుపేకల మధ్య నిలిపే 'లేకబద్ద' అని అర్థం. నిష్క్రివాణి అని బహుశా అర్థం మగ్గంబయటికితీసిన పరికొత్తగుడ్డ అనే అర్థంలో చెప్పవంటారు. తంత్రశబ్దానికి చాలా అర్థాలున్నాయి. అందులో 'మగ్గం, నూలిపడుగు' అనేవి కూడా ఉన్నాయి. 'అప్రదేనేసీ తెచ్చినగుడ్డ' అనే అర్థంలో తంత్రకం అనే పేరు పెట్టవంటారు.

అలంకారం కోసం - ముఖ్యంగా పందిళ్లపై బాగంలో కట్టే రంగుగుడ్డలను తెలుగులో 'ఉల్లెడ, ఉల్లబం, మెట్టు, మట్టు, చందువా, మేల్మట్టు' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. చందువాకు చందువ, మేల్మట్టుకు మేలుకట్టు అనే రూపాంతరాలున్నాయి. మేలు శబ్దానికి 'పైన, మీద, ఎత్తయిన' వగైరా అర్థవిశేషాలున్నాయి. ఎత్తునకట్టినకట్టు కాబట్టి మేలుకట్టు. మెట్టుకు రూపాంతరం మట్టు. దానికి 'అంచె' అనే అర్థాంతరముంది. ఉల్లెడకు ఉల్లడ అనే రూపాంతరముంది. 'ఉల్ల' అనే మాట నన్నయ్య తరవాతికాలంలో వాడుకనుంచి తొలగిపోయినట్లుంది. 'ఉల్ల' అంటే అక్కడ, 'ఇల్ల' అంటే ఇక్కడ, 'ఉల్ల' అంటే 'అంత దగ్గరా అంత దూరముగాని, మధ్యస్థదూరంలో ఉన్న' అని అర్థం. 'ఉల్ల జపనాశ్వపుండోక నల్లచూడు'మని కద్రూ వివరణసంభాషణలో నన్నయ ప్రయోగం. కప్పంత ఎత్తునకాక, అలాగని నేలబారుగానూకాక, మధ్యస్థంగా ఉండే ఎత్తున కట్టిన (రంగు) గుడ్డను 'ఉల్లడ/ఉల్లెడ' అనేకాక 'ఉల్లబం' అనికూడా పిలిచేవారు. అచ్చతెలుగుమాట అనిచెప్పే చందువాకూ 'చాందినీ' అనే హిందీ/ఉర్దూమాటకూ దూరపుచుట్టరికమయినా ఉందని గుర్తించాలి. ఈ తెలుగు మాటలకు సంస్కృత పర్యాయపదాలు 'వితానం, ఉల్లోచం, ఉల్లారం' అనేవి. ఉల్లదాన్ని సంస్కృతీకరించి ఉల్లార మన్నారనిపిస్తుంది. వితాన శబ్దానికి మెట్టు అనే అర్థంకూడా ఉంది.

చరితార్థ తప్పించుకోదానికి 'గొంగరి/గొంగడి, కంబరి, దుప్పటి, దువ్వలువ' అనసరం. ఇవన్నీ తెలుగుమాటఅని కొందరూ, ఇందులో కొన్ని మనవికావనీ కొందరూ వాదిస్తారు. కంబరి సంస్కృతంలోని కంబళ శబ్దభవం అంటారు. ద్విపటం (రెండువలసలగుడ్డ) అనే అర్థంగల శబ్దం నుంచి 'దుప్పటి, దుప్పటం, దువ్వటం' వగైరా రూపాంతరాలుగల తప్పునశబ్దా లేర్పడ్డాయంటారు కొందరు. ఈ అర్థంలో కాకపోయినా 'కప్పకొనే (ముతక) గుడ్డ' అనే అర్థవిశేషంలో 'గప్పసెన/గాసెన' అనే తెలుగుమాట కూడా ఉందని కొందరంటారు. గప్పసెనకు 'కట్టుకోక' అనే అర్థముందనీ, కాదు 'కప్పడు దుప్పటి' అనే అర్థముందనీ అభిప్రాయభేదాలున్నాయి. చరికి కప్పకొనే దుప్పటిని సంస్కృతంలో నిశారం/నీశారం అని పిలుస్తారు - బహుశా అది 'నిశా' (రాత్రి) సమయంలో జవపరచడేదనే అర్థంలోనేమో! కంబళ శబ్దానికి కొందరు ఉత్తరీయమనే అర్థం చెప్పారు. కొందరు (పగలు) కప్పకొనే గుడ్డను 'ఉల్లకం' అని పిలవాలంటారు సంస్కృతంలో. తెలుగులో 'గొంగడి' అనే రూపమేగాక, 'గోరుపడ'మనే పర్యాయపదంకూడా ఉంది ఈ మాటకు. దాన్ని 'పచ్చడం, పోరువ' అంటారని మరికొందరు చెప్పారు. పచ్చడం అనే తెలుగుమాట 'ప్రచ్చడం' (బాగా కప్పింది) అనే సంస్కృతపదంనుంచి పుట్టిందంటారు. పోరు అనే తెలుగుమాటకు 'పోర' అనే అర్థముంది. పోరులుపోరులుగా ఉన్నది కాబట్టి పోరువ అనే మాట పుట్టింది. కప్పకొనే గుడ్డను సంస్కృతంలో 'నిచోలం' అని కూడా పిలుస్తారు. అది నేసిందయితే 'శాటి(క)'. సాధారణంగా యజ్ఞలూ సన్యాసులూ ||ట్టేదాన్ని ఈ పేరుతో పిలిచేవాళ్లు ఒకప్పుడు. అది తెల్లలేడిచర్మంతోనే చేసేకాలంలో దానికి 'రాంకవం' అనే పేరు వచ్చింది. (సంస్కృతంలోని 'రంకు' శబ్దానికి తెల్లలేడి అని అర్థం! తెలుగు రంకు వేరు). అంచులూ కమ్ములూలేని ఉన్నిగుడ్డలకు 'సెల్లా, సేలు/సాలు, సాలువ/సాలువు/శాలువా' వగైరా పేర్లున్నాయి. ఈ కాలంలో ఆ పాత

అర్థాలు మారిపోయాయి. పరిచయ శాబువాను 'వీణం/వీణాం' అనికూడా పిలుస్తారు. ఇది తెలుగుమాటో సంస్కృతపదమో తేలేట్లు లేదు. సంస్కృతంలో దీనికి 'హసావళి' అనే పేరుండంటారు. ఎందుకంటే పుట్టిందో చెప్పలేం. పచ్చడమనే మాటకు 'పదుపుమీది దుప్పటి, (కుట్టు) గుడ్డ, అంగవస్త్రం' లాంటి రకరకాలు అర్థాలు చెప్తారు.

ఉరికి మడతలుపెట్టిన గుడ్డను అచ్చతెలుగులో 'మడుగు, మడత, మడి, చలువ' అని పిలుస్తారు. సంస్కృతంలో దొత (ఉరికివ) వస్త్రమంటారు. ఇలా వస్త్రభేదాలు ఇంకా చాలా చెప్పవచ్చు.

ఆభరణాలు

నగల గురించి చర్చిద్దాం. 'సాము, తొడపు, తొడగు, మిన్న, ఒడమె, రవణం' అనే తెలుగు మాటలూ, 'భూషణం, అలంకారం, ఆభరణం, విభూషణం, మండనం, పరిష్కార'మనే సంస్కృత పదాలూ నగ శబ్దానికి పర్యాయపదాలంటారు. సాము శబ్దానికి తెలుగులో 'రనం, పకుపు' వగైరా ఇతరార్థాలున్నాయి. అసలిది 'స్వం' అనే సంస్కృత శబ్దం నుంచి పుట్టిందని వాదించేవాళ్ళున్నారు. తొడపు, తొడగులు పరస్పరం రూపాంతరాలు. 'తొడిగేవి' అనే అర్థంలో ఆ మాటలు పుట్టాయి. వన్నయభట్టు కాలంలో నగలుకూడా తొడిగేవాళ్ళు; ఇప్పుడేమో గుడ్డలు మాత్రమే తొడుక్కుంటున్నాం. రవణం అంటే చప్పుడు, మోత అనే ఇతరార్థాలు కూడా ఉన్నాయి. రవళించే/మోగే వస్తువులు కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చి వుండవచ్చు. మిన్న అనే మాటకు 'గొప్ప, మించివది' వగైరా అర్థాలున్నాయి. తమ ఆదిక్యాన్ని ప్రత్యేకతను, మిన్నదనాన్ని సూచించేందుకు ధరించేవి కాబట్టి ఆ మాట పుట్టివుండవచ్చు. ఒడమె అనేది తమిళపదం. అయినా కొందరి వాడుకలో మిగిలింది తెలుగులో కూడా.

భూష, భూషణం అనే సంస్కృతపదాలు పర్యాయపదాలు. 'పొగడదగిన, చెప్పదగిన' వస్తువులు కాబట్టి నగలకీ పేరు వచ్చి వుండవచ్చు. విభూషణం మరీమంచి, మరీగొప్ప నగ కావచ్చు. అలంకారం అనేది విశాలార్థంగల మాట. నగకట్టు లేకపోయినా ఇతర విధాలుగా శరీరాన్ని అకర్షణకరంగా తీర్చిదిద్దటం అలంకారమే. నగకు సమానార్థక శబ్దం ఆభరణం. 'పైన ధరించేది, మోసేది' అనేది ■ మాటకసలర్థం. మండనం నగలు లేకుండా కూడా చేసుకొనే అలంకారమేమోనవిపిస్తుంది. ఎవరోగాని 'ముండనం మండనం పుంసాం' అని మగవాళ్ళకు తలగొరిగించడమే (బోడిగుండే) అలంకారమని చెప్పారు! అందువల్ల ఈ అనుమానం కలిగిందన్నమాట. పరిష్కారమనేది చిత్రమయిన మాట. సంస్కారమన్నట్లే పరిష్కారం కూడా ఒకప్పుడు 'మార్చి బాగుచేయుట'మనే అర్థంలో వాడుకలో ఉండేది. ఇప్పుడు 'తేల్చటం' అనే అర్థం వచ్చింది. ఇప్పుడయినా నగావత్రా తొడిగి, ఇతరాలంకారాలు పూర్తిచేసే స్థితిని పరిష్కారమనవచ్చునేమో.

నగల్లోని నానావిధ భేదాలను ప్రస్తావించడం ప్రయోజనపూరితమైన క్రమం. చాలా నగల విషయంలో పేర్లగాని ఇతర వివరాలు తెలియవు. మన దిశంబువులు 'దూషావిశేష'మనో, 'ఒక దిమమ నగ' అనో చెప్తాయి. అసలు నగకట్టు ఏ ధాతువుతో, ఏ లోహంతో చేసినా అది ఇంతోంతో ఉన్నవాళ్ళకే చెల్లు. అందువల్ల డబ్బంటే ఏమిటో దాని పర్యాయపదాలేమిటో ముందు తనిఖ్యించాలి. లేదనాత నగలు చేయడానికి వాడే లోహాదులను గురించి ప్రస్తావించాలి. నగల్లో భేదాలకన్నా ఈ విషయాలే ముఖ్యమైనవి.

డబ్బు విషయం

తెలుగులో 'డబ్బు, సొమ్ము, పెకం, విడిముడి, రొక్కం' అనే మాటలుగాయి. డబ్బునేది ఒకప్పుడొక నాణెంగా ఉండేది. 'డబ్బు' లేనివాడు 'దుబ్బుకు' కొరగాడు అనే సామెత పుట్టింది. ■ నాణేన్ని కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'దుగ్గాణ' అనీ, మరికొన్నిచోట్ల 'దుర్దు' అనీ వ్యవహరించేవాళ్లు. అది అన్నిటికన్నా చిన్న నాణెం. నేటి 'పైసా' వంటిది. ఒకప్పటి 'దమ్మిడి' వంటిది. సొమ్ము అనేది ధనసాధారణానికి పేరు. ఈ మాటని కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'గొర్దు, పశువు' అనే అర్థంలో నేటికీ బహుళవర్తనాన్నింది - ముఖ్యంగా కళింగ ప్రాంతంలో. నల్లగొర్దు, బ్రె, గేదె - అని పిలిచే జంతువులని ఆ ప్రాంతంలో 'ఇవప సామాన్లు/ఇవపసొమ్ములు' అని పిలుస్తారు. వివాదిత నేటి కరెన్సీ విధానంనాని, పూర్వపు నాణేల పద్ధతినాని అమల్లోలేని ప్రాచీనకాలంలో పశువులే సొమ్ముకింద, అస్త్రకింద లెక్కగా ఉండేవి. ఇప్పటికీ కొన్ని ప్రాంతాల్లో చలావా రైతుకు ఇన్ని గొర్రెలున్నాయి, ఇన్ని గొర్లున్నాయి, ఇన్ని బాతులున్నాయని ఆ వస్తు సంపదను వర్ణించడం కద్దు. మనమిప్పుడు వాడే 'పైసా' శబ్దం, ఇంజీషువాళ్లు వాడేనే price అనే మాట వగైరాలన్నీ 'పశు' శబ్దం మూలరూపం నుండే ఏర్పడ్డవంటారు. పశుసంపదే ప్రాచీనమూనవుడికి సంపద - అదే ధనం, సొమ్ము, పైసా. పెకం తెలుగు మాటేనంటారు కొందరు. విడిముడి అనేది సమస్తధనం. బహుళ ముడివిడిన సొమ్ము, వాడుకలో (సర్క్యులేషన్/చలామణిలో) ఉన్న డబ్బు అనే అర్థంలో పుట్టివుంటుంది. రొక్కమనేది సంస్కృతంలోని 'రుక్మ' శబ్దభవమని కొందరు, 'రుక్త/రుక్త' శబ్దభవమని కొందరు సాధిస్తారు. అది సంస్కృతంలోనుంచి వచ్చిన మాటేనన్న విషయంలో మాత్రం అభిప్రాయభేదం లేదు. ఒకపాడు 'గడ్డ' అనే డబ్బుగా వాడేవారు. అందుకే 'ఆ వస్తువు గుడ్డి గడ్డ ఇవీదు చేయదు' లాంటి ప్రవచనాలు వచ్చాయి.

తెలుగు డబ్బుకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదాలు 'ధనం, విత్తం, ద్రవ్యం, రిక్తం, ఋక్తం, స్వాపతేయం, పశువు, ద్రవిణం, హరణ్యం, దుష్కర్మం, అక్షం, విభవం' అనేవి. వీటన్నిటిలో ధన, విత్త, ద్రవ్య, అర్థ శబ్దాలకే బాగాని ఎక్కువ. ఇటీవల money అనే మాటకు అనువాదంగా 'ద్రవ్యం', finance అనేవానికి తుల్యంగా

'ఎత్తం', economy అనే అర్థంలో 'అర్థం' అనే మాటలను సాంకేతికపదాలుగా అధునిక శాస్త్రాల్లో వాడుతున్నారు. రిక్తం, ఋక్తం రూపాంతరాలని చెప్పదగిన మాటలు. మారుమూల గ్రంథాల్లోతప్ప కావ్యభాషలో కూడా వాడుక లేనివి. నమ శబ్దానికి 'రత్న'మనే అర్థం, హిరణ్యమనే మాటకు 'బంగార'మనే అర్థం ఉన్నాయి. విభవ శబ్దానికి ఐశ్వర్యమనే అర్థముంది. ద్యుమ్నం అంటే ప్రకాశించేది, వెలిగేది. ఏ వెండివాచెమో, బంగారు వాచెమో అయిఉంటుంది. ద్రవ్య ద్రవిణ శబ్దాలకు 'ద్రవించే, కరిగే, వ్యాపించే వస్తు' వనే అర్థముంది. లోహాలను కరిగించి చేసిన వాడేలకు మొదట ఈ పేర్లుండేవి. అంతకుముందు కాలంలో భవ శబ్దానికి పశు సంపద అనే అర్థం కూడా ఉండేది. విత్తమంటే 'తెలిసినది' అని వ్యుత్పత్తి. బహుశా దొంగసొమ్మును ఆ పేరుతో పిలవగూడదేమో! చంచలమనీ, అస్థిరమనీ చెప్పటావిక్కుడా ద్రవిణ, ద్రవ్య శబ్దాలను వాడేపుండవచ్చు.

ఋంకసాలలో తయారుచేసినా చేయకపోయినా, గనిలో నుంచి నేరుగా తెచ్చి వాడినా వెండి, బంగారాలకు కలిపి 'కోశం, కోషం, హిరణ్యం' అనే పేర్లున్నాయి. మొదటి రెండు మాటలనూ పరస్పర రూపాంతరాలని చెప్పాలి. మూడో మాటకు బంగారమనే అర్థంలోనే ఎక్కువ వ్యాప్తి.

ధాతుభేదాలు

వగల తయారీలో వాడే లోహాల్లో బంగారం ప్రతిష్ఠాకరమయింది. బంగారమనే మాటకే దుర్లభమనే విశిష్టార్థముంది. దానికి తెలుగు పర్యాయపదాలు 'బంగారు, బంగరు, పసిడి, పైడి, పొన్ను, పొన్ను, పుత్తడి' అనేవి; సంస్కృత పర్యాయపదాలు 'స్వర్ణం, సువర్ణం, కనకం, హిరణ్యం, హేమం, వోటకం, తపనీయం, శాతకుంభం, గాంగేయం, భర్మ(ం), కర్చరం, చామీకరం, జాంబూనదం, జాతరూపం, మహారజతం, కాంచనం, రుక్మం, కార్తస్వరం, ఆప్తాపదం' వగైరాలు. తెలుగు మాటల్లో బంగారం, పైడి అనేవి, సంస్కృత పదాల్లో సువర్ణం, కనకం, కాంచనం అనేవి ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవి.

బంగారు, బంగరు, బంగారం అనేవి పరస్పరం రూపాంతరాలు. ఇవి భృంగారమనే సంస్కృత శబ్దం నుంచి పుట్టాయంటారు. అయితే సంస్కృతంలో ■ శబ్దానికి ప్రాచుర్యమూ లేదు. అంత నిర్దిష్టార్థమూలేదు. భృంగారం అంటే 'బంగారుగిండి' అని నిఘంటువులు వివరిస్తాయి - కేవలం బంగారమవవు. పొన్ను, పొన్నులు రూపాంతరాలే పూర్వం. రెండోది కన్నడంలో ప్రాచుర్యంగల ఎరుపుమాట అనవచ్చు. మరీ ప్రాచీన కాలంలో దానికి 'పొణ్' అనే రూపం ఉండేది. ఇప్పుడా మాటకు 'తొడుగు' (వెండిపొన్ను నంటి సమాసాల్లో) అనే అర్థమే తెలుగులో మిగిలిపోయింది. పొన్నన్ను నంటి పేరు దక్షిణ సరిహద్దు జిల్లాల్లో ఎక్కువ - ఇతర ప్రాంతాల్లో బంగారమ్మలాగా. పసిడి, పైడి శబ్దాలు కూడా రూపాంతరాలే. 'పసుపుపచ్చని'దనే

వాటికర్తం. పైరు - పయిరు, పసిమి నంటి పదాల్లో ఈ మూలార్థమే వినిపిస్తుంది. పైడి శబ్దానికి కలిగిన ప్రాంతంలో వేటికీ వాడుక ఎక్కువ. పైడితల్లి అనే పేరును ■ ప్రాంతంలో స్త్రీ పురుష సమానార్థకంగా వాడుతారు.

పుత్తడి శబ్దానికి పుత్తలి, పుత్తలిక అనే రూపాంతరాలున్నాయి. విజాపక్షిమూటకు మామూలు బంగారమని కాక పుటం పెట్టివ బంగారమనే అర్థం. ఇలా పుటంపెట్టి పదోవన్నెకు తెచ్చిన బంగారాన్ని పుత్తడి అనేవారు. ఈ అర్థంలో ఈ మాటకు 'కదాని, మేలిమి, అపరంజి, జాళువా (జాల్వా), కుందనం, ఉదిరి' అనే పర్యాయ నామధేయాలున్నాయి. ఈ మాటల్లో మేలిమి అనే మాటకు విడిగానూ కుందన శబ్దానికి సమాపాల్లోనూ! (కుందనపు బొమ్మ వగైరా) ఈ కాలంలో బహుళ వ్యాప్తి ఉంది. కొన్ని ప్రాంతాల్లో మేలిమి శబ్దానికి (మేలయిన, ఖరీదయిన అనే అర్థంలో) పదవోరో వన్నె బంగారమనే అర్థం వచ్చింది. అపరంజి, కదాని, జాళువా శబ్దాలకు గ్రంథాల్లోనే ప్రయోగం ఎక్కువ. ఉదిరి అనే మాటకు 'కాచిన, కాగబెట్టిన, పుటంబెట్టిన' అనే విశేషణార్థాలు కూడా ఉన్నాయి.

మవర్లం, స్వర్లం అనే రూపాంతరాలకు మంచి వన్నెగలవి అనే అర్థం. దానికి పర్యాయపదాలయిన శబ్దాల్లో "కార్తస్వరం, జాతరూపం, జంబూనదం, కవకం, భృంగారం, పోటకం, కాంచనం, శాతకుంభం" అనే మాటలకు 'ఉమ్మత్త' అనే మరో అర్థం కూడా ఉండటం విశేషం. ఉమ్మత్తకూ, బంగారానికి ఇలాంటి చుట్టురికం ఉండటాల్లే కనకాభిషేకమంటే ఉమ్మత్త పూలతో పూజ అనే మరో విరుద్ధార్థం వచ్చింది! కాంచన శబ్దానికి 'పచ్చని' ■నే అర్థ విశేషముంది. 'కాంచని' అనే మాటకు 'పసుపు' అనే అర్థముంది. పుటం పెట్టినప్పుడల్లా రంగుమారుతుంది కాబట్టేమో బంగారానికి మరోపేరయిన కర్పూర శబ్దానికి 'చిత్రవర్ణం, రంగురంగుల పదార్థం' అనే అర్థాలు వచ్చాయి. పుటకతోనే చక్కని వన్నెఉన్నది కాబట్టి జాతరూప మన్నారు. వెండి (రజతం)కన్నా విలువంటుంది కాబట్టి మహారజతం అన్నారు. వీటిలో హిరణ్య శబ్దానికి వేద ప్రయోగాలు మెండు. అష్టాపరమవేది బంగారానికి మారుపేరని కొందరంటే కాదు - దానికర్తం 'వెండికొండ' అని మరికొందరంటారు. నగానట్రా చేయటానికి వాడే బంగారాన్ని - బహుశ రాగి ఎక్కువగా కలిపిన బంగారాన్ని - శృంగి, శృంగీకనకం అంటారు. శృంగమంటే కొమ్ము. బహుశా ముద్ద బంగారంకన్నా నగల్లో ఉన్న బంగారం కొమ్ములు మొలిచి ఖరీదయిందనే అర్థముందో లేదో తెలీదు.

బంగారం తరవాత విలువయిన పదార్థం వెండి. 'వెల్/వెల్' అనే ద్రవిడభాషువుకు 'తెల్లని, తెలుపు' అనే నానువిశేషణార్థాలు రెండూ ఉన్నాయి. ప్రకాశించేది అనే అర్థమూ ఉంది. 'వెలుగు, వెలుతురు, వెల్ల' మొదలయిన శబ్దాల్లో ఈ మూలభాషావికారమే ఉందని చెప్తారు. విడిగా వాడుకలో ఉన్నతెలుగు మాట ఇదొక్కటే ఈ అర్థంలో. మరో సమాసపదం 'మడికాసు' అనేది పుస్తకాల్లో మాత్రమే కనిపించే పర్యాయపదం. మడి అనే తెలుగుమాటకు 'శుద్ధమయిన, స్వచ్ఛమయిన' అనే అర్థాలు ఉన్నాయి. తెల్లగా ఉంటుంది కాబట్టి శుద్ధమని భావించివుంటారు (రాగికలిపినా!).

వెండికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృత శబ్దాలు “రజతం, రూప్యం, శ్వేతం, ఖర్జురం, దుర్జర” మనేవి. వీటిలో మొదటిదానికే వ్యాప్తి ఎక్కువ. రూప్య శబ్దానికి ‘సుందరమైన’ అనే విశేషణార్థమూ, ‘వాడెం’ అనే విశేషార్థమూ ఉన్నాయి. అవికాక ‘రూక, రూపాయి’ అనే అర్థమూ ఉంది. బంగారు వాడేలను కూడా (ఇప్పుడవి మనదేశంలో ఒకప్పుడుండేవనే నమ్మకంకూడా పోయిందనుకోండి) రూప్యాలనే వ్యవహరించేవారు. తెల్లగా ఉంటుంది కాబట్టి శ్వేత అన్నారు. ఖర్జుర శబ్దానికి ఖర్జురమనే రూపాంతరముంది. అంతేకాదు ‘చిట్టిత చెట్టు’ అనే అర్థంకూడా ఉంది.

వెండి బంగారాల్లో ‘రాగి’ కలపనిదే నగ తయారు కాదు. స్వర్ణకారుడి సంపాదన రాగి కలపటంలోనే ఉంది. అది భాగా కలిపిన బంగారానికి ‘మొరార్దీ బంగార’మనే పేరుకూడా వచ్చి ప్రిరపడింది. నగలకు వాడే బంగారం మేలిమిగా ఉండరాదనే ఉత్తరువు మొరార్దీదేశాయ్ అధికమంత్రిగా ఉన్నప్పుడు వచ్చి నేటికీ అమల్లో ఉండి ఆయన పేరుకు శాశ్వత గౌరవం తెచ్చిపెట్టింది! సదరులోహానికి ‘రాగి’ అనేదే తెలుగుపేరు. పుస్తకాల్లో ‘రావి’ అనే రూపాంతరం కనిపిస్తుంది గాని వాడుకలోలేదు. పర్యాయ పదాలనదగ్గ సంస్కృత పదాలు “తామ్ర(క)ం, శుల్బం, వరిష్ఠం, ఉదుంబరం, టిదుంబరం, ద్వ్యష్టం, మ్లేచ్చముఖం” అనేవి. తామ్ర శబ్దానికి ‘ఎరుపు’ అనే అర్థముంది. అది వరిష్ఠం (అన్నిటికన్నా ఉరువైన, మేలయిన లోహం) అనే పేరును స్వర్ణకారులే పెట్టి ఉండాలి. అది మ్లేచ్చుల ముఖంలాగా ఉంటుందని ఎవరో ■ చాటిమీద కోపం ఉన్నవాళ్ళు వెక్కిరింతకు పెట్టివుంటారు. తామ్ర శబ్దమే వాస్తవ కలమాట.

నగలుగానేగాక విగ్రహాలుగా కూడా ‘పంచలోహాలు’ ఉపయోగంలో ఉండేవి. వెండి, బంగారం, ఇత్తడి, కంచు, ఇనుము అనేవాటిని ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. విడిగా ఇవపవస్తువులు వాడటం, ఇవపనగలు పెట్టుకోవటం దరిద్రచిహ్నంగా భావిస్తారు. అంటే దర్శితులు ఇవపనగలు వాడేవారని కూడా తెలుస్తుంది. వెండి బంగారునగల తయారీలో ముఖ్యమైన ‘రాగి’ని పంచలోహాల్లో ఎందుకు చేర్చలేదో చెప్పలేం. మొదట ఇనుము సంగతి చూద్దాం.

ఇనుమున్న మాటొక్కటే ఉంది తెలుగులో. దీనికి చీకటి అనే అర్థమిచ్చే ‘ఇరులు’ అనే మాటకూ పంబంధముంది. ‘చిరుగు-చినుగు’ అన్నట్లు ‘ఇరుము-ఇనుము’ అనే రూపాంతరాలోకపక్షం ఉండేవని నమ్మవచ్చు-నలుపు అనే అర్థంలో. ఇనుమునే శబ్దంతో వ్యుత్పత్తిరీత్యా పన్నిహిత పంబంధమున్న మరో తెలుగుమాట ‘ఎనుము’ దానికి ‘బర్రె/గేదె, దున్న’ అనే అర్థముంది. ఇప్పుడుకూడా కలింగప్రాంతంలో ఈ ‘నల్ల’గొడ్లను ‘ఇనుపసామా’నని పిలుస్తున్నారు. పూర్వం శాసనాల్లో దేవాలయాలకు భక్తులు దానంచేసిన వాటిలో ‘ఇనప ఎడ్లు’ విధిగా ఉండేవి. ఆ మాటకు బర్రెగొడ్లని కొందరు, నల్లమేకలని కొందరు అర్థంచేస్తారు. ఇనుమును మాంగనీసుకు కలిపి తయారుచేసే Steel కు సమానార్థంగా ‘ఉక్కు’ అనే తెలుగుమాట ఉంది. దీనికి కొన్ని తెలుగుసంఘటనలు ‘అయస్పారం’ (ఇనుముసారం) అనే అర్థంకూడా చెప్పాయి. కానీ విజానికి ఉక్కు అనే మాటకు శక్తి వగైరా అర్థాలే ఉండేవి.

స్టీంవేది ఇటీవల తయారయిన వస్తువు - ఉక్కువేది అత్యంత ప్రాచీనకాలం నుండి ఉన్న తెలుగుమాట. వస్తువు లేకుండా మాట పుట్టిందనలేం. కొత్తగావచ్చిన వస్తువుకు పాతమాటను పేరుగా వాడుతున్నాం.

ఇనుముకు పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృత పదాలు. 'లోహం, శస్త్రకం, తీక్షణి, పిండం, కాలాయనం, కృష్ణాయనం, అయస్సు, అశ్వసారం' అనేవి. వీటన్నిటిలోమో అయస్సు అనేదే మామూలుమాట సంస్కృతంలో. లోహమనేది సాధారణపదం. వెండి, బంగారంలాంటి వస్తువులనుకూడా లోహంనే పిలుస్తారు. ఆయురాల (శస్త్రాల) తయారీలో వాడే పదార్థం కాబట్టి శస్త్రకమనే పేరువచ్చింది. పదునుగా ఉంటుంది కాబట్టి తీక్షణమన్నాడు. వల్లగా ఉంటుందికాబట్టి ఇనుమనే అర్థమిచ్చే అయశ్వర్థానికి ముందు 'కౌం, కృష్ణ' (=వల్లని) అనే విశేషణాలను చేర్చారు. అంటే మరి తెల్లయినంతలాంటి మరోవస్తువేదో ఉండివుండాలి. అదేమోతెలీదు. అశ్వమంటే రాయి. అశ్వసారం అంటే గట్టిరాయి, చేవగల రాయి వగైరా అర్థాలు చెప్పవచ్చు. ఇవపరాయి అనే ఖనితం నుంచి తీసిన పదార్థంకాబట్టి అశ్వసారమన్నారు. చిట్టెంకట్టిన ఇనుమును సంస్కృతంలో 'మందూరం' అంటారు. ఇదేపేరుతో చిట్టెంగల సిందూరాన్ని కూడా పిలుస్తారు. చిట్టెం అనే తెలుగుమాటకు 'చట్టం' అనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. ఈ ఇనపచిట్టేన్ని 'సింహాణం, శింఖాణం/శింఘాణం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. సంస్కృతంలో ఈ మాటలెందుకు పుట్టాయో స్పష్టంగా ఖచ్చితంగా చెప్పలేం. నగకట్టుగానూ పాత్ర సామగ్రిగానూ వాడే వస్తువుల తయారీలో వాడే మరో లోహం ఇత్తడి. ఈమాటకు ఇత్తలి అనే రూపాంతరముంది. పిత్తడి/పిత్తలం అనేదికూడా రూపాంతరంకావచ్చు. వీటికి పర్యాయపదాలయిన సంస్కృత శబ్దాలు 'అరకూటం, రీతి' అనేవి. రీతి అనే శబ్దానికి ఇనప చిట్టె మనే అర్థాంతరంకూడా ఉంది. పంచలోహాల్లో చేరిన మరో పదార్థం కంచు. ఇది సంస్కృతంలోని కాంస్య శబ్దభవమంటారు. అమాటకు వెండి బంగారాలతో చేసిన పానపాత్ర అనే అర్థం కూడా ఉంది. ఈ అయిదులోహాలకూ తగరం, సత్తు, దీవరం చేర్చి అష్టలోహంలాంటిది కొందరు. ఇత్తడిని కొందరు దారువనికూడా పిలుస్తారు సంస్కృతంలో. మరి ఆ మాటకు 'కొయ్య' అనే మరో అర్థం - అందులోనూ సామాన్యార్థం - ఉంది.

రంగురాళ్ళు

పంచలోహాల్లోనూ వెండి బంగారాలను మాత్రమే రాళ్ళు పొదగడానికి ఉపయోగిస్తారు. తెలుగులో 'రాయి' అనే మాట వెలితక్కువ బండలకూ ఖరీదయిన మణులకూ వాడతాం. మణి, రత్నం అనే సంస్కృతపదాలు దీని పర్యాయపదాలేగాక సమానార్థకాలుకూడా. అయితే 'నవరత్నాలు' అన్నట్లు 'నవమణులు' అనవచ్చునని అనేవారూ చాలాకొద్దిమంది మాత్రమే. "వజ్రం, వైదూర్యం, వీలం, ప్రవాతం, మరకతం, మాణిక్యం, గోమేధికం, పుష్కరాగం, మౌక్తికం" అనేవి నవరత్నాలని

చెప్పారు. ఇవన్నీ సంస్కృతపదాలే. వజ్రాన్ని తెలుగులో 'రవ/రవ్వ' అంటారు. వైడూర్యానికి అలాంటి చిన్నపేరు లేదు తెలుగులో. నిఘంటువుల్లో చెప్పే 'పిల్లికమ దతనం' అనేది కల్పించినమాట. సంస్కృతంలోనే దానికి 'విడూర/విడూర' దేశం నుంచి వచ్చిన పదార్థమనే అర్థంలో వైడూర్యం/వైడూర్యం అనే పేరువచ్చింది. వజ్రాన్ని ఇంగ్లీషులో diamond అంటారు. వైడూర్యాన్ని cat's eye అంటారు. పిల్లికమ్మరంగులో ఉండేరాయి అనేది అనువాద మన్నమాట. నీలం (sapphire) అనే సంస్కృతపదానికి వేరే తెలుగు పేరు లేదు - నీలిరాయి/నీలంరాయి అని వివరణమూత్రముంది.

గోమేధికం అంటే 'మరిమూనిరాయి' (onyx) అని కొందరు వివరిస్తారు. మరికొందరు పసుపువన్నెరాయి (agate) అని విశదీకరిస్తారు. పుష్పరాగం (topaz) అనే మాటకు సంక్లిష్టరూపకంగా పుష్పమనే మాటకూడా సంస్కృతంలో ఉంది. అది 'శ్వేతమణి విశేష'మని నిఘంటువులు చెప్తాయి. అంటే ఒకరకం తెల్లటిరాయి అని. మౌక్తికమనే సంస్కృత శబ్దం ముత్యమనే (pearl) తెలుగుమాట నుంచే పుట్టిందనేవాళ్ళున్నారు. ప్రవాళం (coral) అనేదానికి తెలుగుపేరు పగడం. అది కేవల దేశ్యంకాదనీ సంస్కృత భవమనీ చెప్పారీ. వవరత్నాంనే వాటిలో ఇవి పోగా మిగిలినవాటికి తెలుగులో పేర్లున్నాయి. అవి మాణిక్యానికి (ruby, carbuncle) సమంగా కెంపు, మరకతానికి (emerald) తుల్యంగా 'పచ్చ' అనేవి. ఈ కాలానికి ఈ మణులన్నిటినీ కృత్రిమంగా తయారుచేస్తున్నారు. వాటిలోకూడా స్వచ్ఛతలో భేదాలుంటున్నాయి. జాతిగల రత్నమయితే శుభ్రమైన గాఢగ్లాసులో నీళ్ళు నింపి అందులో పడవేస్తే తన సహజమైన రంగును ప్రదర్శిస్తుందనీ, తక్కువ వెలుతురులో కూడా బాగా వెలిగిపోతూ కనిపిస్తుందనీ చెప్తారు.

రంగునుబట్టి తెలుగులో 'పచ్చ' అనిపిలిచే మణిని సంస్కృతంలో మరకతం, అశ్వగర్భం, హరిన్మణి అనిపిలుస్తారు. మరకత శబ్దానికి 'మరతక'మనే రూపాంతరముంది అది రాతి మధ్యలో (అశ్వగర్భంలో) దొరుకుతుంది కాబట్టి అశ్వగర్భమన్నారు. అదీ పసుపుచ్చగా ఉంటుంది కాబట్టి హరిన్మణి (హరిత్+మణి) అని పిలిచారు. మరకతమనేదే సంస్కృతంలో దానికి పహజమైన పేరు. దీన్ని 'గారుత్మతం' అని కూడా పిలుస్తారు. దానికి సరైన తెలుగు అనువాదం 'గరుడపచ్చ'. అంత నుంచిది కాని - అంటే జాతితక్కువైన - పచ్చను 'పేరోదనం' అంటారు తెలుగులో ఈ మాటకు "పేరోజం, పేరోజం" అనే రూపాంతరాలున్నాయి. కృత్రిమంగా తయారుచేసిన పచ్చను "మందాలి" అని పిలుస్తారు. ఈ మాటకు "పచ్చపట్టు చీరె" అనే మరో అర్థం కూడా ఉంది. ఇది విదేశాలనుంచి దిగుమతి అయిన వస్తువు కాబట్టి పేరుకూడా దేశ్యంకాదు. అయినా నిఘంటువులు ఆచ్చతెలుగంటాయి!

ఎర్రరాతిని తెలుగులో 'కెంపు' అంటారు. దాన్ని సంస్కృతంలో 'పద్మరాగం, లోహితకం, శోణరత్నం' అని పిలుస్తారు. ఎర్రతామర రంగులో ఉంటుంది కాబట్టి పద్మరాగమన్నారు. లోహితం అంటే ఎరుపు. ఎర్రని రంగుబట్టి లోహితకమన్నారు. శోణమంటే నెత్తురు. ■ రంగులో ఉన్న రాయి కాబట్టి శోణరత్నమన్నారు. వన్నె తక్కువైన కెంపును తెలుగులో 'కరపక్క' అని పిలుస్తారు. కృత్రిమంగా తయారుచేసిన

తెంపును 'రవాయి' అంటారు. తెంపులోని మకిలను 'కుచ్చె' అంటారు. సావజుట్టి కుచ్చెను తొలగించిన తెంపును 'చొక్కం' అంటారు. ■ మూటకు 'స్వచ్ఛమైన' ■నే విశేషణార్థముంది. తెంపునుంచి వచ్చే ఎర్రటి కాంతిని 'రెడి' అంటారు. ■ కాంతి బాగా ఎక్కువగా ఉంటే దాన్ని 'మొక్కలి' అంటారు. ఈ మూటకు 'మొక్కలి' అనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. తెంపు వన్నెను ఎండలో పరీక్షిస్తారు. అయితే అన్ని సమయాల్లోనూ ఎండలో ఉంచి చూడరు. వన్నె పరీక్షించటానికి వాటంగా అనుకూలంగా ఉండే ఎండను/వెలుతురును 'పొటం' అంటారు.

'ముత్తయం, ముత్తెం, ముత్త్యం' అనేది తెలుగుమాట. దీన్ని సంస్కృతీకరించి 'ముక్త, మౌక్తికం' అని సంస్కృతంలో వాడుతున్నారనే వాదముంది. సముద్రంలో దొరికే వస్తువుకాబట్టి ఆర్యసమాజమున్న ఉత్తర హిందూస్థానంలో ఈ వస్తువుకు పాత పేరుండటం సాధ్యంకాదని ఈ వాదం పుట్టింది. మౌక్తికమనేది ముక్తా శబ్దానికి తద్విత రూపమేగాని వేరుమాటకాదు. 'అణిముత్య'మనేది తెలుగుపమాసం. అణి అంటే గుండ్రదనం. ఈ శబ్దానికి 'అణియం, అణెం, అవే' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. దద్దురులాగా గుండ్రంగా ఉండే ముత్యాన్ని అణిముత్యమని మంచిముత్యమని అంటారు. గుండ్రంగా ఉండే ముత్యమే శ్రేష్ఠమని భావిస్తారు. అందుకే 'అణిపూస' అనే సమాసాన్ని శ్రేష్ఠార్థంలో వాడుతుంటారు.

మరీ గుండ్రంగా చక్కగా ఉన్న ముత్యాన్ని 'కట్టాణి (ముత్యం)' అంటారు. అది మొదటి తరగతి వస్తువు కింద లెక్క. తెల్లగా ఎక్కువగా నలకగాని మచ్చగాని లెకుంటే 'నుపాణి' అంటారు. ఈ మాటకు 'నుప్పాణి' అనే రూపాంతరముందని, దాన్ని 'నుప్ప+పాణి' అని విభజించాలని, ఆ మొత్తానికి శుభ్రమైన నీరనే అర్థముందని చెప్పేనిఘంటువులు 'నుప్ప'కు అర్థమేమిటో చెప్పటమేలేదు! ముత్యం పైభాగం గతుకులు గతుకులుగా అసమంగా ఉంటే దాన్ని వొగ్గి (ముత్యం) అంటారు. కృత్రిమంగా తయారుచేసిన ముత్యాన్ని 'చిన్నముత్యం' అంటారు.

తెలుగులో వాడే పగడం అనేమాట సంస్కృతంలోని ప్రవాళ శబ్దాన్నించి పుట్టిందని చెప్తారు. తెలుగులో పగడానికి పర్యాయపదంగా 'సిరాజీ' అనే మాట ఉందని, అదో 'దేశం' పేరనీ, అక్కడినుంచి వచ్చిన పగడానికి ■ పేరే ఉంటుందనీ నిఘంటువులు చెప్తాయి. ఈ సిరాజీ అనేది 'నారాజీ/సరాజీ' లాంటిదని నిఘంటువులెందుకు పేర్కొన్నాయో తెలీదు. నారాజీ శబ్దానికి 'కత్తి' అని అర్థం. సంస్కృతంలోని ప్రవాళ శబ్దానికి విద్రుమమనేది పర్యాయపదమంటారు. విశేషమైన ద్రుమం (చెట్టు) కాబట్టి విద్రుమమన్నారు. ప్రవాళ విద్రుమ శబ్దాలు రెంటికీ 'చిగురు' అనే అర్థం సామాన్యంగా ఉండటం విశేషం. చిగురు రంగులో ఉండేది కాబట్టి ఈ పేర్లు పుట్టినవంటాయి. పగడం బరువును 'కణుజ'లో చెప్తారు.

నీలాన్ని తెలుగులో 'కప్పరాయి' అంటారు. కప్ప శబ్దానికి 'నలుపు, మసక' అనే అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. ఒకరకం తక్కువ జాతి నీలాన్ని 'గోతుపు' అంటారు. మూటయితే అచ్చతెలుగనిపిస్తున్నది గాని దాని మూలార్థం తెలియబడలేదు. రత్నానికి 'రతనం', మాణిక్యానికి 'మానికం' తద్వన రూపాలు. ఇవి ఏ ఖరీదయిన రాయికయినా పాధారణ నామధేయాలు కావచ్చు.రంగ్రం వేస్తేవాటిని 'పూస'లంటారు. స్వలికమనే తెల్లని స్వచ్ఛమైనరాయి ఉంది. అది నవరత్నాల్లో చేరదుగాని తావరాల్లో ప్రశస్తంగా

వాడుతాడు, ముఖ్యంగా శైవులు. దాన్ని 'పటిక (రాయి)' అంటారు తెలుగులో - తద్బవ రూపంలో.

వజ్రమనే సంస్కృత శబ్దానికి తెలుగు సమానార్థకం 'రవ/రవ్వ'. ఆ మాటకు 'తెలుగు, ప్రకాశం' అనేది మూలార్థం. వజ్రానికి 'మూలరాయి, మగరాయి, మగమావకం, గురుజరాయి, తరువు' అనే తెలుగు పర్యాయపదాలున్నాయి. మూల అంటే కోణం. పావబెట్టి చెక్కిన తరవాత వజ్రానికి ఎన్నో కోణాలూ అంచులూ వస్తాయి. వాటివల్లనే దాని ప్రకాశం పెరుగుతుంది - కాంతికిరణాల పరావర్తనంవల్ల. అందుకే మూలరాయి అన్నారు. అన్నిటిలోకీ ఖరీదైనదీ, గట్టిదీ వజ్రం కాబట్టి దాన్ని 'మగ'రాయి, 'మగ'మానికం అన్నారు. మగ శబ్దానికి 'శక్తిమంతమైన, శ్రేష్ఠమయిన' అనే విశేషణార్థాలు కూడా ఉన్నాయి. మిగిలిన రెండు పేర్లూ ఎందుకు వచ్చాయో చెప్పలేం. వజ్రం ప్రమాణాన్ని 'మండాడి' అంటారు. వజ్రాన్ని ప్రమాణంగా తీసుకొని ఇతర శిలల కఠినత్వాన్ని చెప్తారు. వజ్రకఠినత 10. ఇసుకరాయిది 1. మణిపూసలకు పోటీగా ఇప్పుడు రకరకాల గాఢపూసలు అనేక రంగుల్లో తయారవుతున్నాయి. గాఢ తెలుగు మాట. దానికి మూలం 'కాచ'మనే సంస్కృతపదం. దానికి 'క్షౌర'మనే మరో సంస్కృత శబ్దం పర్యాయపదమంటారుగాని దానికి 'ఉప్పుకారం, యాడిద' వగైరా ఇతరార్థాలున్నాయి.

ఆవు, దూడ

గొడ్లన్నిటిలోనూ భారతీయులం గోవును పవిత్రంగా భావిస్తాం. అర్చనసమాజంలో అది సంపద కిందే లెక్క. పశుసంపద అని ప్రత్యేకించిచెప్పటం కద్దు. 'గొడ్డూ గోదా' అనే మాటలో ఆవులనూ ఎద్దులనీ ప్రస్తావిస్తారు. మొదట ఆవు అనే మాటకున్న తెలుగు పర్యాయపదాలను ప్యరిధ్దాం. అవి 'తొర్రు, గిడ్డి, తొడుకు, మొదవు, పసి, పసరం' అనేవి. వాటికి తుల్యమైన సంస్కృతశబ్దాలు 'సహి, మానా, మాపాయి, సురభి, సారభేయ, గోవు, ఉస్ర, మాత, శృంగిణి, అర్జుని, అప్సు, రోహిణి' అనేవి.

తెలుగుమాటలన్నిటిలోనూ ఆవు శబ్దానికే బహుళవ్యాప్తి ఉంది. ప్రాచీనాంధ్ర శాసనాల్లో 'తొట్టు' అనే మాట కనిపిస్తుంది. మధ్యకాలపు శాసనాల్లో మొదవు శబ్దం బహుశప్రయోగంలో కనిపించేది. దాని బహువచన రూపాలు 'మోదలు, మోదాలు' అని రకరకాలుగా ఉండేవి. తొట్టు శబ్దం రాయలసీమ శాసనాల్లో, మొదవు శబ్దం కోస్తా శాసనాల్లో కనిపించేవి. ఈ కాలానికి ఆవు అనేదే సర్వసాధారణ శబ్దమయింది తెలుగులో. తొడుకు అనే మాట పుస్తకాల్లో మాత్రమే - అదిన్నీ ఎక్కడో మారుమూల - కనిపిస్తుంది. గిడ్డి శబ్దం వేలుపుగిడ్డి (కామధేనువు) అనే సమాసంలో ఎక్కువ వ్యాప్తి కలిగి. పసి శబ్దం బహుశా పశు శబ్దభవం కావచ్చు. పసరమనే మాటకు గొడ్డు అనే సామాన్యార్థంకూడా ఉంది. తొడుకు శబ్దానికి దొంగమేత అనే అర్థం కూడా ఉంది. ఆవు శబ్దంలోని 'ఆ' అన్నంతనరకే ఒకప్పుడు

అవు, ఎద్దు అనే రెండర్థాల్లోనూ సమానమైన పదంగా వాడుకలో ఉండేదంటారు. అందుకే 'అదోతు'లో అ(వు), పోతు(మగది) అనే రెండు మాటలూ ఉన్నాయి.

వయసులో చిన్నదైన అవును "క్రేపు, పడ్డ, దూడ, లేగదూడ, పెయ్య" అనే తెలుగుమాటల్లో చెప్పవచ్చు. క్రేపు శబ్దం ప్రాచీనాంధ్రకావ్యాల్లో మాత్రమే వినిపిస్తుంది - కనిపిస్తుంది. తొలిచూలు అవునుగాని గేదెమగాని 'పడ్డ' అనిపిలుస్తారని నిఘంటువులు చెప్తాయిగాని, 'దున్నపడ్డ' లాంటి ప్రయోగాలు వాడుకలో వినిపిస్తాయి. దూడ అనేది సర్వసాధారణ పదం. అది అవుదూడ కావచ్చు; బర్రె దూడకావచ్చు. లేగ అంటే చిన్నది, లేతది అనే అర్థం కూడా ఉంది. అందుకే లేగదూడ అనే సమాసం పుట్టింది. పాలు విడిచిన అడ దూడను పెయ్య అనాలని నిఘంటువులు విశేషిస్తాయి. పాలుతాగుతూ ఉన్నది లేగ; మానివేసింది పెయ్య. ఒక పట్నావ పాలుపీతకనీక ఏడిపించే అవును తెలుగుమాటల్లో 'అర్ర, అరవ, బర్రెయ, బర్రె' అనే వాటిలో దేనితోనయినా పిలవచ్చు. మొదటిరెండు పదాలూ, తరవాతి రెండు మాటలూ పరస్పరం రూపాంతరాలు. అరవ/అర్ర అనే మాటకు 'పొగరుబోరు/బోరు, దుష్టు' అనే అర్థాలున్నాయి. పాలివ్వని అవును గొడ్డులూ వంటారు. దూడకు పాలుకుడిపే అవును లేగలూ వంటారు. గోరోజనం రంగులో ఉండే అవును పల్లావు, కవిల అని పిలుస్తారు. కవిల శబ్దం సంస్కృతంలోని కపిల శబ్దభవం. పోల్లావును 'గోవావు' అని కూడా పిలుస్తారు (గోవు, అవు - అనే రెండుమాటలూ కలిపి!)

మహి, మహ, మాహాయి అనే మూడు మాటలూ పరస్పరం దగ్గరి పదాలు - వీటన్నిటికీ మహచ్చబ్దంతో (గొప్పది అనే అర్థంలో) సంబంధముంది. మహిశబ్దానికి భూమి అనే అర్థం కూడా ఉంది. భూమివీ అవునూ ఒకరితో ఒకర్ని పోల్చటం, సమంగా ఆరాదించటం ఆర్యసమాజంలో ప్రధానం. సురభి, సౌరభేయూ శబ్దాలు అన్యోన్య సంబంధులు. కామధేనువును సురభి అని పిలుస్తారు. అది రేవలోకంలో ఉంటుందట. ■ సురభి సంతానం సౌరభేయి. గో(వు) శబ్దానిక్కూడా భూమి అనే మరో అర్థముంది. అవును తల్లితో (భూ-మాతతో) సమంగా గౌరవిస్తారు కాబట్టి ఏకంగా 'మాత' అనికూడా కొందరు వ్యవహరించారు. శృంగం అంటే కొమ్ము. శృంగిణి అంటే కొమ్ములున్నది అనే అర్థంలో అవుకు పేరయింది. అర్జుని అంటే బహుశా తెల్లావు కావచ్చు; నల్లావూ కావచ్చు. అర్జున శబ్దానికి తెల్లని అనే విశేషణార్థముంది. అయితే అర్జునుడు నల్లటివాడంటారు. అలాగే పేరుకు తెల్లటిదయినా రూపంలో నల్లది కావచ్చు. అర్జున శబ్దానికి కపపు, గడ్డి అనే అర్థాలూ ఉన్నాయి కాబట్టి గడ్డి తినేదనే అర్థంలోనైనా ఆ మాట విర్బుడివుండవచ్చు. రోహిణి శబ్దానికి 'తెల్లచంద్ర (మొక్క)' వంటి అర్థం కూడా ఉంది. బహుశా తెల్లదని, లేదా తెల్లగొడ్డని ఆ పేరుతో పిలిచి ఉంటారు. అవుదూడను రోహిణీయే మంటారు.

జాతిగల అవును సంస్కృతంలో 'వైచికి' అంటారు. చుక్కలున్న అవును 'శైచిలి' అంటారు. శబల శబ్దానికి 'రంగురంగుల' అనే విశేషణార్థముంది. పొట్టి అవును 'వామని' అంటారు. తెల్లగా ఉంటే 'ధవల' అనీ, పుల్లావునయితే 'కపిల' అనీ పిలుస్తారు. కపిలగోవు పరమ పవిత్రమని విశ్వాసం. పోల్లావును 'కరల, సుకత' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. గొడ్డులూవును 'వశ, వంధ్య' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. వెదలో

ఉన్న అవును 'సందివి' అంటారు. ■ కాలంలో దాటించగా ఈచుకపోయిన అవును 'వేవాత్తు, గర్చోపపూతిని' అంటారు. సమాజంగానే ఈచుకపోతే 'అవతోక, ప్రదర్శర్య' అనేవారు. దాటించునకు సిద్ధమైన అవు 'ఉపసర్య'. సాధునయిన అవును 'అచండి, మకర' అనే 'పేర్లతో' పిలిచేవాళ్లు. చాలా ఈతరీనిన అవును 'బహుమాతి' అనిగాని, 'పరేష్టుక' అనిగాని పిలుస్తారు. తరపి అవును 'చిరసూత' అనో, 'బష్కయజీ' అనో పిలుస్తారు. లేగటాపువే 'దేమపు' అంటారు. ఏడిపించకుండా పాలుపితకనిచ్చేదాన్ని 'సునత' అంటారు. లేదా 'సుఖసందోహ్య' అంటారు. పెద్దపొడుగున్న అవు 'పివోద్ది'గాని 'పీవరస్తవి'గాని కావచ్చు - ఏటా ఈవే అవును 'సమాంసమీన' అనేవాళ్లు. కుండవిండా పొలిచే అవు 'ద్రోణక్షీర, ద్రోణదమ'.

అవుల మంద ఉండేచోటును 'గోకులం, గోధనం' అని పిలుస్తారు. మందనేమో 'గవ్య' అనిగాని, 'గోత్ర' అనిగాని పిలిచేవాళ్లు. దూడల మందను 'వాత్సక'మనీ లేగదూడల గుంపును 'రైసుక'మనీ పిలిచేవాళ్లు. అప్పుడే పుట్టిన దూడను తల్లకం అంటారు. ఏడాదిలోపు వయసున్న దూడను 'వత్సం' అనిగాని, 'శక్కుత్కరి' అనిగాని అనటం కద్దు. తొలియూత అవును 'ప్రశ్మపి' అనేవాళ్లు. ఇవి సంస్కృతపదాలు. తెలుగుమాటల్లో అవులను కట్టినేసే కొట్టామును 'తొర్రుపట్టు, దొడ్డి' అనే 'పేర్లతో' పిలుస్తారు. అయితే మొదటి మాటకు ఈ కాలంలో వాడుకలేదు. అవుల గుంపును 'మంద' అనిగాని, 'కదుపు' అనిగాని, 'పదుపు' అనిగాని పిలుస్తారు. అవులేగాక ఒకేరకం ఇతర పశుపక్ష్యాదులు ఒకేచోట మందకట్టినప్పుడు కూడా కదుపు శబ్దం వాడవచ్చు. పదుపు శబ్దానికి 'పదుపు, పదుగు' అనే రూపాంతరాలున్నాయిగాని ఆ మాటలకిప్పుడు వాడుక ఉన్నట్లులేదు. బహుశా 'పది' (అంటే 'చాలా') గొడ్డు చేరిన సందర్భంలో ఈ మాట పుట్టివుండవచ్చు.

వృషభం

అర్య సమాజంలో అవు పవిత్రమైన జంతువు. ఎద్దు బలానికి ఉపయోగానికి చిహ్నం. సంచార దశ నుంచి వ్యవసాయరశకు మారిన ఆ సమాజం ఈ రెంటినీ మచ్చికచేసుకొంది. వీటికున్న వ్యాప్తి చిర్రెకు దున్నకూ లేదు. కారణం వారి మొదటి స్థావరం చలిదేశమై తెల్లగొడ్డు బతకడానికి ఎక్కువ అవకాశమిచ్చేది కావటమే. ఒకవిధంగా చెప్పాలంటే నల్లగొడ్డు ద్రావిడ జంతువు; ఎర్రగొడ్డు ఆర్యజంతువు!

తెలుగులో ఎద్దు అనేది ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. బహువచనంలో దానికి ఎద్దులు, ఎద్దు అనే రెండు రూపాలున్నాయి. ఆ మాటకు "అలపోతు, అబోతు, బసవదు, గిట్ట, గిత్త, కోడె, గోర, పసె" అనేవి పర్యాయపదాలు అంటారు. వీటిలోని మొదటి రెండు మాటలూ సమాసాలు. ■ రెంటిలో రెండోదే ఎక్కువగా వాడుకలో ఉన్నమాట. ఆవుల్లో పోతు (అంటే మగది) అని చెప్పాలి. పోతుటిగ అన్నట్లు పోతుటావు అని ఎందుకు అనలేదో చెప్పలేం. ఆవు శబ్దానికి తొలిరూపం అ. వాటిలో

మొగడయిన ఎద్దును అబోతు అన్నారు. దీనికి సమానమైన సంస్కృతపదం గోవుషం. అచ్చితంగా చెప్పాలంటే గోవుంకు (అవుంకు) సంతానం కలిగించేది (వృషం) కాబట్టి గోవుషమన్నారు. అపవదనేది శివుడి వాహనమనే పురాణకథ మీద ఆధారపడి వచ్చిన పేరు. గిట్ట అనేది మామూలు ఎద్దుకారు - అచ్చటెద్దు అన్నమాట. అచ్చపోసి విడిచిన 'అబోతు' (అబోతుకు రూపాంతరం)ను ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. వయసులో చిన్న వాటిని గిత్త, కోడె అంటారు. గిత్త మరీ చిన్నది. కోడె వయసుకు వస్తున్నది. కోడె వయస్సుంటే యుక్త వయస్సు. సంసార యోగ్య వయస్సు. పపి అనేమాట గొడ్డు అన్నట్లు సామాన్యపదం. సంస్కృతంలోని పశుశబ్దపదం. గోద అంటే ఎద్దు. ఈ మాట ఇప్పటి వాడుకలో విడిగా వివిహించరు. శ్రీనాథుడు శివుణ్ణి 'ముదిగోదవెక్కి బిక్షాటనం' చేపాడంటాడు. గొడ్డుగోదా అనే పదబంధంలో ఇది నేటికీ వ్యవహారంలో ఉన్నమాటే. ఇవి పాదారణ పదాలయితే అచ్చ తెలుగు కవులు 'మూపురము తాల్చి, ముక్కుంటే మాపు' వంటి కృతకనామాలు వాడారు!

ఎద్దు శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పరగ్గ సంస్కృత పదాలు "ఉక్షం, భద్రం, బలీవర్తం, ఋషభం, వృషభం, వృషం, అవద్యాపాం, పారభం, సారభేయం, ఉప్ర, గోవు" అనేవి. గోశబ్దం అటు అవుకూ ఇటు ఎద్దుకూ పేరుగా ఉండటాల్సి అబోతును గోవుషమని పిలిచారని గుర్తించాలి. ఉక్ష శబ్దానికి వీర్యవంతమయినది, ■■■ కలది, (అవులకు) సంతానం ప్రసాదించేది అనే అర్థాలున్నాయి. వేదమంత్రాల్లో ఉపోదేవి (అంటే తెల్లవారుజాము అనే దేవత) ఎక్కిన రథాన్ని ఉక్షం (ఎద్దు) లాగుతుంటుందనే వర్ణనలున్నాయి. భూమిని గోవుగా భావించిన ఆర్యులు ఉషాకాండలో కనిపించే వెలుతురును ఎద్దుగా భావించారన్నమాట. అప్పటి ఎర్రదనాన్ని గమనించి ఈ మాటకు రూపాంతరమనిపించే ఉప్ర శబ్దానికి ఎర్రాపు, ఎర్రెద్దు అనే అర్థాలను కల్పించుకున్నారు. ఆ మాటకు 'ఉదయకాంతి' అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. భద్రం అంటే మేలయినదని, శుభస్కరమనీ అర్థం. బలీవర్తం అంటే చాలా బలం గలిగినదని అర్థం. మనవాళ్ళకు అశ్వశక్తి (horse power) అనే మాట శక్తికి ప్రమాణంగా పాశ్చాత్యుల ద్వారా సంక్రమించింది. వాళ్ళు మనం ఎద్దులను పొలం దున్నడానికి వాడినట్లు గుర్రాలను వాడేవాళ్ళు. అందువల్ల వాళ్ళు ఆశ్వాం శక్తిని గుర్తించారు. మన సంప్రదాయం ఆ ఘనతను ఎద్దుకిస్తుంది.

ఋషభమనే మాటకు ఉత్తమమని అర్థం. ఏ పురుష జాతి జంతువునయినా ఈ పేరుతో పిలవచ్చు. వృషం, వృషభం అనేవి రూపాంతరాలు. వృషమంటే వీర్యశక్తి గలదని అర్థం. వృషణమనే మాటను ఇక్కడ అనుసంధించుకోవచ్చు. సురభి (అనే దేవతా దేమవు) సంతానం కాబట్టి పారభం, పారభేయం అనే రూపాంతరాలతో పిలిచేవాళ్ళు. అవద్యాపాం అంటే బండిలాగే ఎద్దు. గోవు అనే మాటతో గూడా ఎద్దును సూచించవచ్చు. ఎత్తయిన పెద్ద ఎద్దును మహాక్ష మనేవారు. ముసలి ఎద్దును వృద్ధోక్షం, జరద్గదం అనే పేర్లతో పిలిచేవారు. ఈ రెండో మాట ఏ ప్రాణి విషయంలోనయినా వాడదగింది. జరవల్ల (ముసలితనం వల్ల) మెల్లగా నడిచే అనే విశేషణార్థం దీనికుంది. చిన్న ఎద్దును ఉక్షతరమనీ, గొడ్డుబోతును ఉక్షలేపాంతమనీ పిలుస్తారు.

అప్పుడే పుట్టిన, ఇంకా పాలువదలని ఎద్దును తల్లికం అని పిలుస్తారు. ఏడాదిలోపు గోదను శక్యత్కారి, వత్సం అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. అంతకన్నా పెద్ద వయసు వాటిని దవ్యం, వత్సతరం అనే పేర్లతో వ్యవహరిస్తారు. బరువులు మోయడానికి, పొలం దున్నడానికి అనువయిన వయసులో ఉన్న వాటిని ఈ పేరున పిలవవచ్చు. బరువులు మోయగల వయసు వచ్చినా హాషారుగా ఉన్న ఎద్దును జాతోక్ష మంటారు. పట్టులు కొట్టరగిన వయసు వచ్చిన కోడెను అర్ధభ్య మంటారు. అచ్చబోసి విడిచిన అబోతును షండం, గోపతి, ఇట్టరం అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. తెలుగువాళ్ళు దేవాలయాలకు అవులతోబాటు ఎద్దులను గూడా దానమిచ్చేటప్పుడు 'ఇన్న ఎడ్ల'ను మాత్రమే దానం చేసేవార్యు. నల్ల ఎద్దులని ■ మాటకు అర్థం చెప్పకోవాలి.

బర్రెలూ దున్నలూ

బర్రె రక్షిణాది జంతువు. ఈ తెలుగుమాటకు "ఎనుము, గేదె, ఎనుపెంటి" అనేవి పర్యాయపదాలు. ఎనుము అంటే (ఇనుము లాగా) నల్లటిదని అర్థం. ఎనుముపెంటి అంటే పెంటి (అడవి) అయిన ఎనుము (నల్లగొడ్డు). గేదె శబ్దం ఉత్తరకోస్తాలో బర్రె శబ్దం పశ్చిమాంధ్రదేశంలో ఎక్కువ వాడుకగల ప్రాంతీయమాండలిక పదాలు. సంస్కృతంలో దీనికి పర్యాయపదం ఒక్కటే మహిషి అనేది. పట్టుపురాణి అనే అర్థం కూడా ఈ మాటకుండటం విశేషమే. బర్రె దూడను సంస్కృతంలో కయాహ మంటారు.

దున్నకు "దుంత, ఎనుబోతు, దున్నపోతు, పోతు" అనేవి పర్యాయపదాలంటారు. కానీ విజానికి దుంత అన్నదొక్కటే అలాంటిది. ఈ మాట ఇప్పటి వాడుకలో లేదు. పోతు మొగది అనే అర్థం గల మాట. దున్నకంలో పనికి వచ్చేది కాబట్టి దున్న అవికంటారు. 'మహిషం, బులాయం, కాసరం, సైరిభం' అనేవి సంస్కృత పర్యాయపదాలు. కాసరం అనేది కారు దున్న. కారెనుబోతు అనిపిలిచే అడవి దున్న పేరు. సైరిభమంటే దున్నకానికి పనికివచ్చే దున్న అని అర్థం. బులాయమంటే బండిలాగే దున్న.

ఇతర జంతువులు

పొలకోసం, మాంసంకోసం పెంచుకొనే జంతువుల్లో మేకలూ, గొర్రెలూ ముఖ్యమైనవి. మేక విషయంలో పరంపరగా ఒక తప్ప ప్రయోగం వినిపిస్తుంది. ఏవాడు ఎవరు మొదలుపెట్టారోగానీ రాశులను చెప్పేటప్పుడు 'మేషం మేక, వృషభం ఎడ్డు...' అని ఒప్పుచెప్పించేవారు పూర్వం! మేషశబ్దానికి గొర్రె అనే అర్థమేగాని

మేక అనే అర్థం ఎన్నడూ లేదు - ఏ సిమంటువులోనూ. గొర్రెటొమ్మ వేపి 'గోల్ మార్క్' బనియన్ల అమ్మకాన్ని ప్రచారం చేసుకొనే ఓ గుర్తం మిల్లుంది! ఇలాంటి పొరపాట్లు ఎందుకు వస్తాయో చెప్పలేంగావీ అలవాటున తడవాత వాటిని దిద్దుకోవటం కూడా చాలా కష్టం. మేకలూ గొర్రెలూ చిన్నదాని ఇంతువులనీ, వాటిలో ఏ బాతికాబాతిలో అడమగ రేదాలున్నాయనీ గుర్తించకుండా ఇలాంటి పొరపాట్లు అలవాటు కావటమే విచిత్రం!

మేక శబ్దానికి అది అడదయితే సంస్కృత పర్యాయపదాలు "అజ, ఛగలం, ఛగలిక, ఛాగి" అనేవి; మగదయితే "అజం, ఛాగం, ఛగం, ఛాగలం, ఛగలకం, తుభం, బస్తం" అనేవి. తెలుగులో మగదాన్ని మేకపోతు, అడదాన్ని అడమేక అంటాంగాని, రెంటికీ సాధారణనామం మేకే. మగదాన్ని పోతు అని ప్రత్యేకించి చెప్తాం. మరో తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదు. సంస్కృతంలోని అజ శబ్దానికి అనేకార్థాలున్నాయి - బ్రహ్మ, విష్ణువు, శివుడు, మన్మథుడు వగైరా. మందమొనలో ఉండేదనే అర్థంలో ఈ పేరు వచ్చిందంటారు. ఛగం, ఛగలం, ఛాగం, ఛగలకం అనేవి అన్యోన్యం రూపాంతరాలు. తుభ శబ్దానికి బలియిచ్చేదనే అర్థవిశేషముంది. మేకలమందను 'అజవి(క), అజైడకం, ఛాగకం' వగైరా పేర్లతో పిలుస్తారు. పూర్వకాలపు దావఖాసనాల్లో అక్కడక్కడ 'ఇన్నమేక'లను (నల్లమేకలను) రేవాలయాలకు దావమిచ్చినట్లు కనిపిస్తుంది.

గొర్రె శబ్దానికి తెలుగులో "గోరియ (పోతు), ఏడిక, తగరు, పొట్టేలు" అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. సంస్కృతంలో "ఉర్రభ్రం, ఉర్రదం, ఉర్దాయువు, ఏడకం, మేషం, కురరి, మేద్రం, వృష్టి" అనేవి పర్యాయపదాలు. గోరియ అనేది ప్రాచీనరూపం; గొర్రె తరవాతికాలావిది. ఏడిక శబ్దం సంస్కృతంలోని ఏడకశబ్దభవం. తగరనే మాట పూర్వకావ్యాల్లో కనిపిస్తుందిగాని ఇప్పటికీ వాడుకనుంచి తొలగిపోయింది. పోట్టేలనే మాట మగగొర్రెకు మాత్రమే అన్వయిస్తుంది. అడగొర్రెను మేషి అంటారు సంస్కృతంలో. 'కదులుతూ ఉండేది, ఎదురుతిరిగేది, పోరాడేది' అనే అర్థాల్లో ఉరదం, ఉర్రభ్రం అనే మాటలు పుట్టాయి. ఉర్దం అంటే ఉన్న. దాన్ని ఇచ్చేది కొబట్టి ఉర్దాయువన్నారు. అడవిగొర్రెను ఏడకమంటారు. కురరిఅనేది కొండగొర్రె. మేషశబ్దాన్ని గొర్రెకేగాక ఉన్నివంటి పదార్థ సామాన్యానికి కూడా పేరుగా వాడేవారు ప్రాచీన సంస్కృతంలో. మేద్ర శబ్దం ఇటు గొర్రెకూ అటు పురుషాంగానికి పేరు. వృష్టి శబ్దాన్ని గొర్రెకూ ఎద్దుకూ పేరుగా వాడేవారట. 'బలవంతమైన, పొగరెక్కిన, కోపదారి' మొదలైన అర్థాల్లో ఈ మాటకు ప్రయోగముంది. శ్రీకృష్ణుడు వృష్టివంశంవాడు. అంటే గొర్రెలకాపరుల వంశంవాడని అర్థం. అగ్నిరేవుడి వాపానమట గొర్రె. అందుకే అచ్చతెలుగు కవులు "జంటమొగము వేలుపుతేడి" అని గొర్రెకు చాంతాడంత పేరు పెట్టారు. గొర్రెల మందను సంస్కృతంలో బౌరభ్రకం అంటారు.

సామాన్యులు అపోరార్థం పెంచుకునే ఇంతువుల్లో పంది ఒకటి. పందికి అచ్చతెలుగులో చాలా పేర్లున్నాయికాని వాటిలో చాలామటుకు కవులు కల్పించినవని చెప్పాలి. అవి వర్ణనాత్మక శబ్దాలు. "చప్పరింత, కొమ్ముకాడు, ఊటమెకం, నేపులమిత్తి, ముద్దెలమేపరి, మోటుమెకం, వాలుమెకం, చంటరి, ముద్దెమెకం, పీటనెట్టుమెకం, ఏకలం, గుర్గురింత, విదు" వగైరాలు చాలావరకు కల్పితసమాసాలేగాని

వ్యస్తనామాలుకాదు. ఏడు, ఏకలం అనేవి ముళ్లపంది పేర్లేగాని ఊరబందిపేర్లుకావు. సెలపంది, సబుగు అనే అచ్చతెలుగు మాటలు కూడా అడవిపందికి/ ముళ్లపందికి పేర్లే. ఒంటరి(కాదు) అనేదికూడా అడవిపందికి పేరు. లొట్టలు వేస్తూ తింటుంటుంది కాబట్టి చప్పరింత అన్నారు. కోర ఉన్న జంతువు కాబట్టి కొమ్ముకాదు అని పిలిచారు. చెమ్మలో తిరిగేది కాబట్టి ఊటమెకం అనే పేరు వచ్చింది. వేపి అంటే కుక్క. వాటిని చంపేదికాబట్టి వేపుల మీర్తి అనే పేరుపెట్టారు. మీర్తి అనేది మృత్యుశబ్దవం. నేలకుళ్ళగించి దుంపలు పెకలించి తింటుంది కాబట్టి ముస్తెల మెకం. మొరటయింది కాబట్టి మోటమెకం. ముట్టెకలది కాబట్టి ముట్టెమెకం. గురకపెట్టుంది కాబట్టి గురురింత. ఇలా వంది బక్షణాలను పురస్కరించుకొని కవి పండితులు అచ్చతెలుగుపేర్లు సృష్టించారు.

ఏల్లారం అనే సంస్కృత పదానికి ఊరబంది అని అర్థం. “వరాహం, సూకరం/శూకరం, గృష్టి/పుష్టి, కోలం, పోత్రి, కిరి, కిటి, దంష్ట్ర, ఘోణి, క్రోడం, స్తబ్ధరోమం, భూదారం” అనే మాటలు చాలావరకు ముళ్ళపందికి/అడవిపందికి అన్వయించేవే. కాకతీయుల కాలం నుంచి వరాహవతారంలోని విష్ణుమూర్తి లొమ్మును బంగారునాణేనికి ఒకవైపు ముద్రించటం అలవాటయింది. మాటలో కొంచెం మార్పువచ్చి వరాహశబ్దం ‘వరహ’గా మారిపోయింది. ఆకాలంలో వరహ అంటే నాలుగు రూప్యాలు (వెండినాణేలు). ఈ శబ్దం కూడా అడవిపందికేగాని ఊరబందికి పేరుకాదు నిజానికి. సూ/శూ అనే ద్వని చేస్తుందని సూకర/శూకర నామం వచ్చిందని కొన్ని నిఘంటువులు చెప్తాయి. భయపెట్టేది కాబట్టి కిటి. కిరి శబ్దం దీనికి రూపాంతరం. కోల, క్రోడ శబ్దాలు ‘బలిసినది, మెత్తనిది’ అనే అర్థాల్లో ‘కొప్పుపట్టినది’ అనే భావంలో పందికి పెట్టిన పేర్లు. కోర ఉన్నది కాబట్టి దంష్ట్ర అన్నారు. ఘోణమంటే ముట్టె. పెద్దముట్టె కలది కాబట్టి ఘోణి అనే పేరు వచ్చింది. పోత్రిమన్నా ముట్టె. ముట్టె గలది పోత్రి. రోమం అంటే వెంట్రుక. స్తబ్ధరోమం అంటే విక్రబోడుచుకున్న వెంట్రుకలు/ముళ్లు. అందువల్ల ముళ్లపంది సీపేరుతో పిలిచేవాళ్లు. భూమిని తప్పుతుంటుంది కాబట్టి భూదార మన్నారు. ఎప్పుడూ నములుతూ ఉంటుంది కాబట్టి గృష్టి/పుష్టి/పుష్ప అనే పేర్లు పెట్టారు.

అపోరార్థం పెంచుకొనే ఈ జంతువులు కాక సేవల నిమిత్తం (పనిచేయించుకొనేందుకు) పెంచుకొనేవి మరికొన్ని జంతువులున్నాయి. అలాంటివాటిలో కాపలాకు పనిపిచ్చే కుక్క, చాకిరికి ఉపయోగపడే గుర్రం, గాడిదలున్నాయి.

పెంపుడు జంతువులు

అస్తిపాస్తుల పరిరక్షణకూ, శత్రు సంచారాన్ని ముందుగా గుర్తించి కాపాడటానికీ మానవుడు మచ్చిక చేసుకొని పెంచే జంతువుల్లో కుక్క గొప్పది. ప్రతి భాషలోనూ కుక్కలను గురించి వందల పామెతలు దొరుకుతాయి. కుక్క అనేది అచ్చ

తెలుగు మాట కాదనీ, అది సంస్కృతంలోని కుర్కుర శబ్దభవమనీ సంప్రదాయ పండితులంటారు. ఆ మాటకు తెలుగు పర్యాయపదాలు లేకపోలేదు. “నాయి, నేపి, దేపి, జాగిలం, మొరుగుడు” అనేవి. నాయి శబ్దం కన్నడంలో మంచి వ్యాప్తిగల పదం. నన్నెచోడుడి కుమారసంభవంలో ■ మాటకు మొదటి తెలుగు ప్రయోగం దొరుకుతున్నది. ప్రాంతీయంగా కన్నడ పరిపాడులో తప్ప ఇప్పుడా పదానికి తెలుగులో వాడుక లేదనే చెప్పాలి. నేపి, దేపి అనేవి దూపాంతరాలు. చాటికి కూడా రాయలసీమలోని కొన్ని ప్రాంతాల్లో, కళింగ ప్రాంతంలో కొన్ని చోట్లా ఈనాటికీ స్థానిక మాండలికాల్లో ప్రయోగముంది. జాగిల మనేది బేటకుక్కకు పేరు. మొరుగుడు అనేది వర్ణవాత్మకంగా వచ్చినపేరు. పాగరుబోలు కుక్కను ‘గుడ్డి’ అంటారు తెలుగులో.

కుక్కకు పర్యాయపదాలయిన సంస్కృత శబ్దాలు “కాలేయకం, సారమేయం, కుర్కురం, కుక్కురం, శునకం, శ్వానం, భష(క)ం” అనేవి. ఉత్తమ జాతికి చెందిన జాతికుక్కను కాలేయకం అంటారు. సరమా అనే దేవజాతి కుక్క సంతానం కాబట్టి సారమేయ మన్నారు. సరమా ప్రస్తావన ఋగ్వేదంలో కూడా వినిపిస్తుంది. అమే దేవశుని (దేవతా జాతికి చెందిన అడకుక్క) అని మహాభారత ప్రసంగం చెపుంది. గుర్రుపెట్టుంది కాబట్టి కుర్కుర మన్నారు. దాని దూపాంతరమే కుక్కురం. శునకం అంటే చిన్న కుక్క లేదా కుక్కపిల్ల. భషణం, భషితం అనే మాటలకు మొరుగుడని అర్థం. మొరుగుతుంది కాబట్టి భషం, భషకం అనే దూపాంతరాలతో వ్యవహరిస్తారు. శ్వానమనేది సంస్కృతంలో సాధారణపదం.

అడకుక్కలను ‘శుని, సరమ, కుర్కురి, కుక్కురి, భషి’ అని పిలుస్తారు. పిచ్చి కుక్కను సంస్కృతంలో అలర్కమంటారు. బేటకుక్కను విశ్వకర్మపు అని పిలుస్తారు. మామూలుగా ఇతర జంతువులమీదికి ఒంటికారితో పోయి కరుస్తుంది కాబట్టి కుక్కను వర్ణవాత్మకంగా ‘మృగదంశకం’ అని చెప్తారు. తెలుగు వాళ్ళ సొంత సంస్కృతంలో కుక్కకు ‘వత్సనాభి’ అనే సంస్కృతనామ ముంది. దూడలను చంపుకొని తింటుంది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చిందని తెలుగు నిఘంటువులు వివరించడమేగాని సంస్కృత కోశాల్లో ఈ మాట కనిపించదు (ఇలాంటి సంస్కృతాన్ని అప్పీరాచా ఉమాకాన్త పట్టితుడు ‘దూడపేడ సంస్కృతమనేవాడు!). మగకుక్కల గుంపును శునీరమనీ, అడకుక్కల గుంపును శున్యమనీ వ్యవహరిస్తారు.

చాకిరికోసం పేదలూ సామాన్యులూ పెంచుకొనే మరో జంతువు గాడిద. ఇదే అచ్చమైన తెలుగుమాట. దీనికి ‘గాలిగారు, చలువగుర్రం, రేవుజిక్కి’ అనే కల్పితనామాలున్నాయి పుస్తకాల్లో దయ్యంలా అరుస్తుందని గాలిగా డన్నారు. చల్లని ఉతికిన గుడ్డలు మోస్తుంది కాబట్టి చలువగుర్రమని పేరు పెట్టారు. చాకిరి రేవుకు (ఉతికే చోటికి) తీసుకొని పోయే వాహనం కాబట్టి రేవుజిక్కి అని వెక్కిరించారు. శాంతానికి, సహనానికి మారు పేరు గాడిద. బుద్ధి శూన్యతకూ మొండితనానికీ కూడాను. శ్రీనాథుడొకప్పుడు గాడిదల్లోనూ కవులుండవచ్చని అనుమానించాడు. బండ్లు లాగడానిక్కూడా గాడిదలనుపయోగిస్తారు. అందుకే ‘గాడిద చాకిరి’ అనే మాట పుట్టింది. సంస్కృతంలో గాడిదను “రాహభం, గర్దభం, గార్దభం, విరం,

బాలేయం" అని పిలుస్తారు. ఓండ్రపెట్టెది కాబట్టి రాసభం, గర్తభం (గార్తభం) అనే పేర్లు వచ్చాయి. మొండిగా బండగా పనిచేస్తుంది కాబట్టి ఖర మన్నారు. తక్కిన పేర్లెందుకు పుట్టాయో స్పష్టంగా తెలీదు. గాడిదలు లోగే బండిని కూడా గార్తభం అనేవాళ్ళు. ఆడగాడిదను గర్తదీ అంటారు. మరి 'అడ్డగాడిద'ను ఏమంటారో చెప్పలేం. గుర్రం గాడిదల సంకావాన్ని తెలుగులో 'కంచర గాడిద, వేసడం' అంటారు; సంస్కృతంలో అశ్వతర మంటారు. కంచరం/కచడం అనే బండినిలోగే గాడిద కంచరగాడిద. వేసరం - అంటే శ్రమపడేది - కాబట్టి తెలుగులో వేసడం, వేసరం అనేపేరుకూడా వచ్చింది.

విలువైన శ్రమజీవి గుర్రం. తెలుగులో 'బాబా, వారువం/వాపురం, జక్కి, తత్తడి, మాపు, లేజీ, ఎక్కిరింత, కత్తలాని, కత్తరాని, కత్తళడు' మొదలైన పేర్లున్నా గుర్రమనేది వాడుకలో నిలిచిన మాట. వారువం, జక్కి, ఎక్కిరింత, తత్తడి అనే మాటలకు వాహనం, మోసేది అనే అర్థమే ముఖ్యం. మేలుజాతి గుర్రాన్ని 'లేజీ' అంటారు. తెల్లటి గొరిజ, తోక, చాలు పున్న నల్లగుర్రాన్ని కత్తలాని/కత్తరాని/కత్తళడు (కత్తలాణం అనే సంస్కృత శబ్దభవాలివి) అని పిలుస్తారు. పొరబ్బి, తురికి, కచ్చి, పటాణి అనేవి ఆయా ప్రాంతాల నుంచి తెచ్చిన గుర్రాలకు పేర్లు. పొట్టిగుర్రాన్ని 'తట్టు' అంటారు. పొగరుబోతు గుర్రాన్ని తట్టువం అంటారు. మగ గుర్రాన్ని గుండు అని, ఆడ గుర్రాన్ని గోడిగ అని పిలుస్తారు. సర్వోత్తమం 'పంచకళ్యాణి' అని వాడుక. ■ మాట నిమిషపుల కెక్కిలేదు!

సంస్కృతంలో "ఘోట(క)ం, వీతి, పీతి, తుర(ం)గ(మ)ం, అశ్వం, వాజి, వాహం, అర్చ, గంధర్వం, వాయం, సైంధవం, సప్తి" వగైరా మాటలు గుర్రానికి పేర్లు. వీటిలో అశ్వ శబ్దానికి వాడుక ఎక్కువ. అర్చ శబ్దం వేదాల్లో కనిపిస్తుంది - నడి గలది అనే అర్థంలో తురంగాదులా అర్థంలోనే. వాయం అంటే దోడు తీసేది. యుద్ధాశ్వాన్ని వాజపేయం అంటారు. వాజ శబ్దానికి బలం, శక్తి, వేగం వంటి అర్థాలున్నాయి. సింధు ప్రాంతం నుంచి వచ్చింది సైంధవం. వాహం అంటే బండి గుర్రం. బరువులు మోసేది సప్తి. మేలు జాతిది అజానేయం. బండచాకిరికి పనికి వచ్చేది (పొలందున్నటంతో సహా) వినీతం. అశ్వమేధయాగానికి పనికి వచ్చే గుర్రాన్ని యయువం అంటారు. యవన(గ్రీకు) దేశం నుంచి తెచ్చిన గుర్రం జవనాశ్వం. అది వేగంగా పరిగెత్తేది. మోపుగుర్రాన్ని సంస్కృతంలో "పృష్ఠ్యం, స్థూరి/స్థూరి" అని పిలుస్తారు - స్థూలంగా ఉంటుందనే అర్థంలో తెల్లగుర్రాన్ని సీతం, కర్కం అంటారు. బండికి కట్టడాన్ని రథ్యమంటారు. ఆడగుర్రాన్ని వామి, బడబ, అశ్వ అని పిలుస్తారు. గుర్రాల్లో "ఇంద్రాయుధం, మల్లికార్జున, శోణం, శ్రీవృక్షి, హరితం, పాలపాలం, హేమం" మొదలైన రకాలున్నాయి. రంగునుబట్టి ఆ పేర్లు వచ్చాయన్నమాట.

పిల్లి అపశకునమని భావించే వాళ్లెందరున్నారో దాన్ని ప్రేమించి పెంచుకునే వాళ్ళు అందులో పగంమందయినా ఉన్నారు. మధ్యతరగతి కొంపలకు ఎలుకల బాధను ఎంత సమర్థంగా తగ్గించి సంతోషపెట్టాయో పిల్లులు అంతగానూ విసిగిస్తాయి. పాలుతాగి మన చుట్టూ ఉండే పెంపుడు జంతువుల్లో పిల్లి అంత పరిశుభ్రంగా ఉండేది మరొకటి లేదు. పిల్లి శాపనార్థాలు పెద్దంటుందంటారు. దాని సంసారంలోకూడా

రహస్యం లేదు. పెగా జాతర. అందుకే పిల్లి శిలమనే మాట పుట్టింది. పిల్లి అనేది ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్న తెలుగు మాట. సిమంటువుల్లో 'చిలి' అనే మరో మాట కనిపిస్తుంది. దాని కీకాలంలో వాడుక లేదు.

సంస్కృతంలోని "ఓరువు, ఓడాలం/విడాలం, మార్దాలం/మార్దారం, ప్రషదం శకం/వృషదంశకం, అఖుధుక్కు" అనేవి పిల్లికి పర్యాయపదాలు. ఏడు శబ్దానికి విశ్వసనీయమైన వ్యుత్పత్తి కనిపించదు. ఓడాల శబ్దానికి 'ఓడాలకం, ఓడారకం, విడాలం' అనేవి రూపాంతరాలు. మార్దాలమనేది దాని గుణాన్ని వర్ణించే మాట. (ఎప్పుడూ శరీరం నాక్కుంటూ) పరిశుభ్రంగా ఉంచుకొనేదని అర్థం. వృషమంటే ఎలుక. దాన్ని కరిచి చంపేది కాబట్టి 'వృషదంశకం, వృషదంశకం, వృషదంశకం' అనే రూపాంతరాల్లో వర్ణించారు. అఖుధుంటే చిత్తెలుక. వాటిని తింటుంది కాబట్టి అఖుధుక్కున్నారు. 'రుద్రాక్షపిల్లి'గా మధ్యపెట్టనూ గలదు - 'చారుతముర్తి మార్దాల చక్రవర్తి' అని పద్యాలు రాయించుకోనూ గలదు.

పిల్లిలో రకాలున్నాయి. బావురుపిల్లి అనేది పెద్దది. అడవుల్లో ఉండేది. దాన్ని సంస్కృతంలో మహామార్దాల మంటారు. జంగపిల్లి, జంగురుపిల్లి అనేది మరో జాతి. దాన్ని జాంగలఓడాల మంటారు సంస్కృతంలో. ఈ రెండూ ప్రమాదకరమైనవి. 'పూతపిల్లి, బూతపిల్లి, పునుగుపిల్లి' అనే మరోరకం పిల్లి అపావవాయువుమంది పునుగు అనే సుగంధద్రవ్యం రొంతుతుంది. మన్నగా చెక్కిన గుంజలరు ఈ పిల్లిని కట్టి దాని విసర్జనలు గట్టిపడ్డ తరువాత గోకి తీసి పునుగని అమ్ముతారు. అరీదయిన వస్తువది. ఈ పునుగుకోసం ఈ పిల్లిని కొందరు పెంచుతారు. మరోరకం జవ్వారి పిల్లి. దాన్ని సంస్కృతంలో సంకుమంటారు. అది విసర్జించిన పదార్థం సంకుమదం. అంటే జవ్వారి. దానికి రూపాంతరం జవ్వారి. పునుగు, జవ్వారిలు మరీన వస్తువులయినా అవి గట్టిపడ్డతరువాత సువాసనలిస్తాయి కాబట్టి వాటిని సుగంధద్రవ్యం అంటారు.

వివోదంకోసం, విద్యలు నేర్చి తమ పొట్ట పోషించుకోవటం కోసం కోతులను పెంచేవాళ్లున్నారు. కోతి శబ్దానికి పూర్వరూపం క్రోతి - శబ్దవరంగా. అదే మావన జాతికి మూలరూపమని జంతుశాస్త్రజ్ఞులంటారు. దాన్ని ముద్దుగా "తిమ్మడు, తిమ్మన్న, తిమ్మరాజు" అని వ్యవహరిస్తారు మామూలు జనులు. 'తిండికి తిమ్మరాజు పనికి పోతరాజు' వంటి సామెతలు పుట్టి తినటానికి తప్ప కోతులింకెందుకూ పనికిరావన్న అప్రతిష్ట తెచ్చిపెట్టాయి. కవులేమో 'వెక్కిరింత, కొమ్మ తెండి మెకం' అనే పేర్లు పెట్టారు పూర్వం. వెక్కిరిస్తుంది కాబట్టి వెక్కిరింత. కొమ్మలే తెంకిగా - అంటే నివాసస్థలంగా - ఉండే జంతువు (మెకం) కాబట్టి ఇంతపొడుగు పేరు పెట్టారు. ఈ మాటలు పుస్తకాల్లోనేగాని జనవ్యవహారంలో వినిపించవు. తిమ్మన్న పేరు పెట్టుకున్న మహాకవులున్నారు మనకు!

కోతి శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగిన సంస్కృత శబ్దాలు "కపి, క్షవంగం/క్షవంగం, శాఖామృగం, వలీముఖం/ బలీముఖం, మర్క(ట)ం, వానరం, కీశం, వనోకం" అనేవి. ఎప్పుడూ కదలాడుతూ, ఎగురుతూ ఉంటుంది కాబట్టి కపి అన్నారు. చెట్లు కొమ్మలమీద తేలుతూ ఎగురుతూ ఉంటుంది కాబట్టి క్షవంగం/క్షవంగం అని

పీరిచారు. కొమ్మలమీద బలికే జంతువు కాబట్టి శాఖామృగమన్నారు. ముఖం వలితమ్మ - అంటే ముదతలుపడి - ఉంటుంది కాబట్టి వలిముఖం/బలిముఖం అన్నారు. గాలిలో తేలుతూ ఎగురుతుంటుంది కాబట్టి మర్కటమనీ మర్కటమనీ పీరిచారు. వనంలో - తోటలో - తిరుగాడేది కాబట్టి వానరమని కొందరు చెప్తే, వరుడేమో (మనిషేమో) అనిపిస్తుంది కాబట్టి వానరమని మరికొందరు వివరిస్తారు. 'వా' అనే సంస్కృతావ్యయానికి అనుమానార్థంకూడా ఉంది. పాపం! కట్టుగుడ్డలేక దిగంబరంగా తిరుగుతుంది కాబట్టి కీశమన్నారు. వనమే - అడవే - నివాసస్థలం కాబట్టి వనాకమన్నారు. వేదాల్లో 'పుషాకపి' అనే మాట వినిపిస్తుంది. 'నరవానర'మని దానికర్థం చెప్పవచ్చని ఇటీవలి వాళ్లంటారు. జయితే సంప్రదాయంలో శివ విష్ణుపులకేగాక అగ్నికీ, ఇంద్రుడికీ, తదితరులకూ ఈ పేరుతో వేదవాక్యములలో సంబంధముంది. మొత్తంమీద కపి శబ్దమే సంస్కృతంలో వ్యాప్తిగల ప్రాచీన శబ్దమని చెప్పవచ్చు.

కోతని పెంచుకొనే కారణాలతోనే ఎలుగొడ్డును పెంచి అడించి బలికే సాహసులున్నారు. తెలుగులో దానికి 'ఎలుగు' అనేదే మామూలు మాట. బర్రెగొడ్డుకులాగా దానికి గొడ్డు శబ్దం చేరుస్తుంటాం. దీనికి కవులూ పండితులూ 'పుట్టుకూటి మెకం, బొచ్చమెకం, వెనుచూపు మెకం, వెలివోటి మెకం' అనే పేర్లు పెట్టుకొని మురిసిపోతారేగాని ప్రజావ్యవహారంలో ఈ మాటలకు స్థానం లేదు. తేనెపట్టుల్లో చీమల పుట్టుల్లో తిండి పంపాదించుకొనేదని మొదటి పేరు పెట్టారు. రెండో మాటను వివరించనక్కరలేదు - మూడోదాన్ని లాగానే. పెద్ద/తెల్ల నోరున్న జంతువు కాబట్టి చివరి పేరు వచ్చింది. రాయలసీమలో కన్నడ సరిహద్దుల్లో దీన్ని 'కశ్యేగొడ్డు' అని వ్యవహరిస్తారు. అంటే 'దొంగ' గొడ్డుని. దీనికి సంస్కృత పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గని రెండే పదాలు - వాటికి రూపాంతరాలు చాలా ఉన్నాయి. భల్లం, భల్లకం, భాలూకం, భల్లుకం, భల్లూకం అనే రూపాంతరాలు గల శబ్దానికి శుభస్కరమైనదని అర్థం. మంచి శకునమని పూర్వార్కులు దాన్ని పరిగణించేవాళ్లు - ఇప్పటి రష్యన్లలాగా! ఋక్షం, అచ్చ మనేవి లెక్కకు రెండు మాటలనిపిస్తాయి గాని ఒకదానికొకటి రూపాంతరమేనని వాదించే వాళ్లున్నారు. ఆ మాటకు 'ప్రమాదకరమైన, బాధించే' వగైరా అర్థాలున్నాయి. ఋక్ష శబ్దానికి వేదవాక్యములలో ప్రయోగ బాహ్యముంటే భల్లుక శబ్దానికి తాకిత సాహిత్యంలో ఎక్కువ వ్యాప్తి ఉంది. భల్లుక శబ్దానికి 'కుక్క, కోతి' అనే ఇతరార్థాలుకూడా నిఘంటువుల్లో కనిపిస్తాయి.

మహారాజులు పోషించే జంతువుల్లో ఏనుగు గొప్పది. మామూలు మనిషికి కలలో గూడా సాధ్యంకాని పని అది. ఏనుగు అనే అచ్చతెలుగు మాటకు 'ఏనిక' అనే రూపాంతరముంది. దీనికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ అచ్చ తెనుగు కవులూ పండితులూ కల్పించుకున్న మాటలు కొన్ని ఉన్నాయి. "సిచ్చెమేనిమెకం, గబ్బుచెంపమెకం, గొప్పయజ్ఞమెకం, ఎక్కుదు మెకం, చెయ్యిగల మెకం, రెండు త్రాగుడు, పలుగొమ్ములుడిగిన మెకం, గోరు, వాత్తి" మొదలెవవి. చిట్టచివరి మాట పొస్తే అనే సంస్కృతపదానికి వికృతి. గోరు శబ్దానికి గద్దరు అనే రూపాంతరముంది. గోర/గద్దర శబ్దాలకు వ్యాపారి అనే అర్థముంది. పెద్దవ్యాపారులకూ ఈ గోరకూ

సంబంధముందో లేదో అచ్చితంగా చెప్పలేం. విశాలమైన శరీరంకలదని సిద్ధిచేసి మేక మనే మాటకర్థం. చెంపలనుంచి మదకలం కారి హాసన కొట్టుందని రెండోమాట వివరిస్తుంది. అబ్బ అంటే అడుగు, పాదం. పెద్దపాదాలున్న జంతువనే అర్థంలో గొప్ప యజ్ఞమేకమని పిలిచారు. ఎత్తయినది, ఎక్కువదనీ కాబట్టి ఎక్కువ మేకమన్నారు. తొండమున్నది కాబట్టి చెయ్యిగలమేక మంటారు. వోటితో తొండంతో రెంటితోమా (నీరు) తాగుతుంది కాబట్టి రెండు త్రాగుడన్నారు. 'రెంట' త్రాగుడని ఎందుకనలేదో, ఏవ్యాకరణ సూత్రం అర్థవచ్చిందో తెలీదు. పొడుగుబారివ దంతం విడిచివచ్చుదుగాని, ఒకటికి రెండు రకాలుగా ఉన్నపళ్ళున్నదనిగానీ పలుగొమ్ముల మేకమన్నారు. ఇదంతా కవిత్యమేగాని మామూలు మనుషులు వాడే తెలుగుకారు.

ఏనుగు శబ్దానికి సంస్కృతంలో చాలా పర్యాయపదాలున్నాయి - 'దంతి, దంతావళం, కరటి, హస్తి, ద్విరదం, ద్విపం, అవేకంప, మతంగజం, గజం, వాగం, కుంజరం, వారణం, కరి, ఇళం, స్తంభేరముం, పద్మి, మదోత్కటం, మదకలం, ప్రభీష్టం, గర్జితం, మత్తం, ఉద్వాంతం, విర్మదం, మతంగం' వగైరాలు. నీటిలో తుండం/తొండం గల జంతువని వర్ణించేవి 'దంతి, దంతావళం, కరటి, హస్తి, కరి' అనే మాటలు. వోటితో, తొండంతో - రెంటితో తాగేదనే అర్థంలో కర్పించిన పదాలు 'ద్విపం, అవేకంప' అనేవి. రెండురకాల పలువరసగలది అని చెప్పేమాట 'ద్విరదం'. కొండల్లో తిరిగేది (నగాల్లో) కాబట్టి వాగం అన్నారు. ఈ మాటకనేక ఇతరదార్థాలున్నాయి. తన ఇష్టం వచ్చినట్లు తిరుగుతుంది కాబట్టి 'మతంగం, మతంగజం' అని పిలిచారు. పెద్దగా ఘోరమిస్తుంది (గర్జిస్తుంది) కాబట్టి గజం అన్నారు. ఎత్తయిన/దట్టమయిన గర్జిపాదల్లో తిరుగుడుతుంది కాబట్టి స్తంభేరముమని పిలిచారు. తొండంమీద, చెవులమీద చుక్కలున్న జంతువు కాబట్టి 'పద్మి' అని పిలిచారు. చెవుల పక్కల నుంచి మరపు రసం కారుతుంటుంది కాబట్టి మదోత్కటమన్నారు - మదకల మనీ అన్నారు. ఘోరమిస్తుంది కాబట్టి గర్జితమని కూడా పిలిచారు. మదించిన జంతువు కాబట్టి మత్తమన్నారు. తాగిన నీటిని తొండంతో పైకి చిమ్ముతుంది కాబట్టి ఉద్వాంతం (పైకిచిమ్మేది) అన్నారు. మదంలేని ఏనుగును 'విర్మదం' అని పిలిచారు.

ఏనుగుల గుంపును 'హస్తికం, గజత' అని పిలుస్తారు. సంస్కృతంలో దిక్షతల్లిగా ఉన్న ఏనుగును 'కరిణి, ధేనుక, వశ' అని పిలుస్తారు. కరిణి శబ్దానికి అడ ఏనుగని మాత్రమే అర్థం. పిల్ల ఉన్నది ధేనుక. చెప్పినట్లు వినేది, మగ ఏనుగులను బంధించటంలో తోడ్పడేది వశ. వృథా అనే అర్థంలో గణస్సానమనే మాట వచ్చారు. ■ మాటకు వస్తే స్నానాలు మూడురకాలు. గంటల తరబడి చేసే స్నానం 'మహిషస్నానం' (గేదెలతీరస్నమాట). ఒళ్లు తడిపే తడవకుండానే స్నానం చేసినట్లు భావించి పరుగులు తీస్తే అది 'కాకస్నానం' (కాకిలాగా ఓ చెక్క తడుపుకొని చాలుననుకోవటం). శుభ్రంగా స్నానంచేసి ఆ తరవాత ఏనుగు తంబూర ఒంటమీదా దుమ్ము చెల్లుకున్నట్లు మాపినగుడ్డలు కట్టేగాని, మళ్ళీ దుమ్ములో తిరిగిగాని చేసిన ప్రయత్నమంతా వృథా పుచ్చుకోవటాన్ని 'గణస్సాన' మంటారు. దండగమారిపని అన్నమాట. ఎన్నాళ్ళకూ సంతానం కలక్కపోతే 'గణగర్భం' అని వెక్కిరిస్తారు. ఇంకా ఏనుగుమీద అనేకం. ఇవిచాలు.

ఏనుగులను సాకటం కష్టం. సుకుమారంగా సుందరంగా తోటలో తిరుగుతుంటే చాలువని లేళ్లని పెంచుకొనేవాళ్ళున్నారు. లేడిమాంసముంటే బ్రహ్మాండమని లోట్టులు వేసిన తెలుగు సంస్కృత కవులున్నారు. ఈ తెలుగు మాటకు 'ఇరి, లేటి, జింక' అనేవి పర్యాయపదాలంటారు. లేడి, లేటి శబ్దాలు రూపాంతరాలు. ఇరి శబ్దానికి ఈ కాలంలో వాడుకలేదు. కవులు దీన్ని 'మలికొమ్ములమెక' అని వర్ణించారు - మెలి తిరిగిన కొమ్ములున్నాయని. ఈ జంతువును - ముఖ్యంగా నల్లయిరిని - సంస్కృతంలో కృష్ణసారమంటారు; కొందరు కృష్ణశారమనే రూపాంతరం వాడారు. విక్రీచ్ఛగా చెప్పాలంటే చుక్కలున్న నల్లయిరిని ఈ పేరుతో పిలుస్తారు.

లేడిశబ్దానికి సంస్కృతంలో "కురంగ(ను)ం, మృగం, వాతాయువు, హరిణం, అజినయోవి, వాతప్రమి, వాతమృగం" వంటి పర్యాయపదాలున్నాయి. పరిగెత్తేది, వేటాడించేది కాబట్టి మృగమనే పేరువచ్చింది. ఇదే మామూలు మాట. పొడలలేడిని వాతప్రమి, వాతమృగం అని పిలుస్తారు. జింకపోతును వ్యంకువంటారు. తెల్లవెంట్రుకలున్న ఇరిని రంకువంటారు. ఎర్ర రంగున్న పన్నకాళ్ల జింకను శంబరమంటారు. నల్లచారలున్న దుప్పిని రురుపని పిలుస్తారు. తెల్లకాళ్ళున్నదాన్ని తెలుగులో మనుబోతని పిలుస్తారు; సంస్కృతంలో ఋష్యం/ఋశ్యం అంటారు. పెద్ద కళ్ళూ, పొట్టికాళ్ళూ, నల్లచర్మమూ ఉన్న లేడిని విణమంటారు. ఇదే మాంసానిక్కూడా ప్రశస్తమైన లేడి. సాధుజంతువుల్లో అన్నిటికన్నా వేగంగా పరిగెత్తగలది ఇదే.

పెంచుకున్నా మానినా కొన్ని జంతువులూ, పక్షులూ, సరీసృపాలూ (జంతుశాస్త్ర పరిభాషలో చల్లటి వెత్తురున్న జంతువులు) మన పరిసరాల్లో తిరుగుతుంటాయి. కొన్ని మనకు అపారంగాకూడా పనికి వస్తే మరికొన్ని వాతావరణ పరిరక్షణకూ జీవరాశి సంతులనతను సాధించడానికి పనికివస్తాయి. పనికిరాదన్నమాట తప్ప సృష్టిలో పనికిరాని వస్తువుగాని జీవంగాని లేదంటారు పెద్దలు.

సెంపుడు జంతువుల్లో చెప్పదగ్గవి మరికొన్ని ఉన్నాయి. వాటిలో పెద్దది ఒంటె, చిన్నది కుందేలు, మరీ చిన్నది ముంగిస. ఎడారుల్లో పెరిగి తిరిగే ఒంటె తెలుగు భాషా ప్రాంతంలో సహజమైన జంతువుకాదు. అయినా (తెలుగు) భారతకాలం నుంచీ దాన్ని కవులూ ప్రజలూ స్మరిస్తూనే వచ్చారు. "లోట్టయ, లోట్టె, లోట్టిపిట్ట, లోటిపిట్ట, లోట్టిపట, లోటిపట, లోట్టెనుగు, ఒంటెయ, ఒంటె," అనేవి పర్యాయ రూపాలంటారు. గిరిశం కవ్యాశుల్కంలో లుబ్ధావధానుం పెర్ని ఊరేగింపులో ఇవి ఉండాలని ఉత్తరంలో రాశాడు. ఒంటె/ఒంటెయ అనే రూపాంతరాలు సంస్కృతంలోని 'ఉష్ట్ర' శబ్దభావాలు. ఉష్ట్రమే హిందీలో ఊంట్ అయింది. తెలుగులో రెండు రూపాలు దరించింది. లోట్టయ వగైరాలు రూపాంతరాలు. ఆ మాటకు చివర 'పిట్ట' ఎందుకు చేరిందో చెప్పలేం. లోట్ట శబ్దానికిన్న విశేషణార్థం స్పష్టంగా తెలిస్తే తప్ప లోట్టెనుగనే పేరేందుకు వచ్చిందో తేలదు. ఉష్ట్ర శబ్దాన్ని శ్రీ పక్షివాచకంగా ప్రయోగించాడు. 'ఇసకలోన తలదూర్చిన ఉష్ట్రపక్షి బాపతు' అని. అక్కడ అది ఆస్ట్రీచ్ (ostrich) అనే ఇంగ్లీషు శబ్దభవముని చెప్పాలి. అతడే ఎడారిలో కాళ్లు తెగిన ఒంటరి ఒంటె లాగుంది జాబిల్లి అని చంద్రుణ్ణి ప్రస్తావించాడు. పాఠ్యగ్రంథాల్లో

ఒంటెను 'ఎదారి ఓడ' అని వర్ణిస్తుంటారు. ఆంధ్రప్రదేశ్ లో చాలావరకు ఒంటెల పెంపకం ముస్లిం సంస్కృతిలో భాగంగా కనిపిస్తుంది.

కుందేళ్ళను వినోదంకోసం పెంచేవాళ్ళు-వేలాడి పట్టి, ప్రస్తుతం మాంసం కోసం పెద్దయెత్తున పెంచుతున్నారు. కావ్యభాషలో 'కుందెలు' వంటి రూపాంతరముంది. వాడుకలో 'చెవులపిల్లి, చెవులపోతు' అనే పేర్లున్నాయి. చెవులు పెద్దవి కాబట్టి పేరులో భాగం కావటంతో అశ్రద్ధవలెదు గాని పరమసాధు జంతువూ శాశాహారీ అయిన కుందేలును సర్వభక్షకమైన పిల్లిగా ఎందుకు భావిస్తున్నామో మనకే తెలీదు. పిరికి జంతువు కాబట్టి దీనికి పిల్లిభయం, కుక్కభయం తప్పదు. అందువల్ల పెంపకంలో చాలా జాగ్రత్తలవసరం. ఒక చిత్రమైన లక్షణముంది దీనికి. చెవులతో పైకి లేపి బొమ్మరిల్లు గోడల్లాంటి చిన్న మట్టిగురుగులో నిలిపితే - అంటే కుందేలు చుట్టూ మట్టికట్ట అంగుళమెత్తున పోస్తే-అది అక్కడ నుంచి కదలదు. చివురుపుల్లతో ఆ మట్టికోట(!)లో దారిచేస్తే నిలువెత్తున ఎగిరి పారిపోతుంది! కుందేలును సంస్కృతంలో శశమంటారు. చంద్రుడిలోని మచ్చను కుందేలుగా భావించే వాళ్ళు. చంద్రుణ్ణి అందుకే శశి అంటారు. నేలమీది కుందేలు చంద్రమండలందాకా ఎగిరిందన్నమాట. మరీ చిన్న కుందేలును 'శశక' మంటారు.

పంచతంత్రం కథే ముంగిసను పెంచిన బ్రాహ్మణుడి తొందరపాటును వర్ణించింది. పాము లెక్కువగా ఉండే ప్రాంతాల్లో ముంగిసలను పెంచుకుంటారు కొందరు. వాటికి గుడ్డపేలికలు చుట్టబెట్టి, చిరుగజ్జలు కాళ్ళకు కట్టి ముడ్డు చేస్తారు. యజమాని కుటుంబం మీద అది మౌనద్రోహుని ప్రదర్శిస్తుంది. అందుకే కళ్ళలో భావాలు కనపడుతున్నా మాట్లాడని వాళ్ళని 'ముంగిలాంటి' వాళ్ళని వెళ్ళిరిస్తుంటారు. ముంగి, ముంగిన శబ్దాలు రూపాంతరాలు అన్యోన్యం. మరో తెలుగు మాట "వెంట్రున". దీనికి నిత్యవ్యవహారంలో ఆ మాటకు వాడుక లేదు. సంస్కృతంలో ముంగిసకు పర్యాయపదం 'నకులం'.

చాలా కొద్దిమంది వెంటపడి వేలాడి పట్టుకొని నక్కత్తుగా పెంచే మరో చిన్న జంతువు ఉడత. ఈ తెలుగు మాటకు 'ఉరుత' అనేది రూపాంతరం. శాశాహారీ అయిన ఈ పిరికి జంతువును సర్వభక్షకి అయిన ఎలుకతో పోల్చి సంస్కృతంలో 'తరుమూషిక' మంటారు అన్యాయంగా. ఉడత ఒంటి మీద వెంట్రుకలు చిత్రకారులు వాడే కుంచెలకు ప్రశస్తం. బిరుసుగా, రంగుల చెమ్మకు వారిపోకుండా ఉంటాయి కాబట్టి ఉడత వెంట్రుకల కుంచె మేలురకం వస్తువు కింద లెక్క. కళాకారులకు సమాజంలో గౌరవంలేని కాలంలోనో, మాంసభక్షకు మరే జంతువూ దొరక్క కాలే కడుపుకి మండే గంజి అన్న లెక్కన సరిపెట్టుకోవలసిన కష్టకాలంలోనో, ఉడతల వేటను నీచంగా పరిగణించి అప్రమోదకుడైన వ్యక్తిని 'ఉడతలు పట్టేవాడు' అని అపహాసించటం జరిగింది.

ఎటూ తరుమూషికాన్నీ, దాని గర్భశత్రువైన పిల్లిని స్మరించాం కాబట్టి, ఎలుకను గూడా పర్యాలోచించటం వ్యాయం. 'ఎలి' అనే అచ్చ తెలుగు మాటకు బహువచనంలో 'కల్' అనే ప్రత్యయం చేరిందని, కాలక్రమాన 'కల్' అనేదాని సంగతి మరచిపోయి 'ఎలికలు' అనే రూపంనుంచి 'ఎలిక' అనే వికవచన రూపం

పుట్టిందనీ భాషాశాస్త్రజ్ఞులు చెప్తుంటారు. రూపమెలా ఏర్పడ్డా ఈ తెలుగుమాటకు తిరుగులేదు. మరో పర్యాయ పదమున్నట్లు లేదు. కాకపోతే 'చుంచెలుక, చిట్టెలుక, గమిరిడి ఎలుక' వంటి బేదాలు మాత్రమున్నాయి. చిట్టెలుకను సంస్కృతంలో 'గిరిక, బాలమూషిక' అని పిలుస్తారు. చుంచెలుకను 'చుచుందరి, గంధమూషి' అంటారు. గమిరిడిని తెలుగులోనే 'రాళ్ళరాసిగాడు' అని కూడా పిలుస్తారు. మరీ పెద్దదయితే 'కొక్కు, పందికొక్కు.' ఇక్కడ పంది శబ్దానికి 'పెద్ద, బలిసిన' అనే విశేషార్థాలున్నాయి. దాన్ని సంస్కృతంలో 'దీర్ఘదేహి, మూషిక' అని వ్యవహరిస్తారు. అపలెలుకను సంస్కృతంలో "అధోగంత (అడుగున తిరిగేది), ఖనకం (తవ్వేది), వృకం (అకలి ఎక్కువగా ఉన్నది), పుంద్యజం, ఉందురం/ఉందురువు, మూషకం/మూషికం, అఖువు" వంటి మాటల్లో వ్యవహరిస్తారు. వినాయకుడు వాపానంగా పూజలు పొంది, ఇళ్ళు గుల్ల చేసి తిట్లుతినీ, పంటలు పాడుచేసి బాదించే ఎలుకను జయించే మార్గాలు మానవులకు పూర్తిగా తెలీలేదు.

క్రూరజంతువులు

అడవిదేలే సింహం కదల్లో మృగరాజుగా అనేక శుభలక్షణాలతో కనిపిస్తుంది. ఇది తెలుగు జంతువు కారనటానికి పెద్ద నిదర్శనం దానికి తెలుగు పేరే లేకపోవటం. సింగమనేది సింహ శబ్దభవం. సొంతమైన అచ్చ తెలుగు పేరు లేదని కాబోలు తెలుగు కవులూ, అచ్చ తెలుగు విఘంటుకారులూ వర్ణనాత్మకంగా చాలా పేర్లు కల్పించారు. 'వెడద మోముమెకం (విశాలమైన మొహమున్నది), జడలమెకం (జాటు గలది), ఏనుగుల గొంగ' (ఏనుగులను చంపేది), మెకముల కొలము సామి (మృగరాజు), తెల్లదాలు మెకం (తెల్లగా ఉండే జంతువు! సింహం తెల్లగా కనిపించిందన్నమాట పేరు పెట్టిన పండితుడికి), తెరనోటి మెకం (పెద్దనోరు గలది), బొబ్బమెకం (పెద్దగా గర్జించేది), తెరమొగం మెకం (పెద్దముఖం గలది), వెడదనోటి మెకం (విశాలమైన నోరున్నది), గుబ్బలిపట్టి గుర్రం (కొండగారయిన హిమవంతుడి కూతురుగారయిన పార్వతి ఎక్కే వాహనం) మొదలైన మాటలన్నీ కృత్రిమాలే. వినాదగా ఈ కవులు తప్ప మరెవ్వరూ వాడనివే!

సంస్కృతంలో కూడా 'హరి' అనే శబ్దం తప్ప తక్కిన పేర్లన్నీ వర్ణనాత్మకాలే. హరి శబ్దానికి అనేకార్థాలున్నాయి - కోతి నుంచి విష్ణుమూర్తి దాకా! ఇతర పదాలేవంటే మృగేంద్రం (జంతువుల్లో గొప్పది), పంచాస్యం (వెడల్పాటి నోరుగలది), హర్షక్షం (పచ్చకళ్ళది), కేసరి (జాలున్నది), కంఠీరవం (గొంతెత్తి గర్జించేది), గజరిపువు (ఏనుగులకు శత్రువు), పింగదృష్టి (పచ్చకళ్ళున్నది), మృగాధిపం (జంతువుల రాజు) వగైరాలు. ఇది ఏదానికి ఆఫ్రేకన్ జంతువు. మనం గొరవించే జంతువు కూడా.

సింహం తరవాత కదల్లో కనిపించే అచ్చతెలుగు జంతువు పులి. ఒక్కనూలే ఉంటే దాని ఘనతకు లోపమని మన కనిపండితులు మరెక్కొన్ని మాటలు సృష్టించారు

పర్యాయపదాలుగా. మెకముల తిండిపోతు (జంతువులను తెగతివేది), చారల మెకం (చారలున్న జంతువు - జిరాఫీలాంటివి మనదేశంలో లేవు కాబట్టి ఈ ఒరుడు ఒక్కపులికే సరిపోయింది), మువ్వన్న మెకం (మూడు రంగులున్నది), పసింది పోతు (అంటే గొడ్డను తినేది), తెరువూపరి (దారికాచి పట్టుకొనేది) లాంటివి అలాంటి పర్యాయపదాలు. సంస్కృతంలో దీనికి "వ్యాఘ్రం, ద్వీప, శార్దూల"మనే పేర్లున్నాయి. చివరి మాటను పింహశబ్దంలాగా శ్రేష్ఠవాచకంగా కూడా వాడుతుంటారు. ద్వీప శబ్దానికి మచ్చలున్నదని అర్థం. విజానకది 'చిరతపులి'కి పేరు కావచ్చు. వ్యాఘ్రమంటే దాగా పసిగట్టగలదని అర్థం. ఈలాంటి జంతువులకు శార్దూల తల్లి ■నే వేదప్రశంస వుంది. అయితే శార్దూల శబ్దానికి పింహం, చిరత (పులి) అనే ఇతరార్థాలు కూడా వున్నాయి.

పింహ శార్దూలాల్లో ఏది అరద్యాంసు పాలించినా నక్కకు చాలి మంత్రిత్వం తప్పదు. నక్కనక్క తిరిగేది కాబట్టి నక్క అవి కొందరు అర్థం చెప్తారు. ఇది అచ్చ తెలుగు శబ్దం. కవిపండితులు కల్పించిన పర్యాయపదాలు 'పిక్కుమెకం, ఎండ్రమేతరి, బుద్దిమెకం' అనేవి. పిక్కు శబ్దానికి 'మోసగించు, పారిపోవు' అనే రెండర్థాలున్నాయి. ఈ రెండు పనులనూ ఏకకాలంలోనే సమర్థంగా చేయగలది కాబట్టి ఈ వర్ణన సరిపోతుంది. ఎండ్రకాయలను విరుకొని తింటుంది కాబట్టి ఎండ్రమేతరి అన్నారు. తెలివి గలది కాబట్టి బుద్దిమెకం. నక్క శబ్దానికి సంస్కృత పర్యాయపదాలు "శివ(ం), భూరిమాయువు/భూరిమాయం, గోమాయువు, మృగధూర్తకం, పృగాలం/శృగాలం, వంచకం, క్రోడ్డుపు, పేరువు/పేరవం, జంబుకం" అనేవి. శివశబ్దానికి అనేకాకనేకమైన అర్థాలున్నాయి. అందులో అదృష్టమనేదొకటి. బహుశా ఈ దృష్టితోనేమో 'నక్కను తొక్కి' రావటం అదృష్టమనే మాటపుట్టింది. శకునాల్లో నక్క శకునం కూడా ఉంది. పూర్వం ఆనందగజపతివారి ఆస్థానంలో నక్క ఎటునుంచి ఎటుపోతే మంచెదో పండితుల మర్య అభిప్రాయభేదాలకు దారితీస్తుంటే వీణ సంగమేశ్వరశాస్త్రిగారు 'కదవకుండా పోతే మంచి'దని శకునం చెప్పారంటారు! పెద్ద యెత్తున మాయలు పన్ని మోసగించగలది కాబట్టి భూరిమాయం/భూరిమాయువనే పేరు వచ్చింది. అవుల నలా మోసగిస్తుంది కాబట్టి గోమాయువన్నారు. జంతువులను ఏదీపిస్తుంది కాబట్టి మృగధూర్తకమన్నారు. ఊరపెట్టేది కాబట్టి క్రోడ్డుకం, పేరవం అంటే పిరిచారు. నక్కలన్నిటిలో గుంటనక్క మోసంలో మొనగాడంటారు.

వేటలో మొనగాడైన మరో క్రూరజంతువు తోడేలు. ఈ మాట తెలుగుమాట. 'గోరియలసూడు' (గోరైలను చంపేది) అనే మారుపేరు కవులు పెట్టారు దానికి. సంస్కృతంలో దీనికి 'కోకం, ఈపోమృగం, వృకం' అనేవి పర్యాయపదాలు. కో అని అరుస్తుంది కాబట్టి కోకమన్నారు. పొషారంగా ఉండేది కాబట్టి ఈపోమృగమనే పేరువచ్చింది. ఒకరకం రూపకానికి కూడా ఇదే పేరు పెట్టారు- వినోద ప్రధానమైనందువల్ల. వృకమంటే వెంటపడేది, తరిమేది, చీల్చేది అని అర్థం. తోడేలుకు అకలిమెండని తిండిపోతులను - ముఖ్యంగా ఓముణ్ణి-వృకోదరుడని పిలుస్తారు. ఇతర జంతువుల సంగతి వదిలిపెట్టి పక్షుల్లోటాటు ఎగిరిపోదామా?

పక్షి సంతతి

'పక్షి'కి పర్యాయపదాలున్న తెలుగుమాటలు "పక్కి, పులుగు, పిట్ట, గువ్వ, పిట్టగువ్వ" అనేవి. మొదటి మాట పక్షి శబ్దభవం. పులుగనేది పుష్పకాల్లోని మాట. పిట్ట వాడుకలోని పదం. గువ్వకు పావురం వంటి ఇతరార్థాలున్నాయి. ముడుచుకొని ఉండేదాన్ని గువ్వ అంటారు. సంస్కృతంలోని ఖగం, విహంగం, విహగం, విహంగమం, విహాయం, శకుంతం, పత్రీ, పతంగం, పతత్తు, పత్రరథం, అండజం, నగౌకం, వాజీ, విష్ణురం, పత్రీ, నీడోద్భవం, గరుత్మతం, సభసంగమం వంటివి పర్యాయపదాలు. విహగం, విహంగమం, విహాయం ■నే రూపాంతరాలకు అకాశంలో ఎగిరేసని ఖగశబ్దానికి లాగానే అర్థం. పతంగం అలాంటి అర్థం కలదే. పత్రీ, పత్రీ, గరుత్మత శబ్దాలకు 'రెక్కలున్నది' అని అర్థం. అండజం అంటే గుడ్డులో నుంచి వచ్చింది. నగౌకం అంటే కొండల మీద ఉండేదనీ, నీడోద్భవమంటే చెట్లలో పుట్టిందనీ అర్థాలు. వాజీ శబ్దానికి వాహనం, గుర్రం వగైరా ఇతరార్థాలున్నాయి. వికిరమంటే ఎగిరేదీ, వ్యాపించేదీ. విష్ణురమన్నా అదే అర్థం.

పెంపుడు పక్షుల్లో సర్వసాధారణమైనది కోడి. కోడిపందేలవంటి వినోదాలకోసం, అపోరార్థం కోళ్ళను పెంచుతారు. మగకోడిని 'పుంజ', ఆడకోడిని 'మెట్ట' అని మామూలుగా పిలుస్తారు. ఈ మాటలే ఇతర సందర్భాల్లో అడ మగ భేదాలు సూచించడానిక్కూడా తెలుగులో వాడుతుంటాం. రెంటా తప్పిన కోడిని 'పెట్టమారి' అని పిలుస్తారు. కోడి తప్ప మరోమాట తెలుగువారి వాడుకలో లేదు. 'అడవిపుంజ, కోనపుంజ, పొడకోడి' అని వ్యవహరించేదాన్ని సంస్కృతంలో వసకుక్కుటం అని పిలుస్తారు. అడవికోడి అని దాన్ని పిలవటం తెలుగు అలవాటు. కొందరు దాన్నే 'కారుకోడి' అనికూడా పిలుస్తారు. 'నీరుకోడి, బొల్లికోడి' అని తెలుగువార్లు చెప్పేటాతని సంస్కృతంలో 'వైవం, సలిలకుక్కుటం' అని వ్యవహరిస్తారు. కోడికి సంస్కృతపర్యాయపదం 'కుక్కుటం'. కుక్కుక్ అంటుంటుంది కాబట్టి ఆ మాట పుట్టింది. ఇలాంటి మాటలను ధ్వన్యనుకరణ శబ్దాలంటారు. కుక్కుటశబ్దానికి 'కృకవాకువు, తామ్రచూడం, చరణాయుధం' అనే వర్ణనాత్మక పర్యాయపదాలున్నాయి. తొండ, నెమలి అనే ఇతరార్థాలు కూడా కృకవాకు శబ్దానికి ఉన్నాయి. నెత్తిమీది గిలను కృకమంటారు. దాన్నే చూడమని కూడా పిలుస్తారు. తామ్రం (రాగి) రంగులోని చూడమున్నది కాబట్టి కోడిని తామ్రచూడమన్నారు. పందేల్లో యుద్ధాల్లో కాళ్ళనే (చరణాలనే) ఆయుధాలుగా వాడుతుంది కాబట్టి చరణాయుధ మన్నారు. కొన్నిరకాల కోళ్ళు - ముఖ్యంగా బెరపకోళ్ళు - పందేలకు సర్వోత్తమం. కోళ్ళన్న కొంపలో తేల్లబాధ ఉండదు.

కోడినిలాగానే పెంచుకొనే మరోపక్షి పావురం. ఈ మాట సంస్కృతంలోని 'పౌరావత' శబ్దం నుంచి పుట్టింది. పౌరావత శబ్దానికి పౌరవతమనే రూపాంతరం, పావురమనే తద్భవ శబ్దానికి పారువమనే రూపాంతరం వున్నాయి. చాలా దూరాలకు

ఎగరగలదనే అర్థంలో (పరావత్ అనే భావంలో) పారావత శబ్దం పుట్టిందంటారు. ఈ సంస్కృత శబ్దానికి 'కలరవం, కపోతం' అనేవి పర్యాయపదాలు. కువకువమనే కమ్మని చప్పుడు చేస్తుంటుంది కాబట్టి కలరవ మన్నారు. బూడిదరంగులో ఉంటుంది కాబట్టి కపోతమన్నారు. మెడమీద చుక్కలున్న పావురాన్ని వేచికాలంలో అపశకునంగా భావించేవారు. తెలుగులో పావురమనే మాటకు, పావురా, పావురాయి అనే రూపాంతరాలు కూడా ఉన్నాయి. "ఒడ్డీ, కూడీ, పల్లటి, లకోరీ, నేలపల్లటి, అంతరపల్లటి" వంటి దీర్ఘాంతశబ్దాలూ "ఒకరాది, బట్టి, సురటా, రూరబారు" వంటి ఇతర శబ్దాలూ తెలుగు పర్యాయపదాలకింద రెక్క. ఒడ్డనం అంటే పందెం. పందేలకు పనికివచ్చే పావురాల్ని ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. అదేంకాదు. ఉడ్డీనమంటే పైకెగరటం (ఇది సంస్కృతపదం). బాగా పైకెగరగలది కాబట్టి దీన్ని ఒడ్డీ అనీ, ఒడ్డీదనీ తద్భవరూపాల్లో పిలుస్తారని కొందరు వాదిస్తారు. దీర్ఘాంతశబ్దాలు అచ్చతెలుగు వికావనీ, అవన్నీ ఎరువుమాటలనీ కొందరు చెప్తారు. పల్లటి అనేది ఈనాటి 'పల్లి' అనే మాటకు పూర్వరూపం. ఆకాశంలో బాగా పట్టలు కొట్టే పిట్టకాబట్టి ఈ పేరు వచ్చిందంటారు. లకోరీ అంటే బాణం. దానిలాగా రూసుకుపోగలదీ వేగం కలదీ కాబట్టి లకోరీ అని పిలిచారు. సుర అంటే సుడిగాలి. సుడిగాలిలా వేగంగా గుండ్రంగా మెలిదిరుగుతూ ఎగిరేదికాబట్టి సురటి అన్నారు. పావురాలు ఉత్తరాలు తీసుకుపోవడానికి పనికివస్తాయి. యుద్ధసమయాల్లో ఈ పని రహస్యంగా చేసేవి పావురాలే. ఇప్పటికీ సైనికులు పావురాలను రహస్యవార్తాపౌరులుగా వాడుతున్నారు.

ముద్దుకు పెంచుకొనే పిట్టల్లో చిలక ముఖ్యమైనది. ఈ తెలుగుమాటకు చిల్క అనే రూపాంతరమూ, 'చదుపుల పులుగు, చిగురువిలుకానలేజి, తొగడు ముక్కు పులుగు, పచ్చరెక్కల పులుగు, పచ్చవిల్చుని లేజి, పలుకుల పులుగు' అనే వర్ణనాత్మకపర్యాయపదాలూ తెలుగులో ఉన్నాయి. చిగురువిలుకాడన్నా పచ్చవిల్చుడన్నా మన్యరుడని అర్థం. ఆయనగారు చిలకమీద ఎక్కి ఊరేగుతుంటారని పురాణాల్లో ప్రబంధాల్లో కవులు రాసిపారేశారు. అందువల్ల ఈ పేర్లు వచ్చాయి. మాటలు చెప్తుంది కాబట్టి పలుకుల/చదుపుల పులుగన్నారు. ముక్కు ఎర్రగా (తొగరుగా), రెక్కలు పచ్చగా ఉంటాయి కాబట్టి తక్కిన పేర్లు వచ్చాయి. చిలక అనేది తప్ప తక్కినవి పుస్తకాల్లో మాత్రమే ఉన్నమాటలు. రామచిలక, తమ్మచిలక వంటి భేదాలున్నాయి. సంస్కృతంలో చిలకను 'కీరం, శుకం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. రంగు రంగులుగా ఆకర్షణకరంగా ఉంటుందని శుకమనే పేరుపెట్టారు. (కనీసం యజమానినైనా) పొగుడుతుంది కాబట్టి కీరమన్నారు.

చిలకలాంటిది మరో పెంపుడు పిట్ట ఉంది. దానిని తెలుగులో 'గోరువంక, గోర్వంక, గొరవంక, గోరింక, గోరంక' మొదలైన రూపాంతరాలతోనూ 'బట్టు/బట్టికాడు' అనే పర్యాయపదాల్తోనూ వ్యవహరిస్తారు. దీన్నే హిందీలో (మాటలు నేర్చిన) మైనా అంటారు. చెప్పిన/నేర్చిన మాటలను బట్టి పట్టి ఒప్పుచెప్తుంది కాబట్టి బట్టు/బట్టికాడు అనే రూపాంతరాలతో వ్యవహరిస్తుంటారు. గోరువంక అనే మాట ఎందుకుపుట్టిందో తెలిదు. సంస్కృతంలో దీన్ని 'శారిక/సారిక, శారి' అని పిలుస్తారు. ఈ మాటలు

పరిస్థితి రూపాంతరాలు. చుక్కలు చుక్కలుగా, వన్నెలు వన్నెలుగా ఉంటుంది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది.

చిలకాగోరింకల్లాగా అన్యోన్యంగా ఉంటారని ముఖ్యంగా దంపతులను ప్రశంసిస్తూ తెలుగు రచయితలు ఎదాపెదా రాసిపారేస్తుంటారు. అవి రెండూ జంట కట్టవు. ఒకేజాతి పళ్లుటా కావు. నిజానికి వాటిని ఒకే పంజరంలో పెద్దే కొట్టుకచస్తాయి. అయినాసరే ఈ మాట పుట్టింది! రెంటికీ ఒకటి రెండు మాటలు పంకగల శక్తి మాత్రం సమానం. చిలకపలుకులున్నంత ముద్దుగా గోరింకమాటలుండవు. గోరింకలు వేర్చివన్నీ మాటలు చిలకలు వేర్వవు. వాటి 'అన్యోన్యాన్ని' ఎవరైనా చూసిగాని తెలుసుకోలేరు. చెప్పడు మాటలన్నీ నిజం కాదనటానికి ఈ ప్రసంగం ఒక ఉదాహరణ.

తోటా దొడ్డీ వుండి సరదాకూడా ఉన్నవాళ్ళు పెంచుకొనే మరోపక్షి నెమలి. చుట్టుపక్కల దట్టమైన అడవిగాని, పొముల బెడదగాని ఉంటే నెమలి పెంపకం ఉభయతారకం. నెమలి శబ్దానికి పూర్వభాషలో నమ్మి, వెమ్మి అనే రూపాంతరాలున్నాయి. కవులు విడిగా కల్పించుకొన్న పర్యాయపదాలుగా వారుతప్ప మరిఎవరూ వాడని "నట్టువపిట్ట, జట్టుపులుగు, కన్నులుగల పులుగు" అనే మాటలున్నాయి. ఇష్టమైన, వచ్చిన, ప్రేమించగలిగిన అనే అర్థాల్లో నెమలి శబ్దం పుట్టింది. నట్టువ అంటే నాట్యం చేసే పిట్టను నట్టువపిట్ట అన్నారు.

నెమలి శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతశబ్దాలు "మయూరం, బర్హిణం, బర్హి, నీలకంఠం, భుజంగభుక్కు, శిఖి, కేకీ, మేఘనాదానులాపీ" వగైరాలు. మయూర శబ్దం సంస్కృతానికి సొంతంకాదనీ, చాలా పాతకాలంలో ద్రవిడభాషల నుంచి ఎరువుగా తెచ్చుకున్నమాట అనీ కొందరంటారు. బర్హం అంటే పురి. పురికలది కాబట్టి బర్హి/బర్హిణం అనే రూపాంతరాలతో పిలిచారు. మేడ నీలంగా ఉండే పిట్ట కాబట్టి నీలకంఠమన్నారు. భుజంగాలను (పొములను) తినేది కాబట్టి భుజంగభుక్కుని పిలిచారు. శిఖి అంటే జిట్టు. చూడ అన్నాఅంతే. ఆ శిఖి (కోడిపిలాగా) ఉంది కాబట్టి శిఖి, శిఖావళం అన్నారు. క్రేంకారం చేస్తుంది కాబట్టి కేకీ అన్నారు. మేఘనాదానికి - అంటే ఉరుములకు - సంతోషించి నాట్యం చేస్తుంది కాబట్టి మేఘనాదానులాపి అని వర్ణించారు. మయూర నాట్యం నాట్యపద్ధతుల్లో ఒకటి. జంతువుల్లో పళ్లుల్లో మొగజాతీకే ఆకర్షణ ఎక్కువ. నాట్యం చేసి పెంటిని ఆకర్షించడానికి ప్రయత్నించేవన్నీ పురిచాలే. పురివిప్పి నాట్యం చేసేది మగనెమలేగాని అడవికాదు. అయినా మనవాళ్ళ నిర్లక్ష్యంగా 'నాట్యమయూరి' లాంటి దిరుదులు ప్రసాదిస్తుంటారు! మయూరి అంటే అడవిమలేగాని మొగదికాదు. అయినాసరే. ప్రకృతిలోని జంతుపక్షి స్వభావాదులను పరిశీలించి తెలుసుకోగల శక్తి వాగరకత పెరిగేకొద్దీ 'నానాటికి తీసికట్టు వాగంభట్టు' అన్నట్లు తగ్గిపోతున్నది.

మగనెమలి నెత్తిన ఉన్న జిట్టును తెలుగులో 'సిగ, సిక, కూకటి, చుంచు, జిట్టు' అని పిలుస్తారు. దాన్నే సంస్కృతంలో 'శిఖ, చూడ' అంటారు. నెమలితోకను తెలుగులో 'పురి' అంటారు. సంస్కృతంలో 'శిఖండం, పించం, బర్హం' అని పిలుస్తారు. ఆ పురిని బట్టి నెమలికి 'శిఖండి' అనే పేరు వచ్చింది! నెమలిపురిలోని

చిత్రనర్తాలున్న భాగాన్ని 'కమ్మ' అంటారు ■లుగులో; చంద్రకం, మేచకం అవి పిలుస్తారు సంస్కృతంలో. చంద్రకాన్ని బట్టి నెమలికి 'చంద్రకి' ■వే పేరు కూడా వచ్చింది.

ఎవరూ పెంచుకోని, పుస్తకాల్లో పొగడ్తలందుకొనే గొప్పపక్షి హంస. దీనికి తద్బవ రూపమైన 'అంచ' అచ్చతెలుగుమాటకిందరెక్క. కొందరిది భాతేపొమ్మని అంటారు. కాదులెమ్మని మరికొందరు ఓదారుస్తారు. పురాణాల్లో దీనికి గొప్ప పేరుంది. అది బ్రహ్మకు వాహనం. కొన్ని ప్రబంధాల్లో నాయుకానాయకుల మధ్య అది రాయబారాలు నడిపింది. మరికొన్నింట నీలికథలూ బూతుకథలూ చెప్పింది. అది అకాశగంగానదిలో తేలారుతుంది. మానససరోవరంలో ఈదులాడుతుంది. పాలాపీరూ వేరుచేస్తుంది. బంగారు తామరతూడులు తింటుంది. బంగారమేలా చీర్లం చేసుకుంటుందో తెలీదు. అది రాజుల కీర్తిలాగా తెల్లగా వుంటుంది. ఇలా చాలా కథలున్నాయి. తెలుగుకవులు అవసరార్థం "తొలకరి కలుగుపులుగు, నలువతేజీ, పాలునీరును వేరుపరచు పులుగు, తెలిపిట్ట, మదికొలంకుపులుగు, తెల్లనిపిట్ట, పాలునీరును వెలిచేయు పక్కి" లాంటి మాటలు సృష్టించుకున్నారు. తొలకరి వానలోస్తే హంసలకు కోపం వస్తుందట. 'మదికొలంకు' అంటే మానససరోవరం. అదిపురు చైవాలో భాగమైన టిబెట్టులో ఉంది.

సంస్కృతంలో హంసకు వర్ణనాత్మకంగా 'శ్వేతగుత్తు, చక్రాంగం, మానసాకాశం' అనే పేర్లు పెట్టారు. తెల్ల రెక్కలున్నది కాబట్టి శ్వేతగుత్తు. గుండ్రంగా ఉంటుంది కాబట్టి చక్రాంగం. మానససరస్సులో నివసిస్తుంది కాబట్టి మానసాకాశం. అడవాంసను 'వరట' అంటారు సంస్కృతంలో. ముక్కాకాళ్ళూ ఎర్రగా ఉండి శరీరం తెల్లగా ఉన్న హంసను రాజహంస అంటారు. బూడిదరంగు ముక్కా తెల్లని ఒళ్ళూ ఉంటే దాన్ని 'మల్లికం, మల్లికాక్షం' అంటారు. ముక్కాకాళ్ళూ బూడిదరంగులో ఉండినట్లయితే "కాదంబం, కలహంసం" అని పిలుస్తారు. ఇలా మన పూర్వకావ్యాల్లో నానా గుణాలున్న హంసలూ, తలకిందులుగా ఎగురుతూ వెన్నెలనో మంచు చిందువుల్లో మాత్రమే తాకి చలికే చాతక పళ్లులూ, క్షణవిరహం సహించలేని చక్రవాకాలూ, కొండంత శరీరంతో ఎగిరిపోయే గండభేరుండాలూ ఉన్నాయి. ఉంటాయి.

మామూలు జనం పసిదడ్డలనుంచి పండు ముసలివాళ్ళదాకా అందరూ హెచ్చించే పిట్ట కోకిల. చూడటానికి నల్లఒళ్ళూ ఎర్రకళ్ళూ అసహ్యంగా ఉన్నా, సామాన్యులనుంచి మాన్యులదాకా అందరినీ ఆకర్షించే పిట్ట కోకిల. ఇది కంటికి కనపడేది. కోకిల అనేది సంస్కృతపదం. దానికి "వనప్రియం, పరభృతం, పికం" అనేవి పర్యాయపదాలు. అడవిలోని ఇష్టమైన జీవం కాబట్టి వనప్రియ మన్నారు. తమగుర్తను కాకిగూళ్ళలో పెట్టి వాటిచేత పొదిగించుకొని పెరిగేది కాబట్టి పరభృతం. 'కో' అని పాడేది కాబట్టి కోకిల. నిఘంటువులో "పికః కోకిల ఇత్యపి" అని రాస్తే ఒక తెలుగు మహాకవి "ఇత్యపుర్ కూయంగ-" అని పద్యం చెప్పాడు!

కోకిల అనే సంస్కృతపదం నుంచి కోయిల/కోవెల అనే రూపాంతరాలు పుట్టి అచ్చ తెలుగవిపించుకున్నాయి. "కెంపుకనుల పులుగు, తలిరుమేతరి, సాకుడు పులుగు, మానికొమ్మయిలు పులుగు" అనే పేర్లు పెట్టారు- దాని లక్షణాలను వర్ణిస్తూ.

మొగకోకిల పంగీతమే బాగుండేది. "చూతాంకురాస్వాద కషాయకంఠః, పుంస్కోకిలో యస్మద్గురం చుకూజ" అంటాడు కాలిదాసు. మామిడి చివుర్లు తిని వగరెక్కిన గొంతుతో మగకోకిల తియ్యగా కూసిందంటాడు. తెలుగు కవులింత సూక్ష్మంగా దాగ్రత్తపడి రాచుటం అదుడు. ఆడకోకిలనైనా మనవాళ్ళు మెచ్చుకోగలరు!

పళ్ళులప్పిటిలోకి తెలివైనది మనం నిత్యం చూసే కాకి. కావుమనే చప్పుడు చేస్తుంది కాబట్టి ధ్వన్యనుకరణశబ్దంగా ఈ మాట పుట్టింది. కవులయితే 'గుమికాడు' అంటారు - ఎప్పుడూ గుంపులు కట్టుందని. ఆ మాట మామూలు వాడుకలో లేదు. కాకాసురులని దుర్మార్గులనూ (ఈ కాలంలో కాకా పట్టి పొంతపనులు చేయించుకొనే సజ్జనులనూ) పిలుస్తారు. కాకి శకునం చూసేవాళ్ళున్నారు. అందుకే అది పంచాంగాల్లో చోటుచేసుకొంది. తనకు కావలసిన వస్తువు దగ్గరకు వీలయినంత దగ్గరదారిలో పోయే పిట్ట కాకేనని శాస్త్రజ్ఞులు బల్లగుద్ది చెప్తారు. పాశ్చాత్య దేశాల్లో కొందరు (గుడ్లగూబను పెంచుకున్నట్లే) కాకులను గూడా పెంచుకుంటారు. కాకి తింటేతప్ప పీతరులకు పెట్టిన పిండాలు అందవుట. సంస్కృతంలోని కాక శబ్దం నుంచి కాకి పుట్టిందంటారు కొందరు. తెలుగు కాకి సంస్కృతానికి వలసపోలేదని ఎలా చెప్పగలమంటారు మరికొందరు. రెండూ ధ్వన్యనుకరణ శబ్దాలే కాబట్టి దేనికదే స్వతంత్రంగా పుట్టి వుండవచ్చు.

కాక శబ్దానికి సంస్కృతంలో "కరటం, కరటకం, అరిష్టం, బరిపుష్టం, పకృత్కృజం, ధ్వాంక్షం, ధ్మాంక్షం, అత్యుఘోషం, పరభృత్తు, బరిభుక్కు, వాయసం, చిరజీవి, ఏకదృష్టి, మౌకలి, మౌకులి, మౌద్గలి, పికవర్తనం" లాంటి పర్యాయపదాలున్నాయి. కరట, కరటక శబ్దాలు రూపాంతరాలు. నీచమైన పక్షి అనే అర్థంలో ఈ పేరు పెట్టారు. అపశకునం కాబట్టి అరిష్టం అని పిలిచారు. బరిగా పెట్టిన తిండి తిని బరిపేది కాబట్టి బరిపుష్టమన్నారు. సాలుకోసారి మాత్రమే గుడ్లు పెట్తుంది కాబట్టి సకృత్కృజం. ధ్వాంక్షధ్మాంక్ష శబ్దాలు రూపాంతరాలు. ఎంగిలి కాసపడేది కాబట్టి ఈ పేరు పెట్టారు. అత్యును - అంటే తన్నుతానే - పిలుచుకుంటుంది కాబట్టి (కాకా అని అరుస్తుంది కాబట్టి) అత్యుఘోషమన్నారు. ఇతరులను (కోకిల గుడ్లను పొదిగి) పోషిస్తుంది కాబట్టి పరభృత్తు అనే పేరు పెట్టారు. (కోకిలను కూడా ఇదే పేరుతో పిలవటమే చిత్రం!) బల్యన్నం తినేది కాబట్టి బరిభుక్కు అన్నారు. వాయస శబ్దానిక్కూడా అదే అర్థం. బహుకాలం బతుకుతుందని చిరంజీవి అన్నారు. (కాకి చిరకాలమున్నదే కార్యమగును? - అని ఓ తెలుగు కవి ప్రశ్నించాడనుకోండి). టంటికంటితో చూస్తుందని ఏకదృష్టి అని పిలిచారు. మౌకలి, మౌకులి, మౌద్గలి అనేది రూపాంతరాలు. ముదురు బూడిద రంగు పక్షికదా అని ఆలాంటి పేర్లు పెట్టారన్నమాట. కోకిలలను పెంచుతుందని పికవర్తనమన్నారు. కాకోలనునీ, ద్రోణకాకమనీ మెడకూడా కారువలుపుగా ఉండే మాలకాకిని పిలుస్తారు సంస్కృతంలో జెముడు/జెమరు కాకిని సంస్కృతంలో ఆతాపి అంటారు. నీటికాకిని జలికాకమంటారు. 'కాకికేమి తెలుసు సైకోఎనాలిసిస్' అని మహాకవి ఎందుకన్నాడో తెలీరు.

కాకికన్నా మనకు సన్నిహితంగా ఉండేది పిచ్చుక. మరీ కచ్చితంగా చెప్పాలంటే ఊరడిచ్చుక. ఊళ్ళల్లో ఇళ్ళల్లో ఉంటుంది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది. దీనికి

పర్యాయపద మనదగిన మరో అచ్చతెలుగు మాట కక్కెర. అది పుస్తకాల్లో మాత్రమే కనిపిస్తుంది. పంటలు పొడు చేసే మరో పిచ్చకరకాన్ని “మంద పిచ్చక, కాటుకపిట్ట, రువ్వపులుగు, కవుచా” అనే తెలుగుపేర్లతో, ‘ఖండవం, ఖండరీటం’ అనే సంస్కృత వామూలతో వ్యవహరిస్తారు. చాలా చక్కని గూళ్ళు కట్టి, వాటిలో మిణుగురు పురుగులను సజీవంగా అతికించి ఇంట్లో దీపం పెట్టుకొని సంతోషించే మరోరకం పిచ్చకను బంగారు పిచ్చక అంటారు. దాన్నే ‘పచ్చపిట్ట, పచ్చపులుగు, గిడిగారు, గిజ్జిగారు’ అని తెలుగుమాటల్లోనూ, ‘పారిశ’ మనే సంస్కృత పదంతోనూ పిలుస్తారు. చివరి రెండుమాటలూ పరిస్పరం రూపాంతరాలు. గిడిగారు గూళ్ళను పొలం నుంచి తెచ్చి అందులో ‘గుజ్జనగూళ్ళు’ తివిపించటమనే రోగం ఏ మారుమూల పల్లెలోనయినా ఇంకా మిగిలి ఉండవచ్చు. పట్టణ సంస్కృతిలో ఇలాంటి ముచ్చటలు వినాడో అదృశ్యమైవాయి.

కాకికి గర్భ శత్రువు గుడ్లగూబ. కొందరు దీనిపేరు పైకి తలుచుకున్నా అమంగళమని విశ్వసిస్తారు. (ఎందుకయినా మంచిది ఈ భాగాన్ని రోలోపల చదువుకోండి). పాశ్చాత్యులు దీన్ని విద్యావిజ్ఞానాలకు చిహ్నంగా భావిస్తారు. కొందరు పెంచుకుంటారు. (వాళ్ళకు మంచిది కాబట్టి మనకు చెడ్డదయిందేమో తెలీదు). మనవాళ్ళు దీన్ని ‘పెద్దపక్షి’ అని మాత్రం వ్యవహరిస్తారు. మనవాళ్ళలో కూడా ఇది శకునాలు చెప్తుందని నమ్మేవాళ్ళున్నారు. అది చిన్నది. మచ్చలున్నది. దాన్ని సంస్కృతంలో కనకాక్షి అంటారు. తెలుగులో ‘గుబ్బలి, గుబ్బలికాడు, పైడికంటి, సకినాలు వెలయుచు పక్కి’ వగైరా వర్ణనాత్మకమైన పేర్లతో పిలుస్తారు. పెద్దదాన్ని ‘కోటరు, గూల, గుడ్లగూబ, పగటిగుడ్డి’ అని తెలుగులో చెప్తారు. “ఉలూకం, వాయుసారాతి, పేచకం, దివాంధరం, కౌశికం, ఘూకం, దివాభీతం, నిశాటనం” అని పిలుస్తారు. ఉలూక శబ్దంనుంచే హిందీ/ఉర్దూలోని ఉల్లా వచ్చింది - తిట్టుగా స్థిరపడింది! కాకులకు శత్రువు కాబట్టి (పంచతంత్రంలోని కాకోలూకీయం ఇందుకు దాఖలా) వాయుసారాతి అన్నారు. పగలు చూడలేనిదని దివాంధరమనీ, దివాభీతమనీ పిలిచారు. ‘ఘూ’ అనే ధ్వని చేస్తుందని ఘూకం అన్నారు. కుశికం అంటే ఇనుములాగా నల్లటిది. నల్లపక్షి కాబట్టి కౌశికమన్నారు. ముంగిసను కూడా ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. ఈ రెంటికీ (అంటే గూలకూ ముంగిసకూ) పాములను పీక్కుతినటం తప్ప మరో సమానలక్షణం లేదు. అయినా పేరొకటే. రాత్రులు తిరిగేది కాబట్టి నిశాటనం అని పిలిచారు.

మనచుట్టూ కనిపించే పక్షుల్లో పొలపిట్ట శుభస్కరమంటారు. దీనికి తెలుగులో మరో పేరున్నట్లులేదు. సంస్కృతంలో ‘చాషం/చాసం, కికిదివం/కికిదీవి’ అనే పేర్లున్నాయి. దేవలోకాలనుంచి మానవులకు వార్తలు తెచ్చేదని ఋష్యేరంలోనే దీని ప్రస్తావన ఉంది. ‘కికీ’ అన్నంతవరకు దాని కూతకు ధ్వన్యనుకరణం కావచ్చు. దిన/దివి- వగైరాలు దాని స్వర్ణోకజన్యను స్మరించేవి. చాష శబ్దానికి అర్థమేమో తెలియదు. కికిదివ శబ్దంతో ఏట్రీంతను కూడా పిలుస్తారు.

అన్నట్లు పొలాల్లో ఎక్కడపట్టినా కనిపించే పిట్ట ఏట్రీంత. దానికి తెలుగులో ‘పసులపోలిగారు, కూకటి మూగ, కూకటి మువ్వ, కాటుక పిట్ట, కూకటి గువ్వ,

పాల, పులుగుల గదుమరి' అనే పేర్లున్నాయి. గొడ్లమీద వాలుతూ పొలం తన సొంతంగా తిరుగుతూ ఉంటుంది కాబట్టి పసుల పోలిగాదని రైతులు ముద్దుగా పేరు పెట్టుకున్నారన్నమాట. పిట్ట తలమీది జుట్టు కూకటి. ఆ కూకటిగల మూగ (మాట్లాడని) పిట్టను కొందరు కూకటిమూగ అంటే మరికొందరు మువ్వ అన్నారు (చిరుగజ్జెలాంటిదని). వల్లటిదయితే కాటుక పిట్ట, తెల్లటిదయితే పాల అంటారు. వాగేటిచాళులో (పులుగుల్లో) తిరిగేది కాబట్టి పులుగుల గదుమరి అని పిలిచారు. ఇవి వర్ణవాత్మకంగా పెట్టిన పేర్లు. ఏట్రంత శబ్దానికి 'ఏటిరింత' అనే రూపాంతరముంది. అదే మామూలు పేరు. తెలుగులో 'చినుగకు ఏట్రంత రాయబార'మనే సామెత పుట్టింది. ఎందుచేతనో స్పష్టంగా తెలియదు.

ఏట్రంతను సంస్కృతంలో 'భరద్వాజం, భారయం, వ్యాఘ్రహూటం/వ్యాఘ్రహూటం' అనే పేర్లతోబాటు కిరీడివమని కూడా అంటారు. భరద్వాజ శబ్దానికి భరద్వాజకమనే రూపాంతరముంది. భరత్ - వాజం అంటే వేగంగా కదిలే రెక్కలున్నదని అర్థం. భా అంటే ప్రకాశం, వెలుగు, కాంతి. అంత రయంగా (వేగంగా) పోతుందని భారయ మన్నారు. మరి మూడో పేరెందుకు వచ్చిందో స్పష్టంకాదు. ఏట్రంత నుంచి శకునమనే నమ్మకం తెలుగువాళ్ళకేకాక గోండులకూ కోయలకూ కూడా ఉంది. కవిత్యంలో కాటుకపిట్ట, మామూలు వాడుకలో ఏట్రంత ఎక్కువ వ్యాప్తి గల మాటలు.

టెలిగ్రాఫ్ లీగల మీద బారులు దీర్చి హాషారుగా పరికరించే చిన్నపిట్టల్లో వానకోయిలలు ప్రధానమైనవి. ఈ తెలుగుమాటకు వానకోకిల, వానకోయిల అనే రూపాంతరాలున్నాయి. 'వీటినే "కకూ, కోయిల్" అని ఇంగ్లీషులో పిలుస్తారు. దీనికి తెలుగులో మరో పేరున్నట్లులేదు. సంస్కృతంలో కవులు ముఖ్యంగా స్మరించే పర్యాయపదం చాతక మనేది. ఆ శబ్దానికి 'సారంగం/శారంగం, స్తోకకం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. చాతకవర్ణనలేని కావ్యం కనిపించదు. సారంగశబ్దాన్ని రెండు రకాలుగా వివరిస్తారు. ఒకటేమో స-రంగమని- అంటే రంగురంగులుగా ఉండేదని. మరో తీరు పర్-అంగమని- అంటే చుక్కలు చుక్కలుగా ఉండేదని. పరంగమీదనుంచి తద్దితరూపంగా పుట్టిన సారంగ శబ్దానికి 'లేడి, వెమలి, హంస' వంటి జంతువులనే అర్థాలు కూడా వున్నాయి. శారంగమనేది ■ మాటకు రూపాంతరం. స్తోకం అంటే గుంపు, మంద. ఈ పిట్టలు సాధారణంగా గుంపులుకట్టి ఉంటాయి కాబట్టి స్తోకకమనే పేరు వచ్చింది.

నగరాల్లో కాకపోయినా పల్లెటూళ్ళలో తప్పకుండా వినిపించే శబ్దాల్లోది వడ్రంగిపిట్ట చెట్లై తోలుస్తున్నప్పటిచప్పుడు. దాన్ని కొందరు వడ్రంగి అంటారు - కట్టెలు తొలిచేపని (వడ్రంగం) చేస్తుంది కాబట్టి. దానికి తెలుగులో 'మానుగోయిల, బెగ్గురు' అనే పర్యాయపదాలూ, సంస్కృతంలో 'దర్వాహూటం, కాష్ఠకూటం, శతపత్రకం' అనే సమానార్థకాలూ ఉన్నాయి. చెట్టుమీది కోయిల అన్నట్లు మానుగోయిల అనే పేరు చెల్లదు. బెగ్గురు శబ్దానికి బెగ్గురు అనే రూపాంతరముంది. కొందరు బెగ్గురంటే సారసప్క్షి (అంటే కొంగజాతి) గాని వడ్రంగిపిట్ట కాదంటారు. దారువు అంటే కొయ్య. దాన్ని తోలుస్తుంది కాబట్టి దర్వాహూట మన్నారు. కాష్ఠమంటే

కట్ట, దానితోనే దానికి పని, పంపందం కాబట్టి కావ్యకూట మన్నారు. శతపత్ర శబ్దానికి శతపత్రకమనే రూపాంతరముంది. మారు రేకులున్నదనే అర్థం దీనికి పామావాస్తవం. ■ అర్థంలో దీన్ని తామరపువ్వునే అంటారు. అయినా వర్ణంగి పిట్టనూ, రామచిలుకనూ, నెమలిసీ, బెంగురుపక్షిని కూడా ఈ పేరుతో ఎందుకు పిలిచేవారో పెరుమాళ్ళకే ఎరుక.

ఇంటి ఆవరణలో విశాలమైన భావి ఉంటే (అది దిగుడు భావే కావక్కరలేదు) తప్పకుండా దర్శనమిచ్చే మరోపక్షి లకుముకిపిట్ట. దానికి 'బుచ్చిగాడు' అనే ముద్దుపేరుతోబాటు 'పొదలిక, మీనవల్లంకి, మీలగొంగ' అనే తెలుగు పర్యాయపదాలున్నాయి. పొదలిక అంటే పెంపు, పెరుగుదల. అయితే ఈ అర్థానికి కేవలం వ్యతిరేక భావంతో చంపేది అనే అర్థంలో పేరుపడ్డది. లకుముకి అనేది చెకుముకిలాగా ఉత్పత్తి చెప్పరాని పదం. అది చేపలను చంపుతుంది. అంటే చేపలకు శత్రువు (=గొంగ) కాబట్టి మీలగొంగ అన్నారు. మీనవల్లంకి శబ్దానికి మీనవల్లంకి అనే రూపాంతరముంది. వల్లడి అంటే కొల్ల. చేపలను కొల్లగొట్టేదనే అర్థంలో ఈ మాట పుట్టి ఉంటుంది. వీటిలో చేపను గుర్తించడానికి (తన) రెక్కల చప్పుడు కూడా విసిపించకుండా గాలిలో వేలాడుతూ అకస్మాత్తుగా వారి చేపలను పట్టడంలో దానికదే పాటి. కొన్ని క్షణాలపాటే కావచ్చుగాక కదలకుండా, ఎగరకుండా, వాలకుండా, చొరకుండా గాలిలో విలపటం దానికి పుట్టుకతో వచ్చిన విద్య. శ్రీకృష్ణదేవరాయల అమృతమాల్యదలో తప్ప మరే తెలుగు కావ్యంలోనూ ఈ అద్భుత దృశ్యవర్ణనలేదంటే మన కవుల ప్రకృతి పరిశీలన ప్రియమి నేరే చెప్పనక్కరలేదుగదా!

లకుముకిని సంస్కృతీకరించి ఎవరో 'లక్ష్మముఖీ' శబ్దం కల్పించారు! దీనికి సంస్కృతంలోని వీక్షక పర్యాయపదం టిట్టిభ మనేది. దానికేమో 'టిటిభం, టిటిభకం, టిట్టిభకం' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. క్రీడాల్లిరామంలో కథానాయకుడు గోవిందమంచనశర్మకు ప్రాణస్నేహితుడి పేరు టిట్టిభసెట్టి. అలాంటి పేర్లకాలంలో లేవనుకుంటాను.

మనం పరమ పవిత్రంగా భావించే పక్షుల్లో గద్ద ముఖ్యమైనది. అది సాక్షాత్తు గరుడాఞ్చ్యార్. గారి లౌకికావతారమని మన విశ్వాసం. అది 'కృష్ణా' అని భగవన్నామణ్యం చేస్తుందని విన్నవారు ఒప్పుకోకతప్పదు. గద్దల్లో చాలా రకాలున్నాయి. తెల్ల గద్దను బొల్లి గద్ద, పిలిరి గద్ద అని కూడా పిలుస్తారు. తేనె గద్ద అనేది మరోజాతి. పాముల గద్ద, నల్లపాముల గద్ద, పిల్లి గద్ద వగైరా భేదాలు లేకపోలేదు. 'బోరుడ' అనే తెలుగుమాట గద్ద శబ్దానికి (ఇది సంస్కృతంలోని గృధ్ర శబ్ద భవమంటారు) పర్యాయపదం. బోరు అంటే పెద్ద. పెద్ద 'వ' (అంటే వా = నోరు) ఉన్నగద్దను బోరువ అంటారు. చాలా పెద్ద సైజులో ఉన్న గద్ద రాంబందు/రాబందు. ఈమాట 'రామబందు' అనే సంస్కృత శబ్దంనుంచి పుట్టిందంటారు. సంపాతి జటాయువులు సీతమ్మ వెనం చెప్పి శ్రీరాముడికి సాయపడి రామబందువు అయినారు కదా గద్ద చూపు తీవ్ర దృష్టిని, గర్జింపు, గద్దరితవాలు తెంపరితనాన్ని సూచిస్తాయి. గద్ద అనేది ఇప్పటిమాట. దీని పూర్వరూపం గ్రద్ద. గరుడి, గరుడుడు, గరుటాలమంతుడు వగైరా తద్భవరూపాలు కవుల వాడుకలో వున్నాయి.

సంస్కృతంలో గద్దకు పర్యాయపదం గృధ్రం. విజానికి అదే మూలపదమని చెప్పాలి. ■ మాటకు అశపోతవి అర్థం. మరోపేరు దాక్షాయ్యం. అంటే వేర్వరి అవి అర్థం. తెలుగులోని గద్దచూపు వంటి పమాసం సంస్కృతంలో గృధ్రదృష్టి. చాలా తీక్షణమైన చూపుగలది ఈ పక్షి, ఆకాశంలోని గద్ద నీటిలోని చేపను చూడగలడంటారు. కొందరు గద్దా రాబందూ వేరు వేరు పక్షులంటారు. శరీర పరిమాణంలో భేదంతోబాటు ఆకారంలో కార్దిపాటి మార్పున్నదేగాని రెండూ ఒకే జాతివేవంటారు శాస్త్రజ్ఞులు. రాబందును రాపులుగని కూడా పిలుస్తారు తెలుగులో - పక్షులకు రాచని. గద్ద నెవరూ పెంచుకుంటారని చెప్పలేం. కాని డేగలను పెంచి వేటలో వాడుకునే వాళ్ళున్నారు.

పావురం వార్తాపారుడిలాగా ఉపయోగపడ్డట్లు డేగ వేటకుక్కలాగా పనికివస్తుంది. గద్ద చూపును లాగానే డేగచూపునుకూడా మెచ్చుకుంటారు. ఆకాశంలో ఎగురుతున్న చిన్న చిన్న పిట్టలను అక్కడే చంపటంలో డేగతో గద్ద పరితూగదు-పోలదు. డేగ అనే తెలుగుమాటకు 'చెంచడం, జాలియ/జాలె, కురుజు, సాకువ/సార్వం, కణుజు, అణుడ/అడుడ, కణసరం/కనిసెరం, గిడ్డు/గిడ్డు, వేసడం, ఓరడం, లగుడు, జావడం, జలకట్టియ/జలకట్టె/సెలకట్టె, వారణం, బిరి/బయిరి' వగైరా పర్యాయపదాలున్నాయి. అడవి రామదాసని పిలుస్తారు నల్లరెక్కల డేగను. ఈ మాటల్లో చాలావాటికి వ్యుత్పత్తులు స్పష్టంగా తెలీవు. ఏ పేరెండుకు వచ్చిందో చెప్పలేక పోయినా ఇన్ని పేర్లుండటానికి కారణం సులభంగా చెప్పవచ్చు. తెలుగు వాళ్ళకు పావురాపందేల్లాగానే డేగ వేటమీద కూడా ఎక్కువ మక్కువ ఉండటం వల్ల ప్రాంతీయంగా చాలా పేర్లు వచ్చాయనాలి. మొగడేగను ప్రత్యేకించి 'తోవికాడు' అని పిలుస్తారు తెలుగులో.

డేగకు సంస్కృత పర్యాయపదాలు 'శశదనం, పత్రి, శ్వేనం' అనేవి. వాటిలో మూడోది మామూలుమాట-తక్కిన రెండూ వర్ణనాత్మకాలు. శ్వేనమంటే తొందరగా, వేగంగా ఎగిరేదని అర్థం. ఋగ్వేదంలో డేగ సోమం తెచ్చి పెట్టేదనే వర్ణనలున్నాయి. ఆకాశంలో చాలా ఎత్తున ఎగిరేపక్షి కాబట్టి ఇలా ఊహించివుంటారు. పత్రమంటే రెక్క. బలమైన రెక్కలు కలిగి కాబట్టి పత్రి అన్నారు. శశమంటే కుందేలు. కుందేళ్ళను పట్టి తింటుంది కాబట్టి శశదనున్నారు. ఇలాంటిపేర్లే కపోతాది, భాంతకం అనేవి. కపోతమంటే పావురం. దానికి 'అరి' అంటే శత్రువు. ఎంతో ఎత్తున ఎగిరే పావురాళ్ళను కూడా చంపగలది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది. భగమంటే పక్షి. నాటికి అంతకమిది. అంటే చంపేది. గద్దచూపు తీవ్రతకు చిహ్నమయితే డేగ చూపు క్రూరత్వానికి కూడా గుర్తే. అరణ్యంలో పులి, సింహం ఎలాంటివో ఆకాశంలో డేగ, గద్ద అలాంటివి, క్రమంగా.

ఆకాశంనుంచి నీటిమట్టానికి దిగేలోగా అటు జంతువుగా ఇటు పక్షి రెండూ అయ్యా కాని మరోదాన్ని స్మరిద్దాం. అది గద్దెలం. జంతువులాగా పాలిస్తుంది. పక్షిలాగా ఎగురుతుంది. గుడ్లగూబలాగా రాత్రుళ్ళు విహరిస్తుంది. మనదేశంలో లేవుగాని దక్షిణాఫ్రికా, దక్షిణ అమెరికాల్లో దూడలను తన్నుకపోయి చంపి తినగల గద్దెలాలున్నాయి. ఇది తలకిందులుగా వేలాడుతుంటుం మరో ప్రత్యేకత. గద్దెలమనే తెలుగుమాటకు 'చీకు(రు)వాయి/చీకురా' అనే రూపాంతరాలు పర్యాయపదాలు.

గబ్బిడా(యి)/గబ్బిలా(యి) అనేవి రూపాంతరాలుమాత్రం. గబ్బి శబ్దానికి 'గర్వం, పెద్దరికం, దుర్మార్గం' వంటి అర్థవిశేషాలున్నాయి. చీకు శబ్దానికి చీకటి అనే అర్థముంది. చీకట్లో తిరిగేది చీకురాయి.

గబ్బిలమనే తెలుగుమాటకు 'బతుక/బతుక, అజినపత్రకం, సరోష్ఠి, తైలపాయిక' వంటి సంస్కృత పదాలు పర్యాయపదాలు. వెండ్రుకలున్న శరీరం కలదన్న అర్థంలో అజినపత్రక మనేపేరువచ్చింది. మాసివరంగు/మడ్డిరంగు వక్షి కాబట్టి సరోష్ఠి అన్నాడు. మూడోమాట ఎందుకు పుట్టిందో చెప్పలేం.

మన పరిసరాల్లో కనిపించే మరోవక్షి కొంగు ఈ తెలుగు మాటకు 'కొత్కెర, కొత్కెరాయి, పుల్లగొరక, గుండగి' మొదలైన పేర్లున్నాయి. 'పెద్ద కొత్కెర, తెల్లకొత్కెర, గుడ్డికొంగ, చీకుకొత్కెర, పక్కకొంగ, గుడికొంగ, దోపికొంగ, పిసిగలకొంగ, పంకుబుడ్డి కొంగ' వంటి భేదాలున్నాయి. కొంచ అనే తద్బువనామముంది. అది క్రౌంచ/క్రంచ శబ్దభవం అంటే వంగివ, మెలికలు తిరిగివ (మెడగంది) అనే అర్థంలోనన్నమాట. 'బకం, పారపం, క్రౌంచం, లోహపృష్ఠం' అనే సంస్కృత పదాలు పర్యాయపదాలు. వీటిలో మొదటిదే సాధారణ పదం. పరస్పల్లో ఉంటుంది కాబట్టి సారసమన్నారు. వంపు మెడగలిది కాబట్టి క్రౌంచం. కట్టెల్లాంటి కాళ్ళున్నది కాబట్టి లోహపృష్ఠం. బకమంటే మోసకారి, దొంగ అని విశేషార్థం. 'కొంగబవం' వల్ల ఈమాట పుట్టింది. పెద్దకొత్కెరను చిసకంరిక, చలాకం అంటారు. కొత్కెరను కృదణం, క్రకరం అంటారు. గుడ్డికొంగను కోయష్టికం అంటారు. పక్క కొంగను కప్పా మంటారు, సంస్కృతంలో.

పురుగులు

మనల్ని బాధించే ఎగిరేపురుగు దోమ; విసిగించేది ఈగ. ఎందుచేతనోగాని దోమకు పర్యాయపదమని చెప్పదగిన మరో తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదు— 'రోచ్చుపురుగు' అనే వర్ణనాత్మక శబ్దం తప్ప. అలాగే సంస్కృతంలో కూడా మశ(క)ం అన్నమాట ఒక్కటే కనిపిస్తుంది. దానికి జమ్మని చప్పడు చేసేదనే అర్థం. ఈ విధంగా దోమ అద్వితీయమని చెప్పవచ్చు, ఉభయభాషల్లోనూ.

విసిగించే ఈగకు తెలుగులో 'ఈవ' అనే రూపాంతరముంది. నిమంటువుల్లో మాత్రం. అది 'ఈఁ' అనే ధ్వని చేస్తుంది. కాబట్టి ధ్వన్యనుకరణాత్మకంగా వచ్చిన పేరని చెప్పాలి. తెలుగు ఈగ అద్వితీయమైనా సంస్కృతంలో దానికి పర్యాయపదాలనదగ్గరి కనీసం మూడు మాటలున్నాయి - మక్షిక, వర్షణం, నీల- అనీ. మక్షికాశబ్దానికి మక్షికమనే రూపాంతరముంది. ఈ పదం తుమ్మెద వంటి పాటిక్కూడ సమంగా వర్తిస్తుంది. పోగుచేసేది, త్వరగా ఎగిరేది మొదలైన అర్థవిశేషాల్లో ఈ మాట పుట్టింది. వర్షణ శబ్దానికి బర్షణ, చర్షణ/చర్షణ పదాలు రూపాంతరాలు. నమిలేది అనే అర్థంలో ఈ మాటలు వచ్చాయి. నీల అనేమాట దాని చన్నెదల్ల వచ్చిన పేరు.

ఈగలో చాలా రకాలున్నాయి. తేనెటీగ, డాంటికాగ అనే పేర్లున్నదొకరకం. ఈ తెలుగు మాటలకు సరళు, మధుమక్తిక అనేవి సంస్కృత పర్యాయపదాలు. తెరయ్యాగ, పెరయ్యాగ అనే మరో రకానికి పతంగిక, పులిక అనే సంస్కృత నామాలున్నాయి. మధుమక్తిక అంటే తేనె పోగుచేసేదనీ, పతంగిక అంటే ఎగురుతుండేదని అర్థాలు. కందురీగ/కందిరీగ/కణుదురీగ అనే మరోరకాన్ని కొందరు ఎర్రతుమ్మెద అని కూడా పిలుస్తారు తెలుగులో. సంస్కృతంలో దాన్ని గంధోలి/గంధోలి, పరట అనే పేర్లతో వ్యవహరిస్తారు. విరిచినచోట విలవకుండా ఎగురుతూ ఝమ్మని శబ్దిస్తూ ఉంటుంది. ఈ రక్షణాలున్న వ్యక్తినే తెలుగువాళ్ళు 'గంధోలిగాడు' అని అక్షేపిస్తారు. ఇది ఈగో, తుమ్మెదో తేలకపోవటమే విచిత్రం! అలాగే కొందరు అడవి యీగ అనే దాన్ని మరికొందరు అడవిదోమ అంటారు! దీన్ని వనమక్తిక, దంశం అనే పేర్లతో పిలుస్తారు సంస్కృతంలో. దంశమంటే కుట్టేది, కరిచేది. తెలుగులో డోరీగ అనే పెద్ద ఈగను సంస్కృతంలో పశుమక్తిక మంటారు. మనం తెలుగులో ఎప్పుడూ బహువచనంలోనే పిలిచే మరోరకం ఈగలు ఉపిళ్ళు. సంస్కృతంలో వాటిని వల్మీకమక్తికా అంటారు. వల్మీకం అంటే సొద.

ఝమ్మని మోగుతూ తిరిగే మామూలు పురుగుల్లో తుమ్మెద ఒకటి. సేదాసాదా మనుషులకన్నా కవులకు దీని గొడవ ముఖ్యం. తెలుగులో దీనికున్న మరోపేరు తేటి. ■ శబ్దం కావ్యాల్లో మాత్రమే కవిపిస్తుంది. వినిపిస్తుంది. ఇక కవులు కేవలం తమకోసం కల్పించుకొన్న నర్తనాత్మక, కవితాత్మక శబ్దాలు లేకపోలేదు. అవేమంటే - విరితేనె త్రావుడు (పూదేనె తాగేది), మరుసల్లె (మన్మరుడి వింటికి అల్లెతాడు), బమిపుర్య (ఎగిరే- భ్రమించే- పురుగు), ముద్దుగల కాళ్ళ పురుగు - మూడుచుల కాళ్ళ పురుగు - వగైరాలు. వీటిని మామూలు జనం ఎవరూ ఎన్నడూ వాడరు - వాడినట్లు లేదు.

తుమ్మెద శబ్దానికి సంస్కృతంలో చాలా పేర్లున్నాయి. అపలు ఆ భాషా కవుల నుంచే మన కవులను వాటిని గురించిన కల్పనలు పట్టుబడ్డాయి. అవేమంటే- 'మధువ్రతం, మధుకరం, మధులిపాం, అలి, ద్విరేఫం, పుష్పలిపాం, భృంగం, షట్పదం, భ్రమరం, చంచరీకం, ఇందీవరం, రోలంబం, బంభరం, శిలీముఖం' అనేవి. అల అంటే ముల్లు. అలి అంటే ముల్లులాగా కుట్టేదని అర్థం. శిలీముఖం అంటే పదునైన/చురుక్కుమనిపించే నోరుగలదని అర్థం. షట్పదం అంటే అరుకాళ్ళున్నది. బంభరం, భృంగం అనేవి ద్వన్యనుకరణాత్మకాలు. బంభం- అని రొదచేసేవని చెప్పాలి. భ్రమరం అంటే (ఎప్పుడూ) తిరుగుతూ ఉండేదని అర్థం. ఇందిందిరం అంటే పెద్దదనిఅర్థం. రోలంబం అంటే నమ్మరానిది అని (అనేక పుష్పాల చుట్టూ తిరుగుతూ ఏ ఒక్కదానికీ నమ్మకం కలిగించదని కవితా రూపంలో) పెట్టిన పేరు. మధువ్రతం అంటే పూతేనె కోసమే తిరిగేది. మధులిపాం, పుష్పలిపాం అంటే తేనెను, పూవును నాకుతుండేదని అర్థం.

తేనెటీగల్లో తుమ్మెదల్లో (చివరికి చీమల్లో దోమల్లో కూడా). స్త్రీజాతి ఇల్లు కదలదు. కూలి యీగలు (మగవి) మాత్రమే పనిచేస్తాయి. అడవి మహారాణుల్లా అంతఃపురంలో ఉండి వంశాభివృద్ధి చేస్తుంటాయి. ఇది ఈ కాలంలో అరో తరగతి

పిల్లలక్కూడా తెలుసు. ఒకప్పుడు మహాకవులక్కూడా తెలిసినట్లు లేదు! మనుచరిత్రలో ప్రవరుణ్ణి వర్ణిస్తూ అల్లసాని పెద్దన “వాని చక్కదనము వైరాగ్యమునడేసి కాంక్షపీయు జారకామినులకు భోగబాహ్యమయ్యె పూచిన సంపెంగ పోలుపు మడుకరాంగనలకు వోరె” అని సెలవిచ్చాడు. సంపెంగ జోలికి తుమ్మెదలు పోని మూట నిజమేగాని ఇలాంటి వేటల్లో ‘అంగనలకు’ సంబంధం లేదనేది కవిగారు మరచిన విషయం! కవులు తేవెటేగల తిరుగుదోతులనానికే ముగ్ధులైనట్లు లేదు. భగవద్గీత చెప్పిన కర్మకూ మనమనుకొనే కర్మకూ ఉన్న సంబంధమే ఈ కవివర్ణనలకూ వాస్తవాలకూ ఉన్నదనాలి!

చిన్నా పెద్దాచూసి అవందించే రంగురంగుల పురుగులు పీతాకోక చిలుకలు. తెలుగులో వీటికి మరోపేరున్నట్లు తెలీదు. వాటి రెక్కలను ‘కోక’ (చీర) అన్నారుగాని ‘పీత’ నూ ‘చిలుక’నూ ఎందుకు కలిపిచెప్పారో అంతకన్నా తెలీదు. సంస్కృతంలో కూడా చిత్రపతంగ మన్న మాటాక్కటే ఉన్నట్లుంది. దోమల అద్వితీయత వీటికి ఉన్నందుకు సంతోషించాలి - ఇవి నిర్వాధకాలు కాబట్టి!

చల్లని వెలుతురిమ్మా ఎగిరే మరో అకర్షణీయమైన పురుగు మిణుగురు. ఈ తెలుగు మూటకు మిణుంగురు, మిడుంగురు, మిడుంగు వగైరా రూపాంతరాలున్నాయి. కొందరు వీటిని మిణుగురు బూచి/పురుగు అని కూడా పిలుస్తారు. ఎగిరేటప్పుడు మిణుకు/మినుకుమని ప్రకాశిస్తుంది కాబట్టి ఇలా పిలుస్తారు. సంస్కృతంలో ఖద్యోతం, ప్రభాకీటం, ద్యోతిరింగణ మనిపిలుస్తారు. ఈ మూటలన్నిటికీ వెలిగేది అన్నదే అర్థం. వీటిని పట్టుకొని గూడులో మైనంతో అరికేంచి, రెక్కలల్లాత్తినపండు అని యిచ్చే వెలుగును దీపంగా వాడుకునే గిజిగాడులు అమ్మతపట్లలు. ‘చెల్లని కాంతి’ని ఇవి ఎలా సృష్టిస్తున్నాయో నేటికీ మన శాస్త్రజ్ఞులకు తెలీదే!

ఎగిరే పురుగుల్లో మనకు జాలి పుట్టించేవి మిడతలూ గొల్లభామలూ. మన వస్తువులను ముఖ్యంగా గుడ్డలను భ్రంసం చేసేవి చిమటలు; అసభ్యం పుట్టించేవి బొద్దింకలు. మిడతలు చీపాలమీద వాలి రాలిపోవటం సర్వసాధారణం. మిడత అనే తెలుగు మాటకు మిడుత అనేది పూర్వరూపం. మిడియు అనే క్రియకు “ఎగురు” అని అర్థం. మిడిపిపడు, మిడిసిపాటు అనే మాటలకూ ఈ శబ్దానికి దగ్గరి మట్టరికముంది. మిడతల్లో రకాలున్నాయి. అకుమిడత, జెట్టిమిడత, వెదురుమిడత వగైరాలు. పచ్చగా ఉండేది అకుమిడత. ఎండిన కట్టెలాగా ఉండేది వెదురు మిడత. బలంగా ఉండేది జెట్టిమిడత. జెట్టి అంటే వస్త్రాదు. ఈ మిడతలతో పండేలు పెట్టి కుస్తీ పట్టించేవాళ్ళున్నారు. ‘మిడతం భొట్టు శకునం’ అనేది మన విశ్వాసాలకు అర్థం పట్టేమాట. చాలా పెద్దదిగా ఉండే మిడతను ‘గొల్లభాను, గొల్లమిడత’ అని తెలుగులో పిలుస్తారు. మిడతలదండు పంటలకు ప్రమోదకరమైనది.

మిడతకు సమానార్థకాలయిన సంస్కృతపదాలు ‘ఖద్యోతం, పతంగం, శలభం’ అనేవి. ఖద్యోత శబ్దానికి మిణుగురు పురుగునే అర్థమే సరయింది. ఎందుకంటే ‘ఖ’ (ఆకాశం)లో ద్యోతం (ద్యుతి = ప్రకాశం) అయ్యేది కాబట్టి మిణుగురుకే ■

మూట పరిపోతుంది. అయినా మిడతను కూడా అదే పేరుతో పిలుస్తారు. పతంగం అంటే ఎగిరేది, వాలేది. పక్షులనూ బాణాలనూ కూడా ఆ పేరుతోనే పిలుస్తారు. శరభశబ్దానికి శరభమనే రూపాంతరముంది. దానికి గొల్లభాను, సంహోల్ని చంపే ఎవిమిది కాళ్ళజంతువు వగైరా ఇతరార్థాలున్నాయి.

శరభ శబ్దానికి చిమట అనే అర్థం కూడా ఉంది. ■ అర్థంలో చిమ్మట, చిమ్మెట, చిమ్మిట అనే తెలుగు రూపాంతరాలూ 'ఇలకోడి/ఈలకోడి, ఈలపురుగు, కీచురాయి' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి తెలుగులో. కీచురాయీ చిమటా ఒకటికాదనేవాళ్ళున్నారు. ఒకటివనేవాళ్ళున్నారు. ఒకేజాతికి చెంది కొద్ది భేదంగల పురుగు అనేవాళ్ళున్నారు. అటు విఘంటువుల్లోనూ ఇటు నిత్యజీవితంలోనూ ఈ పురుగులను గురించి స్పష్టమయిన అవగాహన ఉన్నట్లులేదు. కీటకశాస్త్రం గుర్తించే భేదాలను సామాన్య మానవులూ విఘంటువులూ సమంగా గుర్తించటంలేదు. 'కీచురాయి' అనే అర్థంలో 'ఝిల్లిక, ఝిరుక, చీరి, ఝింఝి, ఝల్లిరి, ఝల్లిక, ఝిల్లి(క), చీరుక, చీలిక, చీరవాక' వగైరా మాటలను రూపాంతరాలుగానూ, భృంగారి ■నే శబ్దాన్ని పర్యాయపదంగానూ పరిగణించవచ్చు. ఎగిరేటప్పడు అవి చేసే ధ్వనులను అనుకరిస్తూ ఈ మాటలు పుట్టివుంటాయి.

ఇంటి పురుగులు

అసహ్యం కలిగించే పురుగుల్లో బొద్దింకలకే ప్రథమస్థానం. ఆరునిక శాస్త్రజ్ఞులు లక్షల సంవత్సరాలుగా రకరకాల వాతావరణ పరిస్థితులకు తట్టుకుంటూ బతుకుతున్న అత్యంత -పురాతనజీవు లివేనంటారు. అణు విధ్వంసం బరిగినా ఇవి మొండిగా బతగ్గలవని అంచనా వేశారు. ఇవి ఇళ్ళలో సర్వాంతర్యాములు. అత్యంతోష్ణదేశాల్లోనూ హిమాలయ శీతలస్తలాల్లోనూ సమంగా బతికే ఈ ప్రాణివల్ల ప్రమాదంకన్నా ఆసహ్యమెక్కువ. బొద్దింక, బొడ్డింక అనే తెలుగు మాటలు రూపాంతరాలు. బొడ్డుగా (లావుగా, మొడ్డుగా) ఉండే 'ఈగ' అని ఈ మాటకర్తం. ఈగకు పూర్వరూపం ఈక/ఇంక. కొందరు దీన్ని బరిడ/బరడ/బరిడె - పురుగని పిలుస్తారు. మరికొందరు పరిట పురుగంటారు తెలుగులోనే. అయితే బరిణ పురుగు వీవు పెంకు నీలంరంగులో ఉంటే బొద్దింకపెంకు గోరుమ రంగులో ఉంటుంది. రూపభేదమేగాని జాతిభేదం లేదు వీటికి.

బొద్దింకకు సమానమైన సంస్కృతపదాలు "ఇలాధార, తైలచౌరిక, పరోష్ఠి/పరోష్ఠి, చారక/చారిక, పాయిక" అనేవి. నూనె మేసిన ప్రమిదల్లో తిరుగుతుంటాయి కాబట్టి తైలచౌరిక (నూనెను దొంగిలించేది) అన్నారు. అలాగే పాయిక అని కూడా (నూనె తాగుతుందనే నమ్మకంతో). అలా కాదు. పాయికా శబ్దానికి పాయ్య శబ్దానికి సంబంధముంది. అసహ్యకరమైన, సీచమైన, దుర్మార్గమైన పురుగు కాబట్టి ఈ పేరువచ్చిందంటారు కొందరు. ఇళ్ళల్లో ఎక్కడబడితే అక్కడ - ముఖ్యంగా చీకటిగా

చెమ్మగా ఉండే తావుల్లో - చరిస్తుంది (తిరుగుతుంది) కాబట్టి చారక/చారిక అనే రూపాంతరాలతో వ్యవహరిస్తారు.

ఎగరకపోయినా సాకుతూ ఇంటి కప్పలనూ మూలలనూ అంటపెట్టుకొని ఉండే పురుగు సాలీడు. దాన్ని తెలుగులో సాలెపురుగు అనే రూపాంతరంతోనూ, 'సాదట్టు/పాదోట్టు పురుగు, సన్నపిల్లి' అనే పర్యాయపదాల్తోనూ పిలుస్తారు. సాదట్టు అంటే చూడ. దాన్ని సృష్టించేది కాబట్టి సాదట్టుపురుగుగన్నారు. సాలె శబ్దానికి 'సాలియ' అనేది పూర్వరూపం. ■ మాటకు అల్లిక, అల్లికం, వేత అని అర్థం. పన్ను దారాలతో గూడు అల్లుతుంది కాబట్టి సాలెపురుగు అన్నారు. సాలి+ఈడు అనే లాగాలు కలిపి విచ్ఛిన్నమూల సాలీడు. ఈడు అనే ప్రత్యయం దొర, వేర్వరి, సొంతదారు వగైరా అర్థాల్లో వచ్చే తెలుగు ప్రత్యయం: ఉదాహరణకు బివిసీడు, రామిసీడు మొదలైన శబ్దాలు పేర్కొనవచ్చు. మువవటి తెలుగులో అల్లిక, వేతతయారీ మొదలైన వైపుద్యాలను 'సాలె/సాలి(య)' అనే మాటలద్వారా సూచించేవాళ్ళు. అందువల్లనే నైపుణ్యం గల కులవృత్తులకు పెట్టిన పేర్లలో 'అగసాలె, కమ్మసాలి/కంసాలి, పట్టుసాలి, పద్మసాలి' వగైరా ఉన్నాయి. పూర్వం వగలను అకులతోనే (కమ్మలతోనే - ఈ అర్థంలో ఈ మాట కళింగ ప్రాంతంలో వేటికీ వాడుకలో ఉంది: ఉదా. కమ్మలిల్లు, తాటికమ్మ) చేసేవారు. కమ్మలతో వేర్వూరుగా పనిచేసినవారని కమ్మ/కం-సాలి అని పిలిచారు. తరవాతి కాలంలో వెండి, బంగారం వంటి ఖరీదైన లోహాలతో నూనట్రా చేసినా పాతపేరే విలిచింది - విన్నమొన్నటిదాకా. ఇప్పుడది చాలా తెలుగుమాటల్లాగానే గౌరవప్రదం కాదనిపిస్తున్నది కొందరికి! సన్నపిల్లి అనే మాటలో 'పిల్లి' లేదనే నమ్మూరి. సన్నపు- ■నే విశేషణం మీద 'ఇలి' చేరి సన్నపిలి అనే రూపం విచ్ఛిన్నతే చివరిది పిల్లిలాంటిదని ప్రమించారన్నమాట!

ఇలాంటి భ్రమప్రమలు మనకు చాలా ఉన్నాయి. మచ్చకు 'పనిలేని మంగలి పిల్లి తల గొరిగాడ'ని సామెత! అక్కడ నిజానికి పిల్లిగాని మరేజంతువుగాని లేదు. 'పిలి' అంటే 'పిలిచి'. పిలుచు ధాతువుకు పూర్వరూపం పిలు. ఇప్పటి కింకా ఆ మాట విధర్మంలో వాడుకలోనే ఉంది. పిలు+ఇ=పిలి. 'ఇ' అనేది క్తార్థక ప్రత్యయం. అంటే 'చేసి, విని, తిని' వంటి మాటల్లో క్రియ మొదలై పూర్తికాలేదని సూచించే 'ఇ'కార ప్రత్యయమే ఇక్కడా వుంది. సన్నపని (సన్నదారాల అల్లిక) చేసేది కాబట్టి సన్నపిలి అన్నారు. కాలక్రమాన అదే సన్నపిల్లి అయిపోయింది!

సాలీడుకు సంస్కృతంలో 'లూత, తంతునాయుం, తంతునాభం, తంత్రవాసం, ఊర్ణనాభం, కోశ/కోష-కారం, అష్టాపదం, జాలికం, మర్కట(క)ం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. తంతువంటే తీగ. ఊర్ణం అంటే వెంట్రుక, ఉన్ని. సన్నదారాలవంటివి చేస్తుంది కాబట్టి తంతునాయు, తంతునాభ, ఊర్ణనాభ శబ్దాలు పుట్టాయి. తంత్రమంటే వేర్వూరు, అల్లిక. అందువల్ల తంత్రవాస శబ్దం వచ్చింది. కోశం అంటే బుట్ట, గూడు. దారాలతో గూడు కట్టుంది కాబట్టి కోశకారం/కోషకారం అన్నారు. అష్టాపదం అంటే ఎనిమిది కాళ్ళన్నది. జాలికం అంటే జాలం (వల) అల్లేది. మర్కటకం అంటే తిరిగేది, కదిలేది. ఇవన్నీ పర్ణవాత్మకంగా పెట్టిన పేర్లు. లూత అన్న చిన్నమాటే సంస్కృతం వ్యవహారభాషగా ఉన్నప్పటి వాడుకమాట. లూ ధాతువుకు

విభజించే, భాగాలు చేపే అనే అర్థాలున్నాయంటారు. గదులుగదులుగా విభజించి గూడు అల్లుతుంది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది. ఓపికకూ, పట్టుదలకూ, నేర్పుకూ, పాటేడు చిహ్నం.

మనకంటేకి కనిపించేవాటిలో చీమే చాలా చిన్నపురుగు. అందుకే 'చీమలు దూరని చిట్టడవి, చీమంత, చీమతలకాయంత, పారే చీమను చింటాడు' వంటి మాటలు పుట్టాయి. సంస్కృతంలో కూడా 'పిపీలికాది పరబ్రహ్మపర్యంతం' మొదలైన వాక్యాల్లో చీమే చిన్నది-దేవుడే పెద్ద. చీమ అన్న తెలుగుమాటకు సరైన పర్యాపదమున్నట్లు లేదు. 'పన్నగారు' అనే పర్షనాత్మకపద ముందని కొందరంటారు - చాలాచిన్నది, పన్నది అనే అర్థంలో. చీమల్లో కొండచీమ, చలిచీమ, రెక్కలచీమ, ఎర్రచీమ, నల్లచీమ వగైరా రకాలున్నాయి. గండు/గండ్రచీమ అనేది మగచీమ. చీమ చిటుక్కుమనటం మనం వాడే, ఊహించే అల్పాల్పధ్వనికే నిదర్శనం.

చీమ శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గవి సంస్కృతంలో చాలా ఉన్నాయి. పాదారణ శబ్దం పిపీలి(క). తక్కినవి 'కపిక, కపిండిక, పుతేలిక, ఉద్దిపకం, ఉలంకలం, హీర, బ్రాహ్మి, వమ్రక/వమ్రిక' అనేవి. ఎర్రచీమలను కపిక, కపిండిక ■ పిలుస్తారు. ఉద్దిపకం అంటే మంటపుట్టించేదని అర్థం. ఉలంకలమున్నా అంటే. వమ్రక, వమ్రిక అనే రూపాంతరాలకు చిన్నది అనే అర్థం. పుతేలిక అనేమాటకు దొడ్డిక అనే అర్థాంతరముంది. దీన్ని బ్రాహ్మి అని ఎందుకన్నారో చెప్పరేం.

చీమలపుట్టును సంస్కృతంలో 'వామలూరుపు, కూలకం, వమీకూటం, వల్మీకం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. వాల్మీకి, వామలూరు తనయుడనే మాటలు ఆ మహర్షి చుట్టూ తపస్సమయంలో చీమలుపుట్టలు పెట్టినందువల్ల వచ్చినవి. తెల్లచీమలను చెదలంటారు. ■ తెలుగుమాటకు 'చెదపురుగు, ఎద' అనేవి స్రాత్యామ్నాయాలు. చిగురు - ఇగురుల్లాగా చెద, ఎద అనేవి రూపాంతరాలు. లేడిచెద, గొర్రెచెదవంటి భేదాలున్నాయి.

మనతలనేక్కోపేను పంగలికి వస్తే అది అచ్చతెలుగుమాటే. 'నీ తల్లో జేడి వెరుగుచును, నీతల్లో పేను తెలుసు' లాంటి మాటల తలకూ పేనుకూ ఉన్న అన్యోన్యసంబంధాన్ని తెలియజేస్తాయి. భారతంలో ధర్మరాజు సంజయుడితో 'నీతలవేనెరుంగుదున్' అంటాడు. అంటే నీ తల్లోపేను, నీతలపు (అలోచన - నేను/విను) అనే రెండరాలు వచ్చేట్లు చెప్పాడన్నమాట. పేనుకు మరో తెలుగు పర్యాయపదమున్నట్లు తెలియగాని 'ఈరు, ఈపి' అనే మాటలు పేను పెట్టే గుడ్డుకు, లేదా పేను పిల్లకు పేరని చెప్పాలి. ఈరు శబ్దానికి చిన్న, నీచమైన, స్పృదువైన వగైరా అర్థవిశేషాలున్నాయి. గుంపుగాఉన్న పేను గుడ్డను అంట్లు అనే బహువచనశబ్దంతో వ్యవహరిస్తాడు. ఈపికి 'పిదుదు/పిదుజు, బిరుజు/బిరుజు/బిరుదు' అనే రూపాంతరాలు పర్యాయపదాలంటారు గాని, నిజానికి అవి 'గోమారి'కి పర్యాయపదాలు. కొందరేమో చెక్కపిదుజు, చెక్కకొణుజు అనే పిదుదు భేదమే గోమారి అని చెప్తారు. గోవులను, అంటే పశువులను, పట్టే 'మారి' వంటి పురుగ్గాబట్టి గోమారి అనేపేరు వచ్చిందని కొందరు వివరిస్తారు. మనుష్యులను పిడించేది పేను - పశువుల నేడ్చించేది గోమారి అని కొందరు స్పష్టీకరిస్తారు.

పేనుకు సంస్కృతంలో చాలా పర్యాయపదాలున్నాయి. 'ఇంద్రబుష్ట(క)ం, ఉత్కుణం, ఓకణం/ఓకణి, ఓకోదని/ఓక్యాణి, కటిభం, కేశకీటం, పాళి, యూకం, వారకీరం, రోమవిధ్వంసకం, లిక్ష్ట వగైరాలు. లిక్ష్ట శబ్దానికి 'లిక్ష్ట లిక్ష్టిక' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. ఈ మాటకు పేనుగుర్జనే అర్థం. ఈ గుర్జ్ పర్యాయాన్ని లిక్ష్టానం అంటారు. ఇంద్రుడికి జాబ్బుకూ సంబంధమేమోగాని ఇంద్రబుష్టక శబ్దానికి జాబ్బుపోగొట్టేది, బట్టతల తెచ్చిపెట్టేది అని అర్థం. ఓకణం, ఓకణి, ఓకోదని/ఓక్యాణి శబ్దాలకు ఇంట్లోపుట్టి పెరిగేదని అర్థమని విఘంటుకారులు చెప్తారు! రోమవిధ్వంసక మనేది ఇంద్రబుష్ట(క)ం వంటి మాటే. తంజో వుంటుంది కాబట్టి కేశకీటమన్నారు. మిగతామాటల పుచ్చుల్ని అస్పష్టం. తెల్లగా వుండే పేనుకు చీరపట్టు, చీరపేను, చీరపోతు అనే పేర్లున్నాయి. పేనుగుర్జ్ గుంపుగా ఉంటే 'ఈపికట్టు' అని పిలుస్తారు. పేను శబ్దంలోని 'ను' ఏకవచనప్రత్యయం. అందుకే 'పేలు' అనే బహువచన రూపమేర్పడ్డప్పుడు 'ను' తోపిస్తుంది.

నల్లి అనే తెలుగు మాటకూ నల్ల(-రక్తం) అనే మరో తెలుగుమాటకూ చాలా దగ్గరి సంబంధముంది - అది నెత్తురుతాగుతుంది కాబట్టి దాన్ని కొందరు 'గోడపురుగు' అంటారు పుస్తకాల్లో. మంచం పురుగు, కుర్చీపురుగు వంటి పేర్లెందుకు పెట్టలేదో చెప్పలేం. మరికొందరు మొగటి/మొగిటి పురుగంటారు. మొగుడు అనే విశేషణానికి 'మొండి' అని అర్థం. మొండి పురుగనే అర్థంలో ఈ పేరు పెట్టారన్నమాట. నల్లికున్న హిందీపేరు (అబ్దుల్) ఈ కాలానికి 'పోలిషు' పర్యాయపదమయింది.

నల్లికి మత్తుణమనే సంస్కృత శబ్దం సమానార్థకం. దానికి 'ఉత్కుణం, ఉర్దంశం, కిటిభం, రక్తాంగం' అనేవి పర్యాయపదాలు. ఉర్దంశమనే మాట అటునల్లికి, ఇటు దోమకూ వర్తిస్తుంది. ఎర్రటి శరీరం కందికాబట్టి రక్తాంగమన్నారు. కుట్టలేపేది కాబట్టి ఉత్కుణం. నల్లిని చంపడానికి వేస్తేళ్ళు, విభూతివంటి పుణ్యసాధనా లున్నాయన్న నమ్మకంతో కాబోలు 'నల్లిని నలిపినట్లు నలుపుతా'వనే ప్రగల్భం పుట్టింది!

నల్లి భూమ్మీద నెత్తురు తాగి బాదించేరయితే జలగ వీట్లో అపనేచేసి విడిపిస్తుంది. తెలుగు మాట జలగ ఒక్కటేగాని కొందరు దానికి సంస్కృత పుచ్చుల్ని చెప్పి (జలం అంటే నీరు, అందులో 'గ' తిరిగేది కాబట్టి జలగ) చివరికా మాట కూడా తెలుగుకాదు పొమ్మంటారు. కొన్ని సందర్భాల్లో వైద్యానికి అద్భుతంగా పనికివచ్చే జలగకూడా తెలుగువాళ్ళకు లేకపోతే మనభాషాగౌరవం పాడయి ఓడయిపోతుందని దానికి మన కవి పండితులు 'నల్లత్రాగుడు' (నల్ల = నెత్తురు) అనే పేరు పెట్టి చేతులు కడుక్కున్నట్లుంది.

జలగకు పర్యాయపదాలుగా సంస్కృతంలో "అలగర్జం, అశ్రవం, జలదంతుక, జలముక్తిక, జలసూచి, జలసర్పిణి, జలూక, జలౌకసం, జలాదని, జలాయుక, జలాసుక, జలిక, జలోదగం, రక్తసం, రక్తసందంశిక, రక్తపాయిని" వగైరా పదాలున్నాయి. అశ్రవం, రక్తం అనేవి నెత్తురుకు పర్యాయపదాలు. అది తాగేది కాబట్టి అశ్రవ, రక్తం, రక్తపాయిని వగైరా పేర్లు వచ్చాయి. వీటిలో ఉండేదికాబట్టి జలూక, జలౌకసం, జలాయుక, జలాసుక, జలిక అనే పేర్లు పుట్టాయి. వీటిలో ఉండే దంతువుల్లో

అదొకటికాబట్టి బలబంతుక అన్నారు. అది నీటిలో ఉండి తుమ్మెదలాగా కుడ్తుంది కాబట్టి బలమృక్షిక అన్నారు. అది నీటిలో ఉండి సూదిలాగా (= సూచి) గిచ్చుతుంది కాబట్టి బలసూచి అన్నారు. అది కొందరికి నీట్లో పొములాగా కనిపించి జలోరగమనే పేరుతెచ్చుకొంది (జల+ఉరగం). ఇవన్నీ వర్ణనాత్మకంగా వచ్చినవేర్లే.

ఉభయచరాలు

ఎటూ భూమీద వల్లివీ, నీటిలోని జలగమూ స్వరించాం కాబట్టి ఈ రెంటిలోనూ తిరిగేకప్పను తలచుకోవటంలో తప్పలేదు. కప్ప అనే అచ్చ తెలుగుమూలకు 'దాటరి, చలికాపు' అనే వర్ణనాత్మక వామాలు పెట్టారు కనిపండీతులు. దాటుతూ (ఎగురుతూ) ఉండేది కాబట్టి దాటరి అన్నారు. చల్లని నీటిలో ఉంటుంది కాబట్టి చలికాపు అన్నారు. గోడురు/గోండు కప్పవంటి రకాలున్నాయి కప్పల్లో. కప్పను పూజిస్తే వానపడుతుందనే నమ్మకం ఇంకా ఉంది తెలుగువాళ్ళకి.

కప్పకు సంస్కృత పర్యాయపదాలు 'భేకం, మండూకం, ప్లవగం, ప్లవం(గమం), దర్దురం, శాలూరం/సాలూరం, వర్షాభువు, వర్షాఘోషం, సారంగం' అనేవి. చైతనిక మనేది కాబట్టి భేకం. ఎగిరేది కాబట్టి ప్లవగం/ప్లవం(గమం) అన్నారు (కోతిని వర్ణించినట్లే!). గుర్రమంటుంది కాబట్టి దర్దురం. వానరాకడ సూచిస్తుంది కాబట్టి వర్షాఘోషం. వానకాలంలో పుడ్తుంది కాబట్టి వర్షాభువు. తక్కినవి విచిత్రనామాలు.

మనకు టాగా పరిచయమైన కప్పలాంటి ఉభయచరాలు మరికొన్ని ఉన్నాయి. ఎండ్రకాయ, తాబేలు, మొసలి లాంటివి. వీటిలో మొదటి రెండూ మానవుల కావారంగానూ, మూడోది కొన్ని రకాల వైద్యాలకూ పనికివస్తున్నాయి. ఎండ్రకాయకు పర్యాయపదాలనడగ్గ తెలుగు మాటలు "ఎండ్రీ, ఎండ్రక, ఎండ్రుక, పీత, గుడిజెల్ల" అనేవి. "ఆరుపు, కులీరం, కులీరం, పీతం, జలదిల్వం, కులీరం, కర్కటకం, కర్కం, కర్కటం" అనేవి సంస్కృత పర్యాయపదాలు.

ఎండ్రీ, ఎండ్రక, ఎండ్రుక, ఎండ్రకాయ అనేవి పరస్పర రూపాంతరాలు. అండ్రప్రదేష్ దక్షిణప్రాంతంలో ఈ రూపాలకూ, పీత శబ్దానికి ఉత్తర ప్రాంతంలోనూ వాడుక ఎక్కువ. సంస్కృతంలోని పీత శబ్దానికి ఇది వైకృతరూపమో ఇదే వారికి ఆదారభూతమో చెప్పటం కష్టం. గుండ్రంగా ఉండే ఒకరకం చేప అనే అర్థంలో 'గుడిజెల్ల' అనే పేరు వచ్చింది. గుడి, గుడును, గుడిసె, గుండ్రం మొదలైన మాటలు ఇంచుమించు సమానార్థకాలు. వంకరంటింకరగా కరులుతూ కదలికలో బాధపడుతున్నట్లు కనిపిస్తుంది కాబట్టేమో "పీత బాధలు పీతవి, పీతబాధలు పీతవి" అనే మాట పుట్టింది. దీన్ని చారిత్రముల్లో చాలా కొద్దిమంది మాత్రం అవారంగా స్వీకరిస్తారు గాని పాశ్చాత్యదేశాల్లో ఇది రుచికరమైన అవారం కింద లెక్క. 'ఎండ్రకాయపెట్టు' అని దీని గట్టల పట్టుకో ప్రత్యేకత కూడా వుంది.

అరువనే సంస్కృత పదం లాభించేది, కలిచేది, కుట్టేది అనే అర్థంలో వచ్చిన మాట. కులిరం, కులీరం, కులీరం అనేవి రూపాంతరాలు. కులీ, కులీరకం అనే రూపాలు కూడా ఉన్నాయి. (కూలం) ఒడ్డున తిరిగేది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చిందంటారు. కర్కం, కర్కట(కం) అనేవి రూపాంతరాలు. గాయపరిచేది, విషప్రాయమైనది అనే అర్థంలో ఈ మాటలు పుట్టాయి. ఇల (పీటి) చిలాల్లో (బోరియల్లో) నివసిస్తుందికాబట్టి ఇలబీల్వ నున్నారు. పీత శబ్దం దాని వన్నెవల్ల వచ్చిందని కొందరు, తెలుగు మాటను యథాతథంగా ఎరువు తెచ్చుకొన్నందువల్ల వచ్చిందని మరికొందరూ వాదిస్తారు. పిల్లలు పొట్ట చించుకుని (తేలులాగా) బయటికి వస్తాయంటారు. “అలీకులీ వృశ్చికవేణురంభా, వివాశకాలే ఫలముద్భవంతి” అని చెప్పారు. అంటే తుమ్మెద, ఎండ్రకాయ, తేలు, వెదురు, అరటి అనే వాటికి సంతాన/ఫల ప్రాప్తితో చావు తప్పదని అర్థం. విజమా?

తాబేలు, తాంబేలు, తామేలు అనే తెలుగుమాటలు పరస్పరం రూపాంతరాలు. చివరి రూపానికి పుస్తకాల్లోనే ప్రయోగం కనిపిస్తుంది. తాంబేలు శబ్దానికి ఉత్తరాధిపత్యంలో వాడుక ఎక్కువ. దీనికి కవులలో పండితులలో పెట్టుకున్న పేరు ‘మొగపిరికి’ అని! ఇది పిరికివాడైన మగవాడితో పోలిక కాదు. మొగం (ముఖం) చూపడానికి మొహమాటపడే పిరికి జంతువు కాబట్టి ఇలా పేరు పెట్టి కావ్యాల్లో నిఘంటువుల్లో దానిపెట్టారేగాని ఈ పేరు ప్రజల వాడుకకక్కలేదు. మెట్టతాబేలు, పీటి తాబేలు అని ఇవి రెండు రకాలు ప్రధానంగా. మొదటిది భూమిమీదనే కనిపించేది. రెండోది ఉభయచరం. అంటే నీటా, భూమ్మీదా తిరిగేది. ఇవి చీర్లతీపులు. వెయ్యేల్పు బయటకుతాయంటారు. సముద్రపు తాబేళ్ళు చిన్న కొండల్లాంటివి వున్నాయి.

తాబేలుకు పర్యాయపదాలని చెప్పే సంస్కృత శబ్దాలు “కమరం, కచ్చపం, కూర్మం, అకూపారం, ధులి/దులి, గుప్యం” అనేవి. కమరమనేది చిన్నది. మెట్టతాబేలు. జాడీలాంటి (ముఖం కల)ది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చిందని చెప్తారు. కచ్చం అంటే నీటి ఒడ్డు, వదీ/సముద్ర తీరం. ■ ప్రాంతాల్లో తిరిగే ఉభయచరాన్ని కచ్చపమని పిలుస్తారు. (గుజరాత్ ఉత్తరాన ఉన్న కచ్, ఈ కచ్చ శబ్దం నుంచే పుట్టింది. చిత్తడివేల కాబట్టి ■ పేరు వచ్చింది). కూర్మమనేది సముద్రపు తాబేలు. చాలా పెద్దది. విష్ణుమూర్తి ద్వితీయావతారం. భూభారం మోపింది పురాణాల ప్రకారం. అకూపార శబ్దానికి సముద్రమనే అర్థం కూడా వుంది. అందులో పుట్టిపెరిగే తాబేలును కూడా అదే పేరుతో పిలిచారు. ధులి/దులి అంటే అడతాబేలని తెలుగు నిఘంటువులు చెప్తాయి. గుప్యం అంటే రహస్యమని కూడా అర్థం. తలను చిప్పలో దాచుకుంటుంది కాబట్టి వర్ణనాత్మకంగా ఆ పేరు పెట్టారు.

జలచరాలు

మొసలి అనే ఒక్క మాట తప్ప మరో తెలుగు పేరున్నట్లు లేదు. సంస్కృతంలో చాలా పర్యాయపదాలున్నాయి. “అవహారం, కుందీ, కుండిర(కం), గ్రాహం, రుషం,

వక్రం, మకరం, అంబుగదం, అంబుమర్కటం, అసిదంష్ట్రం, క్షీరశుక్లం, గిలగ్రాహం, చలకపి, చలకంటకం, చలసూకరం, చలజిహ్వం, రుషాశనం, ప్రోదగ్రహం" మొదలైనవి. వీటిలో గ్రాహం, వక్రం, మకరం అనేవి ఎక్కువ వ్యాప్తిగల శబ్దాలు. తక్కినవి చాలామటుకు వర్ణవాత్యకాలు. అన్నట్లు అచ్చతెలుగు విఘంటువులు 'కడలిరాతక్కడి, మరునిడాలు' వంటి వర్ణవాత్యక సమాసాలను పర్యాయపదాలుగా పేర్కొంటాయి. కడలి అంటే సముద్రం. దానికి రాజు సముద్రుడు. అతడి వాహనం (తత్తడి) మొసలి-ట. మరుడంటే మన్మథుడు. అయినగాదికి అత్యర్హణకు మరేమీ దొరక్క మొసలినే దాలుగా వాడారని మన పూర్వకవులు చూపినట్లు చెప్పి ఈ పేరు పెట్టారు!

అనపోత శబ్దానికి దొంగతనం, దొంగ అనే అర్థంతరాలున్నాయి. వీటిలో మునిగిన వాళ్ళను గుట్టుచప్పడుగా ఈడ్చుకపోయి అంటుందికాబట్టి ఈ పేరు పెట్టారన్నమాట. వక్ర శబ్దాన్ని వ+క్ర అని పాణిని విరగొట్టమన్నాడు. అర్థవిశేషం మాత్రం అప్పట్వంగానే ఉంది. కుంభి, కుంభిర(కం) అనేవి పరస్పర రూపాంతరాలు. ఈ మాటలక్కూడా దొంగ అనే అర్థమేగాక 'జాడీ లాగా ఉన్న పొడుగుముక్కున్న, వరకప్రాయమైన' అనే విశేషార్థాలు లేకపోలేదు. ఈ జాతి మొసళ్ళు గంగానదిలో ఉంటాయని కోశకారులు వివరిస్తున్నారు. గ్రాహం అంటే మింగేది. కబళించేది. రుష శబ్దానికి చేప అనేదే సామాన్యార్థం. అదేగాక మొసలికి రుషాశనం (చేపను తినేది) అనే మరో పేరు ఉండనేఉంది. అలాంటప్పుడు మొసలికి రుషమనే పర్యాయపదముందని కొన్ని నిఘంటువు లెలా చెప్తున్నాయో అర్థం కాదు. గిలమన్నా గిలిగిలమన్నా మింగటమనే అర్థముంది. గిలగ్రాహం అనే ఒక అర్థంగల రెండు మాటలతో దానికెందుకు పేరు పెట్టారో బోధపడదు. క్షీరం అంటే పాలు, పాలలాగా తెల్లగా ఉండే వీర్యం (నెత్తురయినా కాదు!) కలదని క్షీరశుక్లమనే పేరు వచ్చిందంటారు. చూపిన వారికే తెలియపలపిన విషయమిది.

మొసలి పర్యాయపదాల్లో మకరమనేది విశిష్టమయినది. దాని వ్యుత్పత్తిని నిష్కర్షగా చెప్పలేం. కానీ దానికి దేవతలతో, మంత్రతంత్ర శాస్త్రాలతో చాలా సంబంధముంది. మకరలన్నిం, మకరసంక్రాంతి వంటివి ఖగోళ విజ్ఞానానికి మొసలి రూపంలో కనిపించే చుక్కలకూ (నక్షత్రాలకూ) సంబంధించిన పదాలు. పాండిత్యానికి చిహ్నంగా చెవులకు తగిలించుకునే మకరకుండలా లుండనే ఉన్నాయి. మన ప్రబంధ సుందరీ మణులు చెంపలమీద మకరికాపత్రాలు అలంకరించుకొనే వాళ్ళు. అంటే మొసలిరూపంలో రంగు బొమ్మలు అద్దించుకునేవాళ్ళు. సముద్రానికి మకరాలయం (మొసళ్ళకు ఆటపట్టు) అనే పేరు పెట్టారు. అన్నిటికన్నా ముఖ్యమైన మన్మథుడంటారే ■ సుహృత్తుడే తన చెండామీద మొసలిబొమ్మ గీయించుకున్నట్టు. అందుకే ఆయన్ను మకరధ్వజాడంటారు. మకర శబ్దంతో తయారైన కొన్ని సమాసాలకు చెప్పరాని అర్థాలు కూడా ఉన్నాయి. అసి అంటే కత్తి. దానిలా పదునైన కోరలున్నది కాబట్టి అసిదంష్ట్రమనే పేరువచ్చింది.

నీటిలోని మొసలి ఒక్కొక్కరికి ఒక్కొక్కరంగా కనిపించవుంటుంది. లేదా దాన్ని చూసినప్పుడు పుట్టిన భయంతో తడవ కోరకంగా ఉండనే భ్రాంతి కలిగియినా

ఉంటుంది. ఈ భావాలను జలం, అంటువు - రెంటికీ మీరనే అర్థం - అని మూటంతో
జోడించి రకరకాల పేర్లు పెట్టారు. అది విమగులాగా (గజం), కోతిలాగా (మర్కటం,
కపి), ముల్లులాగా (కంటకం), పందిలాగా (సూకరం), చాచిన నాలుకలాగా (జిహ్వా),
పెద్ద దెయ్యంలాగా (గ్రహం) కవిపించిందన్నమాట. ప్రాదం అంటే పదము. పెద్ద
చెరువు. చెరువులో మొసళ్ళుంటాయని మరిచి వర్ణించిన పెద్దకవులే ఉన్నారు.
సంతాన సాగరమనే చెరువులో తిమింగలాలు కూడా ఉన్నాయని వర్ణించిన శ్రీనాథుడు
పాపం మొసలిని వదిలేశాడు! అదొక్కటే మొసలికి జరిగిన అమర్యాద.

జలచరాల్లో అపారపదార్థంగా ఉపయోగపడే సాధారణ ప్రాణి చేప. చేపలో వేల
రకాలున్నాయి. చేప అనే సాధారణాంధ్రపదానికి 'మీను, మచ్చెం, తెరగంటి' అనేవి
పర్యాయపదాలంటారు. మీను శబ్దం సంస్కృతంలోని మీన పదధ్వనిని పంప్రదాయ
పండితులు చెప్తారు. ■ మాటకు సంస్కృతంలోగాని, దాని సోదరార్యభాషల్లో గాని
పరైన వ్యుత్పత్తి లేదని అది మీను అనే ద్రవిడ శబ్దానికి సంస్కృతీకరణమని
అడునికుల వాదన. మిన్ను, మినుకు మొదలైన అచ్చ తెలుగు మాటల్లోనూ మీను
శబ్దంలోనూ ఒకే దాతు వుందనేది మరో ఉపపత్తి. మచ్చెం అనేది మాత్రం
నిష్పందేహంగా సంస్కృతంలోని మత్స్య శబ్దధ్వని. చేప అనేదే సాధారణపదం.
మీను కావ్యభాషలో అధికవ్యాప్తిగలమాట. తెరగంటి అంటే మూయని కన్నున్నదని
అర్థం. ఇది కవులు కల్పించిన మాట. దీనికి దేవత అనే అర్థవిశేషముంది. ■
అర్థంలోనే - కళ్ళు మూతపడని వాళ్ళనే అర్థంలోనే - ఈ పదానికి అత్యధిక వ్యాప్తి
కావ్యభాషలో కనిపిస్తుంది. లోక వ్యవహారంలో దానికి ప్రయోగమున్నట్లే లేదు.

చేపకు పర్యాయపదాలనదగ్గ సంస్కృత పదాలు "పుష్కరోమం, రుషం, మత్స్యం,
మీనం, చపలం, విసారం, వైసారిణం, అండణం, శకులి" వంటివి. పృథు అంటే
పెద్ద. రోమం అంటే వెంట్రుక. ముళ్ళ చేపలను మాత్రమే ఈ పేరుతో పిలుస్తారు.
రుష శబ్దం చేప అనే అర్థంలోనే ఎక్కువ వ్యాప్తిగలది. రుషాశనమయిన మొసలికిది
పర్యాయపదమనటం అసంగతం. మత్స్యశబ్దానికి మచ్చ అనే రూపాంతరముంది. అది
ప్రాకృత రూపమని చెప్తారు. మత్స్యం అంటే హాషారయునదని అర్థం. అమృక్షణం
ఈదుతూ కదులుతూ ఉంటుంది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చింది. ఇది నిజానికి
చాలా పెద్ద చేప. విష్ణుమూర్తి ప్రథమావతారమిదే. పాఠ్యగ్రంథాల్లో ఝకారాన్ని
పరిచయం చేయడానికి వాడినందునల్ల రుషశబ్దమూ, అదో పరిశ్రమకు నేటి
పేరుగా నిలిచినందున మత్స్య శబ్దమూ ఇప్పటి వాడుకలో విలిచాయని చెప్పాలి.
ద్రవిడ భాషల నుంచి అత్యంత ప్రాచీన కాలంలో మీన శబ్దాన్ని ఎరువుమూలాగా
తెచ్చుకున్న సంస్కృతం దాన్ని స్వాయత్తం చేసుకుంది. అందుకే మీనాక్షి పంటి
అనేక సమాసాలు ఆ భాషలో సహజమైపోయాయి. ఎక్కడూ కదలాడుతుంటుంది
కాబట్టి చపలమన్నారు. విపరీతంగా కదులుతుంది కాబట్టి విసారం అన్నారు. దానిమీది
తద్దితరూపమే వైసారిణం. చేప గుడ్డు నుంచి పుడుతుంది కాబట్టి అండణమన్నారు.
అండమంటే గుడ్డు. ఈ మాట పక్షి సాధారణానికి కూడా అన్వయిస్తుంది. శకులి
అనే పేరు మెరిసే తలగల చేపలకు చెల్లుతుంది.

'పిల్లమీను, జెల్లమీను' అనే తెలుగు మాటలకు సమానార్థకంగా 'గండకం,

శకులార్చక'మనే సంస్కృతపదా లున్నాయి. తెలుగులో 'కారమీమ' అనేదాన్ని సంస్కృతంలో 'పాతీవ'మంటారు. దానికే సహస్రదంష్ట్రం (వేయి కోరలున్నది) అనే మరో పేరుంది. అలాగే 'ఉలపమీమ' అనే తెలుగుమాటకు 'ఉలూపి, శిశుకం' అనే పేర్లు సంస్కృతంలో ఉన్నాయి. అర్జునుణ్ణి తీర్థయాత్రా సమయంలో పెండ్లాడిన ఉలూచిని కొందరు ఉలూప/ఉలూపి అని కూడా వ్యవహరించారు. ఎందుకో! బేడిస చేపను సంస్కృతంలో శకులం అంటారు. మిట్ట అనే పదాన్ని 'శపరి, ప్రోష్ఠి' అని పిలుస్తారు సంస్కృతంలో. శపరి అంటే అడబేడిస అని కొందరి వ్యాఖ్యానం. శిశుక శబ్దానికి పిల్ల చేప అనే అర్థాంతరముంది. శపరి శబ్దానికి 'శప, సపర' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. మిలమిల్లాడేది, చిన్నది అనే అర్థవిశేషాలున్నాయి. వీటి అట్టడుగున తీవించేది ప్రోష్ఠి. ఇలా ఎన్నో భేదాలున్నాయి.

క్రిమికీటకాలు

ఇళ్ళలో బాధాకరమైన కీటకాల్లో తేలొకటి. కోళ్ళు పెంచేవాళ్ళకు దీనివల్ల ప్రమాదం తక్కువ. బట్టలు కూడా తింటాయి వీటిని. తేలవేది తెలుగులోని సాధారణ పదం. పుస్తకాల్లో దీనికి 'ములుపురుపు, మంటితిండి' అనే కల్పిత నామాలున్నాయి. ముల్లుగల పురుగనే అర్థంలో మొదటి మాటను, మట్టి మాత్రమే తిని బతుకుతుందని రెండోమాటను పుట్టించారు! రెండోమాట మన కని పండితుల అడ్డవాన్నో అమాయకత్వాన్నో లోకజ్ఞానలోపాన్నో సృష్టికరిస్తుంది. పెద్ద పైజా తేలును 'మండ్ర, గబ్బ, మండ్రగబ్బ, పొట్టియ, వలపురుగు' అనే తెలుగు పేర్లతో పిలుస్తారుగాని మండ్రగబ్బ అనేదే అత్యంత వ్యాప్తిగల పదం. వల శబ్దం వలమనేదానికి సమాసంలో కనిపించే రూపాంతరం. లాపుపాటిదని అర్థం. వల్ల తేలు, ఎర్రతేలు అనేవి ప్రధాన భేదాలు. వల్లతేలును 'ఎనుపతేలు (ఎనుము అన్నట్లు), నల్లకాలు' అని కూడా వ్యవహరిస్తారు.

తేలుకు 'వృశ్చికం, శూకకీటం, అలి/అలి, ద్రుణం/ద్రూణం/ద్రోణం, కర్కీటకం, కాలిక, ఖర్జూరం, విషపుచ్చం, పుదోకుపు, షడ్పిందుపు' అనే సంస్కృత పదాలు సమావార్థకాలు. వీటిలోని మొదటి రెండు మాటలూ ఎర్ర తేలునూ, అలినుంచి కాలిక దాకా ఉన్నమాటలు నల్లతేలునూ సూచిస్తాయి. వీటిలో వృశ్చిక శబ్దం రెండురకాల తేళ్ళకూ వర్తిస్తుందని కొందరంటారు. ఒక నక్షత్రరాశి, ఒక లగ్నం అనే పరిధిలో ఈ మాటనే జ్యోతిషులు వాడుతారు. 'కుట్టు, పడగొట్టు' అనే అర్థాల్లో ఈ మాట పుట్టింది. శూకమంటే ముల్లు. అదిగల పురుగు శూకకీటం. అలి అంటే 'ముల్లుకొండి'. అది ఉన్నది అలి/అలి. అలి/అలి శబ్దం తుమ్మెద అనే అర్థంలో ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నమాట. కాలిక అంటే నల్లగా (కాలవర్ణంలో) ఉన్నదని. కాలీ/కాలికా శబ్దం నల్లని దేవత అనే అర్థంలోనే అత్యంత వ్యాప్తిలో ఉంది.

కర్మమంటే విషం. విషస్పర్శులు కాబట్టి కర్మకర్తలకనున్నారు. అయితే ■ పేరు పాము అనే అర్థంలోనే వ్యవహారంలో నిలిచింది. ఖర్చూర శబ్దానికి ఒకరకం ఎందుకంటే అర్థంలోనే వాడుక చాలా ఎక్కువ. కలిపమైనానే అర్థంలో ఆ మాట పుట్టింది. తోకలో (పుచ్చం) విషముంటుంది కాబట్టి విషపుచ్చమన్నారు. అరుకాల్లకు పరిపాచ్య విషముంటుందని లెక్కించిన ఏ వైద్యుడో దానికి షడ్చిందుననే పేరు పెట్టాడు. (షట్ = అరు+దందుపు = చుక్కలు గలది - షడ్చిందువు). తడవకొక చుక్క మాత్రమే విషం వదలకపోతే లెక్క తప్పిపోతుంది. మండ్రగబ్బును సంస్కృతంలో పృథువృశ్చికమంటారు. పృథువంటే పెద్ద. చాలా పెద్దదనే అర్థంలోనే భూమికి పృథ్వి అనే పేరు వచ్చిందనేవాళ్ళున్నారు.

తేళ్ళను తినే బల్లిని స్మరించడం మంచిది. అంతేగాదు. బల్లిపాలునుబట్టి అదిచేసే చప్పడునుబట్టి (ఈ చప్పడును గౌరి పలుకుచెప్తారు) శకునాలు చెప్పేవాళ్ళున్నారు. కర్మసిద్ధాంతం మీద వమ్మకం తగ్గినప్పుడు శకునాలమీద అదే పాళ్ళలో విశ్వాసం పెరుగుతుంది. ఇల్లలో తిరిగే రకరకాల పురుగులను దక్షిణి ఇల్లు శుభ్రంచేస్తూ ఆడపాదజపా శకునాలు చెప్పే నువ్వు పొచ్చురించే మహామేధావి అన్నమాట బల్లి. ఈ తెలుగు బల్లికి గౌరి అనే మరో తెలుగుమాట పర్యాయపదం. గౌరి శబ్దం త్యోతిషార్థంలోనే ఎక్కువ వ్యాప్తిగల మాట.

బల్లికి పర్యాయమైన సంస్కృతపదాలు 'ముసలి/ముశలి, గృహలి(క)/గృహలికి, గృహగోళికం, క్షృష్ణ, గోధ/గోధిక' అనేవి. (కాటకాలను) ద్వంసం చేసేదనే అర్థంలో ముసలి/ముశలి అనే పేరు వచ్చింది. దురదృష్టం తెచ్చేదనే అర్థంలో క్షృష్ణ (= పెద్దమ్మ) అనే మాట పుట్టింది. తెలుగు బల్లి మేలుచేస్తే సంస్కృతబల్లి అపశకునంగా ఉండేదేమో చెప్పరేం. బల్లి చాలా ప్రమాదకరమైన విషకీటకమనే విశ్వాసం చాలానుందిలో ఉంది. అయితే శాస్త్రజ్ఞులు మాత్రం విభేదిస్తారు. ఇంట్లో తిరిగేదనే అర్థంలో గృహలిక వగైరా పేర్లు వచ్చాయి. గోధ/గోధిక అనే మాట బల్లి జాతికే చెందిన 'ఉడుము' అనే జంతువుకే ఎక్కువగా అవ్వయ్యిస్తుంది. అర్ధస్పృష్టత కోసం ఇంటిబల్లిని కొందరు గృహగోధ/గృహగోధిక అని పిలుస్తారు. బల్లుల పోరును రాజకీయవాదులకు పోరాటంతో పోలుస్తారు. కొట్లాడే బల్లులు ఒకదాని తోకను మరొకటి వమిలివేస్తాయి. తలుచుమాత్రం క్షేమంగా ఉంటాయి. పోయిన తోకలు కొంతకాలానికి మళ్ళీ మొలుస్తాయి - పొద్దీల కార్యకర్తలు మారివట్లు, లేదా కొత్త కార్యకర్తలు ఏర్పడ్డట్లు. అయితే బల్లులు దోరించే ఈ నీలిని మాత్రం సామాన్యమానవులెవరూ గ్రహించిన దాఖలా కనిపించదు. అందుకే వేతలు మన తంరాతల్లాగా, బల్లుల తంల్లాగా పొద్దీలు ఫిరాయిస్తూ సుఖంగా ఉంటున్నారు.

బల్లికీ, పాముకూ మధ్యలో ఉండే మరో సాదారణ పరిస్పృహ తొండ. అది ముదిరితే ఊపరవెల్లి అవుతుందని సామెత. తెలుగులో తొండ, ఊపరవెల్లి అనే మాటలు తప్ప మరికొన్ని పర్యాయపదాలు లేవు. సంస్కృతంలో అనేకమున్నాయి.

తొండకు సంస్కృతంలో చాలా పేర్లున్నాయనుకున్నాం. అవేమంటే "పరట(ం)/పరటువు, కృకలాపం, కృకూలాపం, ప్రతిమార్ద్ర(క)ం, అండజం, కంటకాగారం,

కులాపాకం, కృకవాకువు, క్రకచపదం, గాత్రపంకోచి, జాపాకం, దురాలోపం, శరండం, కామరూపి, (చిత్ర)దింబం" మొదలైనవి. పెరట, కృకలాపం అనేవి మాత్రమే అధిక వ్యాప్తి గలవి. కృకం అంటే గొంతు, స్వరపేటిక. ఎప్పుడూ కదలాడుతుండే గొంతుకలది కాబట్టి కృకలాప, కృకూలాప, కృకవాకు శబ్దాలు వర్ణనాత్మకంగా కల్పించారు. కృకవాకు శబ్దానికి కోడిపెట్టు, వెమలి వంటి ఇతరార్థాలున్నాయి. క్రకచమంటే రంపం. దానిలా కక్కులు కక్కులుగా ఉండే కాళ్ళున్నది కాబట్టి క్రకచపదమన్నారు. జాపాశబ్దానికి "దొడిపె, దద్దురు, పొడుచుకొని వచ్చిన ఎముక" మొదలైన అర్థవిశేషాలున్నాయి. ■■■ కాళ్ళ లక్షణ మలా ఉంటుంది కాబట్టి జాపాకమన్నారు. ■■■ శబ్దానికి సరండమనే రూపాంతరముంది. దానికి 'దొంగ, మోసగాడు' వగైరా అర్థాలున్నాయి. రంగులు మార్చి దొంగ వేషాలు వేస్తుంది కాబట్టి అ పేరు పెట్టారు. దురాలోపం అంటే చక్కని ప్రకాశవంతమైన, అకర్తకమైన అనే అర్థాలు. దాని దింబం (రూపం) చిత్రంగా మారుతుంటుంది కాబట్టి ఆ పేరు వచ్చింది. రంగులు మార్చే రాజకీయవాదులను అందుకే ఊసరనెల్లులంటారు.

పాముజాతి

మానవజాతికి అటు భయం, ఇటు భక్తిభావం కల్పించే సరీసృపం పాము. పామువే తెలుగు మాటకు గురికి బెత్తెడెడంగా ఉండే సమానార్థకపదాలు సహజమైనవి కవిపండితులు సృష్టించినవి చాలా ఉన్నాయి. అవి అచ్చ తెలుగులో "కరువలి మేతరి, కంటివిన్నరి, పుట్టకాపరి, బుసపురుపు, చుట్టుపురుగు, త్రామ, సప్తం, నిడుపడు, పడగదారి, గాలిమేతరి, విసదారి, కానరాని కాళ్ళయది, చిలువ/చిల్వ, వీమలకంటి, పుట్టపెట్టెపట్టు" వగైరాలు. సంస్కృత సమానార్థకాల సంఖ్య తక్కువేమీకాదు. అవి "సర్పం, పుదాకుపు, యజ(ం)గ(మ)ం, ఆహి, ఆశివిషం, విషధరం, చక్రి, వ్యాళం, సరీసృపం, కుండలి, గూడపాత్తు, చక్తుశ్శృవం, కాకోదరం, ఫణి, ఫణభృత్తు, దర్శికరం, దీర్ఘపుష్టం, దండకూకం, బిలేశయం, వన్నగం, భోగి, భోగధరం, జిహ్వాగం, పవనాశనం, లేలిహాసం, ద్విరసనం, కుంభీసనం, ద్విజిహ్వాం, హరి" వగైరాలు.

నిర్మాణ సామ్యాన్ని బట్టి తెలుగు సంస్కృత పదాలను ఒకేరీరున వివరించవచ్చు. పాములు గాలినిమేపి బతుకుంటాయనే (మూఢ)విశ్వాసంతో (అవి కప్పలనూ, ఎలుకలనూ ఇంకా అనేక జీవాళను తింటాయి) పెట్టిన తెలుగు పేర్లు 'కరువలిమేతరి, గాలిమేతరి' అనేవి; సంస్కృతపదాలు 'పవనాశన' మనేది (పవనం=గాలి, అశనం=తిండి). అది చుట్టుచుట్టుకొని పడివుంటుందనే అర్థంలో వచ్చిన వాటిలో 'చుట్టుపురుగు' అనే తెలుగు మాటలాగే 'చక్రి, కుండలి' అనే సంస్కృత పదాలు వచ్చాయి. పడగగలది అనే అర్థంలో 'పడగదారి' అనే తెలుగుమాట, ఫణి/ఫణభృత్తు, 'భోగి, భోగధరం', అనే సంస్కృత శబ్దాలూ పుట్టాయి. దాని నాలిక రెండుగా చీలి వుంటుందనే భావంతో తెలుగులో 'చిలువ/చిల్వ', సంస్కృతంలో 'జిహ్వాగం, ద్విరసనం, ద్విజిహ్వాం' అనే మాటలు వచ్చాయి. దానికి విషముంటుంది కాబట్టి 'విసదారి' అనే తెలుగు మాట, 'ఆశివిషం, కాకోదరం, విషధరం, కుంభీసనం' అనే సంస్కృత పదాలూ పుట్టాయి.

ఇది చెవులతోనే చూస్తుందనీ, కళ్ళతో వింటుందనీ కొందరి నమ్మకం. అదృష్టవో తెలుగులో 'నీమల కంటి, కంటివివ్వరి' అన్నారు. సంస్కృతంలో 'చక్షుశ్శృణో' అన్నారు. 'పాము కాళ్ళు పాముకే తెలుసు' అనే సామెత పుట్టింది. దానికాళ్ళు కనిపించవనీ, రోమ్ముతో దేకుతుందనీ నమ్మి తెలుగులో 'కానరాని కాళ్ళయిది' అనే పేరు సృష్టించారు. సంస్కృతంలో 'భుజ(ంగ(మ)ం), ఉర(ం)గ(మ)ం, గూఢపాత్ర, పన్నగం' అనే మాటలు వచ్చాయి.

చీమలు పెట్టిన పుట్టల్లోనూ తొరియల్లోనూ పొదల్లోనూ పాములుంటాయి కాబట్టి ఈ లక్షణాన్నిబట్టి దానికి మరికొన్ని పేర్లు వచ్చాయి. అవి తెలుగులో "పుట్టకాపది, పుట్టపెట్టెపట్టు" అనేవి; సంస్కృతంలో 'దర్శకరం, చిలేశయం' అనేవి. పాము బుసకొడుపుంది. కాబట్టి దాన్ని 'బుసపురు'నన్నారు తెలుగులో. అది వాలుకలు చాస్తుంటుంది కాబట్టి 'లేలిపోన' నన్నారు సంస్కృతంలో. పొడుగ్గాఉంటుందని "నిడుపడు" అని తెలుగులోనూ దీర్ఘపుష్కమని సంస్కృతంలోనూ పిలిచారు. సరసరపాకుతుందని 'సర్ప' నన్నారు. వీళ్ళలోనూ ఉండగలదు కాబట్టి అహి. ప్రమాదకరమైన శూకం (కోర) కంటి కాబట్టి 'దండశూకం'. విషం కత్కేరి కాబట్టి వ్యాఠం/వ్యాఠం. ఒకప్పుడు పాముకు మాత్రమే పరిమితమైన సరిస్పృశశక్తి ఉన్న శాస్త్ర గ్రంథాల్లో అదాది ఇంచుజాలమంతటికీ పేరయిపోయింది. ఇక వారి అనే శబ్దానికి అనేకార్థాలున్నాయి. అందులో పామునది ఒకటి. అలాంటిదే వాగ శబ్దం కూడా. ఈమాట మీద 'వాగమయ్య, వాగయ్య, వాగమ్మ' లాంటి అర్థ సంస్కృత శబ్దాలుద్భవించాయి తెలుగులో.

నీటిపామును సంస్కృతంలో అంగర్థ, అలిగర్థ, అజగర్థ శబ్దాలలో పిలుస్తారు. గర్థమంటే అకలి. కాకిలాగా పాము ఎప్పుడూ అకలితో ఉంటుందనే నమ్మకంతోనే కాకోదరమని పిలిచారని కొందరివారం. కొండచిలువను సంస్కృతంలో 'గోవసం, తిలిత్సం' అని పిలుస్తారు. తిలిత్స శబ్దానికి రూపాంతరాల్లో పర్యాయపదాల్లో తేల్చరాని తిల్పింజ, తిల్పీరీక, తిల్పీరీక శబ్దాలవంటివి కూడా కొండచిలువకు పేర్లే. అంతకన్నా శరీర పరిమాణంలో చిన్నదయిన చిలువను సంస్కృతంలో 'అజగరం, శయువు, వాహనం' అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. ■ శబ్దానికి మేక వగైరా అర్థాలున్నాయి. గరం అంటే విషం. చిన్నజంతువులను మింగుతుంది కాబట్టి ఈ మాటలు పుట్టాయి. కొందరేమో వాహనం అనేది కొండచిలువకే పేరుంటారు. మరికొందరు పూజలందుకొనే పామునే అపేరుతో పిలవాలంటారు. శయువంటే మందకొడిగా పడివుండేదని అర్థం. కొన్ని విషంటువులు అజగర్దాది వామదేయాలు నీటి పాముకే గాని ఇతరాలకు చెందవంటాయి. నీటిపామును తెలుగులో 'నీరు కట్టుపాము' అని కూడా పిలుస్తారు.

విషంలేని రెండు తలల పామును తెలుగువాళ్ళు 'శిఖండి, ఇరుదలలశిఖండి' అని పిలుస్తారు. అయితే శిఖండి అనే సంస్కృత శబ్దానికి ■ అర్థం కనిపించదు. దాన్ని సంస్కృతంలో 'రాజిలం' అని పిలుస్తారనే విషయంలో భేదాభిప్రాయం లేదుగాని 'డుండుభ' మనేది దానికి పర్యాయపదమూ కాదా అన్నది వివాదగ్రస్తమే. కొందరు దయ్యం బల్లిని (పెద్దబల్లి) డుండుభ మనాలని వాదిస్తారు.

వాహనాలు

కొంత మార్పుకోసం విషయాంతరానికి వెళ్దాం. మానవులను మోసే జంతువులకూ, నస్తువులకూ సరిపోయే మాటలున్నాయి. వాటిలో వాహనమనేది ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్న సంస్కృతపదం. “వాహం, యానం, యుగ్యం, పత్రం, ధోరణం, ప్రవహణం, శకటం/శకటి(క)” మొదలైనవి దానికి పర్యాయపదాలంటారు. వహించేది అంటే మోపేది వాహనం. వాహమనేది దానికి రూపాంతరం. అది జంతువయినా కావచ్చు; బండి అయినా కావచ్చు. మన పురాణాల్లో నరుణ్ణే వాహనంగా వాడుకునే కుబేరుడనే దిక్పాలకుడున్నాడు. నరవాహనదత్తుడనే విద్యాధరుడైన మహారాజా ఉన్నాడు. గుర్రాన్నీ వాహనమంటారు; బండినీ, పడవనూ అలాగే పిలుస్తారు. యాన శబ్దం విడిగా కచ్చా ప్రయోగ శబ్దంలో భాగంగా ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది. దానికర్థాలు కదిలేది, వడిచేది, పోయేది వగైరాలు. పత్రమనే పేరెందుకు వచ్చిందో గాని చక్రాల మీద వడిచే ఏ బండికయినా అది సరిపోతుందని నిఘంటువులు చెప్తాయి. అయితే ■ మాటకు కావ్యప్రయోగాలున్నట్లులేదు. తక్కిన మాటలు సాధారణపదాలు కావు.

యుగ్యం అంటే కాడి (యుగం)కి కట్టిన జంతువులున్న వాహనం. ధోరణం అంటే బరువులు మోసే, కాడికట్టిన జంతువులులాగే వాహనం. దీనికి దూర్పుణమనే రూపాంతర ముందంటారు. ప్రవహణ శబ్దానికి స్త్రీలను తీసుకపోయే బండి అనే అర్థం కొందరు చెప్తే, మరికొందరు ‘తలుపులున్న బండి’ అంటారు. ■ అర్థంలో సంస్కృతంలో ‘డయనం, పల్యంకికా’ అనే మాటలున్నాయి. పల్యంకిక అనేది మన పల్లకి అన్నమాట. ఇప్పడెక్కడైనా వాడుకలో ఉన్నవో లేదో తెలియదుగాని ‘మేనా’లుండేవి పూర్వం. వాటికి చెక్కతలుపులుండేవి. పల్లకికి తలుపులుండవు. అదే లేదం. శకట శబ్దానికి స్పష్టమైన వ్యుత్పత్తిలే దంటాడు మోనియర్ విలియమ్స్. (మోయడానికి) సమర్థమైనది అనే అర్థంలో ఆ మాట పుట్టిందంటారు కొందరు. శకటి(క) అనేది ‘దోమ్యుబండి’ అని అతడు విస్తరిస్తాడు-మృచ్చకటిక (మృత్=మట్టి+శకటిక=చిన్నబండి) ఉదాహరించి. ‘అవం’ అనేది బండి అనే అర్థంగల సంస్కృతపదమని కొన్ని నిఘంటువులే చెప్తాయి.

తెలుగులో ‘మోపేది’ అనే సాధారణార్థంలో ప్రత్యేక పదమున్నట్లులేదు. ‘తేజీ, బాబా’ వగైరా గుర్రం మొదలైనవాటి పర్యాయపదాలనే వాహనసామాన్య శబ్దాలుగా వాడటం తెలుగులో పరిపాటి. ‘ఎక్కుడు’ వంటి మాటల్లేకపోలేదు. కాని వాటి వాడుక కావ్యాల్లోవేగాని నిత్యవ్యవహారంలో చాలా తక్కువ. శకట శబ్దానికి సమానమైన తెలుగుమాట బండి. అది చాలా చక్కనిమాట. భూమ్మీదకదిలే అన్నిరకాల వాహనాలనూ బండి అనే వ్యవహారిస్తుంటాం. ఈ తెలుగుమాట ద్రావిడ శబ్దం. తమిళం మలయాళం వంటి సోదరభాషల్లో దీని రూపాంతరాలు ‘పండి, వండి’ వంటివి వినిపిస్తాయి. కన్నడంలోని బండి శబ్దం సమానార్థకం. ■ భాషలో ■ మాటకు ‘చక్రం’ అనే అర్థం కూడా ఉంది. ఈ పదం సంస్కృత

ప్రాకృతాల్లోకిగాక ఇంగ్లీషులోకి కూడా వ్యాపించింది. సంస్కృతంలో దీని రూపం 'ధండి'. ప్రాకృతంలో 'ధండి, ధండియా' అనే రూపాలున్నాయి. ఇంగ్లీషులో bandy అనే రూపంలో విఘంటువులకెక్కింది. గడ్డిబండిని తెలుగులో 'ఈడిక, పరపడి, కట్లంచు, కట్లమంచం' వగైరా పేర్లతో పిలుస్తారు.

బండి శబ్దానికి కావ్యభాషలో 'బడి' అనే విచిత్ర రూపముంది. 'పారతి ఛాందసుండు, బడిపాగడు, పాతగుఱాల అంట' అనే తెనాలి రామకృష్ణకవి ప్రయోగముంది. మరెవ్వరూ ఈ రూపం వాడనట్లులేదు. పూర్వం బాదమాడించటానికి బళ్ళమీద ఊరూరూ తిరిగేవారు. ■ బండిని-పావులు వగైరా తీసుకపోయేదాన్ని- 'పగటు' అనే వాళ్ళు. మూటను చూపించాడగానే అది సంస్కృతంలోని శకట శబ్దభవ మనిపిస్తుంది. పెన కంబలికప్పిన ఎడ్లబండిని 'గంత్రి' ■నే వాళ్ళు. అది బహుశా సంస్కృత శబ్దమే కావచ్చు- గమనం/కదలిక మార్చించే 'గం' ధాతురూపం కనిపిస్తుంది కాబట్టి.

తెలంగాణా న్యవనారంలో 'కచడం/కచరం' అనే మూట వినిపిస్తుంది. అది పాథారణంగా చిన్నచక్రాలున్న ఒంటెడ్లు బండి. శకట శబ్దం 'చకటం'గానూ, వర్ణ వికారం వల్ల ■ 'కచడం'గానూ మారివుంటుందని కొందరి అనుమానం. తెలుగు విఘంటువుల్లోనయితే 'కంచరం' అనే మూట వినిపిస్తుంది. అది కంచర గాడిదలు గట్టిన బండి ఒకప్పుడు. శ్రీకృష్ణుడు నిర్వాణానికి ముందు దారుకుణ్ణి పిలిచి కంచరగాడిదలు కట్టిన చిన్నచక్రాల తేరులో పొస్తినకుపోయి అర్జునుణ్ణి తీసుకరమ్మంటాడు. చిన్నచక్రాలు వేగవర్తకాలు. కంచరగాడిద అంతదూర ప్రయాణభారం తట్టుకోగల ఐదుపు. ఇప్పటి సైన్యం కూడా ప్రయాణంలో కూడిన ప్రయాణాలకూ ఐదుపులు మోయగలగటానికి తొందరలేని సమయంలో కంచరగాడిదలే వాడుతుండటం విశేషం. ■ బండికే కప్పంటే 'కర్ణీరథం' అనే పెద్ద పేరుండేది - సంస్కృతంలో. ఆ భాషలో వాహన శబ్దానికి 'అవం' అనే పర్యాయపదముందంటారుగాని దాని పు్యత్పత్తి స్పష్టంకాదు.

యుద్ధానికి తీసుకపోయే బండిని తెలుగులో 'తేరు, అరదం' అని పిలుస్తారు. రెండో మూట సంస్కృతంలోని రథ శబ్దం నుంచి పుట్టింది. తొలితరం రథాలకు ఎడ్లనే కట్టేవాళ్ళు. నాగరకత పెరిగిన తర్వాత గుర్రాలు కట్టడం మొదలయింది. తేరు తప్ప అచ్చ తెలుగులో సురో మూటలేదు. సంస్కృతంలో 'శతాంగం, స్వందనం, నేత్రం' వంటి సమావార్థక శబ్దాలున్నాయి. శతమంటే మారు. మారు అంగాలు (భాగాలు) ఉన్న పెద్దబండి శతాంగం. కేవలం యుద్ధంలో వాడే తేరును స్వందనం అంటారు. అంటే త్వరగా కదిలేదని అర్థం. నేత్రమనే పేరెండుకు వచ్చిందో చెప్పలేం.

రథాల్లో రకాలున్నాయి. ఉపయోగబేరాన్ని బట్టి పేర్లు పెట్టారు. 'పుష్కరథం, పుష్కరథం' అనే పేరుగల రథం విహారం కోసం ఉద్దేశించింది. పులితోట కప్పిన రథాన్ని 'వైయాఘ్రం, ద్వైపం' అనేవాళ్ళు. వ్యాఘ్రశబ్దం నుంచి పుట్టిన తర్జితరూపం వైయాఘ్రం. తెల్లకంబలి కప్పగా ఉన్నరథాన్ని 'పొండుకంబలి' అనే వాళ్ళు. గుడ్డకుప్పన్న రథానికి 'వాస్త్రం, కంబలం' అని పేరు. ఈ రకం బండిని తెలుగులో "కొల్లార్ బండి, పొటబండి, మొయలబండి" అని అయీ ప్రాంతాల్లో పిలుస్తారు. ఇలా అనేకం.

ఆయుధాలు

వాహనమునే అర్థంలో ప్రత్యేక శబ్దం వాడుకలో లేవట్టి ఆయుధమున్నదాని విషయంలో కూడా తెలుగులో ప్రత్యేక సామాన్య శబ్దమున్నట్లు లేదు. కత్తి అనే అర్థమిచ్చే మాటలనే వాడటం మనఅలవాటు. సంస్కృతంలో ఆయుధ శబ్దానికి కొట్టాటకు పనికివచ్చే ముప్పవనే అర్థం. దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగని 'ప్రహరణం, శస్త్రం, అస్త్రం' అనేవి. ప్రహరణమంటే దెబ్బ. దెబ్బకొట్టడానికి పనికివచ్చేది ప్రహరణం. శస్త్రం అనేది చేత్తో పట్టుకొని వాడేది. అస్త్రం విసరివేసేది. ఆయుధాలన్నిటిలోనూ ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నది కత్తి.

కత్తి శబ్దానికి పర్యాయపదాలని అచ్చతెలుగు నిఘంటువులు చెప్పే మాటల్లో మరికొన్ని కలిసివున్నాయి. అవి "కైదున, వాలు, కరవాలు, మేల్కత్తి, తరవలి, నరాజి, పిరంగి, అడిదం" అనేవి. చేతిలో ధరించేది కైదున. వాలుగా వీలుగా ఉపయోగపడేది వాలు. కరవాలు అనేది 'చేకత్తి'. చిన్నదన్నమాట. మేల్కత్తి కూడా సమావేశమే. మేలు అంటే మంచి, పదునైన అవి అర్థం. తరవలి అన్న పేరెందుకువచ్చిందో తెలియదు. నరాజి ఉర్దూపదం, అచ్చతెలుగుకాదు. పిరంగి అనేది ఫిరంగి అనే పొరశీకపదరూపం. అడిదం అనేది అచ్చతెలుగుమాట. అడి అంటే కొట్టు, నరుకు. అందుకుపయోగించేది కాబట్టి అడిదమన్నారు. కత్తి సాధారణపదం; అత్యధిక వ్యాప్తి కలది. అయితే ఇది కూడా కృత్తనం (నరకటం) చేసేదనే అర్థంలో సంస్కృతభాషమని వాదించే వారు లేకపోలేదు.

కత్తుల్లో రకాలున్నాయి. "ఈలి, కరవాలిక/కరపాలిక, తులునకత్తి" అనే పేర్లుగలది చిన్నకత్తి. "చురకత్తి/చూరకత్తి, సురియ" అనేది మరీ చిన్నది. "వాయిదారు" అనేది నంకకత్తి. పాతతెలుగు కావ్యాల్లో "దోరుమ్మి, సైలు, గిరుసు, సురె, సురియ, చూరి" వగైరా కత్తుల్లోని రకాలు కనిపిస్తాయి. మన నిఘంటువుల ప్రస్తుత స్థితిలో వాటి వివరణ కష్టం. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు 'ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర'లో ఈ భేదాలను స్పష్టీకరించడానికి ప్రయత్నించారు.

కత్తికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదాలు "ఖడ్గం, నిష్క్రింశం, చంద్ర హాసం, అపి, రిష్టి, కాక్షేయకం, మండలాగ్రం, కరవాలం/కలహాలం, కృపాణ" మనేవి ఎక్కువ వ్యాప్తిగలమాటలు. అసీ అనేది పఠచని కత్తి. వేదకాలంలో జంతు దరికర్మకు వాడేవాళ్ళు. ఖడ్గమంటే ఖండించేది, ముక్కలు చేసేది, నరికేది అని అర్థం. కృపాణమనేది క్రతువుల్లో వాడే చిన్నకత్తి. నిష్క్రింశ శబ్దానికి 'కూరమైన, నిర్దాక్షిణ్యమైన' మొదలైన అర్థవిశేషాలున్నాయి. త్రింశ శబ్దానికి ముప్పై అనే అర్థముంది. చాలా అంచులున్న కత్తి అని అర్థం చెప్పవచ్చు. చంద్రహాసం అంటే తెల్లగా ఉండేది. బాగా పదునున్నది అని అర్థం. రిష్ట శబ్దానికి 'బాధించే, గాయపరిచే' లాంటి అర్థవిశేషాలున్నాయి. గాయపరిచేదికాబట్టి రిష్టి అనే పేరు పెట్టారు. కుక్షి అంటే కడుపు. కాక్షేయక మనేది పొట్ట చీల్చి పేగులు బయటికి లాగడానికి

ఉపయోగించేదని అర్థం. మండలాగ్రముంటే గుండ్రటి అంచుగలదని అర్థం. కరపాలం అంటే చేతిని రక్షించేది. చేతికి బదులుగా దాన్ని వాడి చేతిని కాపాడుకోడానికి వీలుపడేదని అర్థం. కరవాలం ఈ మాటకు రూపాంతరం. ఈ మాటలన్నిటినీ జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే నేదకాలపు అర్థసమాజం యజ్ఞయాగాది క్రతువుల్లో, బంతుబలి పందర్బాల్లో, ఆయాసనులకోసం ప్రత్యేకంగా వాడి పేర్లు పెట్టుకొన్న అయుధాలని తెలుస్తుంది. తరవాతి కాలంలో అవే సాధారణార్థంలో కత్తిగా చెలామణి అయ్యాయని చెప్పవచ్చు. చురకత్తికి సమానార్థకాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదాలకు 'శస్త్రీ, అపిపుత్రిక, చురిక, అపిధేనుక' వగైరా పేర్లున్నాయి.

కత్తితో బాటు ఆత్మరక్షణకు వాడుకునే సాధనం దాలు. ఈ తెలుగుమాటకు 'అరిగ, కేదెం' అనే పర్యాయపదాలున్నాయి. చివరిమాట భారతాదుల్లో కవిపిస్తుంది. దాలు అత్యధిక వ్యాప్తిగల శబ్దం. దీనికి సంస్కృతపర్యాయపదాల నవదగ్గని "ఫలం, ఫలకం, చర్య" అనేవి. మొదటి రెండూ ఒకదానికొకటి రూపాంతరాలు. ఫలక శబ్దం నుంచి 'ఫలక' అనే తెలుగుమాట పుట్టింది. తిక్కన దాలనే అర్థంలో ఈ మాటనే ఎక్కువగా ప్రయోగించాడు. చర్య శబ్దానికి మామూలర్థమే. ఒకప్పుడు ఖడ్గమృగం చర్మాన్నిగాని, అది దొరకనప్పుడు మొసలి, ఉడుము వంటి బంతువుల చర్మాలనుగాని కత్తిదెబ్బకాచుకోవడానికి వాడేవారు. అలాంటి మాటలే అర్థం సూరివా కవులవాడుకలో మిగిలిపోయాయి. నిజానికి ఫలకాదులు కర్రతో, లోహంతో చేసినవైతే చర్యం తోలుతో చేసింది. దాన్ని కవచంగా చెప్పటం నుంచిది.

అన్నట్లు కవచమనేది సంస్కృతశబ్దం. దానికి ■ భాషలో "తమత్రాణం, తమత్రం, వర్మ, దంశనం/దంపనం, ఉరశ్చదం, కంకటకం, జాగరం, కంచుకం, బాణవారం" వంటి పర్యాయపదాలున్నాయి. తనుపును, శరీరాన్ని కాపాడేది కాబట్టి తమత్రాణం, తమత్రశబ్దాలు పుట్టాయి. వ్రణం/గాయం నుంచి రక్షిస్తుంది కాబట్టి వర్మమన్నారు. దెబ్బలుకాచేదికాబట్టి దంశనం/దంపనం. ఉరెప్పును-గుండెను-కప్పేపుంటుంది కాబట్టి ఉరశ్చదమన్నారు. జాగ్రతను సూచించేది కాబట్టి జాగరమనే పేరుపెట్టారు. ఇనపరింగులవంటి వాటితో చేసింది కాబట్టి కంకటక మన్నారు. చొక్కాలాగా తొడుక్కునేది కాబట్టి కంచుకమన్నారు. బాణాలదెబ్బలనుంచి కాపాడుతుంది కాబట్టి-అ దెబ్బలను తప్పిస్తుంది కాబట్టి బాణవారం అన్నారు. ఈ మాటకు వారబాణమనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. ఉడుము చర్యంతో ఈ కంచుకాలను తయారు చేసేవారు. కత్తిపిడి ఒరపిడినిగాని, అలైతాటికోతమగాని తగ్గించడానికి వేళ్ళకు కూడా ఉడుము చర్యపుతొడుగులు తగిలించేవాళ్ళు. అందుకే దానికి అంగుళిత్రాణ మనే పేరు వచ్చింది-వేళ్ళను కాపాడేది అనే అర్థంలో. కావ్యభాషలో గోదాంగుళిత్రాణం తరించేవాళ్ళు విలుకాళ్ళు. గోర అంటే ఉడుము.

కవచ శబ్దానికి సమానార్థకాలయిన తెలుగుమాటల్లో కొన్ని అన్యదేశ్యాలున్నాయిగాని వాటిని కూడా మన నిఘంటుకారులు అచ్చ తెలుగు కిందే రెక్కించేవాళ్ళు. తెలుగు పర్యాయపదాలు "కత్తలం, జోడు, జిరా, దుప్పటం, బొందళం, చిలుకత్తు, బందు, మై మరుపు/మర్పు, కమరు, దగళా, జిరాయి" వగైరాలు. వీటిలోని జిరా, దగళాలంటే దీర్ఘాంతాలేగాక, 'కమరు, బందు, జోడు' అనేవి కూడా అన్యదేశ్యాలే. దుప్పటం

అంటే రెండు ముడతల గుడ్డ. ఒకప్పుడు ఒత్తుగా చుట్టుకొన్న దుప్పటనే కవచంగా వాడేవారన్నమాట. మే - శరీరాన్ని - దాచివుంచేది కాబట్టి మైదురు వన్నాడు. కత్తరం, బొందరం అనేవాటికి కావ్యాల్లో వ్యాప్తి ఎక్కువ.

దూరాన వున్న వస్తువును, జంతువును, శత్రువును దండించడానికి పనికివచ్చే ఆయుధం విల్లు. దాన్ని కనిపెట్టిన తరువాత యుద్ధ స్వరూపం మారిపోయింది. కాకతీయ చక్రవర్తి దగ్గర తొమ్మిదిలక్షల మంది విలుకాళ్ళుండేవారని ప్రతాపరుద్రీయం వర్ణించింది. తుపాకులు రాకముందు వింటిదే రాజ్యం. రాముడు, అర్జునుడు జగదేకధనుర్లురు కాబట్టే శత్రువులను జయించగలిగారు. విల్లు తెలుగుమాట. దీనికి పర్యాయపదాలని పింగిణి/పింగాణి అనే రూపాంతరాలను పేర్కొంటారు. ఒక విషంబునయితే దాన్ని 'శృంగారధనువు' అని వర్ణించింది. దసరా పండగలప్పుడు పిల్లలు ధరించేదావివంటి దన్నమాట. అది యుద్ధానికి పనికిరాదు. భూర్బటి శ్రీకాళహస్తిసుబోత్సవంలో రకరకాల విల్లులను వివరించాడు. 'తడ' కర్రను వాడి, దానికి 'పాగ'వారను అల్లెతాడుగా కట్టిన విల్లు చాలా దూరాన ఉన్న లక్ష్యాలను చేదించడానికి పనికి వస్తుందన్నాడు. రామార్జునులు 'షడరత్న ధనుర్లరు' లంటారు. అంటే అరుముళ్ళ పాదవున్న పెద్దవిల్లు పట్టుకొనేవాళ్ళట. అది అందరికీ సాధ్యంకాని పని కాబట్టే వాళ్ళకు అంతపేరు వచ్చింది. ఇప్పుడు మనం 'అర్చి, కమాను' అనే వాటిని పూర్వం విల్లనే పిలిచేవాళ్ళు. అయితే ఆ మాట ఆ అర్థంలో వాడుకనుంచి తొలగిపోయింది. విల్లుకు రూపాంతరం విలు(ముఖ్యంగా సమాసాల్లో).

ఈ తెలుగుమాటకు సమానార్థకాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదాలు "ఇష్టాసం, కార్ముకం, కోరండం, చాపం, ధనువు/ధనుస్సు, శరాసనం" అనేవి. నిజాని కవచ్చి ఒకేరకానికి చెందినవికావు; అర్థవ్యాయాభేదం లేనివీకావు. ఇష్టవంటే బాణం. దీనికి ఆధారంగా ఉండేది కాబట్టి ఇష్టాసమనే వర్ణనాత్మకనామం వచ్చింది. కార్ముక మంటే క్రముకవృక్షం. అంటే పోకచెట్టు- కర్రతో చేసిన విల్లు. ఇది మంచి ఊతమిచ్చే చేవగల కర్ర. అదిగాక మరే కర్రతో చేసిన విల్లునయినా కోరండమంటారు. చాప్ ధాతువునుంచి వచ్చిన శబ్దం చాపం. కొట్టేది, బాధించేది అనే అర్థంలో ఈ మాట పుట్టింది. ఇదే పదాన్ని 'అర్చి, కమాను' అనే అర్థంలో వాడుతుండేవాళ్ళు. ధనమనే చప్పుడుతో బాణం వదిలిపెట్టుంది కాబట్టి ధనుస్సు అన్నారు. దీనికి రూపాంతరం ధనువు (తెలుగువారి వాడుకలో). చాలామంది 'ధనస్సు' అనే తప్పురూపం వాడుతుంటారు. ధన్య శబ్దం కూడా దీనికి రూపాంతరమే. శరం అంటే బాణం. దానికి ఆధారమైనది కాబట్టి శరాస(న) మన్నారు.

వింటితో బాణం వదలి యుద్ధం చేస్తారు; వేటాడుతారు. బాణానికి సమానార్థ కాలయిన తెలుగుమాటలు "అమ్ము, తీరు, లకోరీ, తూపు, కోల, ములికి, సరం, చిలుకు" అనేవి. అమ్మునే తప్పుగా అంటు వంటుంటారు. 'విల్లంబులు' అని వాడటం పరిపాటయిపోయింది. లకోరీ అనే దీర్ఘాంత శబ్దం ప్రాకృతంనుంచి వచ్చి అచ్చ తెలుగు కింద లెక్కకెక్కిన మాట. తూగుతూ, ఊగుతూ, ఊపుగా పోయేది కాబట్టి తూపు అన్నారు. కోల అంటే కర్ర. (కోలాటంలో ఈమాట మిగిలివుంది. కోలతో అడే అట అన్నమాట.) ఇది చిన్న, పొడుగు తక్కువ బాణం. చివరి

లోపపు ముక్కున్న బాణం మురికి. సూటిగా పోతుంది కాబట్టి దీని అనే పేరు వచ్చింది. బాణానికి ఒకవైపు రెక్కలు/ఈకలు కద్దారు. దాన్ని 'గరి' అంటారు. అలాంటి గరిలేని బాణాన్ని 'సరుడు' అంటారు. అమూలకు రూపాంతరమే పరం. పరైన పోయేదనే భావంతో బహుశా ధ్వన్యనుకరణరూపంలో ఈ మాట పుట్టి వుంటుంది. ఇవపబాణాన్ని తెలుగులో నారసం అంటారు. అది సంస్కృతంలోని వారాచశబ్దభవం.

సంస్కృతంలో అమ్ముకు పర్యాయ వాచకాలయిన మాటలు "బాణం, వృషత్కం, విశిఖం, అజిష్కాగం, ఖగం, అశుగం, కలంబం, మార్గణం, శరం/పరం, ప్రితి, రోపం, ఇషువు" వగైరాలు. వీటిలో బాణ, శర, విశిఖ శబ్దాలకు వాడుక ఎక్కువ. బాణ శబ్దానికి వాణమనే రూపాంతరముంది. రెక్కలున్న తూపునే ఈపేరుతో పిలుస్తారు. అదిన్నీ కర్రతో చేసినదయితే. వృషత్కం అంటే రంగురంగులు, చుక్కలు చుక్కలుగా ఉన్నదనిగాని, త్వరగా పోయేదనిగాని చెప్పవచ్చు. లేడీలా పోయేదని కొందరు కోశకారులు వివరించారు. రాజులూ పెద్ద సేనాపతులూ తమ పేర్లు చెక్కించి రంగులద్ది అలంకరించిన బాణాలు వాడేవారు. వాటికీ పేరు నచ్చుతుంది. విశిఖమంటే 'మొసలేని, మొర్తంచుగల' అని అర్థం. అర్థచంద్రబాణం వంటి కొన్ని రకాల బాణాలను ఈ పేరుతో పిలుస్తారు. జిహ్వా శబ్దానికి పంకర అని అర్థం. అజిష్కా అంటే 'పంకరలేని, సూటిగా' అని అర్థం. అలా సూటిగా పోయే(-గ) బాణాన్ని అజిష్కాగమంటారు. ఖగం అంటే ఆకాశంలో పోయేది. పక్షులను, గ్రహతారకలను ఇలాగే పిలుస్తారు.

అశువు అంటే తొందర. తొందరగా పోయేది కాబట్టి అశుగమన్నారు. కలంబమంటే కాడ. కర్రతో చేసిన బాణం కలంబం. మార్గణం అంటే వెతుక్కుంటూ పోయి తగిలేదన్నమాట. ఇది దాని స్వభావవర్ణన ఫలితంగా వచ్చిన పేరు. శరం, పరం అన్నవి పరస్పరం రూపాంతరాలు. హృదాయాశువుకు నశింపజేసేది, ధ్వంసం చేసేది అని అర్థం. అందువల్ల ఈ మాటలు పుట్టాయంటారు కొందరు. మరి తెలుగులోని 'సరం, సరుడు' అనే మాటల్లాగానే ఇవిగూడా ధ్వన్యనుకరణాత్మకాలేమో చెప్పలేం. అనుమానమయితే రావచ్చు. వ్రతం అంటే రెక్క. అది ఉన్నది వ్రతం. చివర ఈకలున్న బాణాన్ని కూడా ఈపేరుతో పిలుస్తారు. పక్షిని ఇదేపేరున వ్యవహరిస్తారు. మొక్క అకస్మాత్తుగా మొలిచినట్లు చదీచప్పుడు లేకుండా వచ్చిపడే అయుధం కాబట్టి దీన్ని రోపమని కూడా పిలిచారు. ఇషువనేది వేదకాలం నాటి అయుధం. అది బాణంలాంటిదేగాని చిన్నది. దాన్ని వింటినుంచి మాత్రమే విసరవక్కరలేదు. చేత్తో విసిరే, ఎగరే సాధనం ఇషువు.

బాణాల చివర రకరకాల లోపా రూపాలను దిగించి వాడేవాళ్ళు. బాణం తగిలినప్పటికన్నా శరీరంలోంచి దాన్ని బయటికి లాగినప్పుడే నరాలు బయటికి వచ్చి ఎక్కువ ప్రమాదకరంగా పరిణమిస్తుంది. కొన్ని పెద్ద జంతువులను- చిమగులాంటి నాటివి - వేటాడేటప్పుడూ, కవచంలో నుంచి రూసుకొని పోయి ప్రాణం తీయవలసిన అవసరమున్నప్పుడూ మొత్తం (మురికే కాకుండా మొత్తం) బాణాన్ని ఇనుముతో చేసేవాళ్ళు. దానికి 'పుక్వేడనం' అనే మరో పేరుంది. కొన్ని సందర్భాల్లో బాణం

మొనకు విషం పట్టించేవాళ్ళు; చంపటంకన్నా బంధించటమో ముత్యైక్కించటమో ప్రధానమునుకొన్న సందర్భాల్లో ఈ విషబాణాలను వాడేవారు. వాటికి 'దిగ్గం, లిప్తకం' అనే పేర్లున్నాయి. దిగ్గమంటే (విషం) నిండినది. లిప్తకం అంటే విషం పూసినది. బాణానికి కట్టే రెక్కలనూ ఈకలనూ తెలుగులో 'గరు' అంటారు. సంస్కృతంలో 'షక్తం, వాణం' అని చెప్తారు.

విల్లును గురించి ప్రస్తావించినప్పుడు వింటినారిని, కొప్పును, అమ్ములపొదివి (అంబులపొది - కాదు) చెప్పాలి. తెలుగులో 'అరి, అల్లె (తాడు), గొనయం' అనేవి. వారికి సంబంధముందనుకొన్నందువల్ల పిల్లలు నక్కనరంతో వింటినారిని చేస్తారనుకొనేవాళ్ళు. నారవంటిది కాబట్టి వారి అవ్వారు. అల్లి తయారుచేసిన తాడును అల్లె, అల్లెతాడు అని పిలిచారు. గొనయమనేది సంస్కృత గుణ శబ్దభవముని కొందరి విశ్వాసం. రకరకాల నారలతో వింటికి నారిని పిద్దం చేసేవాళ్ళు. వాటన్నింటిలోకి 'సాగ'నార బలిష్ఠమైనదీ సాగనిదిన్నీ. సాగతీగను సంస్కృతంలో మూర్ఖ అంటారు. తెలుగులో మూరట అనికూడా పిలుస్తారు. అల్లెతాడుగా ఈ నార సర్వశ్రేష్ఠమనీ, తడకర్రకు సాగనారను తగిలించి చేసిన విల్లు ఎంతో బలవంతులకుగాని వంగదని, అందువల్ల అటువంటి వింటినుంచి వదలిన బాణం ఎంతో వేగంగా బలంగా తగులుతుందని ధూర్జటి వర్ణిస్తాడు. 'మూర్ఖ' నారతో తయారయిందన్నే సంస్కృతంలో 'మౌర్ఖ' అని పిలుస్తారు. ఈ మౌర్ఖనే నడికట్టుగా కూడా యోధులు వాడేవారు.

నారికి సంస్కృతంలోవి 'మౌర్ఖ, జ్యా, శింజిని, గుణం' అనేవి సమానార్థకాలు. జ్యా శబ్దానికి 'బయటికి వెట్టేది/విసిరేది' అని అర్థం. నారిని లాగి వదిలినప్పుడు (బాణంతో సహా) బంకారం చేస్తుంది - అంటే మోగుతుంది. ఆ చప్పుడును శింజానమంటారు; అలా మోగేది కాబట్టి అల్లెతాటిని శింజిని అన్నారు. నార తీగ ఒక్కటి మాత్రమే అయితే ■ నారిని గుణమనేవాళ్ళు. దింటికి రెండు చివర్లలోనూ ఈ నారిని బద్దకు బిగిస్తారు. ■ చివరను తెలుగులో 'కొప్పు' అంటారు. సంస్కృతంలో సమానార్థకాలని 'కోటి, అటవి, అన్య' మాటలను చెప్తారు. కోటి శబ్దం తొలుత ద్రవిడ భాషాపదమనీ, అది కాలక్రమాన సంస్కృతంలోకి వర్ణవికారంతో చేరిందనీ కొందరి వాదం. అందుకు కారణం, సంస్కృతానికి సోదర భాషల్లో దానికి సరైన వ్యుత్పత్తి లేదని, ద్రవిడ భాషల్లోని 'కోడు' శబ్ద పూర్వరూపం ధనుష్కోటి, కోజిక్కోడ్ వంటి మాటల్లోని చివరిభాగంలో ఉందనీ, అదే సంస్కృతంలోకి మార్పుతో పోయిందనీ మరికొందరి వాదన. ఈ ద్రవిడ పదాల చివరి డకారానికి పూర్వ రూపాన్ని అడ్డు గీతలేని బండిరాలాగా రాసేవాళ్ళు పూర్వం. అది 13వ శతాబ్దం నాటికి తెలుగులో వ్యవహారదూరమయింది. అటవి అంటే 'కదిలేది, తిరిగేది' అని అర్థం. విల్లు మధ్య భాగాన్ని తెలుగులో పిడికిటికట్టు అనీ, సంస్కృతంలో లస్తకమనీ పిలుస్తారు. లస్త శబ్దానికి పట్టుకోవటం అనే అర్థముంది.

బాణాలను పెట్టుకొనే 'పొది' తెలుగు మాట. పొదవు అనే క్రియకు 'కాగలించుకొను, చుట్టుకొను' అనే అర్థాలున్నాయి. దానికి సంబంధించిందే ఈ

పొది అనేపదం. పొదికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ తెలుగుమాటలు 'దొన, తరపకం, దత్తశక, పొజీవడం' అనేవి. వీటిలో పొది తరవాత ఎక్కువ వ్యాప్తిగల పదం 'దొన' అనేది. తక్కిన వాటిలో చివరిరెండూ ఎరువు మాటలనిపిస్తాయి గాని వాటి పుష్పత్తి ఒక పట్టాన తేలేది కాదు. ఈ పదాలకు సమానార్థకాలైన సంస్కృత శబ్దాలు "తూణం, తూణీరం, ఇషుధి, విషంగం, ఉపాసంగం" అనేవి. తూణ శబ్దానికి 'తూణీ, తూణిక, తూణీరం' అనేవి రూపాంతరాలు. 'మోసేది, దాచేది' అనే అర్థాల్లో ఆ మాటలు పుట్టాయి. ఇషువంటే దాణం. దాన్ని రరించేది/దాచేది ఇషుధి. విషంగం, ఉపాసంగం అనే మాటలకు విలుకాడి శరీరానికి 'తగిలించినది, కట్టినది' అని అర్థం. లేదా బాణాలనే కట్టుగా దాచేది అనే అర్థం కావచ్చు.

మన పూర్వులు వాడిన ఆయుధాల్లో గద ముఖ్యమైనది. ■ మాట సంస్కృతపదం. దానికి సమానమైన తెలుగుమాటలు "గుది(య), గుదె, దుడ్డు గునపం, కుడుప" అనేవి. గుది, గుదియ, గుదె-అనేవి పరస్పరం రూపాంతరాలు. 'గుదిబండ' వంటి సమాసాల్లో గుది శబ్దం నేటికీ వినిపిస్తుంది. 'బరువెన, వేలాడే' అనే అర్థాలున్నాయి ■ మాటకు. అది గునపం వంటిదేగాని దుడ్డుగా (= లావుగా) ఉంటుందని దుడ్డు గునపమనే వర్ణనాత్మక సమాసం సృష్టించారు కవులు. అంటే ఆరకం గదకు చివర మొనదేరిన ఇనపముక్కుకూడా ఉండేదన్నమాట. కుడుప శబ్దం ముద్గరమనే సంస్కృతపదానికి సరైన తెలుగుమాట అని నిఘంటువులు చెప్తున్నాయి. కుడుములాగా గుండ్రగా, ముద్దగా ఉండే ఆయుధం కాబట్టి అపేరు వచ్చింది.

గదా శబ్దమేగాక సంస్కృతంలో ఉన్న సమానార్థకాలు "ద్రుఘణం, ముద్గరం, ఘనం" అనేవి. కొందరు 'భిందిపాలం, సృగం' అనేవి కూడా పర్యాయపదాలంటే, మరికొందరు "పరిఘ, పరిఘాతనం" అనేవి అలాంటివేనంటున్నారు. ఇంకా కొందరు "దండం, యష్టి, వేత్రం, లగుడం, ముసలం" అనేవి అలాంటివేనంటున్నారు. ఈ ఆయుధం పురాణకాలం నాటిది కాబట్టి, ఇప్పుడు (నాటకాల్లో పౌరాణిక సినిమాల్లో తప్ప) వాడుకలో లేనిది కాబట్టి కొంత గందరగోళం తప్పదు. తెలిసినంతలో ఆయాపదాలు ఏయే రకానికి పేర్లో గుర్తించడానికి ప్రయత్నిద్దాం.

ద్రుఘణమనేది కొయ్యతో చేసిన గద. కొయ్యగొడ్డలిని కూడా ఒకప్పుడదే పేరుతో పిలిచేవాళ్ళు. ముద్గర శబ్దానికి 'ముద్గరక'మనే రూపాంతరముంది. ఇది సుత్తెలాంటిది - అకారంలో. ఘనశబ్దం 'చంపేది, గట్టిది' అనే అర్థాల్లో హన్దాతువునుండి ఏర్పడ్డపదం. భిందిపాల శబ్దానికి 'భిందిమాల, భిందమాల, భిందుమాల, భిందీపాల' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. కొందరామాటకు పోట్టి బాణం/బల్లెం అనే అర్థాలు చెప్తారు. కొందరేమో తాటికిగట్టి విసరివేసే బండరాయి అని అర్థం చెప్తారు. మరికొందరు అది రాళ్ళు విసిరే పెద్ద పైడా వడిపెల లాంటిదంటారు. సృగ శబ్దానికి సృకమనే రూపాంతరముంది. అది చివర మొనదేరిన గద. పరిఘా శబ్దం 'బాగా చంపేది, చావచితకగొట్టేది' అనే అర్థంలో 'పరి' అనే ఉపసర్గ చేరిన హన్దాతువు నుంచి ఏర్పడ్డమాట. అది సాధారణంగా ఇనుము/లోహంతో చేసిన గద. ఇదే అర్థంలో పుట్టిన మరో మాట పరిఘాత(న)ం.

దండం అంటే కర్ర/కట్టె అనే అర్థం కూడా ఉంది. దండించేది అనే అర్థమూ ఉంది. యష్టి శబ్దం 'ఇష్టి' (యజ్ఞం)లో వాడే గద. బలిపశువును మర్దించడానికి వాడేది. నేత్రమువేది వెదురుతో చేసినగద. అంటే పట్టుకొనే కామ/పిడి వెదురుదన్నమాల. లగుడ శబ్దానికి లకుటమనే రూపాంతరముంది. దానికి కర్ర, బరిసె అనే అర్థాలు కూడా విఘంటువుల్లో కనిపిస్తాయి. ముసలం/ముషలం అనే దానికి సాదారణార్థం తెలుగువాళ్ళ వ్యవహారంలో రోకలి. ఇది కొయ్యతో చేసిందేగాని లోహోయుధం కాదు. కొన్ని విఘంటువులు భిండివాలం అంటే తెలుగులో 'చిల్లకోల' అని, పరిఘ అంటే 'బరిసె, బడిత' అని అర్థాలు చెప్తున్నాయి. ఇందులో వీది ఎప్పటి అర్థమో, వీది ఎంతవరకు సరిగ్గా చెప్తున్నదో తేల్చటం కష్టం.

గ్రామాల్లో వ్యవసాయ కార్యాల నుంచి కొట్లాటల దాకా వాడే పరికరం బరిసె. బరిసె, బరిస అనే రూపాంతరాలున్నాయి దానికి. ఇనుప ములికి ఉన్న కొయ్యగడ అది. అది తెలుగు మాట. "ఈటె, నేజి, బల్లెం" అనేవి దానికి సమానార్థకాలు. బరిచి అనే రూపాంతరం కూడా విఘంటువుల్లో కనిపిస్తుంది. చిన్నదిగా పాట్టిగా ఉండే బరిసను 'కొరకు/గొరకు' అనేవాళ్ళు. ■ మూటకు కావ్యప్రయోగమేగాని విత్యవ్యవహారబల మున్నట్లులేదు. ఈటె పొడుగాటిది. లోహంతో చేసిన మొస, పిడివంటి వున్నది. అదే యుద్ధ సాధనం. బల్లెమనేది సంస్కృతంలోని భల్ల శబ్ద భవ మంటారు. వీటిని దూరానికి విసిరి గాయపరుస్తారు. చంపుతారు.

తెలుగు బరిసెకు సమానార్థకాలనిపించే సంస్కృత పదాలు 'ప్రాసం, కుంతం, తోమరం, శక్తి, శూలం' అనేవి. మొదటిమూటకు కావ్య ప్రయోగాలధికం. అది ప్రాస అనే ధాతువునుంచి పుట్టిన నామపదం. దానికి విసురు అని అర్థం. ప్రాసం మామూలు బల్లెంకాదు. దానికి ఇనుపము శృంబాయి. అది విసిరి దెబ్బ తీసినప్పటికన్నా గుచ్చుకున్న ప్రాంతం నుంచి బయటికి లాగినప్పుడే బాణంలాగా ఎక్కువ ప్రమాదకరమైంది. ప్రాసం చివర గాలం ముళ్ళలాంటివి అమర్చేవాళ్ళు. కుంతం అనేది కేవలం ఈటె. తోమరం బరువైన ఈటె. శూలం బాధాకరమైనదని అర్థం. ఇది సాదారణంగా ఇనుముతో చేసిన ఆయుధం. శివుడు త్రిశూలం మూడు మొసలున్న లోహోయుధం. భల్ ధాతువుకు 'పీడించే, గాయపరిచే' అనే అర్థాలున్నాయి. దానినుంచి పుట్టిన భల్లశబ్దానికి కొందరు ఈటె అనే అర్థం చెప్తే మరికొందరు ఒక రకం బాణమని చెప్తున్నారు. శక్తి అనే మాట విషయంలో భిన్నార్థాలు చెప్పేవాళ్ళున్నారు. దానికి విఘంటువుల్లో 'కత్తి, బాణం, ఈటె'వంటి అర్థాలు కనిపిస్తాయి. కుమారస్వామి ఆయుధమిదే. శక్తిగల, సమర్థమైన ఆయుధమనే అర్థంలో ఈ మాట పుట్టింది.

గొడ్డలి సర్వసాధారణ వస్తువు. చొప్పవంటి దుర్బల వస్తువులను నరకడానికి వాడేది చొప్పగొడ్డలి. దాన్ని కొందరు 'చేగొడ్డలి' (చేతిలో ఇమిడే చిన్న గొడ్డలి అనే భావంతో) అని కూడా పిలుస్తారు. రెండు వైపులా పలచని పదునైన రేకులున్నది గండ్రగొడ్డలి. గొడ్డలి అచ్చతెలుగుమాట (ద్రావిడపదం) కాదనీ 'కుద్దాల'మనే సంస్కృత శబ్దభవమనీ కొందరి నమ్మిక. కుద్దాల శబ్దభవమైనది 'గుడ్డలి' అనే మాట. దానికి 'పెళ్ళగించేది, లవ్వేది' అనే అర్థం. నిజానికది గునపమేగాని గొడ్డలికాదు. పొరలాగా

వాడే చిన్న గొడ్డల్ని కూడా వున్నాయి. వాటిని దోకుడు పొర లంటారు. దాన్నే చేగొడ్డలిగా కూడా వాడతారు. ఎటొచ్చి ఇవపరకును దిగించే తీరునుబట్టి మాత్రమే పేరు మారుతుంది.

గొడ్డలి సంస్కృతంలోని కుతార శబ్దభవమని మరికొందరు చెప్తారు. దానికి ఆ భాషలో సమానార్థకాలని చెప్పదగ్గ మాటలు “స్వధితి, పరశువు, టంకం, పరశ్వరం” అనేవి. చిన్నగొడ్డలిని - చేగొడ్డలిని - కుతార మంటారు. స్వధితికి శ్వధితి అనే రూపాంతరముంది. అది పర్యపాదారణంగా వెయ్యరు కర్రతో తయారయిన ఆయుధం. కొమ్మల పంటివాటిని సరకలానికి వాడే పరికరమిది. దాన్ని వివరించే చెబుతీసేవాళ్ళు. పరశువు అనేది యుద్ధసాధనం. రెండువైపులా పరుసున్న గొడ్డలిని పరశ్వరమంటారు. గండ్రగొడ్డలికది సమానార్థకం. దాన్ని వాడేవాడనే అర్థంలో శివుణ్ణి ఖండపరశువని పిలుస్తారు.

కలహాలు: యుద్ధాలు

పైన పేర్కొన్న ప్రధానాయుధాలతో యుద్ధం చేసేవాళ్ళు. యుద్ధార్థాన్నిచ్చే తెలుగు మాటలు చాలావున్నాయి. “పోరు, పోరాటం, పోట్లాట, కయ్యం, చివ్వ, కంగారు, కంగిష, కలను, దురం, అలం, గొడవ, బదరం, జగడం” అనేవి. పోరునే అటగా చేయటం (సులభంగా చేయటం) పోరాటం. పోరు తీవ్రమయిందీ కావచ్చు - కేవలం ఎడతెగని సణుగుడూ కావచ్చు. ‘ఇంటిలోని పోరు’ అనే చోట అది రక్తపాతానికి దారితీసే యుద్ధం కానక్కరలేదు. పోటు అంటే పాడవటం. కల్లి, ఈటెపంటి సాధనాలతో పోట్లు పొడిచినప్పుడే అది పోట్లాట అవుతుంది. అయితే విశ్వకృత్యంలో గట్టిగా తిట్టుకున్నా పోట్లాట అనే వ్యవహరిస్తుంటాం. కయ్యం అనేది చేతులు కలిపి చేసే యుద్ధం. కై అంటే చేయి. కాబట్టి కయ్యం కుస్తీ, గుడ్డులాట వంటిదన్నమాట. చివ్వ ప్యచ్చమైన తెలుగుమాట. శ్రీనాథుడు ఆ మాటను వాడి చక్కని వీతి చెప్తాడు కాశీఖండంలో: ఎవ్వరితో నెప్పాలను, చివ్వకు చేపావలదు చేసాచినచో, ఇవ్వల నవ్వల నెవ్వరు, నవ్వకయుండంగ పెగనవం దీర్చదగున్” అని. సందర్భాన్ని బట్టి ఈ మాటకు ‘తగాదా’ అనే అర్థం చెప్పాలి. తగాదా (= జగడం) అనేది ‘తకాయదా’ అనే ఉర్దూ పదం నుంచి పుట్టినమాట. కంగారు గాఢరా మాత్రమే గాని యుద్ధంకాదు. కలను ప్రాచీన కావ్యాల్లో కనిపించే యుద్ధార్థక శబ్దం. దురం కూడా అలాంటిదే. అలనునేది కూకలతో కేకలతో కూడిన ఆరుపులికేగాని యుద్ధానికి పేరుకాదు. బదరం అంటే యుద్ధమే. జగడం అనేది పేసీ, తగవులాట అనే అర్థాలున్నమాట. అచ్చ తెలుగు నిఘంటువులు ఈ మాటలన్నిటినీ పర్యాయపదాలని వర్ణించటమే విదూరం.

తెలుగుమాటలు ఈలాంటి అర్థాలున్నవి చాలా ఉన్నాయగాని నిఘంటువులెందుకో వాటిని పర్యాయపదాల్లో చేర్చలేదు. ‘కొట్లాట, తగవులాట, జట్టుపట్టు, సిగపట్టు,

తిట్టలు, తన్నులాట, గుడ్డులాట, కొట్టుకోవటం, తన్నుకోవడం, చంపుకోవటం, చంపటం, వెత్తురు కళ్ళడాడటం, వరకటం, తెగనరకటం, వరికి కుప్పలు వేయటం, తం పగలగొట్టడం/బద్దలు కొట్టడం, దెబ్బలాటవంటివి ఎన్నో. అయితే ఇందులో మన ప్రత్యేకతలు లేకపోలేదు. ఒక్క దెబ్బయినా ఎవరికీ తగలకపోయినా కొట్టాడుతున్నారంటాం. ఈరికే వోరుపారేసుకున్నా తగవులాడుకున్నారంటాం. నిజానికి తగవు(= దర్బం) కోసం వాదులాడుకోవటమే తగవులాట. నిజంగా జాట్టుపక్కోకపోయినా జాట్టుపట్టు, సిగపట్టు పట్టుకున్నారంటాం. తన్నులు (కాలితో), గుడ్డులు (చేతులతో) లేకపోయినా మన ప్రాణానికవి తన్నులాటల్లాగా, గుడ్డు లాటల్లాగా అనిపిస్తాయి! ఇవిగాక రక్కటం, పీకటం, గిచ్చటం, గిట్టటం, మెడలు విరవటం, సరాలు తోడటం, పేగులు బయటికిలాగి (అంతటితో అగకుండా) వాటిని మెళ్ళో వేసుకోవటం, కాళ్ళూ చేతులూ వరుమూ విరగొట్టడం, పుచ్చే/పుర్రె/బుర్ర బద్దలు కొట్టడంలాంటివన్నీ రకరకాల యుద్ధరశలేనని చెప్పాలి. కేవలం ఉట్టుకున్నా, బూతులుదోసినా (కూసినా) కూడా మనమది దెబ్బలాటకిందే పరిగణిస్తాం. ఇదంతా తెలుగుదనం కిందా, తెలుగువాళ్ళ ప్రత్యేకతకిందా లెక్క!

యుద్ధ శబ్ద పర్యాయపదాలుగా సంస్కృతంలో కూడా చాలా పదాలున్నాయి. "అనీకం, అభిసంపాతం, అభ్యాగమం, అభ్యామర్దం, అయోధనం, అస్కందనం, అపొవం, అజి, కలపం, కలి, జన్యం, ప్రధనం, ప్రవిదారణం, రణం, కదనం, మృదం, విగ్రహం, సంఖ్యం, సమితి, సమీకం, సమాఘాతం, సంగ్రామం, సమరం, సంప్రహారం, సంయుగం, సంస్తోటం, సంయత్తు, సాంపరాయకం, సముదాయం" వగైరాలు. వీటన్నిటిలోనూ అజి, కలపం, కదనం, సమరం, రణం అనే మాటలు తెలుగు కవుల వాడుకలో అత్యంత వ్యాప్తి గలవి. తక్కినవి అవసరార్థం వాడే మారుమూల మాటలు.

అజి అంటే జయం కోరి చేసే పోరాటం. కలపం తగాదా వంటి చిల్లరపోరు. బాధించు, గాయపరచు, చంపు అనే అర్థాలున్న కదనశబ్దం పెద్దయెత్తు పోరు. సమరమనేది చావు తప్పని పోరు; లేదా చంపుడు యుద్ధం. రణ శబ్దమే చిత్రమయింది. సంతోషంకోసం (వేటలాగా) చేసే పోరు రణం. ఇది అనందార్థకమైన 'రం' ధాతువు నుంచి పుట్టిందంటారు - రమణీయం లాంటి పదాల్లాగా. అందుకేనేమో తిక్కన యుద్ధరంగం రమణీయ భయానకంగా ఉందని వర్ణించాడు. పేనాపతుల దృష్టిలో రమణీయం; మామూలు చావులో భయానకం. లెవ్ తొల్స్తాయ్ తన 'యుద్ధం-శాంతి' అనే పెద్ద నవల్లో నెపోలియన్ సేనలు 'గ్రేవెషాల్' పేరిట తడవకు తన సేనలోని వందమందిని ఒకేసారి మట్టు పెట్టుంటే రష్యన్ సేనావి 'ఎంత చక్కటి దెబ్బ' అని మెచ్చుకున్నట్లు రాస్తాడు. దృష్టిరేధం వల్ల యుద్ధం కూడా చక్కని పవిత్రమని భాసించిందన్నమాట! యుద్ధమనేది సాధారణ పదం. దానికి పోరు అని మాత్రమే అర్థం.

అనీక శబ్దానికి సేన అర్థం కూడా ఉంది. ఎప్పుడూ కదులుతుండేది, ముందుకు సాగుతుండేది ఆ మాటకర్థం. పాత మంటే పాటు. సంపాతమంటే పెద్దపాటు. అభిసంపాతమంటే యుద్ధం - పెద్దయెత్తున పడటం జరుగుతుంది కాబట్టి. అగమం

అంటే రావటం. అభ్యాగమం అంటే దగ్గరికి రావటం. యుద్ధంలో సైనికులు ఒకరి దగ్గరికి మరొకరు చేరి దొమ్మిగా యుద్ధం చేయటాన్ని ఈ అభ్యాగమశబ్దం వివరిస్తుంది. ఇలాంటిదాన్ని 'సంకులసమర'మని కూడా పిలుస్తారు. మరీతీవ్రంగా జరిగే సమరం అభ్యాగమం. బాహోబాహి (చేతుల్లో), ముష్టిముష్టి (పిడిగుడ్డుల్లో), కచాకచి (జుట్టుజుట్టు పెట్టుకొని)గా చేసే యుద్ధమన్నమాట. మర్తమంటే చావదమ్మకోవటం. తిక్కన ఇలాంటి సందర్భాల్లో 'పచ్చడెగొట్టు'లాంటి క్రియాపదాలను వాడతాడు తెలుగులో. ఆయోధన శబ్దానికి చంపటమనే అర్థమేకాక యుద్ధరంగమనే అర్థం కూడా ఉంది. అప్పందనం అంటే ఎగిరెగిరి తన్నటం. 'స్కంద' అనే దాతువుకు 'కుప్పించు, ఎగురు, దూకు' మొదలయిన అర్థాలున్నాయి. శ్రీకృష్ణుడు భారత యుద్ధంలో భీష్ముడి మీదికి అప్పందనంలో దూకాడు - అందుకే పోతన "కుప్పించి యెగసిన కుండలంబుల కాంతి గండ భాగద్యుతి గడలుకొనగ" ఇత్యాదిగా వర్ణించాడు. అపొవశబ్దం తొలుత యజ్ఞపంబంధంగా పుట్టింది. 'బలి ఇచ్చు/పెట్టు' అనే అర్థం క్రమంగా యుద్ధార్థకంగా పరిణమించింది.

కలహమనేది చిన్న తిట్లాట, తగాదా వంటిది. కలి శబ్దానికి 'రెచ్చగొట్టు, అభిప్రాయంలో విభేదించు' అనేవే తొలి అర్థాలు. తరవాత దానికి యుద్ధమనే అర్థం వచ్చినా అది మారుమూల ప్రయోగాల్లో మాత్రమే కనిపిస్తుంది. జన్యమనేది (అకారణంగా) పుట్టిన కలహం. తరవాత దానికి కొట్లాట అనే అర్థం వచ్చింది. ప్రధనశబ్దం మొదట యుద్ధంలో గెలిచినవాళ్ళు 'పోగుచేసుకున్న మూట/సొమ్ము' అనే అర్థంలో ఉండేది. దరిమిలా దానికి అర్థవ్యాకోచం వల్ల యుద్ధమనే అర్థం వచ్చిపడింది. విదారణం అంటే చీల్చటం. ప్రవిదారణం అంటే కూరగా చీల్చి చెండాడటం. భీకర యుద్ధంలో ఇది సాధ్యం. మృధశబ్దావిక్యాదా పోరాటంలాంటి అర్థమేకాక రణరంగమనే అర్థ విశేషం కూడా ఉంది. సమాహతమనేది పిడిగుడ్డుల యుద్ధం - తీవ్రమయింది. సంగ్రామ శబ్దానికి యుద్ధమనే గాక సైన్యమనే అర్థం కూడా ఉంది. గిల్లికజ్జుపెట్టుకున్నా యుద్ధం చేసినా దాన్ని సంయత్తు అని చెప్పవచ్చు. చాలామంది గుమికూడి చేసే పోరును సమితి, సముదాయం అని పిలుస్తారు. సమితి శబ్దానికి సంఘం, సముదాయ శబ్దానికి 'గుంపు' అనే అర్థాలు ఇప్పుడు రూఢమైవాయి. గ్రహం అంటే పట్టు. విగ్రహ మనేది పట్టుకొని కొట్టుకోవటం అనే అర్థంలో ఉండేది తొలుత. ఆ మీదట దానికి యుద్ధమనే అర్థం వచ్చింది.

భారతకాలం నాటి యుద్ధాల్లో చతురంగ బలాలు పాల్గొనేవి. గజ, రథ, తురగ, పదాతిదళా లన్నమాట. అప్పటి రెక్కన ప్రతి సేనా విభాగంలోనూ ఈ వాలుగు రకాల సేనలూ ఉండేవి. భారత యుద్ధంలో 18 అక్షోహణుల సైన్యం పాల్గొని నిర్మూలమై పోయిందంటారు. అన్నిటికన్నా పెద్ద సేనా విభాగం ఆనాడు ఆదే. (ఇప్పుడు Army అంటారు.) అన్నిటికన్నా చిన్న విభాగం అప్పట్లో 'గుల్మ' మనేది. ■ మూటకు పోద అనే అర్థం కూడా ఉంది. ఒక్కో గుల్మంలో '9 రథాలు, 9 ఏనుగులు, 27 గుర్రాలు, 45 మంది పదాతులు ఉండాలి. మూడు గుల్మాలు ఒక గణం. అంటే అందులో 27 రథాలు, 27 ఏనుగులు, 81 గుర్రాలుకాక 135 మంది పదాతులుండేవారన్నమాట. అలాంటి మూడు గణాలు కలిస్తే ఒక 'వాహిని'

అవుతుంది. అటువంటి మూడు వాహినులున్నది ఒక్క 'పుతన'. మూడేసి పుతనలు ఒక్క 'చముపు' కింద లెక్క. అలాంటి చముపులు మూడుంటే ఒక 'అనీకిని' అవుతుంది. కొంచెం ఇంచుమించుగా ఈనాటి 'డివిజన్'తో ఇది సమానం. అక్కడితో మూడురెట్లు లెక్క అగిపోతుంది. ఒక్క అక్షాహిణిలో పది అనీకినులుంటాయి. అంటే లక్షా తొమ్మిదవేల మూడు వందల యాభైమంది సైనికులే ఉంటారన్నమాట. ఇది ఇప్పటి 'కోర్' (Corps)తో పోల్చదగిందని చెప్పాలి. మరి అంత పాతకాలంలో అన్ని లక్షల మంది సైనికులుండి పోరాడి చస్తే ఇంకా జనం మిగిలారంటే (ఆడవాళ్ళు, పసిపిల్లలు, యుద్ధవిద్య నేర్వని వాళ్ళు కలిసి) అప్పటి జనసంఖ్య ఎంత? అవే ప్రశ్న వేసుకొని కొందరిలెక్కంతా అతిశయోక్తి అని కొట్టేస్తారు. కొందరేమో పోగా మిగిలిన కొద్దిమంది కలికాలంలో దోసపాదులా, తామరతంపరగా, దోమలమందగా పెరిగి, కలికాలం ఆవిర్భవించడానికి తోడ్పడ్డారంటారు. లెక్కల సంఖ్య ఎలావున్నా భయంకర జననష్టం, వాహిన నష్టం జరిగిందనటానికి అద్యంతరమిక్కరలేదు.

సేనలు: సైనికులు

సేన అనే సంస్కృత పదానికి "ధ్వజిని, వాహిని, పుతన, అనీకిని, చముపు, వరూధిని, బలం, సైన్యం, చక్రం, అవీకం" అనే సమానార్థక శబ్దాలున్నాయి. సేన, సైన్యం అనేవి రూపాంతరాలని చెప్పవచ్చు. వాహిని, అనీకిని, చముపు అనేవి అటు సేనా విభాగాలుగానూ ఇటు సైన్యమని అర్థమిచ్చే సాధారణ శబ్దాలుగానూ ఉన్నాయి. ధ్వజం అంటే జెండా. రాజాకో రేఖావికో చెందిన జెండాను చేతబట్టి యుద్ధరంగానికి బయలుదేరేది ధ్వజిని. వాహినీ శబ్దానికి నది అనే అర్థం కూడా. నది ప్రవహించినట్లు వేగంగా కదలిపోయే సేనను వాహిని అంటారు. పుత అనే శబ్దానికి 'పోటీ, పుర్ణణ, యుద్ధం' అనే అర్థాలున్నాయి. వాటిని నిర్వహించేది కాబట్టి పుతన అన్నారు. అవధాతువుకు 'కదలు, పోవు' అనే అర్థాలున్నవి కాబట్టి దాని నుంచి పుట్టిన అనీకం, అనీకిని అనే రూపాంతరాలకు సేన అనే అర్థం వచ్చింది - వాహిని విషయంలోలాగా. అనీకిని సేనా విభాగమనే అర్థంలో ఎక్కువ వాడుకలో ఉంది. చమూ శబ్దానికి నేరకాలంలో సోమరసం పోసే పాత్ర అనే అర్థవిశేషం కూడా ఉంది. వరూధినీ శబ్దానికి అయుధబలమనే అర్థముంది. (ప్రవరుణ్ణి ప్రేమించిన వరూధినికి ఈ శబ్దానికి భేదముంది. ఈ మాటలో ఉన్నది తనర్గ ద్వితీయవర్ధం). శక్తిమంతమైనది కాబట్టి బలమన్నారు. రథం వంటి శకటం మీద బయలుదేరే సేనను గాని, వృత్తాకారంలో మొనకట్టిన సేనను గాని చక్రమంటారు.

సేనకు తెలుగు పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గవి "మొన, వాగు, ఒడ్డు, చేరువ, మొత్తం, బారు, తుటుము, దండు, పరి, గమి, కూటువ, పిండు, దాటు, మూక, దళం, పొజు" వగైరాలు. ముందుకు నడిచే సేనకు మొన అని పేరు. నిర్ణీత వ్యూహంలో ముందుకు పోవటాన్ని మొనయు, మొనకట్టు అనే క్రియారూపాల్లో

వర్ణిస్తారు. వాగు అంటే ఏరు, ప్రవాహం అనే అర్థాలకే ఎక్కువ వ్యాప్తి ఉంది. చప్పడు చేస్తూ ప్రవహించే ఏరును వాగు అని పిలిచినట్లే, కోలాహలంగా బయలుదేరే సేనను కూడా వాగు అని పిలుస్తారు. ఒడ్డునం అనే మాటకు వ్యూహం, ఎత్తు(గడ) అని అర్థాలు. ఒక ఎత్తుగడ ప్రకారం కదిలే సేనను అందుకే ఒడ్డు అంటారు. చేరులు చేరులుగా అంటే వరసలుగా, బారులు దీర్చిబయలుదేరే భటులుంటారు కాబట్టి చేరువ అనే పేరు సేనకు వచ్చింది. ఎక్కువ సంఖ్యలో బయలుదేరిన సేన మొత్తం, వరసలు దీర్చి వడిచేది కాబట్టి బారు అన్నారు. తుటుము, దండు, పిండు, పది, గమి అనే మాటలకు గుంపు అనే విశేషార్థం ఉంది. అలా గుంపుగట్టిన సైనికులున్నది కాబట్టి సేన వాపేర్లతో పిలిచారు. ఎగురుతూ దూకుతూ ముందుకు వడుస్తుంది. కాబట్టి దాటు అన్నారు. పెద్దగుంపు కాబట్టి మూక అనే పేరు వచ్చింది. దళమనేది 'రేకు' అనే అర్థంగల మాట. వ్యూహంలో ఏ చక్రాకారంగానో కదలాడే సేనను దళమంటారు. వీటిలో చివరిది - రౌజ్ అనేది ఉర్దూ పదం. దలగమనే మాట కూడా సేనాసాధారణవానికి వర్తిస్తుంది. ఈ మాటల్లోని దండు, దళం, దలగం, మూక అనే వాటికి వాడుక ఎక్కువ.

చేతికేది దొరికితే అదే ఆయుధంగా పట్టుకొని యుద్ధానికి వచ్చే సేనను ఎలగోలమూక అనేవాళ్ళు. వీళ్ళు శిక్షణ పొందిన సైనికులుకాదు గాని అప్పటప్పటికి యుద్ధానికి సిద్ధమయ్యేవాళ్ళు. సైన్యంలో యుద్ధానికి తలపడే చాలా చిన్నవాడు బంటు. ఈ మాట సంస్కృత శబ్దమైన భటునుంచి వుట్టింది. దానికి పర్యాయపదాలు 'లెంక, తోడు' అనేవి. తోడు కూడా యోధ శబ్ద భవమే. లెంక అచ్చ తెలుగుమాట. యుద్ధం చేయని భటుణ్ణి తీతగాడు, కొల్చు(డు)కాడు అనే వాళ్ళు. ధైర్యంగా పోరాడే బంటును 'చురుకరి, తెంపరి' అనేవాళ్ళు. ఎందరితోనైనా ఒక్కడుగా కయ్యానికి దిగే బంటును 'ఒంటరి, ఒంటరీడు, ఒంట్రంపు, ఒక్కటోడు' అని చెప్పేవాళ్ళు. ఈ రకం వీరుణ్ణి సంస్కృతంలో 'ఏకభటు' డని, 'ఏకాంగవీరు'డని వ్యవహరించేవాళ్ళు. బాలచంద్రుడి వంటివాళ్ళను ఈ పేరున పిలిచేవారు. 'దినకూలీ' శీమకొని యుద్ధానికి వచ్చే వ్యక్తిని 'కైతీతగాడు' అనేవాళ్ళు. ఈ బాపతు దనం ఎవరు ఎక్కువ సామ్యుస్తే వాళ్ళతరపున పోరాడేవాళ్ళు. యుద్ధపరిణామం ఇలాంటి వ్యక్తులున్న ఎలగోలు మూకల మీద ఆధారపడి వుండేది. ఇప్పటి ఇంగ్లీషులో irregular forces, mercineries అని చెప్పదగ్గ సైనికులన్నమాట.

చిన్నచిన్న సేనాదళాలను నడిపే నాయకుణ్ణి "జంగిరి, గమికాడు" అని పిలిచేవాళ్ళు. మొత్తం సేనాబలానికి అధిపత్యం వహించిన వ్యక్తిని "మొనకాడు (ఈ మాట నుంచే మొనగాడు అనేది వుట్టింది), పడవాయి/పడాలు, దణి, దళవాయి" అనే పేర్లతో పిలుస్తారు. దళానికి - సేనకు - వాయిలాంటి వ్యక్తి - ముఖంలాంటి వ్యక్తి - అంటే ముందుండే వీరుడు - దళవాయి. ఇదో మిశ్రరూపం. దళపతి, దళాధిపతి వంటివి సంస్కృత సమాసాలు. అలాఉద్దీన్ ఖిర్దీ మొట్టమొదటిసారిగా ప్రతి సేనా విభాగానికి ఇద్దరేసి సేనాపతులను నియమించాడంటారు. ఆ విభాగాన్ని అనుసరించిన విజయనగర చక్రవర్తులు సేనకు ముందు వడిచి, దాన్ని నడిపించే నాయకుణ్ణి మాత్రమే దళవాయి అనేవాళ్ళు. ఇప్పటి లాషల్ field commander

అని చెప్పవచ్చు. నడిచే సేనకు వెనుకభాగాన మరింత వమ్మదగిన వ్యక్తిని సేనాపతిగా నియమించేవాళ్లు. అతగాణ్ని 'రుమురారుదోర' అనేవాళ్లు. పారిపోయే సైనికులను పట్టి ముందుకు నెట్టడం, ముందున్న సైన్యంలో శత్రువుతో రాజీపడి దొంగయుద్ధం చేసేవాళ్లను ముట్టుపెట్టడం వంటి వీసేనాపతి విధులు! తరవాత ఇంగ్లీషువాళ్లు ఇలా రెండురకాల సేనాపతులుండే విధానాన్ని స్వాయత్తం చేసుకున్నారు! మూలం ఖరీదీ!

సేన ఎటువడవాలో సూచించేవాణ్ని 'కవణకారు' అని పిలిచేవాళ్లు. సేనలో చేరి తమతోబాటు పోరాడే అవ్యజాతీయుణ్ని 'అణుకువాడు' అనేవాళ్లు. పిడిగుద్దుల యుద్ధం చేసే బంటు 'దనువంది'. కుస్తీలు పట్టేవాడు 'జెట్ట'. ముందుకు నడిపేవాడు 'మొంతకారి'. కాలినడకన పోయేవాడు 'కాల్పంటు'. గుర్రమెక్కినవాడు 'రవుతు'. ఇలా మధ్యయుగాల యుద్ధ సన్నాహాలకు సంబంధించిన భేదాలెన్నో ఉన్నాయి.

జయాపజయాలు

సేనలూ యుద్ధమూ ఉన్నప్పుడు జయాపజయాలు తప్పవు. జయశబ్దం సంస్కృతపదం. దానికి విజయమన్నదొక్కటే పర్యాయపదమంటారు! తెలుగు పరిస్థితి అంతకన్నా కొంతమేలు; 'గెలుపు/గెల్పు, గెలుపం, గెలివిడి' అనే నాలుగు రూపాంతరాలయినా ఉన్నాయి. జయంకన్నా పరాజయం ఎక్కువసార్లు అనుభవంలోకి వస్తుందని కాబోలు ■ సంస్కృతపదానికి 'అపజయం, అలిభవం, పరిభవం, భంగం' అనేవి ఇంచుమించు సమానార్థకాలు. జయంలేకపోవటం అపజయం కావచ్చు; పరాజయం కావచ్చు. పరిభవ శబ్దానికి 'అవమాన'మనే అర్థం కూడా ఉంది - పరాభవానికి లాగా. భంగం అంటే విరిగిపోవటం, అవమానానికి గురికావటం. గెలుపు శబ్దానికి వ్యతిరేకంగా 'ఓటమి' అనే తెలుగుమాట ఉంది. దానికి పర్యాయపదాలని నిఘంటువులు 'ఓడటం, ఓల చెంగనాలు, బన్నం, విరుగు, విరుగుడు' అనే మాటలను పేర్కొంటాయి. ఓడు అనే క్రయాపదం మీద 'అ' అనే వ్యతిరేకార్థక ప్రత్యయం, దాని మీద 'మి' అనే భావార్థక ప్రత్యయం చేరి ఓటమి ఏర్పడింది. ఓల శబ్ద విషయం సందేహస్పదం. ఈ మాటను స్నానార్థంలో, తేలటమనే అర్థంలో కూడా వాడతారు. 'ఓలలాడు, ఓలోలంచు' వీళ్ల మీద తేలాడు అనే ప్రయోగాలున్నాయి. చెంగనాలు శబ్దానికి ఎగరటం, గెంతటం అనేవే సామాన్యార్థాలు. దూడలు చెంగనాలు పెద్దున్నాయంటాం. కట్టుకొయ్యనుంచి విడిపించినప్పుడు బంధనం నుంచి పారిపోవడమనే అర్థంలోనో, తప్పించుకపోవటమనే అర్థంలోనో ఈ మాట పుట్టివుండాలి - అర్థవికారంతో. చెంగున ఎగరటమనేది తెలుగు జాతీయం. బన్న మన్నమాటకు కష్టం, ప్రమాదం అనే వికేషార్థాలున్నాయి. విరుగు, విరుగుడు రూపాంతరాలు. వీటికి 'చెడిపోపు (పాలువిరగడం), పారిపోపు' మొదలైన అర్థాంతరాల్లేకపోలేదు.

పారిపోపు అనే అర్థంలో ఆ తెలుగు మాటకు అచ్చ తెలుగు నిఘంటువులు సూచించే పర్యాయపదాలు 'అయిదు పదిచేయు, వెనుకముందగు, వెనుకంజవేయు,

వెన్నిచ్చు, వీపుచూపు, కాలికి బుద్ధిచెప్పు, వీగు, జాడుగు/జాణుగు, ఓహటించు' వగైరాలు. ఒక చేతికి అయిదు చొప్పున ఉన్న చేళ్లను రెండు చేతులూకలిపి (అంటే దబ్బం పెట్టి) పదిచేయడమనే దొంక తిరుగుడు మూటకు 'పమస్కరించు' అనికాక 'పారిపోవు' అనే అర్థం ఎందుకువచ్చిందో కోశకారులే చెప్పారీ. వెన్నుగాని వీపుగాని చూపితే పారిపోయినట్లే లెక్కన్నమాట! దెబ్బతప్పకోడానికి అలా చేసేవా పారిపోయినట్లేలేక్కమో అచ్చతెలుగు అదిమానుల భావంలో! వెనకకైపునే ముందుగా చాచిస్తే - అంటే వీపో వెన్నో చూపితే - పారిపోయినట్లే లెక్క. వీగు అన్నదే పరైనమాట. రూపాంతరాలైన జాడుగు, జాణుగులకు 'వెనక్కుతగు' అనే అర్థం. ఇప్పటి వాడుకలో 'వీగిపోవు' అనే సమస్త క్రియారూపమే వాద్రాం. దానికి 'ఓడిపోవు' అనే అర్థంలో ప్రయోగముంది. ఉదాహరణకు శాసనసభలో ఫలావా తీర్మానం వీగిపోయిందంటాం. ఓహటించు అనే మాటకు కావ్యాల్లోనే ప్రయోగం. దాచిక్కూడా 'ఓడిపోవు, భయపడు, భంగపడు' అనే అర్థాలున్నాయి. కాలికి చంపమెందుకు కట్టుకుంటామో బుద్ధిని కూడా అందుకే చెప్పున్నామని సరిపెట్టుకోవాలి. ఇలాంటి నుడికారాలకు తాత్పర్యార్థారేగాని విడివిడిమాటలు అర్థం చేసుకోవటం అన్యదేశీయులు మాత్రమే చేసేపని. చరితం కట్టుకుంటే తెగతిరిగివట్లు లెక్క; బుద్ధి చెప్తే పారిపోయినట్లు లెక్క. అనే అచ్చమైన తెలుగు పలుకుబడులు.

పారిపోవు అన్న తెలుగు మాటకు చీటైన సంస్కృత పదసంబంధం 'పలాయనం చెప్పు' అనేది. పలాయన శబ్దానికి 'అపయానం, అపక్రమం, ఉద్రావం, ద్రవం, విద్రవం, ప్రద్రావం, సంద్రవం, సంద్రావం' అనే సంస్కృతపదాలు ఇంచుమించు సమావార్తకాలు. పలాయన, అపయాన శబ్దాల్లోని 'అయన, యానా'లనే భాగాలు 'ప్రయాణం' లోని 'యాణం'తో సమావార్తకాలు. ఆ భాగానికి 'కదలిక' అనే అర్థం. వెనక్కుపోతే పలాయనం. మరెటుయివా పోతే ప్రయాణం. అడ్డగోలుగా (పారి)పోతే అపయానం. దాన్నే 'క్రమం' - అంటే యుద్ధక్రమం - తప్ప (పారి) పోవటమనే భావంతో అపక్రమమని కూడా వ్యవహరిస్తారు, పుష్టకాల్లో మాత్రం. క్రమం తప్పిలాన్ని అపక్రమమంటారు మామూలు వ్యవహారంలో. మిగిలిన మాటలన్నిటిలోనూ 'ద్రవ' శబ్దముంది (ఉన్, ప్ర, సం - అనే ఉపసర్గలను మినహాయిస్తే). 'ద్రు' అనే దాతువుకు 'కారు, పారు, కదలు, ప్రవహించు' వగైరా అర్థాలున్నాయి. ద్రవ, ద్రావ శబ్దాలు ■ దాతువు నుంచి పుట్టినవి. అయితే పలాయన శబ్దానికిన్న వ్యాప్తి సంస్కృతంలో తదితర పర్యాయపదాలకు లేదు.

యుద్ధంలో పారిపోయిన వ్యక్తిని భయపడ్డ వ్యక్తిని తెలుగులో "పిరికి(పంద), కోచ, పారుబోతు" అనే మాటల్లో పిలుస్తాం. పిరికి అన్నా పంద అన్నా ఒకటేగాని, ఆ రెంటినీ కలిపి పిరికిపంద అంటేనేగాని మనకు తృప్తికలగదు. పిరికి శబ్దాన్ని సంప్రదాయ పండితులు సంస్కృతంలోని తీరు శబ్దం నుంచి సాధిస్తారు. కోచశబ్దానికి కావ్యాల్లో తప్ప ప్రయోగమున్నట్లు లేదు వాడుకలో. సంస్కృతంలో 'తీరుడు, తీతుడు, కాతరుడు, కాపురుషుడు, అశూరుడు, సర్వీష్యుడు, స్త్రీబుడు' వగైరా పేర్లతో పిరికివాణ్ణి పిలుస్తారని కోశకారులు చెప్తారుగాని తీరుడు, తీతుడు అనేవి మాత్రమే సాధారణపదాలు. తీ శబ్దానికి భయమని అర్థం. భయపడేవాణ్ణి

ఈ పేర్లతో పిలుస్తారు. కాతర శబ్దానికి 'చికాకు, తికముక, గందరగోళం' వంటి అర్థవిశేషాలున్నాయి. భయపడ్డా పడకపోయినా వించేయాలో తోచని స్థితిలో ఉన్న వ్యక్తిని ఈ మాటతో నిర్దేశించవచ్చు. క్లిబుడంటే నపుంసకుడు. అంతమాత్రాన పిరికివాడనటం ఎంత వ్యాయమో పరిశీలించాలి. బృహన్నల పౌహసం, యుద్ధాలు చేసిన దుద్రమలూ ఝాన్సీలూ ఉన్న దేశంలో ఈ మాటకు 'పిరికి' అనే అర్థం ఎలా వచ్చుతుందో నిఘంటుకర్తలకే తెలియాలి. కాపురుషుడంటే దుర్మార్గుడేగాని పిరికికాడు. విద్యర్యుడంటే శక్తిలేనివాడు - బలహీనుడు.

పిరికితనం లేని వ్యక్తిని తెలుగులో 'దిట్ట, గండడు, ఉక్కుతునియ' అంటారు. మొదటి మాట సరయింది. గండ శబ్దానికి వీరుడని అర్థం. గండు శబ్దానికి 'ధైర్య'మని. 'పెద్ద' అనే అర్థాలు. (కొత్త అర్థంలో వచ్చిన 'గండ' అనేది ఉర్దూపదం). ఇలాంటి వ్యక్తిని సంస్కృతంలో 'వీరుడు, శూరుడు, ధీరుడు, సాహసికుడు' వగైరాపదాల్లో చెప్తారు. ■వ అర్థాలను సూచించే పదబంధాలూ వర్ణనాత్మక పదాలూ మరికొన్ని లేకపోలేదు.

చావుబతుకులు

మానవజాతికి చావుబతుకులకన్నా ప్రధానమైన విషయాలేవు. దున్వూరి రామిరెడ్డిగారు కాబోలు "మరణభయమ్ము నాకు నలుమాత్రములేదు; మదియ జీవపంభరణ భయమ్మే మిక్కుటము" అని రాశారు. బతికించచ్చేకన్నా చచ్చిబతకటం మేలు కాబట్టి, మొదట చావుపంగతి తలుచుకొని తరువాత బతుకు విషయం ఆలోచిద్దాం.

చావుకు సమానార్థకాలయిన సంస్కృత శబ్దాలు "పంచత/పంచత్వం, కాలదర్శం, దిష్టాంతం, అంతం, అత్యయం, ప్రళయం, నాశం, మృతి, మృత్యువు, మరణం, నిదనం" వగైరాలు. మానవశరీరం 'భూమి, అకాశం, నీరు, నిప్పు, గాలి' అనే పంచభూతాల కలయికవల్ల ఏర్పడ్డదని, అది మట్టి ■ అయిదింట్లో కలిసిపోతుందనీ పూర్వులు విశ్వసించేవారు. 'పంచ' అంటే అయిదు. ఈ అయిదింటిలో కలిసిపోవటమే చావు కాబట్టి దానికి పంచత/పంచత్వమనే పేరు వచ్చింది. కొంతకాలం - వందేళ్ళూ దాటినాసరే - గడిచిన తరువాత తప్పనిది కాబట్టి కాలదర్శమన్నారు. దిష్టమంటే నిశ్చితమయింది; ఏర్పాటయింది. ■ ఏర్పాటు ప్రకారం పొందవలసిన 'అంతం' కాబట్టి అంతమూ అన్నారు - దిష్టాంతమూ అన్నారు. అత్యయశబ్దానికి 'ప్రమాదం, చెరువు, (కాలం) గడచిపోవటం' అనే ఇతరార్థాలు కూడా ఉన్నాయి. చివరి అర్థంలో చావుకు పర్యాయపదముంది. 'ప్రమాదకర సమయ'మనే అర్థంలో అత్యయశబ్దం మీద నుంచి పుట్టిన 'అత్యయక (పరిస్థితి)'ని ఇటీవల కొందరు పాత్రికేయులు 'ఎమర్జెన్సీ' అనే అర్థంలో వాడారు. లయమంటే ధ్వంసంకావటం. దానికి 'ప్ర' అనే ఉపసర్గ చేర్చి చావనే అర్థం కల్పించారు. అయితే ఈ మాటకు చాలా నుందికి, సృష్టికి

ఒక్కసారిగా వచ్చే చావు అనే అర్థమే ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉంది. మృతి, మృత్యువు, మరణం అనేవి సాధారణపదాలు. మృతి తప్పనివాళ్లను మర్త్యుని, చావని వాళ్లని అమర్త్యులు (=దేవతలు) అని భావించారు. మృత్యువును చావనే గాక, చావుకు అధిష్ఠాన దేవతగా కూడా పూర్వులు ఉహించారు. విధన శబ్దానికి 'ముగింపు' అనే అర్థముంది. జీవితం ముగిసే స్థితి కాలట్టి చావుకు 'విధన'మనే పేరు వచ్చింది.

పై మాటకు సమావార్తకంగా తెలుగులోని చచ్చుదాతువు పర్యాయపదాల నుంచి పుట్టిన భావార్థకరూపాలు చాలా ఉన్నాయి. అవిగాక తక్కినవి "మిత్తి, పెన్నిదుర, తుది, చావు" అనే శబ్దాలు. మిత్తి అనేది మృత్యుశబ్దధ్వని. 'పెన్-నిదుర' అనేది మామూలు వాడుకలో ఉన్న 'పెద్దనిద్ర'కు రూపాంతరం. అది సంస్కృతంలోని 'దీర్ఘనిద్ర'కు అనువాదమోకాదో తెల్లడం కష్టం. తుది, తుద అనే రూపాంతరాలు 'చివర' అనే అర్థం కలవి. చావొక్కటే వచ్చుమైన తెలుగుచావు. దానికి కావ్యాల్లో సమాసాల్లో 'చా' అనే ఏకాక్షర రూపాంతరముంది. ఇక భావార్థక రూపాలు 'సమయటం, ఈల్లటం/నీల్లటం, చక్కడగటం, కుంగటం, తుంగటం, కూలటం, త్రెల్లటం, మడియటం, తెగటం, డీల్పడటం, మొదలైడటం, అడగటం, పోలియటం' మొదలైనవి. సమయ అనేది చచ్చుకు పర్యాయపదం. ఈల్ల పుస్తకాల్లో నీలుగు వాడుకలో నిలిచిన మాటలు. 'తెగ నీలుగుతున్నావే?' లాంటి అక్షేపణల్లో నిజానికి 'చచ్చు' అనే అర్థంకన్నా బాధపడు, విర్రవీగు లాంటి అర్థాలే ఉన్నాయనిపిస్తుంది. చాలా పదబంధాల్లో, నుడికారాల్లో చచ్చుకు బాధపడటమనే అర్థమే పర్యాయంగా ఉన్నట్లుంది. ఉదాహరణకు - "ఈ పని చేయలేక చస్తున్నాను; వచ్చాడా చచ్చాడా? వింటాడా చస్తాడా? చచ్చిన చావుగాకుండా ఉంది; ఎలాగో పూర్తిచేసి చచ్చాడులే!" వంటివాటిని చిత్తగించండి. చక్కడగు అంటే 'ముక్కలగు' అని అర్థం. తుంగటం అనేది త్రుంగు అనే ప్రాచీన క్రియాపదం నుంచి పుట్టిన భావార్థకం. దీనికి కావ్యప్రయోగమే గతి. మడియ అంటే చచ్చు. పొలియు అంటే 'పోలి' (అంటే బలి) కావటం. డీల్పడు అనే పూర్వకాల ప్రక్రియాపదానికి నేటి 'డిలాపడు' అనేదానికి సంబంధంలేదు. ఈ డీలా హిందీ నుంచి ఎరువుగా వచ్చిన మాట. త్రెల్ల పాత తెలుగు క్రియ. నేటి వాడుకలో ఈ మాటలేదు.

చంపు అనే క్రియకయితే ఇంకా చాలా పర్యాయపదాలున్నాయి తెలుగులో - "త్రుంచు, చిరుము, తెగలార్చు, పరిమార్చు, పొరిగొను, పిల్చు మార్చు, తునుము/దునుము, చక్కడచు, కూల్చు, తెగు, మడుపు, చున్నిగొను, రూపుమార్చు, కీటడ(గిం)చు, మడియించు, తూలించు, మలుపు, మలుచు, వెంపరలాడు, నుగ్గాడు, జక్కాడు, పగదెంచు, చెండు, చెండాడు, సదమదమొనరించు, చదుపు, పీచమడచు, మలుము, చాగరలాడు, పిలుకు మార్చు, ముగియించు, మరుము చేయు, అడచు, సమయించు, పొరిగొను" వగైరాలు. వీటిలో అత్యధిక సంఖ్యాకాలు పాత తెలుగు కావ్యాల్లో చంపు అనే అర్థంలో కనిపిస్తాయి. వెంపరలాడు అంటే ఇప్పటి అర్థం 'తాపత్రయపడు, గాభరాపడు' అని మాత్రం. తెగు అంటే ఇప్పటి అర్థం 'తెలిపోవు' అనేగాని చంపనికాదు. ఇలాంటి భేదాలను చెప్పటం గ్రంథవిస్తృతికి దారితీస్తుంది.

'చంపు(డు)' అనే అర్థంగల సంస్కృత పదాలు కూడా బోలెడున్నాయి - చేయు

వంటి పహాయ క్రియలు చేద్దాడని నామవాచక రూపాల్లో. “పాత్య, వద, హననం, హాతం, నిహారనం, హింస(నం), అలంభం, విశసనం, వ్యాపాదనం, ప్రమాపణం, విబర్ధణం, నికారణం, విశారణం, ప్రహసనం, పరాసనం, సంజ్ఞవనం, నిర్బంధనం, విప్రరణం, క్షణనం, పరివర్తనం, నిర్వాపణం, ప్రమథనం, క్రథనం, ఉజ్జాసనం, పింజం, విశరం, ఉన్నాథం, నాశం” వంటివి. వీటిలో “విశసనం, ప్రమాపణం, విశారణం, క్షణనం” వగైరాలు యజ్ఞసమయంలో జంతుబలియిచ్చేటప్పుడు బలిపశువును చంపడంలో వాడారు. నిర్వాపణంలాంటి మాటలకు ‘ఆర్పివేయటం’ వంటి అర్థాలున్నాయి. పరివర్తనం అంటే వదిలిపెట్టడం (దానదారల్లో). ప్రమథనమంటే బాగా చిలకటమని కూడా అర్థం చెప్పవచ్చు.

బతుకు/బదుకు (పూర్వరూపాలు బ్రతుకు, బ్రదుకు) శబ్దానికి పర్యాయపదాలు లేవట్లే. ఉన్నవి రూపాంతరాలు మాత్రమే తెలుగులో. సంస్కృతంలో “ఆజీవ(నం), జీవిత, జీవితం, జీవ(నం), వర్తనం, వృత్తి, వార్త, సత్వం, చేతన/చైతన్యం, అనుభరణం, ప్రాణధారణ” లాంటివి వున్నాయి. జీవన శబ్దానికి వీధనే అర్థాంతరముంది. పాత తెలుగులో జీవిత శబ్దానికి ఇప్పటి ‘జీత’మనే అర్థం ఉండేది. వర్తనం ‘ప్రవర్తన, నడవడి’ అనే ఇతరార్థాలున్నమాట. వృత్తి సరేసరి. పూర్వం “కృషి వాణిజ్యో వార్తా” అనే వినరణ ఉండేది. అంటే వార్తా శబ్దానికి ‘వ్యవసాయ వ్యాపారాలు రెండూ’ననే అర్థవిశేషం ఉండేది. ‘పుకారు, సమాచారం’ అనే అర్థాలు కూడా ఉండేవి. వీటిలో రెండో అర్థంలోనే నేటి ‘వార్తలు, వార్తాపత్రిక’ మొదలైనచోట్ల ఈ మాట వాడుకలో ఉంది. అనువులంటే ప్రాణాలు. వాటిని విలుపుకోవటం అనుభరణం. ప్రాణాలను (ఉగ్గబట్టి) ఉంచటం ప్రాణధారణం.

నవ్వులూ ఏడ్పులూ

మానవ గుణస్వభావాలను గురించి ప్రస్తావించేటప్పుడు ‘నవ్వు’తో మొదలుపెడతే వోయిగా ఉంటుంది. నవ్వు, నగవు అనేవి చారిత్రకంగా రూపాంతరాలు. అచ్చతెలుగు మాటలు. ‘అలరింత’ అనేది నవ్వుకు పర్యాయపదమని కొన్ని నిఘంటువులు చెప్తాయిగాని దానికి ‘సంతోష పెట్టడం’ అనే అర్థమే నేటి వాడుకలో పర్యాయం. ‘అలరింపు’ అనే రూపాంతరం దానికుంది. స్త్రీపురుషులు ఆన్యోన్యం పొగడటం, హాహారు చేయటం కూడా అలరింపే. ‘నవ్వు నాలుగందాల చేటు’ వంటి సామెత అనేకం వున్నాయి. అందులో చాలా రకాలున్నాయి. చిరునవ్వు, వెకిలినవ్వు, వెర్రినవ్వు, బొబ్బనవ్వు - వగైరాలు. పళ్లు కనపడకుండా నవ్వేది చిరునవ్వు. పాతకాలపు కావ్యాల్లో దాన్ని అలరినవ్వు (=కొద్దిపాటి నవ్వు) అనేవాళ్లు. సమయ సందర్భాల్లేకుండా విరగబడి నవ్వుతే అది వెకిలినవ్వు. అమాయకంగా నవ్వుతే అది వెర్రినవ్వు. అపులేకుండా పగలబడి నవ్వుతే పిచ్చినవ్వు. అపుకోలేకుండా పగలబడి పెద్దప్పుడు చేస్తూ నవ్వుతే అది బొబ్బనవ్వు. ఇలా అనేకం.

నవ్వుకు పర్యాయార్థకాలని చెప్పడగ్గ సంస్కృతపదాలు “హాసం, హాసం, హాసనం, హాసితం, స్మితం, విహాసితం, విహాసనం, అతి హాసం, అట్టహాసం, సోత్సాహం, ఆచ్యురితకం, ఉపహాసితం” మొదలైనవి. వీటిలో హాసం, హాసం సరస్వర రూపాంతరాలు. అలాగే హాసనం, హాసితం అనేవీ, విహాసితం, విహాసనం అనేవీ. స్మిత శబ్దానికి చిరునవ్వుని అర్థం. కోపంతో కూడిన పెద్దనవ్వు అతిహాసం. బొబ్బనవ్వుకు సమానార్థకం అట్టహాసం. ఈ కాలానికి ఈ మాటకు కొంత అర్థం మారింది. “వార్లెంట్లో పెల్లి అట్టహాసంగా ఆరిగింది” వంటి వాక్యాల్లో ■ మాటకు ‘జబర్దస్తీగా, అడంబరంగా’ అని అర్థం. అతిహాసానికి ఉచ్చైర్దాసమనే మరో పేరుంది. ఉచ్చైః అంటే పెద్దగా. ■ నవ్వులం అతిహాసం. ఎత్తిపాడుపుగా నవ్వుతే దాన్ని ఆచ్యురితకం అంటారు. సోత్సాహమనీ అంటారు. ఉత్సాహ అంటే ఎత్తిపాడుపు. విహాసితం, విహాసనం అనేవాటికి పరిపాలి నవ్వు అని అర్థం చెప్పవచ్చు. అంటే అటు చిరునవ్వు కాక, ఇటు పెద్ద నవ్వు కాక మధ్యరకంగా ఉండే నవ్వుని అర్థం. చిరునవ్వునే అర్థంలో స్మిత శబ్దంకన్నా ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట ‘దరహాసం’. దరం అంటే సగం. నవ్వి నవ్వునట్లుండేది దరహాసం. కొందరు ‘దరస్మితం’ అనికూడా ప్రయోగించారు కవులు.

నవ్వుకు విరుగుడు ఏద్యు. ఏద్యుకేమో నవ్వే వ్యతిరేకం. ఏడుచు/ఏడ్చు అనే దాతురూపం మీదినుండి ఏర్పడే వామశబ్దం ఏద్యు. దీనికి ‘అరపు, మొరలిడుట, వాచరచటం, వాపోవటం’ అనేవి పర్యాయార్థకాలని తెలుగు విఘంటువులు పేర్కొంటాయి. అరచు అనే క్రియా పదంనుంచి అరపు పుట్టింది. దానికి ‘కేకలు వేయటం, పెద్దగా మాట్లాడటం, గొంతు చించుకోవటం’ మొదలైనవి ఈనాటి అర్థాలు. పెద్దగా ఏడ్చినప్పుడు ఈ మాటను ప్రయోగిస్తారు. దుర్యోధనుడి చావు విన్న ధృతరాష్ట్రుడు ‘అవరచిన ట్లరచెన్’ అని భారతంలో కనిపిస్తుంది. ‘అంబా’ అని అరచినట్లు దీనంగా ఏడ్చినప్పుడు ఈ మాట పుట్టినట్లుంది. మొర అంటే ప్రార్థన. మొర్రోమనటం ఈ మొరమంచే పుట్టింది. ఏదో చెప్పుకుంటూ ఏడ్వటానికి ఈ పేరు. పాతన భాగవతంలో ఈలాంటి ప్రయోగాలు కనిపిస్తాయి - ‘కుయ్యో! కవియోగివంద్య’ మొదలైనవి. వా అంటే నోరు. వాచరచటం అంటే నోరు కొట్టుకుంటూ ఏడవడం. ‘వాడు వెత్తినోదూ మొత్తుకున్నాడు’ లాంటి మడికారాలున్నాయి తెలుగులో. ‘అవ్వవ్వా’ అంటూ ఏడుస్తూ నోరు కొట్టుకోవటం మన్నమాట. వాపోవు అంటే రుఃఖించు. ‘నోరు పారేసుకోవటం’మంటారే అలాగే గొంతెత్తి ఏడ్వటానికి వాపోవటమని పేరు. ఒక అధునిక మహాకవి విచిత్ర ప్రయోగం చేశాడు: “ఏనిర్చాగ్య నిరర్త నీరవగళం బెల్లెత్తి వాపోవునో!” అని. ఆ గళం (=గొంతు) నీరవం (నిర్+రవం=చప్పుడు లేనిది). అంటే వినిపించనిది. ■ గళమెత్తి ఏడవటం చాంత పూడిపోయిన ఆ గొంతును మరోసారి ఎల్లెత్తి (ఎలుగు=గొంతు) - అంటే గొంతెత్తి - ఏడ్చాడని వర్ణన! అదేమి ఏదో, ఎలా ఏడ్చారో, దానికి ఒక్కమాటలో వింపేరో రాసినాయనకే తెలియాలి. ఏమయితేనేం? వాపోవటం అంటే గొంతెత్తి ఏడవటం. ఈ పాతకాలపు మాట ఈనాటి పత్రికా భాషలో నిండొక్కుకుంది! “ఆ నాయకుడు వాపోయా”డని రాస్తుంటే, “మేం ఏడుస్తున్నామా?” అని కోపగించుకున్న నేత ఒక్కడూ లేడు! అదే విచిత్రం!

విద్యుక్తు పర్యాయార్థకాలని “మన్యువు, శోకం, క్రందనం, క్రందితం, ఆక్రంద(న)ం, రుదితం, రోదనం, క్రుష్టం, కృష్టం” వగైరా మాటలను చెప్పవచ్చు - సంస్కృతంలో. అయితే దుఃఖమన్న పదానికే తెలుగులో వాడుక ఎక్కువ. కోపంతో ఏదో విద్యును మన్యువంటారు. ఒకానొక ప్రబంధమందరి ‘వెక్కినమగు మన్యు వేగమున కాటుక కమ్ములు నీరు ధారలైపోగా ఏడ్చిందని శ్రీనాథుడు వర్ణించాడు. శోకమనేది సాధారణ పదం. వాల్మీకి మహర్షి శోకమే శ్లోకమయిందని చెప్తారు. రాగాలు తీస్తూ ఏడవలాన్ని శోకమంటారేమో తెలీదు. క్రందనం, క్రందితం, ఆక్రందం, ఆక్రందనం - అనేవి పరస్పరం రూపాంతరాలు. గొల్లుమని ఏడవలానికి ఈ పేర్లు సమానార్థకాలు. క్రుష్ట, కృష్ట శబ్దా లొకదానికొకటి రూపాంతరాలు. తెరలు తెరలుగా వచ్చే విద్యుకు, బొడ్డు చగ్గల్చుంచి వచ్చే విద్యుకూ ఇది సరైన పర్యాయార్థకాలు. కుమిలి కుమిలి ఏడిస్తే ■ విద్యును క్రుష్టమనాలి. రోదనం అంటే ప్రత్యేకమైన ఏదో కాదోగాని ఎవరో చెప్పిన సూక్తి ఉంది - “బాలానాం రోదనం బలం” అని. పసిపిల్లలు ఏడిస్తే ముంచిదనీ, బలం పెరుగుతుందనీ వాళ్ల విశ్వాసం. ఇదొకవిధంగా విపరీతార్థ కల్పనం. ఇక్కడ బాల శబ్దం కాక బాలా శబ్దముందనుకొంటే “అడవాళ్లకు ఏదో అయుధ”మన్న మాటతో పరిపోతుంది! ఒకే మాటను పెద్దలెన్ని విధాలుగా మలుచుకొని అర్థాలు చెప్తారో ఇలాంటి పదర్పాలు తేలుస్తాయి. ఈ సూక్తి పసిబిడ్డల కన్వయిస్తుందనుకొనేవాళ్లు వాళ్లను ఏడ్చించి తాము సంకోచిస్తుంటారు!

చచ్చు అనే తెలుగు మాటను ఎన్నిరకాలు వాడుతుంటామో - ప్రాచీన పోగొట్టుకొమ అనే సహజార్థం తప్పించి - తెలుగు వాళ్లది ‘విద్యు’ అనేదానికూడా అన్ని విశేషార్థాల్లో ఊతంకోసం, గట్టిగా చెప్పటంకోసం వాడుతుంటాం. “వాడు చెప్పిచచ్చాడులే! వాడు చెప్పేద్దాడులే!” అనే రెండురకాల వాక్యాలూ వాడుతుంటాం. “ఆ పనిచేసి ఏడు, ఏడిపివట్టే వుంది నీవన్నమాట, ఏడనగలిగితే ఎగసాయం (ఇక్కడ ‘చేయగలశక్తి ఉంటే’ అన్న అర్థం స్థానంలో ‘నష్టాలు భరించగలిగితే, నష్టం వచ్చిందని ఏడ్చి పరిపెట్టుకొనే ఓపిక ఉంటే’), వాడితెప్పడూ విడుపాలోచనే, వాల్లిద్దరూ ఎలా ఏడిస్తే ఏడికేం?” వగైరా వాక్యాలను పరిశీలించండి. ఈ మాటకు ‘సంభోగం, బలాత్కారం, దుఃఖం, అసహ్యం, అర్థరహితం, శక్తి’ వగైరా పరస్పర విరుద్ధార్థాలు తెలుగు నుడికారంలో వున్నాయి. ఈ ప్రయోగ విశేషాలను పరికించిన తర్వాత నవ్వు, ఏర్పూ అన్యోన్యం వ్యతిరేక పదాలని (అన్ని పదర్పాల్లోనూ) చెప్పటం కుదరదు - నిఘంటువు లేమని ఏడ్చినా!

మానవస్వభావాలు

సిగ్గు మానవస్వభావాల్లో మరో లక్షణం. ఈ తెలుగుమాటకు “నాన, పిచ్చితి, బొనుకు, పుయిలోట” అనేవి తెలుగు పర్యాయపదాలు. చీటిలోని మొదటి రెండు మాటలూ ప్రాచీన కావ్యాల్లో తరుచుగా కనిపిస్తాయి. పుయిలోడు అనే క్రియాపదం

నుంచి విరుద్ధమాట పుయిలోట అనే వామవాదకం. 'వెనుకాడు, బంకు' అనే విశేషార్థాలుకూడా ఈ మాటకున్నాయి. బొమ్మకుమాత్రం మారుమూల పదమే. ఇప్పుటి వ్యవహారంలో 'సిగ్గు దీడియం, సిగ్గులజ్జ' అనే బంటు మాటలకు వాడుక ఎక్కువ. 'దీడియ' అనే కన్నడపదం తెలుగులో దీడియంగా మారింది. ఒకే అర్థంగల రెండు మాటలను వాడటం నొక్కిచెప్పటంకోసం.

సిగ్గుకు సమానార్థకాలైన సంస్కృతపదాలు "లజ్జ, త్రస్, వ్రీడ, హ, మందాక్షం, అపత్రన, పుచ్చటిక, పుచ్చడి" అనేవి. లజ్జశబ్దానికి లజ్యా అనే రూపాంతరం కూడా ఉంది. మహాభారతంలో ధర్మానికి లజ్జ భార్య అనీ, వివయానికి తల్లి అనీ ఒక ప్రస్తావనలో వస్తుంది. 'అత్తపత్తి' చెట్టును కూడా లజ్జశబ్దంతో వ్యవహరిస్తారు - తాకితేదాని ఆకులు సిగ్గుపడ్డట్లు ముడుచుకుపోతాయి కాబట్టి. త్రపాశబ్దానికి 'నూన్నడు, విన్నపోపు' అనే అర్థాంతరముంది. వ్రీడశబ్దానికి 'వ్రీక' అనే రూపాంతరముంది. వ్రీడనం అంటే 'తలవంచటం'. అంటే సిగ్గుపడటం. సమాసాల్లో మాత్రమే వ్రీ శబ్దానికి తెలుగు కావ్యాల్లో ప్రయోగమెక్కువ. దక్షుడి కుమార్తె అనీ, ధర్మానికి భార్య అనీ వ్రీకి పురాణాల్లో రూపకల్పన చేశారు. వ్రీతి అన్నా సిగ్గే. అదో రూపాంతరమన్నమాట. మందాక్షమంటే మందంగా ఉన్న అక్షులు (కళ్లు) ఉన్న స్త్రీ అన్నమాట. సిగ్గుతో కళ్లు వాల్చటం మందాక్షం. అపత్రనం అంటే (సిగ్గుతో) తల తిప్పుకోవటం, మొఖం తప్పించటం. తక్కిన రెండు మాటలూ కేవలం నిఘంటువుల్లో మాత్రం కనిపించేవి.

ధయ శబ్దానికి పర్యాయపదాలైన సంస్కృతం మాటలు "దరం, త్రాసం, భీతి, ఉద్యేగం, సాధ్యసం" అనేవి. 'విదుగు, చీలు' మొదలైన అర్థాల్లో దర శబ్దం వాడారు. గుండెదడ, వణుకు వంటి లక్షణాలున్నది కాబట్టి త్రాసమన్నారు. 'భీతి'కి 'భీ' అనే రూపాంతరముంది. అది 'భీకర' వంటి శబ్దాల్లో భాగంగా వినిపిస్తుంది. ఆరాటపడటం ఉద్యేగం. లేని ప్రమాదాన్ని ఊహించుకొని భయపడటం, ఆకస్మికంగా జడుసుకోవటం, గందరగోళపడటం అనే అర్థాల్లో సాధ్యస శబ్దం వాడారు. చీలన్నటిలో ధయ శబ్దానికి నిత్యవ్యవహారాలలోను, సాధ్యస శబ్దానికి వాటక సాహిత్యంలోనూ ఎక్కువ వ్యాప్తి ఉంది. సిగ్గు లజ్జ అనే ఒకే అర్థంగల రెండు మాటలను వాడినట్లే భయభీతులనే మాటలను కూడా వాడుతుంటాం. ఎటొచ్చి భయం, భీతి అనే రెండూ సంస్కృత పదాలు కావటమే విశేషం.

భయ శబ్దానికి సమానార్థకాలయిన తెలుగుమాటలు "వెర, వెరపు, అరుకు, అదరు, అడరు, బెడరు, దడుపు, జడుపు, ఓజ" వగైరాలు. వెర-వెరపులూ, అందరూ-అడరులూ, దడుపు-జడుపులూ పరస్పరం రూపాంతరాలు. వెర శబ్దాన్ని ఉపాయమనే అర్థంలో కూడా ప్రయోగిస్తారు. అరుకు కావ్యాల్లో కనిపించేమాట. అదరూబెడరూ అనే జంటమాటలు వాడుకలో ఉన్నాయి - ఒకే అర్థం బోధిస్తూ - భయభీతుల్లా. ఓజశబ్ద విషయం సందేహస్పదం. కొన్ని నిఘంటువులు 'దిగులు' శబ్దాన్ని భయపర్యాయమని పేర్కొంటున్నాయిగాని నేటి వాడుకలో అది 'లెంగ'కే తుల్యార్థకంగా వినిపిస్తుంది.

మానవ స్వభావాల్లో గర్వమొకటి సర్వసాధారణం - అనేక కష్టాలు తెచ్చేది కూడా. అచ్చ తెలుగులో “అము, గరువం, డంబు, మురిపం, మురుపు, త్రుళ్లు” అనేవి గర్వ శబ్దానికి పర్యాయపదాలుంటారు. అము సంస్కృతంలోని ‘అహం’ నుంచి ‘హము’ అనే మధ్యరూపం నుంచి పుట్టిందంటారు. అలాగే గరువం గర్వ శబ్దభవం. డంబు అనేమాట కావ్యాల్లో ఎక్కువ వ్యాప్తిగలది. దానికి గర్వమనేకాక ‘అర్భాటం, అడంబరం’ అనే అర్థాలుకూడా ఉన్నాయి. మురిపం అనేదానికి ‘మురిపెం’ అనే రూపాంతరముంది. ‘ముద్దుమురిపెం’ వంటి ప్రయోగాల్లో ఈ మాటకు గర్వమనే అర్థమే లేదిప్పుడు. త్రుళ్లు అనేది పాతమాట. “ఎందుకంత తుల్లిపడతావ్?/మిట్టిపడతావ్?” అనే సందర్భాల్లో ‘ఎగిరిపడటం’ అనే అర్థమే మిగిలింది. గంతులకు తుల్లింతలు అనే అర్థముంది. గర్వంలేకపోతే మిడిసిపడటం లేకపోవచ్చుకాబట్టి తుళ్లు, మిడిసిపాలు అనేవి గర్వఫలితాలని చెప్పాలి.

గర్వపర్యాయాలు సంస్కృతంలో చాలా ఉన్నాయి. “అభిమానం, అహంకారం, అహంమతి, అహంమానం, అపలేపం, అవలేపం, అటోపం, అవష్టంభం, అమందోన్నతి, అరంభం, దర్పం, స్యయం, చిత్తోద్రేకం, మందం, ఉద్దతి, ఉత్సవం, ఔద్దత్యం, కాండం, ఖరుపు, గంధం, ధ్వజం, ధృష్టత, ప్రాగల్భ్యం, మూదం, ఉత్సేకం” వగైరాలు. వీటిలో కొద్దిపాటి అర్థభేదాలతో ‘గర్వం, మదం, దర్పం’ అనే మాటలు ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్నవి. ‘మానం’ అంటే పొగరు, అత్మగౌరవం. అవి ఎక్కువగా ఉండటం అభిమానం. దుర్యోధనుణ్ణి అభిమానధనుడనేది ■ అర్థాల్లోనే. అహం అంటే నేను. నేనే ముఖ్యం, నాకన్నా మరొకటి/మరొకరు ఎక్కువకాదనే భావాన్ని - అంటే దురభిమానాన్ని - వ్యక్తం చేసే మాటలు ‘అహంకారం, అహంమానం, అహంమతి’ అనేవి. అపలేపం, అవలేపం అనేవి రూపాంతరాలు - మదం, మూదం - లాగా; ఉద్దతి - ఔద్దత్యంలాగా. అటోపమనే దానికి అర్భాటమనే అర్థాంతరముంది. అవష్టంభ మనేదానికి తెలుగు ‘మిడిసిపాలు’ అనేది సరైన సమానార్థకం. అరంభ శబ్దానికిప్పుడు ‘మొదలు’ అనే అర్థమే వాడుకలో మిగిలింది. అలాగే గంధ శబ్దానికి ‘వాసన; ప్రాగల్భ్య శబ్దానికి (ప్రగల్భం నుంచి విర్భక్త తర్జిత రూపం) వాచాలత, మూలకారితనం; కాండశబ్దానికి చెట్టుమొదలు; ధ్వజ శబ్దానికి జెండా; ఉత్సేక శబ్దానికి తొందరపాలు’ అనేవి నుంచి వ్యాప్తిగల సాధారణార్థాలు ఈ కాలంలో. ‘ధ్వజభంగం’ వంటి పదబంధాల్లో తప్ప ధ్వజశబ్దానికి గర్వమనే అర్థం ఈనాడు లేదు. ధృష్టత అనేదానికి ‘మొండితనం, పట్టుదల’ మొదలైన అర్థాలు నిలిచాయి. చిత్తంలో - అంటే మనసులో - పుట్టిన ఉద్రేకానికి పరితంకాబట్టి చిత్తోద్రేకమనే వర్ణనాత్మక పదం కల్పించారు స్యయ శబ్దానికి కావ్యాల్లో ప్రయోగం ఎక్కువ. అమందం అంటే తక్కువ కానిదని అర్థం. తన ఉన్నతి - అంటే ‘ఎక్కువతనం/అధిక్యం’ - ఎవరి లక్షణాలకన్నా తక్కువదికాదనే భావాన్ని అమందోన్నతి అనే వర్ణనాత్మక శబ్దం ద్వారా ప్రకటిస్తారు. గర్వం, మదం ఒక్కటేనని ఒప్పుకోవటం కష్టం. దర్పం అంటే డంబమని చెప్తారుగాని అది గర్వమో గర్వప్రదర్శనమో తేల్చిచెప్పలేం.

ఓర్పు మానవ స్వభావాల్లో మంచి లక్షణం. ఈ తెలుగుమాటకు ‘ఓరిమి, ఓర్మి’ అనే రూపాంతరాలూ, ‘నిమ్మలం, సైరణ, తాలిమి, తాలిక’ వంటి పర్యాయపదాలూ

ఉన్నాయి. విమృశమునే మాటకు మాండలికంగా 'మెల్లన, తాపీ' వగైరా అర్థ విశేషాలున్నాయి. సైరించు అనే క్రియా పదానికి పంటరించిన నామవాచకపదం సైరణ. తాలిమికి తాలి అనే రూపాంతరముంది. తాకు అను క్రియకు దగ్గర చుట్టం తాలిక అనేమాట. సైరణ, తాలిమి శబ్దాలకు కావ్యప్రయోగాలెక్కువ. తాలిక మారుమూల మాట.

ఓర్పుకు పర్యాయార్థకాలైన సంస్కృత పదాలు 'క్షమ, క్షాంతి, సహనం, తిరీక్ష' అనేవి. క్షమా శబ్దానికి తెలుగు కావ్యాల్లోనూ సహన శబ్దానికి నిత్య వ్యవహారంలోనూ వాడుక ఎక్కువ. క్షమాక్షాంతులు పరస్పర పంటంధమున్న రూపభేదాలే (ధమ-బ్రాంతి, ప్రమ-ప్రాంతి అన్నట్లు). తిరీక్షా శబ్దానికి తిరీక్ష అనే రూపాంతరముంది. భాగవత పురాణం ప్రకారం క్షేమానికి తల్లి, ధర్మానికి భార్య అయిన దక్షప్రజాపతి కుమార్తెకు తిరీక్ష అని పేరు.

ఓర్పు లేనప్పుడు పుట్టేది ఓర్పుమి. ఈ పదం ఓర్పు(కొను) అనే దాతువునుంచి పుట్టిన తద్విత రూపం. ఈ తెలుగుమాటకు 'ఈశు, ఈరపం' అనేవి పర్యాయపదాలు. ఈశు సంస్కృతంలోని ఈర్ష్య శబ్ద భవమంటారు. ఈర్ష్యకు పర్యాయార్థకాలయిన సంస్కృత పదాలు 'అసూయ, మత్సరం, రాగం, హంస' అనేవి. అసూయ తెలుగులోకూడా ఎక్కువ వాస్త్రంలో ఉన్నమాట. మత్సర శబ్దానికి మత్సరమనేది తద్భవరూపం. రాగ శబ్దానికి అనేకార్థాలున్నాయి. విరాగి అనే మాటకు అసూయలేని వాడని అర్థమేమో తెలియదు. హంసకూడా అనేకార్థభేదాలున్న మాట. సువిశాలమైన దేశంలో దిన్న కాలాల్లోగాని, దిన్న ప్రాంతాల్లోగాని ప్రత్యేక మాండలికార్థాల్లో ఉన్న మాటలు నిఘంటువుల కెక్కిరిసికి నానార్థాలు వస్తాయి. సామాన్య రచయితలూ ద్వర్ధికావ్యానూ, శ్లేషరచనలూ చేసే పండితులూ ఈ నానార్థాలను ఒక వరసగాని, వావిగాని లేకుండా వాడి సాహిత్యమంటే పాఠకులు భయపడే దుస్థితి కల్పిస్తుంటారు!

మానవ స్వభావాల్లో అనర్థకరమైనా జీతించిపోయినవాటిల్లో కోపమొకటి. అది సంస్కృతపదం. దానికాభాషలో "క్రోధం, అమర్ష, రోషం, ప్రతిఘ, రుట్టు, రుష, ఉత్సవం, మత్సరం, భౌమం, మన్యువు" వగైరాలు పర్యాయపదాలని నిఘంటువులు చెప్తాయి. నీటిలో 'రుట్టు, రుష, రోష'మనేవి రూపాంతరాలు. అమర్ష అంటే అనాలోచితంగా వచ్చేదని అర్థం. అందుకే కోపం రాగానే పది అంతలు లెక్క పెట్టమనేలాంటి ఉపాయాలు చెప్తారు పెద్దలు. ■ గడువులోగా ఆలోచించే వ్యక్తికి వచ్చిన కోపం మాయంకాక తప్పదు. ఉత్సవ శబ్దాని కీకాలానికి 'వేడుక, పండగ, ఊరేగింపు, జాతర' మొదలైన అర్థాలు వచ్చాయి. ఉత్సవం, వేడుకా రెండూ ఒకటేనని గుర్తించని విద్వాంసులు 'ఉత్సవ వేడుక'ల వంటి దుష్ప్రమాసాలు వాడుతుంటారు. ఉత్సవమంటే నీజానికి పొంగివచ్చిన భావమని అర్థం. మత్సరాన్ని అసూయకూడా నిఘంటువులు పర్యాయపదంగా పేర్కొంటున్నాయి. ఇలాంటి సందర్భాల్లో నీజానికి ఒక మాటకు మరోమాట అన్ని సందర్భాల్లోనూ పర్యాయపదం కానేకాదనీ, పోస్తవంలో ఏ కొంచెం అర్థ భేదమూలేని పర్యాయపదాలంటూ ఏ భాషలోనూ ఉండవనీ, ఒకే భాషలో ఏకభావానికి భిన్నపదా బుండటమన్నది భ్రాంతిమూలకమేగాని వాస్తవం కాదనీ నిరూపిస్తాయి. సన్నిహిత భావాలను వ్యక్తీకరించటంలో ఏది పూర్తిగా పరైన

మాటో తేలక, తేల్చుకోలేక గురికిదెత్తెడెడంగా వాడే పదాలనే పర్యాయపదాలని భావిస్తుంటారు. ముమ్మళ శబ్దానికి యుద్ధమనే అర్థంకూడా ఉంది. కోపం రాకపోతే యుద్ధం చేయమనో, యుద్ధం కోపం వస్తేనే చేసేదనో సంబంధకల్పన చేసుకొని ఈ మాటను ఇటు కోపానికి అటు యుద్ధానికి పర్యాయపదమంటారు. భూమి శబ్దానికి పెద్దదని అర్థం. అందుకే చాలా పెద్దదికాబట్టి భూమి అనే పేరువచ్చింది. బహుశా పెద్ద అపకారమే చేయగలదు కాబట్టి కోపాన్ని భూమిమన్నారేమో తెలియదు. ఏమైనా ఈ అర్థంలో అది మారుమూల మాట.

కోప శబ్దానికి దీర్ఘమైన తెలుగుమాటలు "అలక, అల్క, కినుక, కిన్క, కనలు, మోడి" అనేవి. అలక వ్యవహారంలోనూ, కినుక కావ్యాల్లోనూ ఎక్కువ వాడుకలో ఉన్న మాటలు. కనలుకూడా కావ్య భాషా శబ్దమే. ప్రణయ కోపమనే అర్థంలో 'హిలలక' అనే తెలుగు సమాసం వాడుకలో ఉంది.

కోప కారణాలు అనేకం. అందులో మోసం ముఖ్యమయింది. మోసానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ అచ్చ తెలుగు మాటలు "కికురింత, కుచ్చితం, రవలి, రక్కు, పొర, దగా" మొదలైనవని నిఘంటువులు చెప్తాయి. కికురించు అనే క్రియా రూపంనుంచి ఏర్పడ్డ కికురింత ఒక కృదంత రూపం. దానికి కావ్యాల్లోనే ప్రయోగం. ప్రజా వ్యవహారంలో మోసం తరువాత ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట 'దగా' దీర్ఘాంత శబ్దాలు తెలుగు మాటలు కావనేది కొండ గుర్తు. ఇది ఉర్దూనుంచి వచ్చినమాట. కుత్తివమనే సంస్కృత శబ్ద భవం కుచ్చితం. మోసంకన్నా తీవ్రమయింది. రవలి, రక్కు అనే రకారాది పదాలు రెండూ ప్రాకృత భాషనుంచి తెలుగులోకి వచ్చినవని కొందరి వాదన. రక్కు అనేది టక్కు అనే తెలుగుమాటను నొక్కి పలికిన రూపమని మరికొందరు. 'టక్కుటమారగోకర్ణ గజకర్ణ ఇంద్రజాల మహేంద్రజాలాది విద్యల ప్రస్తావన కాశీమజిలీల వంటి పుస్తకాల్లో చాలాసార్లు కనిపిస్తాయి. పొర అనేది అచ్చ తెలుగు మాట. కనుకట్టు కట్టడం, కంటికి తెరగట్టినట్లు, ఉన్నది లేనట్లు, లేనిది ఉన్నట్లుగా చూపడం పొర.

మోసానికి సంస్కృతంలో "కపటం, దంభం, వ్యాజం, ఉపధి, చద్య, కైతవం, కుస్పతి, నికృతి, శాత్యం, ప్రతారణం, వంచన, అపదేశం, కృత్రిమం, అతి సంధానం, అభిసంధానం, మాయ, భ్రమ, మోహం, ద్రోహం" వంటివి పర్యాయార్థకాలంటారు. దంభ మంటే డంబం. వ్యాజం అంటే వంక. చద్య అంటే మారురూపం. కైతవమంటే కితవుడు (జూదగాడు) చేసే మోసం. శాత్యం అంటే మొండితనం. ప్రతారణ అంటే పెద్ద మోసం. కృత్రిమం అనేది కల్పించి చెప్పింది కావచ్చు; చేసింది కావచ్చు; 'యామా సా మాయా' అని 'ఏదిలేదో అదే మాయ' అని య,ను-లు తిరగబడి ఏర్పడ్డ మాటగా దీన్ని కొందరు చిహ్నిస్తారు. ఒకదాన్ని చూసి మరొకటనుకోవటం భ్రమ. దీన్నించి భ్రాంతి అనే మాట పుట్టింది. (అసలే లేనిది ఉన్నదనుకోవటం భ్రమ. దీన్నించి 'ప్రాంతి' అనే మాట పుట్టి దేదాంతుల వాడుకలో మిగిలిపోయింది). మోహం అంటే దేనిమీదనైనా విపరీతమైన కోరిక పుట్టించడం. అది ఒకరకమైన మోసం కిందే లెక్క. ద్రోహం నమ్మించి మోపగించటం. లేనిదాన్ని కల్పించటం అభిసంధానం.

గృహోపకరణాలు

గృహోపకరణాలనగానే మొట్టమొదట వంటసామగ్రి గుర్తుకు వస్తుంది. వంటకు ముఖ్యం కుండ. ఇది తెలుగు మాట. ఇది సాధారణంగా మట్టితో చేసిన వస్తువు. దీనికి 'కడవ' అనే మరో తెలుగుమాట పర్యాయపదం. తయారీలో వాడిన వస్తువులట్టి పేర్లు మారుతాయి. రేకుతో చేసినవాటిని 'బుంగ/బుంగి, పంటి, బుడ్డి, బూజా' వంటి పేర్లతో భిన్న ప్రాంతాల్లో పిలుస్తారు. వెదురు మొదలైన వాటితో అల్లి తయారు చేసిన వాటిని 'గంప, తట్ట(ం)/తట్టి, అంచ, కొల్లాం, పుటిక, గుట్ట, గుల్ల, జొల్ల, బానె, నూవి, బుట్ట' మొదలైన పేర్లతో అయీ ప్రాంతాల్లో వ్యవహరిస్తారు. అకులతో చేసిన పాత్రను 'కమ్మ' అంటారు. ఇదే అత్యంత ప్రాచీనమయింది. మానవ నాగరకత తొలిదశలో ఆకులే పాత్రలుగా వాడారు. తరువాత మట్టివి, లోహంతో చేసినవి, గాజుతో పింగాణీతో చేసినవి వాడుకలోకి వచ్చాయి.

కుండ శబ్దానికి పర్యాయార్థాలుగా సంస్కృతంలో చాలా పదాలున్నాయి. "ఘటం, కలశం, కుంభం, పాత్రం, భాజనం, భాండం" వగైరాలు. ఘటమనేది మట్టితో చేసిన పెద్దకుండ. ఈ మాటకు 'తల, శిరస్సు' అనే అర్థాలు కూడా వచ్చాయి. కలశ శబ్దానికి 'కలసి, కలశి, కలసం' వంటి రూపాంతరాలున్నాయి. పృథ్వీ స్పృష్టం కాదు. కుంభమనేది మట్టిపాత్రకే పేరు. 'కు' అంటే భూమి. భూమి మీది మట్టితో చేసింది కుంభం. పాత్ర అనేదే ప్రాచీనతమం. అది పత్ర శబ్దభవం. పత్రం అంటే ఆకు. ఈ మాట వస్తుస్వభావం మారినా నేటికీ సాధారణ పదంగా వాడుకలో నిలిచింది. దోవ/దొప్పలాగా ఉన్నా, ఆకు లాగా వాడినా, కుండలాగా వండటానికి ఉపయోగపడ్డా, దాని రూపంతో, మూలవస్తువుతో నిమిత్తం లేకుండా 'భాజన'మనవచ్చు. 'భోజన భాజనా'లని సాధారణ వ్యవహారంలో కూడా ఈ మాట నిలిచింది. భాండం అనేది ఏ పాత్రకయినా పరిపోయే మాట. అది చిన్నదయితే 'భాండక'మనేవాళ్ళు. 'గ్రంథభాండాగారం' వంటి సమాసాల్లో ఇది వస్తువులను 'దాచే' పెట్టెలాంటి వస్తువనే అర్థంలో వాడుకలో ఉంది.

కేవలం వంటకు వాడే కుండలకు సంస్కృతంలో మరికొన్ని పేర్లున్నాయి. 'స్థాలి, ఉఖా, పిష్టపచనం, ఋజీషం, పిఠరం' వగైరా. స్థాలీ శబ్దాన్ని నేటికీ వివాహ సమయంలో 'స్థాలీపాకం' నిమిత్తం వాడుతున్నాం. ఉఖా శబ్దం వైదిక సంస్కృతంలోది. నీళ్లు కాచే పాత్రను ఈ పేరుతో పిలిచేవాళ్ళు. పిష్టపచనమనేది వర్ణనాత్మక శబ్దం. పిష్టం అంటే పిండి. పిండి వంట చేసే పాత్రను ఈ పేరుతో వ్యవహరించేవాళ్ళు. ఋజీష శబ్దానికి ఋజీషమనే రూపాంతరముంది. ఇది వేదకాలంలో వేపుడుకు వాడిన పాత్రకు పేరు. దాన్నే జల్లేడలాగా కూడా వాడేవారు. బోలుగా ఉండే పాత్రను పిఠర మనేవాళ్ళు. దానికి పిఠరకమనే రూపాంతరముంది. పచ్చికుండను

అనుకుంభమని పిలిచారు. చిట్టలున్న కుండకు చిద్రకుంభమని పేరు. కేవలం నీళ్లు విలవ చేయడానికి వాడితే దాన్ని జలకుంభ మనేవాళ్లు.

అన్నం తినడానికిగాని, వడ్డించడానికిగాని వాడే వస్తువును తెలుగులో పళ్ళెమంటారు. దానికి 'పళ్ళం, పళ్ళెరం' అనేవి పూర్వరూపాలు. మామూలు వాడుకలో ఉన్నమాట 'కంచం'. ఇది కంచుతో చేసింది కాబట్టి ఈ పేరు వచ్చిందని కొందరంటారు. 'కందును, తెలుకు' అనే మరీ రెండు తెలుగుమాటలు పర్యాయపదాలుగా వాడుకలో ఉన్నాయి. వెదురుతోగాని పేముతోగాని అల్లిన పళ్ళెన్నే కొందరు తెలుకంటారు. ఈ తెలుగు మాటలకు పర్యాయార్థాలుగా సంస్కృతంలో 'పత్రం/పాత్రం, పట్టం/పట్టిక, భాజనం, కోశం/కోషం, ఫలకం, పుటకం, శరావం/శరావకం, శాలాజీరం, వైతలం' మొదలైన శబ్దాలున్నాయి.

పత్రం, పాత్రం, భాజనం - అనే మాటలు అటుకుండకూ, ఇటు అకుకూ/విస్తరికీ పర్యాయపదాలుగా ఉన్నాయని గమనించాలి. చదునుగా వెడల్పుగా ఉన్నవాటిని పట్టం/పట్టికా శబ్దాలతో వ్యవహరిస్తారు. కోశ/కోష వామం గలవి మొగలాగా/గుంటగా ఉండేపళ్ళెలు. ఫలకం అంటే అంచులులేని పల్లెం - పలకవంటిది. పుటక శబ్దానికి పుటమనే రూపాంతరముంది. పాధారణంగా ఇది రాగి పాత్ర. లేదా అకులతోనో తీగెలతోనో అల్లిన వస్తువు. ఒకటి రెండు పొరలున్నదిగాని, మడతలున్నవి కాని కావచ్చు కూడా. శరావం/శరావకం అనేది మట్టితో చేసిన పాత్రగాని, మూకుడుగాని, మూతగాని కావచ్చు. లోతు తక్కువగా ఉంటే శాలాజీరమని, ఎక్కువగా ఉంటే వైతలమని వ్యవహరించేవాళ్లు.

'చెంబు, ముంత, చేముంత, తంబుగ, సగ్గడ' అనేవి తెలుగు మాటలు - దిన్నప్రాంతాల్లో వాడుకలో ఉన్నవి. చెంబు అనేది మొదట రాగితో చేసినదానికే పేరు. మట్టిరయితే ముంత. చేతిముంత చిన్నది. చివరి రెండు మాటలు కావ్యప్రయోగాల్లో కవిపించేవే. సంస్కృతంలో వీటికి సమానార్థాలుగా 'కలాయసం, సూత్రాయణం, కాచపాత్రం, గుడ్డుకం, శుల్బం' అనే పదాలున్నాయి. కలాయసం సాధారణ పదం. సూత్రం (తాడు) కట్టి వాడేది సూత్రాయణం. దీనికి యజ్ఞయాగాది క్రతువుల్లో వాడుక. కాచమంటే గాజు. అది గాజుతో చేసింది కాబట్టి కాచ పాత్రమన్నారు. మధ్యయుగాల్లోనే దీని వాడుక - అతి ప్రాచీనకాలంలో అదిలేదు. గడ్డుక శబ్దానికి 'గడ్డాకం, గడు(కం)' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. మామూలుగా నీళ్లు తీసుకోవడానికి వాడే చెంబును ఈ పేరుతో పిలిచేవాళ్ళు. శుల్బమనేది రాగిచెంబు. దీనికి 'శుల్బం' అనే రూపాంతరముండేది. దీన్ని కొలతకు వాడేవాళ్లు. కంచు చెంబయితే శుల్బజమని పిలిచేవాళ్లు.

వస్తువులను దాచుకొనే పెట్టె అంటారు. (దాచి) పెట్టుకోడానికి పనికి వచ్చేది కాబట్టి పెట్టె అన్నారు. తెలుగులో దీనికి పర్యాయపదమని చెప్పదగ్గ మరో తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదు. సంస్కృతంలో 'పేటి(క), సముద్రం, సంపుటం, పటకం, మంజూష' వగైరా మాటలున్నాయి. తెలుగు మాట మంచే (పెట్టెమంచే) పేటికా శబ్దం విరుద్ధదనేవాళ్ళన్నారు. సోమరసాన్ని నింపే పెద్దపాత్రను వేదకాలంలో 'సముద్ర'మని పిలిచేవాళ్ళు. (ఉద్రశబ్దానికి నీళ్ళు అనే అర్థముంది). అది కొంచెం

చిన్నదయితే సముద్రక మనేవాళ్లు. గుండ్రంగాగాని, అర్థవంద్రాకారంగా గాని ఉంటే అ పెట్టెను సంపుటమనేవాళ్లు. వగలపెట్టెను సంపుటిక అని పిలిచేవాళ్లు. అది పెట్టె అయినా, బుట్ట అయినా, గాదె అయినా దాన్ని పిటకమనేవాళ్లు. దానికి 'పెటకం, పెటాకం, పేట్టాలం, పేట్టాలకం' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. మంజూషా శబ్దానికి 'మంజూష' అనే రూపాంతరముంది. అది కొయ్యది కావచ్చు, లోహవస్తువు కావచ్చు, బుట్టకావచ్చు.

గృహోపకరణాల్లో అత్యవసర వస్తువులని చెప్పదగ్గవి వంటాపెట్టాకు పనికివచ్చేవి. చేట వాటిలో ఒకటి. చెరుగు ధాతువు పూర్వరూపం నుంచి చేట శబ్దమేర్పడిందని ద్రవిడ భాషావాదులంటారు. చేటకు పర్యాయపదమని చెప్పదగ్గ మరో తెలుగుమాట ఉన్నట్లు లేదు. సంస్కృతంలోనూ 'శూర్పం/సూర్పం, ప్రస్టోటవం' అనే రెండే సమానార్థకాలున్నాయి. శూర్పశబ్దం అటు చెరగడానికి వాడే సాధనంగానూ ఇటు కొంతకు పనికివచ్చే పరికరంగానూ వాడుకలో ఉంది. తాలూతలుకూ మంచి మంచిగింజలను స్తుటంగా (స్పష్టంగా) వేరుపరిచేది కాబట్టి ప్రస్టోటవ మన్నారు. పెద్దవి అనే అర్థంలో శూర్పణ, శూర్పకర్ణం అనే పేర్లు గోళ్లకూ చెవులకూ అన్వయించి విర్వక్షవే. 'చేటెడు బియ్యం' వంటి మాటల్లో చేట కొంపాత్ర అనే అర్థంలో వాడుకలో ఉంది.

జల్లించడానికి వాడే ఉపకరణం బల్లెడ. ఈ తెలుగుమాటక్కడా మరో తెలుగు పర్యాయపదమున్నట్లు లేదు. సంస్కృతంలో 'చాలని, పాటీరం, తితఉవు' అనే మాటలున్నాయి. చలనం (కదలిక) ద్వారా జల్లిస్తుంది కాబట్టి చాలని అన్నారు. మూడో మాటకు తెలుగు కావ్యాల్లో ప్రయోగమే లేదు. పాటీర శబ్దానికి ఇతరార్థాలు చాలా ఉన్నాయి. చాలని అన్నదే సంస్కృతంలో మౌలిక పదం.

చెరిగిన, జల్లించిన వస్తువులను దాచి పొల్లును తొలగించడానికి వాడే వస్తువు చీపురు. అది చీపురు/చీకురు పుల్లల్లో చేసింది. పుల్లపేరే వస్తువుకు వచ్చింది. కొన్ని ప్రాంతాల్లో దానికి 'శృంగారకట్ట' అనే మిశ్రనామముంది. స్త్రీలు వాడ్డారు కాబట్టి శృంగారం తప్పలేదన్నమాట - చీపురు తిరగేసివా పదే! దీనికి 'పొరక(కట్ట), చీపురుకట్ట' అనేవి తెలుగు పర్యాయపదాలు. పొరక అంటే పుల్ల. వాడిన పుల్లలను ఈనెలను పురస్కరించుకొని 'కొబ్బరి చీపురు, ఈత చీపురు' వగైరాలేర్పడ్డాయి. సంస్కృతంలో దీనికి పర్యాయపదాలనదగ్గవి 'శోధని, సంమార్జని' అనేవి. 'ఊడిచేది, శుద్ధం చేసేది' అనే అర్థాల్లో శోధని అనే పేరు వచ్చింది. మార్జనం అన్నా శుద్ధి చేయటమే. అలా చేసేదికాబట్టి సంమార్జని అన్నారు. మొదటిమాట ఎక్కువ వ్యాప్తి గలది.

రోలూ రోకలి ఇప్పటికీ వాడుకలో ఉన్న సాధనాలు. ■ రెండూ తెలుగు మాటలే. 'రోలు' శబ్దానికి కొన్ని ప్రాంతాల్లో 'బిడి' అనే పర్యాయపదముంది - ముఖ్యంగా కన్నడ ప్రభావమున్న ప్రదేశాల్లో. మరోమాట ఉన్నట్లు తెలియదు. సంస్కృతంలో దీనికి పర్యాయపద మనదగ్గది 'ఉలూఖలం' అనే పదం. దానికి 'ఉదూఖల'మనే రూపాంతరముంది. ఇది కొయ్యతో చేసిన రోలుకే పేరని కొన్ని

నిఘంటువులు చెప్తాయి. తెలుగులోనయితే 'కొయ్యరోలు, రాతిరోలు' అనే వాడారు. రోకలికి మరో తెలుగు పేరున్నట్లు లేదు. సంస్కృతంలో 'అయోగ్రం, అయోమలం, గోకిలం/గోకిలం, పేశలం, ముసలం' అనే మాటలు పర్యాయార్థంలో ఉన్నాయి. అయ్యట్లానికి ఇనుమని అర్థం. ఇవప పొన్ను వేసిన రోకలిని అయోగ్రం అనే వాళ్లు. అయోమలం అలాంటిదే. గోకిలమనేది చేరోకలి, చిన్నది, పొన్నులేనిది. చెక్కడపు పనిచేసిన రోకలిని పేశలమనేవాళ్లు. పేశ శబ్దానికి వద్రంగి అనే పేరున్నది. చెక్కగా చెక్కిన రోకలిని పేశలమంటారు. దాన్ని యజ్ఞయాగాదుల్లో వాడేవారు. ముసల శబ్దానికి 'ముశలం, ముషలం' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. దీన్నే అయుధంగావాడే బలరాముణ్ణి ముసలాయుధుడంటారు. అది చిన్నదైతే 'ముషలక' మంటారు. Piston అనే మాటకు సమానార్థకంగా ముషలక శబ్దాన్నిప్పడు శాస్త్రగ్రంథాల్లో వాడుతున్నారు.

తిరగలి తెలుగుమాట. తిరిగే కలు (=రాయి) కలది కాబట్టి తిరుగలి/తిరగలి అనే పేరు వచ్చింది. కొన్ని ప్రాంతాల్లో దీనికి 'విసురురాయి' అనే మరో పేరుంది. తిరగలి శబ్దంలోని చివరి భాగానికి 'రాయి' అనే అర్థమున్నదన్న విషయం మరపువచ్చినందువల్ల 'కొయ్యతిరగలి' వంటి మాటలు పుట్టాయి. దీనికి సంస్కృతంలోని 'చక్రం, పేషణి' అనే పేర్లు సమానార్థకాలు. గుండ్రంగా ఉంటుంది కాబట్టి, ముక్కలు చేస్తుంది కాబట్టి చక్రమన్నారు గాని పేషణి అనేదే మామూలు వ్యవహారంలోని మాట. పేషణం అంటే పిండిగొట్టడం. కొందరు దీన్ని పేషణయంత్రమని నిఘంటువులకెక్కించారు.

కవ్వం మరో ముఖ్య గృహపాకరణం. గ్రెండర్లు వచ్చిన తరువాత వీటి గిరాకీ పడిపోతున్నా నేటికీ మీగడ తీయడానికి ఇదే ప్రధాన సాధనం పల్లెటూళ్ళలో ఈ మాటకు మరో తెలుగు పదమేదీ పర్యాయపదంగా కనిపించదు. సంస్కృతంలోనయితే 'వైశాఖం, మంథం' అనేవి ముఖ్య పర్యాయపదాలు. మంథశబ్దానికి 'మంథానం, మథ, మథి' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. మంథదండమని కూడా వ్యవహారం ఉండేది. మంథర పర్వతమనే మాట రావటానికి దాన్ని దేవతలూ రాక్షసులూ సముద్రం చిలకడానికి వాడటమే కారణం. కవ్వం దగ్గరి పొలకుండనుగాని, పెరుగుకుండనుగాని కవ్వంకుండ అంటాం తెలుగులో. సంస్కృతంలో దానికి 'మంథని, గర్గరి' అనే రెండు పేర్లున్నాయి.

దంచడానికి వాడేది రోలయితే నూరడానికి వాడేది రుబ్బురోలు. దంచడానికి రోకలివాడితే నూరడానికి సాన(రాయి) వాడతాం. సాన శబ్దం నిజానికి సంస్కృతంలోని శాణ శబ్దభవం. చిన్నదయితే 'కరసాన' అంటారు. అందులోని కర శబ్దం 'చేయి' అనే అర్థంగల సంస్కృతపదమే. సరైన అచ్చతెలుగుమాట 'ఓరగల్లు'. ఈ మాట గ్రంథాల్లో కనిపిస్తుంది. వాడుకలో అంతగా వినిపించదు. ఓర శబ్దం ఓరు (=ఒకటి) అనే మాటకు రూపాంతరం. గల్లు అనేది కల్లు (=రాయి) అనే మాటకు పందిలో వచ్చిన రూపాంతరం. 'ఓంటిరాయి' అనే అర్థంలో ఓరగల్లనే మాట పుట్టింది. దీనికి సంస్కృతంలో "కటిక, కషం, నికషోపలం, టీకం, నికషం, శాణం, శాణి, శాణాశ్శం" వగైరా పర్యాయపదాలున్నాయి. కషం అంటే కోసేది, ఓరసేది. ఉపలం, అశ్శం అనేవి రాయి అనే మాటకు పర్యాయపదాలు. కత్తి వగైరాలకు పదునుపెట్టే రాతిని, బంగారంవంటినాటిమీద గీసి వన్నె గుర్తించే రాతిని నికషోపలం, శాణాశ్శం వంటి

మూటలతో వ్యవహరిస్తారు. నికషం అంటే బాగా రాపిడి పెట్టేది. టేకం అంటే (రాచి) చిన్నది చేసేది.

నిత్యకృత్యంలో మరికొన్ని సాధనాలను వాడక తప్పదు. ఇల్లన్న తర్వాత అవి ఉండకపోతే వెలితి.

నిత్యావసర సాధనాలు

చిన్నదైనా అవసరమవుతున్న సూది. ఇదికూడా తెలుగుమూట కాదనీ, సంస్కృతంలోని సూచీ శబ్దం నుంచి పుట్టిందేననీ అర్థభాషావాదులు వాదిస్తారు. పూర్వం మనకు దబ్బనం తప్ప మరేదీ లేదేమో చెప్పలేం. పెద్దసూదిని దబ్బనమంటారు. దానికి 'దబ్బడం, దబ్బరం' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. 'అరె, కంటాటి' వంటివి సూదిచేసే పనులు కొన్ని చేసేవి తెలుగులో లేకపోలేదు. కంటాటి శబ్దానికి 'కంట్రాటి, కంటాళం, కంటా' అనే రూపాలున్నాయి. అది ముల్లు (కంటకం) వంటిదనే అర్థంలో అర్థభాష నుంచి వచ్చినమాటగాని అచ్చతెలుగు పదం కాదు. అరె తెలుగుమూట. దానికి సరైన సంస్కృత పదం కనిపించదు - 'చర్మభేదిక' అని నిఘంటువులు చెప్పే వర్ణనాత్మక పదం తప్ప. సంస్కృతంలోని 'సూచి, సేవని' అనే మాటలు పర్యాయార్థకాలు. సేవని అనేదికూడా 'ఉపయోగపడేది' అనే అర్థంగల వర్ణనాత్మక పదమే. మన దబ్బనాన్ని 'బృహత్ సూచి' (పెద్దసూది) అనాలని నిఘంటువులు చెప్తాయి! 'దర్దీ, టైలర్' అనే మాటలు తెలుగువాళ్ళ వాడుకలోకి రాకముందు 'కుట్రపువాడు' అనే మాట - అచ్చతెలుగు పదం - వాడుకలో ఉండేది. అప్పుడు తెలుగు మూది లేకుండా దేనికో 'కుట్రపుపని' చేసేవాళ్ళో తెలిదు. కుట్టు - అనే క్రియాపదం నుంచి పుట్టినమాట 'కుట్రం'.

సూది ఉన్నప్పుడు దారం అవసరం. మరో తెలుగు పర్యాయపదం దానికి కనిపించదు. సంస్కృతంలోని 'సూత్రం, రజ్జపు, గుణం, తంత్రీ, తంతువు' అనేవి పర్యాయపదాలంటారు. 'సూ' అనే దాతువుకు 'కుట్టు' అని అర్థం. కుట్టుపనికి పనికివచ్చేది సూత్రం. రజ్జపు అనేది 'తాడు'కే సరైన పర్యాయపదం. 'రజ్జ సర్పభ్రాంతి' దారంతో కలగదుకదా. గుణమనేది విల్లుకుకట్టే అల్లెతాడుకేగాని కేవలం దారానికి పర్యాయార్థకం కాదు. తంత్రీ శబ్దం 'తీగ'కు ఎక్కువగా అన్వయిస్తుంది, దారాని క్కన్నా. కొన్ని నిఘంటువులు 'జ్యో, మౌర్వి, శింజిని' అనే సంస్కృతపదాలుకూడా పర్యాయపదాలంటాయిగాని అవన్నీ అల్లెతాడుకే పర్యాయపదాలుగా కావ్యప్రయోగాల్లో కనిపిస్తాయి. తంతువన్నదే దారానికి సరైన పర్యాయపదం. సాలీడుకూ, సాలెపని వారికీ పర్యాయపదమైన 'తంతువాయ' శబ్దానికి దానికి ఉన్న సన్నిహితసంబంధాన్ని పురస్కరించుకొని అదే సంస్కృతంలోని సరైన సమానార్థకమని చెప్పాలి. మరికొన్ని నిఘంటువులు 'దామం, శుల్బం' అనే మాటలు కూడా పర్యాయార్థకాలంటాయి కానీ దండ గుచ్చడానికి వాడేదారానికీ, దండకూ 'దామ' శబ్దం ఒక్కటే చేరని

అంగీకరించటం కష్టం. శుల్భ శబ్దానికి 'తీగ' అనే అర్థంలోనే ప్రయోగాధిక్యముంది - అదిన్నీ 'రాగితీగ' అనే అర్థంలో.

తాడు తెలుగుమాట. దాని పూర్వరూపం త్రాడు. కలింగప్రాంతంలో ముఖ్యంగా పశువులను కట్టే 'పలుపు' అనే అర్థంలో 'కన్నె' అన్నమాట వినిపిస్తుంది పర్యాయార్థకంగా. 'మోకు' వంటివి పెద్దతాడుకు పర్యాయార్థకం. తాడు పేనింది; దారం పేననిది; మోకు బలమయింది. ఈ తెలుగు మాటలకు పర్యాయార్థకాలని 'రెడ్డాపు, గుణం, దామం, శుల్భం, పరాటకం, సందానం, వటం, సూత్రం' అనే సంస్కృతపదాలను నిఘంటువులు పేర్కొంటాయి. రెడ్డా శబ్దమొక్కటే పరయిన సమానార్థకం. పర్యాయపదాలను గుర్తించటంలో నిఘంటువులు అర్థచ్ఛాయలను సరిగా గమనించవలసినదానికి ఈ పట్టికే నిదర్శనం. దీన్నిబట్టే నిజానికి ఏ వాక్యమాటకూ మరేమాటయినాసరే సర్వకాల పర్యవస్తల్లోనూ సంపూర్ణ పర్యాయపదంకాదనీ, భాషల్లో పర్యాయోపయోగముంటే ఉండవచ్చుగాని పర్యాయపదాలుండవనీ భాషాశాస్త్రజ్ఞులు వాదిస్తారు.

కర్ర, కట్టె - అనే తెలుగుమాటలు చిన్నప్రాంతాల్లో వాడుకలో ఉన్న తెలుగుమాటలు. రెండోది ముఖ్యంగా తెలంగాణా వాడుకలో బహుళవ్యాప్తికలది. కట్టెశబ్దం సంస్కృత కాష్ఠశబ్దభవమని చెప్తారు. సంస్కృతంలోని 'దండం, యష్టి, కాష్ఠం, లగుడం, వేత్రం' అనేవి పర్యాయార్థకాలంటారు. దండమనేది 'చేతికర్ర'కు సమానార్థకం. యష్టి ఎండుకట్టె. వేత్రమనేది పేముకర్ర. దాన్ని వేత్రయష్టి అని కూడా పిలుస్తారు. లగుడమనేది చెక్కినకర్ర - పెద్దది. దాన్ని ఆయుధంగా కూడా (యుద్ధాల్లో) వాడతారు.

ఇల్లన్నతరువాత ముఖ్యంగా ఉండవలసిన వస్తువుల్లో కత్తిర మరొకటి. కత్తివంటి తెరకలదికాబట్టి కత్తిర అన్నారు. అయినా ఈ మాట సంస్కృతంలోని కర్తరీ శబ్దభవమని కొందరి భావన. సంస్కృతంలోని 'చేదని, కృపాణి, కర్తరిక, ఖండధార' అనేవి పర్యాయార్థకాలని కోశకర్తలంటారు. కృపాణి అంటే చిన్నకత్తేగాని కత్తిరకాదు. చేదించేది కాబట్టి చేదని అన్నారు. అదే నిజానికి సంస్కృతంలో వాఙ్మీగరి సహజ శబ్దం, కత్తిర అన్నమాటేగాక 'కత్తిరింపు, పత్తిరింపు/పత్రింపు' వంటి రూపాంతరాలు తెలుగులో ఉండగా (ద్రవిడ భాషా విలక్షణమైన క-ప-ల మారుపాటుతో) కత్తిరకూడా సంస్కృతభవ మనటం న్యాయమని తోచదు. అయితే అది రేవభాష అని, 'అన్ని' భాషలూ అందులోనుంచే పుట్టాయనీ 'నమ్మే'వాళ్లు అలా ఒప్పుకోరు. ఖండధార అనేది వర్ణనాత్మక పదం. ఖండంగా (కొంతవరకు మూత్రమే) ధార (పడును) గలదికాబట్టి ఆ పేరు పెట్టారు. కర్తరిక అనేది చిన్నకత్తిర అనే అర్థంలోని కర్తరి రూపాంతరం. తెలుగులోని 'అడకత్తిర, గండ్రగత్తిర, పోకకత్తిర' అనేవాటికి సంస్కృతంలోని పర్యాయార్థకాలేవో తెలీదు. అడకత్తిర, పోకకత్తిర ఒకటే - చిన్నప్రాంతాల్లో చిన్న పదాలు వాడుకలో ఉంటాయి. వీరశైవులు బాసతప్పినప్పుడు తమగొంతు తామే వరుక్కోవటానికి తయారుచేసుకొన్న సాధనం గండ్రగత్తిర. గండు అంటే పెద్ద. గండ్ర అనేది దాని విశేషణరూపం (గండుచీమ, గండ్రయినక - వంటి సమాసాల్లో పోల్చినప్పుడు ఈ అర్థవిశేషం బోధపడుతుంది).

మరో ప్రధానసాధనం కొడవలి. అది తెలుగుమాట. దానికి పర్యాయపదాలు సంస్కృతంలో 'దాత్రం, లవిత్రం, శస్యకర్తని' అనేవి. దాత్రమంటే చీలేది. లవిత్రమంటే లవంగా (ముక్కులుగా) కోసేదని అర్థం. శస్యకర్తని అనే వల్లవాత్మక పదం 'గర్జీగారం కోసేది' అనే అర్థంలో పుట్టిన మాట.

మరో అవసరవస్తువు గాలం. దానికి గాలాం అనే రూపాంతరముంది. ఇది తెలుగుమాట. దీనికి పర్యాయార్థకాలయిన సంస్కృతపదాలు 'గ్రహణీ, ఆకర్షణీ, ధరణీ' అనేవి. గ్రహించేది (లాగేది) కాబట్టి గ్రహణీ అన్నారు. ఇదో రోగానిక్కూడా పేరయినమాట. ఆకర్షణ అంటే దగ్గరకు లాక్కోవటం - ■ పని చేస్తుంది కాబట్టి 'అకర్షణీ' అన్నారు. పట్టుకొని ఉండేదికాబట్టి ధరణీ (దరించేది అనే అర్థంలో). చేపలుపట్టేగాలాన్ని సంస్కృతంలో 'బాడిశ(ం)/బాడిశి' అని పిలుస్తారు. తెలుగులో చేపలుపట్టేవ్వకిని పూర్వం 'గాలగాడు' అనేవాళ్లు.

కొన్ని ఇళ్లలో 'తక్కెడ' ఉండవచ్చు. దానికి 'తాసు, త్రాసు, తరాజు' అనే పర్యాయపదాలున్నాయిగాని అవి పర్షియన్ పదాలంటారు. సంస్కృతంలో "తాది, ధటం, ఏష, తుల, ఏషణీ(క), వారాచి" అనేవి పర్యాయపదాలు. వాటిలో 'తుల' అనేదే నూమూలు మాట.

పర్యసాధారణంగా గృహోపసరాలకు పవిత్రవచ్చే వస్తువులు మరికొన్ని ఉన్నాయి. చిన్నదయినా అవసరమైన వస్తువుల్లో మేకొకటి. ఈ తెలుగుమాటకు 'మొల, చీల/సీల, గసిక, కొర్రు, ముల్లు, గూటం' అనేవి పర్యాయపదాలంటారు. మేకు కోస్తాలో, మొల తెలంగాణాలో ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్న మాటలు. సీకు అనే మరోమాట కూడా తెలంగాణా వ్యవహారంలో వినపిస్తుంది గాని అది అచ్చతెలుగు పదం కాదు. చీల అనేరూపం గ్రంథాల్లో, దాని రూపాంతరమయిన 'సీల' వాగ్యవహారంలో ఎక్కువగా కనిపిస్తాయి. గసిక కొయ్యమేకు - పెద్దది. 'ముల్లు తీసి కొర్రడిచినట్లు' వగైరా ప్రయోగాలు ముల్లు చిన్నదనీ, కొర్రు పెద్దదనీ సూచిస్తాయి. ముల్లనేదీ మొదటి మాట. దాని ప్రయోజనం, రూపం గ్రహించిన మీదట కొయ్యతోగాని, లోహంతోగాని తయారుచేసిన వస్తువులు తక్కినవి. ముల్లు సహజం-తక్కినవి కృత్రిమాలు - అంటే తయారుచేసిన వస్తువులు. గూటం అనేది మరీ పెద్దది - గసికకన్నా పెద్దది. సాధారణంగా అది కట్టెతో చేపిందే-అయినా 'కొయ్యగూటం' నంటి పరచందాల్లో దాన్ని సుత్తెతో సమానంగా భావించి వాడుతున్నారు.

మేకుకు సమానార్థకాలయిన సంస్కృత పదాలు 'కీల(క)ం, శూలం, శంకువు' అనేవి. కీలక శబ్దానికి 'ముఖ్యమైనది, సారభూతమయింది' వగైరా అర్థాలు వాడుకలోకి వచ్చాయి. కీలం అనే రూపాంతరానికి కావ్యాల్లోనే ప్రయోగమెక్కువ. శూలం చాలా పెద్దది; సాధారణంగా ఏదో లోహంతో చేసిన వస్తువు. అది అయుధంగానే ఎక్కువ వ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. శంకువు సాధారణంగా కొయ్యతో చేసిన వస్తువు. అదిన్నీ రూపంలో పెద్దదే. ఇల్లు కట్టేటప్పుడు తొలిగా వేలలో పాతే వస్తువు శంకువు. అందువల్ల 'శంకుస్థాపన' అనే మాటే పరియైన పదం. అయితే లోక వ్యవహారంలో (తప్పుగా) 'శంకుస్థాపన' అనే మాట మిగిలింది -

'శాఖాహారం' లాగా (శాకం అంటే కూర, కూరగాయలు, దాన్ని అహారంగా తీసుకోవటం శాఖాహారం. శాఖ అంటే కొమ్మ, కొమ్మల్ని ఎవరూ తినరు. అయినా రోకంలో 'శాఖాహారం' అనే మాటకే వాడుక ఎక్కువ). కీల శబ్దానికి కొయ్యతో చేసిందనే అర్థమే మొదట ఉండివుంటుంది. అందుకే సంస్కృతంలో ఇనుము వగైరాతో చేసిన వాటిని 'లోహకీలం' అని పిలుస్తారు.

సుత్రై అన్న తెలుగుమాట ఒక్కటే 'సుత్రియ' అనే పూర్వరూపంతో గ్రంథాల్లోనూ, 'సుత్రి' అనే రూపాంతరంతో నేటి వాడుకలోనూ ఉంది. సీనిమాల పుణ్యమా అని 'సుత్రి' శబ్దానికి 'చెప్పిందే చెప్పి విసుగెత్తించటం, దోరు కొట్టించటం' వంటి కొత్త అర్థం విశేషం ఇటీవల వాడుకలోకి వచ్చింది. సుత్రైల్లో అనేక రకాలున్నాయి, రూపాన్నిబట్టి పైజాను బట్టి సంస్కృతంలో దానికి పర్యాయార్థక శబ్దాలు 'ముద్గరం, ఘనం, అయోధనం, దృఘణం/దృఘవం' అనేవి. ముద్గరమనేది చాలా పెద్దది. అది సాధారణంగా యుద్ధాల్లో అయుధంగా వాడుకలో ఉండేది. ఘన శబ్దానికి 'గట్టిది' అని అర్థం. ద్రు - అంటే చెట్టు. ద్రుఘవం, ద్రుఘణం అనే రూపాంతరాలు అది 'కొయ్యసుత్రి' అనే అర్థాలను సూచిస్తాయి. అయి శబ్దానికి ఇనుముని అర్థం. ఇనప సుత్రైను మాత్రమే అయోధనమని వ్యవహరించాలి.

ఇంటిపనికి తోటపనికి పనికివచ్చే మరో ప్రధాన సాధనం నిచ్చెన. ఈ శబ్దం తెలుగుమాట కాదనీ, సంస్కృతంలోని 'నిశ్రేణి' అనే శబ్దంనుంచి ఇది పుట్టిందనీ ఒక వాదముంది. తెలుగువారి వాడుకలో మాత్రం ఈమాటకే వాడుక ఎక్కువ - 'నిచ్చెన, నిచ్చెన, మిచ్చెన, నిచ్చెన' అనే రూపాంతరాలతో. ఇందులో రకాలున్నాయి - కాళ్ల నిచ్చెన, డబ్బునిచ్చెన, తోట నిచ్చెన, తాటి నిచ్చెన, మడత నిచ్చెన - వగయిరా పేర్లతో దీనికి పర్యాయపదాలని 'చిడి, దాపుకర్ర, తాప, పరుడు' అనే శబ్దాలను పేర్కొంటారు. చిడి అనేది హిందీ - ఉర్దూ పదం. దానికి 'చీడి' వంటి రూపాంతరాలున్నాయి. దాపుకర్ర అనేది సమాసం. అసలది 'తాపకర్ర'. మెట్లుగా వాడే కర్రలున్న వస్తువుని వర్ణనాత్మకంగా వచ్చిన పేరది. తాప అనే పర్యాయపదం ఎక్కువగా రాయలసీమలో వినిపిస్తుంది. మెట్లను కూడా తాపమనే పిలుస్తారు. మెట్లు అనే మరో పర్యాయపదం అచ్చతెలుగు మాటే. పరుడు అనేదే విచిత్రమయిన మాట. అది సంస్కృతపదం కాదు. ఉర్దూ మాట కానేకాదు. తెలుగు మాటేననటానికి వ్యుత్పత్తి తెలియదు.

నిచ్చెనకు పర్యాయార్థకాలయిన సంస్కృతపదాలు 'నిశ్రేణి, అదిరోహిణి, సోపాన పథం, అరోహణం' అనేవి. నిశ్రేణి శబ్దానికి 'నిశ్రయణి, నిశ్రయిణి, నిశ్రయి' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. ఈ మాటకు ■ భాషలో నిచ్చెన అనే అర్థమేగాక (తెలుగులో లాగా) 'మెట్టు' అనే అర్థం కూడా ఉంది. 'దగ్గరకు చేర్చేది' అనే మూలార్థంతో ఈ మాట ఏర్పడింది. అదిరోహిణి అంటే పైకెక్కడానికి ఉపయోగపడేది అని అర్థం. అరోహణమనే మాటకూడా అదే అర్థం. అదే వస్తువు కిందికి దిగడానికూడా పనికివస్తుంది కాబట్టి 'అవరోహణి, అవరోహణం' అనే పేర్లెందుకు రాలేదో చెప్పలేం. సోపానం అంటే మెట్టు. పథ శబ్దానికి దారి అని అర్థం. ఈ రెండు మాటలూ కలిసి

ఏర్పడ్డ సోపానపథ శబ్దానికి అటు నిచ్చిన అసీ, ఇటు మెట్లదారి అసీ రెండర్థాలూ ఉన్నాయి.

మరో ముఖ్య సాధనం గొడుగు. ఈ తెలుగు మాటకు 'ఎల్లి, చుట్టుపు, కావారి' అనే విడిమాటలూ, 'ఎండచాటు పుట్టుపు, ఎండమరుపు' అనే వర్ణవాత్మక పదాలూ పర్యాయపదాలంటారు. ఎల్లి శబ్దం నేటి వాడుకలోలేదు. గుండ్రంగా ఉంటుందని చుట్టుపు అనే పేరు వచ్చింది. (ఎండ) వేడిని తగ్గించేది కాబట్టి 'కావారి' అన్నారు. వాన తాకిడికి వాడే గొడుగును 'గిడుగు' అంటారు. అది పెద్దంచులున్న టోపి లాంటిది. మరోరకం 'గూడ'. ఇది రెండువైపులా తెరుచుకొని ఉన్న రెండుపొరల అకుగొడుగు; ముఖ్యంగా పొలాల్లో పనిచేసేవాళ్లు వాడుకునేది. తొలి దశలో అకులతో, మరిదశలో అల్లిన అకులతో, చివరకు గుడ్డలతో తయారైన సాధనమిది.

గొడుగుకు సంస్కృతంలోని పర్యాయార్థకాలు 'చత్రం, ఆతపత్రం, జలత్రం, ఆతపవారణం, ఘర్మవారణం, ఉత్కృటం, ఖర్పరం, గోత్రం, చక్రాంగం, ఛాయామిత్రం, జలత్రాణం, మూర్తఖోం, వస్త్రకుట్టిమం' వగైరాలు. మొదటిదే మామూలు మాట. ఆతపత్రం, ఆతపవారణం అనేవి ఆతపం (వేడి) నుంచి కాపాడేవనే అర్థంలో వచ్చాయి. జలత్రం, జలత్రాణమనేది వాననుంచి రక్షించేవనే అర్థంలో వచ్చాయి. గుండ్రంగా ఉంటుంది కాబట్టి చక్రాంగ మన్నారు. ఉదుకు తగ్గిస్తుంది కాబట్టి ఘర్మవారణం. పైకి లేపుంది కాబట్టి ఉత్కృటం. పుర్రెలా, పల్లెలా ఉంటుంది ఖర్పరం. తలకు టోపిగా, శిరస్థానంలా ఉంటుంది కాబట్టి మూర్తఖోం. గుడ్డతో చేసింది కాబట్టి వస్త్రకుట్టిమం. ఇలా పేర్లు పెట్టుకున్నా చత్ర శబ్దమొక్కటే నాటికీ నేటికీ వాడుకలో నిలిచిన మాట.

పరమాపయోగకరమైన వస్తువుల్లో చెప్పలను చెప్పాలి. 'చెప్పకాళ్ల వాళ్లు' అని ధనవంతులనూ, అడపిల్ల పెల్లి ప్రయత్నాలు చేస్తున్నవాళ్లనూ పిలుస్తాం. 'చర్మం తీసి చెప్పలు కుట్టిస్తా'ననటం పరమధైర్యానికి, కృతజ్ఞతకూ సమానంగా విదర్శనమైన పలుకుబడి. ఈ తెలుగుమాటను కూడా సంస్కృతం నుంచి పుట్టించని విద్వాంసులకు కృతజ్ఞత చెప్పకోవాలి. చెప్పతప్ప మరో మాట తెలుగులో ఉన్నట్లులేదు - ఆకు చెప్పలు, కిర్రుచెప్పలు వగైరా భేదాలున్నాయిగాని. ఒకప్పుడు ప్రతిష్ఠాచిహ్నంగా అనేకాలంకరణలతో తయారవుతుండే కిర్రుచెప్పలు ఈకాలానికి కలికానికి తప్ప కానరావటంలేదు. 'పావుకోళ్లు' అనే కొయ్యచెప్పలిప్పటికీ వినావాతంత్రాదుల్లో, సవ్యాసినేషధారణలో నిలిచాయి. పావు అనేది సంస్కృత పారశబ్దభవం. కోడు తెలుగుమాట.

చెప్పకు సంస్కృత పర్యాయార్థకాలు 'పాదరక్ష పాదుక, పాదత్రం, ఉపానహం' అసీ. పాదుకా శబ్దం నేటికీ తెలుగువాళ్ల వాడుకలో నిలిచింది. దానికి 'పాదుపు' అనే రూపాంతరముంది గాని అది పుస్తకాల్లో మాత్రమే కనిపిస్తుంది. పాదాలకు తొడుగులాంటిది కాబట్టి పాదత్రమనే పేరు పెట్టారుగాని అది కూడా మారుమూల మాటకిందే లెక్క. పాదరక్ష ఇప్పటికీ బహుశవ్యాప్తిలో ఉన్నమాట. ఉపానహం అంటే

చెప్పకాదు; పాపుకోడు కావచ్చు. శతపథ బ్రాహ్మణకాలం నుంచి వాడుకలో ఉన్న ప్రాచీన శబ్దమిది. కానీ కావ్యప్రయోగాలు చాలా తక్కువ.

రైతుల ఇళ్లలో తప్పక కవిపించే మరో పాదనం వాగరి. ఈ మాటకు 'వాగరి, వాంగరి, వాగేలు, వాగెలు' అనే రూపాంతరాలూ, 'మడక, దుక్కివాలు' అనే పర్యాయపదాలూ ఉన్నవంటారు. ఇది దేశ్య శబ్దమేననే వాళ్లున్నారు. కన్నడంనంటి పాహిత్య భాషల్లో, గదలు, గోండీ, కొండ, ఫర్టీ, కుఇ, కువి వంటి మధ్యద్రావిడ గిరిజన భాషల్లో ఈమాట కవిపిస్తుంది కాబట్టి దేశ్యమని కొందరు భావిస్తే, సంస్కృతంలోని 'లాంగరి' శబ్దం నుంచి ఇది పుట్టిందికాబట్టి ఇది అచ్చతెలుగు మాటకాదని కొందరు వాదిస్తారు. పాతభాషల్లో 'నాంగరి' శబ్దముంది. అయితే సంస్కృత వ్యాకరణం 'శకంధ్వాదు' అని చెప్పేమాటల్లో ఈ మాట ఉంది కాబట్టి, ■ మాటలకు సంస్కృతంలో పర్యయ వ్యుత్పత్తులు లేవు కాబట్టి, లాంగరి శబ్దం కొరేరియన్ ముందరియన్ భాషల నుంచి సంస్కృతాదిభాషల్లోకి ఎరువుగా వచ్చివుంటుందనీ, అర్కులు మొదట వ్యావసాయకులు కారుకాబట్టి తమకన్నా ముందే భారతదేశంలో ఉన్న ఇతర భాషలవారి పదాలన్నీ ఎరువు తెచ్చుకొన్నట్లు దీన్ని ప్యాయత్తం చేసుకున్నారనీ ఇంకా కొందరి వాదన. సంస్కృతంలోని 'హరి' శబ్దమే చాలా ప్రాచీనకాలంలో 'హరి'గా ఉండేదనీ, అదే ■ భాషలోని సహజశబ్దమనీ చెప్తూ, అందుకు విదర్శనగా ఈనాటికీ వాడుకలో వున్న ఇంగ్లీషుమాట 'Plough'ను విదర్శనగా చూపుతారు మరికొందరు.

మడక మాత్రం విస్మంశయంగా తెలుగుమాటేగాని దానికి రాయలసీమలోనే వాడుక ఎక్కువ. ఇతర ప్రాంతాల్లో వాగరి శబ్దమే బహురూపిలో వినిపిస్తుంది. 'దుక్కివాలు' అనేది వర్ణనాత్మక రూపమేగాని సహజశబ్దం కాదు. మడకకు సమానార్థకాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృత పదాలు 'హరి, లాంగరి, కుంతరి, గోకిరి, సీరం/శీరం, గోదారణం' అనేవి. కుంతరి శబ్దానికి బల్లెమనే అర్థాంతరముంది. గోకిరి, గోదారణమనేవి 'అరికకు కట్టేది' అనే విస్తృతార్థంలో పుట్టినమాటలు. తెలుగులోని మడకకూడా ఇలాంటి అర్థమే ఉందని కొన్ని నిఘంటువులు చెప్తాయి. సీరం/శీరంకూడా ప్రాంతీయంగానయినా హరిమంత ప్రచారంగరి మాట. బలరాముణ్ణి హరియుధ, సీరపాణి శబ్దాలతో వ్యవహరిస్తారు.

అలంకారార్థం ప్రతిగృహంలోనూ వాడే వస్తువులు అద్దం, దువ్వెన - అనేవి. అద్దం అచ్చ తెలుగు మాటకాదని, సంస్కృతంలోని అదర్శ శబ్దభవమని వాదించేవాళ్లు లేకపోలేదు. అదితప్ప మరోమాట తెలుగులో ఉన్నట్లు లేకపోలేదు. సంస్కృతంలోనైతే 'దర్శణం, ముకురం, దర్శనం, కర్కం, అత్మదర్శం' వగైరా సమానార్థకాలున్నాయి. దర్శనం, అత్మదర్శమనేవి నీడచూసుకోడానికి పనికివచ్చేదనే అర్థంలో వర్ణనాత్మకంగా వచ్చినపేర్లు. కర్కశబ్దానికి 'తెల్లటిది, నీటికుండ' మొదలయిన అర్థవిశేషాలున్నాయి. బహుశా నీటిలో నీడచూసుకొనే రోజుల్లో ఈ మాట పుట్టివుండవచ్చు. 'దృష్' ధాతువునుంచి ఏర్పడ్డమాట దర్శణం. దానికి అపొంతను, గర్వాన్ని చూపేదనే అర్థంచెప్పారు - అద్దంలో ప్రతివ్యక్తి తనంతవాడు లేదనుకోవచ్చు కాబట్టి. ఇది కూడా

వర్ణనాత్మక పదమే. ముకుర శబ్దానికి ముకురమనే రూపాంతరముందిగాని దానికి వాడుక తక్కువ. వేళ్ళకు కన్నెరికానికి ముందు అర్థంచూపే 'ముకురదీక్షా' విధానమొకటి వుండేదని క్రీడాభిరామం చెప్తున్నది.

రువ్వెన తప్ప తెలుగులో మరోమాట ఉన్నట్లు లేదు. రువ్వరాతువుకు 'ఎవ' అనే భావార్థకప్రత్యయం చేరి ఈ మాట ఏర్పడ్డది. సంస్కృతంలో దీనికి పర్యాయార్థకాలని చెప్పదగ్గవి 'కంకతం/కంకతిక, ప్రసాధని, మార్దని, కేశమార్దకం' అనేవి. మొదటిమాటే పహజ శబ్దమవాలి. తక్కినవన్నీ వర్ణనాత్మకాలు. ప్రసాధనం అంటే అలంకారం. అలంకరణలో వాడేది కాబట్టి అసేరు వచ్చింది. మార్దనం కూడా అలాంటి అర్థం కలదే. అందువల్ల తక్కిన రెండు మాటలూ పుట్టాయి.

ఇంటికి వెలుగిచ్చే ముఖ్యసాధనం దీపం. తెలుగు నిఘంటువులు 'దివియ, దివ్యే, దివ్య, దివె, దివ్యయ, దివ్యం, దిబ్బి, దీబె' అనే రూపాంతరాల్నిచ్చిన ఈ మాట సంస్కృతభవం. బకారంగం మాటలు నిజానికి ప్రాకృతభవాలని చెప్పదగ్గవి. 'దివియ, దీవె, దివ్యయ, దివ్య, దివ్యం' అనేవి ప్రాచీనరూపాలు. 'దివిటీ, తోరి, తిర్లిక, పంజా, కాగడా, పరాయి' అనే పర్యాయపదాలు కూడా తెలుగులో ఉన్నాయంటారుగాని దివిటీ కూడా అచ్చతెలుగుకాదు. తోరి అనేది సంస్కృతంలోని త్యోరిశ్శబ్దభవం. తిర్లిక అనే మాటకు 'తిర్లిక, తిర్లిక' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. కాగడా పెద్దది; దివిటీలాగా ఇంటిబయట వెలిగించేదేగాని మామూలుగా ఇంట్లో వెలిగించేది కాదు. తిర్లికను కొందరు 'ప్రమిద' అనే అర్థంలో నేటికీ వాడుతున్నారు. మిగతా మాటల విషయం అస్పష్టం. దీపమే తెలుగువారి వాడుకలో అత్యధిక ప్రచారంగల మాట.

దీప శబ్దానికి 'దీపిక, స్నేహం, గృహమణి, కజ్జలధ్వజం, దోషాతిలకం, దోషాస్యం, తిర్విళక, దీపయష్టిక, దశాకర్షం' వగైరాలు పర్యాయపదాలంటారు గాని నిజానికి అవన్నీ అలాంటివికావు. దీపిక - చిన్నదీపం. స్నేహం అంటే మానె. మానె తాగి వెలిగేది కాబట్టి స్నేహం. ఇంట్లో మణిలాగా వెలుగుతుంది కాబట్టి గృహమణి. కాటుకలా వల్లటి పొగ వదులుతుంది కాబట్టి కజ్జలధ్వజ మన్నారు. చుట్టూ నల్లని నీడ ఇస్తుంది కాబట్టి దోషాస్యం, దోషాతిలకం అన్నారు. దీపయష్టిక అంటే దీపం 'కాడ'. అన్ని సమయాల్లో ఆకర్షణకరం కాబట్టి దశాకర్షం. కాలిదాసు దీపశిఖాపర్ణన చదివితే ఈ మాట పచ్చినిడ మనిపిస్తుంది.

వృత్తులూ పనులూ

మన వృత్తుల్లో అన్నింటికన్నా ముఖ్యమయింది వ్యవసాయం. ఈ మాటేమో సంస్కృతభవం. వాడుకలో దీన్ని 'ఎగసాయ' మంటారు. సేద్యమనేది తెలుగుమాట. వ్యవసాయవృత్తిలోని భిన్నభాగాలకు అచ్చతెలుగు మాటలున్నాయిగాని మొత్తం వృత్తికి ఇదొక్కటే మాట. ఈ వృత్తి చేసేవాడు 'సేద్యగాడు'. ఈ మాట ఇప్పటికీ వినిపిస్తుంది గాని రామరాను దీనికి వాడుక తగ్గిపోతున్నది. 'రైతు' అనే

అన్యదేశ్యపదం దీని ప్లానమాక్రమించింది. 'రైతన్న' రాజకీయవాదుల ఇటీవలి పుష్టి. 'రైతాంగం' అనే మాటను ఎప్పుడెవరు కల్పించారోగాని అది పత్రికల ద్వారా రాజకీయోపన్యాసాల ద్వారా 'రైతులు' అనే బహువచన రూపానికి బదులుగా సామూహికార్థంలో స్థిరపడిపోతున్నది. దాని చివరి 'అంగ' శబ్దానికి అర్థానికి పొంతన కనిపించదు. ఇలాంటి మరో సంకరపదం 'వ్యవసాయదారు' అనేది. మొదటి భాగం సంస్కృతం. చివరి ప్రత్యయం హిందీ/ఉర్దూ ప్రసాదం. ఈ రెండు మాటలే బహుళ వ్యాప్తిలో ఉన్నాయి. అయితే వ్యవసాయ శబ్దం సంస్కృతంలో చాలా నిస్తృతార్థం కలమూట. ఏరకం పరిశ్రమనైనా వ్యవసాయమనవచ్చు. విజానికి సంస్కృత నిఘంటువులు దీన్ని పేద్యశబ్ద సమానార్థకంగా ఉదాహరించవు.

సేద్యానికి తుల్యమైన సంస్కృతపదాలు 'కృషి, కర్షణం' అనేవి. కృషికి శ్రమ అనేది సామాన్యార్థం. కర్షణం అంటే లాగటం. అకర్షణ వికర్షణ వంటి శబ్దాల్లో ఈ మాట ఉంది. నాగలితో లాగటమనే అర్థంలో మొదట కర్షణ శబ్దం వాడుకలోకి వచ్చివుంటుంది. ఆర్యులు మొదట వ్యవసాయం చేసిన వాళ్లు కారు. అందువల్ల వాళ్ల భాష అయిన సంస్కృతంలోని ప్రాథమిక శబ్దజాలంలో సేద్యంతో సమానార్థకమైన మాటలేదు. తరవాత కల్పించుకున్నారు. వ్యవసాయభూమిని క్షేత్రమనేవాళ్లు. మళ్ళీ ■ మాటకు భార్యవంటి ఇతరార్థాలు కూడా ఉన్నాయి. సేద్యంచేసే వ్యక్తిని సంస్కృతంలో 'క్షేత్రపతి, క్షేత్రపాలుడు, క్షేతికుడు, క్షేతి, క్షేతాజీవుడు' అని మొదట పిలిచేవాళ్లు. పొలానికి యజమాని అనే అర్థంలో క్షేత్రపతి అనేమాట పుట్టించి, పొలాన్ని నిర్వహించే/కాపాడే వ్యక్తిని క్షేత్రపాలుడన్నారు. క్షేత్రం మీద బతికేవాడు క్షేతాజీవుడు. పాలమున్నవాడు క్షేతి, క్షేతికుడు.

ఆర్యసమాజం తొలిదశలో - వేదకాలంలో - వ్యవసాయం వైశ్యుల వృత్తి. ■ పనిచేసేవాళ్ళను 'విశ, విశాయువత' అనేవాళ్లు. వాళ్లే వ్యవసాయోత్పత్తులను అమ్ముకునేవాళ్లు. అందుకే వాణిజ్యం కూడా వాళ్ల కులవృత్తి అయింది. 'కృషి వాణిజ్యో వార్తా' అని వ్యవసాయం, వాణిజ్యం ఈ రెంటినీ కలిపి వార్త అని పిలిచేవాళ్లు. తరవాతికాలంలో ఇతర పర్ణాలవాళ్లు, ప్రముఖంగా శూద్రులు ఈ వృత్తిని చేపట్టారు. అప్పట్లో సేద్యానికి 'కొత్త పేర్లు పుట్టాయి: కృషిలాంటివి. ఆ పనిచేసేవాళ్ళకు ■ మాట మేదమంచే "కృషికుడు, కృషీవలుడు, కర్షకుడు, కార్షకుడు"లాంటి పేర్లు వచ్చాయి. కృషి శబ్దం తద్ధితరూపాలతో విరుద్ధ మాటలు కర్షకుడు/కార్షకుడు అనేవి. కృషిచేసేవాడు కృషీవలుడు - అదే వృత్తిగా కలవాడు.

వైశ్యేతర పర్ణాలవారు - ముఖ్యంగా శూద్రులు - క్షేత్రపతులై, కృషీవలులైనప్పుడు వాళ్లకు పాలుసమల్లో సాయం చేయడానికి ఆర్యేతర సమాజాలవాళ్ళను - యుద్ధంలో జయించి బందీలుగా పట్టుకొన్నవాళ్ళను - నిర్బంధంగానయినా నియమించారు. వెట్టి అమల్లోకి వచ్చింది. వాళ్లకు రకరకాల పేర్లు పర్యాయార్థకాలుగా వాడుకలోకి వచ్చాయి. కూలిపనికి, సేవకుడుగా ఉండటానికి, వెట్టిచాకిరీ చేయడానికి పెద్దభేదం చూపలేదప్పటి ఆర్య సమాజం. ఇప్పుడు ఎంతో వ్యాప్తిలో ఉన్న 'కూలి' అనే మాట తెలుగు కారు - సంస్కృతమూ కారు. ఉత్తరాది భాషల్లో తరవాతి కాలంలో ఎరువు మాటగా వచ్చి చివరికి ఇంగ్లీషులో కూడా చేరిపోయిందా మాట. ఇంట్లోగాని, పొలంలోగాని,

అదికారుల కార్యాలయాల్లో గాని సేవలందించే వాళ్లకు రకరకాల పేర్లు వచ్చాయి: “భృత్యుడు, సేవకుడు, కింకరుడు, అనుజీవి, ఉపజీవి, పరిజనుడు, పరిచారకుడు, నియోజ్యుడు, భుజిష్యుడు, శుశ్రూషకుడు, ఉపాసకుడు, సేవాజీవి, వైతనికుడు, భృతిభుక్కు, భరణ్యభుక్కు, కర్మకుడు, కర్మకారుడు, దాసుడు, ప్రేమ్యుడు, చేటుడు, దాసేయుడు, గర్భదాసుడు, గృహదాసుడు, కార్మికుడు, శ్రామికుడు” వగైరాలు.

భృతి అంటే జీతం. జీతం తీసుకొని చాకిరీ చేసేవాణ్ణి “భృత్యుడు, భృతిభుక్కు, వైతనికుడు” అని పిలిచేవాళ్లు. వేతననున్నా జీతమే. సేవలు చేసేవాడు (జీతం తీసుకున్నా లేకపోయినా) సేవకుడు, సేవాజీవి. ఏమి చెప్పినా చేయవలసినవాడు కింకరుడు (కిం - అంటే ఏమిటి; కరుడు - అంటే చేసేవాడు). అనుపరించుకొని బలికేవాడు అనుజీవి. అధారపడి బలికేవాడు ఉపజీవి. తన ఇంట్లోనే తిరుగుతూ పనిచేసేవాడు పరిజనుడు, పరిచారకుడు (అన్ని కులాల, వర్గాల సేవకులను అందరూ ఇంట్లోకి రావీరు కాబట్టి ఈ భేదం వచ్చింది). వీరో పనిచేయునుని పురమాయించి పంపినవాడు నియోజ్యుడు. శుశ్రూష అంటే వివాలనే కోరిక. ఆ మాటకు కాలాంతరంలో సేవ అనే అర్థం వచ్చింది. చెప్పినట్లు (వివి) చేసేవాడు శుశ్రూషకుడు. బొద్దారామూడులో పీఠాధిపతులకు సేవలు చేసేవాడు ఉపాసకుడు. ఇంతపడేస్తే ఇచ్చినంత తిని పనిచేసేవాడు భరణ్యభుక్కు. విపుల సేవకులను కర్మకుడు, కర్మకారుడు అనిపిలిచేవాళ్లు.

దాసుడు, దాసేయుడు, దాసేరుడు అనేవాళ్లు బానిసలు. దస్యజాతిని జయించిన ఆర్యులు వాళ్ళను కట్టు బానిసలుగా వారుకునేవాళ్లు. గృహదాసుడు ఇంటిపని ఊరకే చేసే వెట్టివాడైతే, గర్భదాసుడు (తన పూర్వుల లాకీ పడ్డందువల్ల పుట్టినప్పటినుంచీ అప్పనంగా సేవలుచేసే) కట్టుబానిస. కార్మికుడు, శ్రామికుడూ అనేమాటలు ఇటీవల సృష్టించిన సంస్కృత పదాలు. కర్మ-పని-చేసేవాడు కార్మికుడు. శ్రమపడేవాడు శ్రామికుడు. సంస్కృత నాటకాల్లో దాసీపుత్రుడనే మాట దాసీదాని(కి భర్తవల్ల పుట్టిన) కొడుకనే అర్థంలోనూ, ‘దాస్యాపుత్ర’డనే మాట దాసీదానికి వ్యభిచారంవల్ల పుట్టినవాడనే అర్థంలోనూ కనిపిస్తాయి.

తెలుగులో పాలేరు అనేది మామూలు మాట. ఇప్పటి భాషలో ‘వ్యవసాయ కూలీ’ అన్నమాట. జీతం తీసుకొనేవాడు జీతగాడు. సంబళం అంటే జీతం; కొన్ని ప్రాంతాల్లో తిండి. ఇంత తిండి పెద్దే చాకిరి చేసేవాడు సంబళకాడు. జీతనాథాలు లేకుండా సేవచేసేవాడు బానిస. తన తండ్రి కట్టుబడి వున్నందువల్ల తాను పుట్టినప్పటినుంచీ ఊరకే సేవలందించవలసినవాడు కట్టుబానిస. ప్రతిఫలం లేకుండా చేసే సేవ ‘వెట్టి’; అలా చాకిరిచేసేవాడు ‘వెట్టి(వాడు)’. ఇవి తెలుగుమాటలు.

‘సని’ని తెలుగులో ‘చెయ్యం, చెయ్యు, చెయిది, ఒంజలి, చేత’ అనేవాళ్లు. ఒంజలి మినహా మిగిలిన మాటలన్నీ చేత్తో చేసే పనులనే సామాన్వార్థం కలవి. మొదటి మూడు మాటలకూ కావ్యప్రయోగాలేగాని వ్యవహారంలో వాడుకలేదనే చెప్పాలి. ఒంజలి పుట్టుత్తి తెలియదు. వీటికి సంస్కృతంలోని సమావార్థకాలు ‘అప్సరం, కరణం, కర్మ, కార్యం, కృత్యం, క్రియ, వ్యాపారం’ అనేవి. వీటిలోనుంచి ‘కర్మ, క్రియ, వ్యాపార’మనేవి వ్యాకరణశాస్త్రంలో ప్రత్యేకార్థాల్లో చేరాయి. క్రియ అంటే

పని అని ఇప్పటివాళ్ళూ ఒప్పుకొంటారు గాని 'కర్మ'ను క్రియతో సమావార్థకంగా వేదాంతాలు తప్ప అంగీకరించలేదు. కృత్యమంటే 'చేపంది, (చేసిన)పని'.

పని చేయటానికి ప్రతిఫలంగా తీసుకొనేది తెలుగులో 'జీతం, సంబరం'. కొందరు జీతంకూడా సంస్కృతంలోని జీవిత శబ్దభవమంటారు. పాతకాలపు తెలుగు శాసనాల్లో కూడా జీతంకన్నా జీవితశబ్దానికే వాడుక ఎక్కువ. 'జీతనాథాలు' అనే వాడుక వుంది. జీతమనేది రొక్కంగా తీసుకొనేదనీ, వాతం వస్తురూపంలో తీసుకొనేదనీ కొందరు వివరిస్తారు. ఈ మాటలకు పర్యాయార్థకాలని చెప్పి సంస్కృతపదాలు "కర్మణ్యం, భృత్యం, భృతీ, విధం, భర్త, వేతనం, భరణం, భరణ్యం, మూల్యం, పణం, నిర్వేళం" అనేవి. వీదో రూపంలో ఇచ్చేది విధం. చేసిన పనికిచ్చేది కర్మణ్యం. రొక్కరూపంలో ఇచ్చేది భర్త. నెలకో వారావికో రోజుకో ఇంత అని ఇచ్చేది 'భృత్యం, భృతీ, వేతనం' అనేవి. పందెంగాగాని, సరసానికిగాని ఇచ్చేది పణం. నెలకట్టి ఇచ్చేది మూల్యం. భరణమనే మాటకు మొదట బతకడానికిచ్చేదని అర్థమేగాని, రానురాను తమ మీద ఆధారపడ్డవాళ్ళకు మాత్రమే బతుకుతెరువుగా ఇచ్చేదనే అర్థం వచ్చింది - అటు వ్యాయశాస్త్రంలోనూ ఇటు నిత్యవ్యవహారంలోనూ. భరణం స్త్రీకేగాని పురుషుడి కిచ్చేదికాదు. పురుషుడికి 'భరణం పొక్కు' లేదు.

సేవక శబ్దానికి పర్యాయార్థకాలన్నిటికీ స్త్రీ వాచకాలయినప్పడు 'సేవకురాలు, దాసి' వంటి రూపాలున్నాయి సంస్కృతంలో. అయితే 'దాత్రీ' అనేమాటకు పుంలింగరూపమేమో తెలియదు. ఆ మాటకు తెలుగురూపం 'దాది'. దాత్రీ శబ్దానికి 'భూమి, పొలిచ్చే దాసి' అనే విశేషార్థాలున్నాయి. తెలుగులో 'తొత్తు, బానిస/బానిసె, వరపుడు, సాకుడు, బోనకత్తె' వంటి పేర్లున్నాయి. పొలిచ్చేదానిని సాకుడు అంటారు. వంటచేసే దాసిని బోనకత్తె అంటారు. వరపుడు అనే తెలుగుమాటకు మూలార్థం తెలియదు. ద్రాపది భారతంలో 'నేవరపుడు వాడునో' అంటుంది ఒక సందర్భంలో. ఈ మాట నిత్యవ్యవహారంలో వినిపించదు.

పనులనేకవిధాలు. వాటిలో నైపుణ్యం చూపేవాడు పనివాడు, పనిమంతుడు. ఈ రెండోమాటలోని మొదటిభాగం అచ్చతెలుగు. మంతుడనేది సంస్కృతంలోని మతుప్రకృత్యయం చేరిన రూపం. పొలిం పనుల్లో నేర్పు చూపేవాడు పొరగాడు (పొరతో పనిచేస్తాడని). నేటి భాషలో నేర్పులేనివాడు పనివాణ్ణి 'లేబరి, నేబరి' అంటున్నారు. ఇది ఇంగ్లీషులోని Labour(er) అనే మాట నుంచి పుట్టిన రూపం. నకారంతో మొదలయ్యే మాట కలింగప్రాంతంలో వివిపిస్తుంది. కూలివాడనేది నేటి సాధారణపదం. 'దినకూలీ' (ఇది దినవేతనం - లాంటి మిశ్రసమాసం) తీసుకొనే వ్యక్తిని రాయలసీమలో 'కైకలోడు' అంటారు. కైకలం అంటే 'దినబత్తెం'. బత్తెం అనేది 'భత్య' శబ్దభవం. మగకూలీని తెలంగాణాలో 'పొలిగాడు' అంటారు.

పనుల్లో ఉన్న భేదాలనుబట్టి వృత్తులేర్పడ్డాయి. ఒకప్పుడవి కులవృత్తులు. ఇప్పుడవి వృత్తులు మాత్రం. ఏ కులంవారయినా తమకు నచ్చిన పనిచేసుకోవచ్చు. మధ్యయుగాల గ్రామీణ వ్యవస్థలోనూ ఇప్పటికీ అనులోపున్న కొన్ని ప్రధానవృత్తుల విషయం చూద్దాం. వ్యవసాయం తరవాత ఎక్కువమంది చేసే వృత్తి వేతపని. నేతలు

అనేకరకాలు. ఉదాహరణకు కప్పనేత. గుడ్డలు నేయటం ముందు ప్రస్తావిద్దాం. ■ పని చేసే వ్యక్తిని 'నేతగాడు' అంటారు తెలుగులో. యంత్రాలను వదిలేస్తే ఇప్పటికీ గొంగళినేత కులవృత్తిగానే ఉంది; 'కుర్రు, కుర్రు, కురువ' వగైరా పేర్లుగల కులంలో. గుడ్డలనేత 'తొగట, దేవాంగ, కట్టుసారి, పట్టుసారి, సేనాపతి, కదిలె భక్తులు' ■నే కులాలవాళ్ళు ప్రధానంగానూ ఇతరులు మరికొందరూ చేస్తున్న విపులకార్యం. దేవాంగులను దేవబ్రాహ్మణులని వ్యవహరించారు. పద్మశాలి అనారి పద్మసారి అనేవారిని. కొన్ని ప్రాంతాల్లో నేత పనిచేసేవారిని 'సాలెబట్ట' అంటారు. 'సారి, సారియ, సాలె' అనే రూపాంతరాలున్న అచ్చ తెలుగు మాటకు 'నేర్పుగల' అనే అర్థం.

సంస్కృతంలో నేతపనిని 'వాయం, వాపం, తంతుతంత్రం, తంతువ్యూహం, ఊతి, వ్యూతి, పటకర్మ, పటనిర్మాణం' అని పిలుస్తారు. తంతువంటే తీగ/దారం. వాటితో చేసే వేర్వేరు పని కాబట్టి తంతుతంత్రం, తంతువ్యూహమనే వర్ణనాత్మకపదాలు పుట్టాయి. పటం అంటే గుడ్డ. వాటి తయారీ పట కర్మ/నిర్మాణం. వాయం, వాపం అనేవీ ఊతివ్యూతులూ పరస్పరం రూపాంతరాలు. ఈ పని చేసేవారైనా అలాషలో 'తంతువాయుడు, తంతువాపుడు, కువిందుడు, పటకారుడు' అని పిలిచేవాళ్ళు. దారాలతో పనిచేస్తారు కాబట్టి మొదటి రెండుమాటలూ, గుడ్డలు తయారుచేస్తారు కాబట్టి చివరి మాటా పుట్టాయి. కువింద శబ్దానికి ఉడాది సూత్రాల్లో పేర్కొన్న కుపింద శబ్దం రూపాంతరం. దాని వ్యుత్పత్తి అంత స్పష్టంకాదు. ఇప్పటి భాషలో నేతపని 'చేనేత' పనిగాను, ఆ పనిచేసేవాళ్ళు 'చేనేత కార్మికులు' గానూ మారారు; వస్త్రకారులనే సూతన సమాసం పుట్టింది.

నేత తరవాత ఎక్కువమంది చేసే పని చేపట పట్టడం. 'బెస్త, జాలరి' అనే మాటలకుమాత్రం తెలుగులో వాడుక ఎక్కువ. అయితే జాలం (అంటే వల) అన్నది మాత్రం సంస్కృత పదమే. బెస్తపనికి మరో తెలుగు పర్యాయపదమున్నట్లులేదు. సంస్కృతంలో బెస్తవారిని 'ధీవరుడు, కైవర్తుడు, దాసుడు/దాశుడు, జాలికుడు, మత్స్యజీవుడు, మత్స్యపజీవి, మాత్స్యకుడు, నిషాదుడు' వగైరా పేర్లతో పిలిచేవాళ్ళు. వీటిలో దాశుడు అనేదే సాధారణరూపం. భారతంలో దాశరాజు కుమార్తె సత్యవతి వృత్తాంతం ఉంది. దాసుడనేది రూపాంతరం. ధీవరుడంటే తెలివైనవాడని అర్థం. వలపన్నేవాడు కాబట్టి జాలికుడన్నారు. మత్స్యమంటే చేప. వాటిని పట్టి బతికేవాడు మత్స్యజీవాది వామూలున్నవాడు. నిషాదుడు నిజానికి చేపలు పట్టేవాడే కానక్కరలేదు. అర్యులు ఉత్తర హిందూస్థానమాక్రమించేవాటికి ■ ప్రాంతాల్లో విస్తరించివున్న కొలేరియన్ భాషలవారిని (సంతాలీలు మొదలైనవాళ్ళను) నిషాదులని పిలిచారు. బహుశా గంగాయమునా పరివాహ ప్రాంతంలో వాళ్ళు చేపలు పట్టుండటం చూసి యావజ్జాతీ అదే వృత్తిలో ఉన్నదనుకొన్నవాళ్ళు ఈ పేరు పెట్టివుంటారు. ఇర్యులకు వ్యవసాయ విద్యనేర్చినవాళ్ళు నిషాదులంటారు చరిత్రకారులు. వాళ్ళపని 'ధీవరకర్మ, మత్స్యబంధనం, మత్స్యగ్రహణం'.

★ ■ ★

నిర్మాతలు

గ్రామదీనితంలో మరో పెద్ద పరిశ్రమ గృహనిర్మాణం. అదిన్నీ ముఖ్యంగా ప్రాముఖ్య క్రమంలో పూరిగుడిపెల, పెంకుటిళ్ళ, మిద్దెల నిర్మాణం. పూరిళ్ళు నిర్మించే వ్యక్తిని 'నేతకాడు' అంటారు. తెలుగులో పెంకు కప్ప వ్యక్తిని అయీ ప్రాంతాల్లో 'కప్పడుగాడు, పేర్చుగాడు' అని పిలుస్తారు. సీమపెంకు కప్పేవాడు 'నిమ్మగాడు'. వాసకట్టు దిగించే వ్యక్తి 'కట్టుగాడు'. కేవలం రాళ్ళు మోసేవాడు 'మోటుగాడు' (ముఖ్యంగా రాయలసీమలో). నేర్చుగా పునాదులు వగైరా తవ్వేవాడు 'పొరగాడు'. కేవలం మట్టిగుంటలు తవ్వ, మట్టి ఎత్తిపోసేవాడు 'ఉప్పరి/ఉప్పరి'. వీళ్లనే మరికొన్ని ప్రాంతాల్లో 'వడ్డె, వడ్డెర, వడ్డి, వడ్డ, వడ్డి, వడ్డుర, ఓడ్డెర, వడ్డెరాయన' మొదలైన రూపాంతరాలతో వ్యవహరిస్తారు. ఇటిక తయారు చేసేవాళ్లను 'సూతరికాడు, అచ్చువాడు, అచ్చుమేస్త్రీ, సాంచెకాడు, సాంచెమేటి/మేటి సాంచె, తీతవాడు, సాంచె మనిషి, సాంచెతడు' వగైరా పేర్లతో అయీ ప్రాంతాల్లో పిలుస్తారు.

మేస్త్రీ శబ్దం నిపుణుడు కార్మికుడు (=మేటి) అనే అర్థంలో వచ్చింది. ఇది 'meastro' అనే ఇండో ఔర్పానిక్ భాషా పదం. సాంచె ఉర్దూ పదం; దానికి సరైన తెలుగుమాట 'అచ్చు'. రాతికట్టడాలు కట్టే వ్యక్తిని ప్రముఖంగా రాయలసీమలో 'గడేకారి' అంటారు. 'బేలుదారి/బేల్దారి, గొండా, సుతారి' అనేవి గృహనిర్మాతలకు దిన్న ప్రాంతాల్లో ఉన్న పేర్లు. వీటిలో మొదటి రెండు మాటలూ హిందీ/ఉర్దూల నుంచి వచ్చాయి. మూడోది అచ్చ తెలుగు. సుతారం అనే విశేషణానికి 'సున్నితం, సులభం' మొదలైన అర్థాలున్నాయి. తాపీ శబ్దానికి 'టాపీ' అనే రూపాంతరముంది. 'తాపీమేస్త్రీ' అనే మాట బహుళ వ్యాప్తిగల శబ్దం. అది తెలుగుమాట కాదు. దీర్ఘాంత శబ్దాలు అచ్చ తెలుగు మాటలు కావనేది ఒక కొండ గుర్తు.

ఇళ్ళు కట్టే వ్యక్తిని సంస్కృతంలో 'లేపకుడు, లేపకారుడు, సురాజీవి, పరిగంధుడు' వగైరా పేర్లతో పిలుస్తారు. లేపనం అంటే పూత. సున్నంపూసిగాని, మట్టి మేదిగాని (మేత్తిగాని) ఇళ్ళు కట్టేవాడని ఈ మాటల కర్తం. సురాశబ్దానికి సున్నమనే అర్థముంది. గృహనిర్మాణం అనే అర్థంలో 'ఇష్టకా రచన/నిర్మాణం' అనే మాటలు పుట్టాయి. ఇష్టక/ఇష్టిక అనే దానికి ఇటిక/ఇటుక అని అర్థం: యజ్ఞకుండాల నిర్మాణంలోనే అర్యులు ఇటుకలను వాడేరు మొదట. తరువాత అది గృహనిర్మాణ ద్రవ్యం కూడా అయింది.

అటు వ్యవసాయానికి ఇటు గృహనిర్మాణానికి ఉపయోగపడే మరో ప్రధాన వృత్తి వడ్డంగం. నాగలి, బండి మొదలుకొని ఇళ్ళు కట్టడందాకా ఈ వృత్తివిద్య పనికి వస్తుంది. వడ్డంగి శబ్దానికి 'పడ్డ, పడ్డంగి' మొదలైన రూపాంతరాలున్నాయి. పాతకాలపు తెలుగు శాసనాల్లో 'వడ్డచి' అనే మాట కనిపిస్తుంది. అది ప్రాకృతం నుంచి వచ్చిందంటారు. వడ్డంగిని సంస్కృతంలో 'తక్షకుడు, సూత్రధారుడు,

ప్రకారుడు, ప్రపతి, తృప్తి, తక్కుడు, రథకారుడు, వర్తకి' అని పిలుస్తారు. తక్కుడు, తక్కుడు రూపాంతరాలు. తక్షణం అంటే చెక్కడం పని (వెంటనే అనే అర్థంలో తక్షణం అనేది సరయున రూపం). మూత్రముంటే దారం. కొంతలకూ నమూనా గీయడానికి దారం వాడారు కాబట్టి సూత్రధారుడన్నారు. ప్రై అంటే 'ఉన్నది, గట్టిది'. ప్రకారుడు, ప్రపతి అనే మాటలు చెక్కడం పనిచేసేవాడనే అర్థంలో వచ్చింది. ఈ రెండు పేర్లు రాళ్ళు చెక్కే శిల్పులకు కూడా వర్తిస్తాయి. తృప్తి అన్నది 'పృష్టికర్త' అన్న అర్థంలో వచ్చింది - కొత్త వస్తువులను ముడి సరుకు నుంచి పుట్టిస్తాడు కాబట్టి. అదో ప్రజాపతి పేరు కూడా. బండ్లనూ రథాలనూ తయారు చేస్తాడు కాబట్టి రథకారుడన్నారు. వర్తకి అనేదే మామూలు పేరు. ఆ పేరు నుంచే ప్రాకృతం ద్వారా తెలుగులోకి వచ్చిన మాట 'వర్తచి' అనే ప్రాచీనాంధ్రపదం.

వడంగాన్ని సంస్కృతంలో 'దారుకర్మ, తక్షణశిల్పం, తక్షణం, తక్షణక్రియ' అని పిలిచేవాళ్ళు. దారు వంటే చెక్క/కాయ్య. కాయ్యతో చేసే పని కాబట్టి దారుకర్మ అన్నారు. తొలిదశలో కాయ్య మేకులే వాడేవారు. లోహపు మేకులు నాగరకతాధివృద్ధిలో మరిదశ. క్రియ, శిల్పం అనే మాటలను నేర్పుగా చేసే పని అనే అర్థంలో వాడారు. లోహ వస్తువులు మొదట ఇనుము, తరువాత తక్కిన మిశ్రలోహాలు, వెండి బంగారాలు కనిపెట్టిన తరువాత కమ్మరం, కంచరం అనే వృత్తులు ఏర్పడ్డాయి. కమ్మరం పని చేసే వ్యక్తి కమ్మరి. మరో తెలుగు మాట సమావార్తకంగా ఉన్నట్లు లేదు దీనికి. 'కర్మారీ' అనే సంస్కృత శబ్దం నుంచి ఇది పుట్టిందంటారుగాని ఆ మాటకు సంస్కృతంలో వాడుకలేదు. ఆ భాషలో 'కర్మకారుడు, లోహకారుడు, అయస్కారుడు' అనేవే నిఘంటువులు చెప్పే సమావార్తకాలు. కర్మ శబ్దానికి లోహమనే అర్థం ఎప్పుడు ఎలా వచ్చిందో తెలియదు. లోహ శబ్దానికి అయశ్శబ్దానికి ఇనుమునే అర్థం. తరువాతి కాలంలో ఇతర దాతువులతో నిపుణంగా వస్తువులు చేయటం వీలువడింది. అయీ పనులు ఇతర వృత్తులయివాయి.

పనికి కంచరమనీ, ఆ పని చేసే వ్యక్తికి కంచరి అని పేర్లు వచ్చాయి - కంచు తయారు చేసిన తరువాత. కంచు సంస్కృతంలో 'కాంస్య' శబ్దభవమంటారు. ఇది మిశ్ర దాతువు. కంచరిని సంస్కృతంలో 'కాంస్యకారుడు, కామందమి' అని పిలిచే వాళ్ళు. కామందమికి 'కారందమి' అనే రూపాంతరముంది. కార శబ్దానికి లోహ మిశ్రమనీ, చివరి భాగానికి 'ఊదే, తిత్తివేయు' అనే అర్థాలున్నాయి. కొలిమితిత్తి ఊదుతూ పనిచేసేవాడికి ఈ పేర్లు పెట్టారు. ద్వాత్రి అంటే కొలిమితిత్తి; తిత్తివేసేవాడు అనే అర్థాలు రెండూ ఉన్నాయి. 'పాణిందమ'మని కూడా కొలిమితిత్తిని పిలిచేవారు. పాణి అంటే చేయి. చేత్తో ఆడించే తిత్తి పాణిందమం. ఎందుచేతనో శ్రీనాథుడికి ఈ మాట చాలా ఇష్టం. సరస్వతీదేవిని 'వీణాపాణిందమపాణి' అన్నారు - చేత్తో వీణమీలేది అనే అర్థంలో.

ప్రత్యేకించి రాగివంటి వీదో ఒక దాతువుతో పనిచేసేవాళ్ళకు వేరు వేరు పేర్లున్నట్లు కనిపించదుగాని వెండి, బంగారం వంటి విలువగల దాతువులతో రకరకాల (అలంకరణ) వస్తువులను చేసేవారికి వేరే పేరుంది.

వెండి బంగారాలవంటి విలువైన దాతువులతో అలంకరణ సామగ్రిని తయారు

చేసే వారిని పూర్వం 'కంసారి/కమ్మసారి, అగసారి/అవసారి, సొన్నారి' అని తెలుగుమాటల్లో వ్యవహరించేవారు. సారి/సారియ/సాలె అనే రూపాంతరాలకు సున్నితమైన, సుతారమైన, వేర్వయిన పనిచేసే వాళ్లనేదే అపలర్థం. అందులోనూ ఆయా ధాతువుల తీగలతో చేసేపని ప్రధానం. ఒకప్పుడు - శాతవాహనుల కాలంలో నేటి నల్గొండ, గుంటూరు, ప్రకాశం జిల్లా ప్రాంతాన్ని కర్మ రాష్ట్రమని సంస్కృతంలోనూ, 'కమ్మరాజమని ప్రాకృతంలోనూ పిలిచేవారు. అనంతర కాలంలో కృష్ణానదీ పరివాహ ప్రాంతాన్ని 'కమ్మ' దేశమనేవాళ్లు. ఆ ప్రాంతాల్లో వివసించే ఇతర వర్ణాల/కులాల వారిని కూడా 'కమ్మ' శబ్దం ముందుచేర్చి 'కమ్మబ్రాహ్మణ, కమ్మకోమటి' మొదలుగా పిలిచే వాళ్లనడానికి ప్రాచీనాంధ్రశాసనాలు సాక్ష్యం. ఈ ఇరవయ్యో శతాబ్దంలో రాజకీయ సామాజిక కారణాలవల్ల ఇప్పటికీ పల్లెటూళ్ల వ్యవహారంలో ఉన్న 'కంసారి' శబ్దం ప్రయోగించటం తప్పని ప్రభుత్వాలు ఉత్తరువులు జారీ చేశాక మార్పు వచ్చింది. కంసారి/కమ్మసారి అనే మాటకు కోస్తాలోను, అగసారి శబ్దానికి రాయలసీమలోనూ ప్రాచుర్యమెక్కువ. కొన్ని ప్రాంతాల్లో బత్తుడనే మాట ఉంది. (బహుశా అది 'భక్త' శబ్దంకావచ్చని కొందరి వివరణ). అవుసరి, ఔసరి, ఔసలాయన వగైరా రూపాంతరాలున్నాయి. కావ్యభాషలో 'సొన్నారి' అనేమాట కనిపిస్తుంది పర్యాయార్థకంగా. సొన్న అన్నంతవరకు 'స్వర్ణ' శబ్దభవం. చివరి 'అరి' కరిచరి, కమ్మరి, మేదరి వగైరా శబ్దాల చివరి భావార్థక ప్రత్యయం. ఇప్పుడు సర్కారు పరిభాషలో 'విశ్వబ్రాహ్మణ, స్వర్ణకార' వంటి సంస్కృత శబ్దాలేగాని అచ్చతెలుగు మాటలు లేవు.

సంస్కృతంలో "స్వర్ణకారుడు/సువర్ణకారుడు, నాడింధముడు, రుక్మకారకుడు, కలాదుడు" అనేవి పైవృత్తి చేసేవాళ్లకు పేర్లు. సువర్ణ, స్వర్ణ శబ్దాలు రూపాంతరాలు; బంగారానికి పేర్లు. రుక్మ శబ్దానికి అదే అర్థం. వాటితో నగలవంటివి చేసే వాళ్లు కాబట్టి ఆ పేరు వచ్చింది. నాడి అంటే గొట్టం. గొట్టంతో కొరిమిని ఊదేవాడనే అర్థంలో నాడింధముడన్నారు. కొన్ని విషయములు నాడి శబ్దానికే స్వర్ణకారుడనే అర్థముందంటున్నాయి. కలాద శబ్దం సొన్నారి వంటిది. 'సొన్న - అరి' అని విడదీసి బంగారం హరించేవాడనే దురర్థంలో 'స్వర్ణారి' అనే సంస్కృత శబ్దం నుంచి విచ్ఛిందించి, 'అరి' అనేది భావార్థక ప్రత్యయమే అయితే 'సొన్నారి' అని రూపమేర్పడి ఉండేదని వాదిస్తారు. ఇలాగే పూజారి/పూజరి అనే శబ్దవిషయంలోనూ చెప్పారు. అదే దోరణిలో 'కలా' శబ్దానికి 'చిన్నతునక, ఏ వస్తువులోనైనా పదహారోవంతు' అనే అర్థాలు చెప్పి (ఇతరుల బంగారం నుంచి) ఏ కొంచెమో సంగ్రహిస్తాడు/తీంటాడు (అదే - ధాతువుకు 'తిను' అనే అర్థముంది) కాబట్టి 'కలాదుడు/కలాదుడు' అనే మాట పుట్టిందంటారు. వాస్తవంలో 'కలా/కలా' (అంటే నేర్పును) 'ద=ప్రదర్శించే వాడు, నిపుణుడు, పనితనం గలవాడు' అనే అర్థంలో ఆ మాట పుట్టింది. సువర్ణంతోగాక వెండితోగూడా పనిచేసే వృత్తియిది.

కొయ్యతో రాతితో రోహలతో వస్తునిర్మాణం చేయటమనేది నాగరకదశలో అభివృద్ధి సూచకంగా వచ్చిన నైపుణ్యాలు. అదిమానవుడు కనిపెట్టిన ఉపకరణాల్లో కుండలూ మూకుళ్లూ వంటి మట్టిపాత్రలే మొదటివి. అంటే కుమ్మరమనేది

అవాది నైపుణ్యం. ■ కారణంచేతనే కుట్రాశుభకర్మలు రెంటి విషయంలోనూ కుమ్మరికి గ్రామీణ జీవితంలో గౌరవముండేది. ■ పని చేసే వ్యక్తిని కుమ్మరి అంటారు. ఇది కూడా అచ్చతెలుగు మాటకాదనీ, సంస్కృతంలోని 'కుంభకార' శబ్దం నుంచి ప్రాకృతం ద్వారా తెలుగులోకి వచ్చినమాట అంటారు చాలామంది. కావచ్చు. తెలుగులో మరో మాట ఉన్నట్లులేదు. కుమ్మరి శబ్దానికి 'కుమ్మర, కుంబరి' అనే రూపాంతరాలున్నాయి వాడుకలో. 'కుమ్మరి సెట్టి, కుండ బ్రహ్మ' అనే పదబంధాలున్నాయి. అలాగే ■ వృత్తిపనికి 'కుమ్మరం, కుమ్మరి/కుంబరి పని, కుండలిపని, కుమ్మరాటకం' అనే మాటలు దిన్నప్రాంతాల వ్యవహారంలో.

కుమ్మరికి సమానార్థకాలయిన సంస్కృత పదాలు 'కుంభి, కుంభకారుడు, ఘటకారుడు, చక్రి, కులాలుడు' వగైరాలు. కుంభమన్నా ఘటమన్నా కుండే. వాటిని తయారు చేసేవాడు కాబట్టి మొదటి మూడు పేర్లు పుట్టాయి. చక్రమని కుమ్మరి 'సారె'కు గూడా పేరుంది. ■ సారెను - ఆ వక్రాన్ని - తిప్పేవాడు కాబట్టి చక్రి అన్నారు. 'కుల్' అనే సంస్కృతదాతువుకు 'చేర్చు, పనుకూర్చు, ఒనగూర్చు' ■నే అర్థాలున్నాయి. మట్టి ముద్దల నుంచి కుండలను సమకూర్చే వ్యక్తికాబట్టి కులాలుడన్నారు. కుమ్మరం అనే పనిని ఆ భాషలో 'కాలాలం, మూర్తికం' అంటారు. కులాలుడు చేసే పని కాలాలమనే తద్వితరూపంలో పుట్టింది. మూర్తి అంటే 'అకారం, బొమ్మ' వగైరాలు. మట్టిముద్దకొక రూపమిచ్చేపని కాబట్టి మూర్తికమన్నారు. తొలిదశలో దేవతావిగ్రహాలు మట్టితోనే తయారయ్యేవి కాబట్టి వాటిని కూడా మూర్తులనే పిలిచేవాళ్లు.

మధ్యయుగాలనాటి గ్రామీణార్థిక వ్యవస్థకు అయిదు వృత్తులగారు పట్టుగొమ్మలుగా ఉండేవారు. వారు 'కమ్మరి, కుమ్మరి, కంచరి, వడ్రంగి, కాసె(=తాపీపనివారు)' వారనీ, వారిని 'పంచాదు'లనీ 'పంచపోతమువా' రనీ పిలిచేవారనీ శాసనశబ్దకోశం చెప్తుంది. పంచపోతశబ్దం శాసనాల్లో తప్ప విఘంటువుల్లో కనిపించదు. పంచ అనే సంస్కృత సర్వనామానికి అయిదని అర్థం. కానీ పోతమేమో తెలియదు. పంచాణులనే రూపాన్ని కూడా కొన్ని విఘంటువులిచ్చాయి. వడ్రంగి, కమ్మరి, కుమ్మరి, కంచరి, కంసాలి, కాసె (ఇళ్లు కట్టే)వారు పంచాణం వారని ఒక విఘంటువు. అలాగయితే అరుగురపుతారు కాని అయిదుగురు కారు. ద్రౌను లెక్కన కుమ్మర్లులేరు. అయిన ప్రకారం పంచాణులంటే 'పనివాళ్లు, యంత్రసాధనాలు చేసే, నడిపేవాళ్లు (mechanics), లేదా చేతిపనులవాళ్లు (handicrafts men).' కానీ చేనేత వాళ్లను అయినా పంచాణంలో చేర్చలేదు. ఇతర విఘంటువులూ చేర్చలేదు. పంచాణమంటే శిల్పమంటుంది సూర్యరాయాంధ్ర విఘంటువు.

మరికొన్ని ప్రధాన వృత్తులు లేకపోలేదు. చాకలిపని ముఖ్యవృత్తి. 'మడివాలు' అనే మరో తెలుగుమాట పర్యాయార్థంలో వాడుకలో ఉండేది. చాకలి పనిని 'చాకిరం' అనేవాళ్లు తెలుగులో. దానికి సంస్కృత పమానార్థకాలు "ధాననం, ప్రక్షాళనం, మార్జనం, అవసేకం, నిర్దేశ"మనేవి. వీటన్నిటికీ 'శుద్ధిపరచటం, కడగటం, తడపట'మనే అర్థాలున్నాయి. చాకలిని ■ భాషలో 'రజకుడు, రాసకుడు, నిర్దేశకుడు' అని పిలుస్తారు. వీటిలో మొదటిదే నేటికీ ప్రచారంలో ఉన్నమాట.

కుండల తరువాత అవసరపడే నస్తుపు బుట్టలు. చేట, జల్లెడ దగ్గర నుంచి పెద్ద గారెలదాకా అల్లెవారు మేదరి. ఈ తెలుగుమాటకు 'మేదర, మోదరి' అనే రూపాంతరాలున్నాయి. అందులో రెండోదానికి శాసనభాషలో ప్రయోగాలున్నాయి. మరో తెలుగుమాట పర్యాయార్థకంగా వినిపించదు. సంస్కృతంలో 'వైణపుడు, వైదలకారుడు' అనే మాటలున్నాయి. వేణువంటే వెదురు(బొంగు). దొన్ని చీల్చి బుట్టలల్లేవాడు వైణపుడు. విరలించేసి అంటే చీల్చి అల్లెవాడు వైదలకారుడు. అకులతో, తీగంతో కూడా అల్లినా వెదురుబద్దలతో అల్లడానికే ప్రాముఖ్యమిచ్చి ఈ మాట పుట్టింది. ఈ పనిని తెలుగులో మేదరమనీ, సంస్కృతంలో వైదలమనీ పిలుస్తారు.

కుండలూ బుట్టలూ ఉన్నా శుభాశుభకర్మల్లో ఉపయోగపడక తప్పని మరో వృత్తి మంగలిపని. తెలంగాణాలోని కొన్ని ప్రాంతాల్లో దీన్ని 'కత్తెర పని' అని పిలుస్తారు. ■ పనిచేసే వ్యక్తి మంగలి. ఈ శబ్దం తెలుగుమాట. మరో మాట లేదు. అయినా కొందరు 'మంగళం' (మంచి, మేలు, శుభం) అనే సంస్కృతపదం నుంచే పుట్టిందంటారు. సంస్కృతంలో దీనికి సమానార్థకం 'నాపిత్యం'. నాపిత్యదంటే మంగలి. అతడి పని నాపిత్యం. ఆ భాషలో 'నాపికాల, నాపిగృహం, నాపిలిక' అనే పేర్లతో ఇప్పటి మన క్షౌరశాలలున్నట్లు తెలుస్తుంది నిఘంటువుల ద్వారా. క్షౌరశాల ఇటీవల నువవాళ్లు కల్పించిన సంస్కృతపదబంధం - 'క్షురకర్మ' లాగానే.

మంగలికున్న సంస్కృతనామధేయాలనూ తెలుగువాళ్లు కల్పించిన సంస్కృత సమాసాన్నీ గమనిస్తే ఆ వృత్తి చేపట్టిన వారి ప్రితిగతులు ఆయా కాలాల్లో తలకిందులుగా మార్పులు పొందాయని తెలుస్తుంది. దిన్నకాలాల్లో దిన్నప్రాంతాల్లో భారతీయసమాజం ■ కులవృత్తివారిని దిన్న విధాలుగా మానావమానాల పాలుచేపిందని చెప్పవచ్చు - మాటలమబట్టి. అవేమంటే "నాపిత్యుడు, క్షౌరికుడు, క్షురి, గ్రామాణి, అంతావసాయి, దివాకీర్తి, ముండి, అంబష్టకుడు" వగైరాలు. మొదటి మాట కేవలం చేసే పనిని మాత్రమే చెప్పుతుంది - క్షురి, క్షౌరికుడు అనే వాటిలాగానే. 'క్షురకుడు' అనేది ఇటీవల వచ్చినమాట. గ్రామాణి శబ్దానికి 'గ్రామపెద్ద, సేనాధిపతి, గ్రామాధికారి, పెళ్లికొడుకు' లంటి ఇతరార్థాలనేక మున్నాయి. ఇది ఆ వృత్తి కొకప్పుడున్న స్థితిని నిరూపిస్తే 'అంతావసాయి' అందుకు విరుద్ధమైన 'దుస్థితి'ని బయటపెడుతుంది. ఈ మాటకు 'అంతావసాయి' అనే రూపాంతరముంది. ఈ మాటకు 'ఊరి చివర నివసించేవాడు, తక్కువ కులంవాడు' అనే అర్థాలున్నాయి. దివాకీర్తి అంటే పగలు మాత్రమే కనిపించేవాడని అర్థం. ■ మాటకు 'అంత్యజాడు, గుడ్లగూబ' అనే అర్థాలున్నాయి. ముండనం అంటే గొరగటం. ఆ పని చేసే వ్యక్తి ముండి. ఒకప్పుడు 'ముండనం మండనం పుంసాం' అని మొగవాళ్లకు బోడితలలే అలంకారమనే మాట వాడుకలో ఉండేది. అంబష్ట(క) శబ్దానికి విరుద్ధార్థాలన్నీ ఉన్నాయి: 'ఏనుగులను తోలేవాడు, ఒక దేశాధిపతి, వైద్యుడు, బ్రాహ్మణపురుషుడికి వైశ్యస్త్రీకి పుట్టిన సంకరుడు' వగైరాలు.

సమాజంలో విలువలు నిష్పాదెన్నివిధాల మారుతుంటాయో నిరూపించటానికి సైమాటలే ప్రత్యక్ష నిదర్శనాలు. కవి ప్రయోగాలను, శాసన ప్రపంగాలనూ సంపాదించి, వాటికి సాధ్యమైనంతలో కాలనిర్ణయం చేసి, ఆయా రచయితల కాలాలను

నివాస ప్రదేశాలను గుర్తించి, వారు వాడిన పదాల కప్పట్లో ఉన్న అర్థవ్యాయలను క్రోడీకరిస్తే కొంతలో కొంతగా సాంఘికచరిత్ర నిర్మాణం సాధ్యమవుతుంది. అయితే ఈ కష్టసాధ్యమయిన పనిమీద ఎవరికి శ్రద్ధాసక్తులుంటాయి? మధ్యయుగాలనుంచి గత శతాబ్దందాకా (ఈ శతాబ్దిలో రెండు మూడు దశాబ్దాల క్రితం వరకూ) మంగలిని తెలుగువాళ్లు 'గ్రామవార్తాపత్రిక' అని సంస్కృతంలో పరామర్శించేవాళ్లు! క్షారం అనుంగళమనిగాక 'క్షారకల్యాణ'మనిపించేవారు. నేటికీ క్షురకర్మ జరిగే తిరుమలమీద 'కల్యాణకట్ట'లున్నాయి.

మరో విశేషం నిన్నమొన్నటిదాకా, ఇంకా మూడుమూల గ్రామాల్లోనూ ఆయుర్వేదం, శల్యపర్షి అనేవి మంగలివారే పరిరక్షించిన సంప్రదాయవిద్యలు. వాద్యసంగీతం నేటికీ వంశాచారంగా వారిలోనే నిలిచింది. అన్నట్లు డోలు, సన్నాయి, మద్దెల వాయింపటం మంచికీ చెడుకూ తప్పనిసరి. వాటి పమూహాన్ని మేళమంటారు. ఇది సంస్కృతపదమే. 'కలయిక' అన్న అర్థం గల మాట. 'తూరి, తూర్యం, వాద్రితం' అనే సంస్కృతపదాలు పర్యాయార్థకాలు. తెలంగాణాలో 'చప్పడు చేయ'మంటారు; కోస్తాలో 'బాజాలు వాయింప'మంటారు. చిన్నపిల్లలు 'తూతూ వాయింపట' మంటారు. వాదించు అనే తత్సమక్రియకు 'వాయింపు' అనేది తద్భవరూపం.

'మేళం చేయు, మేళం కట్టు' అనే మాటలున్నాయి. వాటిని సాధారణంగా నాట్యవిషయంలో వాడారు. 'మేళం వాయింపటం' మాత్రం మేళగాడిపని. వీళ్లను 'భజంశ్రీలు' అంటారు. ఇది తెలుగు మాటకాదు; సంస్కృత నిఘంటువుల్లో కనిపించదు. ■ భాషలో 'తూర్యశ్రీకుడు, వాదకుడు, తూర్యవాదకుడు, ఉద్దోషకుడు' మొదలైన మాటలున్నాయి. చివరిది మద్దెలవంటివి వాయించేవాడికి పేరు.

మరో ముఖ్యమైన వృత్తి గుడ్డలు కుట్టడం. యంత్రాలు వచ్చేదాకా అది కేవలం చేతిపని. ఆ పనిచేసే వ్యక్తిని పూర్వం 'కుట్రపువాడు' అనేవాళ్లు. ఇప్పుడు 'దర్జీ' అనే ఉర్దూ పదాన్నో, 'టెయిలర్' అనే ఇంగ్లీషుమాటనో వాడున్నాంగాని తెలుగుమాటను ఏనాడో మరిచిపోయాం. దర్జీపనిని సంస్కృతంలో 'సూచీకర్మ' అనేవాళ్లు. సూచి అంటే సూది; కర్మ అంటే పని. చస్తాలు కుట్టడాన్ని ఇలా పిలవరుకాబట్టి నేర్పుగా చేసే సున్నితపువితే ఈ పేరు వచ్చిందనాలి. ఈ పనిచేసే వ్యక్తిని ■ భాషలో 'సూచికుడు, సూచికుడు, తున్నవాయుడు' అనేవాళ్లు. మొదటిరెండు మాటలూ అన్యోన్యం రూపాంతరాలు; సూచిపనిచేసేవాడనే అర్థంలో వచ్చినవే. తున్న శబ్దానికి 'చీలిక, పేలిక' అనేవి అర్థాలు. పెద్దగుడ్డలను చించి కుట్టేవాడు కాబట్టి ■ పేరువచ్చింది.

★ ★ ★

శాస్త్రాలూ కథలూ

అవసరంకోసంగాని, వినోదవిజ్ఞానాలకోసంగాని సభ్యసమాజం గుర్తించిన వైపుణ్యాలు మరికొన్ని ఉన్నాయి. వాటిలో మొదటిది వైద్యం. వైద్యానికి 'ఉపచారం, భోషణం' అనేవి సంస్కృతంలో పర్యాయార్థకాలు. మొదటిమాటకు సేవ అనీ, రెండోదానికి భిక్షక్కు (=వైద్యుడు) చేసే పని అనీ అర్థం. అచ్చతెలుగులో ఏమనాలో తెలియదు. వైద్యం చేసేవాడు వైద్యుడు. ■ మాటకు 'తెలిసినవాడు' అని అర్థం. ఈ మాటకు ఆ భాషలో 'భిక్షక్కు, చికిత్సకుడు, అగదంకారుడు, జీవదుడు, రోగవోరి, గురువు, శిక్షకుడు, అచార్యుడు' వగైరా పేర్లో చిరుదులో ఉన్నాయి. అగదం అంటే మందు. అది చేసేవాడు అగదంకారుడు. అంటే నేటి 'pharmacist' వంటివాడన్నమాట. జీవం అంటే ప్రాణం. ప్రాణమిచ్చేవాడనే అర్థంలో జీవదుడన్నారు. కొందరు ఒళ్లుమండి "వైద్యరాజ! నమస్తుభ్యం, యమరాజసహౌదర! యమస్తు ప్రాణాన్ పారతి, వైద్య ప్రాణధనావిత" అని ప్రాణం, ధనం రెండు 'తీసుకొనేవా' డన్నారు కూడా. అచ్చతెలుగులో 'వెజ్జ, మందరి' అనేవి పర్యాయపదాలంటారు గాని మొదటిది వైద్య శబ్దభవం; రెండోది అగదంకారుడనే మాటకే సమానార్థకం.

భయభక్తులు రెండూ అసేక్షించే మరో వృత్తి డ్యోతిషం. డ్యోతి అంటే 'వెలుగు, నక్షత్రం' వగైరా. దీనికి 'నక్షత్రవిద్య, దైవజ్ఞవిద్య, డ్యోతిర్విద్య' అనే ఇతర సంస్కృతపదాలు పర్యాయార్థకాలు. విజ్ఞానికి మొదటిదాన్ని ఖగోళశాస్త్ర జ్ఞానమని చెప్పాలి. డ్యోతిషం (డ్యోతిష్యం కాదు) చెప్పేవారిని తెలుగువాళ్ళు డ్యోస్యలంటారు. అది డ్యోతిష - శబ్దదవమేగాని అచ్చతెలుగు కాదు. సంస్కృతంలో దానికి పర్యాయార్థకాలు 'గణకుడు, దైవజ్ఞుడు, డ్యోతిషికుడు, కార్తాంతికుడు, మౌహూర్తికుడు, సాంవత్సరికుడు, దైవచింతకుడు' లాంటివి. గణన అంటే లెక్క. లెక్కించి చెప్తాడు కాబట్టి గణకుడన్నాడు. దైవం మన మొహనరాసిన విషయాలు తెలుసుకొని చెప్పేవాడు కాబట్టి దైవజ్ఞుడు. వక్షతాలు గణించి చెప్తాడు 'కాబట్టి డ్యోతిషికుడు. కృతాన్నీ (జరిగినదాన్నీ), అంతాన్నీ (చివరిదాకా జరిగేదాన్నీ) చెప్పేవాడు కాబట్టి కార్తాంతికుడు అన్నారు. ముహూర్తాలు చెప్తాడు, పెట్టాడు కాబట్టి మౌహూర్తికుడు. సాంవత్సర ఫలితాలు చెప్తాడు కాబట్టి సాంవత్సరికుడు. ఒకప్పుడు చంకన తాటాకుల కట్టలు పెట్టుకొని తిరిగేవాళ్ళు రెండురకాలవాళ్లే ఉండేవాళ్ళు - వైద్యులూ, డ్యోస్యలూ. ఈ విషయమూధారంగా చెప్పిన సరదాకథలూ చాటుపులూ సంస్కృతంలో దొరుకుతాయి.

వృత్తివిద్యలెన్నిపున్నా 'లలితకళ'అనే పేరిట ఆరింటిని సమాజం ఆదరించింది - గౌరవిస్తున్నది. అవి 'శిల్పం, చిత్రలేఖనం, నాట్యం, సంగీతం, కవిత్వం' అనేవి. వీటిని తెలుగువాళ్ళు సంస్కృతం ద్వారా నేర్చుకున్నారు కాబట్టేమో గాని తెలుగు మాటలు వీటికి సంబంధించినవి అట్టే కవిపించవు - వినిపించవు. ఏదో ఒక వరనలో వాటిసంగతి చూద్దాం. మొదట సంగీతం.

పాట అనేది మాత్రం అచ్చతెలుగు మాట. పాట పాడేవాడు 'పాటగాడు'. ఒకానొక మహాకవి 'తన గీతి తమరజాతిని పాటకులనుగా దిద్ది వర్తిల్లిన తెలుగువాణి' అని ప్రస్తుతిస్తూ 'పాటక' శబ్దం వాడేందుగాని 'పాటకులు, పాటకజనం' అనే మాటలు అడుక్కుతినేవాళ్ళకు మాత్రమే అవ్యయిస్తాయి. పాటకు సంస్కృతంలో రెండురకాల సమానార్థకాటున్నాయి: పక్షుల పాటయితే 'రుతం, రవం, రావం, కూజనం' అనీ, మానవులు పాడితే 'గీతం, గీతి, గేయం, గావం' అనీ అంటారు. రవం - రావం, గీతం - గీతి - అనేవి పరస్పర రూపాంతరాలు. ఈ మాటలన్నీ నేటి రవనల్లో కనిపించేవే. పాటగాడు శబ్దానికి పర్యాయపదాలని చెప్పదగ్గ సంస్కృతపదాలు 'గాయకుడు, గాయనుడు, గాత' అనేవి. మొదటి మాట సుప్రసిద్ధం. రెండోది కావ్యాల్లో కనిపించేది. మూడోది (పామ) వేదంగాని, మంత్రాలుగాని శ్రావ్యంగా, స్వరపూర్వకంగా చదివే/పాడే వారికి వర్తిస్తుంది. గాత్రసంగీతానికి తోడుగా 'వాయించే' వ్యక్తిని వాదకుడంటారు.

సంగీతం తరవాత చెప్పదగ్గది నాట్యం. నాటకం, నాట్యం అనేవి కలిగావులగంగా ఉండే 'సమాహారక'లు. అంటే సంగీతంతో, భరతంతో (=అడుగు వేయటం వగైరాలతో), నటనతో (హావభాష విన్యాసాలతో) ముడిపడ్డ నైపుణ్యాలు. చీటికి సమానార్థకాలైన అచ్చం తెలుగుమాటలున్నట్లు లేదు. కేవలం అడుగులు వేస్తూ, చేతులూ, కళ్ళూ తిప్పతూ భావప్రదర్శన చేసేవాళ్ళని వర్తకులంటారు. వాళ్ళనే 'కుశీలపుడు, శైలూషుడు, నటుడు' అని కూడా పిలుస్తారు. చివకుళులు కుశీలపులై రామాయణ కథను అడుతూ, పాడుతూ వివిషించారంటారు. మరికొందరు 'నాగరకుడు, భారతుడు, శైలాలి' అని కూడా పిలుస్తారు. వగైరాల్లో ప్రదర్శిస్తారు కాబట్టి నాగరకులన్నారు. భరతమహర్షి పద్ధతిలో అడుతారు కాబట్టి భారతులన్నారు. ఈ అడలానికి 'లాస్యం, నృత్యం, నృత్యం, తాండవం, పాదన్యాసం, నాట్యం, నటనం' వంటి పర్యాయార్థకాలున్నాయి. కాని 'శాస్త్రం'లో అవి భిన్నాలు. తాళం, రయి మాత్రమే పాటించి పాటలేని అట అడితే అది నృత్యం. తీవ్రమయింది, వేగంగా చేసేది తాండవం (శివతాండవ మంటారు గాని ఇతరపదాలను వాడరు). స్త్రీలు చేసే సుకుమారమైనది లాస్యం (ఇటీవల కొందరు శివలాస్య మంటున్నారు!). పాటతో కూడింది నృత్యం. కాళ్ళ కదలికలు మాత్రమే ఉంటే పాదన్యాసం. హావభాషలను ప్రదర్శించటం నటన. నాట్యమనేది 'నాటకం'తోబాటు పేరుపంచుకున్న మొత్తం కళ. తెలుగులో అడేవాళ్ళని 'నట్టుపుడు/నట్టుకుడు, నట్టు(వ)కాడు, నట్టువాడు' అంటారు. ఈ మాటలు ద్రవిడపదాలైనవి కొందరు, సంస్కృతభాషలని కొందరు వాదప్రతివాదాలు చేస్తున్నారు. అది లేలే విషయంగా కనిపించదు.

నాటకం (శాస్త్రప్రకారం 'రూపక'మనాలి. దశవిధ (పదిరకాల) రూపకాలూ ఉపరూపకాలూ శాస్త్రం పేర్కొంటుంది) అనేదానికి 'అట' అన్నదే తెలుగు మాట. 'తైత్తిక్క'లనేది తెలుగువాళ్ళు పెట్టుకొన్న వెక్కిరింపు పేరు. దీన్నికూడా నాట్యమనవచ్చు. నాటకాలు వేసేవాళ్ళను కూడా 'శైలూషుడు, నర్తకుడు, కుశీలపుడు' అనవచ్చు సంస్కృతంలో. 'అభినేత, నటుడు' అనీ అనవచ్చు. అభినేత శబ్ద స్త్రీలింగరూపానికే ఇప్పుడు వాడుక ఎక్కువ - అభినేత్రి అని ఎంత నటుణ్ణి

'అదినేత' అని మనవాళ్ళనరు. అనకపోగా అది పొగడ్తో తెగడ్తో తేలని 'వటకుడు' అనే దిరుదిచ్చి 'సత్కరిస్తుంటారు'. ఆడవేషం కట్టిన మగవాణ్ణి సంస్కృతంలో 'భుకుంసుడు' అంటారు. 'వటి, నర్తకి, అదినేత్ర' అనేవి నటించే స్త్రీలకు మాత్రం వర్తిస్తాయి. అచ్చతెలుగులో 'చిందులు, బొమ్మలాటలు' మొదలైనవి చాలా పున్నాయి. మొహానికి రంగులద్దటం, నేషం కట్టడం నాటకాలు వేసేవారి పని. గజ్జె కట్టడం నాట్యం చేసేవారి ప్రవృత్తి. ఇలాంటి పదబంధాలూ సుడికారాలూ చాలాపున్నాయి తెలుగులో.

శిల్పం లలితకళల్లో ఒకటి. తెలుగులో దానికి 'చెక్కడప్పని' అన్నదే సమానార్థకం. రాళ్ళు చెక్కినా, కొయ్య చెక్కినా అది చెక్కడమే. సంస్కృతంలో కూడా వడ్రంగానికి రాళ్ళు చెక్కడానికి సమానపదాల వాడుక కనిపిస్తుంది: తక్షణం, ప్రతిమాకరణం, మూర్తికరణం అనేవి. తక్షణానికి త్వక్షణమనే రూపాంతరముంది. శిల్ప శబ్దం పాదారణపదం. వేర్వేరుతో చేసే ఏ పనయినా శిల్పమే. అయితే శిలా శబ్దానికి శిల్ప శబ్దానికి ధ్వన్యర్థ సంబంధముంది కాబట్టి రాతిచెక్కడానికి శిల్పమనే రూఢ్యర్థం, రూఢరూపం వచ్చాయి. ప్రతిమ, మూర్తి, విగ్రహం మొదలైనవి 'బొమ్మ'కు సంస్కృతంలో సమానార్థకాలు. శిల్పిని 'త్యష్ట, తక్షుడు, తక్షకుడు' అని కూడా పిలుస్తారు - వడ్రంగినిలాగానే.

బొమ్మలు గీయటం/వేయటం, వాటికి రంగులద్దటం అనే నైపుణ్యానికి 'చిత్రకర్మ, చిత్రక్రియ, చిత్రవిద్య, ఆలేఖ్యం' అనే పేర్లున్నాయి సంస్కృతంలో. ఆలేఖ్యమనేది బొమ్మలు గీయటానికి వర్తిస్తుంది. ప్రాచీన భారతదేశంలో అంతఃపురాంగనలకూ నర్తకులకూ ముఖంమీద రకరకాలుగా రంగులద్దటం అలంకరణగా ఉండేది - ముఖ్యంగా ఇప్పటి కథాకళి పాత్రలకులాగా. అలా శరీరానికి అద్దిన రంగులను "పత్రరేఖ, పత్రరచన, పత్రావలి" అనేవార్యు. చిత్రరచన చేసే వ్యక్తిని 'చిత్రకారుడు, చిత్రకుడు, చిత్రలేఖకుడు, చిత్రకృత్తు, ఆలేఖకుడు, రంజకుడు, తౌలికుడు' వగైరా పేర్లతో పిలిచేవారు. చిత్రంగా - అశ్చర్యకరంగా - ఈ పని చేస్తారు కాబట్టి చిత్ర శబ్దంతో చేరిన రూపాలేర్పడ్డాయి. రంగుబొమ్మలు గీసేవాడు చిత్రలేఖకుడైతే, మామూలు బొమ్మలు గీసే వ్యక్తి ఆలేఖకుడు. రంజకుడు కేవలం రంగులద్దే, రంగులు వేసే వ్యక్తి. తూం అంటే కుంచె. కుంచెను వాడే వ్యక్తి కాబట్టి తౌలికుడనే పేరు వచ్చింది.

ఇక మిగిలిన అరో లలితకళ కవిత/కవిత్వం అనేది. ఇది సంస్కృతపదం. (మాటలో పాటలో) అల్లెవాడు అవిమాత్రమే తెలుగులో చెప్పగలం కవిని. ఆ శబ్దం నుంచి పుట్టిన తద్భవరూపం కయిత అనేది. అది రాపే కవిని అచ్చతెలుగు కవులు 'కయి' అనేవార్యు. 'ఎమి తిని సెపితివి కపితము' అనే రామలింగడి అక్షేపణలో పకారమధ్యరూపం వినిపిస్తుంది. ఇది కూడా వైకృతపదమే.

★ ★ ★

ఉపసంహారం

ఈ విధంగా పదాలనూ వాటి సమానార్థకాలనూ చెప్తూపోతే ఏళ్ళూ పూర్ణ చాలవు. చెట్ల, తీగల, పొదల పేర్లూ, పశుపక్ష్యాదుల పేర్లూ, ఇతర అచోరపదార్థాల పేర్లూ, అన్నిటికన్నా దేవదేవతల సహస్రనామాలూ రాసుకుంటూపోతే ఇంకాపాతర తవ్వినట్లే అవుతుంది. పైగా సమానపదాల్లో విభిన్న దేవతలను వర్ణించడం కవులకు పరిపాటి. నిఘంటువుల్లో ఒకేమాటకు చాలామంది దేవతల పేర్లు భిన్నార్థాల్లో కనిపిస్తాయి. అమూర్త వస్తువుల, భావాల విషయంలో దీనికిది సమానార్థకమనీ, సర్వాయుపదమనీ విస్తృతంగా తేల్చిచెప్పడం దుష్కరం. అన్ని మూలలకూ వ్యుత్పత్తి నిర్దేశం సాధ్యం కారు. నిఘంటువుల మధ్య, భిన్నరృక్పథాలున్న వ్యాకరణాలమధ్య ఏకాభిప్రాయం సర్వత్రా కనిపించదు. ఒకే విషయాన్ని తనుతను అనుభవాలనుబట్టి, సంస్కారాన్నిబట్టి, కొన్ని సమయాల్లో అభిరుచులనుబట్టి ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్కవిధంగా వ్యాఖ్యానిస్తారు. ఎవరికివారు తాము చెప్పిందే వేదమనుకుంటారు. ఇతరాభిప్రాయాలు అజ్ఞానమయాలంటారు. కొన్ని సందర్భాల్లో సరదాకో, నలుగురికీ నచ్చేట్లు చెప్పాలనో కొన్ని జానపద వ్యుత్పత్తులను సృష్టిస్తారు - ఉదాహరణకు 'అడది' అంటే పెద్దయిన తరువాత, 'అడ'కు - అంటే అత్తగారింటికి - చేరేది అని చెప్పినవాళ్ళున్నారు. ప్రాచీన ద్రావిడంలో ఆళ్/అడ అనే రూపాంతరాలున్న ఒక్కమాట స్త్రీపురుష సమానవాచకంగా ఉండేదనీ, పెరుమాళ్/పెరుమాళ్ళు వంటి శబ్దాల్లో చివర ఉన్న 'అళ్' అలాంటదేననీ, అడది అనే శబ్దం 'అడైది, అణ్ణుది' అనే పూర్వపూర్వరూపాల నుంచి ఏర్పడ్డదనీ అంటే అదంతా కల్పితమని కొట్టివేసేవారూ ఉన్నారు. ప్రాచీన తెలుగు శాసనాల్లో 'దేవాండి, భూమాండి, పెరుమాండి' వగైరా వ్యక్తివామాలు కనిపిస్తాయనీ, వాక్యంలోని క్రియారూపాన్నిబట్టి ఆ పేర్లు ఒకపారి స్త్రీవాచకాలుగా మరోసారి పురుషవాచకాలుగా ఉండేవని తెలుస్తుంది. అయితే బహుగ్రంథ పరిచయంతోబాటు, ప్రాచీన శాసనాలనూ, భిన్నభాషల్లో భిన్న లక్షణాలతో వచ్చిన నిఘంటువులనూ, తులనాత్మకాధ్యయనంవంటి ఇటీవలి శాస్త్ర పద్ధతులనూ తెలుసుకొని, అలవరచుకొనే తీరికా ఓపికా చాలా కొద్దిమందికే ఉంటాయి. వారు మాత్రమే ఈ యావద్వ్యవహారంలోని కష్టసుఖాలను గుర్తించగలరు. వీరోఒక విశ్వాసానికో పద్ధతికో కట్టుబడ్డవారికి భాషకున్న సనుగ్ర సృరూపంగాని, దాని ప్రయోజనంగాని తేటపడవు; భాషాదురభిమానం పోదు; భాషాభిమానం నిలవదు.

సహస్రప్రబాల చరిత్రగతిలో భాషలో రక్తంలో సాంకర్యమేర్పడితీరుతుంది. వాణిజ్య వ్యాపారాల వల్ల, ఆదాన ప్రదానాలవల్ల, సాంస్కృతిక సంబంధాలవల్ల భిన్నభాషల పదాలు మొదట సంస్పృష్టమై తరవాత సంకరమైపోతాయి. సుదూర భావికాలంలో

అ సాంకర్ష్యం ఎంతగవనమయిందో తెలుసుకోవటం ఒక్కోపాటి సాధ్యమూకాదు. లిఖితసాహిత్యాన్ని జాతిశత్రువులు ద్వంసం చేసినా, కాలప్రభావంవల్ల అనేక సాంస్కృతిక చిహ్నాలు మరుగుపడినా, భాషలో పూర్వస్మృతులు ఎక్కడో అక్కడ విలించిపోతాయి. భాషాధ్యయనం శాస్త్రీయంగా సాగితే పూర్వసంస్కృతివి పునరుద్ధరించటం సాధ్యమవుతుంది. గత భాషాసమాజం ఎన్నెన్నివిధాల తన ఆచారవ్యవహారాలను మార్చుకొని ఇప్పటికేరీతిలో వ్యవహరిస్తున్నదో తెలుస్తుంది. అంటే మాటలకున్న పరస్పర సంబంధాలు, మాటలకూ అర్థాలకూ మధ్యనున్న అన్యోన్యం, ఏమాట ఏ అర్థవ్యాయను పుష్టంగా తెలియజేస్తుందన్న విశేషం, నిజంగా పర్యాయపదాలుండవన్న వాస్తవం, మాటలకు వ్యుత్పత్తులనేవి వ్యాకరణకర్తలు కల్పించినవేగాని సహజసిద్ధం కావన్న సత్యం, మహామేధావులూ కవులూ అచి తూచి ఏ మాటను ఏ విషయార్థంలో వాడేరో తెలియటం ఇవి మాత్రమే భాషాధ్యయనానికి గమ్యాలు కావు. సాంఘికచరిత్రనూ గత సంస్కృతినీ పునర్నిర్మించటం కూడా సాధ్యమే. ఈ వ్యాసపరంపరవల్ల కొందరిలోనయినా ఇన్నివిధాలుగా భాషాధ్యయనం చేయవచ్చన్న విశ్వాసం, అందుకు ప్రేరణా కలిగితే అదే పదివేలు. సెలవు.

★ ★ ★